CUMHURBAŞKANI KARARI

Karar Sayısı: 3136

Hazine ve Maliye Bakanlığı ile Strateji ve Bütçe Başkanlığınca hazırlanan ekli "2021 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı"nın onaylanmasına karar verilmiştir.

26 Ekim 2020

Recep Tayyip ERDOĞAN
CUMHURBAŞKANI

2021 YILI CUMHURBAŞKANLIĞI YILLIK PROGRAMI

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DÜNYA EKONOMİSİNDEKİ GELİŞMELER

2008 küresel finans krizinin ardından toparlananan ancak düşük yatırım, ticaret ve verimlilik kaynaklı sorunlar nedeniyle kriz öncesi büyüme ortalamasının altında kalan dünya ekonomisi, 2018 yılının ikinci yarısından itibaren artan ekonomik, siyasi ve jeopolitik belirsizliklerin etkisiyle ivme kaybetmiştir. ABD ve Çin arasındaki ticaret gerilimleri, başta Almanya olmak üzere Avro Bölgesinin yaygın zayıf performansı ve Brexit'e ilişkin belirsizlikler, küresel ekonominin göreli yavaş büyümesine yol açmıştır. Ayrıca gelişmekte olan ülkelerdeki makroekonomik dengesizlikler, Çin'deki sıkı kredi politikalarıyla azalan yatırımlar, gelişmiş ülkelerdeki parasal normalleşme ve azalan küresel talep nedeniyle 2019 yılında dünya büyümesi küresel finans krizi ardından gözlenen en zayıf seviyede gerçekleşmiştir. Bu duruma tepki olarak Amerikan Merkez Bankası (Fed), Avrupa Merkez Bankası (AMB) başta olmak üzere gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin merkez bankaları, para politikasında daha gevşek yaklaşımlara yönelmişlerdir. Nitekim 2019 yılında Fed, AMB ve bazı gelişmekte olan ülkeler ekonomilerini desteklemek amacıyla faiz indirimlerine gitmişlerdir. Böylece, 2019 yılının sonunda ve 2020 yılının hemen başında piyasalarda görece iyimser bir görünüm gözlenmiştir. Dolayısıyla, söz konusu dönemde görece azalan ticaret gerilimleri ve destekleyici para politikalarıyla ılımlı toparlanma sinyalleri alınmıştır.

Ancak, 2020 yılının başında Covid-19'un küresel salgına dönüşmesiyle dünya ekonomisi tarihi bir bunalım sürecine girmiştir. Arz ve talep şokununun eşanlı oluşmasıyla birlikte öncelikle riskli varlıklardan çıkış ve güvenli limanlara yönelim gözlenmiştir. Salgının seyrine bağlı olarak özellikle 2020 yılının ilk çeyreğinde finansal piyasalarda oynaklık hızla artmış, özellikle hisse senedi piyasalarında tarihi düşüşler gözlenmiştir. Sermaye akımları gelişmekte olan ülkeler aleyhine bozulurken, bahse konu ülke para birimleri değer kaybetmiş, hızla düşen taleple birlikte petrol fiyatları tarihi düşük seviyelere gerilemiş, buna mukabil altın ve gümüş fiyatları yükselmiştir. Küresel piyasalar halen salgına ve uygulanan politikalara fazlasıyla duyarlı olup küresel düzeyde fiyat oynaklıkları devam etmektedir. Covid-19 pandemisi sürecinde güvenli liman arayışı devam etmekle birlikte, gelişmekte olan ülkelere sermaye girişi önceki yıllara göre çok daha kırılgan bir seyir izlemektedir. Bununla birlikte, devletlerin olağanüstü teşvikleri sayesinde küresel ekonominin daha keskin daralmasının önüne geçilmiştir. Bunların başında, hanehalkının ve firmalara destek paketleri ve genişlemeci para politikası uygulamaları gelmektedir. Bu süreçte gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin merkez bankalarının politikaları, yatırımcının risk iştahını hızla yukarıya taşımıştır. ABD, İngiltere, Kıta Avrupası ülkeleri ve gelişmekte olan birçok ülkede politika faiz oranlarının tarihi düşük seviyelere inmesiyle reel faizler birçok ülkede negatife dönmüştür. Merkez bankaları salgının yarattığı kriz yönetimine; varlık alımları, finansal kuruluşlara likidite desteği, swap (takas) hatları ve kredi akımlarının devamını sağlayacak diğer tedbirleri almak suretiyle ayrıca katkı sağlamışlardır. Bu çerçevede, G-10 ülkelerinin merkez bankalarının varlıkları salgın öncesine (Ocak 2020'ye) göre 6 trilyon dolar civarında artış göstermiştir. Yükselen piyasa ekonomilerinin merkez bankaları da ilk defa varlık alımı programı uygulamışlardır. Bu programlarla, hazine bonolarının, devlet garantili bonoların, özel kesim borçlarının ve ipotekli konut kredilerine dayalı menkul kıymetlerin gelişmekte olan merkez bankalarınca alındığı görülmüştür.

Salgın sonrası küresel ekonomi, 2008-2009 yıllarıyla kıyaslandığında daha zayıf bir görünüm sergilerken, ülkelerin neredeyse tamamında çeyreklik bazda keskin daralmalar kaydedilmiştir. Salgının etkileri, ülkeler ve sektörlere göre farklılaşmıştır. Ülkelerin salgından ciddi şekilde etkilenen turizm sektörü ve emtia piyasalarındaki gelişmelere duyarlılık düzeyleri, salgınla mücadele yöntemleri, verimlilik ve ekonomik yapılarındaki farklar, kriz öncesi büyüme eğilimleri ve yurtdışı finansal akımlara bağımlılıkları bu ayrışmalara neden olmuştur.

Salgının ilk aşamada dünya ekonomisinde önemli bir paya sahip olan Çin ekonomisi ile bazı Asya ekonomilerini etkilemesi nedeniyle, küresel hasıla üzerindeki etkisinin yılın ilk çeyreğinde daha sınırlı kaldığı görülmüştür. Ancak, yılın ikinci çeyreğinde salgının dünyanın diğer bölgelerine hızla yayılmasıyla küresel ekonomi üzerindeki etkileri daha derin ve yaygın bir şekilde hissedilmiştir.

2020 yılının ikinci çeyreğinde bir önceki döneme göre; ABD ekonomisi yüzde 9,0 oranında küçülmüştür. Aynı dönemde, Birleşik Krallık yüzde 19,8, İspanya yüzde 17,8, Fransa yüzde 13,8, İtalya yüzde 13 ve Almanya yüzde 9,7 ekonomik daralmaya maruz kalmışlardır. Avro Bölgesinde yoğun hissedilen ekonomik tahribat daralmanın bu bölge için 2020 yılının 2. çeyreğinde yüzde 11,8 oranında gerçekleşmesine neden olmuştur. Aynı dönemde Japonya ekonomisi de yüzde 7,9 oranında daralarak küresel hasılanın düşüşünde önemli rol oynamıştır[1].

Dünya ekonomisinin büyüme dinamiğini bozan diğer bir unsur süregelen ticaret gerilimleridir. 2018 yılından bu yana ABD öncülüğünde artan korumacılık eğilimleri, küresel ticarette öngörülebilirliği ve güveni sarsmıştır. 2020 yılı başında ticaret savaşlarının ön plana çıkan iki tarafı olan ABD ve Çin arasında Birinci Safha Ticaret Anlaşması imzalanmışsa da bu anlaşmanın devamında henüz bir ilerleme kaydedilememiştir. Muhtemel ek tarife ve yaptırımlar ile politik belirsizliklerin artması küresel ticaret üzerinde aşağı yönlü riskler olarak görülmektedir. Bununla birlikte, jeopolitik riskler ile ticaret savaşlarının gündemden kalıcı olarak düşmemesi ve salgınla bu belirsizliklerin eşanlı seyretmesinin dünya ekonomisinde hissedilir sonuçlara yol açması muhtemeldir. Nitekim, Dünya Ticaret Örgütü 2020 yılında küresel mal ticaret hacminin yüzde 9,2 daralacağını tahmin etmektedir. Uluslararası Para Fonu (IMF) ise son tahminlerinde 2019'da yıllık yüzde 1 büyüyen dünya ticaret hacminin 2020 yılında yüzde 10,4 küçülmesini, 2021 yılında ise yüzde 8,3 genişlemesini öngörmektedir.

Bu gelişmelerle, 2019 yılında yüzde 2,8 oranında büyüyen ve salgın öncesi dönemdeki IMF tahminlerine göre yüzde 3,4 oranında büyümesi beklenen küresel ekonominin, 2020 yılında yüzde 4,4 oranında daralması öngörülmektedir. Bir önceki tahminlere göre daha az kötümser olan söz konusu küçülme beklentisi; gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerde 2020 yılının üçüncü çeyrek sonu itibarıyla izlenen sık frekanslı verilerdeki olumlu gelişmelere dayanmaktadır. Ancak, salgının yeniden hızlandığına ilişkin alınan son veriler, dünya ekonomik büyümesinin hala salgın tarafından şekillendirildiğine işaret etmektedir.

Salgın döneminde, gelişmiş ülke ekonomilerdeki ekonomik faaliyetteki kayıpların yükselen piyasalar ve gelişmekte olan ekonomilerdeki faaliyet kayıplarından daha derin olacağı tahmin edilmektedir. 2020 yılında avro alanının yüzde 8,3 oranında daralması öngörülmektedir. Bölgenin önde gelen ekonomilerinden olan Almanya'nın aynı dönemde yüzde 6, Birleşik Krallık'ın yüzde 9,8, Fransa'nın 9,8, İspanya'nın yüzde 12,8, İtalya'nın yüzde 10,6 oranlarında daralması beklenmektedir. 2020 yılında, Japonya ekonomisinin

[1] Eurostat'ın mevsim ve takvim etkisinden arındırılmış bir önceki çeyreğe göre yüzde değişim verileri kulanılmıştır.

yüzde 5,3 oranında küçülmesi beklenirken, diğer gelişmiş ülkelerin yer aldığı kümenin yüzde 3,8 ve gelişmiş ekonomilerin ise toplamda yüzde 5,8 daralması beklenmektedir.

ABD, sağlık sistemindeki açıklar ve önlemlerin yetersiz kalması nedeniyle salgına hızlı tepki vermekte zorlanmış ve buna bağlı olarak ülke ekonomisinde daralma kuvvetli bir biçimde hissedilmiştir. Salgın öncesinde diğer gelişmiş ülkelerden pozitif ayrışan ABD, Avro alanına göre daha düşük olmakla birlikte ciddi ekonomik sarsıntı yaşamış ve bu süreci küresel finans krizine göre çok daha hızlı bir parasal genişlemeye başvurarak durdurmaya çalışmıştır. Ancak, başta Çin olmak üzere ticaret ortaklarıyla arasındaki ticari gerginliğin zaman zaman gündeme gelmesi, salgın faktörü, başkanlık seçimi ve politik belirsizlikler, daralan küresel ticaret ve jeopolitik risklerle birlikte bakıldığında; ABD ekonomisinin 2020 yılında yüzde 4,3 oranında daralması, 2021 yılında ise tekrar toparlanarak yüzde 3,1 büyümesi beklenmektedir.

TABLO I: 1- Dünya Ekonomisinde Temel Göstergeler

(Yüzde Değişim)

	2019	2020	2021	2020 (1)	2021 (1)
Büyüme					
Dünya	2,8	-4,4	5,2	0,8	-0,2
Gelişmiş Ekonomiler	1,7	-5,8	3,9	2,3	-0,9
ABD	2,2	-4,3	3,1	3,7	-1,4
Japonya	0,7	-5,3	2,3	0,5	-0,1
Avro Bölgesi	1,3	-8,3	5,2	1,9	-0,8
Almanya	0,6	-6,0	4,2	1,8	-1,2
Yükselen Piyasalar ve Gelişmekte Olan Ekonomiler	3,7	-3,3	6,0	-0,2	0,2
Yükselen ve Gelişmekte Olan Avrupa	2,1	-4,6	3,9	1,2	-0,3
Rusya	1,3	-4,1	2,8	2,5	-1,3
Gelişmekte Olan Asya	5,5	-1,7	8,0	-0,9	0,6
Çin	6,1	1,9	8,2	0,9	0,0
Hindistan	4,2	-10,3	8,8	-5,8	2,8
Latin Amerika ve Karayipler	0,0	-8,1	3,6	1,3	-0,1
Brezilya	1,1	-5,8	2,8	3,3	-0,8
Sahra Altı Afrika	3,2	-3,0	3,1	0,2	-0,3
Dünya Ticaret Hacmi	1,0	-10,4	8,3	1,5	0,3
Mal ve Hizmet İthalatı					
Gelişmiş Ekonomiler	1,7	-11,5	7,3	1,7	0,1
Yükselen Piyasalar ve Gelişmekte Olan Ekonomiler	-0,6	-9,4	11,0	0,0	1,6
Tüketici Fiyatları (Yıllık Ortalama, Yüzde)					
Gelişmiş Ekonomiler	1,4	0,8	1,6	0,5	0,5
ABD	1,8	1,5	2,8	0,9	0,6
Avro Bölgesi	1,2	0,4	0,9	0,2	-0,1
Yükselen Piyasalar ve Gelişmekte Olan Ekonomiler	5,1	5	4,7	0,5	0,1
İşsizlik Oranı (Yüzde)					
Gelişmiş Ekonomiler	4,8	7,3	6,9	-	-
ABD	3,7	8,9	7,3	-	-
Avro Bölgesi	7,6	8,9	9,1	-	-
Genel Devlet Bütçe Dengesi / GSYH (Yüzde)					
ABD	-6.3	-18.7	-8.7	-	-
Avro Bölgesi	-0.6	-10.1	-5.0	-	-
Genel Devlet Brüt Borç Stoku / GSYH (Yüzde)					
ABD	108,7	131,2	133,6	-	-
Avro Bölgesi	84,0	101,1	100,0	-	-
Ortalama Petrol Fiyatları (ABD Doları/Varil)	61,4	41,7	46,7	-	-
LIBOR, Altı Aylık ABD Doları (Yüzde)	2,3	0,7	0,6	-1,2	-1,3

Kaynak: IMF Dünya Ekonomik Görünüm Raporu, IMF Mali İzleme Raporu Ekim 2020
(1) IMF Dünya Ekonomik Görünüm Raporu Haziran 2020 Güncellemesinden Farklar

2019 yılında yüzde 1,3 oranında büyüyen Avro Bölgesinin küresel krizden beri yaşadığı sorunların yanı sıra İtalya'da kamu borçlanma maliyetlerinin artması, küresel ticaret politikaları ve Brexit belirsizliğinin yol açtığı zayıf büyüme performansı nedeniyle düşük faiz

politikası uygulayan AMB, salgın nedeniyle 2020 yılında da parasal genişlemeyi destekleyen bir duruş izlemiştir. Buna rağmen Avro Bölgesinin 2020 yılında yüzde 8,3 daralması öngörülmekte, bölgenin 2021 yılında ise toparlanarak yüzde 5,2 oranında büyümesi beklenmektedir.

Yükselen piyasalar ve gelişmekte olan ekonomilerde salgınla mücadele kapsamında getirilen kapanma ve kısıtlama tedbirleri ekonomik aktivitenin keskin bir şekilde yavaşlamasına yol açmıştır. Küresel ticaretteki daralma petrol ihracatçısı ekonomileri, seyahat kısıtlamaları ise turizm geliri elde eden gelişmekte olan ekonomileri olumsuz etkilemiştir. Bazı gelişmekte olan ülke merkez bankaları para politikasında miktar genişlemesinin yanı sıra ilk kez varlık alımlarına yönelmiştir. Ayrıca, gelişmekte olan birkaç ülke döviz likidite sıkıntısını para takası hatlarıyla hafifletmeye gitmiştir. Ancak, küresel ticaret hacminde gözlenen keskin daralma gelişmekte olan ülke ekonomilerini derinden etkilemektedir. 2019 yılında yüzde 3,7 büyüyen gelişmekte olan ülke ekonomilerinin 2020 yılında yüzde 3,3 oranında daralması, 2021 yılında ise yüzde 6 büyümesi beklenmektedir. Bununla birlikte, Çin dışındaki gelişmekte olan ülkelerde beklenen daralma, gelişmiş ekonomilere paralel keskinliktedir.

Salgınının ilk ortaya çıktığı ülke olması nedeniyle, ekonomik faaliyette daralma en erken Çin'de başlamıştır. ABD ile süregelen ticaret gerilimleri altında, Covid-19 pandemisi, küresel ticaretteki sert daralma, iç talepteki düşüş, dünyanın en büyük ikinci ekonomisinin yavaşlamasında etkili olmuştur. Ancak, uygulanan sert kapanma tedbirlerinin olumlu sonuçlarının yılın ikinci çeyreğinden itibaren alındığı gözlenmiştir. 2019 yılında yüzde 6,1 oranında büyüyen Çin ekonomisinin olumsuz küresel koşullara rağmen, 2020 yılında yüzde 1,9 oranında pozitif bir büyümeyle küresel hasılanın daha da aşağıya inmesini dizginleyeceği tahmin edilmektedir. Çin'in 2021 yılında ise yüzde 8,2 oranında büyümesi öngörülmektedir.

16 Eylül 2019'da enflasyon görünümü yüzde 2'ye erişene kadar faizi sabit tutmaya karar veren Fed'in parasal duruşu, salgınla birlikte daha da güvercin bir tutuma dönüşmüştür. Salgın karşısında ülke ekonomisini desteklemek için Fed 2020 yılında faiz indirim politikasını hızlandırmış ve küresel krizden sonra tekrar büyük ölçekli bilanço genişletme programını devreye sokmuştur. 15 Mart 2020'de acil toplanan Fed, fonlama faiz oranını yüzde 0 ila 0,25 aralığında belirlemiştir. Salgın nedeniyle ilave parasal genişlemenin üst tavanı sınırsız olmuştur. Bu gelişmelerle, Eylül 2020 itibarıyla Fed bilançosu 7 trilyon dolara yükselmiştir. Önümüzdeki dönemde de Fed ve AMB başta olmak üzere küresel düzeyde politika faizlerinin düşük düzeylerde tutulması öngörülmektedir.

Mevcut büyüme projeksiyonları 2020-2021 döneminde yaygın negatif çıktı açıklarını ve gelişmiş ile gelişen ülkelerde yüksek işsizlik oranlarını ima etmektedir. Muhtemel zayıf küresel faaliyetin; arz kapasitelerindeki kalıcı hasarlara, üretken sermaye kaybına ve doğal işsizlik oranında uzun süreli artışa yol açabileceği değerlendirilmektedir. Bu çerçevede, 2020 yılında işsizlik oranının gelişmiş ekonomilerde yüzde 7,3, ABD ve Avro bölgesinde yüzde 8,9, Japonya'da yüzde 3,3, İngiltere'de yüzde 5,4, Güney Kore'de yüzde 4,1 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. IMF'nin son tahminlerine yükselen ve gelişen ülkeler açısından bakıldığında ise işsizlik oranının, Çin'de yüzde 3,6, Rusya'da yüzde 4,6, Breziya'da yüzde 13,4 ve Güney Afrika'da ise yüzde 37 olması öngörülmektedir.

Küresel enflasyon, 2020 yılında petrol ve emtia fiyatlarındaki gelişmeler ile küresel talepteki zayıflığa bağlı olarak düşük seyretmektedir. Salgın nedeniyle toplam talepte gözlenen çöküş, bir yandan petrol ve emtia fiyatları üzerinde aşağı yönlü baskı oluştururken, diğer yandan ekonomik aktiviteyi destekleme yönündeki parasal genişleme ve düşük faiz ortamına rağmen enflasyonist etkiler görülmemekte ve küresel ölçekte sıra dışı bir

dönemden geçilmektedir. Benzer şekilde, arz kesintilerinin fiyatlar üzerindeki olumsuz etkileri de henüz görülmemektedir. Nitekim IMF tahminlerine göre, gelişmiş ekonomilerde ortalama enflasyon, 2019 yılında yüzde 1,4 oranındaki seviyesinden, 2020 yılı itibarıyla yüzde 0,8'e gerileyeceği öngörülmektedir. Diğer taraftan, gelişmekte olan ekonomilerde ise 2019 yılında yüzde 5,1 olan yıllık ortalama tüketici fiyatları artışının, 2020 yılında görece yatay bir seyirle yüzde 5,0 düzeyinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

Petrol fiyatları, 2018 yılının son çeyreğinden bu yana devam eden dalgalı seyri sonrasında, zayıf küresel ekonomik görünüm nedeniyle gerilemiştir. 2019 yılında arz kısıtlamaları ve artan jeopolitik riskler nedeniyle petrol fiyatlarında göreli artış yaşanmışsa da, 2020 yılının ilk çeyreğinden itibaren, küresel talebin tarihi bir çöküş yaşaması ve petrol ihraç eden ülkeler arasındaki anlaşmazlıklar fiyatlarda sert düşüşe neden olmuştur. Brent petrol fiyatları 2020 yılına 70 dolar/varil seviyesinden başlamasına rağmen oldukça düşük seviyelere geriledikten sonra 40-45 dolar/varil bandına yerleşmiştir. Önümüzdeki dönemde, fiyatların öngörülen küresel talep artışına bağlı olarak bir miktar yükseleceğine dönük işaretler belirmektedir. Ancak, fiyatlarda halen 2019 yılına göre düşük bir seviye öngörülmektedir.

Küresel ekonominin temel risk kaynağı çok sayıda belirsizliğin bir arada bulunmasıdır. Belirsizliğin bir tarafı kamu sağlığının ekonomik faktörlere olan etkisinin kestiriminin güç olmasıdır. Özellikle sosyal mesafeyi korumanın güç olduğu sektörlerdeki aktivite daralması salgının seyri ile paralellik göstermektedir. Belirsizliğin diğer tarafı, zayıf talebe bağlı olarak, başta turizm gelirleri olmak üzere hizmet gelirlerinin ne zaman toparlanacağının tahmin edilememesidir. Finansal piyasaların küresel gelişmelere olan aşırı duyarlılığı ve bunun küresel sermaye akımları üzerindeki etkileri diğer temel risk faktörleridir. Bunların yanısıra, salgın şokunun sürekliliğine, alınan tedbirlerin ölçüsü ve etkinliğine bağlı olarak potansiyel arzda ortaya çıkacak kayıplara ilişkin belirsizlikler de bulunmaktadır. Aşı ve/veya etkin tedavi sürecindeki gelişmelerin virüsün yayılma hızını azaltarak ekonomik aktivitenin salgın öncesi düzeyine tahmin edilen süreden önce dönmesini sağlama ihtimali risk azaltıcı faktör olarak öne çıkmaktadır. Genişlemeci mali tedbirlerin 2021 yılına uzatılması ise büyümeyi mevcut tahminlerin üzerine taşıyabilecek bir unsur olarak görülmektedir.

Bununla birlikte, büyümenin öngörülenden kötü gerçekleşme riski mevcuttur. Covid-19 virüsü tekrar güçlenip kontrol edilemez hale gelirse, aşı ve tedavi beklenenden daha yavaş ilerlerse veya ülkelerin tedaviye erişiminde eşanlı bir süreç yaşanmazsa, ekonomik aktivitede canlanma beklenenin altında kalıp ülkeler arasında büyüme peformansında farklılaşma artabilir. Durgunluğun şiddetinin artması ve bazı ülkelerde acil önlemlerin geri alınması ihtimali, iflasları artırabilir, istihdam ve gelir kayıplarına yol açabilir. Finansal piyasaların bozulması ise kırılgan ekonomilere olan sermaye akımlarında ani duruşlara neden olabilir.

Küresel sermaye piyasalarında meydana gelebilecek oynaklıklar, kur geçişkenliği, petrol fiyatlarında olası yukarı yönlü hareketler, Türkiye ekonomisi üzerinde belirli riskler oluşturabilecektir. Söz konusu risklere karşın, küresel düzeyde para ve maliye politikalarının uzun süre destekleyici nitelikte olmasının gelişmekte olan ülkelerde finansman ve dış talep kısıtlarını azaltarak ekonomik toparlanma üzerinde olumlu etkileri olabilecektir. Bu bağlamda, ticarete dayalı dış talepteki düzelme beklentisinin yanı sıra genişleyici para politikalarının sermaye akımlarının yönünü yeniden gelişmekte olan ülkelere çevirmesi ihtimali, Türkiye ekonomisi için fırsat oluşturabilir. Ayrıca salgın, dünya üretim merkezlerinin farklı coğrafyalara dağılmasına yol açabilir ve Türkiye coğrafi konum avantajıyla yeni üretim merkezlerinden biri haline gelebilir.

2. TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ GELİŞMELER VE HEDEFLER

2018 yılının ikinci yarısında başlayan ekonomik faaliyetteki yavaşlama, finansal istikrarın sağlanmasına yönelik atılan adımlar sayesinde 2019 yılının ikinci yarısında yerini toparlanmaya bırakmış ve yılın tamamında Türkiye ekonomisi yüzde 0,9 oranında büyüyerek küresel kriz sonrası kesintisiz yıllık büyüme eğilimini sürdürmüştür. 2019 yılının ilk yarısında kaydedilen yüzde 2,1 oranındaki daralmada iç talepteki keskin düşüş belirleyici olurken, net mal ve hizmet ihracatında kaydedilen olumlu görünüm daralmayı sınırlandıran bir unsur olmuştur. Yılın ikinci yarısında yapılan faiz indirimleri sayesinde ekonomik faaliyet tekrar canlanmaya başlamıştır. 2019 yılının üçüncü çeyreğinde toplam yurt içi talep ve net mal ve hizmet ihracatının benzer büyüklüklerde verdiği katkılarla GSYH yüzde 1 oranında büyümüş, önceki üç çeyrek boyunca yaşanan daralma süreci sona ermiştir. Son çeyrekte ise yurt içi talepteki güçlü toparlanma ve baz etkisiyle reel GSYH yüzde 6,4 oranında büyümüştür. Böylece toparlanma dönemi olarak nitelendirilebilecek olan yılın ikinci yarısında Türkiye ekonomisi yüzde 3,7 oranında büyüme kaydetmiştir.

2019 yılının tamamında kaydedilen 0,9 oranındaki büyümeye önemli ölçüde katkı veren özel tüketim harcamalarındaki artış öncülüğünde, toplam tüketim harcamaları yüzde 2,1 artmıştır. Bu dönemde toplam sabit sermaye yatırımları yüzde 12,4 azalırken net mal ve hizmet ihracatı büyümeye 2,4 puan katkı vermiştir. Net mal ve hizmet ihracatının büyümeye yaptığı katkının 1,2 puanı mal ve hizmet ihracatındaki artıştan, 1,2 puanı ise mal ve hizmet ithalatındaki düşüşten kaynaklanmıştır.

Yeniden dengelenme sürecinin devam ettiği 2019 yılında sanayi sektörü yüzde 1 oranında daralırken, hizmetler sektörü yüzde 1,4, tarım sektörü ise yüzde 3,7 oranlarında büyümüştür. Yıl genelindeki yüzde 0,9 oranındaki büyümeye tarım sektörü 0,2 puan, hizmetler sektörü 0,9 puan olumlu katkı verirken, sanayi sektörü 0,2 puan daraltıcı etkide bulunmuştur.

2020 yılının ilk aylarında ekonomik faaliyetteki toparlanma öngörüldüğü gibi devam ederken tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 pandemisi Mart ayının ikinci yarısından itibaren Türkiye ekonomisinde de olumsuz etkilerini göstermeye başlamıştır. Ülkede salgının yayılmasını sınırlandırmak ve toplumsal sağlığı korumak amacıyla birçok önlem alınırken, salgının ekonomi üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak için Ekonomik İstikrar Kalkanı Paketi kapsamında; kamu bankaları öncülüğünde kredi faiz indirimleri, vergi ertelemeleri, kısa çalışma ödenekleri, hanehalkına yönelik karşılıksız parasal destek verilmesi gibi uygulamalar hayata geçirilmiştir. Ayrıca, ekonomik faaliyette yaşanan yavaşlamayı sınırlandırmak için genişleyici para politikası uygulanmıştır.

2020 yılının ilk çeyreğinde yüzde 4,4 oranında büyüme kaydedilmesine karşın, salgının tüketici davranışı üzerindeki olumsuz etkisi ve salgının yayılmasına engel olmak için alınan önlemlerin ekonomik faaliyeti sınırlandırıcı etkisinin yanında yine salgına bağlı olarak dış talepteki daralma sonucunda net mal ve hizmet ihracatındaki gerileme nedeniyle yılın ikinci çeyreğinde Türkiye ekonomisi yüzde 9,9 oranında daralmıştır. Haziran ayında vaka sayılarının azalması sonucunda alınan önlemlerin hafifletilmesi, ikinci çeyrekteki daralmanın daha da derinleşmesinin önüne geçmiş, böylece, yılın ilk yarısında Türkiye ekonomisindeki daralma yüzde 3,1 oranıyla sınırlı kalmıştır. Bu dönemde yaşanan daralmaya sanayi sektörü -1,1 puan, hizmetler sektörü -2,6 puan etkide bulunurken, tarım sektörü GSYH daralmasını 0,1 puan hafifleterek diğer sektörlerden olumlu yönde ayrışmıştır.

2020 yılının ilk yarısında, özel tüketim harcamaları yüzde 2,3 oranında daralırken, kamu tüketim harcamaları yüzde 1,2 oranında artmıştır. Böylece yılın ilk yarısında toplam tüketim harcamaları yüzde 1,6 oranında gerilemiştir. Ekonomideki yüzde 3,1'lik daralmanın 1,2 puanı toplam tüketim harcamalarından kaynaklanmıştır. Bu daralma ağırlıklı olarak yarı dayanıklı ve hizmetler tüketim mallarına yapılan harcamalardan meydana gelmiştir. Toplam sabit sermaye yatırımları yılın ilk yarısında yüzde 3,3 oranında gerilerken daralmaya 0,8 puan etki etmiştir. Bu etkinin 1,8 puanı inşaat sektöründeki küçülmeden kaynaklanmıştır. Diğer taraftan, makine ve teçhizat yatırımları, inşaatta yaşanan yatırım azalışlarını dengeleyerek 0,9 puan pozitif katkı vermiştir. Bu dönemde, net mal ve hizmet ihracatının daraltıcı etkisi ise 4,7 puanı mal ve hizmet ihracatındaki azalmadan kaynaklı olmak üzere 6 puan olmuştur.

2020 yılının ikinci yarısında ekonomideki toparlanmanın ivme kazanması beklenmektedir. Yılın üçüncü çeyreğine ilişkin öncü göstergeler iktisadi faaliyette V-tipi bir toparlanmanın gerçekleştiğini göstermiştir. Salgın nedeniyle ertelenmiş olan talebin devreye girmesi, son aylarda yapılan sınırlı artışlara karşın geçmiş dönemlere göre halen düşük seviyelerde bulunan faiz oranları ve salgının yayılma hızının azalmasının tüketici güveni ve davranışları üzerindeki olumlu etkisi sayesinde Türkiye ekonomisinin, küresel ekonomide büyük bir çöküşün yaşandığı 2020 yılında yüzde 0,3 oranında büyümesi beklenmektedir.

Üretim faktörleri yönüyle ele alındığında 2019 yılında yüzde 0,9 oranında gerçekleşen büyümeye sermaye stoku ve toplam faktör verimliliği pozitif katkı vermiştir. 2020 yılında ise salgın önlemlerinin arz ve talep koşullarında yarattığı zayıflamaya bağlı olarak üretim faktörlerinin büyümeye katkılarının azalacağı tahmin edilmektedir. 2021 yılında hedeflenen yüzde 5,8 oranındaki büyümeye ağırlıklı olarak sermaye stoku ve istihdamın katkı vermesi beklenmektedir.

2019 yılında bir önceki yıla göre, toplam istihdam 658 bin kişi, tarım-dışı istihdam ise 458 bin kişi azalmıştır. Ekonomide dengelenme sürecinin etkisiyle işgücüne katılma oranı yıllık bazda 0,3 puan azalmış, işsizlik oranı ise 2,8 puan artarak yüzde 13,7'ye yükselmiştir. Aynı yılda tarım dışı işsizlik oranı yüzde 16, genç nüfusta işsizlik oranı ise yüzde 25,4 olarak gerçekleşmiştir.

2020 yılı Temmuz döneminde geçen yılın aynı dönemine göre istihdam edilenlerin sayısı 1.254 bin kişi azalarak 27.263 bin kişi, istihdam oranı ise 2,9 puanlık düşüş ile yüzde 43,5 olmuştur. Aynı dönemde işsizlik oranı 0,5 puanlık azalış ile yüzde 13,4 seviyesinde gerçekleşmiştir. 2020 yılında işsizlik oranının yüzde 13,8 olması beklenmektedir.

2019 yılının ilk yarısında yurt içi talepteki azalışla birlikte ivme kaybeden ithalat, yılın son çeyreğindeki yükselişe rağmen yıl genelinde azalmıştır. Küresel ekonominin ve ticaret hacminin önceki yıllara göre daha düşük büyümesi ve ticaret savaşları gibi unsurlara rağmen 2019 yılı ihracatında ise artış yaşanmıştır. Bu gelişmeler sonucunda, 2019 yılı dış ticaret açığı 29,5 milyar ABD dolarına kadar gerilemiştir. Dış ticaret açığının azalmasının yanı sıra turizm gelirlerindeki artışın da etkisiyle cari işlemler dengesinde fazla verilmiştir. 8,6 milyar ABD doları olarak gerçekleşen cari işlemler fazlasının GSYH'ya oranı ise yüzde 1,1 seviyesinde gözlenmiştir.

2020 yılında Covid-19 pandemisi sonrasında küresel ekonomik aktivitede ve ticaret hacminde ciddi daralma yaşanmıştır. Özellikle ana ihracat pazarlarımızdaki salgın etkisinin

şiddetli bir şekilde hissedilmesi sonucundaki dış talep azalışı ihracatımızın azalmasına neden olmuştur. Bu kapsamda ihracat, 2020 yılının Ocak-Ağustos döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 12,9 oranında daralarak 102,3 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönem için ithalattaki düşüş ihracata oranla sınırlı düzeyde kalmıştır. Salgının, ekonomi üzerindeki etkisinin en şiddetli olduğu aylarda düşüş eğiliminde olan ithalat, sonraki dönemde ise altın ithalatındaki yüksek seyirin de etkisiyle artmaya başlamıştır. Ocak-Ağustos döneminde ithalat, bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 1,2 oranında azalarak 135,3 milyar ABD dolarına gerilemiştir. Bu dönemde, uluslararası turizm de salgın kapsamında alınan önlemlerden olumsuz etkilenmiştir. Uluslararası seyahat hareketliliğinin kısıtlanması nedeniyle seyahat gelirlerinde yüzde 73,5 oranında azalış yaşanmıştır.

Yılın kalan aylarında ithalatta yaşanan artışın yavaşlaması beklentileri yanı sıra ihracatta yaşanan toparlanma eğiliminin devam edeceği öngörüsüyle 2020 yılı dış ticaret açığının 38,1 milyar ABD doları olarak gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. 2019 yılında fazla veren cari işlemler dengesinin, dış ticaret açığındaki artış ile seyahat gelirlerindeki düşüşe bağlı olarak 2020 yılı sonunda açık vermesi ve GSYH'ya oranının yüzde 3,5 olması beklenmektedir.

Yurt içi tasarrufların GSYH'ya oranı, 2019 yılında bir önceki yıla göre, kamu tasarruflarında kaydedilen azalışın etkisiyle 1,0 puan azalarak yüzde 26 olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde özel kesim tasarruf oranı bir önceki yıla göre 0,6 puan artarak yüzde 26'ya ulaşmış, kamu tasarruflarının GSYH'ya oranı ise 1,6 puan azalmıştır.

2020 yılında bir önceki yıla göre, kamu tasarrufunun GSYH'ya oranının 3,2 puan azalması, özel tasarrufların ise 2,3 puan artması beklenmektedir. Bunun sonucunda 2020 yılında toplam yurt içi tasarruf oranının, bir önceki yıla göre 0,9 puan azalarak yüzde 25,1 olacağı tahmin edilmektedir.

2019 yılında temelde maliyet baskılarının ortadan kalkması, gıda fiyatlarındaki olumlu seyir, ılımlı talep koşulları ve enflasyon beklentilerinde iyileşmeyle birlikte TÜFE yıllık artış hızı ivme kaybetmiş ve yüzde 11,8 seviyesine gerilemiştir. Mal fiyatlarında genele yayılan güçlü bir ivme kaybı gözlenirken, hizmet fiyatlarında ise katılık dikkat çekmiştir.

2020 yılında ise yönetilen fiyatlardaki olumlu baz etkisi ve salgının akaryakıt ve hizmet fiyatları üzerindeki düşürücü etkisinin, TL'deki değer kayıpları ve gıda fiyatlarındaki görece yüksek seyir tarafından dengelenmesiyle TÜFE artış hızı yatay seyretmiştir. 2020 yılı Eylül ayında TÜFE yıllık artış hızı yüzde 11,7 oranında gerçekleşmiştir.

Yılın geri kalanında, salgına bağlı tedbirlerle kısa vadede etkili olan arz yönlü unsurların kademeli şekilde ortadan kalkmasıyla yıl sonunda TÜFE yıllık artışının yüzde 10,5 oranında gerçekleşmesi beklenmektedir. Para ve maliye politikalarındaki koordinasyonun sürdürülmesi, finansal piyasalarda istikrarın güçlendirilmesi ve beklentilerdeki olumlu seyirle birlikte TÜFE artışının 2021 yılında kalıcı şekilde tek haneli seviyelere ineceği tahmin edilmektedir.

2.1. BÜYÜME VE İSTİHDAM

2.1.1. GSYH ve Sektörel Büyüme Hızları

a) Mevcut Durum

Yeniden dengelenme sürecinin devam ettiği 2019 yılının ilk yarısında ekonomik daralmanın hafiflemesi ve yılın ikinci yarısından itibaren toparlanma sürecine girilmesiyle GSYH artış hızı yüzde 0,9 olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde katma değer, sanayi sektöründe yüzde 1 oranında azalırken, hizmetler sektöründe (inşaat dâhil) yüzde 1,4 oranında artmıştır. İmalat sanayiinin katma değeri yüzde 2,3 oranında azalırken, hizmetler sektöründe kaydedilen artışta; ticaret, ulaştırma ve konaklama faaliyetleri, finans ve sigorta faaliyetleri ile kamu yönetimi, eğitim, sağlık ve sosyal hizmetler faaliyetlerinin katma değerlerindeki yüksek oranlı artışlar etkili olmuştur. Tarım sektörü ise yüzde 3,7 oranında büyümüştür.

TABLO I: 2- Katma Değer Artış Hızları ve Sektörlerin GSYH İçindeki Payları

	2019				2020		Yıllık			
	I	II	III	IV	I	II	2018	2019	2020 (1)	2021 (2)
	(Zincirlenmiş Hacim, Yüzde Değişme)									
Tarım	3,9	4,6	4,0	2,5	2,6	4,0	2,1	3,7	4,6	4,0
Sanayi	-5,2	-4,0	1,0	4,3	5,9	-16,5	1,3	-1,0	-1,0	7,8
Hizmetler (3)	-1,1	-1,0	0,3	7,0	3,2	-10,6	4,1	1,4	-0,5	5,7
GSYH	-2,6	-1,7	1,0	6,4	4,4	-9,9	3,0	0,9	0,3	5,8
	(Cari Fiyatlarla, Yüzde Pay) (4)									
Tarım	2,9	4,6	11,4	5,8	2,8	5,2	5,8	6,4	6,7	6,5
Sanayi	23,1	22,7	20,4	21,3	22,9	21,1	22,3	21,8	21,6	22,2
Hizmetler	64,6	62,8	58,4	62,4	64,4	62,8	61,6	61,9	61,5	61,6

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı (SBB), TÜİK

(1) Gerçekleşme Tahmini (2) Program (3) SBB hesaplaması olup inşaat sektörü dâhildir. (4) Vergi-sübvansiyon hariçtir.

2020 yılının ilk yarısında GSYH'da yüzde 3,1 oranında daralma kaydedilmiştir. Bu dönemde katma değer tarım sektöründe yüzde 3,5 oranında artarken, sanayi ve hizmetler (inşaat dâhil) sektörlerinde sırasıyla yüzde 5,6 ve yüzde 4 oranlarında azalmıştır.

2020 yılının ikinci yarısına ilişkin reel sektörde bazı öncü göstergeler ekonomik faaliyette V-tipi toparlanmanın gerçekleştiğine işaret etmektedir. Yılın ilk yarısında sanayi üretimi yüzde 5,8 oranında azalırken, Temmuz ve Ağustos aylarında sanayi üretim endeksi bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 6,8 oranında artış kaydetmiştir. Kapasite kullanım oranları ve Satın Alma Yöneticileri Endeksi (PMI) yılın ilk yarısına göre daha güçlü bir görünüm sergilemektedir. Bu nedenle, yılın üçüncü çeyreğinde GSYH'nın tekrar büyüme patikasına girmesi beklenmektedir. Ekonomideki toparlanma sürecinin dördüncü çeyrekte devam edeceği öngörüsü ile GSYH artışının 2020 yılının tamamında yüzde 0,3 oranında gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Üretim sektörleri itibarıyla katma değer artış hızlarının tarım sektöründe yüzde 4,6, sanayi sektöründe yüzde -1 ve hizmetler sektöründe (inşaat dâhil) yüzde -0,5 oranlarında olması beklenmektedir.

b) Hedefler

2021 yılında, Yeni Ekonomi Programı (YEP) kapsamında açıklanan yeni dengelenme yeni normal, yeni ekonomi yaklaşımı çerçevesinde makroekonomik dengelerin yeniden tesis edilmesini önceliklendiren ve bu yeni dengenin üzerine inşa edilecek olan öncelikli reformlarla istihdam, teknoloji ve verimlilik odaklı, kapsayıcı ve sürdürülebilir bir büyüme anlayışıyla hazırlanan YEP'te öngörülen politika ve tedbirlerin hızlı ve etkin bir şekilde hayata geçirilmesi hedeflenmektedir. Bu dönemde, salgın kaynaklı belirsizliklerin azalması, finansal koşullardaki iyileşmeye bağlı öngörülebilirliğin artması ile tüketici ve yatırımcı güvenindeki toparlanma ve ertelenmiş tüketim ve yatırım harcamalarının canlanması GSYH büyümesine katkı verecektir.

2021 yılında mal ve hizmet ihracatındaki artış ve yurt içi talepte genele yayılan toparlanma sonucunda sanayi katma değerindeki büyümenin GSYH büyümesinin üzerinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Üretim ve ihracat ile bağlantılı hizmet sektörlerindeki toparlanmaya ek olarak, salgın öncesi dönemde güçlü bir ivme yakalayan ancak salgından en çok etkilenen sektörlerin başında yer alan turizmde beklenen toparlanmayla birlikte hizmetler sektörünün büyümeye yüksek bir katkı yapması öngörülmektedir. 2021 yılında tarım sektörünün ise uzun dönem ortalamasının üzerinde katkı vermesi beklenmektedir.

GRAFİK I: 1- Sektörel Büyüme Hızları

(Zincirlenmiş Hacim, Yüzde Değişme)

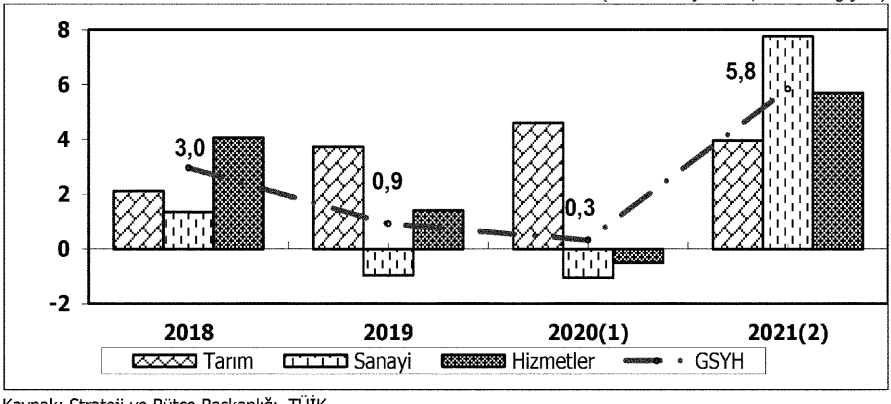

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TÜİK.
(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

TABLO I: 3- Temel Ekonomik Büyüklükler

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020 (1)	2021 (2)
BÜYÜME VE İSTİHDAM (Yüzde Değişme)									
Toplam Tüketim (3)	7,6	3,1	5,1	4,8	5,8	1,6	2,1	1,1	4,5
Kamu	7,5	2,8	5,1	10,5	4,1	6,6	4,8	5,2	-2,2
Özel	7,6	3,2	5,1	4,0	6,0	0,9	1,7	0,4	5,7
Toplam Sabit Sermaye Yatırımı (3)	14,2	4,9	9,3	2,2	8,3	-0,3	-12,4	-2,2	6,2
Kamu	20,4	-6,3	9,4	3,0	8,1	-0,2	-27,9	1,1	13,2
Özel	13,2	6,9	9,3	2,1	8,3	-0,3	-10,0	-2,6	5,2
Toplam Sabit Sermaye Yatırımı/GSYH (Yüzde)	28,3	28,7	29,6	29,1	29,9	29,7	25,9	25,4	25,6
Toplam Yurt içi Tasarruf /GSYH (Yüzde)	23,9	24,9	25,2	25,0	26,0	27,7	26,0	25,1	24,9
Net Mal ve Hizmet İhracatı (4)	-1,6	1,6	0,6	-1,1	0,2	3,6	2,4	-5,0	2,0
Toplam Mal ve Hizmet İhracatı (3)	4,9	7,1	3,2	-1,7	12,4	9,0	4,9	-16,3	15,8
Toplam Mal ve Hizmet İthalatı (3)	10,9	0,3	0,7	3,0	10,6	-6,4	-5,3	3,8	6,2
GSYH (3)	8,5	4,9	6,1	3,3	7,5	3,0	0,9	0,3	5,8
GSYH (Milyon TL, Cari Fiyatlarla)	1 823 427	2 054 898	2 350 941	2 626 560	3 133 704	3 758 316	4 320 191	4 850 703	5 644 316
GSYH (Milyar ABD Doları, Cari Fiyatlarla)	958	940	867	869	859	797	761	702	735
Kişi Başı Milli Gelir (GSYH, ABD Doları)	12 582	12 178	11 085	10 964	10 696	9 792	9 213	8 381	8 661
Kişi Başı Milli Gelir (SAGP, GSYH, ABD Doları) (5)	22 373	24 105	25 863	26 693	28 418	28 714	28 424	28 789	30 760
Nüfus (Yıl Ortası, Bin Kişi) (6)	76 148	77 182	78 218	79 278	80 313	81 407	82 579	83 710	84 856
İşgücüne Katılma Oranı (Yüzde)	48,3	50,5	51,3	52,0	52,8	53,2	53,0	49,6	51,2
İstihdam Düzeyi (Bin Kişi)	24 601	25 933	26 621	27 205	28 189	28 738	28 080	26 733	28 331
İşsizlik Oranı (Yüzde)	9,0	9,9	10,3	10,9	10,9	11,0	13,7	13,8	12,9
DIŞ TİCARET (Milyar ABD Doları)									
İhracat (GTS)	161,5	166,5	151,0	149,2	164,5	177,2	180,8	165,9	184,0
İthalat (GTS)	260,8	251,1	213,6	202,2	238,7	231,2	210,3	204,0	223,3
Dış Ticaret Dengesi	-99,9	-84,6	-63,4	-56,1	-76,8	55,1	-31,2	-38,8	-40,0
Dış Ticaret Dengesi (GTS)	-99,3	-84,6	-62,6	-52,9	-74,2	-54,0	-29,5	-38,1	-39,3
Cari İşlemler Dengesi	-55,9	-38,8	-27,3	-26,8	-40,6	-20,7	8,6	-24,4	-13,9
Cari İşlemler Dengesi / GSYH (Yüzde)	-5,8	-4,1	-3,2	-3,1	-4,7	-2,6	1,1	-3,5	-1,9
KAMU FİNANSMANI (GSYH'ye Oran, Yüzde)									
Genel Devlet Gelirleri	34,3	33,6	34,0	34,4	32,8	33,0	33,1	32,5	31,7
Genel Devlet Harcamaları	34,9	34,2	34,1	35,8	34,6	35,3	36,1	38,6	36,3
Genel Devlet Borçlanma Gereği	0,6	0,5	0,1	1,4	1,8	2,4	3,0	6,1	4,5
Genel Devlet Faiz Harcamaları	2,8	2,5	2,3	2,0	1,9	2,1	2,5	3,0	3,4
Program Tanımlı Genel Devlet Dengesi	0,7	0,5	0,5	-1,0	-1,0	-2,3	-3,5	-5,0	-2,4
Kamu Kesimi Borçlanma Gereği	0,4	0,5	0,0	1,1	1,8	2,4	3,2	6,1	4,7
Program Tanımlı Kamu Kesimi Dengesi	0,9	0,5	0,6	-0,7	-1,0	-2,4	-3,7	-5,1	-2,6
AB Tanımlı Genel Devlet Nominal Borç Stoku	31,2	28,5	27,4	28,0	28,0	30,2	32,5	41,1	40,8
FİYATLAR (Yüzde Değişme) (7)									
GSYH Deflatörü	6,3	7,4	7,8	8,1	11,0	16,5	13,9	11,9	9,9
TÜFE Yıl Sonu	7,4	8,2	8,8	8,5	11,9	20,3	11,8	10,5	8,0

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TÜİK.

(1) Gerçekleşme Tahmini, (2) Program, (3) Zincirleme hacim yüzde değişim, kamu ve özel sektörler Strateji ve Bütçe Başkanlığı verileridir, (4) Büyümeye katkı olarak verilmektedir, (5) OECD verileridir, 2013-2019 dönemi Eylül ayında revize edilmiştir, (6) TÜİK-Nüfus Projeksiyonları ve HMB-Yeni Ekonomi Programı 2021-2023, (7) 2020-2021 verileri Program tahminleridir.

TABLO I: 4- Fert Başına GSYH

Yıllar	Yıl Ortası Nüfusu (1) (Bin Kişi)	(Cari Fiyatlarla) GSYH (1) (Milyon TL)	Fert Başına TL (1)	Fert Başına ABD Doları (1)	Satın Alma Gücü Paritesi (SAGP) (ABD Doları/TL) (2)	SAGP'ye Göre Fert Başına GSYH (ABD Doları) (3)
1998	62 464	71 945	1,152	4 445	0,13	8 928
1999	63 364	107 374	1,695	4 010	0,20	8 625
2000	64 269	171 494	2,668	4 249	0,28	9 478
2001	65 166	247 266	3,794	3 108	0,41	9 145
2002	66 003	362 110	5,486	3 608	0,59	9 279
2003	66 795	472 172	7,069	4 739	0,74	9 587
2004	67 599	582 853	8,622	6 021	0,79	10 874
2005	68 435	680 276	9,940	7 376	0,83	11 911
2006	69 295	795 757	11,484	7 971	0,84	13 625
2007	70 158	887 714	12,653	9 735	0,85	14 848
2008	71 052	1 002 756	14,113	11 018	0,88	16 038
2009	72 039	1 006 372	13,970	9 044	0,90	15 457
2010	73 142	1 167 664	15,964	10 629	0,92	17 358
2011	74 224	1 404 928	18,928	11 289	0,97	19 591
2012	75 176	1 581 479	21,037	11 675	1,02	20 627
2013	76 148	1 823 427	23,946	12 582	1,07	22 373
2014	77 182	2 054 898	26,624	12 178	1,10	24 105
2015	78 218	2 350 941	30,056	11 085	1,16	25 863
2016	79 278	2 626 560	33,131	10 964	1,24	26 693
2017	80 313	3 133 704	39,019	10 696	1,37	28 418
2018	81 407	3 758 316	46,167	9 792	1,61	28 714
2019	82 579	4 320 191	52,316	9 213	1,84	28 424
2020 (4)	83 710	4 850 703	57,947	8 381	2,01	28 789
2021 (5)	84 856	5 644 316	66,516	8 661	2,16	30 760

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TÜİK, OECD

(1) 1998-2019 TÜİK, 2020-2021 Strateji ve Bütçe Başkanlığı verileridir.

(2) OECD tarafından GSYH için hesaplanan satın alma gücü paritesidir. Tabloda OECD tarafından 9 haneli olarak verilen katsayı 2 haneli olarak gösterilmiştir. Söz konusu katsayılar OECD tarafından geriye dönük olarak her yıl revize edilmektedir. 2020-2021 Strateji ve Bütçe Başkanlığı rakamlarıdır. (3) SAGP hesaplamasında OECD'nin 9 haneli katsayı kullanılması nedeniyle tabloda verilen SAGP katsayısı kullanılarak SAGP'ye göre fert başına milli gelire net olarak ulaşılamaz. (4) Gerçekleşme Tahmini, (5) Program

2.1.2. İstihdam

a) Mevcut Durum

2019 yılında istihdam, 2018 yılına göre 658 bin kişi azalarak 28 milyon 80 bin kişi olurken, işgücüne katılma oranı 0,3 puan azalarak yüzde 53 olarak gerçekleşmiştir. Bu çerçevede, işsizlik oranı 2,8 puan artarak yüzde 13,7 olarak gerçekleşmiştir.

TABLO I: 5- Yıllar İtibarıyla Yurt İçi İşgücü Piyasasında Gelişmeler

(15+ Yaş, Bin Kişi)

	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Çalışma Çağındaki Nüfus	56 986	57 854	58 720	59 894	60 654	61 469
İşgücü	28 786	29 678	30 535	31 643	32 274	32 549
İstihdam	**25 933**	**26 621**	**27 205**	**28 189**	**28 738**	**28 080**
Tarım	5 470	5 483	5 305	5 464	5 297	5 097
Sanayi	5 316	5 332	5 296	5 383	5 674	5 561
Hizmetler (1)	15 147	15 805	16 604	17 342	17 766	17 422
İnşaat	1 912	1 914	1 987	2 095	1 992	1 550
Tarım Dışı İstihdam	20 463	21 137	21 901	22 724	23 441	22 983
İşsiz	2 853	3 057	3 330	3 454	3 537	4 469
İşgücüne Katılma Oranı (Yüzde)	**50,5**	**51,3**	**52,0**	**52,8**	**53,2**	**53,0**
İstihdam Oranı (Yüzde)	45,5	46,0	46,3	47,1	47,4	45,7
İşsizlik Oranı (Yüzde)	**9,9**	**10,3**	**10,9**	**10,9**	**11,0**	**13,7**
Tarım Dışı İşsizlik Oranı (Yüzde)	12,0	12,4	13,0	13,0	12,9	16,0
Genç Nüfusta İşsizlik Oranı (Yüzde)	17,9	18,6	19,7	20,8	20,3	25,4

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları
(1) İnşaat dâhil.

2019 yılında bir önceki yıla göre tarım, sanayi ve hizmetler (inşaat dâhil) sektörleri istihdamında sırasıyla yüzde 3,8, yüzde 2 ve yüzde 1,9 oranında azalma kaydedilmiştir. 2019 yılında toplam istihdam içerisinde tarım, sanayi ve hizmetler sektörlerinin payları sırasıyla yüzde 18,2, yüzde 19,8 ve yüzde 62 oranlarında gerçekleşmiştir.

TABLO I: 6- İstihdam Edilenlerin İşteki Çalışma Durumuna Göre Dağılımı

(Yüzde)

	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Ücretli ve Yevmiyeli	66,0	67,0	67,6	67,3	68,0	68,4
Kendi Hesabına Çalışan	17,3	16,8	16,7	17,1	17,1	16,8
İşveren	4,5	4,4	4,6	4,5	4,5	4,5
Ücretsiz Aile İşçisi	12,2	11,8	11,2	11,1	10,5	10,3
Toplam	100	100	100	100	100	100

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları

2019 yılında bir önceki yıla göre toplam istihdam içerisinde ücretli ve yevmiyeli olarak çalışanların payı artarken kendi hesabına çalışan ile ücretsiz aile işçilerinin paylarının azaldığı gözlenmektedir.

TABLO I: 7- Yurt İçi İşgücü Piyasasındaki Gelişmeler

(15+ Yaş, Bin Kişi)

	2019	2020 (1)
Çalışma Çağındaki Nüfus	61 469	62 626
İşgücü	32 549	31 491
İstihdam	**28 080**	**27 263**
Tarım	5 097	5 283
Sanayi	5 561	5 354
Hizmetler	17 422	16 626
İnşaat	1 550	1 669
İşsiz	4 469	4 227
İşgücüne Katılma Oranı (Yüzde)	**53,0**	**50,3**
İstihdam Oranı (Yüzde)	45,7	43,5
İşsizlik Oranı (Yüzde)	**13,7**	**13,4**
Tarım Dışı İşsizlik Oranı (Yüzde)	16,0	15,9
Genç Nüfusta İşsizlik Oranı (Yüzde)	25,4	25,9

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları
(1) Temmuz dönemi itibarıyla

2020 yılının Temmuz döneminde (Haziran-Temmuz-Ağustos) 2019 yılının aynı dönemine göre istihdam 1.254 bin kişi azalmıştır. İşsizlik oranı bir önceki yılın aynı dönemine göre 0,5 puan azalarak yüzde 13,4 olarak gerçekleşmiştir.

Tarım dışı işsizlik oranı bir önceki yılın aynı dönemine göre 0,6 puan azalarak yüzde 15,9 seviyesinde gerçekleşirken, genç nüfusta işsizlik oranı 1,2 puan azalışla yüzde 25,9'a düşmüştür. Söz konusu dönemde istihdam, 2019 yılının aynı dönemine göre; tarımda 361 bin kişi, tarım dışı sektörlerde ise 893 bin kişi azalmıştır. Aynı dönemde, sanayi sektörü istihdamı 246 bin kişi, hizmetler (inşaat dâhil) sektörü istihdamı ise 647 bin kişi azalmıştır.

2020 yılı Temmuz döneminde mevsim etkilerinden arındırılmış istihdam bir önceki döneme göre 540 bin kişi artarak 26.648 bin kişi olurken istihdam oranı 0,8 puan artarak yüzde 42,6 olmuştur. Mevsim etkilerinden arındırılmış işsizlik oranı yüzde 13,6, işgücüne katılma oranı ise yüzde 49,3 olarak gerçekleşmiştir.

TABLO I: 8- Temel İşgücü Piyasası Göstergeleri

(15+ Yaş, Bin Kişi)

	2020 (1)	2021 (2)
Çalışma Çağı Nüfus	62 536	63 573
İşgücü	30 998	32 533
İstihdam	**26 733**	**28 331**
Tarım Dışı İstihdam	21 736	23 183
İşsiz	4 265	4 202
İşgücüne Katılma Oranı (Yüzde)	**49,6**	**51,2**
İstihdam Oranı (Yüzde)	42,7	44,6
İşsizlik Oranı (Yüzde)	**13,8**	**12,9**
Tarım Dışı İşsizlik Oranı (Yüzde)	16,1	15,2

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı
(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2020 yılında, istihdamın bir önceki yıla göre 1.347 bin kişi azalacağı, işgücüne katılma oranının ise yüzde 49,6 seviyesinde olacağı tahmin edilmektedir. Bu çerçevede, işsizlik oranının yüzde 13,8 olarak gerçekleşeceği öngörülmektedir.

b) Hedefler

2021 yılında, salgın sonrası ekonomideki toparlanma süreci ve bu sürecin ima ettiği yüksek büyüme oranları çerçevesinde istihdam artışının ivme kazanmasıyla istihdamın bir önceki yıla göre 1.598 bin kişi artacağı, işsizlik oranının ise yüzde 12,9'a gerileyeceği öngörülmektedir. İşgücüne katılma oranının da toparlanması, 2021 yılında 1,6 puan artışla yüzde 51,2'ye ulaşması beklenmektedir.

2.1.3. Ekonominin Genel Dengesi

a) Mevcut Durum

2019 yılında ekonomide net mal ve hizmet ihracat artışının yanı sıra toplam talebin önemli bir unsuru olan tüketim harcamalarının olumlu katkısıyla GSYH artış hızı yüzde 0,9 şeklinde pozitif gerçekleşmiştir. Bu dönemde, net mal ve hizmet ihracatının büyümeye katkısı pozitif 2,4 puan, toplam tüketimin büyümeye katkısı ise pozitif 1,5 puan olmuştur. Sabit sermaye yatırım harcamalarındaki düşüş ise büyümeye 3,5 puanlık sınırlayıcı etkide bulunmuştur. 2019 yılında özel kesim tüketim harcamalarında kaydedilen reel artış, özel harcanabilir gelir artışının altında kalırken, kamu kesimi tüketim harcamalarındaki reel artış ise kamu kesimi harcanabilir gelir artışının üzerinde gerçekleşmiştir.

Zincirlenmiş hacim değerlerine göre, 2019 yılında özel tüketim harcamaları yüzde 1,7, kamu tüketim harcamaları ise yüzde 4,8 oranında artmıştır. Böylece GSYH içerisinde özel tüketimin payı bir önceki yıla göre 1,2 puan artarak yüzde 61,5, kamu kesimi tüketim harcamalarının payı da 0,3 puan artarak yüzde 10,9 olmuştur.

2019 yılında, toplam sabit sermaye yatırımlarındaki reel azalış hızı yüzde 12,4 olmuştur. Bu dönemde, kamu kesimi sabit sermaye yatırımlarının GSYH içerisindeki payı bir önceki yıla göre 1,2 puan azalarak yüzde 3,3 olurken, özel kesim sabit sermaye yatırım harcamalarının payı bir önceki yıla göre 2,6 puan azalarak yüzde 22,6'ya gerilemiştir. 2019 yılında reel mal ve hizmet ihracatı yüzde 4,9 artarken, reel mal ve hizmet ithalatı ise yüzde 5,3 azalmıştır.

2019 yılında toplam tüketimin GSYH'ya oranı 1,5 puan artarak yüzde 72,4 olurken, toplam yurt içi tasarrufların GSYH'ya oranı 2018 yılına göre 1,7 puan azalarak yüzde 26'ya gerilemiştir. Bu gelişmede cari fiyatlarla kamu tasarruflarında kaydedilen azalış önemli rol oynamıştır. 2019 yılında kamu tasarruflarının GSYH'ya oranı 0 seviyesine yakın gerçekleşmiştir. Bu dönemde özel tüketim artışının özel harcanabilir gelir artışına eşit gerçekleşmesi neticesinde özel kesim tasarruf oranı bir önceki yıla göre değişmeyerek yüzde 26 seviyesinde gerçekleşmiştir.

2020 yılının ilk yarısında yüzde 3,1 oranında gerçekleşen daralmanın boyutunu artıran en önemli katkı net mal ve hizmet ihracatından gelmiştir. Yılın ilk yarısında, toplam tüketim harcamaları da bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 1,6 oranında azalarak daralmaya 1,2 puanlık etki etmiştir. Bu dönemde toplam sabit sermaye yatırım harcamaları yüzde 3,3

azalmış ve bunun ekonomik daralmaya katkısı 0,8 puan olmuştur. Bu gelişmeler sonucunda toplam nihai yurt içi talep yüzde 2 reel azalış kaydetmiş ve yüzde 3,1'lik daralmaya 2 puan katkı yapmıştır.

2020 yılının ilk yarısında ihracat ve turizm gelirlerindeki zayıf görünüm nedeniyle mal ve hizmet ihracatı reel olarak yüzde 18,3 oranında azalış gösterirken mal ve hizmet ithalatı yüzde 6,8 oranında artmıştır. Sonuç olarak net mal ve hizmet ihracatının ekonomik daralmaya katkısı 6 puan olmuştur.

2020 yılında zincirlenmiş hacim endeksine göre özel tüketim harcamalarının yüzde 0,4, kamu tüketim harcamalarının yüzde 5,2 ve böylece toplam tüketim harcamalarının yılın tamamında yüzde 1,1 oranında artması öngörülmektedir.

Aynı dönemde, kamu sabit sermaye yatırımlarının yüzde 1,1 oranında artması beklenirken, özel kesim sabit sermaye yatırımlarının yüzde 2,6 oranında azalması öngörülmektedir. Böylece toplam sabit sermaye yatırımlarının yüzde 2,2 oranında azalması beklenmektedir. Büyümeye, özel kesim nihai talebi 0,2 puan daraltıcı yönde, kamu kesimi nihai talebinin ise 0,6 puan artırıcı yönde katkı yapması beklenmektedir. Salgının etkisiyle 2020 yılının tamamında net mal ve hizmet ihracatının büyümeyi daraltıcı yönde 5 puan katkı yapması öngörülmektedir. Bu beklentiler doğrultusunda, GSYH'nın 2020 yılında reel olarak yüzde 0,3 oranında artış göstereceği tahmin edilmektedir. Böylece, küresel kriz sonrası yıllık bazda kesintisiz büyüme döneminin devam etmesi beklenmektedir.

GRAFİK I: 2- GSYH Büyümesine Katkılar

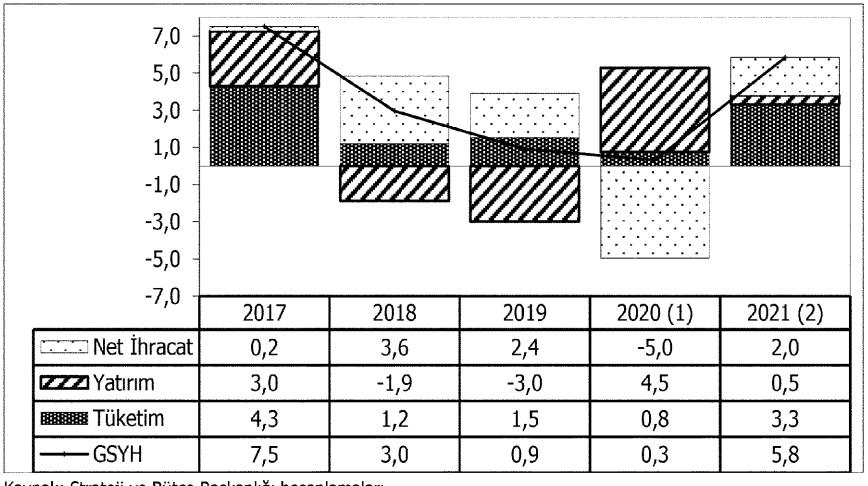

	2017	2018	2019	2020 (1)	2021 (2)
Net İhracat	0,2	3,6	2,4	-5,0	2,0
Yatırım	3,0	-1,9	-3,0	4,5	0,5
Tüketim	4,3	1,2	1,5	0,8	3,3
GSYH	7,5	3,0	0,9	0,3	5,8

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı hesaplamaları
(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

Özel harcanabilir gelirin GSYH'ya oranının 2020 yılında bir önceki yıla göre 2,8 puan artarak yüzde 90,3'e yükselmesi, kamu harcanabilir gelirinin GSYH'ya oranın ise 1,7 puan azalarak yüzde 8,2 oranında gerçekleşmesi öngörülmektedir. 2020 yılında toplam yurt içi tasarruf oranının ise, bir önceki yıla göre 0,9 puan azalarak yüzde 25,1 olacağı tahmin edilmektedir. Bu gelişmede, 2019 yılına göre GSYH'ya oran olarak özel tasarruflar 2,3 puan

artmasına rağmen kamu tasarruflarının 3,2 puan gerilemesi belirleyici olması beklenmektedir.

b) Hedefler

2021 yılında yüzde 5,8 olması hedeflenen GSYH büyümesinin bir süredir ertelenmiş tüketim ve yatırım kararlarının gerçekleşeceği beklentisiyle özellikle yurt içi talep artışı kaynaklı olması öngörülmektedir.

2021 yılında bir önceki yıla göre özel kesim tüketim harcamalarında yüzde 5,7 oranında reel artış, kamu kesimi tüketim harcamalarında ise yüzde 2,2 oranında reel azalış olacağı öngörülmektedir. Özel kesim sabit sermaye yatırımlarının yüzde 5,2, kamu kesimi sabit sermaye yatırımlarının ise yüzde 13,2 oranında reel olarak artacağı tahmin edilmektedir. Böylece, toplam sabit sermaye yatırım harcamalarının reel olarak yüzde 6,2 artması öngörülmektedir.

2021 yılı GSYH büyümesine; özel tüketim harcamalarının 3,6 puan, özel kesim sabit sermaye yatırım harcamalarının ise 1,1 puan katkı yapması beklenmektedir. Bu dönemde, kamu tüketim harcamalarının büyümeye 0,2 puan daraltıcı yönde katkı yapması beklenirken, kamu kesimi sabit sermaye yatırım harcamalarının büyümeye katkısının 0,4 puan olması beklenmektedir. GSYH büyümesine net mal ve hizmet ihracatının katkısının ise 2 puan olacağı tahmin edilmektedir.

Kamu harcanabilir gelirinin GSYH'ya oranının 2021 yılında yüzde 8,9 oranında gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. 2021 yılında kamu tüketim harcamalarında ve kamu harcanabilir gelirinde kamu tasarruflarını artırıcı yönde olumlu gelişmeler kaydedilmesi neticesinde, kamu tasarruflarının milli gelire oranı yüzde -1,6 seviyesinde gerçekleşmiş ve 2020 yılına göre toplam tasarruflara negatif katkısı azalmıştır. Bu dönemde, kamu yatırımlarının GSYH'ya oranının ise 0,4 puanlık artışla yüzde 3,6 olması beklenmektedir. Böylece, kamu tasarruf-yatırım farkının GSYH'ya oranının yüzde -5,2 olarak gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

Özel tasarrufların GSYH'ya oranının 2021 yılında bir önceki yıla göre 1,8 puan azalarak yüzde 26,5, özel yatırım harcamalarının ise 2,3 puan azalarak yüzde 23,1 olması beklenmektedir. Bunun sonucunda özel kesim tasarruf-yatırım farkının GSYH'ya oranının yüzde 3,3 oranında gerçekleşeceği öngörülmektedir. 2021 yılında toplam yurt içi tasarrufların GSYH'ya oranının bu gelişmeler neticesinde yüzde 24,9, toplam tasarruf-yatırım açığının GSYH'ya oranının ise yüzde -1,8 olması beklenmektedir.

TABLO I: 9- Ekonominin Genel Dengesi

	2019	2020 (1)	2021 (2) 2019	2020 (1)	2021 (2)
	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)			(GSYH İçindeki Paylar, Yüzde)	
Toplam Tüketim	**3 127 848**	**3 562 547**	**4 157 521**	**72,4**	**73,4**	**73,7**
Kamu	471 632	553 910	593 480	10,9	11,4	10,5
Özel	2 656 216	3 008 637	3 564 041	61,5	62,0	63,1
Toplam Yatırım	**1 071 380**	**1 389 676**	**1 507 503**	**24,8**	**28,6**	**26,7**
Kamu	150 737	155 913	201 388	3,5	3,2	3,6
Özel	920 643	1 233 764	1 306 115	21,3	25,4	23,1
Sabit Sermaye Yatırımı	**1 117 610**	**1 230 308**	**1 442 258**	**25,9**	**25,4**	**25,6**
Kamu	141 425	160 654	200 843	3,3	3,3	3,6
Özel	976 184	1 069 654	1 241 415	22,6	22,1	22,0
Stok Değişmesi	**- 46 229**	**159 368**	**65 245**	**-1,1**	**3,3**	**1,2**
Kamu	9 312	- 4 742	545	0,2	-0,1	0,0
Özel	- 55 541	164 110	64 700	-1,3	3,4	1,1
Toplam Yurt İçi Talep (Toplam Kaynaklar)	**4 199 228**	**4 952 223**	**5 665 024**	**97,2**	**102,1**	**100,4**
Net Mal ve Hizmet İhracatı	**120 963**	**- 101 520**	**- 20 708**	**2,8**	**-2,1**	**-0,4**
Mal ve Hizmet İhracatı	1 414 491	1 409 253	1 834 501	32,7	29,1	32,5
Mal ve Hizmet İthalatı	1 293 528	1 510 773	1 855 209	29,9	31,1	32,9
GAYRİ SAFİ YURT İÇİ HASILA (GSYH)	**4 320 191**	**4 850 703**	**5 644 316**	**100,0**	**100,0**	**100,0**
Net Faktör Gelirleri	- 76 751	- 72 021	- 89 898	-1,8	-1,5	-1,6
Net Dış Âlem Cari Transferleri	5 931	2 645	6 357	0,1	0,1	0,1
GAYRİ SAFİ MİLLİ HARCANABİLİR GELİR (GSMHG)	**4 249 371**	**4 781 327**	**5 560 775**	**98,4**	**98,6**	**98,5**
KAMU HARCANABİLİR GELİRİ	**469 542**	**400 064**	**503 209**	**10,9**	**8,2**	**8,9**
Kamu Tüketimi	471 632	553 910	593 480	10,9	11,4	10,5
Kamu Tasarrufu	- 2 090	- 153 846	- 90 270	0,0	-3,2	-1,6
Kamu Yatırımı	150 737	155 913	201 388	3,5	3,2	3,6
Kamu Tasarruf-Yatırım Farkı	- 152 827	- 309 759	- 291 658	-3,5	-6,4	-5,2
ÖZEL HARCANABİLİR GELİR	**3 779 829**	**4 381 262**	**5 057 565**	**87,5**	**90,3**	**89,6**
Özel Tüketim	2 656 216	3 008 637	3 564 041	61,5	62,0	63,1
Özel Tasarruf	1 123 612	1 372 626	1 493 524	26,0	28,3	26,5
Özel Yatırım	920 643	1 233 764	1 306 115	21,3	25,4	23,1
Özel Tasarruf-Yatırım Farkı	202 970	138 862	187 409	4,7	2,9	3,3
Bilgi İçin:						
Toplam Yurt İçi Tasarruflar	**1 121 523**	**1 218 780**	**1 403 254**	**26,0**	**25,1**	**24,9**

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı
Not: Toplam tasarruf-yatırım farkı ile cari açık arasındaki fark, milli gelir hesaplamalarında ihracat ve ithalat ağırlıklı döviz kuru kullanılmasından kaynaklanmaktadır.
(1) Gerçekleşme Tahmini (2) Program

TABLO I: 10- Ekonominin Genel Dengesi

	2019	2020 (2)	2021(3)	2019	2020(2)	2021 (3)
	(2009=100 Zincirlenmiş Hacim, Milyon TL)			(Yüzde Değişme)		
Toplam Tüketim	**1 297 910**	**1 311 621**	**1 370 569**	**2,1**	**1,1**	**4,5**
Kamu	185 412	195 050	190 779	4,8	5,2	-2,2
Özel	1 112 498	1 116 571	1 179 790	1,7	0,4	5,7
Toplam Yatırım	**389 532**	**469 319**	**477 961**	**-11,9**	**20,5**	**1,8**
Kamu	52 726	48 385	56 707	-21,5	-8,2	17,2
Özel	336 806	420 934	421 254	-10,1	25,0	0,1
Sabit Sermaye Yatırımı	**439 377**	**429 773**	**456 213**	**-12,4**	**-2,2**	**6,2**
Kamu	49 398	49 933	56 545	-27,9	1,1	13,2
Özel	389 979	379 840	399 668	-10,0	-2,6	5,2
Stok Değişmesi (1)	**- 49 845**	**39 545**	**21 748**	**0,6**	**5,0**	**-1,0**
Kamu	3 329	- 1 548	162	0,3	-0,3	0,1
Özel	- 53 174	41 094	21 586	0,3	5,3	-1,1
Toplam Yurt İçi Talep (Toplam Kaynaklar)	**1 687 442**	**1 780 940**	**1 848 530**	**-1,5**	**5,5**	**3,8**
Net Mal ve Hizmet İhracatı (1)	**84 790**	**- 2 967**	**33 189**	**2,4**	**-5,0**	**2,0**
Mal ve Hizmet İhracatı	452 871	378 983	438 840	4,9	-16,3	15,8
Mal ve Hizmet İthalatı	368 081	381 951	405 651	-5,3	3,8	6,2
GAYRİ SAFİ YURT İÇİ HASILA (GSYH)	**1 772 232**	**1 777 972**	**1 881 719**	**0,9**	**0,3**	**5,8**
Net Faktör Gelirleri	- 24 332	- 20 089	- 22 502	5,1	-17,4	12,0
Net Dış Alem Cari Transferleri	1 583	669	1 390	18,0	-57,8	107,9
GAYRİ SAFİ MİLLİ HARCANABİLİR GELİR (GSMHG)	**1 749 482**	**1 758 552**	**1 860 607**	**0,9**	**0,5**	**5,8**
KAMU HARCANABİLİR GELİRİ	**193 312**	**147 142**	**168 371**	**-10,6**	**-23,9**	**14,4**
Kamu Tüketimi	185 412	195 050	190 779	4,8	5,2	-2,2
Kamu Tasarrufu	7 900	- 47 908	- 22 408	-79,9	-706,4	-53,2
Kamu Yatırımı	52 726	48 385	56 707	-21,5	-8,2	17,2
Kamu Tasarruf-Yatırım Farkı	- 44 826	- 96 293	- 79 115			
ÖZEL HARCANABİLİR GELİR	**1 556 170**	**1 611 410**	**1 692 236**	**2,5**	**3,5**	**5,0**
Özel Tüketim	1 112 498	1 116 571	1 179 790	1,7	0,4	5,7
Özel Tasarruf	443 672	494 839	512 446	4,6	11,5	3,6
Özel Yatırım	336 806	420 934	421 254	-10,1	25,0	0,1
Özel Tasarruf-Yatırım Farkı	106 867	73 906	91 192			

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı
(1) Yüzde değişimleri GSYH büyümesine katkıları göstermektedir. (2) Gerçekleşme Tahmini (3) Program

2.2. YATIRIMLAR

2.2.1. Yatırımların Sektörel Dağılımı

a) Mevcut Durum

Kamu kesimi sabit sermaye yatırımlarının 2020 yılında reel olarak yüzde 1,1 oranında artması beklenmektedir. Bu dönemde kamu kesimi sabit sermaye yatırımlarının yüzde 53,5'inin merkezi yönetim bütçesi kapsamındaki idareler, yüzde 28,3'ünün yerel yönetimler, yüzde 16,9'unun işletmeci KİT'ler, yüzde 0,1'inin özelleştirme kapsamındaki kuruluşlar, yüzde 1,2'sinin döner sermayeli kuruluşlar ve sosyal güvenlik kuruluşları tarafından gerçekleştirileceği tahmin edilmektedir.

Özel kesim sabit sermaye yatırımlarının 2020 yılında reel olarak yüzde 2,6 oranında azalması beklenmektedir. Bu dönemde cari fiyatlarla özel kesim sabit sermaye yatırımları içinde tarım, enerji, ulaştırma, konut ile sağlık alt sektörlerinin göreli ağırlıklarının artması; turizm, eğitim ve diğer hizmetler alt sektörlerinin ağırlıklarının ise azalması beklenmektedir. Söz konusu dönemde, cari fiyatlarla kamu kesimi sabit sermaye yatırımları içinde madencilik, imalat, enerji, ulaştırma ile eğitim alt sektörlerinin göreli ağırlıklarının artması; tarım, konut, eğitim, sağlık ve diğer hizmetler alt sektörlerinin ağırlıklarının ise azalması öngörülmektedir.

TABLO I: 11- Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (1)

(Cari Fiyatlarla, Yüzde Dağılım)

	2019			2020(2)			2021(3)		
	Kamu	**Özel**	**Toplam**	**Kamu**	**Özel**	**Toplam**	**Kamu**	**Özel**	**Toplam**
Tarım	6,6	1,0	1,7	5,4	1,2	1,7	7,0	1,2	2,0
Madencilik	0,8	2,0	1,8	4,5	1,9	2,2	0,5	1,9	1,7
İmalat	0,6	25,7	22,5	1,2	25,7	22,5	1,0	26,1	22,6
Enerji	10,3	1,4	2,5	17,0	1,5	3,5	16,4	1,5	3,6
Ulaştırma	35,5	28,3	29,2	38,4	29,9	31,0	34,5	30,1	30,7
Turizm	0,3	3,0	2,7	0,3	1,2	1,1	0,2	0,9	0,8
Konut	1,3	29,4	25,9	1,0	29,5	25,8	1,4	29,1	25,2
Eğitim	13,1	2,6	3,9	8,0	2,5	3,2	11,6	2,5	3,7
Sağlık	4,9	3,3	3,5	1,2	3,4	3,1	5,7	3,5	3,8
Diğer Hizmetler	26,6	3,3	6,2	22,9	3,2	5,8	21,7	3,2	5,8
TOPLAM	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı

(1) Merkezi yönetim bütçesinde yatırım işçiliği dâhildir.

(2) Gerçekleşme Tahmini

(3) Program

TABLO I: 12- Kamu Sabit Sermaye Yatırımları (2019)

(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)

Sektörler	Merkezi Yönetim (1)	İşletmeci KİT'ler	Özelleş. Kapsam. Kuruluş.	İller Bankası	Döner Sermaye+ SGK	ALT TOPLAM	Yüzde Pay	Mahalli İdareler	TOPLAM KAMU	Yüzde Pay
Tarım	6 957	105	2	0	731	7 795	8,1	923	8 717	6,5
Madencilik	496	548	0	0	0	1 043	1,1	4	1 047	0,8
İmalat	263	451	56	0	2	773	0,8	0	773	0,6
Enerji	2 063	11 540	0	0	0	13 603	14,2	767	14 370	10,7
Ulaştırma	23 320	7 911	2	0	72	31 304	32,6	16 651	47 954	35,7
Turizm	361	0	0	0	24	385	0,4	17	402	0,3
Konut	688	0	0	0	0	688	0,7	1 024	1 713	1,3
Eğitim	16 305	0	0	0	114	16 419	17,1	619	17 038	12,7
Sağlık	6 238	0	0	0	83	6 320	6,6	28	6 348	4,7
Diğer Hizmetler	17 368	5	0	0	336	17 709	18,4	18 295	36 004	26,8
Toplam	**74 058**	**20 559**	**60**	**0**	**1 362**	**96 039**	**100**	**38 327**	**134 367**	**100,0**
Yüzde Dağılım	**77,1**	**21,4**	**0,1**	**0,0**	**1,4**	**100,0**				
Yüzde Dağılım	**55,1**	**15,3**	**0,0**	**0,0**	**1,0**	**71,5**		**28,5**	**100,0**	

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı

(1) Yatırım İşçiliği Hariç

TABLO I: 13- Kamu Sabit Sermaye Yatırımları (2020) (1)

(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)

Sektörler	Merkezi Yönetim (2)	İşletmeci KİT'ler	Özelleş. Kapsam. Kuruluş.	İller Bankası	Döner Sermaye + SGK	ALT TOPLAM	Yüzde Pay	Mahalli İdareler	TOPLAM KAMU	Yüzde Pay
Tarım	6 267	183	3	0	768	7 220	6,6	938	8 158	5,3
Madencilik	6 301	387	0	0	0	6 688	6,1	4	6 692	4,4
İmalat	1 095	593	102	0	15	1 805	1,6	1	1 806	1,2
Enerji	10 770	13 826	0	0	0	24 596	22,4	1 732	26 328	17,2
Ulaştırma	28 574	10 871	2	0	242	39 689	36,2	19 355	59 043	38,6
Turizm	378	0	0	0	23	401	0,4	19	421	0,3
Konut	405	0	0	0	0	405	0,4	1 157	1 562	1,0
Eğitim	10 442	1	0	0	163	10 606	9,7	1 299	11 905	7,8
Sağlık	1 655	0	0	0	127	1 782	1,6	31	1 813	1,2
Diğer Hizmetler	16 043	6	0	0	537	16 586	15,1	18 760	35 346	23,1
Toplam	**81 930**	**25 866**	**107**	**0**	**1 876**	**109 779**	**100**	**43 296**	**153 075**	**100,0**
Yüzde Dağılım	**74,6**	**23,6**	**0,1**	**0,0**	**1,7**	**100,0**				
Yüzde Dağılım	**53,5**	**16,9**	**0,1**	**0,0**	**1,2**	**71,7**		**28,3**	**100,0**	

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı
(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Yatırım İşçiliği Hariç

TABLO I: 14- Kamu Sabit Sermaye Yatırımları (2021) (1)

(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)

Sektörler	Merkezi Yönetim (2)	İşletmeci KİT'ler	Özelleş. Kapsam. Kuruluş.	İller Bankası	Döner Sermaye+ SGK	ALT TOPLAM	Yüzde Pay	Mahalli İdareler	TOPLAM KAMU	Yüzde Pay
Tarım	11 550	210	3	0	285	12 049	8,6	1 008	13 057	6,8
Madencilik	411	539	0	0	0	950	0,7	5	955	0,5
İmalat	825	915	126	0	47	1 913	1,4	1	1 914	1,0
Enerji	2 783	27 471	0	0	0	30 254	21,6	2 482	32 736	17,1
Ulaştırma	27 979	14 345	11	0	89	42 424	30,3	24 250	66 674	34,8
Turizm	289	0	0	0	22	311	0,2	23	334	0,2
Konut	770	0	0	0	0	770	0,5	1 965	2 735	1,4
Eğitim	19 646	2	0	0	179	19 827	14,2	1 551	21 379	11,1
Sağlık	10 241	0	0	0	140	10 380	7,4	38	10 418	5,4
Diğer Hizmetler	20 721	5	0	0	454	21 180	15,1	20 390	41 570	21,7
Toplam	**95 216**	**43 488**	**140**	**0**	**1 215**	**140 059**	**100**	**51 713**	**191 772**	**100,0**
Yüzde Dağılım	**68,0**	**31,0**	**0,1**	**0,0**	**0,9**	**100,0**				
Yüzde Dağılım	**49,7**	**22,7**	**0,1**	**0,0**	**0,6**	**73,0**		**27,0**	**100,0**	

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı
(1) Program
(2) Yatırım İşçiliği Hariç

TABLO I: 15- Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (1)

(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)

	2019			2020 (2)			2021 (3)		
	Kamu	**Özel**	**Toplam**	**Kamu**	**Özel**	**Toplam**	**Kamu**	**Özel**	**Toplam**
Tarım	9 380	10 153	19 533	8 738	12 333	21 071	14 158	14 685	28 843
Madencilik	1 094	19 079	20 173	7 275	20 371	27 646	995	23 792	24 787
İmalat	798	251 018	251 817	1 907	275 227	277 134	1 993	323 781	325 773
Enerji	14 566	13 202	27 768	27 324	15 539	42 863	33 001	18 217	51 218
Ulaştırma	50 177	276 236	326 413	61 687	319 815	381 502	69 340	374 063	443 402
Turizm	436	29 753	30 189	456	13 235	13 691	361	11 787	12 148
Konut	1 778	287 208	288 986	1 599	316 000	317 599	2 808	360 834	363 643
Eğitim	18 592	25 328	43 920	12 871	26 572	39 443	23 250	30 742	53 993
Sağlık	6 943	32 166	39 108	1 966	36 402	38 369	11 394	43 316	54 710
Diğer Hizmetler	37 659	32 042	69 702	36 830	34 160	70 990	43 544	40 197	83 741
TOPLAM	**141 425**	**976 184**	**1 117 610**	**160 654**	**1 069 654**	**1 230 308**	**200 843**	**1 241 415**	**1 442 258**

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı

(1) Merkezi yönetim bütçesinde yatırım işçiliği dâhildir.

(2) Gerçekleşme Tahmini

(3) Program

b) Hedefler

Kamu kesimi sabit sermaye yatırımlarının 2021 yılında reel olarak yüzde 13,2 oranında artması beklenmektedir. Bu dönemde, cari fiyatlarla kamu kesimi sabit sermaye yatırımlarının yüzde 49,7'sinin merkezi yönetim bütçesi kapsamındaki idareler, yüzde 27'sinin yerel yönetimler, yüzde 22,7'sinin işletmeci KİT'ler, yüzde 0,1'inin özelleştirme kapsamındaki kuruluşlar, yüzde 0,6'sının döner sermayeli kuruluşlar ve sosyal güvenlik kuruluşları tarafından gerçekleştirileceği öngörülmektedir. 2021 yılında kamu kesimi sabit sermaye yatırımlarının tarım, enerji, ulaştırma, eğitim ve diğer hizmetler alt sektörlerinde yoğunlaşması beklenmektedir.

Bu dönemde özel kesim sabit sermaye yatırımlarının reel olarak yüzde 5,2 artış göstereceği tahmin edilmektedir. Özel kesim sabit sermaye yatırımlarının imalat sanayii, ulaştırma ve konut alt sektörlerinde yoğunlaşması beklenmektedir.

2.3. ÖDEMELER DENGESİ

2.3.1 Cari İşlemler Hesabı

a) Mevcut Durum

2019 yılında küresel büyüme ve ticaret hacmine paralel olarak ihracat önceki yıllara oranla düşük seyretmesine rağmen, TL'nin rekabetçiliğinin artması ve ihracata yönelik teşviklerin etkisiyle yüzde 2,1 oranında artış göstererek 180,8 milyar ABD doları seviyesine yükselmiştir. İhracattaki bu yükselişe rağmen, dengelenme süreci kapsamında iç talepteki düşüş sonucunda ithalat yüzde 9,0 oranında düşerek 210,3 ABD milyar doları olarak gerçekleşmiştir. Dış ticaret açığının azalmasının yanı sıra turizm gelirlerindeki yükseliş sonucunda cari işlemler dengesi 8,6 milyar ABD doları seviyesinde gerçekleşmiş ve böylece 2001 yılı sonrasında ilk kez 2019 yılında fazla vermiştir. Bunun sonucunda 2019 yılında cari işlemler fazlasının GSYH'ya oranı yüzde 1,1 seviyesinde gerçekleşmiştir.

TABLO I: 16- Türkiye'nin Dış Ticareti ve Dış Ticareti Etkileyen Faktörler

(Yüzde Değişim)

	2018	2019	2020 (1)	2021 (2)
İhracat (fob, Milyar ABD Doları)	177,2	180,8	165,9	184,0
İthalat (cif, Milyar ABD Doları)	238,8	210,3	204,0	223,3
İhracat	7,7	2,1	-8,3	10,9
İthalat	-3,2	-9,1	-3,0	9,5
İhracat Fiyatları	2,7	-4,3	-1,9	1,2
İthalat Fiyatları	5,4	-4,2	-7,2	2,5
Reel İhracat	4,2	6,6	-6,5	9,6
Reel İthalat	-9,5	-5,0	-4,5	6,7
Mamul Fiyatları	1,9	0,4	-3,1	-1,3
Yakıt Dışı Başlıca Emtia Fiyatları	1,3	0,8	5,6	5,1
Ham Petrol Brent Varil Fiyatı (ABD Doları)	69,7	64,0	42,4	52,0
GSYH Büyüme Hızı	3,0	0,9	0,3	5,8
Sanayi Büyümesi	2,4	5,7	-1,0	7,8
Yurt içi Nihai Talep Büyümesi	-0,7	-1,5	5,5	3,8
Dünya Büyüme Hızı	3,5	2,8	-4,4	5,2
Dünya Mal ve Hizmet Ticareti	3,9	1,0	-10,4	8,3
Avro Bölgesi Büyüme Hızı	1,8	1,3	-8,3	5,2

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, TÜİK, IMF Dünya Ekonomik Görünümü, Ekim 2020.
(1) Gerçekleşme Tahmini (2) Program

Dış Ticaret Dengesi

Ödemeler dengesinde gösterildiği şekliyle dış ticaret açığı 2019 yılında 16,6 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Dış ticaret açığı, 2020 yılının Ocak-Ağustos döneminde, bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 140,4 artarak 25,6 milyar ABD doları seviyesine yükselmiştir. 2020 yılında, salgın nedeniyle ihracatta düşüş eğiliminin devam etmesine ve ithalattaki düşüş eğiliminin azalmasına bağlı olarak ödemeler dengesinde gösterildiği şekliyle dış ticaret açığının 27 milyar ABD doları seviyesine yükselmesi beklenmektedir.

İhracat

2019 yılında 180,8 milyar ABD doları olarak gerçekleşen ihracat, 2020 yılının Ocak-Ağustos döneminde, bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 12,9 azalarak 102,3 milyar ABD doları seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu dönemde ihracat düşüşünün temel nedeni salgın nedeniyle özellikle ana ihracat pazarlarımızdaki dış talep azalışı olmuştur.

TABLO I: 17- Ülke ve Fasıllara Göre İhracat

(Milyar ABD Doları)

	Yıllık		Ocak-Ağustos	
	2018	**2019**	**2019**	**2020**
TOPLAM İHRACAT	**177,2**	**180,8**	**117,5**	**102,3**
Avrupa Birliği Ülkeleri (AB-27)	**77,4**	**76,7**	**50,7**	**42,2**
Diğer	**99,7**	**104,1**	**66,8**	**60,2**
Seçilmiş Ülke Grupları				
Karadeniz Ekonomik İşbirliği	19,4	20,4	12,9	12,2
Ekonomik İşbirliği Teşkilatı	8,0	8,7	5,6	5,1
Bağımsız Devletler Topluluğu	8,5	9,6	5,9	6,0
Türk Cumhuriyetleri	4,4	5,1	3,2	3,3
İslam İşbirliği Teşkilatı	44,8	48,8	31,2	26,8
En Yüksek İhracat Yapılan Ülkeler (1)				
Almanya	17,4	16,6	10,8	9,8
İngiltere	11,5	11,3	7,4	6,4
Irak	9,4	10,2	6,3	5,4
İtalya	10,0	9,8	6,3	4,7
ABD	9,1	9,0	5,8	6,3
En Yüksek İhracat Yapılan Fasıllar (1)				
87. Kara taşıtları ve bunların aksam ve parçaları	27,5	26,9	17,5	12,4
84. Makineler, mekanik cihazlar, kazanlar ve aksam, parçalar	17,1	17,8	11,6	10,1
72. Demir ve çelik	11,5	11,6	7,0	5,4
85. Elektrikli makine ve cihazlar	9,8	9,7	6,2	5,6
61. Örme giyim eşyası ve aksesuarı	9,2	9,2	6,0	4,8

Kaynak: TÜİK

(1) Sıralama 2019 yılı verilerine göre yapılmıştır.

Başlıca ticaret ortağımız olan AB'nin toplam ihracattaki payı salgın nedeniyle 2020 yılının Ocak-Ağustos döneminde, geçen yılın aynı dönemine göre 1,9 puan azalarak yüzde 41,2 olarak gerçekleşmiştir. Bu gelişmede, salgının en şiddetli hissedildiği ülkeler arasında bulunan İspanya ve İtalya'nın paylarındaki sırasıyla 0,8 ve 0,7 puanlık gerilemeler etkili olmuştur. Bu dönemde Kuzey Amerika ülkelerine gerçekleştirilen ihracatın payı ise 1,3 puan artarak yüzde 6,8'e yükselirken, Yakın ve Orta Doğu ülkelerine yapılan ihracatın payı ise 0,3 puan azalarak yüzde 18,8'e gerilemiştir.

İhracatta en yüksek paya sahip olan motorlu kara taşıtları ve bunların aksam ve parçaları ihracatı 2020 yılının ilk sekiz aylık döneminde düşüşünü sürdürmüştür. Yılın ilk sekiz ayında toplam ihracattaki düşüş yüzde 12,9 oranında gözlenirken, motorlu kara taşıtları ve bunların aksam ve parçalarının ihracatındaki düşüş yüzde 29 oranında gerçekleşmiştir. Bu durumun başlıca sebebi, motorlu kara taşıtları ihracatının ağırlıklı olarak gerçekleştirildiği Avrupa ülkelerinde salgının ekonomi üzerindeki daraltıcı etkisidir. Aynı dönemde kazanlar, makineler ve bunların aksam parçaları sektöründeki ihracat ise yüzde 12,7 oranında daralmıştır.

2020 yılının ilk sekiz aylık döneminde tarım ve ormancılık sektörü haricinde tüm ana sektörlerin ihracatında düşüş kaydedilmiştir. Bu dönemde, tarım ve ormancılık sektörü ihracatı yüzde 4,6 oranında artmıştır. İmalat sektöründe ihracat ise yüzde 13,3 oranında gerilemiştir. Sektörel olarak en yüksek düşüş ise yüzde 19 oranı ile madencilik ve taş ocakçılığı sektöründe yaşanmıştır.

2020 yılında ihracatın (fob) yüzde 8,3 oranında azalarak 165,9 milyar ABD doları seviyesinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Söz konusu yılda, ihracat fiyatlarında yüzde 1,9 oranında düşüş beklenirken reel ihracattaki daralmanın yüzde 6,5 oranında olacağı tahmin edilmektedir.

TABLO I: 18- İhracatın Sektörel Dağılımı

	Milyar ABD Doları				Yüzde Pay				Yüzde Değişim	
	Yıllık		Ocak-Ağustos		Yıllık		Ocak- Ağustos		Yıllık	Ocak-Ağustos
	2018	2019	2019	2020	2018	2019	2019	2020	19/18	20/19
TOPLAM İHRACAT	**177,2**	**180,8**	**117,5**	**102,3**	**100**	**100**	**100**	**100**	**2,1**	**-12,9**
Tarım, Orman ve Balıkçılık	5,8	5,6	3,3	3,5	3,3	3,1	2,8	3,4	-4,4	4,6
Mad. ve Taş Ocak.	3,4	3,2	2,1	1,7	1,9	1,8	1,8	1,7	-5,7	-19,0
İmalat Sanayii	167,1	171,2	111,5	96,6	94,3	94,7	94,9	94,4	2,5	-13,3
Diğer	0,9	0,8	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	-4,5	-11,1

Kaynak: TÜİK

İthalat

2019 yılında ithalat, dengelenme sürecinde 210,3 milyar ABD doları seviyesine gerilemiştir. 2020 yılında ise ithalattaki düşüş eğilimi sürse de bir önceki yıla göre daha düşük seviyelerdedir. Salgının etkisiyle Nisan ve Mayıs aylarında hızlı düşüş gösteren ithalat sonraki aylarda altın ithalatındaki artışın da etkisiyle artmaya başlamıştır. 2020 yılının Ocak-Ağustos döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 1,2 oranında düşüş gösteren ithalat, 135,2 milyar ABD doları seviyesine gerilemiştir. Bu dönemde, ara malları (hammadde) haricindeki tüm alt ekonomik gruplarda ithalatta artış gözlenmiştir. Ara malı ithalatı yüzde 4,1 oranında azalırken, tüketim malları ve sermaye malları ithalatında sırasıyla yüzde 5,6 ve 12,1 oranında artış gerçekleşmiştir.

TABLO I: 19- İthalatın Ekonomik Gruplara Göre Dağılımı

	Milyar ABD Doları				Yüzde Pay				Yüzde Değişim	
	Yıllık		Ocak-Ağustos		Yıllık		Ocak-Ağustos		Yıllık	Ocak-Ağustos
	2018	2019	2019	2020	2018	2019	2019	2020	19/18	20/19
TOPLAM İTHALAT	**231,2**	**210,3**	**136,9**	**135,3**	**100**	**100**	**100**	**100**	**-9,0**	**-1,2**
Sermaye Malları	30,1	26,1	16,7	18,7	13,0	12,4	12,2	13,8	-13,5	12,1
Ara Malları	174,8	162,5	106,2	102,1	75,6	77,3	77,8	75,4	-7,0	-4,1
Tüketim Malları	25,4	21,2	13,4	14,2	11,0	10,1	9,8	10,5	-16,6	5,6
Diğer	0,8	0,6	0,4	0,4	0,3	0,3	0,3	0,3	-30,0	2,4

Kaynak: TÜİK

İthalatın (cif) 2020 yılında yüzde 3 azalarak 204 milyar ABD doları seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. 2020 yılında ithalat fiyatlarının yüzde 7,2 azalırken, reel ithalatın ise yüzde 4,5 artması beklenmektedir.

Hizmetler Dengesi, Birincil ve İkincil Gelir Dengesi

Salgın kapsamında alınan önlemler neticesinde uluslararası seyahat hareketliliğindeki düşüş, turizm gelirlerinde keskin daralmaya neden olmuştur. 2019 yılında 29,8 milyar ABD doları olarak gerçekleşen seyahat gelirleri, 2020 yılının Ocak-Ağustos döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 75,3 azalarak 5,1 milyar ABD doları olmuştur. Seyahat gelirlerinin, 2020 yılında salgın etkisine bağlı olarak 10,3 milyar ABD dolarına düşeceği tahmin edilmektedir.

Türkiye, 2019 yılında 64,6 milyar ABD doları hizmet geliri elde etmiş ve 37 milyar ABD doları hizmetler dengesi fazlası vermiştir. Hizmet gelirleri, 2020 yılının Ocak-Ağustos döneminde ise bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 47,6 oranında düşüş göstererek 21,7 milyar ABD doları seviyesinde, hizmetler dengesi fazlası ise yüzde 78,4 oranında azalışla 5,1 milyar ABD doları seviyesinde gerçekleşmiştir. Hizmetler dengesi fazlasındaki bu düşüşte, hizmet gelirlerindeki düşüşün yanı sıra hizmet giderlerinin artması da etkili olmuştur. Diğer taraftan, yıllıklandırılmış olarak bakıldığında 2020 yılı Ağustos ayı itibarıyla ülkemiz 45 milyar ABD doları hizmet geliri elde etmiş bulunmaktadır. Hizmetler gelirlerindeki azalmaya, salgın nedeniyle turizm sektöründeki durgunluğun sürmesi ile mal ihracatı ve turizm gelirlerindeki daralma sonucunda taşımacılık gelirlerindeki düşüş neden olmuştur. 2020 yılında hizmetler dengesi fazlasının 12,3 milyar ABD doları olması beklenmektedir.

TABLO I: 20- Cari İşlemler Dengesi

(Milyar ABD Doları)

	2018	2019	2020 (1)	2021 (2)
CARİ İŞLEMLER HESABI	**-20,7**	**8,6**	**-24,4**	**-13,9**
DIŞ TİCARET DENGESİ	**-40,8**	**-16,6**	**-27,0**	**-28,9**
İhracat	176,3	180,2	161,8	181,7
İhracat (FOB)	177,2	180,8	165,9	184,0
Bavul Ticareti ve Uyarlama	-0,9	-0,6	-4,1	-2,3
İthalat	208,4	187,7	167,7	199,3
İthalat (CIF)	231,2	210,3	204,0	223,3
Navlun ve Sigorta ve Uyarlama	-22,8	-22,7	-36,3	-24,0
HİZMETLER DENGESİ	**31,1**	**37,0**	**12,3**	**23,8**
Gelir	59,0	64,6	37,4	52,6
Gider	27,9	27,6	25,2	28,8
Seyahat	20,6	25,7	9,1	16,7
Gelir	25,2	29,8	10,3	19,8
Gider	4,6	4,1	1,2	3,2
BİRİNCİL GELİR DENGESİ	**-11,9**	**-12,8**	**-10,1**	**-11,6**
Gelir	6,1	6,3	6,6	6,3
Gider	18,1	19,1	16,7	17,9
Yatırım Geliri Dengesi	-10,7	-11,5	-9,0	-10,2
Doğrudan Yatırımlar	-2,3	-2,7	-1,0	-1,5
Portföy Yatırımları	-3,5	-3,8	-3,6	-4,1
Diğer Yatırımlar	-5,0	-5,0	-4,4	-4,6
Faiz Geliri	2,7	3,1	2,8	3,0
Faiz Gideri	7,7	8,1	7,2	7,6
Uzun Vade	5,6	6,2	5,6	5,9
İKİNCİL GELİR DENGESİ	**0,9**	**1,0**	**0,4**	**0,8**

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, TCMB

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

2019 yılında, birincil gelir dengesindeki açık, yatırım giderlerindeki artışın etkisiyle bir önceki yıla göre yüzde 7,5 oranında artarak 12,8 milyar ABD doları seviyesinde gerçekleşmiştir. 2020 yılının Ocak-Ağustos dönemi birincil gelir dengesi açığı ise bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 28 azalarak 5,9 milyar ABD doları seviyesine gerilemiştir. Birincil gelir dengesi açığının 2020 yılında 10,3 milyar ABD doları olarak gerçekleşmesi beklenirken, ikincil gelir dengesinin 0,4 milyar ABD doları seviyesinde fazla vermesi tahmin edilmektedir.

Dış ticaret, hizmetler, birincil ve ikincil gelir dengelerindeki gelişmeler ve tahminlere göre, 2020 yılında cari işlemler dengesinin 24,4 milyar ABD doları açık vermesi beklenmektedir.

b) Hedefler

YEP ile cari işlemler dengesinde kalıcı iyileşmenin sağlanması hedeflenmektedir. Bu hedef kapsamında, küresel ticarette rekabetçi sektörlerin desteklenerek ihracatta

sürdürülebilir artışın sağlanması, üretim kapasitesinin artırılarak ithalata olan bağımlılığın azaltılması ve turizm gelirlerinin artırılması amaçlanmaktadır. Ek istihdam olanakları sağlanması, beraberinde teknoloji transferi getirmesi ve uzun vadeli olması gibi faydalarından dolayı doğrudan yabancı sermaye yatırım payının yukarı çekilerek, dış finansman kalitesinin artırılması öngörülmektedir. 2021 yılında, Covid-19 pandemisi nedeniyle keskin düşüş yaşayan dış talebin kademeli olarak iyileşmesi ve seyahat hareketliliğinin yeniden başlamasıyla turizm gelirlerinin artışı sonucunda, cari işlemler dengesinde iyileşme sağlanması beklenmektedir. Cari işlemler dengesindeki iyileşme sonucunda, dış finansman ihtiyacının azalması beklenmektedir. Bununla birlikte, cari işlemler dengesi ve enflasyon gibi makro göstergelerdeki iyileşme sonucunda ülke risk priminin gerilemesiyle, kaliteli dış finansman akımları için uygun bir ortam oluşturulacaktır.

2021 yılında ihracatın (fob) yüzde 10,9 oranında artarak 184 milyar ABD dolarına, ithalatın (cif) ise yüzde 11,4 oranında yükselerek 223,3 milyar ABD dolarına ulaşması ve böylece dış ticaret açığının 39,3 milyar ABD doları seviyelerinde gerçekleşmesi öngörülmektedir.

İhracat ve ithalat fiyatlarının 2021 yılında sırasıyla yüzde 1,2 ve 2,5 artması beklenmektedir. 2021 yılında reel ihracat ve ithalatın ise sırasıyla yüzde 9,6 ve 6,7 artacağı tahmin edilmektedir.

2021 yılında Covid-19 pandemisinin etkisinin azalmasıyla birlikte seyahat gelirlerinin 19,8 milyar ABD doları seviyesine yükselmesi, hizmetler dengesinin ise 23,8 milyar ABD doları fazla vereceği tahmin edilmektedir. Birincil gelir dengesinde 11,6 milyar ABD doları açık öngörülürken, ikincil gelir dengesinin 0,8 milyar ABD doları fazla vermesi beklenmektedir.

Söz konusu varsayımlar altında cari işlemler açığının 2021 yılında 13,9 milyar ABD doları seviyesine gerilemesi, GSYH'ya oranının ise yüzde 1,9 seviyesinde gerçekleşmesi öngörülmektedir.

2.3.2. Sermaye ve Finans Hesapları

a) Mevcut Durum

2019 yılında Türkiye'ye doğrudan yabancı yatırım kaynaklı olarak net sermaye girişi olmuştur. Gayrimenkul yatırımlarındaki doğrudan yabancı yatırım girişleri 5 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Bununla birlikte, portföy yatırımları ve diğer yatırımlar kaynaklı sermaye çıkışı yaşanmıştır. Yurt dışı yerleşiklerin devlet iç borçlanma senetleri (DİBS) piyasasında 3,1 milyar ABD doları tutarında net satış, Hazine tarafından yurt dışına ihraç edilen tahviller yoluyla 6,8 milyar ABD doları tutarında net borçlanma gerçekleştirilmiştir. Salgın sonrasında küresel ekonomideki belirsizliklerin artması sonucunda gelişmekte olan ülkelere yönelik sermaye akımlarında azalma yaşanmıştır. Bu kapsamda, 2020 yılının Ocak-Ağustos döneminde portföy yatırımlarında 14,3 milyar ABD doları büyüklüğünde net sermaye çıkışı gözlenmiştir. Aynı dönemler itibarıyla, DİBS'ten 7,7 milyar ABD doları ve Borsa İstanbul'dan (BİST) ise 5,4 milyar ABD doları tutarında sermaye çıkışı gerçekleşmiştir. Hazine yurt dışı tahvil ihracında 171 milyon ABD doları ve bankalar ise 544 milyon ABD doları tutarında geri ödeme gerçekleştirmiştir.

2019 yılı genelinde diğer yatırımlar kalemi bir önceki yıla göre daha olumlu bir görünüm sergilese de sermaye çıkışı devam etmiştir. Efektif ve mevduat kaynaklı sermaye girişlerinin etkisiyle, bir önceki yıla göre 5,6 milyar ABD doları azalmakla birlikte, 127 milyon ABD doları seviyesinde net sermaye çıkışı gerçekleşmiştir. 2020 yılında ise diğer yatırımlar kaynaklı sermaye girişleri açısından daha olumlu bir görünüm sergilenmektedir. 2020 yılı Ocak-Ağustos döneminde, diğer yatırımlar kaynaklı net sermaye girişleri 7,2 milyar ABD doları seviyesine yükselmiştir.

TABLO I: 21- Sermaye ve Finans Hesabı

(Milyar ABD Doları)

			Ocak-Ağustos	
	2018	**2019**	**2019**	**2020**
Cari İşlemler Dengesi	**-20,7**	**8,6**	**5,3**	**-26,5**
Türlerine Göre Sermaye Hareketleri (rezerv hariç) (1)	**-0,5**	**-4,7**	**-0,4**	**4,5**
Doğrudan Yatırımlar (net)	-9,4	-6,1	-4,5	-2,7
Portföy Yatırımları (net)	3,1	1,3	-0,3	14,3
Yabancıların Hisse Senedi Alımları	-1,1	0,4	0,4	-5,4
Yabancıların DİBS Alımları	-0,9	-3,1	-2,2	-7,7
Diğer Yatırımlar (net)	5,7	0,1	4,4	-7,2
Kullanıcıya Göre Sermaye Hareketleri (1) (2)	**-0,5**	**-4,7**	**-0,4**	**4,5**
Kamu Kesimi	-6,5	-5,2	-3,2	-3,8
Özel Kesim	15,2	6,5	7,3	11,0
Bankalar	24,9	10,8	9,9	2,6
Banka dışı	-9,7	-4,3	-2,6	8,4
Doğrudan Yatırımlar (net)	**-9,4**	**-6,1**	**-4,5**	**-2,7**
Rezerv Varlıklar	**-10,4**	**6,3**	**4,2**	**-39,0**
Net Hata Noksan	**9,8**	**-7,0**	**-1,6**	**-8,0**

Kaynak: TCMB

(1) Eksi işareti girişi göstermektedir.

(2) Kamu özel ayrımı net olarak yapılamadığından doğrudan yatırımlar, kullanıcıya göre sermaye hareketleri kısmında hesaplamaya dâhil edilmeyip ayrı olarak verilmiştir. Ayrıca sermaye hesabı altında yer alan göçmen transferleri ile üretilmeyen ve finansal olmayan varlıklar kalemleri de hesaplamaya dâhil edilmemiştir.

2.4. ENFLASYON VE PARA-KUR POLİTİKASI

2.4.1. Enflasyon

a) Mevcut Durum

2019 yılı sonunda yüzde 11,8 olarak gerçekleşen TÜFE yıllık artış hızının bir önceki yıla göre 8,5 puan azalmasında; başta gıda fiyatlarındaki olumlu seyir olmak üzere, güçlü politika koordinasyonu ile alınan kararlar, ılımlı talep koşulları, enflasyon beklentilerinde iyileşme ve maliyet baskılarının ortadan kalkması etkili olmuştur.

2020 yılında ise; yönetilen fiyatlardaki olumlu baz etkisi, salgının akaryakıt ve hizmet fiyatları üzerindeki düşürücü etkileri TÜFE yıllık artış hızını olumlu yönde etkilemiştir. Diğer taraftan, kur gelişmeleri neticesinde temel mal fiyatlarının ivme kazanması ve gıda fiyatlarının görece yüksek seyretmesi ise TÜFE yıllık artış hızını olumsuz yönde etkilemiştir. Söz konusu etkilerin birbirlerini dengelemesiyle, Eylül ayında yıllık enflasyon 2019 yılı sonu seviyesine oldukça yakın olarak yüzde 11,75 düzeyinde gerçekleşmiştir.

TL'nin görece istikrar kazanması sonrasında ortadan kalkan maliyet baskısı ve ılımlı yurt içi talep koşullarının etkisine bağlı olarak Yİ-ÜFE artış hızı 2019 yılında 2018 yılı sonuna göre belirgin şekilde azalarak yüzde 7,4 oranında gerçekleşmiştir. 2020 yılında ise; döviz kurundaki gelişmelere paralel olarak ivme kazanan yurt içi üretici enflasyonu 2020 yılı Eylül ayı itibarıyla yüzde 14,3 seviyesine yükselmiştir.

GRAFİK I: 3- Fiyat Gelişmeleri

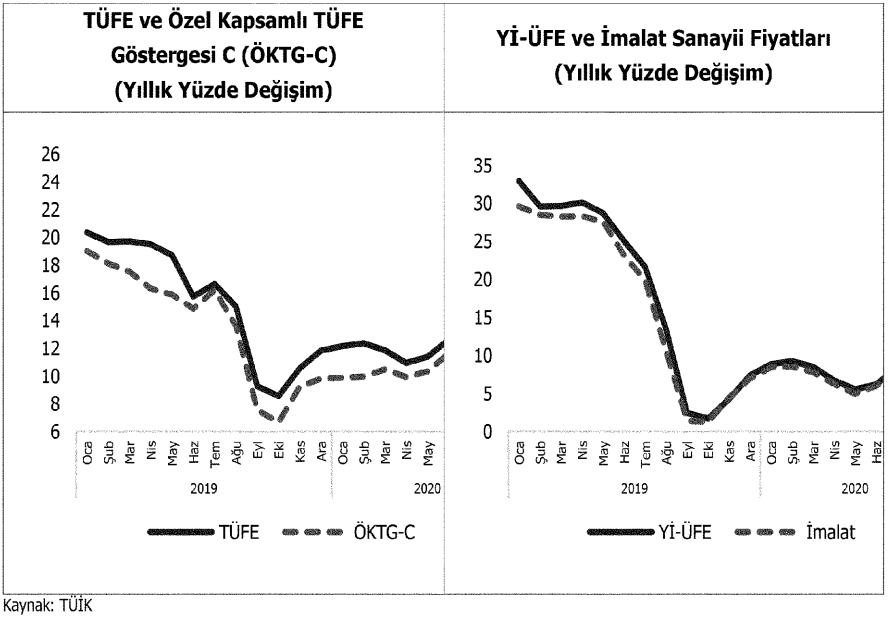

Kaynak: TÜİK

2020 yılının ilk çeyreğinde TÜFE yıllık artış hızı gıda ve enerji fiyatlarındaki olumlu görünüme rağmen temel mal ve hizmet fiyatlarındaki artışla birlikte Mart ayı itibarıyla yüzde 11,9 olarak gerçekleşmiştir. Yılın ikinci çeyreğinde ise TÜFE yıllık artış hızı, tütün ürünleri fiyatlarında olumlu baz etkisine rağmen, gıda ve dayanıklı mal fiyatlarındaki gelişmelere bağlı olarak artarak yüzde 12,6 olarak kaydedilmiştir. Yılın üçüncü çeyreğinde altın, gıda ve akaryakıt fiyatlarındaki ivmeye rağmen yönetilen fiyatlar kaynaklı olumlu baz etkisiyle birlikte TÜFE yıllık artış hızı Eylül ayı itibarıyla yüzde 11,7'ye gerilemiştir.

GRAFİK I: 4- Mal ve Hizmet Fiyatları (TÜFE'ye Katkı ve Yıllık Yüzde Değişim)

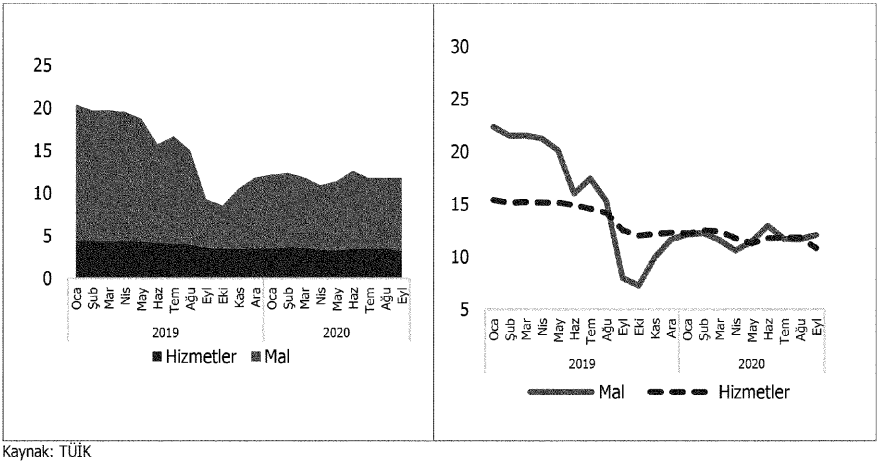

Kaynak: TÜİK

Temel mal grubu fiyatları 2020 yılının ilk aylarında görece yatay bir seyir izlerken döviz kurlarındaki gelişmelerle birlikte ivme kazanmaya başlamıştır. Salgın nedeniyle iç talepte yaşanan zayıflık hizmet grubu fiyatlarındaki ılımlı seyri desteklemiştir. Temel mal ve hizmet gruplarındaki gelişmelere paralel olarak özel kapsamlı TÜFE göstergelerinden ÖKTG-B ve ÖKTG-C endeksleri yıllık artış hızı Eylül 2020 itibarıyla sırasıyla yüzde 11,6 ve yüzde 11,3 olarak gerçekleşmiştir.

TÜFE yıllık artış hızının; salgın kaynaklı enflesyonist baskı yaratan geçici arz yönlü faktörlerin ortadan kalkması ve para politikasındaki temkinli duruşun sürdürülmesi ile 2020 yılı sonunda yüzde 10,5'e gerileyeceği tahmin edilmektedir.

2.4.2. Para ve Kur Politikası

a) Mevcut Durum

TCMB fiyat istikrarını sağlamak ve sürdürmek temel amacı doğrultusunda enflasyon hedeflemesi rejimi çerçevesinde para politikası uygulamalarını sürdürmektedir.

GRAFİK I: 5- Yıllık Enflasyon Oranı ve Enflasyon Hedefi

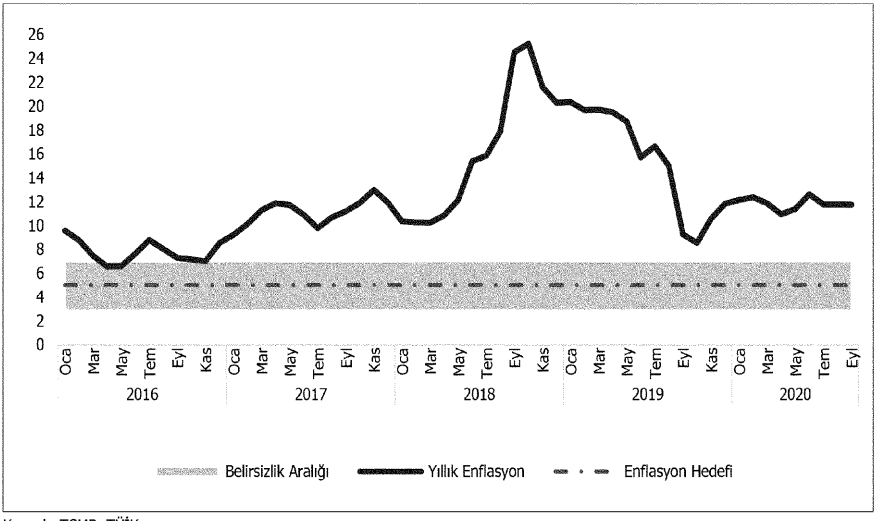

Kaynak: TCMB, TÜİK

2019 yılının ikinci yarısında TÜFE yıllık artış hızındaki görece olumlu seyre paralel olarak enflasyonist beklentilerdeki iyileşme neticesinde 2019 yılı Temmuz ayından itibaren fazi oranları TCMB tarafından kademeli bir şekilde azaltılmaya başlanmıştır.

GRAFİK I: 6- TCMB Net Fonlaması (Milyar TL) ve Faiz Oranları (Yüzde)

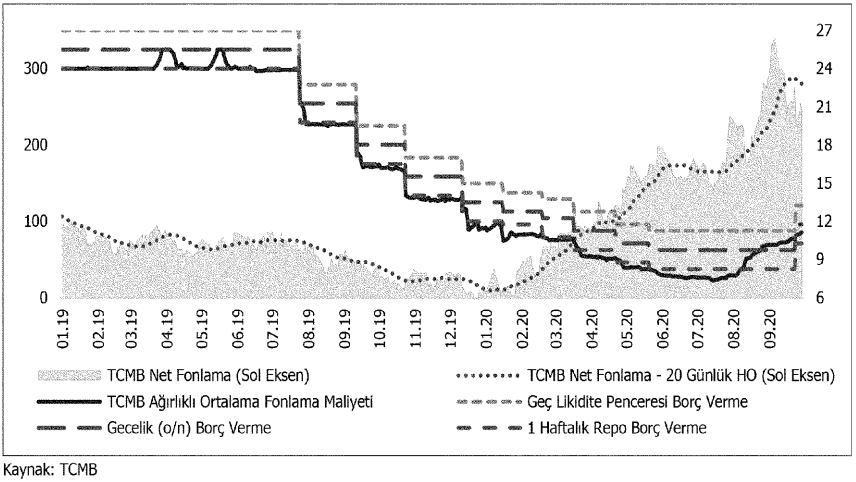

Kaynak: TCMB

TCMB, 2020 yılının ilk yarısında politika faiz oranının indirilmesine karar verirken, döviz kurundaki gelişmelerin enflasyonist riskleri artırması nedeniyle yılın 3. Çeyreğinde politika faizinde 200 baz puanlık artışa gitmiştir.

İhracat reeskont kredileri yoluyla; TCMB döviz rezervlerine 2019 yılında 22,7 milyar ABD doları, 2020 yılının ilk dokuz ayında ise 17,9 milyar ABD doları katkı sağlanmıştır.

TABLO I: 22- TCMB Net Döviz Alımları

(Milyon ABD Doları)

Yıl	İhracat Reeskont Kredileri	Döviz Alım İhaleleri	Döviz Satım İhaleleri	Döviz Alım Müdahaleleri	Döviz Satım Müdahaleleri	Enerji İthalatçısı KİT'lere Döviz Satışı	Toplam Net Döviz Alımları
2002	25	795	-	16	12	-	824
2003	34	5 652	-	4 229	-	-	9 915
2004	27	4 104	-	1 283	9	-	5 405
2005	25	7 442	-	14 565	-	-	22 032
2006	4	4 296	1 000	5 441	2 105	-	6 636
2007	2	9 906	-	-	-	-	9 908
2008	5	7 584	100	-	-	-	7 489
2009	1 040	4 314	900	-	-	-	4 454
2010	1 104	14 865	-	-	-	-	15 969
2011	1 920	6 450	11 210	-	2 390	-	-5 230
2012	8 295	-	1 450	-	1 006	-	-5 839
2013	12 664	-	17 610	-	-	-	-4 949
2014	12 999	-	10 439	-	3 151	1 321	-1 912
2015	15 182	-	12 346	-	-	10 505	-7 669
2016	15 022	-	3 400	-	-	5 084	6 538
2017	12 491	-	-	-	-	7 851	4 640
2018	14 902	-	-	-	-	7 699	7 203
2019	22 693	-	-	-	-	6 456	16 237
2020(1)	17 896					5 339	12 557

Kaynak: TCMB İstatistikleri, Piyasa Verileri, Aylık Döviz Alım Satım Tutarları
(1) 2020 yılı verileri ilk 9 ay itibarıyladır.

TCMB'nin altın hariç brüt döviz rezervi 2019 yılı sonunda bir önceki yıl sonuna göre 9,3 milyar ABD doları artışla 81,2 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Rezervlerdeki söz konusu artış, toplam net döviz alımlarındaki artıştan kaynaklanmıştır. Eylül 2020 itibarıyla TCMB'nin altın hariç brüt döviz rezervi 41,2 milyar ABD doları seviyesindedir.

2020 yılı üçüncü çeyrek sonu itibarıyla para tabanı 2019 yıl sonuna göre yüzde 77,1 oranında artmıştır. Bununla birlikte, emisyon toplamı 60,5 milyar TL artış göstermiştir. Aynı dönemde TCMB dış varlıkları 25,8 milyar ABD doları azalırken, toplam yükümlülükleri ise 0,8 milyar ABD doları artmıştır. Bu doğrultuda, TCMB'nin net dış varlık pozisyonunda 26,6 milyar ABD doları azalış gerçekleşmiştir.

M1, M2 ve M3 para arzları, Ağustos 2020 itibarıyla 2019 yılı sonuna göre sırasıyla yüzde 72,7, yüzde 33,3 ve yüzde 31,2 oranlarında artmıştır. M1 para arzındaki artışta, döviz cinsinden vadesiz mevduatlardaki artış etkili olmuştur. M2 para arzında kaydedilen artışta ise M1 para arzındaki ve döviz cinsi vadeli mevduatlardaki değerlenme belirleyici olmuştur.

TABLO I: 23- Parasal Büyüklükler ve TCMB Bilançosu Seçilmiş Kalemleri

	2019	2020		
	4.Ç	1.Ç	2.Ç	3.Ç(1)
		Milyon TL		
Para Arzları				
M1	712 833	847 048	1 101 587	1 230 904
M2	2 457 543	2 666 784	3 012 657	3 274 778
M3	2 575 195	2 779 689	3 146 337	3 378 587
		Milyon TL		
Para Tabanı	203 631	238 696	363 687	360 566
Emisyon	156 370	178 346	222 475	216 873
Net Dış Varlıklar	253 800	219 384	209 486	144 248
Net Uluslararası Rezervler	243 910	210 154	199 032	129 893
Net İç Varlıklar	-50 169	19 312	154 201	216 318
Hazine Borçları	18 936	9 687	84 619	88 276
Değerleme Hesabı	-47 204	-56 172	-74 031	-94 007
		Milyon ABD Doları		
Dış Varlıklar	107 425	94 110	88 233	81 625
Toplam Yükümlülükler	70 672	73 735	65 691	71 437
Yurt Dışı	4 158	4 461	4 174	5 387
Yurt İçi	66 514	69 275	61 517	66 050
Net Dış Varlık Pozisyonu	36 753	20 375	22 543	10 188

Kaynak: TCMB
Not: Alt kalemlerin tamamı gösterilmediği için toplamlar tutmayabilir. Veriler ayın son Cuma günü itibarıyladır. Bilanço büyüklüklerine ait rakamlar Stand By Bilançosundan alınmıştır.
(1) Para arzları 3. çeyrek verileri Ağustos 2020 itibarıyla verilmiştir.

b) Hedefler

Para ve maliye politikalarının güçlü eşgüdümünün sürdürülmesi ile mal ve hizmet piyasalarında rekabet ve verimliliği artıracak yapısal politikaların hayata geçirilmesi hedefleri doğrultusunda atılacak adımlarla ekonomik ve finansal istikrar güçlendirilecektir. Böylece tüketici enflasyonunun 2021 yılsonunda yüzde 8,0'a indirilmesi hedeflenmektedir.

2.5. MALİ PİYASALAR

a) Mevcut Durum

Finans sektörünün toplam aktif büyüklüğü, 2020 yılı Haziran ayında 6,2 trilyon TL olarak gerçekleşmiş olup aktiflerin GSYH'ya oranı yüzde 139 olmuştur. 2020 yılının ilk altı aylık döneminde 2019 yılı sonuna göre sektör paylarında mevduat ve katılım bankalarının payında kısmen artış görülürken, banka dışı kredi kuruluşlarının paylarında düşüş görülmektedir.

TABLO I: 24- Finansal Sektör Kuruluşlarına Dair Bazı Göstergeler

	Aktif Büyüklük (1)			Aktif Büyüklük (1)			Sektör Payı			GSYH'ya Oran			Kuruluş Sayısı (2)		
	Milyar TL			Milyar ABD Doları			Yüzde			Yüzde			Adet		
	2018	2019	2020-6	2018	2019	2020-6	2018	2019	2020-6	2018	2019	2020-6	2018	2019	2020-6
Bankalar	**3 867,4**	**4 490,8**	**5 355,2**	**735,1**	**756,0**	**782,7**	**86,5**	**85,4**	**85,9**	**102,9**	**103,9**	**119,5**	**52**	**53**	**54**
Mevduat Bankaları	3 403,3	3 904,0	4 638,4	646,9	657,2	677,9	76,1	74,2	74,4	90,6	90,4	103,5	34	34	34
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	257,2	302,3	352,4	48,9	50,9	51,5	5,8	5,7	5,7	6,8	7,0	7,9	13	13	14
Katılım Bankaları	206,9	284,5	364,4	39,3	47,9	53,3	4,6	5,4	5,8	5,5	6,6	8,1	5	6	6
Banka Dışı Kredi Kuruluşları	**142,8**	**122,8**	**125,4**	**27,1**	**20,7**	**18,3**	**3,2**	**2,3**	**2,0**	**3,8**	**2,8**	**2,8**	**96**	**94**	**93**
Finansal Kiralama Şirketleri	68,5	58,2	63,6	13,0	9,8	9,3	1,5	1,1	1,0	1,8	1,3	1,4	24	23	22
Faktoring Şirketleri	34,6	37	36,2	6,6	6,2	5,3	0,8	0,7	0,6	0,9	0,9	0,8	58	56	56
Finansman Şirketleri	39,7	27,6	25,6	7,5	4,6	3,7	0,9	0,5	0,4	1,1	0,6	0,6	14	15	15
Sigorta ve Emeklilik Şirketleri	**178,4**	**236,6**	**272**	**33,9**	**39,8**	**39,8**	**4,0**	**4,5**	**4,4**	**4,7**	**5,5**	**6,1**	**62**	**63**	**65**
Hayat Dışı	60,8	77,2	86,5	11,6	13,0	12,6	1,4	1,5	1,4	1,6	1,8	1,9	38	38	39
Hayat/Emeklilik	113,7	154,5	179,4	21,6	26,0	26,2	2,5	2,9	2,9	3,0	3,6	4,0	22	22	23
Reasürans	3,9	4,9	6	0,7	0,8	0,9	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	2	3	3
Yatırım Ortaklıkları	**84,6**	**91,6**	**92,8**	**16,1**	**15,4**	**13,6**	**1,9**	**1,7**	**1,5**	**2,3**	**2,1**	**2,1**	**49**	**49**	**49**
Gayrimenkul Yatırım Ortaklıkları	79,4	86,2	87,1	15,1	14,5	12,7	1,8	1,6	1,4	2,1	2,0	1,9	33	33	33
Menkul Kıymet Yatırım Ortaklıkları	0,5	0,6	0,6	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	9	9	9
Girişim Sermayesi Yatırım Ort.	4,7	4,8	5,1	0,9	0,8	0,7	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	7	7	7
Portföy Yönetim Şirketleri (3)	**173,1**	**284,1**	**347,5**	**32,9**	**47,8**	**50,8**	**3,9**	**5,4**	**5,6**	**4,6**	**6,6**	**7,8**	**54**	**51**	**50**
Aracı Kurumlar	**21,9**	**27,2**	**33,2**	**4,2**	**4,6**	**4,9**	**0,5**	**0,5**	**0,5**	**0,6**	**0,6**	**0,7**	**78**	**74**	**74**
Varlık Yönetim Şirketleri	**4,2**	**4,9**	**5**	**0,8**	**0,8**	**0,7**	**0,1**	**0,1**	**0,1**	**0,1**	**0,1**	**0,1**	**20**	**22**	**19**
Yetkili Müesseseler	**2,3**	**-**	**-**	**0,4**	**-**	**-**	**0,1**	**-**	**-**	**0,1**	**-**	**-**	**742**	**-**	**-**
TOPLAM	**4 472,4**	**5 258,0**	**6 231,1**	**850,1**	**885,2**	**910,7**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**119,0**	**121,7**	**139,0**	**411**	**406**	**404**

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı, SPK, BDDK, TÜİK

(1) Haziran 2020 toplamına yetkili müesseseler dâhil değildir.

(2) Toplam satırına yetkili müesseseler dâhil değildir.

(3) Portföy yönetim şirketlerinin portföy büyüklüğünü ifade etmektedir.

Finansal İstikrar Kapsamında Hanehalkı ve Finans Dışı Kesim Borçluluğu

Finansal istikrarın sürdürülebilirliğinde hanehalkı ve finans dışı kesim borçluluğunun benzer ülkelere ve AB ortalamasına kıyasla halen düşük seyretmesi olumlu bir etkendir. Ayrıca, 2009 yılından bu yana hanehalkının yabancı para cinsinden borçlanamamasına yönelik uygulama, 2014 yılından itibaren tüketici kredilerinde daha yoğunlukla uygulanan makro-ihtiyati tedbirler ve 2018 yılından bu yana uygulanan firmaların yabancı para cinsinden borçlanmasına ilişkin düzenleme bu bakımdan ilave katkı sağlamaktadır. 2020 yılında hanehalkı borcunda artış, finans dışı kesim döviz borçluluğunda ise düşüş eğilimi görülmektedir.

TABLO I: 25- Hanehalkı Finansal Varlık ve Yükümlülükleri

(Milyar TL)

			Haziran	
	2018	2019	2019	2020
Mevduat	**1 153,8**	**1 446,4**	**1 293,8**	**1 678,4**
Tasarruf Mevduatı	643,3	730,5	632,6	845,8
Döviz Tevdiatı	472,1	639,9	611,9	681,0
Kıymetli Maden Deposu	38,3	76,1	49,3	151,6
Tahvil ve Bonolar	**20,8**	**28,7**	**38,3**	**36,4**
Kamu	4,0	3,8	5,4	10,9
Özel Sektör	16,8	24,9	32,9	25,5
Yatırım Fonları	**130,5**	**217,8**	**168,4**	**258,6**
Menkul Kıymet	38,0	90,4	62,0	112,4
Emeklilik (1)	92,5	127,3	106,5	148,2
Hisse Senedi	**61,1**	**92,2**	**63,0**	**135,5**
Diğer Menkul Kıymetler (2)	**3,9**	**2,4**	**4,5**	**2,4**
TOPLAM VARLIKLAR	**1 370,1**	**1 787,5**	**1 568,1**	**2 111,3**
Banka Kredileri	**522,0**	**604,1**	**532,4**	**717,5**
Konut Kredileri	189,1	200,4	181,6	235,0
Taşıt Kredileri	6,7	7,3	6,3	8,6
İhtiyaç Kredileri	215,3	272,2	227,3	353,0
Kredi Kartları	110,9	124,2	117,2	120,9
Finansman Şirketi Kredileri	**17,8**	**11,6**	**13,1**	**10,7**
Konut Kredileri	0,3	0,3	0,3	0,2
Taşıt Kredileri	11,2	7,2	7,8	6,8
İhtiyaç Kredileri	6,3	4,1	5,0	3,7
Finansal Kiralama Şirketi Kredileri (3)	**0,2**	**0,2**	**0,2**	**0,2**
TOPLAM YÜKÜMLÜLÜKLER	**540,1**	**615,9**	**545,7**	**728,4**
Varlıklar/GSYH (Yüzde)	**36,5**	**41,8**	**38,8**	**46,9**
Yükümlülükler/GSYH (Yüzde)	**14,4**	**14,4**	**13,5**	**16,2**
Varlıklar/Yükümlülükler (Yüzde)	**253,7**	**290,2**	**287,3**	**289,8**

Kaynak: BDDK, TÜİK, MKK, TBB Risk Merkezi, Emeklilik Gözetim Merkezi, SBB Hesaplamaları

(1) Katılımcıların fon tutarı ile devlet katkısı tutarı toplamını ifade etmektedir. Otomatik katılım sistemi verileri de dâhil edilmiştir.

(2) Varlığa dayalı menkul kıymetler, varlık teminatlı menkul kıymetler ve kira sertifikalarını içermektedir.

(3) Finansal kiralama şirketlerince kullandırılan konut kredilerini ihtiva etmektedir.

2020 yılı Haziran ayı itibarıyla hanehalkı borcu, önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 33,5 oranında artarak 728,4 milyar TL'ye yükselmiştir. Bu artışta en önemli etken yüzde

34,8 oranında artan banka kredileri olmuştur. Aynı dönemde finansal kiralama şirketi kredileri yüzde 21,1 oranında artmıştır. Söz konusu dönemde finansman şirketlerinin kullandırdığı kredilerde ise yüzde 18,3 oranında düşüş görülmüştür.

Hanehalkı yükümlülükleri arasında 2020 yılı Haziran ayı itibarıyla yüzde 98,5 ile en büyük kalemi oluşturan banka kredisi stoku içinde önceki yılın aynı dönemine göre ihtiyaç kredisi stoku yüzde 55,3, taşıt kredisi stoku yüzde 36,4 ve konut kredisi stoku yüzde 29,4 oranında artmıştır. Salgın döneminde finansal piyasaların sorunsuz biçimde işlemesi ve kredi kanallarının açık tutulması amacıyla alınan önlemler bankaların kullandırdığı konut, taşıt ve ihtiyaç kredisi stokundaki artışa katkı sağlarken, tüketicilerin salgın döneminde evlerinin dışında daha az vakit geçirmesi kredi kartı harcamalarını nispeten olumsuz etkilemiştir. Aynı dönemde kredi kartı stok tutarı yüzde 3,1 oranında artmıştır.

2020 yılı Haziran ayı itibarıyla hanehalkı varlıkları yıllık yüzde 34,6 oranında artarak 2,1 trilyon TL'ye ulaşmıştır. Hanehalkı varlıklarının en büyük kısmını oluşturan mevduat söz konusu dönemde yüzde 29,7 oranında artarken yatırım fonları yüzde 53,5 oranında artmıştır. Borsa İstanbul'da oluşan yerli yatırımcı ilgisiyle bu dönemde hanehalkının hisse senedi stoku yüzde 115,1 oranında artmıştır. Bu dönemde hanehalkının kamu tahvil ve bono stokunda yüzde 102,8 oranındaki artışa karşın, özel sektör tahvil ve bono stoku yüzde 22,7 oranında azalmıştır.

Hanehalkı varlıklarındaki artışın yükümlülüklerindeki artışın üstünde olması nedeniyle 2020 yılı Haziran ayı itibarıyla hanehalkı varlıklarının yükümlülüklere oranı bir önceki yıla göre 2,5 puan artarak yüzde 289,8'e yükselmiştir. Diğer taraftan, hanehalkı yükümlülüklerinin GSYH'ya oranı 2,7 puan artarak yüzde 16,2'ye, varlıklarının GSYH'ya oranı 8,1 puan artarak yüzde 46,9'a yükselmiştir.

2020 yılı Temmuz ayı itibarıyla finansal kesim dışındaki firmaların net döviz açığı, bir önceki yılın aynı dönemine göre varlıklarındaki yüzde 6,9 oranında artış ve yükümlülüklerindeki yüzde 5,1 oranındaki düşüş sonucunda 24,1 milyar ABD doları azalarak 2013 yılı Haziran ayından sonraki en düşük seviye olan 162,2 milyar ABD dolarına gerilemiştir. Varlıkların en büyük unsuru olan mevduattaki yıllık yüzde 14,9 oranındaki artış, varlıklardaki yükselişin temel kaynağı olmuştur. Aynı dönemde ihracat alacakları yüzde 35,9 oranındaki düşüş ile gerileyen tek varlık kalemi olmuştur. Söz konusu dönemde yükümlülüklerde bütün kalemlerde azalış görülürken nakdi krediler yüzde 5,8, ithalat borçları yüzde 1,3 oranında gerilemiştir. Yurt dışından sağlanan kredilerdeki azalış, yurt içinden sağlanan kredilerdeki azalışa göre daha sınırlı kalmıştır. 2018 yılında kullanımı kaldırılan dövize endeksli krediler ise 2020 yılı Temmuz ayında bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 51,9 oranında gerilemiştir.

Finansal kesim dışındaki firmaların kısa vadeli net döviz pozisyonu fazla vermeyi sürdürürken, 2020 yılı Temmuz ayında 18,8 milyar ABD doları tutarındaki fazla 2008'e kadar giden seri tarihinin en yüksek fazlası olmuştur. Bu dönemde kısa vadeli net döviz pozisyonu fazlasında bir önceki yılın aynı dönemine göre 12,3 milyar ABD doları tutarındaki artışta, firmaların kısa vadeli varlıklarının 6,4 milyar ABD doları artması ve kısa vadeli yükümlülüklerinin 5,9 milyar ABD doları azalması etkili olmuştur.

Türkiye'nin hanehalkı borçluluğu ve finansal kesim dışındaki firma kredilerinin GSYH'ya oranı diğer ülke gruplarıyla karşılaştırıldığında her iki gösterge bakımından da oldukça düşük bir risklilik seviyesine sahip olduğu görülmektedir. Uluslararası Ödemeler Bankası (Bank for International Settlements) veri tabanına göre, 2020 yılı ilk çeyreği itibarıyla Türkiye'nin hanehalkı kredilerinin GSYH'ya oranı yüzde 15,1 ile hem gelişmekte olan ülkelerin hem de raporlanan ülke ortalamalarının oldukça altındadır.

TABLO I: 26- Finansal Kesim Dışındaki Firmaların Döviz Varlık ve Yükümlülükleri

(Milyar Dolar)

			Temmuz	
	2018	**2019**	**2019**	**2020**
Varlıklar	**112,7**	**123,2**	**121,7**	**130,1**
Mevduat	75,5	84,1	83,3	95,7
Menkul Kıymetler	0,5	0,7	0,6	1,7
İhracat Alacakları	19,8	19,5	19,9	12,7
Yurt Dışına Doğrudan Sermaye Yatırımları	16,8	18,8	18,0	20,0
Yükümlülükler	**318,8**	**302,6**	**308,0**	**292,3**
Nakdi Krediler	274,2	251,4	260,7	245,6
Yurt İçinden Sağlanan Krediler	171,4	153,0	159,6	147,8
Döviz Kredileri (Bilgi İçin)	151,6	141,9	146,7	138,4
Dövize Endeksli Krediler (Bilgi İçin)	9,0	3,5	4,9	2,3
Yurt Dışından Sağlanan Krediler	102,8	98,5	101,1	97,9
İthalat Borçları	44,6	51,2	47,3	46,6
Net Döviz Pozisyonu	**-206,1**	**-179,4**	**-186,3**	**-162,2**
Kısa Vadeli Varlıklar (1)	95,8	104,4	103,7	110,1
Kısa Vadeli Yükümlülükler (2)	94,3	99,4	97,2	91,3
Kısa Vadeli Net Döviz Pozisyonu	**1,6**	**5,0**	**6,5**	**18,8**

Kaynak: TCMB

(1) Kısa Vadeli Varlıklar=Mevduat+Menkul Kıymetler+İhracat Alacakları

(2) Kısa Vadeli Yükümlülükler=Yurt İçi Bankalar, Faktoring Şirketleri ve Finansman Şirketlerinden Sağlanan Kısa Vadeli Döviz Kredileri ile Dövize Endeksli Krediler+Yurt Dışından Sağlanan Kısa Vadeli Krediler ile Vadeye Kalan Süresi 1 Yıldan Az Olan Uzun Vadeli Krediler+Kısa Vadeli İthalat Borçları ile Vadeye Kalan Süresi 1 Yıldan Az Olan Uzun Vadeli İthalat Borçları

Diğer ülke gruplarıyla karşılaştırıldığında, finansal kesim dışındaki firma kredilerinin GSYH'ya oranında da Türkiye, 2020 yılı ilk çeyreği itibarıyla yüzde 68,9 oranı ile düşük riskliliğe sahiptir. Raporlanan tüm ülkelerin ağırlıklı ortalamasına bakıldığında bu oran aynı dönemde yüzde 96 iken gelişmekte olan ülke ağırlıklı ortalaması yüzde 102,1'dir.

GRAFİK I: 7- Hanehalkı Kredilerinin ve Finansal Kesim Dışındaki Firma Kredilerinin GSYH'ya Oranı (1)

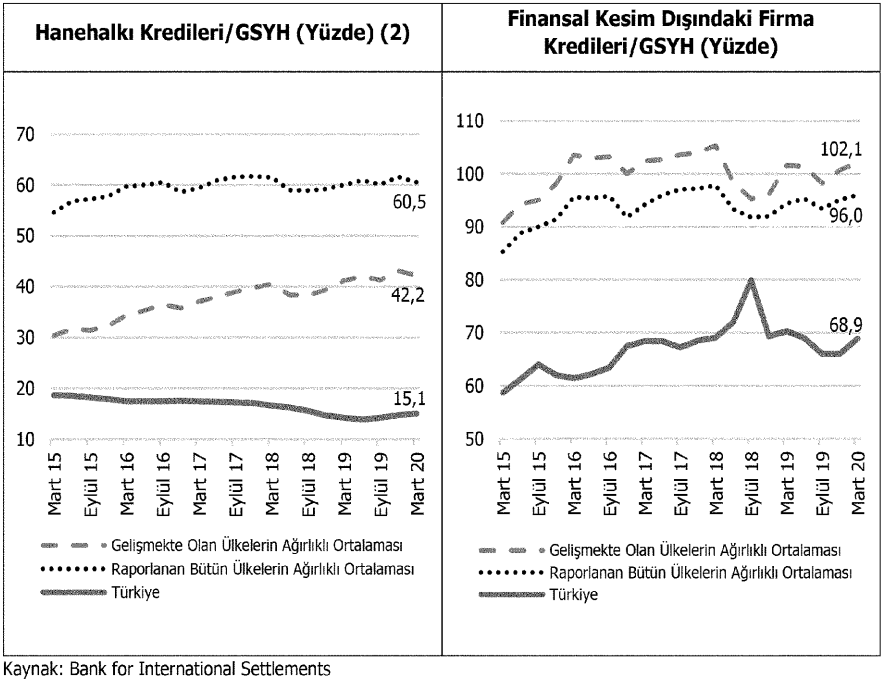

Kaynak: Bank for International Settlements
(1) Raporlanan ülke sayısı 43'tür.
(2) Hanehalkı kredileri kapsamında hanehalkına hizmet eden kâr amacı gütmeyen kuruluş kredileri de yer almaktadır.

Bankacılık

2020 yılı Haziran ayında bankacılık sektöründe 34'ü mevduat, 14'ü kalkınma ve yatırım, 6'sı ise katılım bankası olmak üzere toplam 54 adet banka faaliyet göstermektedir. 2020 yılı Haziran ayı itibarıyla bankacılık sektörünün toplam aktif büyüklüğü TL bazında yıllık yüzde 26,5 artarak 5,4 trilyon TL; ABD doları bazında ise yüzde 6,4 artarak 784 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir.

TABLO I: 27- Bankacılık Sektörü Temel Göstergeleri

			Haziran	
	2018	2019	2019	2020
Temel Büyüklükler				
Aktif Büyüklüğü (Milyar TL)	3 867	4 491	4 234	5 355
Aktif Büyüklüğü (Milyar ABD Doları)	735	758	737	784
Canlı Krediler (Milyar TL)	2 394	2 656	2 540	3 258
Mevduat (Milyar TL)	2 036	2 567	2 272	3 060
Dönem Net Kârı (Milyon TL) (1)	54 123	49 043	24 896	30 731
Banka Sayısı (Adet)	52	53	53	54
Şube Sayısı (Adet)	11 576	11 367	11 498	11 312
Personel Sayısı (Bin Kişi)	208	204	206	206
Performans (Yüzde)				
Dönem Net Kârı / Ortalama Aktifler (1)	1,4	1,2	0,6	0,7
Dönem Net Kârı / Ortalama Özkaynaklar (1)	13,6	10,8	5,9	6,2
Mevduat / Toplam Pasifler	52,6	57,2	53,7	57,1
İhraç Edilen Menkul Değerler / Toplam Pasifler	4,5	4,3	4,8	4,2
Krediler / Toplam Aktifler	61,9	59,1	60,0	60,8
Menkul Değerler / Toplam Aktifler	12,3	14,7	13,8	16,9
Riskler (Yüzde)				
Sermaye Yeterlilik Rasyosu	17,3	18,4	17,7	19,5
Yabancı Para Net Genel Pozisyonu / Yasal Özkaynak	2,8	-0,1	3,0	-3,1
Tahsili Gecikmiş Alacak Oranı	3,9	5,4	4,4	4,4
Özel Karşılık Oranı	68,3	65,1	67,6	71,4
Kredi / Mevduat Oranı	117,6	103,5	111,8	106,5
Likidite Yeterlilik Oranı	143,8	147,7	142,4	150,8

Kaynak: BDDK, TBB, TKBB
(1) Yıl içindeki birikimli değerleri göstermektedir.

2020 yılı Haziran ayı itibarıyla yerli özel bankalar sektör aktiflerinin yüzde 31'ini, yabancı bankalar yüzde 25,7'sini, kamu bankaları ise yüzde 43,3'ünü temsil etmektedir. Bir önceki yılın aynı ayına göre yerli özel bankalar ile yabancı bankaların sektör aktifleri içindeki payı azalırken kamu bankalarının payı artmıştır. Fonksiyonel gruplar bazında ise mevduat bankaları ile kalkınma ve yatırım bankalarının payı azalırken, katılım bankalarının payında artış görülmektedir. Buna göre, mevduat bankaları sektör aktiflerinin yüzde 86,6'sını, katılım bankaları yüzde 6,8'ini, kalkınma ve yatırım bankaları ise yüzde 6,6'sını temsil etmektedir.

Aktifler içindeki en önemli kalem olan krediler, 2019 yılının son çeyreğinden itibaren ekonomik aktivitedeki toparlanma ve faiz indirimlerine bağlı olarak artmaya başlamıştır. Salgın döneminde ise nakit akışı bozulan firmaların ve gelir seviyesi düşük hanehalkının desteklenmesi amacıyla devreye sokulan parasal ve mali paketler ile kredi büyümesi tarihi ortalamaların üzerine çıkmıştır. Bu dönemde, TL kredi artışı 2020 yılı Haziran ayı itibarıyla yüzde 40 olarak gerçekleşmiştir.

Sektörün kredi riskliliğini gösteren takibe giren alacak (TGA) oranı, risk algısındaki artışa bağlı olarak 2018 yılının ikinci yarısında artmaya başlamış, 2020 yılının başında yüzde 5,4 oranıyla zirveyi gördükten sonra azalış sürecine girmiştir. Salgın öncesi dönemde başlayan iktisadi faaliyetteki toparlanma, BDDK'nın kayıttan düşmeye ilişkin düzenlemesi ve kurumsal kredilerdeki yapılandırma işlemleri ile salgın sürecinde BDDK'nın kredi sınıflandırma konusunda tanıdığı geçici esneklikler TGA bakiyesindeki ilaveleri yavaşlatmıştır. Ayrıca, bu dönemde güçlü seyreden kredi artışı da TGA oranlarındaki gerilemeyi desteklemiştir. 2020 yılı Haziran ayı itibarıyla toplam kredilerin TGA oranı yüzde 4,4 seviyesinde bulunmaktadır.

Bankaların temel fon kaynağı olan mevduatın toplam kaynaklar içindeki payı Haziran 2019-Haziran 2020 döneminde 3,5 puan artarken, bankaların net ödeyici konuma geçmesiyle birlikte çoğunluğu yurt dışından sağlanan kredilerin ve ihraç edilen menkul kıymetlerin payı aynı oranda azalmıştır. 2020 yılı Haziran ayında söz konusu kalemlerin toplam kaynaklara oranı sırasıyla yüzde 57,1 ve yüzde 14,8 olarak gerçekleşmiştir.

Bankacılık sektörünün uzun vadeli likidite pozisyonuna ilişkin temel göstergelerinden biri olan kredi/mevduat oranı 2018 yılının ikinci yarısından bu yana azalarak yüzde 100'e yakınsamıştır. Bu gelişmede, kredi büyümesinden daha güçlü seyreden mevduat artışı etkili olmuş ve söz konusu oran 2020 yılı Haziran ayı itibarıyla toplamda yüzde 106,5, TL'de yüzde 138,3 ve YP'de yüzde 74,7 seviyesinde gerçekleşmiştir. TL ile yabancı para kredi/mevduat oranları arasındaki fark, kredilerde TL talebinin yüksek olmasından kaynaklanmaktadır.

Sermaye yeterlilik rasyosu (SYR) kredilerdeki toparlanmanın belirginleşmesiyle birlikte 2020 yılının başlarında bir miktar gerilemiştir. 2020 yılı Mart ayında ise salgın kaynaklı finansal belirsizliklerin kredi büyümesini sınırlandırması ve BDDK'nın SYR hesaplamasına ilişkin kur ve menkul kıymet düzenlemesi nedeniyle SYR'de artış gözlenmiştir. Ayrıca, Mayıs ayında kamu bankalarının sermayelerini güçlendirmek için ikrazen ihraç edilen özel tertip DİBS'ler, sektörün sermaye yeterliliğine katkı sağlamıştır. SYR 2020 yılı Haziran ayı itibarıyla yüzde 19,5 düzeyindedir. Bu oran, hedef oran olan yüzde 12'nin oldukça üzerinde ve yasal sınır olan yüzde 8'in iki katından fazladır.

Sermaye Piyasası

Borsa İstanbul'da işlem gören şirketlerin piyasa kapitalizasyonu 2019 yılı sonunda 1 trilyon 108,8 milyar TL iken, 2020 yılı Haziran ayında 1 trilyon 233 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Bunun sonucunda da piyasa kapitalizasyonunun GSYH'ya oranı aynı dönemde yüzde 25,7'den yüzde 27,5'e ulaşmıştır. Bu dönemde Borsa İstanbul'daki yabancı yatırımcı payı yüzde 51,1 düzeyinde gerçekleşmiştir. 2020 yılı Haziran ayı itibarıyla 400 adet şirketin payları Borsa İstanbul'da işlem görmektedir.

Kurumsal yatırımcılar sektöründe ise menkul kıymet yatırım fonlarının toplam değeri 2019 yılı sonuna göre yüzde 29,6 artışla 2020 yılı Haziran ayı itibarıyla 147,5 milyar TL'ye ulaşmıştır. Portföy yönetim şirketlerinin yönettikleri portföy büyüklüğü ise aynı dönemde yüzde 22,3 oranında artarak 347,5 milyar TL olmuştur. Gayrimenkul yatırım ortaklıklarının aktif toplamı 2020 yılı Haziran ayında 2019 yılı sonuna göre yüzde 1,1 oranında artmış ve 87,1 milyar TL olarak gerçekleşmiştir.

TABLO I: 28- Sermaye Piyasalarına İlişkin Göstergeler

	2017	2018	2019	2020-6
Sermaye Piyasası Kanunu Kapsamındaki Şirketler (Adet)	481	487	513	507
Borsa İstanbul Şirketleri (Adet)	399	402	402	400
Borsa Dışı Şirketler (Adet)	82	85	111	107
Piyasa Değeri (Halka Açık Kısım, Milyon TL)	351 990	311 711	447 227	522 013
Yabancı Payı (Halka Açık Kısım, Yüzde)	65,6	65,0	60,9	51,1
Piyasa Kapitalizasyonu (Milyon TL)	880 241	794 823	1 108 773	1 233 020
Piyasa Kapitalizasyonu/GSYH (Yüzde)	28,1	21,1	25,7	27,5
Yatırım Kuruluşları (Adet)	125	122	118	119
Aracı Kurumlar (Adet)	81	78	74	74
Bankalar (Adet)	44	44	44	45
Menkul Kıymet Yatırım Fonları (Adet)	456	489	560	650
Toplam Değeri (Milyon TL)	54 208	48 238	113 777	147 489
Bireysel Emeklilik Fonları (Adet)	299	408	411	405
Toplam Değeri (Milyon TL)	79 531	93 139	127 694	148 340
Yabancı Yatırım Fonları (Adet)	14	10	10	10
Portföy Değeri (Milyon TL)	12	10	13	13
Menkul Kıymet Yatırım Ortaklıkları (Adet)	9	9	9	9
Net Aktif Değer (Milyon TL)	479	480	574	555
Gayrimenkul Yatırım Ortaklıkları (Adet)	31	33	33	33
Aktif Toplamı (Milyon TL)	67 161	79 415	86 228	87 145
Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklıkları (Adet)	8	7	7	7
Portföy Yönetim Şirketleri (Adet)	49	54	51	50
Yönettikleri Portföy Büyüklüğü (Milyon TL)	158 339	173 057	284 079	347 549
Bağımsız Denetim Şirketleri (Adet)	99	104	104	104
Gayrimenkul Değerleme Şirketleri (Adet)	135	134	137	136
Derecelendirme Kuruluşları (Adet)	7	8	9	9
Hisse Senedi Hariç Özel Sektör Menkul Kıymetleri (Milyon TL)	65 798	61 245	76 915	102 435

Kaynak: SPK, TÜİK

Hisse senedi hariç özel sektör menkul kıymet stoku geçtiğimiz yıllardaki yükseliş eğilimini sürdürmüş ve 2020 yılı Haziran ayında, 2019 yılı sonuna göre yüzde 33,2 artarak 102,4 milyar TL seviyesine yükselmiştir. Bu stokun yüzde 73,4'ü banka bonosu, yüzde 20'si özel sektör tahvili, kalan yüzde 6,6'sı ise varant ve varlığa dayalı menkul kıymetlerden oluşmaktadır. Bu dönemde, 2019 yılı sonuna göre banka bonosunun payı 4,6 puan artarken özel sektör tahvilinin payı 3,5 puan azalmıştır.

TABLO I: 29- Sermaye Piyasası Hacmi

(Milyon TL)

			Eylül	
	2018	**2019**	**2019**	**2020**
Borçlanma Araçları Piyasası				
Kesin Alım-Satım Pazarı İşlem Hacmi	396 714	451 500	311 486	340 257
Repo-Ters Repo Pazarı İşlem Hacmi	3 996 826	14 115 957	9 254 886	13 226 827
Pay Piyasası				
İşlem Hacmi	1 993 296	2 130 111	1 418 649	4 125 884
Birincil Halka Arz Hasılat Toplamı (1)	5 419	264	162	102
Kıymetli Madenler ve Kıymetli Taşlar Piyasası				
Altın TL İşlem Hacmi	8 055	7 244	4 611	72 644
Altın Dolar İşlem Hacmi (Milyon ABD doları)	8 990	11 278	6 721	17 582
Altın Avro İşlem Hacmi (Milyon Avro)	137	232	183	228
Altın İşlem Hacmi (Ton)	265	281	175	503
Vadeli İşlem ve Opsiyon Piyasası				
Vadeli İşlem Pazarı İşlem Hacmi	1 258 797	1 435 303	1 036 202	1 900 442
Opsiyon Pazarı İşlem Hacmi	28 277	22 032	16 496	11 079

Kaynak: Borsa İstanbul

(1) Halka arz tarihi olarak borsada işlem görme tarihi esas alınmaktadır.

Borçlanma araçları piyasası toplam işlem hacmi 2020 yılının ilk dokuz ayında bir önceki yılın aynı dönemine göre önemli ölçüde büyüme göstermiştir. Kesin alım-satım pazarı işlem hacmi yüzde 9,2 oranında artarken, borçlanma araçları piyasası işlem hacminin önemli bir bölümünü oluşturan repo-ters repo pazarı, repo faizlerinin mevduat faizinin üzerinde seyretmesi nedeniyle yüzde 42,9 oranında büyümüştür. Aynı dönemde pay piyasası işlem hacmi ise yüzde 190,8 oranında büyük bir artış kaydetmiştir.

Sermaye piyasasının derinliğini artıran birincil halka arzlarda 2020'nin ilk dokuz ayında 2 adet halka arz işlemi olmuş ve 102 milyon TL'lik bir fon elde edilmiştir.

Kıymetli Madenler ve Kıymetli Taşlar Piyasasında, 2020 yılının ilk dokuz ayında altın TL işlem hacmi, bir önceki yılın aynı dönemine göre 14 katın üzerinde artmış, altın dolar işlem hacmi ise yüzde 161,6 oranında artmıştır. Böylece, 2020 yılı Eylül ayı itibarıyla altın TL işlem hacmi 72,6 milyar TL, altın dolar işlem hacmi 17,6 milyar ABD doları; altının toplam işlem hacmi ise 503 ton olarak gerçekleşmiştir.

2019 yılı Eylül ayında 1 trilyon 36 milyar TL olan Borsa İstanbul Vadeli İşlem ve Opsiyon Piyasası Vadeli İşlem Pazarı işlem hacmi 2020 yılı Eylül ayı itibarıyla 1 trilyon 900 milyar TL'yi geçmiştir.

Sigortacılık ve Özel Emeklilik

Türkiye'de sigortacılık ve bireysel emeklilik sektörlerinde 2020 yılı Haziran ayı itibarıyla toplamda 65 şirket bulunmakta ve bu şirketlerden 39'u hayat dışı, 23'ü hayat ve emeklilik ve 3'ü de reasürans alanında faaliyet göstermektedir.

Sigortacılık sektöründe 2019 yılında toplam prim üretimi, 2018 yılına göre yüzde 26 oranında artarak 68,8 milyar TL olmuştur. Direkt prim üretimi, bir önceki yıla göre yüzde 25,8 oranında artarak 63,4 milyar TL seviyesinde gerçekleşmiş, 5,4 milyar TL tutarında da

reasürans yoluyla prim üretilmiştir. Sigorta şirketleri tarafından sigortalılara verilen teminat tutarı, 2019 yılında yüzde 1,9 artışla 129,3 trilyon TL'ye yükselerek GSYH'nın 30 katı olarak gerçekleşmiştir.

Sigortacılık sektöründe uluslararası sermayenin payı yüzde 70'lerin üzerinde seyrederken, 2018 ve 2019 yıllarında uluslararası sermayeli şirket sayılarındaki azalma sonucunda 2019 yılında toplam ödenmiş sermaye açısından yabancı sermayenin payı yüzde 63 olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu dönemde uluslararası sermayenin toplam prim üretimindeki payı ise yüzde 55 olmuştur. 2019 yılı sonu itibarıyla sektörde faaliyet gösteren 63 adet şirketin 37'sinde yabancı ortakların payı yüzde 50'nin üzerinde bulunmakta olup uluslararası sermayeye sahip şirket sayısı 41'dir.

TABLO I: 30- Sigortacılık Sektörüne Ait Bazı Büyüklükler

			Haziran	
	2018	**2019**	**2019**	**2020**
Aktif Toplamı (Milyon TL)	**178 421**	**236 629**	**201 752**	**271 955**
Hayat Dışı Şirketler	60 784	77 247	68 002	86 544
Hayat/Emeklilik Şirketleri	113 741	154 477	129 341	179 424
Reasürans Şirketleri	3 897	4 904	4 408	5 987
Sermayede Yabancı Payı (Yüzde)	**67,9**	**63,0**	**67,4**	**62,7**
Hayat Dışı Şirketler	71,3	65,2	68,9	62,5
Hayat/Emeklilik Şirketleri	59,5	57,7	64,4	63,0
Direkt Prim Üretimi (Milyon TL)	**50 372**	**63 392**	**30 295**	**34 692**
Hayat Dışı Şirketler	43 538	52 148	23 935	27 435
Hayat Sigorta Şirketleri	6 834	11 244	6 360	7 257
Performans (Milyon TL)				
Net Dönem Kârı	5 714	7 898	3 213	5 959
Hayat Dışı Şirketler	2 666	3 939	1 537	3 750
Hayat/Emeklilik Şirketleri	2 746	3 637	1 527	1 980
Reasürans Şirketleri	301	322	149	229
Net Kâr/Toplam Aktif (Yüzde)	3,2	3,3	1,6	2,2
Net Kâr/Öz Sermaye (Yüzde)	24,5	25,6	14,2	17,9
Teknik Göstergeler (Yüzde)				
Konservasyon Oranı (1)				
Hayat Dışı Şirketler	73,6	74,3	65,2	63,6
Hayat/Emeklilik Şirketleri	95,8	96,3	96,1	97,1
Teknik Kârlılık				
Hayat Dışı Şirketler	6,6	8,7	7,1	14,5
Hayat/Emeklilik Şirketleri	18,9	18,9	20,0	21,6
Direkt Prim Artış Hızı				
Hayat Dışı Şirketler	16,9	19,8	17,4	14,6
Hayat Sigorta Şirketleri	2,0	64,5	20,3	14,1

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı

(1) Bölüşmeli Treteler esas alınarak hesaplanmıştır.

Sigortacılık sektöründe 2018 yılında kâr 5,7 milyar TL iken, 2019 yılında yüzde 38,2 oranında artarak 7,9 milyar TL'ye yükselmiştir. Söz konusu dönemde, hayat dışı sigorta şirketleri 3,9 milyar TL ve hayat-emeklilik şirketleri 3,6 milyar TL kâr elde etmiştir. Hayat-

emeklilik şirketlerinin teknik ve toplam net kârı son beş yılda; hayat dışı şirketlerininki ise son dört yılda düzenli olarak artmıştır. 2019 yılında reasürans şirketleri de 322 milyon TL kâr kaydetmiştir.

TABLO I: 31- Bireysel Emeklilik ve Otomatik Katılım Sistemi Göstergeleri

	BES Katılımcı Sayısı	OKS Çalışan Sayısı	BES Katılımcıları Fon Tutarı	BES Devlet Katkısı	OKS Çalışanları Fon Tutarı	Toplam Fon Büyüklüğü	
	Kişi	Kişi	Milyon TL	Milyon TL	Milyon TL	Milyon TL	Yıllık Artış (Yüzde)
2009	1 987 940	-	9 097	-	-	9 097	42,8
2010	2 281 478	-	12 012	-	-	12 012	30,2
2011	2 641 843	-	14 330	-	-	14 330	19,3
2012	3 128 130	-	20 346	-	-	20 346	42,0
2013	4 153 055	-	25 146	1 152	-	26 297	29,2
2014	5 092 871	-	34 793	3 019	-	37 812	43,8
2015	6 038 432	-	42 979	5 020	-	47 999	26,9
2016	6 627 025	-	53 409	7 438	-	60 848	26,8
2017	6 924 945	3 420 618	67 677	10 141	1 793	79 612	30,8
2018	6 878 224	4 761 668	76 962	11 656	4 685	93 303	17,2
2019	6 871 131	5 354 242	101 884	17 262	8 194	127 341	36,5
2019 (1)	6 801 719	5 245 151	92 762	15 241	7 277	115 280	27,1
2020 (1)	6 874 679	5 638 302	129 325	19 765(2)	10 398	159 488	38,3

Kaynak: Emeklilik Gözetim Merkezi
(1) Eylül ayı sonu itibarıyladır.
(2) Bu rakam 14 Ağustos 2020 itibarıyla verilmeye başlanan otomatik katılım devlet katkısı fon tutarını (343.259.659 TL) da içermektedir.

Bireysel emeklilik ve otomatik katılım sisteminde toplam fon büyüklüğü, 2019 yılı sonunda bir önceki yıla göre yüzde 36,5 oranında artışla 127,3 milyar TL'ye ulaşmıştır. 2020 yılı Eylül ayı itibarıyla toplam fon büyüklüğü 159,5 milyar TL olarak gerçekleşmiştir.

2020 yılı Eylül ayı itibarıyla bireysel emeklilik sisteminde katılımcıların fon büyüklüğü, devlet katkısı dâhil 149 milyar TL'ye ulaşmış, katılımcı sayısı ise 6,9 milyon kişi olarak gerçekleşmiştir. Otomatik katılım sisteminde ise çalışanların fon büyüklüğü 10,4 milyar TL'ye ulaşmış olup sistemde 5,6 milyon tekil kişi çalışan yer almaktadır.

Ana hissedarı Türkiye Varlık Fonu Finansal Yatırımlar A.Ş. olan ve kamu alanındaki sigorta şirketlerinin bir araya gelmesiyle kurulan Türkiye Sigorta Anonim Şirketi'nin tescili 3 Eylül 2020 tarihli ve 10152 sayılı Türkiye Ticaret Sicili Gazetesi'nde ilan edilmiştir. Kamu emeklilik şirketlerinin bir araya gelmesi ile kurulan Türkiye Hayat ve Emeklilik Anonim Şirketi'nin tescili ise 4 Eylül 2020 tarihli ve 10153 sayılı Türkiye Ticaret Sicili Gazetesi'nde ilan edilmiştir.

BDDK Gözetimindeki Banka Dışı Finansal Kuruluşlar

2020 yılı Haziran ayı itibarıyla BDDK gözetiminde faaliyet gösteren banka dışı finansal kuruluş sayısı 112'dir. Bu kuruluşların aktif toplamı 130 milyar TL olarak gerçekleşmiştir.

TABLO I: 32- Banka Dışı Finansal Kuruluşların Temel Göstergeleri

			Haziran	
	2018	2019	2019	2020
Finansal Kiralama Şirketleri				
Şirket Sayısı (Adet)	24	23	23	22
Şube Sayısı (Adet)	131	119	119	118
Personel Sayısı (Kişi)	1 401	1 232	1 251	1 207
Aktif Büyüklüğü (Milyon TL)	68 506	58 176	63 098	63 626
Dönem Net Kârı (Milyon TL) (1)	917	1 125	559	833
Faktoring Şirketleri				
Şirket Sayısı (Adet)	58	56	57	56
Şube Sayısı (Adet)	354	352	350	342
Personel Sayısı (Kişi)	4 355	4 269	4 262	4 183
Aktif Büyüklük (Milyon TL)	34 608	37 017	32 943	36 170
Dönem Net Kârı (Milyon TL) (1)	1 306	1 374	800	557
Finansman Şirketleri				
Şirket Sayısı (Adet)	14	15	14	15
Personel Sayısı (Kişi)	936	901	923	864
Aktif Büyüklüğü (Milyon TL)	39 707	27 560	32 911	25 573
Dönem Net Kârı (Milyon TL) (1)	559	633	345	406
Varlık Yönetim Şirketleri				
Şirket Sayısı (Adet)	20	22	20	19
Aktif Büyüklüğü (Milyon TL)	4 199	4 872	4 748	5 048
Dönem Net Kârı (Milyon TL) (1)	146	262	93	97

Kaynak: BDDK

(1) Yıl içindeki birikimli değerleri göstermektedir.

Mart ayından itibaren salgının yarattığı belirsizlikler ve ekonomik faaliyetteki duraklama banka dışı finansal kuruluşları olumsuz yönde etkilemiş ve bu kuruluşların aktiflerinde zayıflamaya yol açmıştır. Ancak Haziran ayıyla birlikte sektör aktiflerinde yeniden toparlanma görülmektedir.

Banka dışı finansal kuruluşların aktifleri, 2020 yılı Haziran ayında bir önceki yılın aynı dönemine göre finansal kiralama, faktoring ve varlık yönetim şirketlerinde sırasıyla yüzde 0,8, yüzde 9,8 ve yüzde 6,3 artarken finansman şirketlerinde yüzde 22,3 azalmıştır. 2020 yılı Haziran ayı itibarıyla yılbaşından bu yana birikimli aktif kârlılığı söz konusu şirketler için sırasıyla yüzde 1,4, yüzde 1,6, yüzde 1,9 ve yüzde 1,5 olarak gerçekleşmiştir.

Katılım Finans

2020 yılı Haziran ayı itibarıyla Türk bankacılık sektöründe üçü kamu, üçü özel sermayeli olmak üzere altı katılım bankası faaliyet göstermektedir. Katılım bankalarının aktif büyüklüğü 2020 yılı Haziran ayı itibarıyla bir önceki yılın aynı ayına göre yüzde 52,3 oranında artarak 364,4 milyar TL'ye ulaşmıştır. Katılım bankacılığı aktiflerinin toplam bankacılık sektörü içerisindeki payı, bu dönemde yüzde 5,7'den yüzde 6,8'e yükselmiştir.

Katılım bankacılığı aktiflerinin en büyük kısmını oluşturan krediler, 2020 yılı Haziran ayı itibarıyla bir önceki yılın aynı ayına göre yüzde 54,5 oranında artarak 124,2 milyar TL'den 191,9 milyar TL'ye yükselmiştir.

2020 yılı Haziran ayı itibarıyla 113,2 milyar TL'si TP, 158,1 milyar TL'si YP olmak üzere katılım fonları toplam tutarı 271,3 milyar TL'ye ulaşmıştır. Bu dönemde katılım fonları toplamı bir önceki yılın aynı ayına göre yüzde 57,1 oranında büyümüştür. Söz konusu katılım fonlarının krediye dönüşüm oranı, 2020 yılı Haziran ayı itibarıyla yüzde 70,7 olarak gerçekleşmiştir.

Banka kârlılığı açısından değerlendirildiğinde katılım bankalarının dönem net kârı 2019 yılı Haziran ayında 1,25 milyar TL tutarında iken, 2020 yılı Haziran ayı itibarıyla bu tutar 1,65 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde katılım bankalarının yılbaşından itibaren birikimli özkaynak kârlılığı yüzde 7,07'den yüzde 7,04'e, aktif kârlılığı ise yüzde 0,55'ten yüzde 0,50'ye gerilemiştir.

TABLO I: 33- Katılım Finans Sektör Kuruluşlarına Ait Bazı Temel Göstergeler

			Haziran	
	2018	2019	2019	2020
Katılım Bankacılığı				
-Temel Büyüklükler				
Aktif Büyüklüğü (Milyar TL)	206,9	284,4	239,2	364,4
Krediler (Milyar TL)	112,5	136,2	124,2	191,9
Katılım Fonu (Milyar TL)	136,6	215,4	172,7	271,3
Banka Sayısı (Adet)	5	6	6	6
Yurt içi Şube Sayısı (Adet)	1 120	1 176	1 136	1 191
Yurt dışı Şube Sayısı (Adet)	2	3	3	3
Personel Sayısı (Bin kişi)	15,7	16	15,8	16,4
-Performans (Yüzde)				
Dönem Net Kârı / Toplam Aktifler (1)	1,11	1	0,55	0,5
Dönem Net Kârı / Toplam Özkaynaklar (1)	14,96	13,38	7,07	7,04
-Riskler (Yüzde)				
Sermaye Yeterlilik Rasyosu	15,8	18,1	17,2	19,1
Tahsili Gecikmiş Alacaklar (TGA) (Brüt) / Brüt Krediler	4,16	5,13	4,66	3,96
Katılım Sigortacılık				
Toplam Şirket Sayısı (Katılım/Pencere)	8(4/4)	12(4/8)	11(4/7)	14(6/8)
Hayat Dışı şirketler	4(2/2)	7(2/5)	6(2/4)	8(3/5)
Hayat Emeklilik	4(2/2)	5(2/3)	5(2/3)	6(3/3)
Aktif Toplamı (Sadece Katılım) (Milyon TL)	4 493	6 529	5 441	7 858
Hayat Dışı Şirketler	2 321	3 191	2 825	3 675
Hayat/ Emeklilik	2 172	3 338	2 616	4 183
Direkt Prim Üretimi (Milyon TL)	1 585	2 638	1 420	1 576
Hayat Dışı Şirketler	1 504	2 389	1 317	1 424
Hayat /Emeklilik	81	248	102	152
Toplam Prim Üretimi (Milyon TL)	1 804	2 982	1 582	1 770
Hayat Dışı Şirketler	1 722	2 733	1 479	1 618
Hayat/ Emeklilik	81	249	103	152
Kira Sertifikası (Sukuk) İhraçları (Milyar TL) (2)				
TL Cinsi Kira Sertifikaları	7,25	7,6	3,08	34,18
Altına Dayalı Kira Sertifikaları	0,54	19	8,56	12,27
Avro Cinsi Kira Sertifikası	3,44	12,07	10,62	3,70
Dolar Cinsi Kira Sertifikası	-	-	-	12,04

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı, BDDK, TSB

(1) Ara dönemler yıllıklandırılmamıştır.

(2) Farklı cinsten ihraç edilen kira sertifikaları dönem sonu kurları ile TL cinsine çevrilmiştir.

2012 yılından bu yana Hazine tarafından yurt içinde ve yurt dışında katılım finans sektörü için önemli bir likidite kaynağı olan kira sertifikası ihraç edilmektedir. 2020 yılının ilk 6 ayında yurt içinde çeşitli vade ve kira oranlarında TL cinsi toplam 34,2 milyar TL tutarında ihraç gerçekleştirilmiştir. Aynı dönemde yurt içinde döviz cinsi toplam 15,7 milyar TL karşılığında kira sertifikası ihraç edilmiştir. Ayrıca, 2017 yılından itibaren altına dayalı kira sertifikası ihracı yapılmaktadır. Altına dayalı kira sertifikası ihraçları kapsamında 12,3 milyar TL karşılığında ihraç gerçekleştirilmiştir.

Katılım finans sektörü içerisinde yeni gelişmekte olan katılım sigortacılığında 2020 yılı Haziran ayı itibarıyla pencere usulüyle faaliyet gösterenler de dâhil olmak üzere 6'sı hayat, 8'i hayat dışı işlem yapan sigorta şirketi faaliyet göstermektedir.

3. KAMU MALİYESİNDE GELİŞMELER VE HEDEFLER

3.1. GENEL DEVLET

a) Mevcut Durum

Genel devlet gelirleri, GSYH'ya oranla 2019 yılında 2018 yılına göre 0,1 puan artarak yüzde 33,1 olmuştur. Yılın ilk yarısında milli hasılanın daralması, toplam talepteki gerileme ve döviz kuruna ilişkin gelişmeler, ekonomiyi canlandırmak amacıyla yapılan vergi indirimleriyle birlikte vergi gelirlerinde 0,9 puanlık bir düşüş yaşanmasına neden olmuştur. 2B, bedelli askerlik ve imar barışı gibi uygulamalardan elde edilen yüksek tahsilatın etkisiyle 2018 yılında artan vergi dışı normal gelirler 2019 yılında 0,4 puan azalmış ve uzun dönem ortalamasına yakın bir düzeyde gerçekleşmiş, buna karşılık faktör gelirleri 1,3 puan artış göstermiştir.

Genel devlet harcamaları 2019 yılında GSYH'ya oranla 2018 yılına göre 0,8 puan artarak yüzde 36,1 olmuştur. Bu dönemde personel giderleri başta olmak üzere cari giderlerin GSYH payı 0,7 puan artmıştır. Yatırım harcamalarının payı ise 1,1 puan azalış göstermiştir. Merkezi yönetim bütçesinden yapılan transferler 0,7 puan, diğer genel devlet unsurlarından yapılan transferler ise 0,5 puan artmıştır.

Genel devlet gelir ve harcamalarındaki bu gelişmelere paralel olarak, 2019 yılında genel devlet açığı GSYH'ya oranla bir önceki yıla göre 0,7 puan artış göstermiş ve yüzde 3 olmuştur.

2020 yılı ilk çeyreğinde görülen ekonomik toparlanma 2020 yılı Mart ayı sonrasında ülkemizi de etkilemeye başlayan Covid-19 pandemisi nedeniyle sekteye uğramış, bu durum gelir ve gider yönlü önemli maliye politikası adımları atılmasını gerekli kılmıştır. Söz konusu iradi politikaların genel devlet dengelerine yansıması belirli gelir kalemlerinde azalış; cari harcamalar ve transferler giderlerinde artış şeklinde olmuştur.

2020 yılında genel devlet gelirlerinin bir önceki yıla göre GSYH'ya oranla 0,6 puan azalarak yüzde 32,5 olacağı öngörülmektedir. 2019 yılında ertelenen talebin 2020 yılı başında canlanması, bazı vergi oranlarında yapılan güncellemeler ve sonrasında salgına karşı alınan önlemler kapsamında kredi koşullarının gevşetilmesinin etkisiyle dolaylı vergi tahsilatında beklenen artışa mukabil toplam vergi gelirlerinin 0,7 puan artacağı tahmin

edilmektedir. Buna karşın, salgının olumsuz etkisi nedeniyle sosyal fon gelirlerinde 0,5 puan ve faktör gelirlerinde 0,6 puan düşüş beklenmektedir.

GSYH'ya oranla genel devlet harcamalarının 2020 yılında bir önceki yıla kıyasla 2,4 puan artacağı ve yüzde 38,6 olacağı tahmin edilmektedir. Bu dönemde personel giderleri ve diğer cari giderlerindeki artış nedeniyle cari giderlerin payının 1,2 puan, faiz giderlerinin yanı sıra sosyal güvenlik transferlerindeki artışlar nedeniyle transfer harcamalarının payının 1,2 puan artacağı, yatırım harcamalarının payının ise korunacağı öngörülmektedir.

Bu kapsamda, GSYH'ya oranla 2019 yılında yüzde 3 olan genel devlet açığının 2020 yılında yüzde 6,1'e yükseleceği öngörülmektedir.

2019 yılında GSYH'ya oran olarak yüzde 0,5 olan genel devlet faiz dışı borçlanma gereğinin 2020 yılında yüzde 3 olması, aynı dönemde yüzde 3,5 olan program tanımlı genel devlet açığının ise yüzde 5'e yükselmesi beklenmektedir.

Genel devlet kapsamına KİT'lerin eklenmesiyle elde edilen kamu kesimi genel dengesinde 2019 yılında GSYH'ya oranla yüzde 3,2 açık verilmiştir. Söz konusu açığın 2020 yılında yüzde 6,1'e yükseleceği öngörülmektedir. Aynı dönemde yüzde 3,7 olan program tanımlı kamu kesimi faiz dışı açığının ise yüzde 5,1'e yükselmesi beklenmektedir.

2019 yılında GSYH'ya oranla yüzde 32,5 olarak gerçekleşen AB tanımlı genel yönetim borç stokunun 2020 yılında yüzde 41,1'e yükselmesi beklenmektedir.

Yaşanan salgının da etkisiyle, bir önceki yılla kıyaslandığında, 2020 yılında, ekonomik dalgalanmaların genel devlet açığını genişletici etkisinin artması beklenmektedir. Bir defalık tedbirlerin ve ekonomik dalgalanmaların etkisi arındırıldığında, yapısal genel devlet açığının potansiyel GSYH'ya oranının, 2020 yılında, bir önceki yıla göre, 0,2 puan azalarak yüzde 5,4 seviyesinde olacağı, yapısal faiz dışı dengenin ise 0,6 puan iyileşerek yüzde 2,5 oranında açık vereceği tahmin edilmektedir.

TABLO I: 34- Genel Devlet Yapısal Denge Analizi

	Genel Devlet Dengesi			Faiz Gideri Hariç Genel Devlet Dengesi		
	Denge (1)	**Denge (2)**	**Yapısal (3)**	**Denge (1)**	**Denge (2)**	**Yapısal (3)**
			(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)			
2017	-57 323	-92 094	-123 664	2 962	-31 809	-63 379
2018	-88 623	-177 629	-197 479	-9 338	-98 345	-118 195
2019	-131 350	-254 794	-243 811	-23 052	-146 496	-135 513
2020	-293 851	-346 184	-273 473	-147 065	-199 398	-126 687
2021	-256 374	-309 461	-266 298	-66 170	-119 257	-76 094
			(GSYH'ya Oran, Yüzde)			
2017	-1,8	-2,9	-4,1	0,1	-1,0	-2,1
2018	-2,4	-4,7	-5,3	-0,2	-2,6	-3,2
2019	-3,0	-5,9	-5,6	-0,5	-3,4	-3,1
2020	-6,1	-7,1	-5,4	-3,0	-4,1	-2,5
2021	-4,5	-5,5	-4,6	-1,2	-2,1	-1,3

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı

Not: Yapısal dengenin GSYH'ya oranında potansiyel GSYH kullanılmıştır.

(1) Genel devlet dengesidir.

(2) Vergi ve prim yapılandırması, 2B ve özelleştirme gelirleri gibi bir defalık gelir ve giderler hariç genel devlet dengesidir.

(3) Genel devlet dengesinden bir defalık gelir ve giderler ile devresel etkilerin çıkarılmasıyla elde edilen denge

2019 yılında yüzde 17,1 seviyesinde olan sosyal harcamaların GSYH'ya oranının 2020 yılında yüzde 18,4 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Söz konusu gelişmede, sağlık harcamalarının yanı sıra salgının ekonomik etkileriyle mücadele nedeniyle sosyal koruma harcamalarının GSYH'ya oranındaki artış etkili olmuştur.

TABLO I: 35- Sosyal Harcamaların Gelişimi

(GSYH'ya Oran, Yüzde)

	2015	2016	2017	2018	2019	2020(1)	2021(2)
EĞİTİM	**3,9**	**4,1**	**3,8**	**3,8**	**3,8**	**3,7**	**3,7**
SAĞLIK	**3,7**	**3,8**	**3,7**	**3,6**	**3,8**	**4,2**	**4,2**
SOSYAL KORUMA	**8,2**	**9,0**	**8,4**	**9,0**	**9,5**	**10,6**	**9,1**
Emekli Aylıkları ve Diğer Harcamalar	7,2	7,9	7,4	8,0	8,5	9,4	8,1
Sosyal Yardım ve Primsiz Ödemeler	0,9	1,0	0,9	0,9	0,9	1,0	0,9
Doğrudan Gelir Desteği Ödemeleri	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
TOPLAM	**15,7**	**16,9**	**15,9**	**16,3**	**17,1**	**18,4**	**17,0**

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı
(1) Gerçekleşme Tahmini (2) Program

b) Hedefler

2021 yılında genel devlet gelirlerinin GSYH'ya oranının bir önceki yıla göre 0,8 puan azalarak yüzde 31,7 olması beklenmektedir. Ekonomik faaliyette beklenen toparlanmaya bağlı olarak özellikle dolaylı vergiler ve sosyal fonların 0,4 puan artacağı, buna karşın faktör gelirleri ve doğrudan vergilerin 1,4 puan azalacağı tahmini bu gelişme üzerinde belirleyici olmaktadır.

Genel devlet harcamalarının 2021 yılında bir önceki yıla kıyasla GSYH'ya oranla 2,3 puan azalarak yüzde 36,3 olması beklenmektedir. Bu dönemde yatırım harcamalarının aynı düzeyde kalacağı; diğer yandan salgına karşı alınan önlemlerin kademeli olarak kaldırılmasıyla transfer harcamalarının 0,5 puan, cari harcamaların ise 1,8 puan azalacağı öngörülmektedir.

Bu gelişmeler doğrultusunda, GSYH'ya oranla genel devlet açığının 2021 yılında 1,5 puanlık bir düşüşle yüzde 4,5'e gerileyeceği öngörülmektedir. Genel devlet faiz dışı açığının 1,9 puanlık bir iyileşmeyle yüzde 1,2'ye gerilemesi; program tanımlı genel devlet açığının ise yüzde 2,4 olması beklenmektedir.

2021 yılında kamu kesimi borçlanma gereğinin GSYH'ya oranla bir önceki yıla göre 1,4 puan azalarak yüzde 4,7 seviyesinde gerçekleşeceği; program tanımlı kamu kesimi açığının ise 2,5 puanlık bir iyileşmeyle yüzde 2,6'ya gerileyeceği öngörülmektedir.

AB tanımlı genel yönetim borç stokunun GSYH'ya oranının 2021 yılında yüzde 40,8 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir.

TABLO I: 36- Genel Devlet Toplam Gelir ve Harcamaları (1)

	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)					(GSYH'ya Oran, Yüzde)				
	2017	**2018**	**2019**	**2020 (2)**	**2021 (3)**	**2017**	**2018**	**2019**	**2020 (2)**	**2021 (3)**
Vergiler	549 775	632 710	686 315	806 285	939 899	17,5	16,8	15,9	16,6	16,7
-Vasıtasız	164 314	221 254	244 972	270 089	303 048	5,2	5,9	5,7	5,6	5,4
-Vasıtalı	367 247	389 414	416 398	507 169	604 479	11,7	10,4	9,6	10,5	10,7
-Servet	18 213	22 042	24 944	29 027	32 373	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6
Vergi Dışı Normal Gelirler	47 823	83 894	80 987	83 321	101 315	1,5	2,2	1,9	1,7	1,8
Faktör Gelirleri	144 839	177 014	261 169	262 105	239 876	4,6	4,7	6,0	5,4	4,2
Sosyal Fonlar	280 738	338 694	396 347	421 727	500 321	9,0	9,0	9,2	8,7	8,9
TOPLAM	**1 023 175**	**1 232 313**	**1 424 817**	**1 573 438**	**1 781 411**	**32,7**	**32,8**	**33,0**	**32,4**	**31,6**
-Özelleştirme Gelirleri	4 995	6 198	5 086	4 365	10 000	0,2	0,2	0,1	0,1	0,2
TOPLAM GELİR	**1 028 170**	**1 238 511**	**1 429 903**	**1 577 803**	**1 791 411**	**32,8**	**33,0**	**33,1**	**32,5**	**31,7**
Cari Harcamalar	480 106	594 464	712 644	860 694	901 881	15,3	15,8	16,5	17,7	16,0
Yatırım Harcamaları	115 056	141 616	115 228	127 650	148 949	3,7	3,8	2,7	2,6	2,6
-Sabit Sermaye	114 719	141 019	113 748	127 102	148 144	3,7	3,8	2,6	2,6	2,6
-Stok Değişmesi	336	597	1 480	548	805	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Transfer Harcamaları	490 331	591 053	733 381	883 311	996 905	15,6	15,7	17,0	18,2	17,7
-Cari Transferler	466 408	564 175	698 092	850 005	957 209	14,9	15,0	16,2	17,5	17,0
-Sermaye Transferleri	23 923	26 878	35 289	33 306	39 696	0,8	0,7	0,8	0,7	0,7
FAİZ DIŞI HARCAMA	**1 025 208**	**1 247 849**	**1 452 955**	**1 724 869**	**1 857 531**	**32,7**	**33,2**	**33,6**	**35,6**	**32,9**
TOPLAM HARCAMA	**1 085 493**	**1 327 133**	**1 561 253**	**1 871 655**	**2 047 735**	**34,6**	**35,3**	**36,1**	**38,6**	**36,3**
BORÇLANMA GEREĞİ	**57 323**	**88 623**	**131 350**	**293 852**	**256 324**	**1,8**	**2,4**	**3,0**	**6,1**	**4,5**
FAİZ DIŞI BORÇLANMA GEREĞİ	**- 2 962**	**9 338**	**23 052**	**147 066**	**66 120**	**-0,1**	**0,2**	**0,5**	**3,0**	**1,2**
FAİZ GİD. ve ÖZEL. GEL. HARİÇ BORÇ. GER.	**2 033**	**15 536**	**28 138**	**151 431**	**76 120**	**0,1**	**0,4**	**0,7**	**3,1**	**1,3**

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı

Not: (-) işaret fazlayı göstermektedir.

(1) Genel devlet; merkezi yönetim bütçesi, mahalli idareler, döner sermayeli kuruluşlar, İşsizlik Sigortası Fonu, sosyal güvenlik kuruluşları, genel sağlık sigortası ve fonları kapsamaktadır.

(2) Gerçekleşme Tahmini

(3) Program

TABLO I: 37- Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (KKBG)

	2017	2018	2019	2020 (1)	2021 (2)
	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)				
Merkezi Yönetim Bütçesi	47 779	72 813	124 747	239 168	244 993
KİT	-1 155	3 181	8 921	2 890	9 347
İşletmeci KİT	-2 324	2 958	7 289	1 691	8 217
Özelleştirme Kapsamındaki Kuruluşlar	1 169	223	1 632	1 199	1 130
Mahalli İdareler	15 963	21 758	9 298	9 973	10 261
Döner Sermaye	- 70	1 554	2 329	2 020	2 028
Sosyal Güvenlik Kuruluşları	-1 611	-1 352	-2 105	2 105	0
İşsizlik Sigortası Fonu	-13 518	-10 923	-3 898	38 993	-2 948
Fonlar	8 780	4 773	979	1 592	1 990
KKBG	**56 168**	**91 804**	**140 271**	**296 742**	**265 671**
KKBG (Faiz Giderleri Hariç)	**-5 058**	**10 570**	**28 257**	**146 906**	**72 995**
KKBG (Özelleştirme Gelirleri Hariç)	**61 163**	**98 002**	**145 357**	**301 107**	**275 671**
KKBG (Faiz Giderleri ve Özelleştirme Gelirleri Hariç)	**- 63**	**16 768**	**33 343**	**151 271**	**82 995**
	(GSYH'ya Oran, Yüzde)				
Merkezi Yönetim Bütçesi	1,5	1,9	2,9	4,9	4,3
KİT	0,0	0,1	0,2	0,1	0,2
İşletmeci KİT	-0,1	0,1	0,2	0,0	0,1
Özelleştirme Kapsamındaki Kuruluşlar	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Mahalli İdareler	0,5	0,6	0,2	0,2	0,2
Döner Sermaye	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0
Sosyal Güvenlik Kuruluşları	-0,1	0,0	0,0	0,0	0,0
İşsizlik Sigortası Fonu	-0,4	-0,3	-0,1	0,8	-0,1
Fonlar	0,3	0,1	0,0	0,0	0,0
KKBG	**1,8**	**2,4**	**3,2**	**6,1**	**4,7**
KKBG (Faiz Giderleri Hariç)	**-0,2**	**0,3**	**0,7**	**3,0**	**1,3**
KKBG (Özelleştirme Gelirleri Hariç)	**2,0**	**2,6**	**3,4**	**6,2**	**4,9**
KKBG (Faiz Giderleri ve Özelleştirme Gelirleri Hariç)	**0,0**	**0,4**	**0,8**	**3,1**	**1,5**

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı Not: (-) işaret fazlayı göstermektedir

(1) Gerçekleşme Tahmini (2) Program

TABLO I: 38- 2019 Yılı Kamu Kesimi Genel Dengesi

(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)

	Merkezi Yönetim Bütçesi	Mahalli İdareler	Fonlar	İşsizlik Sigortası Fonu	Sosyal Güvenlik	Döner Sermaye	GENEL DEVLET TOPLAMI	KİT			TOPLAM KAMU
								İşletmeci	Özelleş. Kapsamı	Toplam	
1 Vergiler	562 820	80 593	18 572	0	0	- 349	661 636	- 2 448	- 8	- 2 456	659 180
a Vasıtasız	200 851	26 154	18 572	0	0	- 349	245 228	- 2 448	- 8	- 2 456	242 773
b Vasıtalı	361 969	54 439	0	0	0	0	416 408	0	0	0	416 408
2 Vergi Dışı Normal Gelirler	65 830	13 560	3 348	0	0	- 830	81 908	- 3 253	0	- 3 253	78 655
3 Faktör Gelirleri	123 342	15 225	102	18 303	2 731	1 219	160 922	7 930	- 911	7 019	167 941
4 Sosyal Fonlar	0	0	0	- 19 920	- 40 396	0	- 60 317	0	0	0	- 60 317
5 Cari Transferler	- 406 826	- 12 336	- 5 114	5 516	39 968	0	- 378 791	2 873	0	2 873	- 375 918
I KAMU HARCANABİLİR GELİRİ	**345 167**	**97 043**	**16 909**	**3 898**	**2 303**	**39**	**465 358**	**5 102**	**- 918**	**4 184**	**469 542**
II CARİ GİDERLER	**- 370 241**	**- 80 354**	**- 21 037**	**0**	**0**	**0**	**- 471 632**	**0**	**0**	**0**	**- 471 632**
III KAMU TASARRUFU	**- 25 074**	**16 689**	**- 4 128**	**3 898**	**2 303**	**39**	**- 6 273**	**5 102**	**- 918**	**4 184**	**- 2 090**
IV YATIRIMLAR	**- 81 117**	**- 38 346**	**0**	**0**	**- 198**	**- 2 460**	**- 122 121**	**- 28 070**	**- 546**	**- 28 617**	**- 150 737**
a Sabit Sermaye	- 81 117	- 38 327	0	0	- 198	- 1 164	- 120 806	- 20 559	- 60	- 20 619	- 141 425
b Stok Değişmesi	0	- 19	0	0	0	- 1 296	- 1 315	- 7 511	- 487	- 7 997	- 9 312
V TASARRUF-YATIRIM FARKI	**- 106 191**	**- 21 657**	**- 4 128**	**3 898**	**2 105**	**- 2 421**	**- 128 394**	**- 22 968**	**- 1 465**	**- 24 433**	**- 152 827**
VI SERMAYE TRANSFERLERİ	**- 18 556**	**12 370**	**3 149**	**0**	**0**	**247**	**- 2 790**	**16 123**	**29**	**16 151**	**13 361**
1 Servet Vergileri	13 543	11 401	3 177	0	0	0	28 121	0	0	0	28 121
2 Diğer Transferler	- 26 143	- 3 487	409	0	0	0	- 29 221	15 294	28	15 323	- 13 898
3 Kamulaş ve Sabit Değer Art	- 5 956	4 456	- 437	0	0	247	- 1 690	828	0	829	- 861
VII KASA-BANKA/BORÇLANMA	**124 747**	**9 287**	**979**	**- 3 898**	**- 2 105**	**2 174**	**131 184**	**6 846**	**1 436**	**8 282**	**139 466**
1 Kasa-Banka Değişimi	0	4 486	1 011	0	0	11	5 508	- 1 755	137	- 1 618	3 890
2 Dış Borçlanma (net)	31 723	538	0	0	0	0	32 261	3 284	0	3 284	35 545
-Dış Borç Ödemesi	-34 621	- 2 457	0	0	0	0	- 37 078	- 5 530	0	- 5 530	- 42 608
-Dış Borç Kullanımı	66 344	2 995	0	0	0	0	69 339	8 814	0	8 814	78 153
3 İç Borç/Alacak (net)	93 024	4 274	- 32	- 3 898	- 2 105	2 318	93 581	5 760	1 495	7 255	100 836
4 Stok Değişim Fonu	0	- 11	0	0	0	- 155	- 166	- 443	- 196	- 639	- 805
BORÇLANMA GEREĞİ	**124 747**	**9 298**	**979**	**- 3 898**	**- 2 105**	**2 329**	**131 350**	**7 289**	**1 632**	**8 921**	**140 271**

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı
Not: Genel sağlık sigortası hesapları, sosyal güvenlik dengesi içerisinde yer almaktadır.

TABLO I: 39- 2020 Yılı Kamu Kesimi Genel Dengesi (1)

(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)

	Merkezi Yönetim Bütçesi	Mahalli İdareler	Fonlar	İşsizlik Sigortası Fonu	Sosyal Güvenlik	Döner Sermaye	GENEL DEVLET TOPLAMI	KİT			TOPLAM KAMU
								İşletmeci	Özelleş. Kapsamı	Toplam	
1 Vergiler	659 858	96 368	21 743	0	0	- 413	777 556	- 3 003	0	- 3 003	774 554
a Vasıtasız	219 378	29 668	21 743	0	0	- 413	270 376	- 3 003	0	- 3 003	267 374
b Vasıtalı	440 480	66 700	0	0	0	0	507 180	0	0	0	507 180
2 Vergi Dışı Normal Gelirler	63 760	14 769	6 362	0	0	- 704	84 188	- 1 704	0	- 1 704	82 484
3 Faktör Gelirleri	104 983	14 948	119	16 982	2 636	869	140 537	10 519	- 939	9 581	150 117
4 Sosyal Fonlar	0	0	0	- 61 682	- 86 842	0	- 148 524	0	0	0	- 148 524
5 Cari Transferler	- 527 404	- 14 015	- 8 117	5 707	82 483	0	- 461 346	2 779	1	2 780	- 458 566
I KAMU HARCANABİLİR GELİRİ	**301 197**	**112 071**	**20 107**	**- 38 993**	**- 1 724**	**- 248**	**392 410**	**8 591**	**- 937**	**7 654**	**400 064**
II CARİ GİDERLER	**- 437 615**	**- 91 987**	**- 24 309**	**0**	**0**	**0**	**- 553 910**	**0**	**0**	**0**	**- 553 910**
III KAMU TASARRUFU	**- 136 418**	**20 084**	**- 4 201**	**- 38 993**	**- 1 724**	**- 248**	**- 161 500**	**8 591**	**- 937**	**7 654**	**- 153 846**
IV YATIRIMLAR	**- 89 510**	**- 43 292**	**0**	**0**	**- 382**	**- 1 490**	**- 134 674**	**- 21 317**	**78**	**- 21 239**	**- 155 913**
a Sabit Sermaye	- 89 510	- 43 296	0	0	- 382	- 1 494	- 134 681	- 25 866	- 107	- 25 973	- 160 654
b Stok Değişmesi	0	4	0	0	0	4	8	4 550	184	4 734	4 742
V TASARRUF-YATIRIM FARKI	**- 225 928**	**- 23 208**	**- 4 201**	**- 38 993**	**- 2 105**	**- 1 739**	**- 296 174**	**- 12 725**	**- 860**	**- 13 585**	**- 309 759**
VI SERMAYE TRANSFERLERİ	**- 13 240**	**13 269**	**2 609**	**0**	**0**	**241**	**2 878**	**13 296**	**464**	**13 760**	**16 639**
1 Servet Vergileri	15 173	13 854	3 579	0	0	0	32 606	0	0	0	32 606
2 Diğer Transferler	- 23 169	- 4 823	- 481	0	0	0	- 28 474	13 205	475	13 680	- 14 793
3 Kamulaş ve Sabit Değer Art	- 5 244	4 238	- 489	0	0	241	- 1 254	91	- 11	80	- 1 174
VII KASA-BANKA/BORÇLANMA	**239 168**	**9 940**	**1 592**	**38 993**	**2 105**	**1 498**	**293 296**	**- 571**	**395**	**- 175**	**293 120**
1 Kasa-Banka Değişimi	0	7 372	1 425	0	0	- 639	8 157	641	27	668	8 825
2 Dış Borçlanma (net)	-8 913	1 761	0	0	0	0	- 6 611	- 1 570	0	- 1 570	- 8 181
-Dış Borç Ödemesi	-35 354	- 3 019	0	0	0	0	- 36 535	- 6 795	0	- 6 795	- 43 330
-Dış Borç Kullanımı	26 441	4 780	0	0	0	0	29 924	5 225	0	5 225	35 149
3 İç Borç/Alacak (net)	248 081	840	168	38 993	2 105	2 659	292 306	2 620	1 172	3 791	296 097
4 Stok Değişim Fonu	0	- 34	0	0	0	- 522	- 556	- 2 262	- 803	- 3 065	- 3 621
BORÇLANMA GEREĞİ	**239 168**	**9 973**	**1 592**	**38 993**	**2 105**	**2 020**	**293 852**	**1 691**	**1 199**	**2 890**	**296 742**

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı Not: Genel sağlık sigortası hesapları, sosyal güvenlik dengesi içerisinde yer almaktadır.
(1) Gerçekleşme Tahmini

TABLO I: 40- 2021 Yılı Kamu Kesimi Genel Dengesi (1)

(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)

	Merkezi Yönetim Bütçesi	Mahalli İdareler	Fonlar	İşsizlik Sigortası Fonu	Sosyal Güvenlik	Döner Sermaye	GENEL DEVLET TOPLAMI	KİT			TOPLAM KAMU
								İşletmeci	Özelleş. Kapsamı	Toplam	
1 Vergiler	769 288	112 720	26 323	0	0	- 477	907 854	- 3 038	- 3	- 3 041	904 812
a Vasıtasız	243 639	33 878	26 323	0	0	- 477	303 363	- 3 038	- 3	- 3 041	300 321
b Vasıtalı	525 649	78 842	0	0	0	0	604 491	0	0	0	604 491
2 Vergi Dışı Normal Gelirler	80 717	17 361	4 775	0	0	- 815	102 038	- 2 479	0	- 2 479	99 559
3 Faktör Gelirleri	78 058	18 308	123	10 072	3 403	1 537	111 501	16 248	- 500	15 748	127 250
4 Sosyal Fonlar	0	0	0	- 14 662	- 72 680	0	- 87 342	0	0	0	- 87 342
5 Cari Transferler	- 595 767	- 16 167	- 9 971	7 538	69 564	0	- 544 802	3 731	1	3 732	- 541 070
I KAMU HARCANABİLİR GELİRİ	**332 296**	**132 223**	**21 250**	**2 948**	**287**	**245**	**489 249**	**14 463**	**- 502**	**13 960**	**503 209**
II CARİ GİDERLER	**- 461 155**	**- 105 599**	**- 26 726**	**0**	**0**	**0**	**- 593 480**	**0**	**0**	**0**	**- 593 480**
III KAMU TASARRUFU	**- 128 859**	**26 624**	**- 5 475**	**2 948**	**287**	**245**	**- 104 231**	**14 463**	**- 502**	**13 960**	**- 90 270**
IV YATIRIMLAR	**- 104 287**	**- 51 720**	**0**	**0**	**- 287**	**- 1 333**	**- 157 626**	**- 43 656**	**- 105**	**- 43 762**	**- 201 388**
a Sabit Sermaye	- 104 287	- 51 713	0	0	- 287	- 928	- 157 215	- 43 488	- 140	- 43 628	- 200 843
b Stok Değişmesi	0	- 7	0	0	0	- 405	- 411	- 168	35	- 133	- 545
V TASARRUF-YATIRIM FARKI	**- 233 146**	**- 25 096**	**- 5 475**	**2 948**	**0**	**- 1 088**	**- 261 857**	**- 29 193**	**- 608**	**- 29 801**	**- 291 658**
VI SERMAYE TRANSFERLERİ	**- 11 846**	**14 858**	**3 485**	**0**	**0**	**- 569**	**5 927**	**22 367**	**35**	**22 402**	**28 329**
1 Servet Vergileri	17 209	15 164	4 009	0	0	0	36 382	0	0	0	36 382
2 Diğer Transferler	- 19 017	- 5 620	13	0	0	0	- 24 624	18 799	34	18 833	- 5 791
3 Kamulaş Ve Sabit Değer Art	- 10 038	5 314	- 538	0	0	- 569	- 5 831	3 568	1	3 569	- 2 262
VII KASA-BANKA/BORÇLANMA (2)		**10 238**	**1 990**	**- 2 948**	**0**	**1 657**	**10 938**	**6 826**	**573**	**7 399**	**18 337**
1 Kasa-Banka Değişimi		9 703	1 795	0	0	- 956	10 542	- 30	- 6	- 36	10 506
2 Dış Borçlanma (net)		- 631	0	0	0	0	- 631	9 201	0	9 201	8 570
-Dış Borç Ödemesi		- 3 397	0	0	0	0	- 3 397	- 1 174	0	- 1 174	- 4 571
-Dış Borç Kullanımı		2 766	0	0	0	0	2 766	10 375	0	10 375	13 141
3 İç Borç/Alacak (net)		1 189	196	- 2 948	0	2 984	1 420	- 955	1 136	181	1 602
4 Stok Değişim Fonu		- 23	0	0	0	- 371	- 394	- 1 390	- 558	- 1 948	- 2 342
BORÇLANMA GEREĞİ	**244 993**	**10 261**	**1 990**	**- 2 948**	**0**	**2 028**	**256 324**	**8 217**	**1 130**	**9 347**	**265 671**

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı Not: Genel sağlık sigortası hesapları, sosyal güvenlik dengesi içerisinde yer almaktadır.

(1) Program

(2) 2021 yılına ilişkin merkezi yönetim bütçesi finansman kalemleri, Kasım ayında Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından ilan edilecek Hazine Finansman Programıyla açıklanacaktır.

3.1.1. Merkezi Yönetim Bütçesi

a) Mevcut Durum

2020 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanunuyla bütçe harcamaları için 1.095,5 milyar TL ödenek verilmiş, bütçe gelirlerinin 956,6 milyar TL ve bütçe açığının 138,9 milyar TL olacağı tahmin edilmiştir. Bununla birlikte, yıl sonunda harcamaların başlangıç ödeneğinin 116,8 milyar TL, gelirlerin ise bütçe tahmininin 16,5 milyar TL üzerine çıkarak sırasıyla 1.212,3 milyar TL ve 973,1 milyar TL olarak gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Bu çerçevede, 2020 yılında bütçe açığının 239,2 milyar TL, faiz dışı açığın ise 101,8 milyar TL olması beklenmektedir.

2020 yılı bütçesinde GSYH'ya oranla yüzde 2,9 olması öngörülen bütçe açığının yıl sonunda yüzde 4,9 olarak gerçekleşeceği, yüzde 1,3 olarak öngörülen program tanımlı açığın ise yüzde 3,7 düzeyine yükseleceği öngörülmektedir.

2020 yılında, merkezi yönetim bütçesi faiz dışı harcamalarının bütçe ödeneğinin 118,4 milyar TL üzerine çıkarak 1.074,9 milyar TL olacağı ve GSYH'ya oranının yüzde 22,2 düzeyinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

2020 yılında personel giderleri, sosyal güvenlik kuruluşlarına devlet primi giderleri ile personele ilişkin yedek ödeneğin toplamından oluşan personel harcamalarının, başlangıç ödeneğini 5,6 milyar TL aşarak 339,5 milyar TL olması beklenmektedir. Genel maaş artış oranı, toplu sözleşmede tespit edildiği üzere, Ocak ve Temmuz aylarında yüzde 4 olarak uygulanmış, Ocak ayında ilave 1,49 ve Temmuz ayında ilave 1,75 puan enflasyon farkı verilmiştir. Bununla birlikte, başta sağlık personeli olmak üzere ilave istihdam kararları personel giderlerinde yaşanan artışta etkili olmuştur.

2020 yılı bütçesinde 75,6 milyar TL olarak öngörülen mal ve hizmet alım giderlerinin, 30,1 milyar TL artış göstererek 105,7 milyar TL olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. Bu gelişmede yıl içerisinde ortaya çıkan yeni hizmetler ile artan hizmet ihtiyaçlarının karşılanmasının etkili olması beklenmektedir.

2020 yılı bütçesinde 451,1 milyar TL olarak programlanan cari transferlerin yıl sonunda bu tutarın 49,1 milyar TL üzerine çıkarak 500,2 milyar TL olması beklenmektedir. Söz konusu artıştaki en yüksek payı sağlık, emeklilik ve sosyal yardım sistemine yapılan transferler oluşturmuştur. Bütçe ödeneğine göre sağlık, emeklilik ve sosyal yardım giderlerinde 30,4 milyar TL tutarında artış öngörülmüştür. Diğer hazine yardımları kaleminde ise temelde salgının ekonomik etkileriyle mücadele kapsamında ihtiyaç sahibi ailelere nakit transferi yapılması nedeniyle bütçe ödeneğinin 11,3 milyar TL üzerinde bir harcama olacağı değerlendirilmektedir. Gençlik ve Spor Bakanlığına özel gelirler nedeniyle ödenek ekleme imkânıyla 3,6 milyar TL ilave harcama imkânı sağlanmıştır. Ayrıca, 2,1 milyar TL Karayolları Genel Müdürlüğüne, 1,3 milyar TL AFAD'a, 0,9 milyar TL Sanayi ve Teknoloji Bakanlığına ve 0,5 milyar TL AB Başkanlığına ilave bütçe artışı sağlanmıştır.

Sermaye giderlerinin yıl sonunda başlangıç ödeneğinin 30,1 milyar TL üzerine çıkarak 86,7 milyar TL olması beklenmektedir. Bu gelişmede, ulaştırma ve sulama altyapısını güçlendirmek başta olmak üzere ilave yatırım taleplerinin karşılanması etkili olmuştur.

2020 yılında sermaye transferlerinin, başlangıç ödeneğinin 4,2 milyar TL üzerinde 10,9 milyar TL olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. Bu gelişmede; TÜBİTAK projeleri için 1,5 milyar TL, İçişleri Bakanlığına 0,6 milyar TL ve AFAD'a altyapı hasarları için 0,4 milyar TL ilave ödenek öngörülmesi temel belirleyici olmuştur.

Borç verme kaleminin 2020 yılı bütçesinde belirlenen tutarın 4,8 milyar TL üzerinde 31,9 milyar TL olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. Söz konusu artışta, demiryolu ulaştırması alanında hizmet gören kamu sermayeli şirketlere yapılan sermaye katkıları etkili olmuştur. Bu çerçevede, TCDD'ye 3,8 milyar TL, TÜRASAŞ'a 0,7 milyar TL ilave ödenek aktarılmıştır.

Faiz giderlerinin 2020 yılı bütçesinde belirlenen tutarın 1,5 milyar TL altında, 137,4 milyar TL olarak gerçekleşmesi beklenmektedir.

2020 yılında, bütçe hedefinin 16,5 milyar TL üstüne çıkması beklenen toplam merkezi yönetim bütçe gelirlerinin GSYH'ya oranla, hedefin 0,4 puan üzerinde, yüzde 20,1 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. Bu dönemde, bütçe hedeflerine göre; genel bütçe vergi gelirlerinin GSYH oranının 0,2 puan artarak yüzde 16,3; vergi dışı gelirlerin ise 0,2 puan artarak yüzde 3,8 düzeyinde olacağı tahmin edilmektedir.

Bütçe hedeflerine kıyasla, 2020 yılında gelir vergisi tahsilatının hedefin 19,4 milyar TL altında kalması, kurumlar vergisi tahsilatının ise hedefin 15,5 milyar TL üzerine çıkması ve bu vergilerin sırasıyla 162,7 milyar TL ve 104,9 milyar TL olması beklenmektedir. GSYH'ya oranla gelir vergisinin yüzde 3,4, kurumlar vergisinin yüzde 2,2 oranında gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

Salgının ekonomik ve sosyal alanda olumsuz etkileriyle mücadele kapsamında; 2019 yılına ilişkin Nisan ayının son gününe kadar verilmesi gereken kurumlar vergisi beyannamelerinin verilme ve ödeme süreleri 1 Haziran 2020 tarihine kadar uzatılmıştır. Öte yandan, salgından ciddi şekilde etkilenen sektörlerde faaliyet gösteren mükellefler ile gelir vergisi mükellefi olan yaklaşık 1,9 milyon vatandaşımızın tamamı için mücbir sebep halinin varlığı kabul edilerek muhtasar ve katma değer vergisi beyannamelerinin ödeme süreleri 6 ay süreyle uzatılmıştır.

Dâhilde alınan KDV tahsilatının 2020 yılı bütçe tahmininin 4,7 milyar TL üzerine çıkarak 62,6 milyar TL seviyesinde ve GSYH'ya oranla yüzde 1,3 düzeyinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Söz konusu artış, hayata geçirilen vergi indirimlerine karşın, temel olarak KDV iadelerindeki yavaşlama ile yılın ikinci yarısından itibaren ekonomik faaliyette yaşanan toparlanmadan kaynaklanmaktadır.

2020 yılı Ocak ayında mobilya ürünlerinde yüzde 18 olarak uygulanan KDV oranı kalıcı olarak yüzde 8'e düşürülmüştür. Salgından en çok etkilenen sektörlerden olan hava yolu ile yolcu taşımacılığı hizmetlerinde Nisan-Haziran dönemi için 3 ay süreyle KDV oranları yüzde 18'den yüzde 1'e indirilmiştir. Yine salgının ekonomik ve sosyal hayat üzerindeki etkilerini hafifletmeye yönelik olarak eğitim ve öğretim hizmetlerinde 1 Eylül 2020 ila 30 Haziran 2021 tarihleri arasında uygulanmak üzere KDV oranı yüzde 8'den yüzde 1'e indirilmiştir.

Ağustos-Aralık döneminde geçerli olmak üzere, salgının olumsuz olarak etkilediği turizm hizmetlerinde KDV oranları (konaklama ve genel orana tabi yeme-içme hizmetleri

dahil) yüzde 8'den yüzde 1'e çekilmiş, işyeri kiralamaları ile eğlence, bakım onarım ve diğer birçok sektörde yüzde 18 olarak uygulanan KDV oranı ise yüzde 8'e indirilmiştir.

2020 yılında petrol ve doğal gaz ürünlerinden elde edilen ÖTV tahsilatının, bütçe tahmininin 3,6 milyar TL üzerine çıkarak 69,6 milyar TL, GSYH'ya oranla ise yüzde 1,4 olarak gerçekleşeceği öngörülmektedir.

2020 yılında, motorlu araç satışlarına ilişkin ÖTV tahsilatının bütçe hedefinin 14,3 milyar TL üzerine çıkarak 33,2 milyar TL olarak gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Söz konusu artışta, vergi matrahlarında oluşan yükselme yanında düşen kredi faizlerinin de etkisiyle taşıt satışlarında yaşanan artış belirleyici olmuştur. Motorlu taşıtlar vergisi tahsilatının ise bütçe hedefinin 0,9 milyar TL altında kalarak 16,5 milyar TL olarak gerçekleşeceği öngörülmektedir. Söz konusu gelişmede vergi tutarlarının tespitinde esas alınacak yeniden değerleme oranının yüzde 12 seviyesinde belirlenmesi etkili olmuştur.

2020 yılında tütün mamullerinden elde edilen ÖTV tahsilatının, tüketimin başlangıç tahminlerinin bir miktar altında kalması nedeniyle, bütçe tahmininin 3,3 milyar TL altında kalarak 61,5 milyar TL olarak gerçekleşmesi ve GSYH'ya oranla yüzde 1,3 olması beklenmektedir.

2020 yılında, alkollü içkiler ve kolalı gazozlardan elde edilen ÖTV tahsilatının bütçe hedefinin 1,5 milyar TL altına düşerek 16,8 milyar TL olarak gerçekleşmesi beklenmektedir.

2020 yılında banka ve sigorta muameleleri vergisi (BSMV) tahsilatının, kambiyo işlemlerinde geçerli BSMV oranının belirli bir süre yüzde 1'e yükselmesi sonucunda, bütçe hedefinin 1,3 milyar TL üzerine çıkarak 26,3 milyar TL seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Özel iletişim vergisi tahsilatının ise bütçe hedefinin 0,1 milyar TL üzerine çıkarak 4,3 milyar TL olarak gerçekleşmesi beklenmektedir.

2020 yılında, ithalde alınan KDV tahsilatının, bütçe tahmininin 15,2 milyar TL altında kalarak, 142,9 milyar TL ve GSYH'ya oranla yüzde 2,9 seviyesinde olması tahmin edilmektedir. Gümrük vergisi tahsilatının ise, bütçe hedefinin 0,9 milyar TL üzerine çıkarak 21,4 milyar TL olması beklenmektedir.

2020 yılında, salgının ekonomik ve sosyal hayat üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak için devreye alınan tedbir ve teşvikler kapsamında kredi faizlerindeki düşüşe bağlı olarak konut satışlarının artması nedeniyle, harç gelirlerinin bütçe hedefinin 0,9 milyar TL üzerinde 30,4 milyar TL olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. Damga vergisi tahsilatının ise bütçe hedefinin 0,9 milyar TL altında kalarak 20,6 milyar TL olarak gerçekleşmesi öngörülmektedir.

2020 yılında vergi dışı gelirlerin, bütçe hedefinin 10,4 milyar TL üzerine çıkarak 182,4 milyar TL ve GSYH'ya oranla yüzde 3,8 olarak gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Söz konusu artışta; faiz gelirlerine ve para cezalarına ilişkin tahsilattaki artış etkili olmuştur. Diğer taraftan, salgınla mücadele kapsamında, irtifak hakkı ile devlete ait yerlerin kiraya verilmesinden doğan alacaklar ile ecrimisil bedelleri, 2B kapsamında bulunanlar ile tarım arazilerinin satış bedellerine ilişkin ödemeler ile devlete ait yükseköğrenim yurtlarına ilişkin ödemeler ve öğrenim kredisi borçları 3 ila 6 ay süreyle ertelenmiştir.

Kamu alacaklarının yapılandırılmasına ilişkin düzenlemeler kapsamında 2016 yılında yürürlüğe giren 6736 sayılı Kanunun uygulanmasından 2016 yılında 13,7 milyar TL, 2017 yılında 12,4 milyar TL, 2018 yılında 9,5 milyar TL, 2019 yılında ise 5,9 milyar TL gelir elde edilmiştir. 2017 yılında yürürlüğe giren 7020 sayılı Kanun kapsamında ise 2017 yılında 2 milyar TL, 2018 yılında 1,9 milyar TL, 2019 yılında ise 1,2 milyar TL tahsilat yapılmıştır. Ayrıca, 2018 yılında yürürlüğe giren 7143 sayılı Kanun kapsamında 2018 yılında 13,8 milyar TL, 2019 yılında ise 10 milyar TL gelir elde edilmiştir. 2020 yılının ilk dokuz ayında ise 6736 sayılı Kanun kapsamında 1,4 milyar TL, 7020 sayılı Kanun kapsamında 0,5 milyar TL ve 7143 sayılı Kanun kapsamında ise 2,1 milyar TL olmak üzere toplamda 4 milyar TL gelir elde edilmiştir.

2020 yılı Ocak - Eylül döneminde, iç borçlanma ağırlıklı olarak sabit getirili enstrümanlarla yapılmıştır.

2020 yılı Eylül ayı itibarıyla iç piyasalarda 36,6 milyar TL tutarında TL cinsi kira sertifikası ihracı gerçekleştirilmiştir. 2020 yılının ilk on aylık bölümünde, Şubat ayında 4 milyar dolar ve Ekim ayında 2,5 milyar dolar olmak üzere toplam 6,5 milyar dolar tutarında dış finansman sağlanmıştır.

2020 yılında yaşanmakta olan Covid-19 pandemisinin sosyal ve ekonomik etkilerini azaltmak amacıyla yatırım, istihdam ve büyümeyi desteklemek için geçici olarak alınan ekonomik tedbirlerin mali etkilerini de kapsayan 2021-2023 Yeni Ekonomi Programında yer alan 2020 yılı bütçe büyüklükleri ve bütçe dengesi çerçevesinde oluşan ilave finansman ihtiyacının karşılanmasına ve ileride yine pandemi sebebiyle yaşanabilecek muhtemel risklerin bertaraf edilebilmesine bağlı olarak Eylül ayı sonu itibarıyla toplam iç borç çevirme oranı yüzde 188,6 düzeyinde gerçekleşmiştir.

2020 yılı Ocak - Eylül döneminde, nakit bazlı 383,2 milyar TL iç borçlanma gerçekleştirilmiştir. İç borçlanmanın yüzde 12'si sabit kuponlu, yüzde 11,2'si TÜFE'ye endeksli, yüzde 12,6'sı kuponsuz, yüzde 16,3'ü değişken faizli tahvil ve yüzde 9,3'ü kira sertifikası ihraçlarıyla gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, yüzde 5,4'ü avro ve yüzde 24,8'i ABD doları olmak üzere iç finansmanın yüzde 30,2'si yabancı para cinsi senet ihraçlarıyla sağlanmıştır. İlk ihracına 2017 yılında başlanan altın cinsi Devlet tahvili ve kira sertifikası ihraçlarına 2020 yılında da devam edilmiş olup iç borçlanmanın yüzde 8,4'ü söz konusu senetlerle gerçekleştirilmiştir. 2019 yılı sonunda 30,1 ay olan nakit borçlanmanın ortalama vadesi, 2020 yılı Eylül ayı sonunda 32 ay olmuştur. Aynı dönemde, TL cinsi sabit faizli iç borçlanmanın ortalama maliyeti yüzde 18,30'dan yüzde 9,96 düzeyine inmiştir.

TABLO I: 41- Merkezi Yönetim Brüt Borç Stokundaki Gelişmeler

	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)				(GSYH'ya Oran, Yüzde)		
	2017	**2018**	**2019**	**2020 (1)**	**2017**	**2018**	**2019**
Brüt Borç Stoku	**876 494**	**1 067 115**	**1 329 054**	**1 862 889**	**28,0**	**28,4**	**30,8**
İç Borç Stoku	**535 448**	**586 142**	**755 052**	**1 105 747**	**17,1**	**15,6**	**17,5**
Tahvil	534 473	580 647	736 791	1 075 990	17,1	15,4	17,1
Bono	974	5 495	18 261	29 757	0,03	0,1	0,4
Dış Borç Stoku	**341 047**	**480 973**	**574 002**	**757 142**	**10,9**	**12,8**	**13,3**
Kredi	88 729	116 059	122 778	162 506	2,8	3,1	2,8
Uluslararası Kur.	62 068	84 605	90 335	120 245	2,0	2,3	2,1
Hükümet Kur.	16 232	21 187	22 968	29 928	0,5	0,6	0,5
Diğer	10 428	10 266	9 475	12 332	0,3	0,3	0,2
Tahvil	252 318	364 914	451 224	594 636	8,1	9,7	10,4

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı

(1) Eylül ayı sonu itibarıyladır.

b) Hedefler

16/10/2020 tarihli ve 31276 mükerrer sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 7254 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile 5018 sayılı Kanununda değişiklik yapılarak kamu idarelerine ait bütçelerin performans esaslı program bütçeye göre hazırlanması hüküm altına alınmıştır. Bu çerçevede, 17/10/2020 tarihinde TBMM'ye sunulan 2021 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanun Teklifi, performans esaslı program bütçeye uygun bir şekilde hazırlanmıştır. Performans esaslı program bütçeyle, kamu hizmetleri ile kaynak tahsisi arasında güçlü bir bağ kuran, toplumun beklentilerini ön plana çıkaran, mali saydamlık ve hesap verebilirliğe katkı sağlayan bir bütçenin hazırlanması hedeflenmiştir. Böylece modern bütçeleme yaklaşımlarıyla uyumlu bir biçimde kamu hizmetlerine ayrılan kaynakları, ulaşılmak istenen hedeflerle ilişkilendiren, çıktı ve sonuç odaklı bir yaklaşım ortaya konulmuştur. Performans esaslı program bütçede idarelerin performans bilgisinin görünürlüğünün artırılması da hedeflenmektedir.

2021 yılında merkezi yönetim bütçe gelirlerinin 1.101,1 milyar TL olması hedeflenmiş, bütçe harcamaları ise 1.346,1 milyon TL olarak programlanmıştır. Söz konusu gelir tahmini ve öngörülen harcama büyüklüğü sonucunda bütçe açığının 245,0 milyar TL ve GSYH'ya oranla yüzde 4,3 olacağı öngörülmektedir. Bu büyüklükler, 2021-2023 dönemini kapsayan OVP'de maliye politikasında öngörülen sıkılaştırmanın ve kaynak kullanımında etkinliğinin sağlanması ile kamu gelirlerinin kalitesinin artırılması olarak ifade edilen kamu maliyesi stratejisiyle uyumlu olarak belirlenmiştir.

2021 yılında merkezi yönetim bütçe gelirlerinin GSYH'ya oranının, bir önceki yıl gerçekleşme tahmininin 0,6 puan altında ve yüzde 19,5 seviyesinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Bu kapsamda, vergi dışı gelirlerin 0,6 puan düşeceği, vergi gelirlerinin ise 0,04 puan artacağı tahmin edilmektedir. 2020 yılı Mart ayından itibaren ülkemizde etkisinin hissedilmeye başlandığı salgın sürecinin olumsuz etkisinin 2021 yılında daha belirgin bir biçimde ortadan kalkmaya başlayacağı ve ekonomik faaliyetin vergi tahsilatına yansıyacağı tahmin edilmektedir.

2021 yılında gelir ve kurumlar vergisi tahsilatı toplamının GSYH'ya oranla 2020 yılı gerçekleşme tahminine göre 0,2 puan azalarak yüzde 5,3 olması beklenmektedir. Bu gelişmede temel etken, 2018-2020 döneminde yüzde 22 oranında uygulanan kurumlar vergisi oranının 2021 yılından itibaren yüzde 20 oranında uygulanacak olmasıdır.

2021 yılında dâhilde alınan KDV tahsilatının GSYH'ya oranının 2020 yılı seviyesinde yüzde 1,3 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. İhracat performansı ve buna bağlı KDV iadelerindeki gelişmelerin iktisadi faaliyetteki canlanma ile dâhilde KDV tahsilatı üzerinde temel belirleyiciler olması beklenmektedir.

ÖTV tahsilatının GSYH'ya oranının, 2021 yılında bir önceki yıl gerçekleşme tahmininin 0,2 puan altında yüzde 3,8 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. Tahminlerde, geçmiş dönem gerçekleşmeleri ve makroekonomik hedef ve beklentilerle uyumlu tüketim beklentileri dikkate alınmıştır.

2021 yılında ithalde alınan KDV tahsilatının GSYH'ya oranının, ithalat ve kurdaki beklentilerin etkisiyle, 2020 yılına göre 0,5 puan artarak yüzde 3,5 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir.

2021 yılında merkezi yönetim bütçesi vergi dışı gelirlerinin GSYH'ya oran olarak 2020 yılı gerçekleşme tahmininin 0,6 puan altında ve yüzde 3,2 olması beklenmektedir. Bu gelişmede temel olarak 2020 yılındaki yüksek faiz gelirleri kaynaklı baz etkisinin rol oynayacağı değerlendirilmektedir.

2021 yılında toplam personel giderleri, genel maaş ve ücret artış oranının toplu sözleşmede tespit edildiği üzere Ocak ve Temmuz aylarında yüzde 3 olarak uygulanacağı dikkate alınarak belirlenmiştir. Bu çerçevede, personel giderleri, sosyal güvenlik kuruluşlarına devlet primi giderleri ile personele ilişkin yedek ödeneğin toplamından oluşan toplam personel harcamalarının 385 milyar TL, GSYH'ya oranının ise yüzde 6,8 olacağı öngörülmüştür.

2021 yılında mal ve hizmet alım giderleri için 89,1 milyar TL ödenek öngörülmüştür. Söz konusu tutar GSYH'ya oranla bir önceki yıl gerçekleşme tahminine göre 0,6 puan düşük bir harcama düzeyine tekabül etmektedir. Bu düşüşte OVP hedefleriyle uyumlu olarak kurumların cari harcamalarına yönelik tasarruf politikası uygulanacak olması etkili olmuştur. Ayrıca, savunma ve güvenlik giderlerinin GSYH'ya oran olarak 2020 yılına göre 0,2 puan düşük gerçekleşmesi beklenmektedir.

Cari transferlerin 2021 yılında 536 milyar TL ile GSYH'ya oran olarak bir önceki yıl seviyesinin 0,8 puan altında kalarak yüzde 9,5 olması öngörülmektedir. Bu çerçevede, sosyal güvenlik sistemine yapılan transferlerin GSYH'ya oranla 0,5 puan düşmesi ve 267,3 milyar TL olması beklenmektedir.

2021 yılı sermaye giderlerinin 103,7 milyar TL ile GSYH içindeki payının bir önceki yıla göre 0,1 puan artması ve yüzde 1,8 seviyesinde olması programlanmıştır.

Sermaye transferlerinin GSYH'ya oranının, 2021 yılında, bir önceki yıla göre 0,1 puan azalarak yüzde 0,2 olacağı öngörülmektedir. Bu kapsamda; KÖYDES için 1,6 milyar TL, SUKAP için 0,9 milyar TL, SODES için 166 milyon TL, kalkınma ajansları için 332 milyon TL ödenek öngörülmüştür. Ayrıca, TÜBİTAK Ar-Ge projeleri için 2,2 milyar TL kaynak ayrılmıştır.

2021 yılında borç verme kaleminin 38 milyar TL ile GSYH'ya oran olarak önceki yılla aynı seviyede kalması ve yüzde 0,7 seviyesinde gerçekleşmesi öngörülmektedir. Ödeneğin 20,8 milyar TL'sini KİT'lere yapılacak sermaye transferleri, 8 milyar TL'sini öğrenim ve harç kredileri, 0,8 milyar TL'sini KKTC'ye krediler oluşturmaktadır. Kredi Garanti Fonuna ise 5,5 milyar TL kaynak tahsis edilmiştir.

2021 yılı faiz giderlerinin önceki yıla göre 0,3 puan artması ve GSYH'ya oranla yüzde 3,2 düzeyinde olması beklenmektedir.

TABLO I: 42- Merkezi Yönetim Bütçesi Büyüklükleri

	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)			(Yüzde Değişim)		(Yüzde Dağılım)			(GSYH'ya Oran, Yüzde)		
	2019	2020 (1)	2021 (2)	2020 (1)	2021 (2)	2019	2020 (1)	2021 (2)	2019	2020 (1)	2021 (2)
HARCAMALAR	**1 000 027**	**1 212 297**	**1 346 139**	**21,2**	**11,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**23,1**	**25,0**	**23,8**
01 - Personel Giderleri	249 892	291 006	326 633	16,5	12,2	25,0	24,0	24,3	5,8	6,0	5,8
02 - SGK Devlet Primi Giderleri	43 045	48 524	54 527	12,7	12,4	4,3	4,0	4,1	1,0	1,0	1,0
03 - Mal ve Hizmet Alım Giderleri	84 363	105 665	89 067	25,3	-15,7	8,4	8,7	6,6	2,0	2,2	1,6
04 - Faiz Giderleri	99 940	137 400	179 542	37,5	30,7	10,0	11,3	13,3	2,3	2,8	3,2
05 - Cari Transferler	400 316	500 217	536 014	25,0	7,2	40,0	41,3	39,8	9,3	10,3	9,5
06 - Sermaye Giderleri	80 717	86 672	103 734	7,4	19,7	8,1	7,1	7,7	1,9	1,8	1,8
07 - Sermaye Transferleri	16 316	10 948	8 782	-32,9	-19,8	1,6	0,9	0,7	0,4	0,2	0,2
08 - Borç Verme	25 438	31 866	37 984	25,3	19,2	2,5	2,6	2,8	0,6	0,7	0,7
09 - Yedek Ödenekler	0	0	9 857			0,0	0,0	0,7	0,0	0,0	0,2
GELİRLER	**875 280**	**973 129**	**1 101 146**	**11,2**	**13,2**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**20,3**	**20,1**	**19,5**
1 - Genel Bütçe	**847 692**	**944 567**	**1 076 332**	**11,4**	**13,9**	**96,8**	**97,1**	**97,7**	**19,6**	**19,5**	**19,1**
01 - Vergi Gelirleri	673 860	790 725	922 744	17,3	16,7	77,0	81,3	83,8	15,6	16,3	16,3
02 - Vergi Dışı Gelirler	159 732	136 362	126 775	-14,6	-7,0	18,2	14,0	11,5	3,7	2,8	2,2
03 - Sermaye Gelirleri	7 107	7 204	13 071	1,4	81,4	0,8	0,7	1,2	0,2	0,1	0,2
04 - Alınan Bağış ve Yardımlar	6 993	10 276	13 741	46,9	33,7	0,8	1,1	1,2	0,2	0,2	0,2
2 - Öz.Büt.İda. ve Düz.Den.Kur.	**27 587**	**28 562**	**24 814**	**3,5**	**-13,1**	**3,2**	**2,9**	**2,3**	**0,6**	**0,6**	**0,4**
BÜTÇE DENGESİ	**-124 747**	**-239 168**	**-244 993**	**91,7**	**2,4**				**-2,9**	**-4,9**	**-4,3**
Bilgi İçin:											
Faiz Dışı Harcamalar	900 087	1 074 897	1 166 596	19,4	8,5				20,8	22,2	20,7
Faiz Dışı Bütçe Dengesi	-24 808	-101 768	-65 450	310,2	-35,7				-0,6	-2,1	-1,2
Program Tanımlı Bütçe Dengesi	-130 470	-179 087	-123 890	37,3	-30,8				-3,0	-3,7	-2,2

Not: Düzenleyici ve denetleyici kurumların gelir fazlaları, genel bütçe vergi dışı gelirlerinden düşülmüştür.
(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

3.1.2. Mahalli İdareler

a) Mevcut Durum

Mahalli idareler dengesi; il özel idareleri, belediyeler, büyükşehir belediyelerine bağlı idareler, belediyelerin oluşturduğu birlikler ve İller Bankası hesaplarını kapsamaktadır.

2019 yılında, mahalli idare gelirleri, vergi gelirleri ve faktör gelirlerindeki reel düzeyde gerilemekle birlikte nominal olarak yüzde 4,4 oranında artmış ve 120,8 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Mahalli idare harcamaları ise, yerel seçimler öncesi dönemde hızla artan borçlanma gereği sonrası ortaya çıkan yüksek finansman ihtiyacı ve gelirlerdeki reel azalmaya bağlı olarak GSYH'nın yüzde 3,01'i seviyesine gerilemiştir. Mahalli idare harcamalarının gerilemesinde en önemli pay, yerel seçimler öncesi dönemde tarihi yüksek seviyelere ulaşan yatırım harcamalarına aittir. Buna bağlı olarak, yatırım harcamaları 2019 yılında bir önceki yıla göre nominal düzeyde yüzde 31,3 gerileyerek mahalli idarelerde mali dengelenmenin ana unsuru olmuştur. Böylece, 2018 yılında GSYH'nın yüzde 0,58'i düzeyinde olan mahalli idareler bütçe açığı, 2019 yılında GSYH'nın yüzde 0,22'si seviyesine gerilemiştir.

2020 yılında, mahalli idare gelirlerinin, vergi gelirlerindeki sınırlı reel artışının da katkısıyla GSYH'ya oranla yüzde 2,88 seviyesinde gerçekleşeceği, mahalli idare harcamalarının ise devam eden finansman ihtiyacına bağlı olarak GSYH'nın yüzde 3,09'u seviyesinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Böylece, 2020 yılında mahalli idareler dengesinin GSYH'nın yüzde 0,21'i seviyesinde açık vereceği beklenmektedir.

TABLO I: 43- Genel Bütçe Vergi Gelirlerinden Mahalli İdarelere Ayrılan Paylar

	2018	**2019**	**2020(1)**	**2021(2)**
	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)			
Belediyeler	37 389	39 536	47 019	54 754
Büyükşehir Belediyeleri	31 960	33 702	40 347	47 628
İl Özel İdareleri	3 136	3 321	3 918	4 561
TOPLAM	**72 485**	**76 559**	**91 284**	**106 943**
Belediyeler	0,99	0,92	0,97	0,97
Büyükşehir Belediyeleri	0,85	0,78	0,83	0,84
İl Özel İdareleri	0,08	0,08	0,08	0,08
TOPLAM	**1,93**	**1,77**	**1,88**	**1,89**

(1) Gerçekleşme tahmini
(2) Program

b) Hedefler

2021 yılında, mahalli idare gelirlerinin 163,5 milyar TL, harcamalarının ise 173,8 milyar TL olarak gerçekleşmesi ve mahalli idare dengesinin GSYH'nın yüzde 0,18'i düzeyinde 10,3 milyar TL açık vermesi öngörülmektedir.

TABLO I: 44- Mahalli İdareler Gelir ve Harcamaları (1)

	2018	2019	2020(2)	2021(3)
	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)			
GELİRLER	**115.685**	**120.779**	**139.940**	**163.553**
1.Vergiler	86.464	91.994	110.222	127.884
2.Vergi Dışı Norm. Gelir	10.906	13.560	14.769	17.361
3.Faktör Gelirleri (Net)	18.315	15.225	14.948	18.308
4.Sermaye Transferi (Net)	0	0	0	0
HARCAMALAR	**137.442**	**130.077**	**149.913**	**173.814**
1.Cari Giderler	75.084	80.354	91.987	105.599
2.Yatırım Harcamaları	55.845	38.357	43.326	51.743
a.Sabit Sermaye	55.815	38.327	43.296	51.713
b.Stok Değişimi	30	30	30	30
3.Cari Transferler	8.770	12.336	14.015	16.167
4.Kamulaştırma ve Sabit Değer Artışı	-6.096	-4.456	-4.238	-5.314
5.Sermaye Transferi (Net)	3.840	3.487	4.823	5.620
GELİR-GİDER FARKI	**-21.758**	**-9.298**	**-9.973**	**-10.261**
GELİRLER	**3,08**	**2,80**	**2,88**	**2,90**
1.Vergiler	2,30	2,13	2,27	2,27
2.Vergi Dışı Norm. Gelir	0,29	0,31	0,30	0,31
3.Faktör Gelirleri (Net)	0,49	0,35	0,31	0,32
4.Sermaye Transferi (Net)	0,00	0,00	0,00	0,00
HARCAMALAR	**3,66**	**3,01**	**3,09**	**3,08**
1.Cari Giderler	2,00	1,86	1,90	1,87
2.Yatırım Harcamaları	1,49	0,89	0,89	0,92
a.Sabit Sermaye	1,49	0,89	0,89	0,92
b.Stok Değişimi	0,00	0,00	0,00	0,00
3.Cari Transferler	0,23	0,29	0,29	0,29
4.Kamulaştırma ve Sabit Değer Artışı	-0,16	-0,10	-0,09	-0,09
5.Sermaye Transferi (Net)	0,10	0,08	0,10	0,10
GELİR-GİDER FARKI	**-0,58**	**-0,22**	**-0,21**	**-0,18**

(1) İl özel idareleri, belediyeler, İller Bankası, belediyelerin oluşturduğu birlikler ve büyükşehir belediyelerine bağlı idareleri kapsamaktadır.
(2) Gerçekleşme tahmini
(3) Program

3.1.3. Döner Sermayeli İşletmeler

a) Mevcut Durum

Döner sermayeli işletmeler tanımı içinde yer alan kurumlar iki grupta toplanmaktadır. Birinci grupta, merkezi yönetim bütçesi kapsamındaki idarelere bağlı olarak faaliyet gösteren işletmeler yer almaktadır. İkinci grupta ise bu işletmelerin dışında kalan ve kendi özel bütçeleri olan Türkiye Radyo Televizyon Kurumu, Milli Piyango İdaresi ve Atatürk Orman Çiftliği Müdürlüğü bulunmaktadır.

2019 yılında 2,3 milyar TL açık veren döner sermayeli işletmelerin 2020 yılında da 2 milyar TL açık vermesi beklenmektedir.

b) Hedefler

2021 yılında döner sermayeli işletmelerin 2 milyar TL açık vermesi hedeflenmektedir.

TABLO I: 45- Döner Sermayeli İşletmeler Finansman Dengesi

	2018	2019	2020 (1)	2021 (2)
	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)			
A. Gelirler	**75 690**	**92 252**	**112 648**	**118 765**
- İşletme Gelirleri	75 103	91 725	111 646	117 655
- Kurum Bünyesinde Kalan Fonlar	587	528	1 001	1 109
- Bütçe Transferleri	0	0	0	0
B. Giderler	**77 243**	**94 582**	**114 668**	**120 792**
- İşletme Giderleri	74 458	91 034	111 779	117 228
- Yatırım Harcamaları	2 494	1 164	1 494	928
- Stok Artışı	567	1 451	518	776
- Sabit Kıymet Artışı	-1 329	-247	-241	569
- Dolaysız Vergiler	345	349	413	477
- Fonlara Transferler	708	830	704	815
C. Gelir-Gider Farkı	**-1 554**	**-2 329**	**-2 020**	**-2 028**
	(GSYH'ya Oran, Yüzde)			
A. Gelirler	**2,0**	**2,1**	**2,3**	**2,1**
B. Giderler	**2,1**	**2,2**	**2,4**	**2,1**
C. Gelir-Gider Farkı	**0,0**	**-0,1**	**0,0**	**0,0**

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı
(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

3.1.4. Sosyal Güvenlik Kuruluşları

a) Mevcut Durum

Sosyal güvenlik kuruluşları kapsamında Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) ve İşsizlik Sigortası Fonu (İSF) yer almakta olup gelir-gider dengeleri ayrı tablolarda gösterilmektedir.

2020 yılında bir önceki yıla göre temelde prim gelirlerindeki düşüş nedeniyle SGK'nın toplam gelirlerinin GSYH'ya oranının azalması beklenmektedir. Bununla birlikte, sigorta ödemeleri ve sağlık giderlerindeki artış nedeniyle GSYH'ya oran olarak SGK'nın toplam giderlerinin artış göstermesi öngörülmektedir. Sosyal güvenlik kuruluşlarına yönelik bütçe transferlerinin GSYH'ya oranının bir önceki yıla göre 0,5 puan artarak yüzde 5,1 seviyesine yükselmesi beklenmektedir.

2020 yılında bütçeden SGK'ya faturalı ödemeler, ek karşılıklar, devlet katkısı, emeklilere yapılan ek ödeme, prim teşviklerinden kaynaklanan transferler ile prim ödeme gücü olmayanların GSS primleri dâhil olmak üzere 249,2 milyar TL transfer yapılacağı tahmin edilmektedir.

İşçi, esnaf ve çiftçi emekli aylıkları, 2020 yılı Ocak ayında yüzde 6,5; Temmuz ayında ise yüzde 5,75 oranında artırılmıştır. Memur maaşları ve memur emekli aylıklarında ise, 2020 yılı Ocak ayında yüzde 5,49; Temmuz ayında yüzde 5,75 oranında artış sağlanmıştır.

Sosyal güvenlik prim gelirlerini etkileyen en temel parametrelerden biri olan asgari ücret, yılın tamamında geçerli olmak üzere 2020 yılı Ocak ayında yüzde 15 oranında artışla brüt 2.943 TL'ye yükseltilmiştir.

TABLO I: 46- Sosyal Güvenlik Kurumu Gelir-Gider Dengesi

	2018	2019	2020 (1)	2021 (2)
	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)			
A. Gelirler	**359 008**	**414 014**	**442 428**	**518 021**
- Prim Tahsilatları	258 919	296 236	319 600	378 429
B. Giderler	**375 354**	**451 878**	**527 015**	**587 584**
- Sigorta Ödemeleri	249 030	303 331	348 917	392 087
- Sağlık Giderleri	91 566	110 749	136 947	152 246
- Yatırım Harcamaları	252	198	382	287
C. Gelir-Gider Farkı	**-16 346**	**-37 863**	**-84 588**	**-69 564**
D. Bütçe Transferleri	**17 698**	**39 968**	**82 483**	**69 564**
- Bütçe Transferleri (3)	148 388	197 064	249 161	259 737
E. Finansman Açığı	**-1 352**	**-2 105**	**2 105**	**0**
	(GSYH'ya Oran, Yüzde)			
A. Gelirler	**9,6**	**9,6**	**9,1**	**9,2**
- Prim Tahsilatları	6,9	6,9	6,6	6,7
B. Giderler	**10,0**	**10,5**	**10,9**	**10,4**
- Sigorta Ödemeleri	6,6	7,0	7,2	6,9
- Sağlık Giderleri	2,4	2,6	2,8	2,7
- Yatırım Harcamaları	0,0	0,0	0,0	0,0
C. Gelir-Gider Farkı	**-0,4**	**-0,9**	**-1,7**	**-1,2**
D. Bütçe Transferleri	**0,5**	**0,9**	**1,7**	**1,2**
- Bütçe Transferleri (3)	3,9	4,6	5,1	4,6
E. Finansman Açığı	**0,0**	**0,0**	**0,0**	**0,0**

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı
(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program
(3) Faturalı ödemeler, ek karşılıklar, devlet katkısı, emeklilere yapılan ek ödeme, prim teşviklerinden kaynaklanan transferler ve prim ödeme gücü olmayanların GSS primleri dâhil edilmiştir.

Prim teşvikleri kapsamında merkezi yönetim bütçesinden SGK'ya 2019 yılında 22,3 milyar TL transfer yapılmış olup 2020 yılında da 22,9 milyar TL transfer yapılması beklenmektedir.

2019 yılında SGK ilaç ve tedavi harcamaları, sırasıyla 39,6 milyar TL ve 69,5 milyar TL'ye ulaşmıştır. 2020 yılında ise, söz konusu harcamaların sırasıyla 47,4 milyar TL ve 87,3 milyar TL olarak gerçekleşmesi beklenmektedir.

2020 yılında GSYH'ya oran olarak İSF prim gelirlerinin yüzde 0,4, faiz gelirlerinin yüzde 0,3, devlet katkısının ise yüzde 0,1 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Bu çerçevede, toplam gelirlerin GSYH'nın yüzde 0,8'i seviyesinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

2020 yılı İSF toplam giderlerinin GSYH'ya oran olarak bir önceki yıla göre 0,8 puan artarak yüzde 1,6 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Bu gelişmede özellikle, Covid-

19 pandemisinde uygulanan istihdamı desteklemeye yönelik tedbirler etkili olmuştur. Ayrıca, 2020 yılı işsizlik ödeneği giderlerinin 7,7 milyar TL düzeyinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

2020 yılında toplam Fon varlığının 92,5 milyar TL'lik tutarla GSYH'nın yüzde 1,9'u seviyesinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

TABLO I: 47- İşsizlik Sigortası Fonu Gelir-Gider Dengesi (1)

	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)				(GSYH'ya Oran, Yüzde)			
	2018	2019	2020 (2)	2021 (3)	2018	2019	2020 (2)	2021 (3)
A. Gelirler	**34 628**	**40 365**	**39 811**	**39 795**	**0,9**	**0,9**	**0,8**	**0,7**
- Prim Gelirleri	13 878	16 547	17 122	22 186	0,4	0,4	0,4	0,4
- Devlet Katkısı	4 626	5 516	5 707	7 538	0,1	0,1	0,1	0,1
- Faiz Gelirleri	15 108	16 832	16 079	8 939	0,4	0,4	0,3	0,2
B. Giderler	**23 705**	**36 467**	**78 804**	**36 848**	**0,6**	**0,8**	**1,6**	**0,7**
- Sigorta Giderleri (4)	4 698	8 185	31 587	10 587	0,1	0,2	0,7	0,2
- Diğer Giderler	19 007	28 283	47 217	26 261	0,5	0,7	1,0	0,5
C. Gelir-Gider Farkı	**10 923**	**3 898**	**-38 993**	**2 948**	**0,3**	**0,1**	**-0,8**	**0,1**
D. Toplam Fon Varlığı	**127 650**	**131 542**	**92 549**	**95 497**	**3,4**	**3,0**	**1,9**	**1,7**

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı
(1) Esnaf Ahilik Sandığı dâhildir.
(2) Gerçekleşme Tahmini
(3) Program
(4) İşsizlik ödeneği, kısa çalışma ödeneği ve ücret garanti fonu giderleri dâhil edilmiştir.

b) Hedefler

Ücretlilerin ve kendi hesabına çalışanların emekli aylıklarının 2021 yılı Ocak ve Temmuz aylarında önceki altı aylık enflasyon tahmini dikkate alınarak artırılması öngörülmüştür.

Kamu görevlileriyle yapılan toplu sözleşme hükümlerine göre memur maaşları ve memur emekli aylıklarının 2021 yılının Ocak ayında yüzde 3, Temmuz ayında yüzde 3 oranında artırılması öngörülmüştür.

2021 yılında sosyal güvenlik kuruluşlarının toplam gelirlerinin 518 milyar TL, toplam giderlerinin 587,6 milyar TL ve gelir-gider açığının 69,6 milyar TL olması öngörülmüştür. GSYH'ya oran olarak gelirlerin yüzde 9,2, giderlerin yüzde 10,4 ve açığın yüzde 1,2 olması hedeflenmiştir.

2021 yılında SGK'ya faturalı ödemeler, ek karşılıklar, emeklilere yapılan ek ödeme, devlet katkısı, prim teşviklerinden kaynaklanan transferler ile prim ödeme gücü olmayanların GSS primi de dâhil olmak üzere toplam 259,7 milyar TL tutarında ve GSYH'nın yüzde 4,6'sı oranında bütçe transferi yapılması öngörülmektedir.

2021 yılında GSYH'ya oran olarak İşsizlik Sigortası Fonunun prim gelirinin yüzde 0,4, faiz gelirinin yüzde 0,2 ve devlet katkısının yüzde 0,1 oranında gerçekleşmesi hedeflenmektedir. Fonun toplam giderlerinin GSYH'nın yüzde 0,7'si oranına ulaşması beklenmektedir. Böylece, 2021 yılında toplam Fon varlığının 95,5 milyar TL ile GSYH'nın yüzde 1,7'si seviyesinde gerçekleşmesi hedeflenmektedir.

3.1.5. Fonlar

a) Mevcut Durum

Fon dengesi kapsamı, bütçe içi Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu ile bütçe dışı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu, Savunma Sanayii Destekleme Fonu ve Özelleştirme Fonundan meydana gelmektedir.

2020 yılında toplam fon gelirlerinin 30,8 milyar TL, toplam fon giderlerinin ise 32,4 milyar TL'ye ulaşması beklenmektedir. Böylece, fonların finansman açığının 1,6 milyar TL olması öngörülmektedir.

2020 yılında özelleştirme uygulamaları sonucunda Özelleştirme Fonuna 4,4 milyar TL nakit girişi olması beklenmektedir.

b) Hedefler

2021 yılında Özelleştirme Fonunun 10 milyar TL tutarında özelleştirme geliri elde etmesi beklenmektedir. 2021 yılında fon gelirlerinin 34,7 milyar TL, fon giderlerinin 36,7 milyar TL, fon sistemi finansman açığının ise 2 milyar TL olması hedeflenmektedir.

TABLO I: 48- Fon Gelir ve Giderleri (1)

	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)			
	2018	**2019**	**2020 (2)**	**2021 (3)**
A. Fon Gelirleri	**24 343**	**25 172**	**30 833**	**34 706**
- Vergi Gelirleri	18 978	18 572	21 743	26 323
- Vergi Dışı Normal Gelirler	2 360	3 348	6 362	4 775
- Faktör Gelirleri (Net)	596	102	119	123
- Cari Transferler (Net)	0	0	0	0
- Sermaye Transferleri (Net)	2 408	3 149	2 609	3 485
B. Fon Giderleri	**29 116**	**26 150**	**32 425**	**36 696**
- Cari Giderler	22 916	21 037	24 309	26 726
- Faktör Giderleri (Net)	0	0	0	0
- Sabit Sermaye Yatırımları	0	0	0	0
- Cari Transferler (Net)	6 200	5 114	8 117	9 971
- Sermaye Transferleri (Net)	0	0	0	0
C. Gelir-Gider Farkı	**-4 773**	**-979**	**-1 592**	**-1 990**
D. Finansman	**4 773**	**979**	**1 592**	**1 990**
- Dış Borç Kullanımı	0	0	0	0
- Dış Borç Ödemesi	0	0	0	0
- İç Borç - Alacak İlişkisi (Net)	-150	-32	168	196
- Kasa - Banka Değişimi	4 924	1 011	1 425	1 795
Bilgi İçin:				
- Özelleştirme Gelirleri	6 198	5 086	4 365	10 000

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı
(1) İşsizlik Sigortası Fonu hariçtir.
(2) Gerçekleşme Tahmini
(3) Program

3.2. KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİ VE ÖZELLEŞTİRME

a) Mevcut Durum

Kamunun mal ve hizmet üretimindeki payının azaltılması yönünde izlenen politikalar neticesinde yıllar itibarıyla KİT'lerin ülke ekonomisi içerisindeki payı azalmaktadır. 2000 yılında KİT'lerin ürettiği katma değerin GSYH'ya oranı yüzde 3,5 seviyesindeyken 2020 yılı sonunda bu oranın yüzde 0,7 olacağı tahmin edilmektedir. Buna paralel olarak, KİT yatırımlarının toplam kamu ve özel sektör yatırımları içerisindeki payının da 2000 yılındaki yüzde 5,8 seviyesinden 2020 yılında yüzde 2,1'e gerilemesi öngörülmektedir. Aynı dönemde 435 bin olan KİT'lerin yıllık ortalama personel sayısının, 106 bine düşmesi beklenmektedir.

2020 yılı Ekim ayı itibarıyla 233 sayılı KHK kapsamında faaliyet gösteren KİT sayısı 19'dur. Bu kuruluşlara ilaveten özelleştirme programında bulunan ve yüzde 50'den fazla kamu payı olan Türkiye Denizcilik İşletmeleri (TDİ) A.Ş., TÜRKŞEKER A.Ş. ve Sümer Holding A.Ş. KİT dengesi kapsamında izlenmektedir.

KİT'ler ve özelleştirme portföyünde izlenen kuruluşlar, 2019 yılında GSYH'nın yüzde 0,21'i oranında finansman açığı vermiştir. 2020 yılında ise bu kuruluşların GSYH'nın yüzde 0,06'sı oranında finansman açığı vermesi beklenmektedir. Söz konusu kuruluşların 2020 yılında 1,8 milyar TL dönem kârı ve 2,9 milyar TL borçlanma gereği oluşturacağı tahmin edilmektedir. Bu kuruluşlara 2020 yılında 15,5 milyar TL sermaye transferi, 1,9 milyar TL görevlendirme bedeli ve 0,9 milyar TL kamu hizmeti yükümlülüğü ödemesi yapılması öngörülmektedir. Kuruluşlardan Hazineye 2020 yılında 1,2 milyar TL hasılat payı ve 1,6 milyar TL temettü ödemesi yapılması beklenmektedir. Aynı dönemde yatırım harcamalarının 26 milyar TL olarak gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

Yıl içerisinde döviz kurundaki gelişmeler BOTAŞ'ın maliyetlerini önemli ölçüde artırırken ham petrol fiyatlarının düşmesi bu artışı telafi etmiştir. Bunun sonucunda sene içerisinde elektrik üreticileri ve sanayi grubu tüketicilere uygulanan toptan doğal gaz satış fiyatlarında indirim yapılmıştır. Aynı şekilde EÜAŞ, toptan elektrik satış fiyatlarında indirim uygulamıştır.

Karadeniz ve Akdeniz'de gerçekleştirilen hidrokarbon arama faaliyetleri neticesinde TPAO, Fatih Sondaj Gemisiyle Sakarya Sahasında 405 milyar metreküp büyüklüğünde doğal gaz rezervi keşfetmiş olup 2020 yılında dünyada denizlerdeki en büyük keşfi gerçekleştirmiştir.

Enerji ve madencilik KİT'lerinin yatırımlarının 2020 yılı sonunda 2019 yılı gerçekleşmelerine göre 2,2 milyar TL artması beklenmektedir. Söz konusu artışta TEİAŞ'ın iletim sistemi yatırımları ile BOTAŞ'ın doğal gaz depolama projeleri yatırımları önemli rol oynamıştır.

2019 yılında yüksek miktarda stok artışı nedeniyle finansman ihtiyacı artan ESK'nın 2020 yılında stok azalışına bağlı olarak 1,5 milyar TL faiz dışı fazla vermesi beklenmektedir.

TMO'nun buğday, arpa, mısır, kırmızı mercimek ve kuru üzüm başta olmak üzere açıkladığı müdahale alım fiyat artışları, alım fiyatlarının açıklandığı dönemlere göre 12 aylık ortalama ÜFE ve Tarımsal Girdi Fiyat Endeksi artışlarının üzerindedir.

Covid-19 pandemisinin havayolu sektöründeki olumsuz etkisine rağmen DHMİ'nin 2020 yılındaki zararının 0,6 milyar TL ile sınırlı kalması beklenmektedir.

2020 yılında toplam KİT yatırımlarının yüzde 36'sını gerçekleştirmesi beklenen TCDD, yatırımlarının ve işletme bütçesi açıklarının finansmanını bütçeden yapılan sermaye transferleriyle karşılamaktadır. Bu kapsamda, 2020 yılında TCDD'ye 12,1 milyar TL sermaye transferi yapılması öngörülmektedir.

TCDD'nin bağlı ortaklıkları olan TÜVASAŞ, TÜLOMSAŞ ve TÜDEMSAŞ, 04/03/2020 tarihli 2186 sayılı Cumhurbaşkanı Kararı ile yeni bir KİT olarak kurulan TÜRASAŞ çatısı altında birleştirilmiştir.

07/11/2019 tarihli 1744 sayılı Cumhurbaşkanı Kararı ile DMO tarafından Hazineye ödenen hasılat payı uygulaması kaldırılmıştır. Düzenleme ile kamu kurum ve kuruluşlarının DMO'dan yapacağı alımları daha az maliyetle temin etmesi sağlanırken DMO'nun da kârlılığında artış hedeflenmektedir.

Sadece ekonomik hayatın değil aynı zamanda sosyal hayatın da bir parçası olan KİT'ler, salgın sürecinde toplumun ihtiyaç duyduğu alanlarda üretim faaliyetlerini gerçekleştirmiştir. Bu dönemde MKEK cerrahi maske, koruyucu ekipman ve solunum cihazı, ETİ Maden ise el ve ortam dezenfektanı üretimine başlamıştır.

2020 yılı Ekim ayı itibarıyla KİT'lere ilişkin bir stratejik plan, 16 performans programı ve 18 performans değerlendirme raporu onaylanmıştır.

11/04/2020 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan 2393 sayılı Cumhurbaşkanı Kararıyla 399 sayılı KHK'ya tabi olarak KİT'lerde istihdam edilen kapsam dışı personel ile KİT'lerin, bağlı ortaklıklarının, iştiraklerinin ve özelleştirme kapsam ve programında bulunup kamu payı yüzde 50'nin üzerinde olan Kuruluşların yönetim kurulu başkan ve üyeleri ile tasfiye kurulu üyelerinin ücretleri belirlenmiştir. Aynı Karar uyarınca bu ücretlerin ilerleyen yıllarda kamu görevlilerinin geneline yönelik mali haklarda meydana gelen artış oranına uygun olarak belirlenmesi düzenlenmiştir.

Özelleştirme İdaresi Başkanlığı tarafından satış ve devir işlemi tamamlanan özelleştirme uygulamalarının toplam tutarı 2019 yılında 660 milyon TL iken, 2020 yılının ilk 9 ayında 132 milyon TL olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca, 2020 yılı Eylül ayı sonu itibarıyla özelleştirme ihalesi tamamlanan ve sözleşme imza aşamasında bulunan özelleştirme uygulamalarının toplam tutarı 15 milyon TL'dir.

Ahiköy 1 ve Ahiköy 2 Hidroelektrik Santrallerinin işletme hakkı devri yoluyla özelleştirilmesi amacıyla Şubat ayında açılan ihalede teklif sahipleriyle nihai pazarlık görüşmeleri Ağustos ayında tamamlanmış olup sonuçlar Ekim ayı içinde onaya sunulmuştur.

Eylül ve Ekim aylarında verilen ilanlarla Güllük Liman Sahasının işletme hakkı devri ve özelleştirme portföyünde bulunan 151 taşınmazın satış yoluyla özelleştirilmesi için ihaleler

açılmıştır. Yıl sonuna kadar ihale süreçlerinin tamamlanması ve sonuçların onaya sunulması planlanmaktadır.

TABLO I: 49-233 Sayılı KHK'ya Tabi İşletmeci KİT Finansman Dengesi

	2019	2020(1)	2021(2)
	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)		
A. GELİRLER	**205 998**	**195 974**	**221 938**
I. İşletme Gelirleri	176 253	167 085	188 406
1. Mal ve Hizmet Satış Hasılatı	150 783	148 278	173 790
2. Diğer Gelirler	25 470	18 807	14 616
II. Kurum Bünyesinde Kalan Fonlar	9 665	11 171	9 442
1. Amortismanlar	6 780	7 300	8 180
2. Karşılıklar	2 884	3 871	1 262
III. Bütçe ve Fonlar	20 080	17 719	24 089
IV. Diğer Gelirler	0	0	0
B. GİDERLER	**213 287**	**197 666**	**230 154**
I. İşletme Giderleri	177 988	167 737	181 600
1. Mal ve Hizmet Satış Maliyeti	141 250	132 265	147 576
2. Diğer Giderler	36 738	35 472	34 025
II. Yatırım Harcamaları	20 559	25 866	43 488
III. Stok Artışı	7 954	-2 288	1 558
IV. Sabit Kıymet Artışı	- 828	- 91	-3 568
V. Dolaysız Vergiler	3 064	3 127	3 410
VI. Temettü Ödemeleri	2 637	1 579	2 107
VII. Diğer Giderler	1 912	1 734	1 559
C. GELİR-GİDER FARKI	**-7 289**	**-1 691**	**-8 217**
D. FİNANSMAN	**7 289**	**1 691**	**8 217**
I. Kasa Banka Değişimi	-1 755	641	- 30
II. İç Borçlanma (Net)	5 760	2 620	- 955
III. Dış Borçlanma (Net)	3 284	-1 570	9 201
	(GSYH'ya Oran, Yüzde)		
A. GELİRLER	**4,77**	**4,04**	**3,93**
I. İşletme Gelirleri	4,08	3,44	3,34
1. Mal ve Hizmet Satış Hasılatı	3,49	3,06	3,08
2. Diğer Gelirler	0,59	0,39	0,26
II. Kurum Bünyesinde Kalan Fonlar	0,22	0,23	0,17
1. Amortismanlar	0,16	0,15	0,14
2. Karşılıklar	0,07	0,08	0,02
III. Bütçe ve Fonlar	0,46	0,37	0,43
IV. Diğer Gelirler	0,00	0,00	0,00
B. GİDERLER	**4,94**	**4,07**	**4,08**
I. İşletme Giderleri	4,12	3,46	3,22
1. Mal ve Hizmet Satış Maliyeti	3,27	2,73	2,61
2. Diğer Giderler	0,85	0,73	0,60
II. Yatırım Harcamaları	0,48	0,53	0,77
III. Stok Artışı	0,18	-0,05	0,03
IV. Sabit Kıymet Artışı	-0,02	0,00	-0,06
V. Dolaysız Vergiler	0,07	0,06	0,06
VI. Temettü Ödemeleri	0,06	0,03	0,04
VII. Diğer Giderler	0,04	0,04	0,03
C. GELİR-GİDER FARKI	**-0,17**	**-0,03**	**-0,15**
D. FİNANSMAN	**0,17**	**0,03**	**0,15**
I. Kasa Banka Değişimi	-0,04	0,01	0,00
II. İç Borçlanma (Net)	0,13	0,05	-0,02
III. Dış Borçlanma (Net)	0,08	-0,03	0,16

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı
(1) Gerçekleşme Tahmini (2) Program

TABLO I: 50- Özelleştirme Kapsamındaki KİT Finansman Dengesi

	2019	2020(1)	2021(2)
	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)		
A. GELİRLER	**3 528**	**6 154**	**10 251**
I. İşletme Gelirleri	3 444	5 576	10 173
1. Mal ve Hizmet Satış Hasılatı	3 259	5 452	10 075
2. Diğer Gelirler	185	124	98
II. Kurum Bünyesinde Kalan Fonlar	56	52	43
1. Amortismanlar	40	41	38
2. Karşılıklar	16	11	5
III. Bütçe ve Fonlar	28	525	35
IV. Diğer Gelirler	0	0	0
B. GİDERLER	**5 160**	**7 352**	**11 381**
I. İşletme Giderleri	4 410	6 567	10 715
1. Mal ve Hizmet Satış Maliyeti	3 238	5 437	9 718
2. Diğer Giderler	1 172	1 130	998
II. Yatırım Harcamaları	60	107	140
III. Stok Artışı	682	619	523
IV. Sabit Kıymet Artışı	0	11	- 1
V. Dolaysız Vergiler	8	0	3
VI. Temettü Ödemeleri	0	0	0
VII. Diğer Giderler	0	49	0
C. GELİR-GİDER FARKI	**-1 632**	**-1 199**	**-1 130**
D. FİNANSMAN	**1 632**	**1 199**	**1 130**
I. Kasa Banka Değişimi	137	27	- 6
II. İç Borçlanma (Net)	1 495	1 172	1 136
III. Dış Borçlanma (Net)	0	0	0
	(GSYH'ya Oran, Yüzde)		
A. GELİRLER	**0,08**	**0,13**	**0,18**
I. İşletme Gelirleri	0,08	0,11	0,18
1. Mal ve Hizmet Satış Hasılatı	0,08	0,11	0,18
2. Diğer Gelirler	0,00	0,00	0,00
II. Kurum Bünyesinde Kalan Fonlar	0,00	0,00	0,00
1. Amortismanlar	0,00	0,00	0,00
2. Karşılıklar	0,00	0,00	0,00
III. Bütçe ve Fonlar	0,00	0,01	0,00
IV. Diğer Gelirler	0,00	0,00	0,00
B. GİDERLER	**0,12**	**0,15**	**0,20**
I. İşletme Giderleri	0,10	0,14	0,19
1. Mal ve Hizmet Satış Maliyeti	0,07	0,11	0,17
2. Diğer Giderler	0,03	0,02	0,02
II. Yatırım Harcamaları	0,00	0,00	0,00
III. Stok Artışı	0,02	0,01	0,01
IV. Sabit Kıymet Artışı	0,00	0,00	0,00
V. Dolaysız Vergiler	0,00	0,00	0,00
VI. Temettü Ödemeleri	0,00	0,00	0,00
VII. Diğer Giderler	0,00	0,00	0,00
C. GELİR-GİDER FARKI	**-0,04**	**-0,02**	**-0,02**
D. FİNANSMAN	**0,04**	**0,02**	**0,02**
I. Kasa Banka Değişimi	0,00	0,00	0,00
II. İç Borçlanma (Net)	0,03	0,02	0,02
III. Dış Borçlanma (Net)	0,00	0,00	0,00

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı
(1) Gerçekleşme Tahmini (2) Programı

TABLO I: 51- KİT'ler Hakkında Özet Bilgiler

	Özelleştirme Kapsamındaki Kuruluşlar Hariç Toplam			Özelleştirme Kapsamındaki Kuruluşlar Dâhil Toplam		
	2019	**2020(1)**	**2021(2)**	**2019**	**2020(1)**	**2021(2)**
Toplam Personel Sayısı	100 122	100 653	99 748	105 884	106 739	106 204
- Memur ve Sözleşmeli Personel	47 209	47 534	48 038	48 286	48 546	49 032
- İşçi	52 913	53 119	51 710	57 598	58 193	57 172
Toplam Personel Harcamaları (3)	12 833	15 044	16 249	13 843	16 041	17 403
- Memur ve Sözleşmeli Personel	5 300	6 541	7 121	5 469	6 705	7 297
- İşçi	7 533	8 504	9 128	8 375	9 336	10 105
Mal ve Hizmet Satış Hasılatı (3)	150 783	148 278	173 790	154 042	153 730	183 865
Görevlendirme Bedeli Tahakkukları (3)	2 659	3 414	3 217	2 659	3 414	3 217
İşletme Faaliyet Kâr – Zararı (3)	-1 281	6 584	10 697	-1 638	6 192	10 693
Faiz Ödemeleri (3)	3 095	2 477	1 963	3 715	3 050	2 472
Dönem Kâr – Zararı (3)	924	2 762	10 023	- 43	1 771	9 480
Faktör Gelirleri (3)	7 930	10 519	16 248	7 019	9 581	15 748
Temettü Ödemeleri (3)	2 637	1 579	2 107	2 637	1 579	2 107
Sabit Sermaye Yatırımları (3)	20 559	25 866	43 488	20 619	25 973	43 628
Bütçe ve Fon Transferleri (3)	20 080	17 719	24 089	20 108	18 244	24 124
Borçlanma Gereği* (3)	7 289	1 691	8 217	8 921	2 890	9 347
Borçlanma Gereği* (3) (4)	27 369	19 410	32 306	29 029	21 133	33 471
Borçlanma Gereği* (3) (5)	6 652	1 348	7 828	7 693	1 983	8 456
Borçlanma Gereği*/GSYH (Yüzde)	0,17	0,03	0,15	0,21	0,06	0,17
Borçlanma Gereği* (4)/GSYH (Yüzde)	0,63	0,40	0,57	0,67	0,44	0,59
Borçlanma Gereği* (5)/GSYH (Yüzde)	0,15	0,03	0,14	0,18	0,04	0,15
Personel Harcamaları/Hasılat (Yüzde)	8,51	10,15	9,35	8,99	10,43	9,47
Faiz Ödemeleri/Hasılat (Yüzde)	2,05	1,67	1,13	2,41	1,98	1,34

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı
(*) Eksi işareti finansman fazlasını göstermektedir.
(1) Gerçekleşme tahmini
(2) Program
(3) Cari fiyatlarla, Milyon TL
(4) Bütçe ve Özelleştirme Fonu transferleri hariçtir.
(5) Faiz gelir ve gideri hariçtir.

b) Hedefler

KİT'lerin ve özelleştirme portföyünde izlenen kuruluşların 2021 yılında 9,3 milyar TL finansman açığı vermesi programlanmıştır. Bu hedefin tutturulması; OVP'de öngörülen makroekonomik büyüklükler ile politikaların gerçekleşmesi, KİT'lerde öngörülen fiyat ve tarifelerin uygulanması, programlanan miktarda alımların yapılması, yatırım harcamalarının belirlenen seviyede kalması ve bütçeden yapılması programlanan transferlerin gerçekleştirilmesiyle mümkün olabilecektir.

Kamu işletmelerinin, düşük maliyetle daha verimli üretim yapması ve ürün optimizasyonunu gerçekleştirmesi sağlanacaktır.

TCDD, TPAO, BOTAŞ ve TEİAŞ gerçekleştirecekleri yatırımların finansmanında dış proje kredilerinden faydalanacaktır.

TPAO'nun 2020 yılında Karadeniz'in Sakarya Sahasında keşfettiği doğal gaz rezervine yönelik Sakarya Doğal Gaz Sahası Geliştirme Projesine 2021 yılı içerisinde başlanacaktır.

TMO'nun 2 milyon ton buğday ve 500 bin ton mısır, TÜRKŞEKER A.Ş.'nin 7,8 milyon ton şeker pancarı alımı yapması öngörülmektedir.

Etkin bir piyasa mekanizması oluşturma hedefi doğrultusunda özelleştirme uygulamalarına devam edilecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

1. 2021 YILI PROGRAMININ MAKROEKONOMİK AMACI

2021 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programının temel amacı; Covid-19 pandemisinin ekonomi üzerindeki etkileri telafi edilerek, fiyat istikrarı, finansal istikrar ve cari işlemler dengesinde iyileşmenin sağlanmasının yanısıra kapsayıcı, sürdürülebilir ve istihdam odaklı büyümeyi hedefleyen politikalarla küresel ekonomide ortaya çıkmakta olan "yeni normal"in sunduğu fırsatları da kullanarak üretime, ihracata dayalı ekonomik dönüşüme yönelik adımların gerçekleştirilmesidir. Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programının hazırlanmasında On Birinci Kalkınma Planında yer verilen yıllık ya da çok yıllı tedbirler esas alınmıştır. Bu kapsamda 2021 yılı içerisinde yürütülmesi öngörülen tedbirlere ilişkin faaliyet ve projeler ilgili başlıklar altında verilmiştir. 2021 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programında yer alan tedbir ve faaliyetler izlenip değerlendirilecek ve rapor haline getirilecektir. 2020 yılında tamamlanamayan tedbir ve faaliyetlerin izlenmesine ve raporlanmasına devam edilecektir.

2. 2021 YILI PROGRAMININ HEDEFLERİ VE POLİTİKALARI

2.1. İSTİKRARLI VE GÜÇLÜ EKONOMİ

Covid-19 pandemisiyle birlikte dünya genelinde sosyal ve ekonomik hayatın işleyişi önemli bir değişime uğramıştır. İş yapış şekilleri, davranışlar ve tercihlerin yeniden biçimlenmesiyle gündeme gelen "yeni normal" kavramının gereklerine uyumu sağlayacak olan teknolojinin daha yoğun kullanımı, dijital dönüşüm ve yeni çalışma modellerinin yaygınlaşmasına yönelik politikalarla üretimin desteklenmesi amaçlanmaktadır. Yeni normalin getirdiği "yeni dengelenme" sürecinde enflasyon ve cari dengede kırılganlıkları azaltacak olan teknoloji, verimlilik ve rekabet odaklı politikalarla yenilikçi, yüksek katma değerli, ihracata dayalı ve kapsayıcı bir ekonomik büyüme altyapısının oluşturulması hedeflenmektedir.

2020 yılında YEP'te öngörülen "yeni dengelenme" süreci çerçevesinde ekonomik faaliyetin 2021 yılında ivme kazanması ve yüzde 5,8 oranında bir büyümenin gerçekleşmesi hedeflenmektedir. Fiyat istikrarının yeniden sağlanması ile enflasyonun yüzde 8'e gerilemesi beklenmektedir. Yerli üretimi ve ihracat atılımını merkeze alan ekonomi politikalarıyla tutarlı olarak dış dengedeki kuvvetlenmenin devam etmesi ve cari işlemler açığının GSYH'ya oranının yüzde 1,9 olarak gerçekleşmesi öngörülmektedir.

2.1.1. Büyüme ve İstihdam

a) Amaç

Sürdürülebilir, teknoloji odaklı ve kapsayıcı büyümenin sağlanabilmesi temel amaçtır. Bu çerçevede, teknoloji yoğunluğu giderek artan yatırımlara ve ihracata dayalı, çevre dostu ve makroekonomik dengelerle uyumlu bir büyüme ile; istihdam ve refah artışının sağlanması hedeflenmektedir. Covid-19 pandemisi sonrası ekonomik toparlanmayı destekleyici ve esnek işgücü piyasası gelişimini teşvik edici politikalar uygulanmaya devam edilecektir.

2.1.2. Yurt İçi Tasarruflar

a) Mevcut Durum

Türkiye'nin büyüme hedeflerine ulaşması için yatırımların finansmanında yurt içi tasarrufların oldukça önemli bir rolü bulunmaktadır. Ekonomide büyüme hedeflerinin gerçekleştirilmesi için yurt içi tasarrufların artırılmasıyla tasarruf-yatırım açığı azalacak, Türkiye ekonomisi olası şoklara daha dayanıklı hale gelecek ve cari işlemler açığına bağlı kırılganlıklar azalacaktır. Bu yüzden, yurt içi tasarrufların yüksek ve istikrarlı bir düzeyde olmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Diğer taraftan salgının, ekonomideki iş yapış şekillerini, davranışları ve tercihleri yeniden biçimlendirmekte olduğu gibi, tasarruf ve tüketim kararları üzerinde de etkili olması beklenmektedir.

Toplam yurt içi tasarruf oranı, 2009-2019 yılları arasında ortalama yüzde 24,4 olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu oran 2011 yılı ve sonrasında artış sergileyerek 2018 yılında yüzde 27,7'ye ulaşmış ancak dengelenme sürecinde 2019 yılında bir önceki yıla göre, kamu tasarruflarında kaydedilen azalışın etkisiyle yüzde 26 olarak gerçekleşmiştir.

2019 yılında ülkemizde OECD ve Avrupa Birliği ortalamasının üzerinde seyreden tasarruf oranı, orta-yüksek gelirli ülkelerin tasarruf oranlarının altında seyretmeye devam etmektedir. Toplam tasarruf-yatırım dengesi 2019 yılında fazla vererek yüzde 1,2 düzeyinde gerçekleşirken, salgının 2020 yılında tasarruf ve yatırım davranışlarını etkileyen başlıca unsur olması beklenmektedir.

Uzun vadeli tasarrufların artırılması bakımından önemli olan bireysel emeklilik uygulamasında kayda değer ilerlemeler sağlanmıştır. 2012 yılında 3,1 milyon olan katılımcı sayısı, 2 Ekim 2020 itibarıyla yaklaşık 6,9 milyona ulaşmış, fon büyüklüğü ise 20,3 milyar TL'den 149,8 milyar TL'ye (19,9 milyar TL'si devlet katkısı) yükselmiştir. Ayrıca gönüllülük esasına dayalı BES'in yanı sıra, 2017 yılında yürürlüğe giren otomatik katılım uygulamasına göre çalışan ve 45 yaşını doldurmamış tüm vatandaşların kapsam altına alınmasıyla sistemin yaygınlaşması için önemli bir adım atılmıştır. 2 Ekim 2020 itibarıyla sistemde 5,6 milyon çalışan katkı payı ödemeye devam ederken toplam fon büyüklüğü 10,8 milyar TL'ye ulaşmıştır.

Yurt dışında yaşayan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına ve Mavi Kart sahiplerine dövizli BES imkânı sağlayan Kanun değişikliği Resmi Gazete'de 26 Mart 2020 tarihinde yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. 24 Nisan 2020 tarihinde yayımlanan Cumhurbaşkanı Kararıyla yabancı para cinsinden katkı payı ödemelerinde yüzde 10 devlet katkısı getirilmiştir. Yurtdışında yaşayan 6,5 milyonu aşkın vatandaşın BES'e dâhil olması halinde fon tutarı ve katılımcı sayısı büyüklüğü açısından mevcut sisteme katkı sağlaması öngörülmektedir.

b) Amaç

Türkiye ekonomisinde yüksek oranlı ve istikrarlı büyümenin sağlanmasında finansmanın sürdürülebilir ve sağlıklı kaynaklardan temin edilmesi, dış kaynaklara olan bağımlılığın azaltılması ve kaynakların gelir artırıcı, istihdam sağlayıcı ve verimlilik potansiyeli yüksek alanlara yönlendirilmesi temel amaçtır.

Emekliliğe yönelik ve uzun vadeli tasarrufları artırmak amacıyla oluşturulan bireysel emeklilik sistemi, sistemin katılımcı tabanını genişletmeye yönelik çalışmalar kapsamında

gelişimini sürdürmektedir. Sistemde istikrarlı büyümenin yakalanabilmesi adına önümüzdeki dönemde katılımcı sayısının ve fon büyüklüğü artışının sürdürülebilir kılınmasına yönelik iyileştirmeler gerçekleştirilecektir.

Öncelikli sektörlerdeki şirketlerin nakit sermaye artırımlarını teşvik etmek amacıyla geliştirilen birincil ve ikincil mevzuat düzenlemeleri tamamlanarak şirket tasarruflarının artırılarak verimli kullanılması sağlanacaktır.

Finansal okuryazarlığı artırmak amacıyla düzenlenecek seminer ve etkinlikler yoluyla hanehalkı ve firmaların tasarrufların yönlendirileceği finansal araçlara yönelik bilgi düzeyi artırılacaktır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Öncelikli sektörlerde şirket tasarrufları ve verimli kullanımı ilave vergisel teşviklerle artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.224)		
Tedbir 224.1 Öncelikli sektörlerdeki şirketlerin nakit sermaye artırımları ilave vergisel düzenlemelerle teşvik edilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı, Gelir İdaresi Başkanlığı, SPK, Borsa İstanbul, SBB	1. Cumhurbaşkanı Kararı çıkarılmasının ardından ikincil mevzuat (tebliğ) çalışması yapılacaktır.
Finansal okuryazarlığın artırılması yoluyla hanehalkı ve firmaların tasarruf yapma farkındalığı ve tasarrufların yönlendirileceği finansal araçlara yönelik bilgi düzeyi artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.228)		
Tedbir 228.2. Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) başta olmak üzere kamu kurumlarınca yürütülen finansal eğitim faaliyetleri yaygınlaştırılacak, temel finans kavramlarına yönelik hane halklarına eğitim desteği sağlanacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TCMB, SPK, BDDK, TMSF, Borsa İstanbul, TBB, TKBB, TSPB, TSB, MKK, SPL, Sigortacılık Eğitim Merkezi, Türkiye Kurumsal Yönetim Derneği	1. Üniversite öğrencilerine yönelik seminerler ve Yatırımcı Haftası etkinlikleri düzenlenecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2019	2020 (3)	2021 (4)
Yurt İçi Tasarruf Oranı (GSYH İçinde)	Yüzde	26,0	25,1	24,9
Kamu Kesimi Tasarruf Oranı (GSYH İçinde) (5)	Yüzde	0,0	-3,2	-1,6
Özel Kesim Tasarruf Oranı (GSYH İçinde)	Yüzde	26,0	28,3	26,5
BES Katılımcı Sayısı (1) (6)	Milyon Kişi	12,2	12,6	13,5
BES Fon Tutarı (1) (2)	Milyar TL	113,9	139,4	170,5

(1) Yıl sonu itibarıyla gönüllü ve otomatik katılıma dayalı sistemlerin toplamıdır.
(2) 2018 fiyatlarıyla
(3) Gerçekleşme Tahmini
(4) Program
(5) Bu gösterge aynı zamanda merkezi yönetim bütçesinde yer alan Stratejik Yönetim ve Kaynak Tahsisi Programının performans göstergelerinden biridir.
(6) Bu gösterge aynı zamanda merkezi yönetim bütçesinde yer alan Finansal Sistemin Geliştirilmesi ve Sigortacılık Programının performans göstergelerinden biridir.

2.1.3. Ödemeler Dengesi

a) Amaç

Ödemeler dengesinde kalıcı ve sürdürülebilir iyileşmenin sağlanabilmesi için uluslararası alanda rekabetçi sektörlerin desteklenerek, salgın sonrası "yeni normal"in getirdiği fırsatlardan azami ölçüde faydalanılarak ihracatın artırılması, ithalata olan bağımlılığın azaltılması ve başta turizm olmak üzere hizmetler gelirlerinin üst seviyelere çıkarılması temel amaçtır. Ayrıca, dış finansman kalitesinin artırılabilmesine yönelik olarak, teknoloji transferi sağlayan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının artırılması hedeflenmektedir.

b) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Firmalarımızın tasarım, ürün geliştirme (Ür-Ge) ve markalaşma faaliyetleri desteklenmek suretiyle ihraç edilen mal ve hizmetlerin katma değeri ve rekabet gücü artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.231)		
Tedbir 231.2. İhracata hazırlık aşamasında olan firmalarımızın ihtiyaç duyacağı eğitim ve danışmanlık hizmetleri oluşturulacak projeler yoluyla desteklenecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Türkiye İhracatçılar Meclisi, TOBB	1. İhracata yönelik eğitim ve danışmanlık kapsamındaki destek programları altında ihracata hazırlık aşamasındaki firmaların ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde yeni projeler dizayn edilecektir. 2. Ticaret Bakanlığı tarafından yürütülen ihracata yönelik devlet destekleri kapsamında • Yurtdışı şirket alımlarına yönelik mali ve hukuki danışmanlık • İleri teknolojiye sahip yurtdışı şirket alımlarına yönelik mali ve hukuki danışmanlık • UR-GE projeleri kapsamında proje katılımcısı şirketlerin uluslararası rekabetçiliklerini geliştirecek danışmanlık ve eğitim faaliyetleri desteklenmeye devam edilecektir. 3. İhracata yönelik destek programları kapsamında ihracata hazırlık aşamasındaki firmaların eğitim ve danışmanlık faaliyetleri desteklenmeye devam edilecektir.

Tedbir 231.3. İşletmelere yönelik ihracat destekleri kapsamında, tasarım ve markalaşma faaliyetlerine yönelik kurumsal kapasite geliştirilecek; fuar katılımları, ofis ve mağaza açma, markalaşma ve Turquality destekleri sürdürülecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), Türkiye İhracatçılar Meclisi, TOBB, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, İhracatçı Birlikleri	1. Sektörel ve ülke bakımından önem taşıyan fuarlara firmaların katılımı özendirilecektir. 2. Markalaşma ve Turquality, fuar katılımı, ofis/depo/kafe/mağaza açma, kurumsal kapasite geliştirme, reklam-tanıtım, danışmanlık destekleri sürdürülecektir. 3. İhracata yönelik anılan destek programları devam ettirilecektir. Hizmetler sektöründe yer alan firmalara markalaşma ve Turquality programı kapsamında fuar katılımı, ofis/depo/kafe/mağaza açma,markalaşma, kurumsal kapasite geliştirme, reklama-tanıtım, danışmanlık destekleri sağlanmaya devam edilecektir.
Tedbir 231.5. Küresel tedarik zincirinde yer alma potansiyelini haiz firmaların söz konusu zincire girişlerini kolaylaştırmak ve hızlandırmak amacıyla kurumsal kapasitelerini ve yetkinliklerini artıracak nitelikteki projelere ilişkin destekler sürdürülecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Ticaret Bakanlığı tarafından yürütülmekte olan Küresel Tedarik Zinciri Yetkinlik Projesi desteği devam ettirilecektir.
Ülkemizin gittikçe büyüyen küresel helal ürün pazarından daha fazla pay alması için çabalar artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.232)		
Tedbir 232.2. Helal Akreditasyon Kurumunun kurumsal kapasitesi güçlendirilecek ve faaliyet hacmi ve çeşidi artırılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, TSE, Türk Akreditasyon Kurumu	1. Yurt içinde ve yurt dışında yerleşik uygunluk değerlendirme kuruluşlarının helal akreditasyon başvuruları işleme alınıp sonuçlandırılacaktır. 2. Helal akreditasyon usul ve esaslarını düzenleyen uygulama dokümanları hazırlanacaktır. Bahse konu dokümanlar, Helal Akreditasyon Kurumu'nca yapılmış ve yapılacak olan tüm denetimlerden elde edilecek tecrübelerden de istifade edilerek güncellenecektir. 3. SMIIC bünyesinde teşkil edilmiş olup gıda ve hizmet sektörleri gibi kritik uygulama alanlarında helal standardı oluşturmakla iştigal eden teknik komitelere iştirak edilecek, ülke menfaatlerimiz doğrultusunda uluslararası standartların hazırlanması sağlanacaktır. 4. Helal kalite altyapısında çalışacak beşeri sermayenin güçlendirilmesi ve kurumsal kapasitenin arttırılmasını teminen eğitimler düzenlenecektir.

İthalat bağımlılığının azaltılmasına yönelik yerli üretimin rekabet gücü artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.233)		
Tedbir 233.3. İthalatın yerli üretim üzerinde neden olduğu zarar ve tehditlere karşı uluslararası yükümlülüklerimiz çerçevesinde yerli üretimin korunması sağlanacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Türkiye İhracatçılar Meclisi, TOBB, TSE	1. DTÖ kısıtları ve mevcut mevzuat taranarak ithal ağırlığı yüksek olan sektörlerde yerli üretimi koruyacak mekanizmalara ilişkin mevzuat çalışmaları yapılacaktır.
Tedbir 233.5. Ticari kalite denetimlerinin etkin bir şekilde yürütülmesi ile tarım ürünlerinin ihraç pazarlarındaki kaliteli imajı korunacak ve uluslararası kalite standartlarını karşılaması sağlanacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Tarım ve Orman Bakanlığı	1. Türk tarım ürünlerinin uluslararası piyasalardaki imajını iyileştirip muhafaza etmek amacıyla, konjonktürel gelişmeler de dikkate alınarak, Ticaret Bakanlığı tarafından geleneksel tarım ürünleri ihracatımıza yönelik olarak gerçekleştirilen ticari kalite denetim sıklıkları değiştirilmek suretiyle denetim daha etkin yapılacaktır.
İhracatçının daha fazla bilgi ve analize dayalı bir biçimde faaliyet göstermesini teminen gerekli altyapı güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.234)		
Tedbir 234.2. Üretim kapasitesi yeterli olduğu halde daha önce hiç ihracat yapmamış ya da bir kere ihracat yapmış firmaların ihracat yapmasının sağlanması amacıyla çalışmalar gerçekleştirilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. İhracatçı Yetiştirme Mentorluk Programı kapsamında firmalarla ihtiyaç analizi gerçekleştirilecek ve programın ilk aşaması olan pilot uygulamaya dâhil edilen firmalarla mentorluk programı başlatılacaktır.
Tedbir 234.3. İhracat artışına katkı sağlamak üzere, Türk iş dünyası ile Ticaret Bakanlığı yurtdışı teşkilatı arasında iletişim güçlendirilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Ticaret Müşavir ve Ataşeleri ile Türk iş dünyasını sanal ortamda bir araya getiren "Ticaret Müşavirlerimizle Elektronik Sohbetler" toplantılarına 2021 yılı boyunca devam edilerek 60 adet toplantı gerçekleştirilerek, ayrıca sivil toplum kuruluşlarımızın düzenledikleri etkinliklere katılım sağlanarak hedef pazarlar hakkında firmalarımızın bilgilendirilmesine destek olunacaktır.
Ülkemize ait firma ve markaların tanıtımı ve bilinirliğinin sürdürebilirliği sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.235)		
Tedbir 235.3. Ülke tanıtımı ve Türkiye markası için kullanılan fon ve kaynakların daha etkin kullanılması için farklı kurum ve kuruluşlarca harcanan kaynakların konsolide edilerek yeni bir tanıtım stratejisi belirlenecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, İletişim Başkanlığı, Türkiye İhracatçılar Meclisi	1. Türk Malı imajı ile ilgili olarak Yerinde Pazar Araştırmalarından (YPA) elde edilen temel bulgu ve çıktılar, YPA çalışmalarında ve akabinde yapılacak tanıtım faaliyetlerinde kullanılacaktır.

Ülkemizin ulusal hak ve menfaatleri gözetilerek; ikili, bölgesel, çoklu, çok taraflı ticari ve ekonomik ilişkileri ve işbirlikleri geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.236)		
Tedbir 236.1. Firmalarımızın pazarlara erişim imkânlarının iyileştirilmesi ve adil rekabet ortamında çalışmalarının sağlanması amacıyla ikili, bölgesel, çoklu ve çok taraflı platformlarda yabancı ülkeler ile diyalog güçlendirilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı	1. Dünya Ticaret Örgütündeki müzakerelere aktif katılım sağlanarak, ülkemiz adına adil rekabet ortamı yaratacak kuralların belirlenmesine çalışılacaktır.
Tedbir 236.2. AB ile Gümrük Birliği'nin güncellenmesine yönelik çalışmalar sürdürülecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), İlgili Bakanlıklar	1. Gümrük Birliğinin güncellenmesi için Avrupa Komisyonundaki üst düzey ve teknik muhataplar ile; ayrıca üye ülkelerdeki siyasi ve teknik muhataplar ile diğer taraftan üye ülkelerin iş dünyası temsilcileri ile yapılacak görüşmeler yoluyla ülkemizin güncellemeye yönelik pozisyonu anlatılacak ve güncelleme müzakerelerinin başlaması için girişimde bulunulacaktır. İç paydaşlar ile müzakerelerdeki önceliklerimizin belirlenmesi ve katkılarının alınması için toplantılar gerçekleştirilecektir. Ülkemizin, Avrupa Komisyonu bünyesinde faaliyet gösteren daha fazla sayıda komiteye katılımını teminen girişimler sürdürülecektir.
Tedbir 236.3. Ekonomide rekabetçiliğin ve verimliliğin artması, tercihli pazara giriş imkânlarının geliştirilmesini teminen, makroekonomik hedefleri destekleyici yeni serbest ticaret anlaşmaları müzakere edilecek ve yürürlükteki serbest ticaret anlaşmalarının kapsamının genişletilmesine yönelik çalışmalar sürdürülecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Türkiye-Azerbaycan TTA'sının kapsamının genişletilmesi için müzakereler yürütülecektir. 2. Türkiye-Ukrayna STA Müzakerelerinin tamamlanması amacıyla teknik görüşmeler düzenlenecektir. 3. Tayland STA müzakereleri 2021 yılında sürdürülecektir. 4. Özbekistan ile TTA müzakereleri tamamlanacak ve Avrasya Ekonomik Birliği ile TTA imzalanması için istikşafi görüşmeler yürütülecektir. 5. Türkmenistan ile TTA müzakerelerine başlanılması için çalışma yapılacaktır. 6. Türkiye-Japonya Serbest Ticaret Anlaşmasının bitirilmesi amacıyla müzakerelerin sürdürülecektir.

Tedbir 236.5. Afrika açılımı çerçevesinde Afrika ülkeleri ile olan diplomatik, ekonomik, ticari ve kültürel ilişkiler daha da güçlendirilecek; ülkemiz ile bölge ülkeleri arasında dış ticaret hacmi artırılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. 2021 yılı için hedef ve öncelikli ülkeler olan Güney Afrika Cumhuriyeti, Kenya, Fildişi Sahili, Gana, KDC, Nijerya, Senegal ve Tanzanya ile KEK toplantısı yapılacaktır. 2. Üçüncü Türkiye-Afrika Ekonomi ve İş Forumu kıta ülkelerinin temsilcileriyle gerçekleştirilecektir.
Tedbir 236.6. Ortadoğu bölgesinde yer alan ülkeler ile mevcut diplomatik, ekonomik, ticari ve kültürel ilişkilerimiz güçlendirilecek; bölge ülkeleri ile dış ticaret hacmi artırılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, İlgili Bakanlıklar	1. İran ile Tercihli Ticaret Anlaşması'nın genişletilmesine matuf müzakereler tamamlanacaktır. 2. Cezayir, İran, Umman, Kuveyt ve Libya ile KEK Toplantıları gerçekleştirilecektir. 3. Ürdün ile tercihli bir ticaret düzenlemesi (STA veya TTA) imzalamak üzere müzakerelere başlanacaktır. 4. Tunus ve İsrail ile STA Ortak Komite/Konsey toplantıları gerçekleştirilecektir.
Tedbir 236.7. Türk Cumhuriyetleri ve BDT ülkeleri ile mevcut diplomatik, ekonomik, ticari ve kültürel ilişkilerimiz güçlendirilecek; bölge ülkeleri ile dış ticaret hacmi artırılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı	1. Türk Konseyi bünyesinde Ticaret / Ekonomi Bakanları Toplantısı ile Ticaret / Ekonomi Çalışma Grubu Toplantısı, mutat olduğu üzere düzenlenecektir. 2. Rusya, Ukrayna, Moldova, Belarus, Kazakistan, Azerbaycan, Türkmenistan, Tacikistan, Kırgızistan, Özbekistan ile Karma Ekonomik Komisyonu Toplantıları; KKTC ile Ortak Komite Toplantısı gerçekleştirilecektir. 3. Rusya, Azerbaycan, Belarus, Kırgızistan ve Kazakistan ile Ticaret ve Yatırım Çalışma Grubu Toplantıları gerçekleştirilecektir.

c) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2019	2020(1)	2021(2)
AB ve AB üyesi ülkelerle gerçekleştirilecek üst düzey siyasi ve teknik görüşme sayısı	Adet	9	48	15
Destek kapsamına alınan tasarım ve ürün geliştirme proje sayısı (Kümülatif)	Adet	670	952	1000
İhracatçıların katılımının desteklendiği milli ve bireysel yurtdışı fuar sayısı	Adet	2.100	465	2.160 (3)
Mal ihracatına yönelik Turquality® ve Marka programları kapsamında desteklenen marka sayısı (Kümülatif)	Adet	289	300	312
İhracat desteklerine yönelik etki analizi çalışması sayısı	Adet	0	1	1
Helal sertifikasyonları da dâhil olmak üzere 2014/8 sayılı Karar kapsamında verilecek destek tutarı	Milyon TL	70	75	75
Faaliyette bulunan Türkiye Ticaret Merkezlerinin sayısı	Adet	3	3	5
Uluslararası alanda etkinliği arttırmaya yönelik yurtdışında açılan tapu temsilciliği (4)	Sayı	0	0	5
İhracat (Fob) (5)	Milyar Dolar	180,8	165,9	184,0
İthalat (Cif)	Milyar Dolar	210,3	204,0	223,3
Cari İşlemler Dengesi	Milyar Dolar	8,6	-24,4	-13,9
Cari İşlemler Dengesi/GSYH	Yüzde	1,1	-3,5	-1,9
Hizmet Geliri (Milyar)	Milyar Dolar	64,6	37,4	52,6
Seyahat Gelirleri	Milyar Dolar	29,8	10,3	19,8
İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (5)	Yüzde	86,0	81,3	82,4
Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişi (6)	Milyar Dolar	9,1	6,3	12,5

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program
(3) 2021 yılında Covid-19 pandemisinde ikinci dalga yaşanmazsa 900 adet milli veya bireysel fuarın, 40 adet yurt içi fuarın ve 4 adet sanal fuarın (sanal fuar organizasyonu/sanal fuar katılımı) destek kapsamına alınması; kinci dalga yaşanması halinde 450 adet milli veya bireysel fuarın, 20 adet yurt içi fuarın ve 10 adet sanal fuarın (sanal fuar organizasyonu/sanal fuar katılımı) destek kapsamına alınması öngörülmektedir.
(4) 2021 yılı için Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi çıkması durumunda açılması planlanan yurtdışı tapu temsilciliği sayısını göstermektedir.
(5) Bu gösterge aynı zamanda Merkezi Yönetim Bütçesinde yer alan Ticaretin Düzenlenmesi, Geliştirilmesi ve Kolaylaştırılması Programının performans göstergelerinden biridir.
(6) Bu gösterge aynı zamanda Merkezi Yönetim Bütçesinde yer alan Sanayinin Geliştirilmesi, Üretim ve Yatırımların Desteklenmesi Programının performans göstergelerinden biridir.

2.1.4. Enflasyon ve Para Politikası

a) Amaç

2021 yılında para politikasının temel amacı güçlü bir para politikası duruşu ve politika eşgüdümü ile para ve maliye politikası araçlarının etkin kullanımına devam ederek finansal istikrarı gözeterek fiyat istikrarını sağlamak ve korumaktır.

b) Politika ve Tedbirler

Para politikası araçları güçlü bir şekilde kullanılmaya devam edilecektir. Para, maliye ve gelirler politikaları koordineli olarak yürütülecektir.

Enflasyon hedeflemesi doğrultusunda, hükümet ve TCMB enflasyon hedefini birlikte belirlemeyi ve bu hedefi kamuoyuna açıklamayı sürdürecektir.

Enflasyonu kademeli olarak hedeflenen seviyelere düşürmeyi amaçlayan ihtiyatlı para politikası önlemleri maliye ve gelirler politikaları tarafından da desteklenecektir.

Mali disiplin korunacak şekilde, yönetilen/yönlendirilen fiyatlar ve vergi düzenlemeleri geçmiş enflasyona endeksleme davranışının azaltılmasına yardımcı olacak şekilde belirlenecektir.

Dalgalı kur rejimi uygulamasına devam edilecek, kurlarda sağlıksız fiyat oluşumlarının gözlenmesi veya aşırı oynaklık durumunda piyasalarda istikrarın sağlanması amacıyla gerekli adımlar atılacaktır.

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
TCMB, fiyat istikrarının sağlanması temel amacı doğrultusunda parasal aktarım mekanizmasının etkin işleyişi için tüm araçları kararlı ve bağımsız bir şekilde kullanmaya devam edecektir. (Kalkınma Planı p.242)		
Tedbir 242.2. Politika kararlarının iletişimi kapsamında, fiyatlama davranışları ve enflasyonu etkileyen unsurlardaki gelişmeler ile bu gelişmelerin kararları ne yönde etkilediği konularında kamuoyu bilgilendirilmeye devam edilecektir.	TCMB (S)	1. 2021 yılında politika kararlarının iletişimi kapsamındaki uygulamalara devam edilecek, kamuoyunun daha geniş kesimlerinin kararları anlayıp yorumlayabilmeleri amacıyla dijital araçların daha etkin kullanımı ve yalın dille hedef kitlelere kararların açıklanması konusunda çalışmalar yürütülecektir.
Gıda fiyatlarının enflasyon üzerindeki baskısını azaltmaya yönelik olarak lojistik ve depolama alanlarında gerekli düzenlemeler yapılacak ve tarımda bölge ve ürün bazında bir planlamanın kurumsal altyapısı hayata geçirilecektir. (Kalkınma Planı p.244)		
Tedbir 244.2. Gıda lojistik ve depolama hizmetlerini uluslararası standartlarda sunacak, daha rekabetçi bir yapının oluşturulmasını sağlayacak düzenleme yapılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Sebze ve Meyvelerin Toptan ve Perakende Ticaretinde Uyulması Gereken Standart Uygulamalara İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Tebliğde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ yürürlüğe konulacaktır. 2. Lisanslı depoculuk sisteminin ülke genelinde yaygınlaştırılması amacıyla lisanslı depo sayısı ve kapasitesi artırılarak 2021 yılı sonunda lisanslı depo sayısı 130'a, lisanslı depo kapasitesi 7 milyon tona ulaştırılacaktır.
Tedbir 244.3. Dönemsel fiyat dalgalanmaları asgariye indirilmesini sağlayacak soğuk depo zincirleri desteklenecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, TCMB	1. KKYDP kapsamında teklif edilen projelerde soğuk hava depoları yapımları için hibe desteği verilmeye devam edilecektir.

Tedbir 244.7. Taze meyve sebze piyasasında mevsimselliği ve yüksek fiyat artışlarını dengeleyici bir unsur olarak teknolojik örtü altı üretim ile modern sulama sistemleri desteklenecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, TCMB, YİKOB'lar, İl Özel İdareleri, Ziraat Bankası, Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği	1. KKYDP kapsamında teklif edilen projelerde sera yapımları için hibe desteği verilmeye devam edilecektir.

c) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2019	2020(1)	2020(2)
TÜFE Yıllık Artış Hızı	Yüzde	11,8	10,5	8,0

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2.1.5. Mali Piyasalar

a) Amaç

Reel sektörün finansman ihtiyacına düşük maliyetle cevap verebilen, farklı nitelikteki finansal araçları güvenilir kurumlar aracılığıyla geniş bir yatırımcı tabanına sunabilen ve İstanbul'un cazip bir küresel finans merkezi olma hedefini destekleyen, kurumsal yapısı güçlü bir finansal sektörün oluşturulması temel amaçtır.

b) Politika ve Tedbirler

Politika / Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Finansal sektörün reel sektörün finansmanındaki etkinliği artırılacak ve reel sektörün sermaye piyasasından ve Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) gözetimindeki banka dışı finansal kuruluşlardan fon kullanması özendirilecektir. (Kalkınma Planı p.247)		
Tedbir 247.6. Borsa İstanbul Anonim Şirketi (BİST) Özel Pazar şirketlerine yapılan yatırımlar, belirli bir orana kadar, yatırım yapan şirketlerin dönem kazancından düşülecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Gelir İdaresi Başkanlığı, SPK, Borsa İstanbul, Türkiye Sermaye Piyasaları Birliği	1. Yasal düzenleme için teknik çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 247.7. Aracı kurumların proje finansman fonu kurarak projeye dayalı menkul kıymet ihraç edebilmesine yönelik mevzuat düzenlemesi yapılacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), SPK, Borsa İstanbul, Türkiye Sermaye Piyasaları Birliği	1. Sermaye Piyasası Kanunu'na 20.02.2020 tarihinde eklenen "Proje finansmanı, proje finansman fonu ve projeye dayalı menkul kıymet" başlıklı 61/B maddesi çerçevesinde projeye dayalı menkul kıymetler tebliği hazırlanacaktır.

Tedbir 247.10. Şirketlerin halka açılmasına destek olacak vergisel teşvikler sağlanacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Gelir İdaresi Başkanlığı, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, SPK, Borsa İstanbul, Türkiye Sermaye Piyasaları Birliği	1. Yasal düzenleme için teknik çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 247.11. Kamusal ve özel nitelikli varlık ve projelere dayalı, ortaklık temelli menkul kıymet enstrümanları geliştirilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), SPK, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, BDDK, Borsa İstanbul, Türkiye Sermaye Piyasaları Birliği	1. Sermaye Piyasası Kanunu'na 20.02.2020 tarihinde eklenen "Proje finansmanı, proje finansman fonu ve projeye dayalı menkul kıymet" başlıklı 61/B maddesi çerçevesinde projeye dayalı menkul kıymetler tebliği hazırlanacaktır.
Tedbir 247.13. KÖİ projelerinin finansmanında kredi piyasalarının yanı sıra sermaye piyasaları da araç olarak kullanılacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, SPK, Borsa İstanbul, Türkiye Sermaye Piyasaları Birliği	1. Ulusal ve uluslararası alanlarda katılım sağlanacak toplantılarda KÖİ projelerinin finansmanı için kredi piyasalarının yanı sıra tahvil ihracı gibi alternatif sermaye piyasası araçlarının da borç üstlenimine tabi olabileceği hususlarında bilgilendirme yapılacaktır.
Tedbir 247.14. Bankaların ülkenin makroekonomik hedefleriyle uyumlu ücretlendirme stratejileri belirleyerek bütçe ve performans hedefleri koyması sağlanacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), BDDK, Türkiye Bankalar Birliği, Türkiye Katılım Bankaları Birliği	1. Ülkemizin ulaşmaya çalıştığı makroekonomik hedeflere bankacılık sektörünün vereceği katkının artırılması ve mevcut kaynakların çarpan etkisi yaratacak şekilde verimli kullanılması amaçlarıyla, 31/03/2016 tarihli ve 6827 sayılı Kurul Kararıyla yürürlüğe giren ancak uygulaması ertelenen Bankalarda İyi Ücretlendirme Uygulamalarına İlişkin Rehber hükümlerinde, Avrupa Bankacılık Otoritesi (EBA), Uluslararası Ödemeler Bankası (BIS) dokümanları ve uluslararası iyi uygulama örnekleri esas alınarak gerekli revizyonlar yapılacak ve söz konusu Rehberin sistemik önemli bankalarda tamamının, diğer bankalarda ise orantısallık ilkesi doğrultusunda uygulanması sağlanacaktır.

Tedbir 247.15. Bankaların kredi yaşam döngüsüne ilişkin bir çerçeve çizilerek, kredilerin kullandırımına dair yeni bir yapı oluşturulacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), BDDK, Türkiye Bankalar Birliği, Türkiye Katılım Bankaları Birliği	1. Basel Bankacılık Denetim Komitesi (BCBS) ve Avrupa Bankacılık Otoritesi (EBA) dokümanları ve uluslararası iyi uygulama örnekleri esas alınarak Kredi Tahsis ve İzleme İyi Uygulama Rehberi hazırlanacaktır.
Finansal kuruluşların düzenleme ve denetleme çerçevesi güçlendirilecek, etkin bir rekabet ortamı sağlanacak, işlem maliyetleri azaltılacak ve sağlıklı bilgiye erişimleri kolaylaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.248)		
Tedbir 248.2. Finansal kuruluşların ana ortaklarını ve tüm iştiraklerini kapsayan mevcut konsolide denetim çerçevesinin etkinliği artırılacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), BDDK	1. Finansal kuruluşların ana ortaklarını ve tüm iştiraklerini kapsayan mevcut konsolide denetim çerçevesinin etkinliğinin artırılmasına yönelik olarak denetim rehberlerinde güncelleme yapmak amacıyla çalışma ekibi oluşturulacaktır.
Tedbir 248.5. Elektronik çek ve bono sistemi kurulacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, TCMB, BDDK	1. Elektronik Çek ve Bono Kanunu'nun yasalaşmasının ardından ikincil düzenlemelerin yürürlüğe konulması ve Elektronik Çek ve Bono Sisteminin kurulması sağlanacaktır.
Uluslararası ticaret sisteminde kabul görecek alternatif para ve ödeme sistemleri geliştirilmesi amacıyla ülke işbirlikleri tesis edilecek ve çalışmalar sürdürülecektir. (Kalkınma Planı p.249)		
Tedbir 249.3. İkili anlaşmalar yoluyla yerel para cinslerinden ticaret imkânları artırılacaktır.	TCMB (S), Ticaret Bakanlığı	1. TCMB-Çin Merkez Bankası arasında yenilenen Para Takası Anlaşması kapsamında firmalarımıza Çin Yuanı reeskont kredisi kullandırılmasına benzer uygulamalar Türkiye ile finansal ve ticari ilişkileri yoğun olan ülkelere yayılacaktır. 2. Halen bazı ülkelerle karşılıklı olarak finansal piyasalarda yerel para cinsi işlemlere başlanması, yerel kredi kartlarının kabulü ve finansal işlemlerin yerel para cinsinden gerçekleştirilmesi, bankalar arası iş birliği ve iletişimin güçlendirilmesini teminen hayata geçirilen önlemlerin diğer önde gelen ülkeler ile de geliştirilmesi için girişimde bulunulacaktır.
Tedbir 249.4 Hedef ülke merkez bankalarıyla ödeme sistemlerinin uyumlu çalışması imkânları araştırılacak ve ticaretin güvenilirliğini güçlendirici ve hızlandırıcı önlemler alınacaktır.	TCMB (S), Ticaret Bakanlığı	1. Hedef ülkelerle yapılan ticaretin güvenilirliğini ve hızını artırmaya yönelik olarak ödeme sistemleri alanında yapılabilecek çalışmalara ilişkin bir bilgi notu hazırlanarak, konu ile ilgili Ticaret Bakanlığı ile görüşülecek ve ortak takas odası kurulmasına yönelik çalışmalar takip edilecektir.
Tedbir 249.5. Blokzincir tabanlı dijital merkez bankası parası uygulamaya konulacaktır.	TCMB (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, TÜBİTAK	1. Anlık Ödeme Sisteminin yaygınlaştırılmasına yönelik katman servislerin geliştirilmesi kapsamında TR Karekod ile ödeme akışları hizmete geçirilerek; Merkez Bankası Sayısal Parası (MBSP) projesinin konumlanmasına yönelik karar alınacaktır.

Uluslararası iyi uygulamalardan yararlanılarak firmalara fırsat eşitliği sağlayan, güvenli bir finansal teknoloji (fintek) ekosisteminin oluşumu desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.250)		
Tedbir 250.1. Fintek ekosisteminin ülkemizde gelişmesine yönelik yol haritası oluşturulacak ve uygulamaya dair koordinasyon tek bir kamu kurumu tarafından sağlanacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi (S)	1. Fintek ekosisteminin ülkemizde gelişmesine yönelik yol haritası oluşturulacaktır.
Tedbir 250.2. Düzenleme Deney Alanı ve Endüstri Deney Alanı oluşturulacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi (S)	1. Düzenleme Deney Alanı (Sandbox) ve Endüstri Deney Alanı ile fintek ekosistemi için gerekli mevzuat değişikliği yapılacaktır.
Tedbir 250.4. İstanbul Finans ve Teknoloji Üssü kurulacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi (S)	1. İstanbul Finans Merkezi bünyesinde bir Finans Teknopark kurulacaktır.
Finansal hizmetlere erişimin kolaylaştırılması, finansal bilincin ve yatırımcı tabanının geliştirilmesi için faaliyetler yürütülecektir. (Kalkınma Planı p.251)		
Tedbir 251.1. İlk, orta ve yükseköğretim kurumlarında finansal okuryazarlık eğitimi yaygınlaştırılacak, söz konusu eğitimin, yaygın eğitim kapsamında yetişkinlere de verilmesi sağlanacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S)	1. Finansal eğitim kapsamında lise çağındaki öğrencilere yeni materyaller hazırlanacaktır. 2. Finansal okuryazarlık kapsamında öğretmen ve öğrenci eğitimleri gerçekleştirilecektir. 3. Mevcut sistemde devam eden ekonomi, girişimcilik ve işletme seçmeli dersleri öğretim programlarında ulaşılmak istenen hedefe binaen güncelleştirilecektir.
Tedbir 251.6. Çalışanlara pay edindirme programları tanımlanacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), SPK	1. Çalışanlara pay edindirme programlarının hukuki çerçevesi çizilecek olup, mevcut mevzuat hükümleri, uygulamadaki ihtiyaçlar çerçevesinde gözden geçirilecek ve gerekli görülmesi durumunda güncellenecektir.
Faizsiz finans sisteminin ülkemiz finans sistemindeki yeri güçlendirilecek, faizsiz finans alanında ürün ve hizmet çeşitliliği ile insan kaynağı geliştirilecek, politika geliştirme süreçlerini destekleyecek araç ve mekanizmalar oluşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.252)		
Tedbir 252.3. Faizsiz finans alanında bütüncül veri raporlama altyapısı oluşturulacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), SPK, BDDK, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Türkiye Sigorta Reasürans ve Emeklilik Şirketleri Birliği, Türkiye Katılım Bankaları Birliği	1. Ülkemiz faizsiz finans sistemindeki gelişmelerin daha sağlıklı izlenmesi ve analiz edilmesi için bu alanda geniş kapsamlı bir veri seti oluşturularak, etkin bir raporlama sistemi kurulacaktır.
Tedbir 252.11. Katılım sigortacılığını teşvik edici mahiyette mevzuat ve kurumsal yapı geliştirilecek ve her tür risk grubuna hitap eder şekilde yaygınlaştırılacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Türkiye Sigorta Reasürans ve Emeklilik Şirketleri Birliği	1. Katılım Sigortacılığı Genel Görünüm ve Durum Tespit Raporu hazırlanarak katılım sigortacılığına ilişkin iyileştirme alanları tespit edilecektir. 2. Katılım sigortacılığı faaliyetlerinin faizsiz finans prensipleriyle uyumlu olacak şekilde gelişimini teminen katılım sigortacılığı mevzuatında değişiklik çalışması yapılacaktır. 3. Etkin denetim ve gözetimi sağlamak amacıyla Katılım Sigortacılığı Denetim ve Gözetim Rehberi hazırlanacaktır.

c) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2019	2020 (1)	2021 (2)
Bankacılık Kredileri/GSYH (3)	Yüzde	61,5	73,0	75,0
Katılım Bankaları Kredilerinin Toplam Krediler İçindeki Payı	Yüzde	5,5	6,2	6,5
BİST Piyasa Kapitalizasyonu/GSYH	Yüzde	25,7	25,0	25,0
Özel Sektör Borçlanma Araçları Nominal Stoku/GSYH	Yüzde	1,8	2,0	2,0

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program
(3) Canlı krediler kullanılmıştır.

2.1.6. MALİYE POLİTİKASI

a) Amaç

Kamu maliyesinin güçlü ve sürdürülebilir yapısının korunması temel amaçtır. Bu bağlamda salgınla mücadele kapsamında etkin bir şekilde kullanılan maliye politikası, Program döneminde ekonomik toparlanmaya zarar vermeyecek şekilde sıkılaştırılmaya başlanacaktır.

Maliye politikası; para politikası hedefleriyle uyumu da gözetecek şekilde ülkemizin büyüme potansiyelinin artırılmasına, ekonomik refahın kapsayıcı ve sürdürülebilir biçimde bölüşümüne, cari açığın sürdürülebilir seviyede tutulmasına, yurt içi tasarrufların ve yatırımların teşvikine katkı verecek şekilde uygulanacaktır.

Program döneminde yatırımların ve harcama programlarının etkinliği artırılacak, kamu gelir kalitesi iyileştirilecek ve kamu borcunun milli gelire oranı sürdürülebilir düzeylerde tutulacaktır.

2021 yılı bütçesiyle birlikte kamu hizmetlerini program yaklaşımıyla ele alan bütçe yapısına geçilecektir. Kaynak tahsisinde etkinliği artırmak ve öncelikli alanlara mali alan yaratmak amacıyla harcama gözden geçirmeleri gerçekleştirilecektir.

Vergi mevzuatının ekonomik ve sosyal alanda öncelik ve hedefleri destekleyici bir yaklaşımla gözden geçirilmesi çalışmaları sürdürülecektir. Kamu harcamalarının finansmanı için sürekli ve kalıcı gelir kaynaklarının artırılması, mevcut vergi kanunlarında sadeleştirmeler yapılması ve vergilemede etkinliğin artırılması ile vergi tabanının genişletilmesi suretiyle ekonomide kayıt dışılığın azaltılması program döneminde kamu gelir politika ve uygulamalarının temel hedefleri olacaktır.

b) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Kamu harcamalarının değerlendirilmesi, önceliklendirilmesi ve kaynakların etkin kullanımının gözetilmesi, kamu kurumlarının performansının değerlendirilmesi ve sağlıklı mali sıkılaştırma uygulamalarının yürütülmesine yönelik olarak harcama gözden geçirmeleri yapılacak, harcama programlarının uygulama süreçlerinde etkinlik artırılacak ve harcamalar kontrol altında tutulacaktır. (Kalkınma Planı p.260)		
Tedbir 260.1. Harcamaların etkililik, ekonomiklik ve verimlilik durumlarının raporlanmasını sağlayacak şekilde harcama gözden geçirmeleri yapılacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Harcama gözden geçirmelerinin etkin bir şekilde yapılabilmesini temin etmek üzere yöntem ve araçlar geliştirilecektir. 2. Belirlenen programlarda harcama gözden geçirmeleri yapılacaktır.
Tedbir 260.2. Harcama gözden geçirmeleri sonucunda verimsiz harcama alanları tasfiye edilecek, bu yolla oluşturulacak mali alanın öncelikli harcama alanlarına tahsis edilmesi sağlanacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Harcama gözden geçirmeleri sonucunda elde edilen bulgular ve imkânlar kaynak tahsisi sürecinde kullanılacaktır
Tedbir 260.3. Kamu personeli daha verimli kullanılacak, çalışan memnuniyeti artırılacak, kamu personelinin mali ve sosyal hakları Planda öngörülen makroekonomik politikalarla uyumlu bir şekilde belirlenecektir.	Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Kamu personelinin daha verimli çalışabilmesini teminen mesleki ve kişisel eğitim planlarının hazırlanmasına destek olması için geliştirilen araçların kullanımı yaygınlaştırılacaktır. 2. Kamu personelinin daha verimli ve memnun bir şekilde çalışabilmesi amacıyla insan kaynakları uygulamalarını yaygınlaştıracak kurumlar arası işbirlikleri artırılacaktır.
Tedbir 260.5. Kamu yatırım harcamalarında tasarruf sağlamak üzere kamu ihale ve sözleşme süreçleri iyileştirilerek rekabet artırılacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Kamu İhale Kurumu, DMO, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. İsteklilerin yeterlilik bilgilerinin tek bir doküman üzerinden tevsik edilebileceği e-sertifika kullanımına ilişkin mevzuat ve EKAP'ta altyapı çalışmaları tamamlanacaktır. 2. Belirli parasal limitler ve alım türleri bazında EKAP'a kayıtlı gerçek/tüzel kişilerin yeterliklerine uygun olarak sınıflandırılmasına yönelik sistem geliştirilecek, ihalelere katılımda bu sınıflandırmanın dikkate alınması sağlanacaktır. 3. 4734 sayılı Kanun kapsamındaki ihalelerde sözleşmelerin elektronik olarak imzalanması, sözleşme sürecine ilişkin bilgi girişlerinin EKAP üzerinden yapılması ve takibi sağlanacaktır. 4. 4734 sayılı Kanuna ilişkin ikincil mevzuat sadeleştirilerek, KOBİ'lerin ihalelere katılımını teşvik edecek şekilde günümüz ihtiyaçlarına uygun hale getirilecektir.

Tedbir 260.6. Taşıt Kanunu, taşıt yönetiminde etkinlik ve verimliliği gözetecek şekilde güncellenecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, DMO	1. Kamu Filo Yönetim Sistemi Projesinin uygulama modelleri merkezi yönetim kapsamındaki kamu idarelerine yaygınlaştırılacaktır.
Teşvik, destek ve sosyal yardım uygulamaları gözden geçirilerek etkin olmayan uygulamalar kaldırılacak, Plan öncelikleri çerçevesinde yapısal düzenlemeler yapılacaktır. (Kalkınma Planı p.261)		
Tedbir 261.2. Vergisel teşvikler tüm iktisadi ve sosyal etkileriyle birlikte değerlendirilecek, vergi harcaması nitelikli düzenlemeler gözden geçirilerek etkin olmayanlar kademeli olarak kaldırılacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Gelir İdaresi Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Vergisel teşvikler gözden geçirilerek vergi harcaması nitelikli olanlar ve vergisel etkileri tespit edilecektir.
Vergilemede gönüllü uyum, öngörülebilirlik ve şeffaflık artırılacak, vergileme hizmetleri etkinleştirilecektir. (Kalkınma Planı p.262)		
Tedbir 262.2. Gelir idaresinin kurumsal kapasitesi artırılarak kayıt dışı ekonomiyle mücadele sürdürülecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Gelir İdaresi Başkanlığı, Vergi Denetim Kurulu	1. Gelir İdaresinin kurumsal kapasitesi arttırılarak kayıtdışı ekonomiyle Yaygın ve Yoğun Vergi Denetimleri yapılarak mücadele sürdürülecektir.
Tedbir 262.5. e-Fatura ve e-Defter uygulamaları sistemsel olarak geliştirilerek sahte belgeyle daha etkin mücadele edilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Gelir İdaresi Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. e-Belge Uygulamalarına kayıtlı mükelleflerin ciro büyüklükleri ve mükellefiyet türleri de dikkate alınarak 2021 yılından itibaren düzenleyecekleri e-Belgelerde, TÜİK tarafından belirlenen standart ürün kodu, standart birim ve standart miktar bilgilerinin de zorunlu olarak kullanımı sağlanacaktır.
Vergi adaletinin güçlendirilmesi, vergi tabanının genişletilmesi ve vergi hasılasının artırılmasını sağlayacak şekilde vergi sisteminde revizyonlar yapılacaktır. (Kalkınma Planı p.263)		
Tedbir 263.4. Kapsam, matrah ve vergi oranlarının yeniden düzenlenmesi suretiyle doğrudan vergilerin vergi gelirleri içindeki payında artış sağlanacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Gelir İdaresi Başkanlığı	1. Kapsam, matrah ve vergi oranlarına yönelik çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 263.7. Gayrimenkul sahipliği üzerinden alınan vergiler diğer tasarruf araçlarının vergilendirilmesi dikkate alınmak suretiyle yeniden değerlendirilecektir	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Gelir İdaresi Başkanlığı	1. Kişilere ait gayrimenkullerden alınan vergilerin ülke düzeyinde tasarrufun teşviki ve kaynakların üretken alanlara yönlendirilmesi kapsamında, gerekli değerlendirmelerin yapılabilmesi için konuya ilişkin ilgili mevzuat taramaları yapılarak bu yöndeki düzenlemeler gözden geçirilecektir.

Yerel yönetimlerin mali yapılarını güçlendirmek amacıyla öz gelirleri artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.264)		
Tedbir 264.2. Gayrimenkullerin vergilendirilmesinde esas alınan alım satım değerinin belirlenmesi ve beyanına ilişkin yeni bir sistem devreye sokulmak suretiyle vergide adalet pekiştirilecek ve vergileme etkinleştirilecektir. Bu çerçevede ilgili bakanlıklar sistemin tasarımı ve uygulamasına ilişkin düzenlemeler ile gerekli altyapıyı birlikte oluşturacaklardır	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Toplu Değerleme Sistemi Kurulmasına yönelik Dünya Bankası finansmanlı Danışmanlık Hizmetinin, 2021 yılı içerisinde tamamlanacaktır.
Bütünleşik Kamu Mali Yönetim Bilişim Sistemi Projesi tamamlanacaktır. (Kalkınma Planı p.265)		
Tedbir 265.1. Merkezi yönetim kapsamındaki kamu idareleri için e-belge, eimza, e-arşiv, e-fatura gibi yeni teknolojik imkânlara sahip, muhasebe odaklı bir bilişim sistemi altyapısı oluşturulacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S)	1. Merkezi yönetim kapsamında, e-belge sürecine ilişkin devreye alınan uygulamalarda yaygınlaştırma sürecine devam edilecektir.

c) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2019	2020 (1)	2021 (2)
Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (GSYH'ya Oran)	Yüzde	3,2	6,1	4,7
Kamu Kesimi Program Tanımlı Dengesi (GSYH'ya Oran)	Yüzde	-3,7	-5,1	-2,6
Genel Devlet Gelirleri (GSYH'ya Oran)	Yüzde	33,1	32,5	31,7
Genel Devlet Harcamaları (GSYH'ya Oran)	Yüzde	36,1	38,6	36,3
Genel Devlet Dengesi (GSYH'ya Oran) (3)	Yüzde	-3,0	-6,1	-4,5
Yapısal Genel Devlet Dengesi (Potansiyel GSYH'ya Oran)	Yüzde	-5,6	-5,4	-4,6
AB Tanımlı Genel Yönetim Borç Stoku (GSYH'ya Oran) (4)	Yüzde	32,5	41,1	40,8
Harcama Gözden Geçirme Rehberinin Tamamlanma Oranı	Yüzde	-	50	100
Harcama Gözden Geçirilmesine İlişkin Eğitim Verilen Kurumların Oranı	Yüzde	-	-	25
Hazırlanan Harcama Gözden Geçirme Rapor Sayısı	Adet	3	3	5

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

(3) Bu gösterge aynı zamanda Merkezi Yönetim Bütçesinde yer alan Stratejik Yönetim ve Kaynak Tahsisi Programının performans göstergelerinden biridir.

(4) Bu gösterge aynı zamanda Merkezi Yönetim Bütçesinde yer alan Hazine Varlıklarının ve Yükümlülüklerinin Yönetimi Programının performans göstergelerinden biridir.

2.1.7. Sosyal Güvenlik Sistemi ve Finansmanı

a) Mevcut Durum

Sosyal sigorta kapsamındaki nüfus oranı, kayıt dışı istihdamla mücadele ve prim teşviklerinin etkisiyle 2019 yılında yüzde 85 düzeyine ulaşmıştır. Bu çerçevede, fiili denetimlerin yanı sıra veri tabanlarının iyileştirilmesi, bilgi teknolojilerinden yararlanılması ve kayıt dışı istihdamın azaltılmasına yönelik faaliyetlere devam edilmektedir.

08/01/2020 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 2040 sayılı Cumhurbaşkanı Kararıyla prim borcu olanlar ile bunların bakmakla yükümlü olduğu kişilerin 2020 yılı sonuna kadar Sağlık Bakanlığı ve bağlı kuruluşlarının sağlık tesisleri ile devlete ait üniversite hastanelerinden yararlanmasına imkân tanınmıştır.

23/02/2020 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 2137 sayılı Cumhurbaşkanı Kararıyla sigorta primine esas kazanç alt sınırı üzerinden bölgesel olarak uygulanan ilave altı puan prim teşviki uygulamasının süresi 31/12/2020 tarihine uzatılmıştır.

26/03/2020 tarihli Mükerrer Resmi Gazete'de yayımlanan 7226 sayılı Kanunla Esnaf Ahilik Sandığı uygulamasının başlangıç tarihi 01/01/2021 olarak değiştirilmiştir.

Aynı Kanunla, 2019 yılının aynı ayına ilişkin SGK'ya verilen aylık prim ve hizmet belgelerinde prime esas günlük kazancı 128 TL (toplu iş sözleşmesine tabii işyerleri için 256 TL) ve altında bildirilen sigortalılar için bu kişileri istihdam eden işverenlere asgari ücret desteği sağlanması düzenlenmiştir. Buna göre, 2020 yılında cari ayda prim ve hizmet belgelerinde bildirilen sigortalılara ilişkin toplam prim ödeme gün sayısının 2020 yılı Ocak-Aralık dönemi için günlük 2,5 TL ile çarpımı sonucu bulunacak tutarın, bu işverenlerin SGK'ya ödeyecekleri sigorta primlerinden mahsup edileceği hükmü getirilmiştir. Asgari ücret desteğinden yararlanmada bir önceki yıldaki en az sigortalı sayısına ilave olma şartı bulunmaktadır.

Aynı Kanunla, kısmi çalışmada yirmi gün ve altındaki çalışma sürelerinde sağlık primlerini otuz güne tamamlama zorunluluğundaki sınır sekiz güne indirilmiştir. Böylece, kısmi süreli veya çağrı üzerine çalışanlar ile ay içerisinde günün bazı saatlerinde çalışıp, çalıştığı saat karşılığında ücret alanlar için ay içerisinde dokuz ila yirmi gün çalışanlara eksik günlerine ait genel sağlık sigortası primlerini otuz güne tamamlama zorunluluğu kaldırılmıştır.

Aynı Kanunla, 30/06/2020 tarihine kadar geçerli olmak üzere Covid-19 kaynaklı zorlayıcı sebep gerekçesiyle yapılan kısa çalışma başvurularında kısa çalışma ödeneğine hak kazanabilme şartının, son 120 gün yerine son 60 gün kesintisiz çalışmak ve son üç yıl içinde en az 600 yerine en az 450 prim ödeme gün sayısına sahip olmak şeklinde uygulanması düzenlenmiştir. 28/07/2020 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 7252 sayılı Kanunla salgın kaynaklı kısa çalışma ödeneği uygulamasını bütün veya sektörel olarak yılsonuna kadar uzatma yetkisi Cumhurbaşkanına verilmiştir. 31/08/2020 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 2915 sayılı Cumhurbaşkanı Kararıyla, kısa çalışma ödeneğinden yararlanma süresi Ekim ayı sonuna kadar uzatılmıştır.

24/03/2020 tarihli Mükerrer Resmi Gazete'de yayımlanan Yönetmeliklerle salgın döneminde Sağlık Bakanlığı ve devlete ait üniversite hastanelerinde çalışan personele ilave ek ödeme yapılması imkanı sağlanmıştır.

26/03/2020 tarihli Mükerrer Resmi Gazete'de yayımlanan 7226 sayılı Kanunla malullük ve yaşlılık sigortasından ödenen aylıklar ve aylıklar ile birlikte her ay itibarıyla yapılan ödemeler toplamının dosya bazında, ek ödeme dâhil 1.500 TL'den az olamayacağı kararlaştırılmıştır.

2020 yılı Mart ayından itibaren salgının ekonomik etkileriyle mücadele kapsamında Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonundan muhtaç durumda ve dar gelirli ailelere 1.000 TL destek ödenmesi öngörülmüştür. Bu kapsamda Eylül sonu itibarıyla 7,9 milyar TL düzeyinde ödeme yapılmıştır.

17/04/2020 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 7244 sayılı Kanunla, İş Kanunu kapsamında olup olmadığına bakılmaksızın bazı özel haller dışında üç ay süreyle fesih yasağı getirilmiştir. 28/07/2020 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 7252 sayılı Kanunla Cumhurbaşkanına fesih yasağı ve ücretsiz izin döneminde nakdi ücret desteği uygulamasını 30/06/2021 tarihine kadar uzatma yetkisi verilmiştir. 04/09/2020 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 2930 sayılı Cumhurbaşkanı Kararıyla ise fesih yasağının uygulanma süresi Kasım ayı ortasına kadar uzatılmıştır.

17/04/2020 tarihli ve Resmi Gazete'de yayımlanan 7244 sayılı Kanunla birlikte işveren tarafından ücretsiz izne ayrılan ve kısa çalışma ödeneği ile işsizlik ödeneğinden yararlanamayan işçilere, herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşundan yaşlılık aylığı almamak kaydıyla ücretsiz izinde bulundukları veya işsiz kaldıkları süre kadar İşsizlik Sigortası Fonundan günlük 39,24 TL nakdi ücret desteği verilmesi kararlaştırılmıştır. Dolayısıyla, fesih yasağının geçerli olduğu süre içerisinde nakdi ücret desteği de verilmeye devam edilecektir.

Aynı Kanunla, devlete ait üniversitelerin tıp fakülteleri ve diş hekimliği fakülteleri ile bunlara bağlı sağlık uygulama ve araştırma merkezi birimleri ile rektörlüklerine bağlı sağlık hizmeti sunan enstitülerin döner sermaye işletmesi birimlerinden, borç karşılama yüzdeleri belirli bir oranın altında kalanlara bütçeden kaynak aktarılabilmesi düzenlenmiştir.

28/07/2020 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan 7252 sayılı Kanunla kısa çalışma ödeneği veya nakdi ücret desteği alırken normal çalışma saatlerine dönen işçilerin sigortalı ve işveren primlerinin üç ay süreyle 2020 yılsonuna kadar İşsizlik Sigortası Fonundan karşılanması düzenlenmiştir. Bu süreyi üç ay daha uzatmaya Cumhurbaşkanı yetkili kılınmıştır. Teşvikten yararlanmada, kısa çalışma ödeneği veya nakdi ücret desteği alınan dönemdeki çalışılmayan gün sayıları kadar asgari ücret üzerinden prim desteği verilmesine hükmedilmiştir.

05/09/2020 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan Yönetmelikle aile hekimleri ve aile sağlığı çalışanlarına salgın nedeniyle ilave ek ödeme verilmesine imkân sağlanmıştır.

Sosyal sigorta sisteminde finansal sürdürülebilirlik açısından önemli bir gösterge olan aktif/pasif oranı 2018 yılında 1,86 iken 2019 yılında bu oran 1,80 olarak gerçekleşmiştir. Çırak, stajyer ve kursiyerler hariç tutulduğunda ise bu oran 1,73 seviyesinden 1,69'a gerilemiştir.

TABLO II: 1- Sosyal Sigorta Programlarının Kapsadığı Nüfus

	2017	2018	2019
I. Kamu Çalışanları Sigortalı Sayıları	**11 531 726**	**11 806 642**	**12 089 404**
1. Aktif Sigortalılar [1]	2 987 396	3 033 301	3 102 808
2. Aylık Alanlar (dosya)	1 969 889	2 056 280	2 108 933
3. Bağımlılar	6 574 441	6 717 061	6 877 663
4. Aktif Sig./Pasif Sig. (1)/(2)	1,52	1,48	1,47
5. Bağımlılık Oranı (2+3)/(1)	2,86	2,89	2,90
II. Hizmet Akdi İle Çalışanların Sigortalı Sayıları	**42 964 552**	**41 883 170**	**42 293 039**
1. Aktif Sigortalılar [2]	14 499 409	14 252 069	14 335 315
2. Diğer Sigortalılar [3]	314 634	254 525	232 050
3. Tarımdaki Aktif Sigortalılar	50 602	45 384	41 108
4. Çırak	368 373	341 659	319 017
5. Stajyer ve Kursiyer	1 136 055	1 161 122	1 082 512
6. Aylık Alanlar (dosya)	7 023 352	7 321 242	7 597 064
7. Bağımlılar	19 572 127	18 507 169	18 685 973
8. Aktif Sig./Pasif Sig. (1+2+3+4+5)/(6)	2,33	2,19	2,11
9. Bağımlılık Oranı (6+7)/(1+2+3+4+5)	1,62	1,61	1,64
III. Bağımsız Çalışanların Sigortalı Sayıları	**14 725 296**	**15 347 489**	**15 139 041**
1. Aktif Sigortalılar [4]	2 071 892	2 137 124	2 157 280
2. İsteğe Bağlı Aktif Sigortalılar	146 510	151 481	130 087
3. Tarımdaki Aktif Sigortalılar	705 592	696 175	600 787
4. Aylık Alanlar (dosya)	2 425 481	2 490 409	2 508 546
5. Bağımlılar	9 375 821	9 872 300	9 742 341
6. Aktif Sig./Pasif Sig. (1+2+3)/(4)	1,21	1,20	1,15
7. Bağımlılık Oranı (4+5)/(1+2+3)	4,04	4,14	4,24
IV. Özel Sandıklar Toplamı	**406 856**	**413 983**	**420 020**
1. Aktif Sigortalılar	141 285	142 391	140 529
2. Aylık Alanlar	91 670	92 906	94 027
3. Bağımlılar	173 901	178 686	185 464
4. Aktif Sig./Pasif Sig. (1)/(2)	1,54	1,53	1,49
5. Bağımlılık Oranı (2+3)/(1)	1,88	1,91	1,99
V. Genel Toplam (kişi)	**70 363 848**	**70 196 504**	**70 704 680**
1. Aktif Sigortalılar	19 699 982	19 564 885	19 735 932
2. İsteğe Bağlı Aktif Sigortalılar	146 510	151 481	130 087
3. Tarımdaki Aktif Sigortalılar	756 194	741 559	641 895
4. Diğer Sigortalılar	314 634	254 525	232 050
5. Çırak	368 373	341 659	319 017
6. Stajyer ve Kursiyer	1 136 055	1 161 122	1 082 512
7. Aylık Alanlar (dosya)	11 510 392	11 960 837	12 308 570
8. Bağımlılar	35 696 290	35 275 216	35 491 441
9. Aktif Sig./Pasif Sig. (1+2+3+4+5+6)/(7)	1,95	1,86	1,80
10. Aktif Sig./Pasif Sig. (1+2+3+4)/(7)	1,82	1,73	1,69
11. Bağımlılık Oranı (7+8)/(1+2+3+4+5+6)	2,11	2,13	2,16
VI. Genel Nüfus Toplamı	**80 810 525**	**82 003 882**	**83 154 997**
VII.Sigortalı Nüfus Oranı (Yüzde)	**87,1**	**85,6**	**85,0**

Kaynak: SGK, TÜİK

(1) Zorunlu sigorta, isteğe bağlı ve diğer sigorta kollarını kapsamaktadır.

(2) Zorunlu sigorta ve yurt dışı topluluk sigortasını kapsamaktadır.

(3) 5510 sayılı Kanunun Ek-5, Ek-6, Ek-9 maddeleri kapsamındaki sigortalıları kapsamaktadır.

(4) Muhtarlık ve zorunlu sigortayı kapsamaktadır.

b) Amaç

Aktüeryal dengenin gözetilmesi suretiyle sosyal güvenlik sisteminin uzun dönemli mali sürdürülebilirliğinin sağlanması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Sosyal sigorta prim tabanı genişletilecek, sisteme giriş kolaylaştırılacak ve denetimler yoluyla sistem etkinleştirilecektir. (Kalkınma Planı p.267)		
Tedbir 267.2. İstihdam teşviklerine ilişkin etki değerlendirmesi yapılarak teşvikler sade ve etkin bir yapıya kavuşturulacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, SGK	1. Sigorta primi teşvik, destek ve indirimlerinin etki analizi yapılarak ortaya çıkan sonuçlar doğrultusunda istihdam üzerindeki etkisinin değerlendirilmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 267.3. Sosyal güvenlik sisteminde denetim uygulamaları geliştirilecek ve çeşitlendirilecek, risk odaklı denetim uygulamaları yaygınlaştırılacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), SGK, Gelir İdaresi Başkanlığı	1. Kurumda görev yapan sosyal güvenlik denetmeni sayısı artırılacaktır. 2. GİB'den alınan veriler de dikkate alınarak yapılacak analizler sonucu riskli olduğu belirlenen sektörler ve işyerleri denetlenecektir.
Tedbir 267.4. Denetim konusunda kurumlar arasında işbirliği kuvvetlendirilerek sürdürülecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), SGK, Gelir İdaresi Başkanlığı	1. GİB'den işletmelere ait matrah bilgileri alınarak SGK'nın kayıtları ile karşılaştırılıp, riskli olduğu belirlenen işyerleri denetlenecektir. 2. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı ile emniyet birimleriyle işbirliği yapılarak Yol Kenarı Denetim İstasyonlarında denetimler yapılacaktır. 3. Protokol çalışmaları tamamlandıktan sonra teknik altyapı uyumlaştırma çalışmaları yapılacaktır.
Kayıt dışı istihdam ve kayıt dışı ücretle daha etkin bir şekilde mücadele edilecektir. (Kalkınma Planı p.268)		
Tedbir 268.1. Kayıtlı istihdamın artırılmasının güç olduğu sektörler belirlenerek sektörlerin özelliğine uygun kayıt altına alma uygulamaları geliştirilecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, SGK, Gelir İdaresi Başkanlığı, TÜİK, TESK, TOBB	1. Kayıt dışılığın yoğun olduğu inşaat ve turizm sektörleri ile küçük ölçekli işletmelere yönelik kayıtlı istihdamı özendirici politika ve uygulamalar geliştirilmesi için yapısal düzenlemeler gerçekleştirilecektir. 2. Bu sektörlere yönelik yıl içerisinde risk analizleri yapılarak denetim ve rehberlik faaliyetleri planlanacaktır. 3. Küçük ölçekli işletmelerde kayıtlı istihdamın teşviki amacıyla TESK ve TOBB Kadın Girişimciler Kurulu ile işbirliği yapılarak belirlenen illerde bilgilendirme ve farkındalık faaliyeti gerçekleştirilecektir.

Tedbir 268.2. Kayıt dışı çalışmayla mücadele konusunda farkındalığı artırmaya yönelik programlar uygulanacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, SGK, Gelir İdaresi Başkanlığı, RTÜK	1. Ülke genelinde ilgili taraflara sosyal güvenlik hak ve yükümlülükleri hakkında bilgilendirme ve bilinçlendirme çalışmaları yapılacaktır. 2. Özel sektörde çalışan sigortalıların prime esas kazancının bir önceki aya göre yüzde 20 ve üzerinde azalması durumunda bilgilendirme amaçlı kısa mesaj gönderilecektir. 3. Yapılan analizler sonucunda kayıt dışı istihdam ve eksik ücret bildirimi konusunda riskli olduğu tahmin edilen işverenlere yönelik bilgilendirme amaçlı mektup gönderilecektir.
Prim tahsilatları artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.269)		
Tedbir 269.1. Prim borçlarının takip ve tahsilatı etkin bir şekilde uygulanarak prim gelirlerinin artırılması sağlanacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), SGK, Gelir İdaresi Başkanlığı	1. GSS prim borçlularına SMS ve tebliğ yolu ile bilgilendirme yapılacaktır.
Tedbir 269.2. Çiftçiler ve mevsimlik çalışan tarım işçileri gibi yılın belirli aylarında gelir elde edenlere yönelik özel prim ödeme dönemleri belirlenecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Tarım ve Orman Bakanlığı, SGK, Gelir İdaresi Başkanlığı, Türkiye Ziraat Odaları Birliği	1. Sosyal Sigorta İşlemleri Yönetmeliğinde yapılacak değişiklik ile 5510 sayılı Kanunun 4/1-b maddesi kapsamında sigortalı sayılan tarımda kendi nam ve hesabına bağımsız çalışanlar ile 5510 sayılı Kanunun Ek 5'inci maddesi kapsamında sigortalı sayılan tarım veya orman işlerinde hizmet akdiyle süreksiz olarak çalışanların prim ödeme süreleri hasat dönemlerine göre yeniden belirlenecektir.

Sosyal güvenlik sisteminin etkin bir yapıya kavuşturulması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.270)		
Tedbir 270.2. Sosyal Güvenlik Kurumunun (SGK) bilişim sistemleri güçlendirilecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), SGK	1. İş geliştirme süreçlerinin mevcut yazılım ve sistem altyapısına entegrasyonu güçlendirilecektir. 2. Bilgi güvenliği ve kişisel verilerin korunması amacıyla altyapının güçlendirilmesi sağlanacaktır. 3. Anasistem, sistem ve uygulama yönetimi altyapısının vatandaşlara kesintisiz hizmet verebilmesi için gerekli önlemler ve yenileme işlemleri sağlanacaktır. 4. Mevcut yazılımların güncel teknolojileri kullanabilmesi için teknik destek ve altyapı sağlanacaktır. 5. Yazılımların konteyner mimarisi üzerinde çalışması için gerekli altyapı kurulacaktır.
Tedbir 270.3. Sosyal güvenlik mevzuatı ve uygulamaları, değişen işgücü piyasası koşullarına ve çalışma şekillerine uyumlu hale getirilecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, SGK	1. Sosyal güvenlik ve işgücü piyasasının dinamik ilişkisinin kısmi çalışmanın yanı sıra diğer esnek çalışma uygulamaları gibi alanlar üzerinde gerektirdiği mevzuat düzenlemelerine ilişkin bir rapor hazırlanacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2019	2020(1)	2021(2)
SGK'ya Yapılan Bütçe Transferlerinin GSYH'ya Oranı (3)	Yüzde	4,6	5,1	4,6
Dosya Bazında Aktif-Pasif Oranı (4)	Oran	1,7	1,7	1,7
Toplam Prim Tahsilat Oranı	Yüzde	79,6	78,0	80,0
Sosyal Sigorta Kapsamı	Yüzde	85	86	87

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

(3) Bu gösterge aynı zamanda Merkezi Yönetim Bütçesinde yer alan Sosyal Güvenlik Programının performans göstergelerinden biridir.

(4) Stajyerler, kursiyerler ve çıraklar hariç tutulmuş, kişi sayısı yerine dosya sayısı esas alınmıştır.

2.1.8. Kamu İşletmeciliği ve Özelleştirme

a) Amaç

Kamu işletmelerinin faaliyetlerini, piyasa mekanizmasını bozucu etkiye neden olmayacak şekilde, kârlılık ve verimlilik ilkelerine dayalı olarak yürütmesi; sosyal amaçlı ve kamu yararına yönelik faaliyetler için görevlendirilmeleri durumunda ise oluşacak maliyetlerin tam ve zamanında karşılanması ve faiz dışı açık vermemesi temel amaçtır.

b) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Kamu işletmelerinin, düşük maliyetle daha verimli üretim yapması ve ürün optimizasyonunu gerçekleştirmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.273)		
Tedbir 273.1. Kamu işletmelerinin organizasyon yapılarında, iş süreçlerinde ve işgücünde verimliliği artırmaya yönelik projeler uygulamaya konulacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Bakanlıklar, Bütün KİT'ler	1. KİT'lerde iç kontrol raporları incelenerek tespit edilen bulgular çerçevesinde uygulamaya alınabilecek projelere ilişkin girişimlerde bulunulacaktır.
Tedbir 273.3. KİT'lerde istihdam edilecek personel sayısı özellikli durumlar haricinde artırılmayacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Bütün KİT'ler	1. Genel Yatırım ve Finansman Programı Kararının ilgili maddelerinde açıktan ve naklen atama ile diğer atama ve istihdama ilişkin hükümler çerçevesi net bir şekilde çizilerek belirlenecektir.
Tedbir 273.4. TMO'nun hububat alım işlemlerinin lisanslı depolar ve elektronik ürün senedi yoluyla yapılması sağlanacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı, TMO	1. TMO, alımlarını mümkün olduğunca lisanslı depoların bulunduğu noktalarda bu depolar üzerinden yapacaktır. 2. Lisanslı depolar üzerinden ELÜS yoluyla aldığı ürün bedellerini peşin ödeyecektir. 3. Lisanslı depo faaliyeti göstermek isteyen yatırımcıları ihtiyaç bulunan noktalara yönlendirmeye devam edecektir.
Tedbir 273.5. ÇAYKUR ihracata yönelik pazar araştırması yapacak ve ürün optimizasyonunu sağlayacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), ÇAYKUR	1. Yurtdışında Türk çayının tanıtım faaliyetleri artırılacaktır.
Kamu işletmelerinin üretim birimlerinde kapasite kullanım oranları artırılacak, mevcut tesislerinin kapasiteleri en üst düzeyde kullanılacak ve yeni yatırım tercihleri bu doğrultuda hayata geçirilecektir. (Kalkınma Planı p.274)		
Tedbir 274.1. ESK için yeni kombina yatırımları yapılması yerine mevcut kombinaların atıl kapasiteleri veya özel sektör kombina kapasiteleri öncelikli olarak değerlendirilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), ESK	1. Kurum faaliyetleri için yeterli olan mevcut kapasiteden azami düzeyde yararlanılması ve ihtiyaç oluşması halinde özel sektöre ait kombina ve tesislerden kesim, parçalama ve depolama hizmeti satın alınması sağlanacaktır.
Tedbir 274.2. ESK kombinalarındaki atıl kapasitenin kamu ve özel sektör ile STK'lar tarafından kullanılması sağlanacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), ESK	1. Özel sektör ile STK'lara kesim hizmeti verilerek ESK kombinalarındaki atıl kapasitenin ekonomiye kazandırılması sağlanacaktır.

KİT'lerin fiyat ve tarifeleri ticari esaslara göre belirlenecek, sektörde serbestleşmeye ve rekabete engel olan uygulamaları kaldırılacaktır. (Kalkınma Planı p.275)		
Tedbir 275.1. Enerji KİT'lerinde fiyatlama ve tarifeler belirlenirken maliyet bazlı fiyatlama esas alınacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), EPDK (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. 6446 ve 4646 sayılı Kanunlar kapsamında tarifeler belirlenirken maliyet bazlı fiyatlama esas alınacaktır.
Etkin bir piyasa mekanizması oluşturma hedefi doğrultusunda özelleştirme uygulamalarına devam edilecektir. (Kalkınma Planı p.277)		
Tedbir 277.2. Plan döneminde özelleştirme portföyünde bulunan şirket ve varlıkların özelleştirilmesine devam edilecek, özelleştirilme potansiyeli olan yeni şirket ve varlıklar portföye dâhil edilerek özelleştirilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, EÜAŞ, EPDK, TDİ	1. Derbent, Çamlıca 1, Tortum, Çal ve Girlevik 2 Hidroelektrik Santrallerinin özelleştirme hazırlık işlemleri tamamlanarak ihale ilanı için gerekli çalışmalar yapılacaktır. 2. Gebze Dilovası Doğalgaz Kombine Çevrim Santrali özelleştirilme kapsam ve programına alınacak, özelleştirme hazırlık işlemleri tamamlanarak ihale ilanı için gerekli çalışmalar yapılacaktır. 3. Güllük Liman Sahasının özelleştirme işlemleri tamamlanacaktır. 4. Tekirdağ Marmaraereğlisi taşınmazlarının (Eski NATO Kabul Limanı) özelleştirme hazırlık işlemleri tamamlanarak ihale ilanı için gerekli çalışmalar yapılacaktır. 5. Fenerbahçe-Kalamış Yat Limanının özelleştirme hazırlık işlemleri tamamlanarak ihale ilanı için gerekli çalışmalar yapılacaktır. 6. Yasal Metroloji Muayene Hizmetlerinin özelleştirme kapsam ve programına alınmasına yönelik çalışmalara devam edilecektir.

c) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2019	2020 (1)	2021 (2)
Toplam Katma Değer	GSYH'ya Oran (yüzde)	0,6	0,7	0,7
Satış Hasılatı	GSYH'ya Oran (yüzde)	3,6	3,2	3,3
Toplam Bütçe ve Fon Transferleri	GSYH'ya Oran (yüzde)	0,5	0,4	0,4
Temettü ve Hasılat Payı (3)	GSYH'ya Oran (yüzde)	0,1	0,1	0,1
Yatırım	GSYH'ya Oran (yüzde)	0,5	0,5	0,8
Borçlanma Gereği (4)	GSYH'ya Oran (yüzde)	0,7	0,4	0,6

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program
(3) Bu gösterge aynı zamanda Merkezi Yönetim Bütçesinde yer alan Hazine Varlıklarının ve Yükümlülüklerinin Yönetimi Programının performans göstergelerinden biridir.
(4) Bütçe ve fon transferleri hariçtir

2.2. REKABETÇİ ÜRETİM VE VERİMLİLİK

2.2.1. Sanayi Politikaları

a) Mevcut Durum

On Birinci Kalkınma Planında rekabetçi üretim ve verimlilik temel eksen olarak belirlenmiştir. Planda yerli üretimin artırılması, sanayileşmenin hızlandırılması ve imalat sanayii sektörüne odaklanılması öngörülmektedir.

İmalat sanayii; hızlı ve istikrarlı büyüme, cari açığı azaltma ve kalıcı istihdam yaratma ile teknolojik gelişim ve yenilikçilik gibi faktörler açısından kritik öneme sahiptir. Küresel ölçekte uluslararası rekabet baskısının giderek arttığı günümüzde imalat sanayiinde rekabet gücü belirleyicileri arasında en temel bileşenler olarak teknolojik dönüşüm ve yenilik yapma kapasitesi ön plana çıkmaktadır. Küresel düzeyde tüketici tercih ve taleplerinin yeniden şekillenmesiyle, kişiye özel, bilgi teknolojileri destekli küçük partiler halinde üretim yeteneğinin önemi artmakta, satış ve pazarlama becerilerinin, tasarım ve lojistik gibi hizmet bileşenlerinin ve markalaşmanın imalat sanayiinin rekabetçiliği üzerindeki etkisi güçlenmektedir.

2020 yılı başında küresel imalat sanayii Çin'de ortaya çıkan ve kısa bir süre içerisinde çok sayıda ülkeye yayılan Covid-19 pandemisinden olumsuz yönde etkilenmiştir. Küresel talep ve arz kaynaklı ekonomik aktivite azalmış, hatta bazı sektörler durma noktasına gelmiştir. Bu dönemde şirketler tedarik zinciri kaynaklı sorunlar, talep dalgalanması ve belirsizlikler, nihai mal ve ara malı üretiminde yavaşlama veya durma, üretim kalitesinin düşmesi gibi sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Çok uluslu şirketler yatırım ve üretim stratejilerini gözden geçirmeye başlamış; küresel tedarik zincirinde ağırlığı olan ülkelerden kaynaklanabilecek riskleri dağıtmak amacıyla tedarik zincirlerinin yeniden yapılandırılması, coğrafi çeşitlilik yaratılması ve mümkün olan alanlarda yerli alternatiflerin oluşturulmasına büyük önem vermeye başlamışlardır. Medikal malzemeler gibi ulusal güvenliğin söz konusu olduğu ürünlerde karmaşık küresel değer zincirleri yerine ithalata dayanmayan üretim yapıları pek çok ülke tarafından getirilen ihracat yasaklarının da etkisiyle büyük önem kazanmıştır. Küresel ekonomide yerli üretimi desteklemek için aktif, korumacı ve rekabet gücünü artırmaya yönelik sanayi politikalarının daha yoğun bir şekilde uygulanmaya devam edildiği görülmektedir. Bu nedenle, On Birinci Kalkınma Planı çerçevesinde uygulanacak sanayi politikasıyla büyük ölçekli üretim merkezlerinin yanı sıra oluşturulacak esnek ve kaliteli üretim yapabilme kabiliyeti ve büyük piyasalara yakınlık gibi özelliklere sahip olan ülkemizin Covid-19 pandemisi sonrası yeni normalde bir fırsat yakalayabileceği görülmektedir. Bu kapsamda, sürdürülebilir ekonomik büyümenin ve kalkınmanın sağlanmasında imalat sanayiinin ülkemize önemli katkılar sunacağı değerlendirilmektedir.

İmalat sanayii 2019 yılında uygulanan dengelenme politikası ile 2020 yılında karşı karşıya kalınan Covid-19 salgının etkileri altında bir gelişme göstermiştir. 2019 yılında ihracat artarken ithalatta azalma görülmüş, Ocak-Ağustos 2020 döneminde ise ithalat artarken ihracat azalmıştır.

2020 yılında gıda, kimya, ilaç, taş ve toprak, makine sektörlerinde üretim artmış; tekstil, giyim deri, petrol ürünleri, ana metal, elektronik, elektrikli teçhizat, otomotiv ve mobilya sektörlerinde ise azalmıştır.

TABLO II: 2- İmalat Sanayii ile İlgili Temel Göstergeler

	2016	2017	2018	2019	2020(1)	AB-28 2018 (2)
GSYH İçindeki Payı (Yüzde)	16,6	17,6	19	18,3	18,3 (3)	15,9
Üretim Artışı (Sabit Fiyatlarla) (Yüzde) (4)	3,4	9	1	-0,7	-2,5	1,4
İhracat (Milyar Dolar) (5) (9)	134,8	148,3	158,7	162,9	91,6	-
İhracat Artışı (Yüzde) (9)	-1	10	7	2,6	-13,5	4,3 (6)
Toplam İhracat İçindeki Payı (Yüzde) (9)	94,6	94,5	94,5	95	94,7	87,8 (6)
İthalat Artışı (Yüzde) (9)	0,4	14,2	-7,7	-12,3	4,6	8,4 (6)
İthalat (Milyar Dolar) (5) (9)	168,2	192,1	177,2	155,4	104,8	-
Toplam İthalat İçindeki Payı (Yüzde) (9)	84,7	82,1	79,4	76,7	80,7	87,4 (6)
İmalat Sanayii İstihdam Artışı (Yüzde)	-0,8	1,1	5,3	-1,5	-6,4 (3)	0,6
Kapasite Kullanım Oranı (Yüzde)	77,4	78,5	76,8	75,9	70,6 (7)	83,6 (8)

Kaynak: TÜİK, TCMB, TOBB, EUROSTAT

(1) Ocak-Ağustos dönemi (2) EUROSTAT (3) Ocak-Haziran dönemi (4) NACE Rev.2'ye göre 2015=100 Serisi (5) ISIC Rev.4'e göre (6) SITC (3, 5-8) (7) Ocak-Eylül dönemi (8) AB-27 (9) Özel Ticaret Sistemine göre dış ticaret istatistikleri kullanılmıştır.

Toplam ihracat, 2019 yılında yüzde 2,1 artarak 171,5 milyar ABD doları, imalat sanayii ihracatı ise yüzde 2,6 artarak 162,9 milyar ABD doları olmuştur. 2018 yılında yüzde 94,5 olan imalat sanayii ihracatının toplam ihracat içindeki payı, 2019 yılında yüzde 95 olarak gerçekleşmiştir. Ocak-Ağustos 2020 döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre, gıda, tütün, ilaç ile taş ve toprak sektörlerinde artış kaydedilirken tekstil, giyim, deri, petrol ürünleri, kimya, plastik, ana metal, elektronik, elektrikli teçhizat, makine, otomotiv ve mobilya sektörlerinde düşüş görülmüştür.

İmalat sanayii ihracatında ülke çeşitlenmesi artmaktadır. 2002-2019 döneminde imalat sanayii ihracatında AB-27 ülkelerinin payı azalırken (yüzde 56,8'den yüzde 49,1'e), başta Ortadoğu ülkeleri olmak üzere (yüzde 8,6'dan yüzde 17,5'e) Afrika ülkelerinin payı (yüzde 4,8'den yüzde 9,6'ya), Türk Cumhuriyetlerinin payı (yüzde 1,8'den yüzde 2,9'a) artmıştır.

İmalat sanayiinde 2018 yılında 18,5 milyar ABD doları dış ticaret açığı verilirken 2019 yılında 7,5 milyar ABD doları dış ticaret fazlası verilmiştir. Dış ticaret açığının büyük kısmını oluşturan ara mallarında 2019 yılında ihracat bir önceki yıla göre yüzde 1,1 artmış, ithalat ise yüzde 7,1 azalmıştır.

TABLO II: 3- İmalat Sanayiinin İhracat Yapısı

	TÜRKİYE			
Teknoloji Yoğunluğu (Yüzde Pay)	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**
Yüksek	3,5	3,9	3,5	3,6
Orta-yüksek	33,1	34,6	36,4	36,0
Orta-düşük	28,3	28,3	27,6	27,5
Düşük	35,1	33,3	32,6	32,8
Toplam	**100**	**100**	**100**	**100**

Kaynak: TÜİK

2019 yılında yüksek ve düşük teknoloji sektörlerinin toplam imalat sanayii ihracatından aldığı pay bir önceki yıla göre artarken, orta-yüksek ve orta-düşük teknoloji sektörlerinin

payında azalma görülmüştür. Yüksek teknoloji sektörlerinin ihracattaki payındaki artışta hava taşıtları imalatı, düşük teknoloji sektörlerinin ihracattaki payındaki artışta ise özellikle gıda, deri ve kâğıt ürünleri ile mobilya ihracatındaki artışlar etkili olmuştur. Orta-yüksek teknoloji sektörlerinin ihracattaki payındaki azalış otomotiv imalatından, orta-düşük teknoloji sektörlerinin ihracattaki payındaki azalış ise özellikle ana metal sanayii ihracatındaki azalmalardan kaynaklanmıştır.

TABLO II: 4- Teknoloji Yoğunluğuna Göre İmalat Sanayiinin Yapısı (2019)

(Yüzde Pay)

	Girişim sayısı	Çalışan sayısı	Üretim değeri	Katma değer	İhracat	İthalat
Yüksek Teknoloji	0,6	2,4	3,7	6,5	3,6	15,3
Orta-Yüksek Teknoloji	10,7	18,3	25,4	28,0	36,0	40,6
Orta-Düşük Teknoloji	31,9	27,2	32,9	28,8	27,5	32,1
Düşük Teknoloji	56,9	52,0	38,0	36,7	32,8	12,0

Kaynak: TÜİK

On Birinci Kalkınma Planında Türkiye'nin teknolojik dışa bağımlılığının azaltılması ve sanayide yapısal dönüşümün sağlanmasına yönelik sektörel önceliklendirme yaklaşımı benimsenmiştir. Bu yaklaşımla; imalat sanayii sektörlerinin ticaret, üretim, katma değer, istihdam ve teknoloji düzeylerinin karşılaştırılması ve sektörler arası ileri ve geri bağlantılarının analizi sonucunda kimya, ilaç-tıbbi cihaz, makine-elektrikli teçhizat, otomotiv, elektronik ve raylı sistem araçları öncelikli sektörler olarak Planda yer almıştır. Bu sektörler öncülüğünde teknoloji, yenilik, ürün kalitesi ve verimlilik sağlanarak yüksek katma değerli üretimin artırılması hedeflenmektedir. Bu sektörlerin tamamı aynı zamanda yüksek ve orta-yüksek teknoloji sektörleri arasında yer almakta olduğundan, bu sektörlerde sağlanacak gelişme imalat sanayiimizin teknolojik dışa bağımlılığının azaltılması ve sanayide yapısal dönüşümün sağlanmasına katkı sağlayacaktır.

Sanayi politikasının çok boyutlu ve dinamik yapısı, bu politikaların hayata geçirilmesinde en üst düzey sahipliği, güçlü kurumsal yapıları, kurumlar arası koordinasyonu, etkili ve esnek kaynak tahsisini ve özel sektör ile işbirliği içinde etkin izleme süreçlerinin oluşturulmasını gerektirmektedir. Bu çerçevede, Planda yer alan üst düzey bir karar alma ve koordinasyon mekanizması Sanayileşme İcra Kurulu (SAİK) adıyla 14/10/2020 tarihli ve 68 sayılı Cumhurbaşkanı Kararnamesiyle oluşturulmuştur.

TABLO II: 5- İmalat Sanayii Yapısal Dönüşüm Göstergeleri

	2002	2005	2010	2015	2016	2017	2018
İhracat Birim Miktar Değeri (Dolar/kg)	0,87	1,36	1,48	1,81	1,75	1,74	1,69
Ticari Kesim Ar-Ge Harcamaları/Ciro (Yüzde)	0,19(1)	0,29	0,35	0,43	0,58	0,59	0,62
İhracatın Dünya İhracatı İçinde Payı (Yüzde, SITC)	0,54	0,72	0,77	0,82	0,84	0,86	0,89
Katma Değerin Dünya Katma Değeri İçinde Payı (Yüzde)	0,69	1,09	1,10	1,18	1,17	1,15	1,05
Çalışan Başına Katma Değer (Bin TL)	25,8(1)	25,1	34,5	60,2	70,0	85,5	112,1
Katma Değeri 5 Milyar Doları Aşan Sektör Sayısı	0(1)	2	4	9	9	10	11
İhracatı 5 Milyar Doları Aşan Sektör Sayısı	1	5	9	10	10	11	12
İmalat Sanayi Rekabetçilik Endeksi Sırası	33	31	31	29	29	29	29

Kaynak: UNIDO, Dünya Bankası, TÜİK

(1) 2003 yılı verisidir.

2023 Sanayi ve Teknoloji Stratejisi (2019-2023) Belgesi 18/09/2019 tarihinde Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından yayımlanmıştır. Ülkemizin küresel rekabet gücünü artıracak, ekonomik ve teknolojik bağımsızlığını temin edecek kritik teknolojilere yönelik politikalar, Belgede Milli Teknoloji Hamlesi yaklaşımıyla yer almıştır.

Sanayicilerimizin kamu ihalelerinde yüzde 15 fiyat avantajından yararlanabilmeleri için sürdürülen çalışmalar kapsamında 2020 yılı ilk dokuz ayı içerisinde TOBB ve TESK tarafından 12.369 Yerli Malı Belgesi düzenlenmiş, toplam belge sayısı yaklaşık 64 bine ulaşmıştır.

Sanayi İşbirliği Projelerinin (SİP) yaygınlaştırılmasına yönelik faaliyetler kapsamında; 2020 yılı içerisinde imzalanan sözleşmeler ve açılan ihaleler neticesinde, SİP uygulamasına tabi olarak açılan ihale sayısı 5'e, hayata geçirilen SİP uygulaması sayısı ise 2'ye ulaşmıştır.

Görece geri kalmış bölgelerde çevresine hizmet verme bakımından merkez olma işlevi taşıyan illerde Cazibe Merkezlerini Destekleme Programı (CMDP) uygulanmasına devam edilmektedir. CMDP 2020 yılı uygulamaları kapsamında istihdam yoğun sektörlerde üretim üst yapısı, yatırımcı çekme amacıyla öncelikli altyapı ihtiyaçlarının giderilmesi, üniversite-sanayi işbirliklerinin geliştirilmesi ile test ve analiz altyapısının güçlendirilmesi gibi konularda 29 proje teklifi ilk aşamayı geçmiş olup, nihai onayının ardından uygulanmaya başlayacaktır. Program için tahsis edilen 110,3 milyon TL ödeneğin tamamı 21 proje için kullanılmış ve 152,2 milyon TL'lik yatırım hayata geçirilmiştir.

İmalat ve ihracat odağı niteliğindeki şehirlerin orta-yüksek teknolojili ürünlerde değer zincirlerinin daha üst aşamalarına çıkması ve küresel değer zincirleriyle bütünleşmesi için kurumsallaşma, pazarlama, yenilik ve ulaşım altyapılarını desteklemek ve bu şehirlerde yaşam kalitesini yükselterek nitelikli işgücü istihdamını artırmak üzere Üreten Şehirler Programının tasarım çalışmalarına devam edilmektedir.

İllerin ve bölgelerin öne çıkan yatırım alanlarının Kalkınma Ajanslarının da katkısı alınarak belirlenmesi ve belirlenen alanlarda yatırımların hayata geçirilmesi için fizibilite çalışmaları devam etmektedir. 2020 yılı sonuna kadar her ilden en az bir adet olmak üzere 100 adet ön fizibilite raporunun hazırlanması öngörülmektedir.

Faaliyette olan özel sektör Ar-Ge merkezi sayısı Ekim 2020 itibarıyla 1.236'ya ulaşmıştır. 51 farklı ilde faaliyet gösteren Ar-Ge merkezlerinin en yoğun olduğu iller İstanbul, Bursa, Kocaeli, Ankara ve İzmir'dir. 44 farklı sektörde faaliyet gösteren bu merkezlerin en yoğun olduğu sektörlerin başında makine ve teçhizat imalatı, otomotiv yan sanayii, yazılım, elektrik/elektronik ve tekstil gelmektedir. Bu merkezlerde toplam personel sayısı ise 65.089 kişiye ulaşmış olup bunun 1.083'ü doktora ve üstü eğitime sahiptir. Bu merkezlerde Ekim 2020 itibarıyla 24.380 patent başvurusu yapılmış, bu başvuruların 7.046'sı tescil edilmiştir.

Faaliyette olan özel sektör tasarım merkezi sayısı Ekim 2020 itibarıyla 367'ye ulaşmıştır. 29 farklı ilde faaliyet gösteren tasarım merkezlerinin en yoğun olduğu iller İstanbul, Ankara, İzmir ve Bursa'dır. 33 farklı sektörde faaliyet gösteren tasarım merkezlerinin en yoğun olduğu sektörlerin başında tekstil, mühendislik-mimarlık, makine ve teçhizat imalatı ve mobilya gelmektedir. Bu merkezlerde toplam personel sayısı ise 7.828 kişiye ulaşmıştır.

TABLO II: 6- İmalat Sanayiinde Önemli Sektörler İtibarıyla Üretimdeki ve Dış Ticaretteki Değişim

(Yüzde)

Sektörler	Üretim (1)		İhracat (3)		İthalat (3)	
	2019/ 2018	2020/ 2019 (2)	2019/ 2018	2020/ 2019 (2)	2019/ 2018	2020/ 2019 (2)
İmalat Sanayii Toplamı	**-0,7**	**-2,5**	**2,6**	**-13,5**	**-12,3**	**4,6**
Gıda	0,1	0,7	4,8	6,6	-3,5	6,0
Tekstil	2,1	-6,6	-1,2	-9,7	-5,7	-13,4
Giyim	6,9	-12,2	1,3	-15,6	-18,7	-18,9
Deri	3,8	-16,1	4,0	-23,7	-19,7	-19,9
Petrol Ürünleri	28,7	-2,1	62,5	-54,1	-30,1	-41,4
Kimyasal Ürünler	1,3	2,6	7,4	-1,1	-6,7	-7,5
İlaç	12,9	4,1	11,4	37,7	8,1	2,7
Kauçuk ve Plastik	-4,2	0,0	1,9	-6,0	-9,3	-3,1
Taş ve Toprağa Dayalı Sanayiler	-14,3	5,9	13,9	2,9	-13,8	4,1
Ana Metal	-10,6	-2,5	-12,9	-10,4	-10,6	48,8
Elektronik	19,3	-1,7	-2,9	-16,7	-7,7	8,1
Elektrikli Teçhizat	-0,6	-4,0	1,7	-7,8	-9,5	-0,7
Makine	-6,2	2,8	7,7	-9,4	-20,7	8,6
Otomotiv	-4,9	-17,7	-4,0	-28,5	-25,6	16,5
Mobilya	-2,6	-9,1	16,3	-7,3	-7,6	-17,2

Kaynak: TÜİK

(1) NACE Rev.2 Sınıflamasına Göre Aylık Sanayi Üretim Endeksi (2015=100)

(2) Ocak-Ağustos dönemi

(3) ISIC Rev.4 Sınıflamasına göre cari fiyatlarla (ABD doları) dış ticaret

Firmalarımızın güçlü bir finansal yapıya sahip olması Kalkınma Planında imalat sanayiinde rekabetçi üretim ve verimliliğin geliştirilmesinde öncelik verilen temel politika alanları arasında yer almıştır. Türkiye Bankalar Birliği Risk Merkezi verilerine göre Ağustos 2020 itibarıyla bankacılık sisteminde imalat sanayiine yönelik verilen toplam ticari kredilerin tutarı 798 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Toplam ticari krediler içinde imalat sanayiinin payı Ağustos 2019'da yüzde 26,6 iken Ağustos 2020'de yüzde 28,4'e yükselmiştir.

Kredi Garanti Fonu (KGF), Ocak 2017'de devreye giren 250 milyar TL'lik Hazine destekli KGF kefaleti desteği ve beraberinde gelen Nefes Kredisi, KOBİ Değer Kredisi gibi özel destek programları ile işletmelerimize destek olmuş, bunun yanı sıra 2020 yılında yaşanan Covid- 19 pandemisi nedeniyle, İş'e Devam Destek Paketi ve Temel İhtiyaç Destek Kredi Paketi gibi ilave destek programları ile de işletmelerin yanında olmaya devam etmiştir. Eylül 2020 itibarıyla KGF Kefaletli Kredi Risk Bakiyesi 329,7 milyar TL'ye ulaşmıştır. Tazmin/Kullandırım oranı yüzde 2,46 olmuştur.

Eylül 2018'de yeniden yapılandırma sürecine giren Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası Haziran 2019'dan itibaren İstanbul'da faaliyet göstermeye başlamıştır. Bankanın yeniden yapılandırma hedeflerine ulaşması ve sermaye yapısının kuvvetlendirilmesi amacıyla Nisan 2019'da 500 milyon TL olan ödenmiş sermayesi 350 milyon TL artırılarak 850 milyon TL'ye çıkarılmıştır. 2020 yılı sonuna kadar Banka öz sermayesine 750 milyon TL ilave edilmesi öngörülmektedir.

Bankanın Haziran 2020 itibarıyla aktifleri 22 milyar TL'ye ulaşmış ve bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 16, 2019 yılı sonuna göre ise yüzde 12,5'lik bir büyüme performansı sergilemiştir. Toplam aktiflerinin yüzde 78,6'sını oluşturan kredi tutarı, 2020 yılı Haziran ayında 17,1 milyar TL'ye ulaşırken, kredi hacmi 2019 yılı sonuna göre yüzde

13,2, bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 12,7 artış göstermiştir. Aktif kalitesinin önemli bir göstergesi olan brüt takipteki kredilerin toplam kredilere oranı ise geçen yılın aynı dönemine göre 0,14 puan azalarak, 2020 yılının ikinci çeyreğinde yüzde 0,65 düzeyine gerilemiştir. Sermaye yeterlilik oranı 2020 Haziran ayı itibariyle yüzde 21,24 olmuştur. Altı aylık dönem kârı 190,6 milyon TL olarak gerçekleşmiştir.

Ayrıca Banka tarafından kurulan Türkiye Kalkınma Fonunun alt fonlarından Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın stratejik yatırımcısı olduğu Bölgesel Kalkınma Fonu 400 milyon TL büyüklükle kurulmuştur. 2021 yılı içerisinde Bölgesel Kalkınma Fonunun ilk yatırımını gerçekleştirmesi hedeflenmektedir. Ayrıca yine Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının stratejik yatırımcısı olduğu 350 milyon TL büyüklüğündeki Teknoloji ve İnovasyon Fonunun faaliyete geçirilmesi öngörülmektedir. İlgili fon üzerinden Türkiye'de faaliyet gösteren girişim sermayesi fonlarına ve bunlar üzerinden girişimlere yatırım yapılacaktır.

Türk Eximbank tarafından, 2020'nin üçüncü çeyreği itibarıyla 22,2 milyar ABD doları kredi desteği, 11,5 milyar ABD doları sigorta desteği olmak üzere toplamda 33,7 milyar ABD doları ihracat finansmanı desteği sunularak, toplam destekte geçen yıla göre yüzde 5 oranında artış sağlanmıştır. 2020'nin ikinci çeyreği itibarıyla 7,2 milyar TL olan Banka ödenmiş sermayesine 2020'nin üçüncü çeyreği itibarıyla 750 milyon TL ilave edilmesi hakkında gerekli tescil ve ilan işlemlerinin yıl içinde tamamlanması öngörülmektedir.

Eximbank tarafından desteklenen ihracatçıların içinde KOBİ ihracatçılarının oranı 2019 yılında yüzde 73 olarak gerçekleşirken 2020 yılı sonunda bu oranın yüzde 73,5 seviyesine çıkarılması hedeflenmektedir. 2019'da ihracata sağlanan kredi ve sigorta garanti desteği toplamda 44,2 milyar ABD dolarına ulaşırken 2020 yılı sonunda ise toplam destek tutarının 50 milyar ABD dolarına çıkarılması hedeflenmektedir.

Salgın sürecine girilmesiyle Merkez Bankası, ihracatçı firmaların finansmana erişimlerinin kolaylaştırılması ve selektif sektörlerdeki yatırımların desteklenmesi amacıyla Mart ve Haziran aylarında tedbirler açıklamıştır. Mart ayından itibaren özellikle Eximbank aracılığıyla ihracat ve döviz kazandırıcı reeskont kredisi kullandırılmaya başlanmıştır. Bu şekilde kullandırılabilecek tutar Merkez Bankası tarafından 40 milyar TL olarak belirlenmiştir. Ayrıca, Haziran ayında Merkez Bankası 20 milyar TL tutarında Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası, TKYB, aracılığıyla yatırım taahhütlü avans kredisi kullandırılmasına karar vermiştir. TKYB bu fonu 10 yıla kadar ve sabit faizle kullandırmak üzere Merkez Bankasından politika faizinin 150 baz puan altında temin etmektedir. Yatırım taahhütlü avans kredileri TKYB tarafından kullandırılmaya başlanmış olup, halen kredi başvuruları alınmaya devam etmektedir. Bu kredilerle, "(i) verimliliği yüksek, ithalatı azaltan ve ihracatı destekleyen yatırımların teşvik edilmesi, (ii) dışa bağımlılığın ve cari açık sorununun azaltılması ve (iii) sürdürülebilir büyümenin desteklenmesi" amaçlanmaktadır.

Uygulamalı KOBİ Yetkinlik Merkezi (Model Fabrika) yalın dönüşüm, dijital dönüşüm, ürün geliştirme vb. konularda işletmelere eğitim ve danışmanlık hizmeti sunmak üzere oluşturulmuş yapılardır. Model fabrikaların ilk uygulama örneği olarak Ankara Sanayi Odası işbirliğiyle 2017 yılında Ankara ASO 1.OSB'de kurulma çalışmalarına başlanmış ve Haziran 2018 itibarıyla Ankara Model Fabrika tamamlanmıştır. Ankara projesi akabinde 2018 yılı içinde Bursa TSO işbirliğiyle Bursa Model Fabrika kurulumu çalışmaları tamamlanmıştır. Model Fabrika kurulumları 2020 yılında İzmir, Mersin, Gaziantep, Konya ve Kayseri'de Ticaret ve Sanayi Odaları ile Organize Sanayi Bölgeleri ve üniversitelerin ayni ve maddi katkılarıyla tamamlanmıştır. Bununla birlikte Mersin Yenilik Merkezi kurulumunun da 2020 yılında tamamlanması öngörülmektedir. Bu merkezlerde, 2019-2020 yıllarında yaklaşık 300

işletmeye ve işletme personeli, akademik personel ile üniversite öğrencisi olmak üzere 850 kişiye eğitim verilmiştir. Projenin farklı illerde yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmalara devam edilmektedir.

Helal Akreditasyon Kurumunun (HAK) kurumsal altyapısının geliştirilmesine yönelik çalışmalar devam etmektedir. Helal Uygunluk Değerlendirme Kuruluşlarının Akreditasyonu Hakkında Yönetmelik 16/10/2019 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Bu doğrultuda HAK'a yapılacak akreditasyon başvuru taleplerini değerlendirmek üzere yetkin bir uzman/denetçi havuzu oluşturulmuş ve ilk olarak TSE'ye akreditasyon verilmiştir. 2020 yılında yurt içinde ve yurt dışında yerleşik diğer kuruluşlar da denetime tabi tutularak gerekli şartları sağlamaları halinde akredite edilecektir.

TSE'nin kalite altyapısını güçlendirmek amacıyla laboratuvarların modernizasyonuna ve kapasitesinin artırılmasına yönelik çalışmalara devam edilmektedir.

TSE COVID-19 Güvenli Üretim ve TSE COVID-19 Güvenli Hizmet programları hayata geçirilmiştir. Bu programlar vasıtasıyla pandemi sonrası güvenilir ve hijyenik üretim ve hizmet standartlarına uygunluğun belgelendirilmesi sağlanacak; ulusal ve uluslararası ticarete ivme kazandırılacaktır.

132 sayılı Türk Standardları Enstitüsü ile İlgili Bazı Düzenlemeler Hakkında Kanunda ve Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum ve Kuruluşlar ile Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinde TSE ile ilgili çeşitli değişiklikler yapılmıştır.

Üretim süreçlerinde kalite ve standardizasyon bilincinin geliştirilmesi, özellikle KOBİ'lerin üretiminde rekabet gücü yüksek kaliteli üretimin sağlanması ve buna yönelik teknik altyapının oluşturulması çalışmaları sürmektedir. Ülkemizde gelişen teknolojik kabiliyetlerin uluslararası standartlara yansıması ve uluslararası standart oluşturma çalışmalarının yakın takibi devam etmektedir.

Temel amacı piyasaya ve mevzuata uygun ve güvenli ürün arz edilmesinin sağlanması olan piyasa gözetimi ve denetimi (PGD) faaliyetlerini ülkemizde 9 farklı kamu kuruluşu yürütmektedir. PGD sisteminin sağlıklı uygulanması için kalite altyapısının geliştirilmesi ve AB teknik mevzuatının uyumlaştırılması çalışmaları büyük önem arzetmekte olup bu kapsamda çalışmalara devam edilmiştir. Ayrıca, Avrupa Birliğine uyum kapsamında hazırlanan ve en önemli amacı tüm ürünlerin güvenli ve teknik mevzuatına uygun olarak piyasaya arz edilmesi olan 7223 sayılı Ürün Güvenliği ve Teknik Düzenlemeler Kanunu, 12 Mart 2020 tarihli ve 31066 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmış olup 12 Mart 2021 tarihinde yürürlüğe girecektir.

Yeni Kanunda Türk malı imajına zarar veren güvensiz, tağşiş yapılmış, son kullanma tarihi geçmiş ürün ihraç edenlere ceza öngörülmektedir. Ayrıca, e-ticaret de ürün güvenliği kapsamına alınmakta; güvensiz ürünün asli sorumlusuna ulaşmak amacıyla izlenebilirlik mekanizması getirilmekte; imalatçı, ithalatçı, yetkili temsilci ve dağıtıcıların ürün güvenliğine ilişkin rolleri ayrı ayrı tanımlanarak sorumlulukları belirlenmekte; güvensiz ürünlerin tüketiciden geri çağrılması zorunlu hale getirilmekte; güvensiz ürünün sebep olduğu ölüm ve yaralanmalar veya başka bir ürüne verdiği zararlara karşı imalatçı veya ithalatçının zarar görene karşı tazminat vermesi düzenlenmekte; güvensiz ürünlere karşı daha etkin kamuoyu bilgilendirilmesi sağlanmakta ve cezalar yeniden düzenlenmektedir.

2020 yılında özel kesim yatırımlarının artırılması ve üretken alanlara yönlendirilmesi amacıyla yatırım ortamının iyileştirilmesine, yabancı sermayenin çekilmesine ve yatırım desteklerine yönelik faaliyetlere devam edilmiştir.

2012/3305 sayılı Bakanlar Kurulu Kararına ekli Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar güncellenerek uygulanmaya devam edilmiştir. Bu kapsamda AR-GE ve çevre yatırımlarına sağlanan faiz desteğinin üst limiti 1 milyon TL'den 1,8 milyon TL'ye çıkarılmış, imalat sanayi yatırımları için bina ve inşaat harcamalarına KDV iadesi süresi 2021 yılı sonuna kadar uzatılmış, yatırımcıların vergi indirimi desteğinden faydalanmaması halinde sigorta primi işveren hissesi desteğinin daha yüksek oranlarda faydalanabilmesi sağlanmış, ihtisas serbest bölgelerinde gerçekleştirilecek yazılım ve bilişim ürünleri üretimi yatırımları öncelikli yatırımlar kapsamına alınmış ve kamu kurum ve kuruluşlarının yatırımlarının stratejik yatırım olarak desteklenebilmesi sağlanmıştır.

Ayrıca, Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi (SEGE) 2017 çalışması sonucu oluşan illerin gelişmişlik düzeyi sınıflandırması tablosuna göre bölgelerinde değişiklik olan illerin yeni bölgelerine göre dağılımı yapılmıştır. 01/01/2021 tarihinden itibaren gerçekleştirilecek yatırımlar bu çalışma sonucu ortaya çıkan bölgesel sınıflandırmaya göre desteklenmeye devam edecektir.

Bölgesel sınıflama SEGE 2017 çalışması sonucu oluşan il ve ilçelerin gelişmişlik düzeyi çerçevesinde, bulunduğu il sınırlarına göre daha az gelişmiş ilçelere bulunduğu ile göre daha fazla destek sağlanmıştır. Bu çerçevede, 01/01/2021 tarihinden itibaren il ve ilçelerin gelişmişlik düzeyine göre yapılan sınıflandırma sonucu 53 ilde bulunduğu il sınırlarına göre görece daha az gelişmiş 263 ilçeye bulunduğu ile göre daha fazla destek sağlanacaktır. İlçe bazlı yeni sistemde belirlenmiş ilçelerde yapılan yatırımlar bir alt bölge teşvikinden faydalanabilecektir. Ayrıca belirlenmiş ilçelerin OSB'lerinde yapılan yatırımlar ise iki alt bölge teşvikinden faydalanabilecektir.

Stratejik Ürün Destek Programı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın Teknoloji Odaklı Sanayi Hamlesi Programı Uygulama Esasları Tebliği kapsamında güncellenerek Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, KOSGEB ve TÜBİTAK'ın yer aldığı tek pencere sistemine dâhil edilmiştir. Türkiye'de katma değerli üretimin artırılması amacı doğrultusunda, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ve bağlı/ilgili kuruluşları tarafından sağlanan destek ve teşviklerin orta-yüksek ve yüksek teknoloji seviyeli sektörlere yoğunlaştırılmasına yönelik özel bir program olan Teknoloji Odaklı Sanayi Hamlesi Programı kapsamında Makine, Kimya, Eczacılık, Bilgisayar, Optik ve Elektronik, Elektrikli Teçhizat ve Ulaşım Araçları sektörleri odak sektörler olarak belirlenmiştir. Program kapsamındaki destekler, Teknoloji Odaklı Sanayi Hamlesi Programı amacı doğrultusunda çağrı planında yer alan Öncelikli Ürün Listesindeki ürünlerin üretilmesine yönelik yatırım projeleri için kullandırılacaktır.

Düzenlenen yatırım teşvik belgesi sayısı, 2020 yılı Ocak-Temmuz döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 96,9 artarak 5.355 olmuştur. Aynı dönemde öngörülen toplam sabit yatırım tutarı yüzde 28,1 artarak 108,3 milyar TL, öngörülen istihdam ise yüzde 50,5 artarak 162.034 kişi olmuştur.

2018/11201 sayılı Cazibe Merkezleri Programı Kapsamında Yatırımların Desteklenmesi Hakkında Kararda değişikliğe gidilerek, Kilis ili Program kapsamı iller arasına alınmış, programa müracaat süresi 31/12/2021 tarihine uzatılmış ve OSB'de gerçekleştirilecek imalat sanayi yatırımlarında asgari yatırım tutarı 2 milyon TL olarak belirlenmiştir.

İş ortamına ilişkin düzenlemelerin ve bunların uygulamalarının ölçülmesi ve ülkeler arası karşılaştırmaların yapılması amacıyla yıllık olarak Dünya Bankası tarafından hazırlanan İş Ortamı Raporunda Türkiye genel sıralamada 190 ülke arasında 2018 yılında 43'üncü sırada iken 2019 yılında 33'üncü sıraya yükselmiştir.

TABLO II: 7- Türkiye'nin İş Ortamı Raporu Başlıklarına Göre Sıralaması

İş Ortamı Raporu Başlıkları	2015	2016	2017	2018	2019
İşe Başlama	90	82	119	78	77
İnşaat İzinleri	101	107	79	59	53
Elektrik Temini	36	63	56	60	41
Tapu Kaydı	54	62	34	39	27
Kredi Temini	78	114	23	32	37
Azınlık Yatırımcılarının Korunması	18	18	26	26	21
Vergi Ödeme	128	90	85	80	26
Dış Ticaret	70	75	51	42	44
Sözleşmenin İcrası	32	35	25	19	24
Şirket Tasfiyesi	124	141	138	109	120
İş Yapma Kolaylığı Endeksi Sıralaması	**63**	**70**	**58**	**43**	**33**

Kaynak: Dünya Bankası
Not: 2015, 2016 ve 2017 revize sıralamalardır.

Bu yükselişte, Raporda da belirtildiği gibi, vergi alanında 2018 yılında 7103 sayılı Kanunla makine teçhizat alımlarına KDV istisnası getirilmesi ile aynı dönemde tapu harçlarında yapılan indirim temel belirleyici faktör olmuştur.

Yatırım Ortamının İyileştirilmesi Koordinasyon Kurulu (YOİKK) çalışmalarına 2020 yılında da devam edilmiştir. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçişin ardından yeniden yapılandırılan YOİKK, Cumhurbaşkanı Yardımcısı başkanlığında düzenli toplantılar gerçekleştirmiştir. Bu kapsamda hem İş Ortamı Raporunda Türkiye'nin sıralamasının iyileştirilmesine dönük hazırlanan eylem planının uygulamasına devam edilmiş hem de çalışma grupları tarafından oluşturulan 2019-2020 YOİKK Eylem Planında yer alan eylemlerin tamamlanması amacıyla kanun değişikliği önerileri TBMM'ye iletilmiş ve çeşitli ikincil mevzuat düzenlemeleri yapılmıştır.

YOİKK Eylem Planı kapsamında hazırlanan kanun teklifi TBMM gündeminde olup söz konusu teklifte imza sirküleri, şirket kuruluşu, taşınır rehni, teknoloji geliştirme bölgeleri ve Ar-Ge teşviklerinde değişiklikler öngörülmektedir.

TCMB verilerine göre ülkemize 2002-2019 döneminde toplam 218,6 milyar ABD doları tutarında Uluslararası Doğrudan Yatırım (UDY) girişi olmuştur. Türkiye'ye giren UDY 2007 yılında 22 milyar ABD dolarıyla en yüksek seviyeye ulaşmışken 2018 yılında bu rakam 13 milyar ABD doları, 2019 yılında ise 9,1 milyar ABD doları olmuştur. Ülkemize gelen UDY yatırımlarının sanayi ve hizmet sektörlerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Önümüzdeki dönemde uluslararası yatırımların imalat sanayii gibi verimlik artışı imkânı daha yüksek alanlara çekilebilmesi ve ekonominin ihtiyaç duyduğu kaynak girişinin artırılması amacıyla uluslararası doğrudan yatırımlara ilişkin çalışmalara hız verilecektir.

Aktif işgücü programlarının yapısının ve içeriğinin öncelikli sektörlerin ihtiyaç duyduğu dijital becerileri destekleyecek şekilde güncellenmesi, firmaların ihtiyaç duydukları elemanların yetiştirilmesini sağlamak amacıyla eğitim-sektör işbirliklerinin yapılması, öğrencilerin eğitim müfredatlarının gözden geçirilmesi ve mezuniyet sonrası işgücü piyasasına girişlerinin kolaylaştırılması amacıyla gerekli çalışmalar sürdürülecektir.

Mesleki eğitim ile iş dünyası arasındaki bağları kuvvetlendirmek, sektörün ihtiyaç duyduğu nitelikli işgücünü yetiştirmek, sektörün mesleki ve teknik eğitime olan katkılarını

artırmak, mesleki ve teknik eğitim mezunlarının istihdam oranlarını yükseltmek ve işgücünün gerçek iş ortamlarında yetişmesini sağlamak amacıyla mesleki ve teknik eğitim okullarıyla sektördeki firmalar arasında işbirliği protokolleri imzalanmaktadır. Bu bağlamda Okul Hamiliği Uygulamaları kapsamında bu güne kadar 436 okulda 887 protokol hayata geçirilmiştir. İşbirliği çalışmaları savunma sanayii, bilişim, havacılık, denizcilik, elektrik ve elektronik teknolojileri, makine, otomotiv, turizm ve gıda sektörleri gibi alanlarda devam edecektir.

On Birinci Kalkınma Planında mesleki ve teknik liselerde sunulan eğitim hizmetlerinde kalitenin artırılmasına yönelik atölye ve laboratuvarların donanımının teknolojiyle uyumlu olarak yenilenmesi hedefi ortaya konulmuştur. Bu çerçevede atölye ve laboratuvar altyapısının yenilenmesine ve meslek dersi öğretmenlerinin gerçek üretim ortamlarında işbaşı eğitimleriyle özel alan yeterlilikleri artırılmasına yönelik hizmet içi eğitim programlarına başlanacaktır.

Milli Eğitim Bakanlığı Mesleki ve Teknik Eğitim Genel Müdürlüğüne bağlı 3.767 okulda, 54 alanda (200 dal) 1.575.350 öğrenci ile mesleki ve teknik eğitime devam edilmektedir. On Birinci Kalkınma Planında belirtilen öncelikli sektörlere ilişkin 2020-2021 eğitim öğretim döneminde kimya teknolojisinde 143 okul, 7 dal, 14 çeşit laboratuvar, 5 çeşit atölye olup toplamda 13.493 öğrenci ve 935 meslek dersi öğretmeni bulunmaktadır. Makine teknolojisi alanında 373 okul, 8 dal, 8 çeşit laboratuvar, 14 çeşit atölye olup toplamda 43.706 öğrenci ve 3.506 meslek dersi öğretmeni bulunmaktadır. Motorlu araçlar alanında 216 okul, 4 dal, 2 çeşit laboratuvar, 16 çeşit atölye olup toplamda 23.371 öğrenci ve 1.970 meslek dersi öğretmeni bulunmaktadır. Biyomedikal cihaz teknolojileri alanında 32 okul, 4 dal, 1 çeşit laboratuvar, 7 çeşit atölye olup toplamda 3.702 öğrenci ve 139 meslek dersi öğretmeni bulunmaktadır. Elektrik elektronik teknolojisi alanında 904 okul, 10 dal, 16 çeşit laboratuvar, 14 çeşit atölye olup toplamda 101.292 öğrenci ve 7.485 öğretmen bulunmaktadır. Raylı sistemler teknolojisi alanında 23 okul, 5 dal, 5 çeşit laboratuvar, 14 çeşit atölye olup toplamda 2.709 öğrenci ve 81 öğretmen bulunmaktadır.

Mesleki ve teknik ortaöğretim kurumlarında eğitim gören öğrenci sayısı 2008-2009 döneminde 1.421.657 iken 2020-2021 döneminde 1.575.350 olmuştur. Mesleki ve teknik ortaöğretim kurumlarında çalışan öğretmen sayısı ise 2008-2009 döneminde 79.078 iken 2019-2020 döneminde 193.717 olmuştur. Bu zaman aralığında öğretmen sayılarının sürekli artış göstermesi bu kurumlarda eğitimin niteliğini artırıcı önemli bir unsur olmuştur. Bununla beraber; 2008-2009 eğitim öğretim yılında öğretmen başına düşen öğrenci sayısı yaklaşık 16 iken bu sayı 2019-2020 yılında azalarak yaklaşık 10 olmuştur. Dolayısıyla mesleki ve teknik ortaöğretim kurumlarında öğretmen-öğrenci etkileşimi yıllar içinde artmış ve öğrencilerin daha nitelikli eğitim almaları sağlanmıştır.

On Birinci Kalkınma Planı Döneminde yüksek katma değer oluşturması beklenen öncelikli sektörler ve alanlarda rekabet edebilir seviyeye ulaşmak amacıyla nitelikli işgücü kapasitesinin oluşturulmasına hizmet edecek şekilde bölüm/program tanımı yapılan meslek yüksekokullarındaki kayıtlı öğrenci sayısı toplam 112.715'tir. Toplam öğrenci sayısının öncelikli sektörler itibarıyla dağılımına bakıldığında en yüksek payı 52.562 öğrenci sayısı ile elektrik-elektronik bölümünün aldığı görülmektedir. Bu alanları sırasıyla 31.868 öğrenciyle makine-elektrikli teçhizat, 10.615 öğrenci ile otomotiv, 7.983 öğrenci ile ilaç ve tıbbi cihaz, 6.460 öğrenci ile kimya ve 3.227 öğrenci ile raylı sistemler izlemektedir.

Yükseköğretim sisteminin kalite odaklı, rekabetçi bir yapıya kavuşturulması sürecinde çeşitliliğin artırılmasına yönelik belirlenen üniversitelerin tematik alanlardaki ihtisaslaşma modelleriyle öncelikle bölgesel kalkınma olmak üzere, yenilik ekosisteminin oluşturulması ve sürdürülebilir Ar-Ge boyutlarında özel sektör, kamu kurumları ve üniversiteler arasında işbirliği protokolleri hayata geçirilmiştir.

2018 yılında sanayinin ihtiyaç duyduğu yeteneklere sahip nitelikli insan kaynağının yetiştirilmesi ve istihdam odaklı politikaların oluşturulması amacıyla YÖK-Üniversite-Sanayi İş Birliği Komisyonu oluşturulmuştur. Yapılan mevzuat düzenlemeleriyle öğrenci sayıları da dikkate alınarak OSB'lerde kurulmuş olan meslek yüksekokullarına eğitim desteği verilmeye devam edilmektedir.

Teknoloji ve üretim alanında önümüzdeki dönemde yoğun bir biçimde yaşanması beklenen dönüşümün tedarik zincirleri üzerinde de önemli etkilerinin olacağı öngörülmektedir. Son yıllarda hızlı bir gelişme gösteren lojistik, günümüzde yalnızca mal, hizmet, veri ve bilgi kümesinin hareketliliği ile sınırlı kalmayıp küresel ekonominin ve rekabetçiliğin önemli bir unsuru haline gelmiştir. Lojistik altyapısı ve hizmet sunumu gelişmiş ülkelerin ticaret faaliyetlerinin daha etkili ve verimli olduğu görülmektedir. Kendi içinde taşıdığı büyüme potansiyeli ve ülkemizin birçok ekonomik hedefine ulaşmasında oynayacağı temel rol itibarıyla lojistik faaliyetler, verimliliğin ve esnekliğin artırılması, girdi ve üretim maliyetlerinin azaltılması ve böylece küresel ölçekte daha etkin rekabet gücü elde edilmesine imkân sağlaması açısından tedarik zinciri içerisinde oldukça önemli bir konumdadır.

Lojistik maliyetlerin düşürülmesi, imalat sanayiinin ve ticaretin geliştirilmesiyle ülkemizin rekabet gücünün artırılabilmesi için kombine taşımacılık uygulamalarının geliştirilmesi, demiryolu ve denizyolu taşıma paylarının artırılması; hızlı, esnek, emniyetli, güvenilir, öngörülebilir ve entegre bir lojistik ve ulaştırma sisteminin tesis edilmesi kapsamında çalışmalar sürdürülmektedir.

Türkiye sahip olduğu jeopolitik konumuyla lojistikte bölgesel bir üs olma potansiyeline sahiptir. 2010 yılında Lojistik Performans Endeksine göre 155 ülke arasında 39'uncu sırada bulunan Türkiye, 2012 yılında 27'nci, 2016 yılında 34'üncü sırada yer almış olup, 2018 yılını ise 160 ülke arasında 47'nci olarak tamamlamıştır. Bu çerçevede gümrük süreçleri, lojistik hizmetlerdeki fiyat rekabeti ve lojistik hizmet kalitesi bileşenlerinde hem puanlama hem de sıralama bakımından iyileşme sağlanabilmesi açısından çalışmalara hız verilmiştir.

Sanayi tesisleri ve limanların demiryolu anahatlarına bağlanarak demiryolu sisteminin verimliliğinin artırılması açısından kritik öneme sahip olan iltisak hatları gerek hat uzunluğu gerek hizmet verilen tesis sayısı açısından yeterli seviyede bulunmamaktadır. Bununla birlikte 2019 yılı sonu itibarıyla toplam 433 km uzunluğunda 281 iltisak hattı bulunmakta olup ülkemizde demiryoluyla taşınan yükün yaklaşık yüzde 55'inin iltisak hatlarıyla anahatlara ulaştırıldığı dikkate alındığında demiryolu yük taşıma payının artırılması açısından yeni yapılacak iltisak hatlarının büyük bir potansiyel taşıdığı görülmektedir. Diğer taraftan hâlihazırda 83,5 km uzunluğunda 5 iltisak hattının yapımı da devam etmektedir. Bu kapsamda; iltisak hatlarının yük taşımacılığı açısından önceliği ve önemi dikkate alınarak Lojistik Koordinasyon Kurulu çalışmaları neticesinde 36 iltisak hattı; taşıma mesafesi, tonaj ve yapım maliyeti gibi parametreler kullanılarak önceliklendirilmiştir.

Ülkemizde bulunan 210 liman ve iskele yapısının 16'sı toplam 85 km uzunluğundaki iltisak hatlarıyla ana demiryolu şebekesine bağlıdır. Bu çerçevede demiryolu bağlantısı olan limanlardan taşınan demiryolu yükünün liman yüküne oranı yaklaşık yüzde 7,5 düzeyindedir. Limanlara demiryolu bağlantısı sağlanmasına yönelik olarak toplam yaklaşık 7 km uzunluğunda 1 iltisak hattının (Samsun Yeşilyurt-Gelemen) yapımı devam etmektedir.

Yük taşımacılığına ve kombine taşımacılığın geliştirilmesine yönelik olarak TCDD ve AYGM tarafından yapımı planlanan toplam 21 lojistik merkezden onu işletmeye açılmış olup üçünün de yapım çalışmaları sürdürülmektedir. İşletmede olan lojistik merkezlerden 2019 yılı içerisinde toplam 2,6 milyon ton yük taşınmış olup lojistik merkezlerin kapasite kullanım oranı yaklaşık yüzde 23 düzeyindedir. Bu kapsamda 2019 yılı yük taşımalarının yaklaşık

yüzde 8'i lojistik merkezler aracılığı ile yapılmıştır. Lojistik merkezlerin standartlarının yükseltilmesi ve verimli bir şekilde kullanılmasına yönelik hukuki ve idari düzenlemeler yapılabilmesi için çalışmalar sürdürülmektedir.

29 Ekim 2018 tarihinde ilk fazı açılan ve ikinci faz çalışmaları devam eden İstanbul Havalimanı, tüm fazları tamamlandığında 5,5 milyon ton kargo kapasitesiyle küresel ölçekteki en büyük kargo merkezlerinden biri haline gelecektir.

Ülkemizin deniz ticareti filosunu yenilemek ve kapasitesini arttırmak amacıyla, uzun vadeli ve düşük faizli finansal destek mekanizması devreye alınacaktır. Bu kapsamda; başlangıç olarak 10 geminin inşası için Türk Koster Filosunun Yenilenmesi Kredi Finansman Program hayata geçirilecek olup program kapsamında her bir geminin inşası için kullanılacak kredinin yıllık 3 milyon TL olmak üzere beş yılda toplam 15 milyon TL'ye kadar olan faiz/kâr payı karşılanacaktır.

Gümrük hizmetlerinin etkili bir şekilde yürütülmesi amacıyla 2020 yılında yeni gümrük tesislerinin yapımına ve mevcut tesislerin modernizasyonuna devam edilmiştir. Bu kapsamda Sivas Gümrük Müdürlüğü Hizmet Binası inşaatı ile Zeytindalı Gümrük Kapısı geçici tesislerinin yapımı tamamlanmış olup Uludağ Gümrük ve Dış Ticaret Bölge Müdürlüğü Kompleksi inşaatı ile Ceylanpınar Gümrük Kapısında geçici tesislerin yıl sonuna kadar tamamlanması planlanmaktadır. Ayrıca, Tek Durakta Kontrol iş akış süreci kapsamında Kapıkule ve Hamzabeyli Gümrük Kapılarında sürdürülen modernizasyon çalışmaları tamamlanmış olup İpsala Gümrük Kapısının modernizasyon çalışmalarının yıl sonuna kadar tamamlanması beklenmektedir.

2016 yılında mevcut doğal gaz dağıtım lisansı kapsamı dışında kalan yerlerde kurulu bulunan ve üretime geçmiş katılımcı sayısının OSB toplam kapasitesine oranı en az yüzde 40 olan OSB'lere doğal gaz ulaştırılmasını sağlamak üzere BOTAŞ görevlendirilmiş olup bu şartları haiz OSB'lere doğal gaz ulaştırılmasına yönelik çalışmalara devam edilmektedir. Bu kapsamda 15 OSB'ye doğal gaz ulaştırılmıştır. Ayrıca, Ekim 2020 itibarıyla tüzel kişilik sahibi toplam 323 OSB'nin 173'ünde doğal gaza erişim bulunmaktadır.

Güney Marmara ve Ege Bölgelerinde üretilen 3.800 MW kurulu güçteki elektrik, sanayi elektrik tüketiminin yoğun olduğu İstanbul başta olmak üzere Trakya Bölgesine Lâpseki-Sütlüce Denizaltı Kablolarıyla iletilmektedir. Diğer taraftan bölgede artan elektrik talebinin güvenli bir şekilde karşılanması amacıyla Lapseki 3-Sütlüce 3 ile Hersek Ek Çukuru-Dilovası Ek Çukuru denizaltı kablolarıyla diğer iletim hattı ve trafo merkezi projelerine yönelik çalışmalar sürdürülmektedir. Ayrıca İstanbul ve çevresi ile diğer bölgelerdeki arz güvenliğinin sağlanması amacıyla yürütülen önemli hat ve trafo merkezi projelerinden Taşoluk 380 GIS, Aksaray GIS, Yeni Havalimanı GIS-Taşoluk Kablosu, İzmir 380 Havza TM, Manavgat 380 TM, Çan 380 Havza TM 2020 Ekim ayı itibarıyla tamamlanmıştır. Yine bu dönemde, imalat sanayiinin arz güvenliğinin sağlanması amacıyla 341 km uzunluğunda elektrik iletim hattı ve 1.250 MVA gücünde Trafo Merkezi projesi tamamlanmıştır.

Elektrik Motorları ile İlgili Çevreye Duyarlı Tasarım Gereklerine Dair Tebliğ gereğince anma çıkış gücü 0,75 kW ile 375 kW arasında olan elektrik motorlarının en az, değişken hızlı tahrikle teçhiz edilmiş IE2 verim seviyesine sahip olması zorunludur. KOBİ'lerde Enerji Verimli Motorların Teşvik Edilmesi projesi kapsamında, sanayide kullanılan ve söz konusu verim seviyesinden düşük motorların daha verimlileri ile değiştirilmesini sağlamaya yönelik örnek uygulamalar geliştirilmesi amacıyla belirlenen OSB'lerde pilot uygulamalar yürütülmesine ilişkin çalışmalar devam etmektedir.

Dördüncü sanayi devrimi alanında ülkemiz politikalarına katkı sağlayacak çalışmaların yapılacağı ve öncü projelerin hayata geçirileceği 4. Sanayi Devrimi Merkezi, Dünya Ekonomik Forumu ve Metal Sanayicileri Sendikası MESS ile birlikte faaliyetlerine başlamıştır.

KOSGEB tarafından KOBİ Gelişim Destek Programı (KOBİGEL) kapsamında, ilki 2019 yılında ilan edilen İmalat Sanayinde Dijitalleşme temalı proje teklif çağrısı 2020 yılı Temmuz ayında tekrar edilmiştir. Çağrı ile yerli ve yetkin dijital teknoloji geliştiricisi KOBİ envanterinin genişletilmesi ve imalat sanayi KOBİ'lerinin yerli teknoloji geliştiricilerle işbirliği öncelikli olmak üzere dijitalleştirilmiş iş süreci sayısının arttırılması amaçlanmıştır. İmalat sanayii özelinde; büyük veri, nesnelerin interneti, endüstriyel robot teknolojileri, akıllı sensör teknolojileri, yapay zekâya dayalı siber fiziksel akıllı fabrika sistem ve bileşenleri, siber güvenlik, akıllı ve esnek otomasyon sistemleri ve sanal gerçeklik/artırılmış gerçeklik olmak üzere sekiz akıllı dijital teknoloji konusu 2020 yılı proje teklif çağrısının kapsamına dâhil edilmiştir. 2019 yılında toplam 1.742 proje başvurusu alınmış ve değerlendirme sonucunda; 258 proje için 71,5 milyon TL'lik destek onaylanmıştır. 2020 yılı çağrısı kapsamında toplam 1.207 başvuru alınmış olup bunların kontrol ve değerlendirme sürecine başlanmıştır.

Sanayide dijital dönüşüme yönelik olarak daha kapsamlı bir destek programının hayata geçirilmesi amacıyla özellikle sektörel gelişime katkı sağlayacak, birden çok işletmenin fayda elde edeceği ortak hizmet altyapılarına yönelik bir destek programının hazırlık çalışmaları devam etmektedir.

KOBİ'lerin uygun maliyetle bilişim hizmetlerine erişmelerini sağlamaya yönelik olarak endüstriyel bulut platformu oluşturulması için Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından çalışmalara başlanmış, pilot alan olarak otomotiv, raylı sistemler, deniz ve hava taşıtları ile ilgili teknolojileri içeren mobilite sektörü belirlenmiştir.

İmalat sanayiinde bilişim teknolojileri kullanımında, internet erişimi ve internet sitesi sahipliği gibi temel teknolojilerin yaygın şekilde kullanıldığı, ancak daha nitelikli yazılım ve uygulamaların kullanımının düşük kaldığı görülmektedir. Covid-19 pandemisi sonrası dijitalleşme konusunun önemini artırması beklenmekte olup ülkemizin bu alanda açığını kapatması önem arzetmektedir.

TABLO II: 8- İmalat Sanayiinde Bilişim Teknolojileri Kullanımı

(Yüzde)

	2017	2018	2019
ERP Kullanım Oranı	16,1	-	25,9
CRM Kullanım Oranı	18,5	-	19,4
Geniş Bant Bağlantısı Olan Firma Oranı (1)	94,9	94,7	94,7

Kaynak: TÜİK, Girişimlerde Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması

(1) 10 ve üzeri çalışan sayısına sahip işletmelerin oranıdır.

Ar-Ge harcamalarının GSYH'ya oranı 2018 yılında yüzde 1,03 iken 2019 yılında yüzde 1,06'ya ulaşmıştır. Ar-Ge ve yenilik ekosisteminin odağında yer alan özel sektörün Ar-Ge kapasitesinin sağlanan destekler ve altyapı olanaklarıyla geliştirilmesine devam edilmektedir. Bu kapsamda özel sektörün toplam Ar-Ge harcaması içindeki payı artarak 2018 yılında yüzde 60,4 iken 2019 yılında yüzde 64,2'ye ulaşmıştır. Benzer şekilde özel sektördeki Ar-Ge personeli istihdamında da önemli bir artış yaşanmıştır. Toplam TZE Ar-Ge personeli istihdamı içinde özel sektörün payı 2018 yılında yüzde 60,6 iken 2019 yılında yüzde 62,9'a yükselmiştir.

2016 yılında yürürlüğe giren Ar-Ge Reform Paketinde yapılan düzenlemelerle birlikte özel sektör Ar-Ge merkezi belgesi alan işletme sayısı artış göstermiş, Eylül 2020 sonu itibarıyla özel sektör Ar-Ge merkezi sayısı 1.236'ya ulaşmıştır. Bu merkezler ağırlıklı olarak makine ve teçhizat imalatı, otomotiv yan sanayi, yazılım, bilgi ve iletişim teknolojileri, elektrik-elektronik, tekstil ve kimya sektörlerinde faaliyet göstermektedir. Söz konusu

merkezlerin nitelikli araştırmacı insan gücü kapasitesi ile Ar-Ge ve yenilik çıktılarının artırılması önem taşımaktadır.

Günümüzde yenilikçi teknolojilerin üretim yapısına entegre edilmesi rekabetçiliğin ve verimliliğin artışı için önem taşımaktadır. Bu doğrultuda On Birinci Kalkınma Planında belirlenen öncelikli sektörler ve gelişme alanlarında teknolojik ilerlemenin sağlanması için ihtiyaç duyulan yatay teknoloji alanları ve dünyadaki teknoloji eğilimleri dikkate alınarak yapay zekâ, nesnelerin interneti, artırılmış gerçeklik, büyük veri, enerji depolama, ileri malzeme, robotik, mikro-nano-opto-elektronik, biyoteknoloji, kuantum, siber güvenlik, sensör teknolojileri ve katmanlı imalat kritik teknoloji alanları olarak belirlenmiştir. Kaynak tahsisinde söz konusu teknolojilere odaklanılmasına, bu alanlarda insan gücü, altyapı ve özel sektör kapasitesinin artırılması önem taşımaktadır.

b) Amaç

İmalat sanayiinde rekabet gücünün ve verimliliğin geliştirilmesi suretiyle yüksek katma değerli üretim ve ihracatın artırılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Yerli üretimi ve teknolojik dönüşümü destekleyecek sanayileşme politikalarının kurumlar arası eşgüdüm ve üst düzey sahiplik içerisinde oluşturulması ve uygulanması için güçlü bir kurumsal yapı oluşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.297)		
Tedbir 297.2. Sanayileşme İcra Kurulu, Plan kapsamında öncelikli sektörlere ilişkin belirlenen hedeflere ulaşmak için: - Sanayileşme politikalarına ilişkin ortak stratejilerin geliştirilmesi, - İlgili kamu kurumları arasında eşgüdümün ve koordinasyonun sağlanması, - Sanayi stratejilerine ilişkin uygulamaların izlenmesi, - Kamu alımlarına ilişkin özel modeller geliştirmek dâhil yerli üretimin artırılması amacıyla esas ve usullerin belirlenmesi, - Kamu idarelerinin belirlenen modellere uygun olarak ortak alım yapmak dâhil farklı yöntemleri uygulamalarının sağlanması konularında görevli ve yetkili olacaktır. Belirlenen görevlerin yerine getirilmesi için gerekli bütçe kaynaklarının oluşturulması ve bu kaynakların İcra Kurulu kararları ile etkin ve verimli bir şekilde kullanılması sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. Sanayileşme İcra Komitesi sekreteryası kapsamında, ilgili kurumlarla işbirliği halinde Komitenin öncelikli olarak ele alacağı konular belirlenecek ve Komite yıllık gündem önerileri oluşturulacaktır. 2. Sanayileşme İcra Komitesinin yıllık gündemine bağlı olarak belirlenecek kurumlarda Sanayileşme Koordinasyon birimlerinin oluşturulması sağlanacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2019	2020(1)	2021(2)
İmalat Sanayii/GSYH (Cari) (5)	Yüzde	18,3	20,1	20,4
İmalat Sanayii İhracatı (5)	Milyar Dolar	162,9(3)	156,0 (4)	173,5(4)
Öncelikli Sektörlerin İmalat Sanayii İhracatı İçerisindeki Payı	Yüzde	37,9	38,8	40,0
Orta-Yüksek Teknolojili Sanayilerin İmalat Sanayii İhracatındaki Payı (5)	Yüzde	36,0	36,5	37,5
Yüksek Teknolojili Sanayilerin İmalat Sanayii İhracatındaki Payı (5)	Yüzde	3,6	4	4,2

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program
(3) Özel Ticaret Sistemine göre dış ticaret istatistikleri kullanılmıştır.
(4) Genel Ticaret Sistemine göre dış ticaret istatistikleri kullanılmıştır.
(5) Bu gösterge aynı zamanda Merkezi Yönetim Bütçesinde yer alan Sanayinin Geliştirilmesi, Üretim ve Yatırımların Desteklenmesi Programının performans göstergelerinden biridir.

2.2.1.1 Yatay Politika Alanları

2.2.1.1.1. Güçlü Finansal Yapı

a) Amaç

İmalat sanayii firmalarının uzun dönemli getiriyi hedefleyerek risk almasını sağlayacak, güçlü ve yenilikçi araçlarla finansmana erişimi kolaylaştıran bir yapı oluşturulması temel amaçtır.

b) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Mevcut kredi garanti sisteminin etkinliği artırılacak, Kredi Garanti Fonunun öncelikli sektörlerde rekabetçiliği ve verimliliği artıracak projelerde kullanılmasına ağırlık verilecektir. Kredi Garanti Fonunun yüzde 50'si imalat sanayii sektörlerinde yatırım ve ihracat kredilerine tahsis edilecektir. (Kalkınma Planı p.299)		
Tedbir 299.1. Mevcut kredi garanti sisteminin etkinliği artırılacak, Kredi Garanti Fonunun öncelikli sektörlerde rekabetçiliği ve verimliliği artıracak projelerde kullanılmasına ağırlık verilecektir. Kredi Garanti Fonunun yüzde 50'si imalat sanayii sektörlerinde yatırım ve ihracat kredilerine tahsis edilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S)	1. Hazine ve Maliye Bakanlığı ile KGF A.Ş. arasında imzalanan protokol ekleri kapsamında imalat sanayii sektörü başta olmak üzere Covid-19 pandemisinden olumsuz olarak etkilenen sektörlerin kefalet kullandırımı önceliklendirilecektir.
Kalkınma ve Yatırım Bankasının başta öncelikli sektörler olmak üzere sanayi yatırımlarına desteği güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.300)		
Tedbir 300.1. Plan döneminde Kalkınma ve Yatırım Bankasının özsermayesi 10 milyar TL artırılacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası A.Ş.	1. Plan döneminde Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankasının yeniden yapılandırılmasının finansmanına yönelik sermaye transferi yapılacaktır.
Tedbir 300.2. Kalkınma ve Yatırım Bankası öncelikli sektörlerde kullandırılmak üzere yurt dışından uzun vadeli fon temin edecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası A.Ş.	1. 2021 yılında 750 milyon ABD doları tutarında kaynak temin edilecektir.

Tedbir 300.3. Kalkınma ve Yatırım Bankası firmalara proje analiz aşamasından projeyi izlemeye kadar tüm aşamaları kapsayan ekonomik, mali ve teknik yatırım danışmanlığı desteği verecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası A.Ş.	1. Kamu kuruluşları ile yatırım bankacılığı alanında işbirliği yapılarak Kamunun ana yatırım bankası rolü üstlenilecektir. 2. Tabana yayılmış, firmaları iyi tanıyan «kalkınma» bankacılığı ve müşteri ilişkisinin kaldıraç olarak kullanılarak, yatırımcıların hem finans hem de sermaye piyasaları ürünlerini kullanmalarına imkân sağlanacaktır. 3. Sermaye piyasalarında yenilikçi ürün geliştirmede üstlenilecek rol ve VDMK benzeri yapılandırılmış sermaye piyasası ürünleri ile Türk Sermaye Piyasalarının derinleştirilmesinde ve piyasalara likidite sağlanmasında öncü rol oynanacaktır. 4. Yatırım bankacılığı hizmetleri kapsamında firmalara finansal yeniden yapılandırma, halka arz, tahvil, bono, şirket birleşme ve devralmalarına aracılık/danışmanlık yapılarak her türlü sermaye ihtiyaçları en iyi şekilde karşılanacaktır. 5. Türkiye'nin ve dünyanın önde gelen şirketlerine sınırötesi birleşme-satın alma işlemlerinde danışmanlık hizmeti verilecektir.
Teknoloji ve yenilik odaklı yatırımların desteklenmesi amacıyla girişim sermayesi sistemi geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.302)		
Tedbir 302.1. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı bünyesinde girişim sermayesi kaynağı (fonların fonu) oluşturulacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S)	1. Teknoloji ve İnovasyon Fonu kapsamında yapılacak yatırım süreçleri takip edilecektir.
Tedbir 302.3. Teknoloji tabanlı girişimlere yönelik girişim sermayesi fonları güçlendirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK	1. Birinci çağrı kapsamındaki fonların yatırım süreçleri izlenecektir.
Tedbir 302.5. Kalkınma ajansları tarafından bölgesel potansiyelleri hayata geçirebilecek, büyüme potansiyeli taşıyan şirketlere sermaye katkısı yapılarak bölgelerin gelişmesine ve rekabet güçlerinin yükseltilmesine katkı sağlayacak bölgesel girişim sermayesi uygulaması pilot olarak belirlenecek illerde başlatılacak ve bölge planlarında belirlenen önceliklerle uyumlu olarak yürütülecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Kalkınma Ajansları, Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası A.Ş.	1. Bölgesel Kalkınma Fonu tarafından finansman imkânı kısıtlı, yenilikçi ve rekabet gücü yüksek olan girişimlere kaynak sağlamak üzere yatırım yapılacaktır.

Finansal destek sağlayan kurumların ve bankacılık sisteminin imalat sanayii ihtiyaçlarına yönelik uygulamaları güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.303)		
Tedbir 303.1. Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB) desteklerinden imalat sanayiine ayrılan pay kademeli olarak yüzde 75'e, öncelikli imalat sanayii sektörlerine ayrılan pay ise yüzde 50'ye çıkarılacaktır. Destekler yalınlaştırılacak, hibe yerine faizsiz, uzun vadeli, geri ödemeli destek modellerine kademeli olarak geçilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), KOSGEB	1. İmalat sanayii ve orta yüksek, yüksek teknolojili imalat sanayii sektörlerine yönelik olarak KOSGEB desteklerindeki önceliklendirme sürdürülecektir. 2. Proje teklif çağrılarında On Birinci Kalkınma Planında yer alan sektörlere öncelik tanınacaktır.
Tedbir 303.2. Yatırım teşvik sistemi kapsamında, öncelikli sektörlerde belirlenecek ürünlerin üretimine yönelik bankalar tarafından kullandırılan yatırım kredilerinde ilave destek sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı	1. Bölgesel ve stratejik yatırımlar için faiz desteği ve istihdam destekleri avantajlı oran ve sürelerde uygulanacaktır. 2. Proje Bazlı Teşvik Sistemi uygulamalarına devam edilecektir.
Tedbir 303.3. Taşınır rehni yoluyla krediye erişime ilişkin sistem ve süreçler etkinleştirilerek bu yolla imalat sanayii sektörlerine kredi kullandırma imkânları artırılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, TOBB	1. İmalat sanayii sektöründe belirlenen alt sektörlere ilişkin bilgilendirme ve farkındalığı artırma çalışmaları yapılacaktır.
Eximbank'ın sanayiye yönelik programları güçlendirilerek öncelikli sektörlerin ihracat kapasiteleri geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.304)		
Tedbir 304.2. Plan döneminde Eximbank'ın özsermayesi 10 Milyar TL artırılarak, Eximbank desteğinin Türkiye ihracatına oranı kademeli olarak yükseltilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), Türk Eximbank	1. Türk Eximbank'ın ödenmiş sermayesinin kayıtlı sermaye tavanı olan 10 milyar TL'ye yükseltilmesi için çalışmalar sürdürülecektir.
Tedbir 304.3. Eximbank tarafından ihracatçı firmaların ihracat alacakları ve ülkemizde üretilmeyen girdileri için kullanacakları vadeli işlem piyasası işlemlerine yönelik bir destek programı oluşturulacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı, Türk Eximbank, Türkiye İhracatçılar Meclisi	1. İhracatçı firmaların ülkemizde üretilmeyen girdiler için kullanacakları vadeli işlemlerine yönelik bir destek programı oluşturulacaktır. 2. Türk Eximbank'ın ihracatçılarımıza sunduğu forward işlem hacmi artırılacaktır. 3. Kur riski yönetimi konusunda ihracatçılarımızın bilgi düzeyi ve farkındalığının artırılması amacıyla çalışmalar hızlandırılacaktır.

Başta öncelikli sektörler olmak üzere imalat sanayiine yönelik alternatif finansman yöntemleri geliştirilecektir. (Kalkınma planı p305)		
Tedbir 305.1. Sanayi ve teknoloji şirketlerinin hisseye dönüşebilir tahvil ihracı, kitle fonlaması, girişim ve risk sermayesi gibi yollarla bankacılık dışı doğrudan finansman uygulamalarının çeşitlendirilmesi ve kullanımın yaygınlaştırılması için düzenleme ve çalışmalar yapılacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, SPK	1. Girişim sermayesi yatırım ortaklıklarına dair sektörden iletilen talep ve görüşler değerlendirilerek gerekli mevzuat değişiklikleri yapılacaktır. 2. Paya dönüştürülebilir tahvil (PDT) ihracına ilişkin mevcut mevzuat hükümleri, gelen başvurular ve iletilen talepler çerçevesinde gözden geçirilecek ve gerekli görülmesi durumunda güncellenecektir.
Firmaların büyümelerine yönelik finansman imkânları arttırılacaktır. (Kalkınma Planı p.306)		
Tedbir 306.1. Büyüme potansiyeli yüksek KOBİ'lere sağlanan krediler hacimsel ve oransal olarak artırılarak KOBİ'lerin finansmana erişiminin kolaylaştırılması sağlanacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), KOSGEB, Halkbank	1. Halk Bankası aracılığıyla esnaf ve sanatkârların finansmana erişiminin uygun koşullarda sağlanması amacıyla indirimli faiz desteğine devam edilecektir.
Finansal piyasaların sanayileşmeye katkısı artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.307)		
Tedbir 307.2. Bankacılık sisteminde imalat sanayiine yönelik verilen kredilerin, toplam krediler içerisindeki oranının artırılmasını sağlayacak uygun araçlar geliştirilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, BDDK	1. Hazine destekli kefalet sistemi kapsamında imalat sektörüne verilen destekler devam edecektir.

c) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2018	2019	2020 (1)	2021 (2)
Toplam Kredilerde Orta-Yüksek ve Yüksek Teknoloji Sektörlerinin Payı	Yüzde	4,8	4,9	6,0	7,0
Kalkınma ve Yatırım Bankacılığı Kredi Hacminin Toplam Kredi Hacmine Oranı	Yüzde	8,1	7,9	9,0	10,0
Türk Eximbank Desteklerinin İhracata Oranı	Yüzde	26,0	27,0	27,5	30,0
KOSGEB Destekleri İçinde İmalat Sanayiinin Payı	Yüzde	49,0	63,8	65,0	70,0

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2.2.1.1.2. Yüksek Kurumsal Kapasite

a) Amaç

Sanayi politikasının kamu ve özel kesimin yakın işbirliği içinde etkin olarak takip edilip uygulanabileceği kurumsal yapıların oluşturulması, kamu uygulamalarında yerli üretimin geliştirilmesinin öncelikli olarak değerlendirilmesi, özel sektör firmalarında büyümenin ve kurumsallaşmanın geliştirilmesi temel amaçtır.

b) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
İmalat sanayiinde ölçek ekonomisine uygun bir üretim yapısının oluşturulması sağlanacak, KOBİ'lerin büyümelerinin önündeki engeller kaldırılacaktır. (Kalkınma Planı p.309)		
Tedbir 309.3. KOBİ'lerin verimliliğini artırmak ve dijital dönüşümlerine katkı sağlamak amacıyla Model Fabrika (KOBİ Yetkinlik Merkezi) Danışmanlık Destek Programı uygulanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), KOSGEB	1. Faaliyete geçen Model Fabrika ve Yenilik Merkezleri organizasyonları kapsamında KOBİ'ler desteklenecektir.
Tedbir 309.4. Teknoloji transferi ve pazara hızlı ulaşmak için stratejik alanlarda uluslararası şirket satın alma hibe desteği mekanizması güçlendirilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), TÜBİTAK	1. Dış ticaret bilgilendirme seminerleriyle söz konusu destek hakkında farkındalık artırılacaktır.
Tedbir 309.10. Teknopark yönetici şirketlerinin, teknoparklarda yer alan şirketlerin ve teknoloji transfer ofislerinin kurumsal kapasiteleri artırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, TÜBİTAK, KOSGEB, Kalkınma Ajansları, Teknopark Yönetici Şirketleri	1. Tüm Teknoloji Geliştirme Bölgelerinin katılım sağladığı Koordinasyon toplantılarında kapasite geliştirmeye yönelik çalışmalara devam edilecek, görece olgun teknoparklar ile diğer teknoparklar arasında tecrübe paylaşımları tesis edilecek, bina destekleri 2021 yılında da sağlanacak, Ar-Ge Merkezleri ile Teknopark firmalarının işbirlikleri geliştirilerek Teknopark firmalarına destek olunacaktır.
İmalat sanayiine yönelik politika oluşturma ve uygulama süreçleri etkinleştirilecek, sektörlerin sürdürülebilirliğine yönelik stratejik bir çerçeve oluşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.311)		
Tedbir 311.1. İmalat sanayiine ilişkin veriye dayalı analiz ve planların yapılması, bu alanda faaliyet gösteren şirketlerin düzenli izlenmesi amacıyla, sektör ve firma düzeyinde toplanacak verilerin kapsamı, toplanma yöntemi ve analizine ilişkin "Ulusal Sanayi Veri Master Planı" hazırlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜİK, Gelir İdaresi Başkanlığı, TOBB	1. Girişimci Bilgi Sistemi (GBS) kapsamında Ulusal Sanayi Veri Planı hazırlanarak yayımlanacaktır. 2. Sanayi Sicil Bilgi Sistemi kamu ve özel sektörün öncelikleri doğrultusunda geliştirilecek, sisteme diğer kurumlardan entegre edilebilecek verilere ilişkin kurumlar arası işbirliği ve protokol çalışmalarına devam edilecektir. 3. Girişimci Bilgi Sistemi (GBS) kapsamında imalat sanayi firmalarına yönelik veriye dayalı analizler yapılacaktır. 4. İmalat Sanayiine ilişkin veriye dayalı analiz çalışmaları kapsamında; Türkiye İmalat Sanayiinin 2015-2019 Dönemi Analizi ve Sektörel Peformans Gelişimi kitabı ile 81 ili için hazırlanmakta olan İl Sanayi Durum Raporu revize edilerek her yıl düzenli olarak yayınlanacaktır.

Tedbir 311.5. İmalat sanayiinin mevcut ve önümüzdeki dönem üretim yapısında tedariki gerekli ve kritik görülen hammaddelerin belirlenmesi ve bunların arz güvenliğini sağlayacak politikaların uygulanması amacıyla ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile STK'ların katılımlarıyla bir yönetişim mekanizması kurulacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TOBB	1. İmalat sanayiinin ihtiyaçları doğrultusunda hammadde tedarikine ilişkin uzun dönemli planlama ve takip faaliyetlerinin kurumlar arası koordinasyon ile gerçekleştirilmesini sağlamak üzere usul ve esaslar belirlenecektir. Bu çerçevede İmalat sanayiinin ihtiyaçları doğrultusunda hammadde tedarikine ilişkin uzun dönemli planlama ve takip faaliyetlerinin kurumlar arası koordinasyon ile gerçekleştirilmesini sağlamak üzere gerekli mevzuat düzenlemesi yapılacak ve bir planlama, takip ve koordinasyon mekanizması oluşturulacaktır.
Bölgeler ve sektörler düzeyinde verimlilik sorunları analiz edilerek çözüm önerileri geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.312)		
Tedbir 312.1. Verimlilik Gelişim Haritaları oluşturulacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S)	1. Verimlilik Gelişim Haritası Projesi çerçevesinde güncelleme yapılarak firmalardan veri toplanacak ve veriler analiz edilerek raporlanacaktır.
İmalat sanayiine yönelik kalite altyapısı geliştirilerek piyasalarda güvenli ürün arzının sağlanması ve haksız rekabetin önlenmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.313)		
Tedbir 313.2. İmalat sanayi sektörlerine yönelik teknik düzenlemeler ve standartlara uygun üretim yapma konusunda bilinçlendirme ve rehberlik çalışmaları yürütülecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TSE	1. Yerli üreticilerimize ve ithalatçılarımıza mevzuatın getirdiği yükümlülükler ve piyasaya arz ettikleri ürünlerin tüketici güvenliğini tehdit etmeyecek şekilde tasarlanması ve üretilmesi konusunda ilgili paydaşlarla işbirliği içerisinde bilgilendirme amaçlı toplantılar ve firma ziyaretleri yapılmaya devam edilecektir.
Tedbir 313.4. Standardizasyon alanında yürütülen çalışmalara paydaşların etkin katılımını sağlamak amacıyla teknik altyapı oluşturulacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TSE	1. Online Standardizasyon Platformu Projesi kapsamında standardizasyon uygulamasının geliştirme sürecinde yazılım kodlama aşaması tamamlanacaktır.

Tedbir 313.5. Uygunluk değerlendirme sektöründe faaliyet gösteren firma, kurum ve kuruluşların kayıt altına alınması, takibi ve izlenmesine yönelik mekanizma oluşturulacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, STK'lar	1. Uygunluk Değerlendirme Kuruluşları ile Onaylanmış Kuruluşlar Yönetmeliği Taslağı'nın kamu kuruluşları ve STK'lar ile görüş alışveriş süreci tamamlanmış olup Avrupa Komisyonu'nun görüşüne sunulmuştur. Söz konusu Taslağın, 7223 sayılı Kanun'un yürürlük tarihi olan 12.03.2021 tarihinde yürürlüğe girmesi planlanmaktadır.
Tedbir 313.6. Üreticilerimizin test, muayene, sertifikasyon ihtiyaçları tespit edilerek yerli test ve sertifikasyon altyapıları envanteri çıkarılacak, test altyapılarının verimli kullanımını ve ihracata yönelik ihtiyaç duyulan test/muayene altyapılarının belirlenmesini sağlayacak portal oluşturulacaktır.	Savunma Sanayii Başkanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Test ve Değerlendirme A.Ş. , KOSGEB, TSE, TÜBİTAK, Türk Akreditasyon Kurumu, YÖK	1. İşbirliği yapılması planlanan kuruluşlarla koordinasyonun sağlanması, saha ziyaretleri yapılarak yerli test kabiliyetlerinin toplanması, Online Test Portalı aracılığıyla firmaların bilgilerini envantere girmesi için teşvik edilecektir. 2. Türkiye'de yapılamayan ve/veya eksikliği hissedilen test altyapılarının tespiti yapılacak ve fizibilite çalışmaları başlatılacaktır.
Tedbir 313.9. Ulusal ve özellikle uluslararası helal uygunluk değerlendirme kuruluşları akredite edilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), Helal Akreditasyon Kurumu	1. Helal kalite altyapısının güçlendirilmesi amacıyla dış paydaşlar nezdinde tanıtım ve bilgilendirme toplantıları yapılacak ve çevrim içi/fiziki olarak düzenlenecek etkinliklere katılım sağlanacaktır.
Tedbir 313.10. Helal akreditasyon alanında uluslararası mümasil akreditasyon kuruluşlarıyla işbirliği imkânlarına ilişkin protokol, mutabakat zaptı dâhil ikili veya çok taraflı anlaşmalar yapılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Helal Akreditasyon Kurumu	1. Diğer ülkelerin muadil kuruluşları veya ilgili ulusal veya uluslararası kuruluşları ile işbirliği imkânlarının geliştirilmesine dönük çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 313.11. Piyasa Gözetimi ve Denetimi (PGD) alanında ilgili kuruluşların görev ve sorumluluk alanları netleştirilecek, özel sektör ve STK'ların yetkili kuruluşlarla işbirliği geliştirilerek PGD faaliyetlerinin etkinlik ve verimliliği artırılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Diğer PGD Kuruluşları	1. Özel sektör ve STK'ların bilgilendirilmesi amacıyla Ürün Güvenliği, Piyasa Gözetimi ve Denetimi ile Uygunluk Değerlendirme Alanlarında Farkındalığın Artırılması Projesi kapsamında düzenli olarak eğitimler verilecektir.

Tedbir 313.13. Yasal metroloji kapsamındaki ürünlerin teknik düzenlemelere uygun olarak piyasaya arzını ve güvenilir ölçüm yapmalarını sağlayacak, etkinlik ve verimlilik ilkelerini gözeten yeni kontrol ve denetim stratejileri geliştirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TSE	1. Risk analizi temelli ve istatistiksel metotlara dayalı denetim modeli oluşturulacak ve buna ilişkin idari düzenleme tamamlanacaktır.
Tedbir 313.14. Endüstriyel Metroloji alanı düzenlenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TSE	1. Endüstriyel Metroloji alanının düzenlenmesine ilişkin altyapı çalışmalarına başlanacaktır.

c) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2019	2020(1)	2021(2)
İmalat Sanayiinde Çalışılan Saat Başına Üretim Endeksi (2015=100)	Kişi	68,1	64	69
İmalat Sanayiinde Girişim Başına Çalışan Sayısı	Kişi	10,1	10,5	10,8

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2.2.1.1.3. İş ve Yatırım Ortamı

a) Amaç

İş ve yatırım ortamı reformları ile kamu politikaları ve düzenlemelerinde şeffaflık, istikrar, güvenilirlik ve öngörülebilirlik sağlanarak, piyasalarda rekabetçi ortamın geliştirilmesi, etkin teşvik programları uygulanarak üretim yapısının güçlendirilmesi, ekonomide teknolojik dönüşümü sağlayacak uluslararası doğrudan yatırımların artırılarak Türkiye'nin bölgesel üretim merkezi haline getirilmesi temel amaçtır.

b) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
İş ve yatırım ortamını etkileyen bürokratik süreçler basitleştirilecek, mevzuat düzenlemelerinin etkinliği ve öngörülebilirliği artırılacak ve yatırım süreçlerini etkileyen maliyetler azaltılacaktır. (Kalkınma Planı p.316)		
Tedbir 316.3. Mahalli idarelerin yatırım izinlerine ilişkin uygulamaları gözden geçirilerek basitleştirilecek ve zorlaştırıcı uygulamalar kaldırılacak, e-Belediye uygulaması yaygınlaştırılarak yeknesaklık sağlanacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi	1. Yazılım geliştirme ve dış sistemlerle entegrasyon çalışmaları yapılacaktır. 2. Kent Bilgi Sistemi Açık Öğretim İçeriği geliştirilecektir. 3. Performans ve Güvenlik Testleri yapılacaktır. 4. Yaygınlaştırma/Pilot Uygulama faaliyetleri yapılacaktır.

İş ve yatırım ortamına ilişkin hukuki süreçlerin iyileştirilmesi amacıyla adalet hizmetlerinde ihtisaslaşma sağlanacak, basit yargılama usulünün uygulanma alanı genişletilecektir. (Kalkınma Planı p.318)		
Tedbir 318.1. Çevre, imar ve enerji gibi alanlarda ihtisas mahkemeleri kurulacak; ticari, fikri ve sınai haklara ilişkin davalar gibi bazı davaların il merkezlerindeki ihtisas mahkemelerinde görülebilmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır.	Adalet Bakanlığı (S), HSK	1. İhtisas mahkemelerine ilişkin kurumsal düzenleme çalışmaları yapılacaktır. 2. Bazı ihtisas mahkemelerinde görev yapan hâkimlerin, bu mahkemelerde görev almadan önce ya da gerektiğinde eğitim almaları sağlanacaktır. 3. Hâkimlerin meslek hayatları boyunca ceza ve hukuk hâkimi olarak ayrışmaları ve bu yönde ihtisaslaşmaları sağlanacaktır.
Tedbir 318.5. Yeni icra dairesi modeli öncelikle iş yoğunluğu olan yerler olmak üzere yaygınlaştırılacak, sanal icra dairesi uygulamasına başlanacak, icra-iflas süreçlerindeki hata payı azaltılacak, haczedilen malın gerçek değerinde satılmasını sağlayacak prosedürler oluşturulacak, lisanslı yediemin deposu uygulamasına geçilmesi ve tasfiye usulünün yeniden düzenlenmesi suretiyle yedieminlik müessesesi ıslah edilecektir.	Adalet Bakanlığı (S)	1. Beş mahalde yeni icra dairesi modeline geçilecektir.
Teşvik ve destek programlarının etkinliğinin ölçülmesi, mevzuatın sadeleştirilmesi, teşvik ve destek uygulamalarında Planın öncelikli sektör ve alanlarına göre tasarımların yapılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.319)		
Tedbir 319.1. Programların etkinliğinin analiz edilmesi amacıyla değerlendirme ve etki analizi çalışmaları gerçekleştirilecek, yapılan etki analizleri düzenli olarak Sanayileşme İcra Kuruluna sunulacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S)	1. Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü tarafından uygulanan teşvik uygulama politikalarının etki değerlendirmesi yapılacaktır.
Teknoloji Odaklı Sanayi Hamlesi Programı kapsamında öncelikli sektörlerdeki yatırımlar Ar-Ge, tasarım, yatırım, üretim, pazarlama ve ihracat süreçlerinin tamamını içerecek şekilde ürün odaklı olarak desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.320)		
Tedbir 320.1. Teknoloji Odaklı Sanayi Hamlesi Programı kapsamında öncelikli sektörlerde desteklenecek ürünler stratejik öncelik, teknolojik gelişmişlik seviyesi, gelecek potansiyeli, teknolojik gelişime etki seviyesi, cari açığa etkisi, teknik yeterlilik ve yetkinlik, yerli üretim kriterleri çerçevesinde belirlenerek ilan edilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, KOSGEB	1. Teknoloji Odaklı Sanayi Hamlesi Programı etkinliği artırılarak yaygınlaştırılacaktır.

Tedbir 320.2. Teknoloji Odaklı Sanayi Hamlesi Programı uçtan uca bir destek mekanizması şeklinde hayata geçirilecektir. Program kapsamında, Ar-Ge ve yatırım destekleri ile vergi teşvikleri tek pencere üzerinden sağlanacaktır. Yatırımların sürdürülebilir yüksek katma değer üretmesini temin etmek amacıyla, işletme dönemine dair finansman paketleri, ihracat destekleri gibi tamamlayıcı unsurlar da Program kapsamına dâhil edilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı	1. Program kapsamında desteklenen firmalara yönelik işletme döneminde ihracat desteklerinin sağlanabilmesine ilişkin analiz çalışmaları yapılacaktır.
Mevcut yatırım teşvik sistemi gözden geçirilerek etkili ve rekabetçi hale getirilecektir. Bu kapsamda esnek, etkisi ölçülebilir, nakit bazlı teşvikleri de ihtiva eden bir sistem oluşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.321)		
Tedbir 321.5. Yatırım teşvik uygulamaları kapsamında yatırım teşvik belgesine sahip yatırımcılara arz edilecek Hazine taşınmazı sayısı artırılacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Yatırım teşvik uygulamaları kapsamında yatırım teşvik belgesine sahip yatırımcılara arz edilmek üzere ilana çıkarılacak 20 milyon m^2 Hazine taşınmazı için çalışmalar yapılacaktır.
Sanayi ve teknoloji bölgelerinde (OSB, KSS, Endüstri Bölgeleri, Teknoloji Geliştirme Bölgeleri, Serbest Bölgeler) sunulan hizmetler geliştirilecek, bu bölgelerin sanayinin rekabetçiliğine ve verimliliğine daha etkin katkı vermesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.322)		
Tedbir 322.2. Sanayi ve teknoloji bölgelerinin kuruluşunda Planın öncelikli sektör ve gelişme alanları dikkate alınarak, mevcut ve gelecekte olabilecek ihtiyaçlara yönelik sayıları, kapasiteleri, kreş ve ulaşım imkânları, birbirleriyle işbirliği ve entegrasyonu artırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. On altı OSB (On üç OSB Projesi ve üç Ergene Havzası OSB Projesi) ve beş KSS projesi kredi mekanizmasıyla desteklenerek yatırımcıların hizmetine sunulacaktır.
Tedbir 322.4. OSB'lerde firmalara iş geliştirme, kamu destekleri, proje hazırlama, üniversite ile işbirliği, yalın üretim, verimlilik, teknoloji yönetimi, kümelenme ve dijitalleşme konularında destek verecek Yenilik Merkezleri kurulacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), OSB'ler, Üniversiteler, Uluslararası Kuruluşlar	1. Kamu yatırım desteği ve AB fonları ile İzmir ve Adana illerinde Yenilik Merkezleri kurulacaktır.
Tedbir 322.5. KOBİ'lerin verimlilik dönüşümünün sağlanması için OSB'lerde Verimlilik Destek Programı uygulanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S)	1. Faaliyete geçen Model Fabrika ve Yenilik Merkezleri aracılığıyla OSB'lerdeki firmaları da içerecek şekilde KOBİ'lerin verimlilik dönüşümü desteklenecektir.

Tedbir 322.9. Sanayi ve teknoloji bölgelerinin etki değerlendirilmesi yapılacak, yenilikçi uygulamalar geliştirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Organize Sanayi Bölgeleri Üst Kuruluşu, OSB'ler, Belediyeler, Valilikler	1. Organize Sanayi Bölgeleri (OSB) politika uygulamalarının etki değerlendirmesi yapılacaktır.
Tedbir 322.11. Öncelikli sektörler ve dijitalleşme alanlarındaki yenilikçi girişimcilere yönelik hedef ve performans odaklı teknoloji geliştirme merkezleri kurulacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), KOSGEB, TÜBİTAK, Kalkınma Ajansları, TOBB, TESK	1. TEKMER Programına ilişkin bilgilendirme faaliyetleri yapılacaktır. 2. Başvuruların kontrolü ve yerinde incelenmesi işlemleri yürütülecektir. 3. Kabul edilen başvurulara yönelik destekleme süreçleri yürütülecektir.
Tedbir 322.12. Devlet Malzeme Ofisi tarafından yürütülmekte olan Teknokatalog uygulaması geliştirilecek ve kataloğa giren ürünlere ilave destekler sağlanacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Savunma Sanayii Başkanlığı, DMO, TÜBİTAK	1. TÜBİTAK ile işbirliği kapsamında Uygulayıcı Kuruluşlarla Farkındalık Semineri ve BiGG'ten Pazara Mentörlük Eğitimlerine devam edilecektir. 2. Savunma Sanayii Başkanlığı - Siber Güvenlik Kümelenmesi işbirliği kapsamında kümelenme firmalarına yönelik tanıtım ve eğitim faaliyetlerine devam edilecektir. 3. Başta yerli siber güvenlik ürünlerinin kamuda kullanımının yaygınlaştırılmasını sağlamak amacıyla Akıllı Satınalma Modelleri geliştirilecektir. 4. KOSGEB, Kalkınma Ajansları, Ar-Ge Teşvikleri Genel Müdürlüğü, Milli Teknoloji Genel Müdürlüğü gibi Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı kurum ve kuruluşları ile işbirliği çalışmaları yürütülecektir. 5. Tekno Katalog'a dahil olan firmalar; Siber Güvenlik Çözümleri, Akıllı Ulaşım Çözümleri, Su Yönetimi Çözümleri, Enerji Verimliliği Çözümleri, Sağlık Yazılımı Çözümleri, Tıbbi Cihaz Çözümleri, Pandemi Çözümleri, Güvenlik Ürünleri Çözümleri ve Diğer Yazılım ve Yerli Ürün Çözümleri başlıklarında gruplanacak ve bu firmaların ilgili müşteri dairelere yönelik farkındalık çalışmaları yapmaları desteklenecektir.
Tedbir 322.17. İhtisas Serbest Bölgelerine Yabancı Yatırımcı Çekilebilmesine Yönelik Tanıtım Faaliyetleri gerçekleştirilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi	1. Potansiyel yatırımcılara yönelik broşür tasarımı, tanıtıcı ilan veya internet tanıtımı gibi yöntemlerle tanıtıcı dokümanlar hazırlanması çalışmalarına devam edilecektir. 2. İlgili kurumlarca belirlenen potansiyel yatırımcı listesinde yer alan İhtisas Serbest Bölgelerine kabule uygun teknoloji üretimi yapan bilişim ve yazılım sektöründe faaliyet gösteren firmalara davet mektupları gönderilecek ve tanıtım toplantıları gerçekleştirilecektir. 3. Belirlenecek bir takvim kapsamında İhtisas Serbest Bölgelerinde faaliyet gösterebilecek firmalar ile çevrimiçi toplantılar yapılacaktır.

Tedbir 322.18. Yeni sanayi alanlarının üretimine hız kazandırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Belediyeler	1. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ile sanayi alanlarının önceden belirlenmesi, uygun alanların lekelenmesi için görüşmelere hız verilecektir. 2. Belediyeler ile istişarelere ağırlık verilecektir. 3. Organize sanayi bölgelerinin belediyelere katkı sağlamasına yönelik düzenleme yapılacaktır.
Tedbir 322.19. Sanayinin daha çevre dostu olması; yeşil bir sanayi ekosistemine dönüşümü için çalışmalar yapılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S)	1. Şehir içinde kalmış sanayi sitelerinin dönüşümüne yönelik çalışmalara devam edilecektir. 2. Geri dönüşüm sanayi bölgeleri kurularak atık ayrıştırma ve yeniden sanayie kazandırılması hızlandırılacaktır. 3. Arıtma tesisi yatırımlarının desteklenmesine devam edilecektir. 4. Yerel yönetimlerin atık toplama konusunda daha etkin çalışması için görüşmeler yapılacaktır.
Tedbir 322.20. Kalkınmada görece geri kalmış yörelerde sanayiin gelişimi desteklenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S)	1. Organize sanayi bölgeleri içinde üretime hazır üst yapıların inşası için destek sağlanacaktır.
İmalat ve ihracat odağı niteliğindeki şehirlerin orta-yüksek teknolojili ürünlerde değer zincirlerinin daha üst aşamalarına çıkması ve küresel değer zincirleriyle bütünleşmesi için kurumsallaşma, pazarlama, yenilik ve ulaşım altyapılarını desteklemek ve bu şehirlerde yaşam kalitesini yükselterek nitelikli işgücü istihdamını artırmak üzere "Üreten Şehirler Programı" geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.323)		
Tedbir 323.1. İmalat ve ihracat odağı niteliğindeki şehirlerin orta-yüksek teknolojili ürünlerde değer zincirlerinin daha üst aşamalarına çıkması ve küresel değer zincirleriyle bütünleşmesi için kurumsallaşma, pazarlama, yenilik ve ulaşım altyapılarını desteklemek ve bu şehirlerde yaşam kalitesini yükselterek nitelikli işgücü istihdamını artırmak üzere "Üreten Şehirler Programı" geliştirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Kalkınma Ajansları	1. Program kapsamına alınan büyüme odağı niteliğindeki illerde programın yürütülmesine ilişkin Usul ve Esaslar hazırlanacaktır. 2. Program çerçevesinde desteklenmesi uygun görülen projeler için kalkınma ajansları vasıtasıyla destek sağlanacaktır.
Yatırımlara ilişkin hukuki altyapı geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.325)		
Tedbir 325.2. Yatırım uyuşmazlıklarının çözümlenmesi için uluslararası tahkim, sulh, uzlaşma, arabuluculuk gibi uyuşmazlık çözüm yollarının kullanımı artırılacaktır.	Adalet Bakanlığı (S)	1. Uzlaşma ve Arabuluculuk müesseseleri kapsamında çözümlenen uyuşmazlıkların sayısı yüzde 5 artırılacaktır.

Yatırımcılara nitelikli bilgi sunulacak ve yatırımlara ilişkin bürokratik süreçlerin hızlandırılmasına yönelik bilgi sistemleri geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.326)		
Tedbir 326.7. İllerin ve bölgelerin öne çıkan yatırım fizibiliteleri Kalkınma Ajanslarının da katkısı alınarak belirlenecek ve bu yatırımların hayata geçirilmesi için Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi ile işbirliği içinde yatırımcılara tanıtımı yapılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi, Kalkınma Ajansları	1. Hazırlanan fizibilitelerin yurt içi ve yurt dışı tanıtımına yönelik faaliyetler gerçekleştirilecektir. 2. İllerin ve bölgelerin öne çıkan yatırım fizibilitelerinin Kalkınma Ajanslarının katkısıyla hazırlanmasına devam edilecektir.
Yüksek teknoloji içeren ürünlerin Türkiye'de üretilmesine ilişkin uluslararası doğrudan yatırımların artırılmasına yönelik teşvik programları uygulanacaktır. (Kalkınma Planı p.327)		
Tedbir 327.1. Proje bazlı teşvik sisteminde ülkemize ilk defa gelen, stratejik ürünlerin üretimini amaçlayan, küresel değer zincirine entegrasyon sağlayan, teknolojik seviyeyi ve ihracat kapasitemizi artıran yatırımlara öncelik verilmesi sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi	1. Proje Bazlı Teşvik Sistemi uygulamasına ilişkin çalışmalara devam edilecektir.

c) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2019	2020(1)	2021(2)
İş Yapma Kolaylığı Endeksi	Sıra	33	33	30
Uluslararası Doğrudan Yatırım İçinde Türkiye'nin Payı	Yüzde	0,55	0,55	0,80
Planlı Sanayi Alanlarının (EB, OSB, KSS) Ülke Yüzölçümüne Oranı	Yüzde	0,15	0,16	0,17

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2.2.1.1.4 İnsan Kaynağı

a) Amaç

İmalat sanayiindeki yaşanan dijital dönüşümün gerektirdiği becerilerin işgücüne kazandırılması, mesleki eğitimin ve yüksek öğretimin iş dünyası ile entegre edilmesi, nitelikli insan kaynağı için istihdam teşviklerinin basitleştirilmesi ve bu teşviklerde öncelikli sektörlere ağırlık verilmesi temel amaçtır.

b) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
İmalat sanayiinde çalışan işgücünün dijital becerileri geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.330)		
Tedbir 330.1. Dijital becerilerin öncelikli sektörlerin ihtiyaç duyduğu seviyeye yükseltilmesi için aktif işgücü programları düzenlenecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, İŞKUR, YÖK, TOBB	1. Bilişim sektöründe düzenlenen mesleki eğitim kursları yaygınlaştırılacaktır. 2. Bilişim sektöründe düzenlenen işbaşı eğitim programları yaygınlaştırılacaktır.

Mesleki eğitim, işgücünün niteliğini yükseltmeye yönelik geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.331)		
Tedbir 331.1. Eğitim-istihdam-üretim ilişkisini güçlendirmek amacıyla eğitim-sektör işbirliği protokolleri yapılacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi, KOSGEB, Üniversiteler, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, İlgili Meslek Kuruluşları	1. Sektör işbirliği protokolleri kapsamında 25 bin atölye ve laboratuvar dersi öğretmenine uzaktan ve yüz yüze eğitim düzenlenecektir. 2. Tarım ve hayvancılık sektörleri başta olmak üzere diğer sektörlerle iş birliği protokolleri yapılacaktır.
Tedbir 331.7. Mesleki ve teknik eğitimle ilgili tüm paydaşlara ait verilerin bir araya getirilerek bireylerin tek bir noktadan mesleki ve teknik eğitimle ilgili konulara erişebilmesinin kolaylaştırılmasını, arz- talep eşleşmesinin sağlanmasını, bireye mesleki rehberlik ve kariyer süreçlerinde destek olunmasını sağlayacak bir mesleki ve teknik eğitim portalı oluşturulacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Mesleki Yeterlilik Kurumu, Üniversiteler, İlgili Meslek Kuruluşları	1. Ulusal Hayat Boyu Öğrenme İzleme Sistemi modeli ve oluşturulan modelin geliştirilmesi konusunda hayat boyu öğrenme kapsamında eğitim faaliyetlerinde bulunan kurum ve kuruluşlarla bilgilendirme ve işbirliği toplantıları yapılacaktır.
Tedbir 331.10. Mesleki ve teknik eğitim okul ve kurumlarında sektör talepleri ve ihtiyaçlar doğrultusunda öğretim programları güncellenecek, fiziki ortam ve malzeme ihtiyaçları giderilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Mesleki ve teknik eğitimin kalitesinin artırılması için okul donatımlarının karşılanmasına yönelik sektörle iş birliği protokolleri imzalanacaktır. 2. Sektörel Mükemmeliyet Merkezleri kurulacaktır. 3. Güncellenen öğretim programlarına uygun olarak 20 alanın donatım listeleri ile yerleşim planları güncellenecektir. 4. Okulların ihtiyaçları ve bütçe doğrultusunda mevcut ve yeni açılan alan/dalların atölyelerinin teknolojik gelişmelere uygun olarak donatılması sağlanacaktır.
Tedbir 331.12. Öncelikli imalat sanayii sektörlerine insan kaynağı yetiştiren mesleki ve teknik liselerin eğitim ortamlarının iyileştirilmesine, öğretim programlarının geliştirilmesine ve mezunların istihdamına yönelik sanayi-eğitim iş birliği sağlanacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, İlgili Meslek Kuruluşları	1. Üretim, imalat sanayii vb. sektörlerle iş birliği yapılarak okul donatımlarının karşılanmasına ve mezunların istihdamına yönelik protokoller imzalanacaktır.

Tedbir 331.13. OSB'lerdeki mesleki ve teknik liselerin sayısı ve çeşitliliği artırılacak, teknolojik donanımı güçlendirilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Organize Sanayi Bölgelerinde; sektörün ihtiyacı olan işgücünü yetiştirmek amacıyla sektör destekli mesleki ve teknik eğitim kurumları açılacaktır. 2. Organize Sanayi Bölgelerinde açılan okulların donatım ihtiyaçları sektör ile birlikte karşılanacaktır.
Öncelikli sektörlerde mevcut işgücünün niteliği artırılacak, bu sektörlerde çalışabilir nitelikte insan kaynağı yetiştirilmesine öncelik verilecektir. (Kalkınma Planı p.332)		
Tedbir 332.1. Öncelikli sektörlerde çalışan işgücünün mesleki yeterlilik belgesi alması desteklenecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Mesleki Yeterlilik Kurumu	1. Sınav ve belgelendirme altyapısı olmayan kimya, ilaç ve tıbbi cihaz, elektronik, makine-elektrikli teçhizat, otomotiv, raylı sistem araçları sektörlerindeki mesleklerde ulusal meslek standartları ve yeterlilikleri çalışmaları sürdürülecektir. 2. Öncelikli sektörlerde çalışanlar için MYK Mesleki Yeterlilik Belgesi zorunluluğu çalışmaları sürdürülecektir.
Tedbir 332.2. Öncelikli sektörlerde mevcut çalışanların becerilerinin geliştirilmesine yönelik STK'lar tarafından organize edilen sertifikalı eğitim programları desteklenecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), KOSGEB, İlgili STK'lar	1. Önceki öğrenmeler kapsamında belge almak isteyenlerin teorik sınavları e-sınav şeklinde yapılacaktır. 2. Önceki öğrenmeler kapsamında beceri ve teorik sınavlara girenler için uzaktan öğrenme materyalleri hazırlanacaktır. 3. Eğitim dışı kalmış, kayıt şartlarını taşıyan çocuklar tespit ederek mesleki eğitim merkezlerine kayıt olmaları sağlanacaktır.

2.2.1.1.5. Lojistik ve Enerji Altyapısı

a) Amaç

İmalat sanayiinin ihtiyaç duyduğu enerjinin sürekli, kaliteli, güvenli ve asgari maliyetlerle sağlanması; demiryolu yatırımlarında yük taşımacılığına odaklanılması, uygun yer ve ölçekte denizyolu altyapılarının geliştirilmesi, modlar arası (inter-modal) taşımacılığın yaygınlaştırılması ve lojistik maliyetlerin azaltılması yoluyla verimliliğin ve rekabetçiliğin artırılması temel amaçtır.

b) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Modlar arası taşımacılığın yaygınlaştırılması ve sanayinin rekabet gücünün artırılmasını teminen petro-kimya tesisleri, otomotiv sanayiine yönelik imalat tesisleri ile liman, OSB ve maden sahaları başta olmak üzere önemli yük merkezlerine hizmet edecek iltisak hatları ve lojistik merkezler tamamlanacak, yük taşımacılığında demiryolunun payı artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.334)		
Tedbir 334.1. Karasal yük taşımacılığında demiryolunun payı yüzde 5,15'ten yüzde 10'a çıkarılacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı	1. Karasal yük taşımacılığında demiryolunun payının yüzde 5,7'ye çıkarılması yönünde çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 334.2. 38 OSB, özel endüstri bölgesi, liman ve serbest bölge ile 36 üretim tesisine yönelik toplam 294 km uzunluğunda iltisak hattı yapılacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, İlgili Yerel Yönetimler	1. 14 km uzunluğunda toplam dört iltisak hattı projesinin yapımı tamamlanacaktır. 2. Çukurova Bölgesi ve İskenderun Körfezi ile Filyos Limanı ve Filyos Endüstri Sanayi Bölgesi iltisak hatlarının yapımına başlanacaktır. 3. 11 adet iltisak hattının etüt-proje ihaleleri yapılarak çalışmalara başlanacaktır.
Tedbir 334.3. Öncelikli sektörleri odağa alacak şekilde Çukurova, Batı Karadeniz ve Marmara bölgeleri başta olmak üzere mevcut ve yapımı devam eden lojistik merkezlerin standartları yükseltilecek, yeni yapılacak yük ve lojistik merkezleri ise yük talebinin yüksek olduğu demiryolu koridorlarında planlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, TCDD	1. Mersin (Yenice) ve Kars Lojistik Merkezleri işletmeye açılarak kombine taşımacılık imkânları artırılacaktır. 2. Lojistik Merkez ve İltisak Hatlarının Standartları ile İşletme ve Yönetim Modelleri Yönetmeliği yayımlanacak ve işletmede olan on lojistik merkezin hizmet standartları yönetmelik çerçevesinde yükseltilecektir.
Mevcut demiryolu şebekesinde trafik yoğunluğunun artırılması ve yük taşımacılığından daha fazla pay alınabilmesini teminen ana hatlardaki darboğazlar giderilecek, trafik yoğunluğuna bağlı olarak belirlenen tek hatlı demiryolları çift hatlı hale getirilecek, sinyalizasyon ve elektrifikasyon yatırımları tamamlanacaktır. (Kalkınma Planı p.335)		
Tedbir 335.1. Halkalı-Kapıkule Demiryolu Projesi imalat sanayiine hizmet edecek şekilde tamamlanarak bölgedeki ihracat imkânları artırılacak ve ulaştırma maliyetleri azaltılacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), TCDD	1. Halkalı-Çerkezköy kesimine dış finansman temin edilerek projenin yapımına başlanacaktır. 2. Çerkezköy-Kapıkule kesiminin yapımına devam edilerek altyapıda yüzde 55 fiziki ilerleme düzeyine ulaşılacaktır.
Tedbir 335.2. Bursa ve Bilecik ile çevre illerdeki imalat sanayii sektörlerine hizmet edecek Bandırma-Bursa-Yenişehir-Osmaneli demiryolu hattı tamamlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), TCDD	1. Bursa-Yenişehir kesiminin altyapı çalışmaları tamamlanacaktır. 2. Bandırma-Bursa ve Yenişehir-Osmaneli kesimlerinde altyapı işleri ile Bursa-Osmaneli kesimi ÜEST yapım çalışmalarına başlanacaktır.

Tedbir 335.3. Konya-Karaman-Niğde-Mersin-Adana-Osmaniye-Gaziantep demiryolu hattı tamamlanarak imalat sanayii sektörlerinin Adana, Mersin ve İskenderun limanlarına erişimi kolaylaştırılacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), TCDD	1. Konya-Karaman demiryolu projesinde sinyalizasyon işleri tamamlanarak yük ve yolcu taşımacılığına başlanacaktır. 2. Karaman-Ulukışla demiryolu projesinin altyapı ve üstyapı çalışmalarında yüzde 85 fiziki ilerleme düzeyine ulaşılacaktır. 3. Mersin-Adana-Osmaniye-Gaziantep demiryolu projesindeki kalan işlerin yapım çalışmalarına başlanacaktır.
Tedbir 335.4. İmalat sanayii sektörlerinin ulaştırma maliyetlerinin azaltılması ve ihracat olanaklarının artırılmasına yönelik olmak üzere Kırıkkale-Çorum-Samsun demiryolu hattının yapımına başlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), TCDD	1. Kırıkkale-Çorum-Samsun demiryolu projesi kapsamında etüt ve kesin proje çalışmaları tamamlanarak yapım ihalesine çıkılacaktır.
Tedbir 335.5. Aliağa-Çandarlı-Bergama-Soma ve Çandarlı Limanı Demiryolu Bağlantısı tamamlanarak bölgedeki imalat sanayii sektörlerinin liman bağlantısı sağlanacak ve ihracat süreçleri etkinleştirilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), TCDD	1. Aliağa-Çandarlı-Bergama demiryolu projesinin yapım çalışmalarına başlanacaktır. 2. Bergama-Soma demiryolu projesinde etüt-proje çalışmalarına başlanarak asgari yüzde 50 seviyesinde ilerleme sağlanacaktır.
Tedbir 335.6. Kars-Erzurum-Erzincan-Sivas-Malatya-Gaziantep güzergâhındaki demiryolu modernizasyon çalışmaları tamamlanacak, koridordaki darboğazlar giderilecek ve bölgedeki imalat sanayii ve madencilik sektörleri ile Orta Koridora yönelik lojistik süreçler geliştirilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), TCDD	1. Divriği-Kars-Çetinkaya mevcut demiryolu koridorunun modernizasyonuna yönelik proje çalışmalarına başlanarak asgari yüzde 40 seviyesinde ilerleme sağlanacaktır. 2. Malatya-Narlı-Akçagöze güzergâhının 2. hat etüt-proje çalışmalarına başlanarak asgari yüzde 10 seviyesinde ilerleme sağlanacaktır. 3. Sivas-Çetinkaya-Malatya demiryolu projesinin etüt proje çalışmaları tamamlanarak yapım ihalesi gerçekleştirilecektir.
Tedbir 335.7. Bölge illerindeki imalat sanayii sektörlerinin demiryolu yük taşımalarının artırılmasını teminen Selçuk-Aydın-Denizli ikinci demiryolu hattının yapımına başlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), TCDD	1. Selçuk-Ortaklar-Aydın-Denizli demiryolu projesinin etüt-proje çalışmaları tamamlanarak yapım ihalesi hazırlıklarına başlanacaktır.
Tedbir 335.8. Eskişehir-Kütahya-Afyonkarahisar-Isparta-Burdur demiryolu hattının yapımına başlanacak, Antalya Limanına yük taşımacılığı odaklı demiryolu bağlantısı sağlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), TCDD	1. Eskişehir-Kütahya-Afyonkarahisar-Burdur-Isparta-Antalya projesinde etüt-proje çalışmaları tamamlanacaktır.

Tedbir 335.9. İmalat sanayii ve madencilik sektörlerinin lojistik maliyetlerinin azaltılmasına yönelik Sincan OSB-Yenikent-Kazan ve Diyarbakır-Mazıdağı demiryolu projeleri tamamlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), TCDD	1. Sincan OSB-Yenikent-Kazan demiryolu projesinin altyapı işleri kapsamında yüzde 80 düzeyinde fiziki ilerleme sağlanacaktır. 2. Diyarbakır-Mazıdağı iltisak hattı projesinde yüzde 85 seviyesinde fiziki ilerleme sağlanacaktır.
Tedbir 335.10. Makine başta olmak üzere bölgedeki diğer imalat sanayii ürünlerine hizmet edecek ve Habur Sınır Kapısına lojistik hizmet sağlayacak Gaziantep-Şanlıurfa-Mardin-Habur demiryolu projesine başlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), TCDD	1. Gaziantep-Şanlıurfa-Mardin demiryolu projesinin etüt-proje çalışmaları tamamlanacaktır.
Tedbir 335.11. Demiryollarında modernizasyon ve altyapı iyileştirme çalışmalarına devam edilecek, mevcut hatlarda 2.657 km'lik elektrik ve 2.654 km'lik sinyal yatırımı gerçekleştirilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), TCDD	1. 528 km elektrifikasyon ve 628 km sinyalizasyon yatırımı tamamlanacaktır.
Tedbir 335.12. Torbalı-Kemalpaşa-Alsancak Limanı demiryolu projesi tamamlanarak imalat sanayiinde faaliyet gösteren bölge işletmelerinin limanlara etkin bir şekilde erişimi sağlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S)	1. Torbalı-Kemalpaşa-Alsancak Limanı demiryolu projesinin kesin proje çalışmaları tamamlanacaktır.
Tedbir 335.13. Türkiye-Gürcistan-Azerbaycan demiryolu projesinin kalan işleri komşu ülkeler ile eşgüdüm içerisinde tamamlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı, TCDD Taşımacılık A.Ş.	1. Projede ikinci hattın yapımına yönelik ilgili ülkelerle işbirliği yapılarak ikinci hattın standartlarının belirlenmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 335.14. Adapazarı-Karasu Limanları ve sanayi tesisleri ile demiryolu bağlantısı tamamlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S)	1. Etüt proje ve kesin proje çalışmalarına devam edilecektir.

Türkiye'nin bölgesel ve kıtasal anlamda aktarma merkezi ve Kuşak ve Yol Girişimi güzergâhında etkin olmasını teminen büyük liman yatırımları tamamlanacaktır. (Kalkınma Planı p.336)		
Tedbir 336.1. Filyos Limanının yapımı tamamlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	1. Filyos Limanının altyapı çalışmaları tamamlanacaktır.
Tedbir 336.2. Doğu Akdeniz bölgesinde, Ortadoğu ve Orta Asya coğrafyasına çıkış kapısı olacak transit yük odaklı bir ana konteyner limanı inşa edilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	1. Doğu Akdeniz bölgesinde yer tespiti yapılacak ve etüt-proje çalışmaları tamamlanacaktır.
Tedbir 336.3. Ege hinterlandına hizmet edecek Çandarlı Limanı hayata geçirilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	1. Çandarlı Limanının uygun yük türü ve ölçeğe göre projelendirilmesi için etüt çalışması gerçekleştirilecektir.
Tedbir 336.5. Orta Koridor'un Türkiye önderliğinde etkin ve cazip hale getirilmesini teminen güzergah ülkeleri ile işbirlikleri artırılacak, başta Hazar Geçişi olmak üzere darboğazların giderilmesine yönelik Türkiye'nin inisiyatif alması sağlanacak, lojistik alanında Türkiye'nin önderliğinde ticari bir girişim hayata geçirilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı	1. Hazar Koridoru Çalışma Grubu tarafından Hazar Koridoru Eylem Planı hazırlanacaktır. 2. Hazırlanan Eylem Planı doğrultusunda çok taraflı anlaşmalar yapılarak özel sektör öncülüğünde ticari bir girişim hayata geçirilecektir.
Gümrük idarelerinin kapasitesinin artırılması ve iş süreçlerinin hızlandırılması amacıyla gümrük kapılarının ve gümrük idarelerinin altyapısı iyileştirilecektir. (Kalkınma Planı p.337)		
Tedbir 337.2. Gümrük kapıları ve idareleri; işlemlerin en hızlı ve doğru biçimde tamamlanmasına imkân veren yeniden kurgulanmış iş akış süreçleri doğrultusunda modernize edilecek ve yeni hizmet tesislerine kavuşturulacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TOBB	1. Gürbulak, Pazarkule ve Türközü Gümrük Kapılarının modernizasyonuna başlanacaktır. 2. Erzurum ve Iğdır Gümrük Müdürlüklerinin Hizmet binalarının inşaatına başlanacaktır.
İstanbul bölgesinin uluslararası bir hava kargo, bakım-onarım ve aktarma merkezi olması sağlanacak; Orta Doğu ve Afrika coğrafyasına da hitap edecek Çukurova Havalimanı tamamlanacaktır. (Kalkınma Planı p.338)		
Tedbir 338.2. Çukurova Havalimanı tamamlanacak, ana demiryolu şebekesiyle bağlantısı sağlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), DHMİ, Karayolları Genel Müdürlüğü, TCDD	1. Çukurova Havalimanının altyapı işleri tamamlanacaktır. 2. Çukurova Havalimanı üstyapı tesislerinin KÖİ kapsamında ihalesine çıkılarak yer teslimi yapılacaktır.

Tedbir 338.3. İstanbul ve Sabiha Gökçen Havalimanlarının uluslararası bir hava kargo, bakım-onarım ve aktarma merkezi olması sağlanacak, söz konusu havalimanları arasında demiryolu bağlantısı yapılarak bu havalimanlarının ulusal demiryolu güzergâhına entegrasyonu sağlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), TCDD, Meteoroloji Genel Müdürlüğü, Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü	1. Sabiha Gökçen Havalimanı 2. pist ve mütemmimleri tamamlanacaktır. 2. Gebze-S. Gökçen-Yavuz Sultan Selim Köprüsü-İstanbul Havalimanı-Halkalı demiryolu projesinin yapım ihalesine çıkılacaktır.
Öncelikli sektörlerin ihtiyaçları doğrultusunda trafik akış darboğazlarının giderilmesi ve trafik akışının ihtiyaç duyulan hizmet seviyesinde sürdürülmesi yoluyla mevcut karayolu ağının daha verimli ve güvenli kullanılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.339)		
Tedbir 339.1. Filyos Limanının Adapazarı ve İzmit bölgesi ile bağlantısını sağlayacak Filyos-Zonguldak, Filyos-(Çaycuma-Bartın Ayrımı), Zonguldak-Ereğli (Ereğli Çevre Yolu dâhil) karayolu projeleri ile Adapazarı-Karasu-Akçakoca karayolu projesinin Akçakoca Limanı-Kocaali kesimi tamamlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Karayolları Genel Müdürlüğü	1. Filyos-Zonguldak arasında 4,48 km'lik kesimde yapım çalışmaları tamamlanacaktır.
Tedbir 339.2. İzmit Bölgesinin yoğun trafiğini alarak Kuzey Marmara Otoyoluna bağlantısını sağlayan Şile-Ağva-Kandıra-Kaynarca Devlet Yolu ile Kaynarca-Karasu Yolu tamamlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Karayolları Genel Müdürlüğü	1. Ağva-Kandıra-Kaynarca Yolu ile Şile-Ağva Yolunun toplam 4 km'lik kesiminde yapım çalışmaları tamamlanacaktır.
Tedbir 339.3. Çukurova Bölgesel Havalimanı Bağlantı Yolu tamamlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Karayolları Genel Müdürlüğü	1. Çukurova Bölgesel Havalimanı bağlantı yolu tamamlanacaktır.
Tedbir 339.4. Doğu Karadeniz Bölgesinin iç bölgeler ile İran ve Azerbaycan'a bağlantısını sağlayan Trabzon-Aşkale Devlet Yolu tamamlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Karayolları Genel Müdürlüğü	1. Trabzon-Aşkale Devlet Yolunun 7 km'lik kesiminde yapım çalışmaları tamamlanacaktır.
Tedbir 339.5. Doğu Akdeniz bölgesinin Batı Akdeniz bölgesine bağlantısını sağlayan Erdemli-Silifke-Taşucu-13. Bölge Hududu Devlet Yolu ile Alanya-Gazipaşa-5. Bölge Hududu Devlet Yolu (Akdeniz Sahil Yolu) tamamlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Karayolları Genel Müdürlüğü	1. Erdemli-Silifke-Taşucu-13. Bölge Hududu Devlet Yolu ile Alanya-Gazipaşa-5. Bölge Hududu Devlet Yolunun (Akdeniz Sahil Yolu) 5,5 km'si Erdemli-Silifke, 1 km'si Alanya-Gazipaşa arasında olmak üzere toplam 6,5 km'lik kesiminde çalışmalar tamamlanacaktır.

Tedbir 339.6. Modernize edilen Hamzabeyli Sınır Kapısı, D-100 karayoluna ve TEM otoyoluna bölünmüş yol ile bağlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Karayolları Genel Müdürlüğü	1. Edirne-Lalapaşa-Hamzabeyli Devlet Yolunun yapım ihalesi yapılacaktır.
Tedbir 339.7. Ceyhan Endüstri İhtisas Bölgesi ve BOTAŞ Limanına hizmet edecek (Ceyhan-Yumurtalık) Ayrımı-BOTAŞ Tesisleri il yolu bitümlü sıcak karışım (BSK) kaplamalı 1A standardına yükseltilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Karayolları Genel Müdürlüğü	1. Ceyhan-Yumurtalık Ayrımı-BOTAŞ Tesisleri İl Yolunun ihalesi yapılarak yapım çalışmalarına başlanacaktır.
Tedbir 339.8. Adana ve Osmaniye Organize Sanayi Bölgesi ile Ceyhan Endüstri İhtisas Bölgesinin, Yenice Lojistik Merkezi ile Mersin Limanı'na bağlantısına hizmet edecek olan Adana Güney Çevre Yolu tamamlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Karayolları Genel Müdürlüğü	1. Adana Güney Çevre Yolunun ihalesi yapılarak yapım çalışmalarına başlanacaktır.
Türk sahipli deniz ticaret filosunun gelişimi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.340)		
Tedbir 340.1. Türk sahipli filonun gelişimine yönelik uzun vadeli ve düşük faizli finansal destek mekanizması oluşturulacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı	1. Türk sahipli filonun ve milli gemi inşa sanayinin gelişimi yönünde ihtiyaç duyulan finansman kaynağını temin etmek üzere gerekli tedbirler alınacaktır.
İmalat sanayiinde enerji verimliliği artırılacaktır (Kalkınma Planı p.341)		
Tedbir 341.1. Sanayide kullanılan verimsiz elektrik motorlarının verimli olanlarla değiştirilmesine yönelik destekleme mekanizması oluşturulacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, KOSGEB	1. Geliştirilen destekleme mekanizması kullanılarak, 7 OSB'de (Ankara ASO 1. OSB, Antalya, Adana Hacı Sabancı, Bursa, Gebze, İzmir Kemalpaşa, Uşak) KOBİ'lerdeki verimsiz elektrik motorları verimlileri ile değiştirilecektir.
Tedbir 341.6 OSB'lerin, Enerji Yönetim Birimi ve ISO 50001 Enerji Yönetim Sistemi kuruluşunu tamamlayarak Verimlilik Eylem Planlarını hazırlayıp sunmalarına destek verilecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. 71 OSB'nin denetimi gerçekleştirilerek enerji yönetim sistemlerinin etkin kullanılması sağlanacaktır.

Öncelikli sektörlerin yoğunlaştığı ve belirli kriterleri sağlayan OSB'lere doğal gaz altyapısı ulaştırılacak, enerjinin güvenli tedariki için iletim yatırımları yapılacak, çeşitli destek mekanizmaları ile enerjiye erişim kolaylaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.342)		
Tedbir 342.1. Teknik ve ekonomik olarak mevzuat kriterlerini sağlayan OSB'lerin doğal gaza erişimi sağlanacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), BOTAŞ	1. Beşikdüzü OSB'ye doğal gaz iletim hattı yatırımı tamamlanacaktır.
Tedbir 342.2. İmalat sanayiini desteklemeye yönelik Türkiye Elektrik İletim A.Ş. (TEİAŞ) tarafından yeni iletim hattı ve trafo merkezi projeleri hayata geçirilecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), TEİAŞ	1. Kroman Çelik-Deri OSB ile Deri OSB-Tepeören yeraltı kablo bağlantı projelerinin tesis çalışmalarına başlanacaktır. 2. Beş Trafo Merkezi yapım işinin ihalesine çıkılacaktır. 3. Yedi enerji iletim hattı (408,8 km) ihale edilecek ve 11 hattın (164,8 km) tesisi tamamlanacaktır.
Tedbir 342.3. Trakya Bölgesinin elektrik ihtiyacını daha güvenilir bir biçimde karşılamak amacıyla, bulunduğu bölgede atıl kalan ve belirli verimliliğin üzerinde olan yeterli güçteki santraller bölgeye transfer edilecek, ayrıca Trakya-Anadolu arasında Lapseki 3-Sütlüce 3 ile Hersek Ek Çukuru-Dilovası Ek Çukuru denizaltı kabloları ve kara bağlantıları inşa edilecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), EÜAŞ, TEİAŞ	1. Verimi düşük İstanbul DGKÇ A Santralı yerine yapılacak yeni santral için sözleşme imzalanacak ve yer teslimi yapılacaktır. 2. Denizaltı kablo projelerinin sözleşmeleri imzalanacak ve tesis çalışmalarına başlanacaktır. 3. 223 km'lik üç enerji iletim hattı ihale edilecek ve 157 km'lik 1 adet hattın tesisi tamamlanacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	**Birim**	**2019**	**2020(1)**	**2021(2)**
İltisak Hattı Uzunluğu	km	433	433	447
Elektrikli Hat Oranı	Yüzde	45	47	51
Sinyalli Hat Oranı	Yüzde	50	55	59
Toplam Yük Taşımacılığı İçerisinde Demiryolunun Payı (Karasal) (3) (5)	Yüzde	5,2	5,6	5,7
Demiryolu Hat Verimliliği (4) (5)	(Yolcu-km+Ton-km)/(Hat Uzunluğu)	1,72	1,22	1,52
Demiryolu ile Taşınan Yük Miktarı (3)	Net Milyar Ton-km	14,7	16,3	16,6
Toplam Konteyner Elleçlemesi	Milyon TEU	11,6	11,4	11,9
Denizyolu Yük Elleçlemelerindeki Transit Yük Oranı	Yüzde	15,2	14,9	15,3
Elleçleme Yapılan Transit Sıvı Dökme Yük	Milyon Ton	53,6	51,3	55,2
1000 GRT ve Üzeri Türk Sahipli Deniz Ticaret Filosu	Milyon DWT	29,3	29,3	29,7
Havayolu Dış Hat Toplam Kargo Trafiği	Bin Ton	1 457	942	1 470

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program
(3) İdari ve uluslararası yük taşımaları dahildir.
(4) Banliyö yolcu taşımaları hariçtir.
(5) Bu gösterge aynı zamanda Merkezi Yönetim Bütçesinde yer alan Kombine Taşımacılık, Lojistik ve Tehlikeli Mal Taşımacılığı Programının performans göstergelerinden biridir.

2.2.1.1.6. Dijital Dönüşüm

a) Amaç

Dijital dönüşümün hızlandırılması yoluyla öncelikli sektörlerde üretkenliğin ve rekabet gücünün artırılması temel amaçtır.

b) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Öncelikli sektörler başta olmak üzere sanayinin dijital dönüşümü sürecinde ihtiyaç duyulan akıllı ürün ve sistemlerin geliştirilmesi ve kullanımı sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.345)		
Tedbir 345.1. Yerli dijital teknoloji geliştirici ve uygulayıcıların yetkinlikleri ile ürün ve hizmet portföylerine yönelik envanter oluşturulacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, KOSGEB, SDDP	1. Mevcut dijital teknoloji envanterinin biyoteknoloji, nanoteknoloji, nörobilim gibi diğer yüksek teknoloji yetkinlikleriyle genişletilmesine ve envanterin yaşayan bir veritabanı haline getirilmesine yönelik çalışmalar gerçekleştirilecek ve Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı veritabanına entegrasyonu sağlanacaktır.
Tedbir 345.4. Öncelikli sektörlerde dijital dönüşüm alanında deneyimsel eğitim ve danışmanlık hizmetleri sunacak, farkındalık çalışmaları yürütecek ve teknoloji tedarikçileri ile kullanıcıları bir araya getirecek Yetkinlik ve Dijital Dönüşüm Merkezleri OSB ve TGB'lerde oluşturulacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), OSB'ler, STK'lar, KOSGEB, Üniversiteler, Uluslararası Kuruluşlar	1. Ulusal ve uluslararası fon kaynakları kullanılarak Yetkinlik ve Dijital Dönüşüm Merkezleri yaygınlaştırılacaktır. 2. Bu merkezler oluşturulacak destek programı kapsamında desteklenecektir. 3. Yetkinlik ve Dijital Dönüşüm Merkezleri aracılığıyla dijital dönüşüm kapsamında eğitim ve danışmanlık hizmetleri sunulacaktır.
Tedbir 345.5. Başta KOBİ'ler olmak üzere, işletme özelinde dijital dönüşüm yol haritalarının hazırlanmasını sağlamak amacıyla dijital dönüşüm alanında yetkin ve akredite edilmiş danışman havuzu oluşturulacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TOBB, TİM, TTGV, STK'lar	1. Dijital dönüşüm alanında yetkin ve akredite edilmiş danışman eğitim programı oluşturulacak ve bu program kapsamında dijital dönüşüm uzmanlarının yetiştirilmesi sağlanacaktır.
Tedbir 345.7. İmalat sanayiinde dijital dönüşüme altyapı oluşturmak üzere; sanayie yönelik akıllı dijital teknolojileri geliştiren KOBİ'ler ve bu teknolojileri iş süreçlerine adapte etmek isteyen sanayi sektörü KOBİ'lerinin projeleri KOSGEB KOBİGEL Destek Programı kapsamında desteklenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), KOSGEB	1. İş süreçlerine akıllı dijital teknolojileri adapte edecek sanayi sektörü KOBİ'lerine yönelik proje teklif çağrısı ilan edilecektir. 2. Sanayie yönelik akıllı dijital teknoloji geliştiren KOBİ'lere yönelik proje teklif çağrısı ilan edilecektir. 3. İlan edilen çağrılar kapsamında kabul edilen projelerin desteklenmesine başlanacaktır.

Öncelikli sektörlere yönelik endüstriyel bulut platformlarının oluşturulması desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.346)		
Tedbir 346.1. İlgili meslek kuruluşları ile devletin de katılım sağladığı, üçüncü taraf hizmet sağlayıcıların uygulamalar geliştirip kullanıcılara ulaşabileceği, firmalara dijital altyapı ve hizmetlerin merkezi olarak sunulacağı endüstriyel bulut platformu ilk etapta otomotiv sektörü için kurulacaktır. Bu iş modeli, elde edilecek tecrübe doğrultusunda diğer öncelikli sektörlere yaygınlaştırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TOBB	1. Başta KOBİ'ler olmak üzere imalat sanayi işletmelerinin veri saklama ve işleme ihtiyaçlarının uygun maliyetlerle karşılanmasına yönelik endüstriyel bulut platformu oluşturulması fizibilite çalışmaları tamamlanacaktır. 2. Yapılacak fizibilite çalışmalarının sonuçları doğrultusunda endüstriyel bulut platformuna ilişkin model belirlenecektir. 3. Endüstriyel bulut platformunun pilot uygulaması başlatılacaktır.

c) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2019	2020(1)	2021(2)
Yetkinlik ve Dijital Dönüşüm Merkezi Sayısı (Kümülatif)	Adet	2	7	11
Öncelikli Sektörlerde Faaliyet Gösteren KOBİ'lerin Yerli Ürün ve Hizmet Sağlayıcılarla İşbirliği İçerisinde Geliştirdikleri Dijitalleşme Proje Sayısı (Kümülatif)	Adet	258	508	758

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2.2.1.1.7. Ar-Ge ve Yenilik

a) Amaç

İmalat sanayiinin katma değerli üretim yapabilmesi ve yenilikçi ürün geliştirme kapasitesinin artırılması yönünde Ar-Ge ve yenilik kabiliyetinin güçlendirilmesi ve yeniliği esas alan bir yapıya kavuşturulması temel amaçtır.

b) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Ar-Ge ve yenilik destek sistemi; odaklı, araştırmadan ticarileştirmeye tüm süreci kapsayan, orta-yüksek ve yüksek teknoloji sektörlerine yönelik olarak farklılaşan ve sektörlerin ihtiyaçlarını ve gelişme potansiyellerini dikkate alan bir yapıya dönüştürülecektir. (Kalkınma Planı p.348)		
Tedbir 348.1. Desteklere ilişkin çıktı ve etki odaklı izleme ve değerlendirme sistemleri geliştirilecek ve Ar-Ge, yenilik ve girişimcilik destek programlarına ilişkin etki analizleri yapılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), KOSGEB, TÜBİTAK	1. Ar-Ge, yenilik ve girişimcilik destek programlarına yönelik bir etki değerlendirme çalışması yapılacaktır.

Tedbir 348.2. Ar-Ge ve yenilik destekleri, hazırlanacak teknoloji yol haritaları doğrultusunda öncelikli sektör ve kritik teknoloji alanları kesişimine yoğunlaşacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK	1. Yapay zeka, biyoteknolojik ilaç, büyük veri-bulut bilişim, motor teknolojileri ve ileri malzeme teknolojileri alanlarında hazırlanan teknoloji yol haritaları doğrultusunda çağrı planları güncellenecektir.
Özel sektörde araştırmacı insan gücünün sayısı ve niteliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.349)		
Tedbir 349.1. Sanayide ihtiyaç duyulan doktora derecesine sahip nitelikli insan kaynağının üniversite sanayi işbirliği ile yetiştirilmesi sağlanacak ve sanayide doktoralı araştırmacı istihdamı teşvik edilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, YÖK	1. Sanayi Doktora Programı kapsamında çağrıya çıkılacak olup doktora öğrencileri desteklenecektir.
Üniversiteler, araştırma altyapıları ve özel sektör arasında işbirlikleri ile bilgi ve teknoloji transferinin artırılmasına yönelik destek mekanizmaları uygulanacak ve arayüz yapıların kurumsal kapasiteleri geliştirilerek etkinliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.350)		
Tedbir 350.1. Araştırma üniversiteleri yetkinlikleri dikkate alınarak öncelikli sektörlerle eşleştirilecek, belirlenen hedeflere ulaşmak için oluşturulan projelere dayalı iş modelleri uygulamaya konulacak ve bu işbirlikleri desteklenecektir.	YÖK (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, TÜBİTAK, Üniversiteler	1. Araştırma üniversiteleri, yetkinlikleri dikkate alınarak öncelikli sektörlerle eşleştirilecektir. 2. Başta TÜBİTAK tarafından yürütülen Sanayi Yenilik Ağ Mekanizması (SAYEM) ve Mükemmeliyet Merkezleri Destek Programlarında bu eşleştirmeler doğrultusunda üniversitelerin işbirliği içeren projeleri desteklenecektir.
Tedbir 350.3. Öncelikli sektörlerde yetkinliği olan araştırma altyapılarının 6550 sayılı Kanun kapsamına alınması sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, YÖK	1. Üniversitelerdeki uygulama ve araştırma merkezlerinin araştırma faaliyet alanları tespit edilecek ve bunlar arasında öncelikli sektörlerde faaliyet gösterenlerden uygun görülenlerin 6550 sayılı Kanun kapsamında yeterlik değerlendirme süreci başlatılacaktır.
Tedbir 350.4. Araştırma altyapılarının, özel sektör Ar-Ge merkezleri ve kamu Ar-Ge birimleri ile işbirliği içinde oluşturduğu yüksek teknoloji platformlarının ticarileşme potansiyeli yüksek araştırma projeleri, Mükemmeliyet Merkezleri Programı kapsamında desteklenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK	1. Mükemmeliyet Merkezi Destek Programı kapsamında destek kararı verilen Araştırma Programlarının desteklenme süreci başlatılacak ve söz konusu programlar Teknoloji Kazanım Yol Haritaları dikkate alınarak performans odaklı izlenecektir.

Tedbir 350.6. TTO'ların kurumsal yapısı ve insan kaynağı kapasitesi geliştirilerek performans odaklı olarak desteklenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK	1. Belirlenmiş performans göstergeleri çerçevesinde teknoloji transfer ofisleri (TTO) hedef ve başarım odaklı desteklenecektir. Bu çerçevede Teknoloji Transfer Ofisleri Destekleme Programı kapsamında desteklenen 28 TTO'nun izleme ve performans değerlendirme faaliyetleri gerçekleştirilecektir.
Tedbir 350.7. Yükseköğretim kurumları adına tescil edilmiş fikri hakların farklı statüdeki TTO'lar aracılığıyla ticarileştirilmesi, elde edilen gelirin üniversiteye dönüşü ve buluş sahibine ödeme yapılabilmesi ve TTO'ların finansal sürdürülebilirliğinin sağlanması konularında mevzuatta iyileştirmeler yapılacaktır.	YÖK (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, TÜBİTAK	1. İlgili paydaşlarla yapılacak değerlendirmeler doğrultusunda mevzuatın iyileştirilmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 350.8. Araştırma altyapılarından Ar-Ge ve yenilik proje hizmeti alan KOBİ'lere finansman desteği sağlamak üzere Yenilik Destek Kuponu programı uygulamaya konulacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK	1. Ar-Ge ve yenilik süreçlerinde araştırma altyapılarından destek alabilecek KOBİ profili belirlenerek çağrıya çıkılacaktır.
Tedbir 350.9. Akademik teşvik sistemi, bilgi ve teknoloji transfer faaliyetlerini dikkate alan kriterler ilave edilerek yapılandırılacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Akademik Teşvik Ödeneği Yönetmeliğinde gerekli düzenlemeler yapılacaktır.
Tedbir 350.10. Öncelikli sektörler başta olmak üzere araştırma altyapılarının, alanlarına göre kendi aralarında ve sanayi ile ulusal ve bölgesel düzeyde işbirliği yapmasına imkân verecek Ar-Ge platformlarının oluşturulması sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK	1. 6550 sayılı Kanun kapsamındaki araştırma altyapılarının iş ekosisteminde yer alan diğer ulusal ve/veya uluslararası kamu ve özel araştırma merkezleri ile işbirliğini artıracak platformların oluşturulması için yönlendirme ve destek sağlanacaktır.
Yeni teknolojik ürünlerin ticarileştirilmesine hız kazandırmaya yönelik destek miktarı ve çeşitliliği artırılacak, desteklerin kamu alımları mekanizmalarıyla tamamlayıcılığı sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.351)		
Tedbir 351.1. Sanayi Yenilik Ağ Mekanizması Programı kapsamında öncelikli sektörlere özel önem verilerek firma konsorsiyumlarının yüksek teknolojili ürün geliştirme ve ticarileştirmesi desteklenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK	1. Sanayi Yenilik Ağ Mekanizması (SAYEM) Programı kapsamında Faz 1 sürecinde yenilik ağları oluşturan konsorsiyumlar arasından uygun bulunanlar için Faz 2 çağrısı açılacak ve bu çağrı kapsamında başvuru değerlendirme ve izleme süreçleri yürütülecektir. 2. Program kapsamında yeni bir SAYEM 1. Faz çağrısı hazırlanacaktır.

Tedbir 351.3. Ar-Ge ve yenilik projeleri sonucunda ortaya çıkan ve patent ile korunan teknolojilerin lisanslama veya devir yolu ile Türkiye'de yerleşik firmalara aktarılması sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, Üniversiteler	1. Patent Tabanlı Teknoloji Transferi Destekleme Programı kapsamında desteklenmeye başlanan projeler izlenecektir. 2.Program kapsamında iki yeni çağrı açılacaktır.
Tedbir 351.4. Özel sektör Ar-Ge ve tasarım merkezleri ile TGB'lere uygulanan desteklerin süresi uzatılacak ve desteklerin performans odaklı sunulmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı	1. Özel sektör Ar-Ge ve tasarım merkezleri ile TGB'lere uygulanan desteklerin süresinin uzatılması yönünde mevzuat çalışması yapılacaktır. 2. Ar-Ge Merkezleri ve TGB'lerin belirlenecek kriterler çerçevesinde çıktıları performans endeksi ile takip edilecektir.
Yenilikçi girişimcilik desteklenecek ve büyük işletmeler ile girişimciler arasındaki Ar-Ge işbirlikleri geliştirilecektir. Bu çerçevede, büyük firmaların, sektörlerindeki Ar-Ge ve yenilik ekosisteminin gelişiminde öncü rol oynayarak yeni girişimlerin kurulma ve büyüme aşamalarında destek olması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.352)		
Tedbir 352.2. Büyük firmaların; tedarikçisi konumundaki KOBİ'lerin, Ar-Ge projelerini yönlendirdiği ve eş-finansman sağladığı bir destek programı oluşturulacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, KOSGEB, İlgili STK'lar	1. 2020 yılında gerçekleştirilen Siparişe Dayalı Ar-Ge Projeleri için KOBİ Destekleme çağrısında kabul edilen projelerin izleme faaliyetleri yürütülecektir. 2. İki adet Siparişe Dayalı Ar-Ge Projeleri için KOBİ Destekleme çağrısına çıkılacaktır.
Tedbir 352.3. Yenilikçi, teknoloji düzeyi yüksek ürün ve hizmetleri geliştirebilen başlangıç firmaları ilk aşaması mentörlük desteği olacak şekilde aşamalı bir program çerçevesinde desteklenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK	1. Bireysel Genç Girişim Programı (BiGG) kapsamında iki çağrı açılacak ve uygun görülen projelere teknogirişim şirketi kurulmasına yönelik sermaye desteği sağlanacaktır. 2. Desteklenen BiGG programı projelerinin ve mentör arayüz kuruluşlarının izleme süreçleri yürütülecektir.
Küresel değer zincirinde daha yüksek katma değerli bir pay elde edilebilmesi amacıyla öncül araştırmaların ülkemizde gerçekleştirilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.353)		
Tedbir 353.1. Alanında öncül bilimsel ve teknolojik bilgi üreten ulusal veya uluslararası firmaların Türkiye'de kuracağı öncül Ar-Ge laboratuvarları desteklenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK	1.Firmalara Öncül Ar-Ge Laboratuvarları Destekleme Programının tanıtımı yapılacak, alınacak başvurular değerlendirilmeye tabi tutulacaktır. 2.Program kapsamında desteklenmekte olan projelerin izlemesi gerçekleştirilecektir.

c) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2019	2020(1)	2021(2)
Ar-Ge Harcamalarında Özel Sektörün Payı	Yüzde	64,2	65	66
Ar-Ge Personeli İçinde Özel Sektörde İstihdam Edilenlerin Payı	Yüzde	62,9	64	65

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2.2.1.1.8. Kritik Teknolojiler

a) Amaç

Öncelikli sektörlerde ve alanlarda teknolojik dönüşümün sağlanabilmesi ve rekabet gücünün artırılması amacıyla önümüzdeki dönemde yüksek katma değer oluşturması beklenen kritik teknoloji alanlarında teknoloji üretme ve adaptasyon yeteneğinin geliştirilmesi temel amaçtır.

b) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Ülkemizde Milli Teknoloji Hamlesinin gerçekleştirilmesine yönelik olarak yapay zekâ, nesnelerin interneti, artırılmış gerçeklik, büyük veri, siber güvenlik, enerji depolama, ileri malzeme, robotik, mikro/nano/opto-elektronik, biyoteknoloji, kuantum, sensör teknolojileri ve katmanlı imalat teknolojilerine ilişkin gelişim yol haritalarının hazırlanması, gerekli altyapının tesis edilmesi, ihtiyaç duyulan nitelikli insan kaynağının yetiştirilmesi ve toplumsal yönelimin bu alanlara odaklanması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.355)		
Tedbir 355.1. Kritik teknolojilerde insan gücü ile özel sektörün teknoloji geliştirme ve adaptasyon yeteneğine ilişkin mevcut durum analizini de kapsayan ve teknolojilerin gelişme potansiyeli ile uzun vadeli arz ve talep dinamiklerini dikkate alan teknoloji yol haritaları hazırlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK	1. Kritik teknolojilere ilişkin hazırlanan teknoloji yol haritaları esas alınarak uygulama planları hazırlanacaktır.
Kritik teknolojilerde insan gücü kapasitesi artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.356)		
Tedbir 356.3. Kritik teknoloji alanlarında yetkinliği kanıtlanmış yurt dışı eğitim kurumlarına diğer alanlara göre farklılaşan destek miktarlarıyla lisansüstü öğrenci gönderilmesine yönelik burs programları oluşturulacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, TÜBİTAK, YÖK	1. Yurt Dışı Lisansüstü Burs Programı kapsamında başvurular alınacak ve öğrenciler desteklenecektir.

Tedbir 356.4. Kritik teknolojilerde ihtisaslaşmış programı olan üniversitelerde yurt dışından yetkin akademisyen ve araştırmacıların kısmi zamanlı olarak çalışması teşvik edilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, TÜBİTAK, YÖK, Üniversiteler	1. Konuk veya Akademik İzinli (Sabbatical) Bilim İnsanı Destekleme Programı kapsamında dört defa çağrıya çıkılacaktır.
Kritik teknolojilerde araştırma altyapısı güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.357)		
Tedbir 357.1. Kritik teknolojilerde ihtisaslaşmış programı olan üniversitelerin laboratuvar altyapısının bu teknolojilere yönelik Ar-Ge çalışmalarının ihtiyaçlarına göre geliştirilmesi sağlanacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Yapay zekâ, robotik, yüksek başarımlı hesaplama, fotonik, siber güvenlik, biyoteknoloji, kuantum ve katmanlı imalat başta olmak üzere kritik teknoloji alanlarında devam eden araştırma altyapı projeleri desteklenecektir.
Kritik teknolojilerde özel sektörün kapasitesi geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.358)		
Tedbir 358.1. Kritik teknoloji alanlarında yenilikçi girişimcilere özel Ar-Ge destek programı oluşturulacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK	1. BiGG kapsamında öncelikli alanlarda tematik çağrı açılacak ve değerlendirmeler neticesinde uygun görülen projeler desteklenecektir.
Tedbir 358.2. Büyük ölçekli firmaların ürün geliştirmeye yönelik olarak kritik teknoloji alanlarında yapacağı Ar-Ge çalışmalarını üniversite veya kamu araştırma kurumlarıyla gerçekleştirmesi halinde, projenin girişimciye yansıyan maliyetinin belirli bir bölümü kamu tarafından karşılanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, Üniversiteler	1. Üniversite-Sanayi İşbirliği Destek Programı kapsamında üniversite-sanayi işbirliği konusunda farkındalığın artırılması amacıyla bilgilendirme ve proje hazırlama etkinlikleri düzenlenecektir. 2. İki yeni patent lisans çağrısına çıkılacaktır.
Tedbir 358.4. Kritik teknoloji alanlarında Ar-Ge ve yenilik işbirliği yapılacak stratejik ülkeler belirlenecek, bu ülkeler ile özel sektör-üniversite; özel sektör-özel sektör işbirliklerini içeren ikili ve çoklu Ar-Ge ve yenilik işbirlikleri desteklenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK	1. Kritik teknoloji alanlarında Ar-Ge ve yenilik işbirliği yapılacak stratejik ülkeler belirlenecektir. 2. Halihazırda işbirliği olan ülkeler ile sanayi ve üniversitelere yönelik ortak çağrılar oluşturulacaktır. 3. İşbirliği bulunmayan ülkeler/kurumlar ile yeni bilimsel işbirliği anlaşmaları imzalanacaktır. 4. Üye olunan çok taraflı işbirliği platformları aracılığıyla sanayi ve üniversitelerin Ar-Ge ve yenilik işbirliklerine katılımı desteklenecek ve yeni platformlara katılım için gerekli girişimler yapılacaktır.

2.2.1.2. Öncelikli Sektörler

2.2.1.2.1. Kimya

a) Mevcut Durum

Kimya sanayiinde üretim 2019 yılında yüzde 1,3 artmıştır. 2020 yılı Ocak-Ağustos döneminde ise üretim bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 2,6 artmıştır. Kimya sanayiinde 2019 yılında ithalat bir önceki yıla göre yüzde 6,3 azalarak 27,7 milyar ABD doları, ihracat ise yüzde 7,4 artarak 9,4 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. 2020 yılının Ocak-Ağustos dönemi itibarıyla bir önceki yılın aynı dönemine göre ihracat yüzde 1 azalmış, ithalat ise yüzde 8,5 azalmıştır.

İmalat sanayii içerisinde 2019 yılı itibarıyla yüzde 17,1 pay ile ikinci en büyük ithalat kalemini oluşturan kimya sanayiinde büyük ölçekli yatırım ihtiyacı devam etmektedir. Özellikle kauçuk ve plastik ürünleri imalatında kullanılan kimya sanayii ürünleri sektör ithalatının yaklaşık yüzde 40'ını oluşturmaktadır.

Sektörde petrokimya, plastik, kompozit ve ileri malzeme gibi alanlarda lojistiği uygun yer tahsisi yapılarak kimya parklarının kurulması sektörün yüksek katma değerli bir yapıya dönüştürülmesine imkân verecek ve firmaların rekabet gücünün ve yeni yatırımların artırılması gibi konularda sektöre avantaj sağlayacaktır.

TABLO II: 9- Kimya Sanayiine İlişkin Veriler

						Ocak-Ağustos	
	2015	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**	**2019**	**2020**
Üretim (1)	100	100,9	107,5	113,4	114,9	113,6	116,5
İhracat (2) (Milyon ABD Doları)	6 965	6 421	7 377	8 769	9 421	6 122	6 060
İthalat (2) (Milyon ABD Doları)	26 264	24 883	28 885	29 540	27 691	18 761	17 162
Kapasite Kullanım Oranı (Yüzde)	78,67	76,04	79,24	76,92	76,35	76,68	73,09

Kaynak: TÜİK, TCMB

(1) NACE Rev.2 sınıflamasına göre Sanayi Üretim Endeksini (2015=100) yansıtmaktadır.

(2) ISIC Rev.4 Sınıflamasına göre cari fiyatlarla (ABD doları) gösterilmiştir.

Rafineri-petrokimya entegrasyonunu sağlayacak, 10 milyon ton ham petrol işleme kapasitesine sahip Star rafinerisi, 2018 yılında faaliyete geçmiştir. Ayrıca enerji ve petrokimya alanında önemli bir üretim merkezi olması planlanan Ceyhan Enerji İhtisas Endüstri Bölgesi master plan çalışmaları tamamlanmış olup bölgedeki tüm parsellerin yatırımcılara tahsis edilmesiyle yıllık 1 milyar ABD dolarlık katma değer üretilebileceği tahmin edilmektedir.

b) Amaç

Kimya sektöründe katma değeri yüksek, çevre dostu ve rekabetçi ürünlerin üretilebildiği, sürdürülebilir, ileri teknoloji kullanan, koordineli yatırımların yapılması ve böylece ülkemizin ithalat bağımlılığının azaltılması, sektörün dünya üretim ve ihracatındaki payının artırılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Kimya sektöründe; ara girdi ithalatı azaltılarak, yüksek katma değerli, insan ve çevre sağlığına duyarlı ürünlerin üretim ve ihracatı artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.360)		
Tedbir 360.3. Ferrobor, Bor Nitrür ve Bor Karbür üretecek tesislerin tamamlanarak faaliyete geçmesi sağlanacaktır. Rafine bor ürünleri üretim miktarı, Ar-Ge kapasitesi ve yetkinliği güçlendirilerek, geliştirilen ürünlerin satış ve pazarlama faaliyetlerinin artırılması sağlanacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Eti Maden İşletmeleri Genel Müdürlüğü	1. Bor Karbür üretim tesisinin kurulumu tamamlanarak işletmeye açılacaktır.
Kimya sektörünün Ar-Ge ve sürdürülebilirlik kabiliyetini artıracak uygulamalar hayata geçirilecektir. (Kalkınma Planı p.361)		
Tedbir 361.3. Kimyasal Maddelerin Kaydı, Değerlendirmesi, İzni ve Kısıtlanması Hakkında Yönetmelik ve Büyük Endüstriyel Kazaların Önlenmesi Hakkında Yönetmeliğin gerektirdiği uyum için sektör desteklenecektir.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S)	1. Kamu kurumları ve kimya sektörüne yönelik olarak sanayicilerin kimyasal güvenlik raporunu daha kısa sürede ve daha az maliyetle hazırlamalarını ve daha nitelikli kayıt dosyası sunmalarını sağlamak amacıyla 3 farklı ilde eğitim düzenlenecektir.

2.2.1.2.2. İlaç ve Tıbbi Cihaz

a) Mevcut Durum

Türkiye ilaç pazarı, 2019 yılında kutu bazında yüzde 2,6, değer bazında ise yüzde 31,3 büyümüştür.

13/12/2018 tarihli ve 2018/15 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesiyle yeniden teşekkül ettirilen Sağlık Endüstrileri Yönlendirme Komitesi çalışmalarına devam etmektedir. 2016 yılında başlatılan yerelleşme çalışmaları ile imal ilaç oranı kutu bazında yüzde 75'ten 2019 yılında yüzde 87,6'ya, değer bazında ise yüzde 42'den yüzde 51,7'ye ulaşmıştır. Bu kapsamda yerli üretim tesislerinde kapasite kullanım oranı ve istihdam artışı gerçekleşmektedir.

Tablo II: 10- İlaç Sanayiine İlişkin Veriler

						Ocak-Ağustos	
	2015	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**	**2019**	**2020**
Üretim (1)	100	107,1	115,1	123,6	139,6	133,1	138,6
İhracat (2) (Milyon ABD Doları)	1 106	974,86	1 016	1 316	1 440	862,51	1 146
İthalat (2) (Milyon ABD Doları)	4 756	4 551	4 820	4 844	5 262	3 361	3 378
Kapasite Kullanım Oranı (Yüzde)	72,89	72,88	69,41	70,79	70,92	70,94	70,44

Kaynak: TÜİK, TCMB
(1) NACE Rev.2 sınıflamasına göre Sanayi Üretim Endeksini (2015=100) yansıtmaktadır.
(2) ISIC Rev.4 Sınıflamasına göre cari fiyatlarla (ABD doları) gösterilmiştir.

Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumunun verdiği İyi Üretim Uygulamaları (GMP) sertifikalarının tanınırlığını sağlayacak ve sektörün ihracatını kolaylaştıracak PIC/S (Uluslararası İlaç Denetim Birliği) üyelik sürecinin tamamlanmasının ardından, ilaç ruhsatlandırma sürecindeki regülasyonların harmonizasyonunu sağlayan Uluslararası Uyum Konseyi (ICH) üyelik süreci de 2020 yılında tamamlanmıştır.

Tıbbi cihaz sektöründe ülkemizde üretim çoğunlukla geleneksel teknolojilerle yapılmakta olup ithalatta yüksek teknolojili ürünler ağırlıklıdır. Sektörde know-how transferi ile yerli üretim kapasitesinin geliştirilmesi için farklı modeller üzerinde çalışılmaktadır. İhracatın ithalatı karşılama oranı son beş yılda yüzde 8,6 artarak yüzde 29,8 seviyesine ulaşmıştır. 2019 yılında tıbbi cihaz ithalatı 1,9 milyar ABD doları iken, ihracat ise yaklaşık 640 milyon ABD dolarıdır. Tıbbi cihaz mevzuatının yeni Avrupa Birliği tıbbi cihaz tüzüklerine uyumu çerçevesinde revizyon çalışmaları tamamlanmış olup tam uyum statüsünün korunması için AB Komisyonuyla müzakereler devam etmektedir. Güvenli ürünlere erişim, kayıt dışı ekonomi ile mücadele, etkin piyasa gözetim ve denetimi, politika belirleme temel amaçlarıyla oluşturulan Ürün Takip Sistemi (ÜTS)'nin yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmalar sürmektedir.

Covid-19 pandemisi ilaç ve tıbbi cihaz sektörlerinin kapasitesinin ve çeşitliliğinin, acil durumlara hızlı yanıt vermedeki yeteneği ile arge faaliyetlerinin önemini ortaya koymuştur. Aşı, ilaç, koruyucu ekipman ve tıbbi cihazlarda yerelleşme politikalarına gereksinim daha belirgin hale gelmiştir. Pandemi sürecinde tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de aşı geliştirme çalışmaları devam etmektedir.

b) Amaç

İlaç ve tıbbi cihaz sektöründe küresel pazardaki rekabet gücümüzü artırmak ve değer zincirinde ülkemizi daha üst konuma taşımak temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
İlaç ve tıbbi cihaz sanayiinde TÜSEB yetkinlikleri artırılarak Ar-Ge, üretim ve eğitim faaliyetleri yanında Start-Up'ları fonlayacak, simülasyon merkezleri oluşturacak, gerektiğinde şirket yapısıyla diğer şirketlerle ortaklıklara girecek, sağlık vadisi ve sağlık teknolojileri geliştirme bölgesi oluşturmada liderlik yapacak ve ihracat odaklı daha yüksek katma değerli ürünler geliştirilmesini sağlayacaktır. (Kalkınma Planı p.363)		
Tedbir 363.1 İlaç ve tıbbi teknolojiler alanında, ülkemizin Ar-Ge ve üretim kapasitesini geliştirmek üzere üniversiteler, araştırma merkezleri, laboratuvarlar, teknoloji firmaları, uygulama merkezleri, hekim ve mühendisler gibi sektörün tüm paydaşlarının yer aldığı entegre bir sağlık ekosistemi olarak Sağlık Vadisi hayata geçirilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Türkiye Sağlık Enstitüleri Başkanlığı	Vaziyet Planı ve İçerik Planlaması ve Proje ön sunumu hazırlanmıştır. Sağlık Vadisinin etüt proje ön çalışmaları yaptırılacaktır.
Biyoteknolojik ilaçlar gibi yüksek teknoloji gerektiren alanlar başta olmak üzere Ar-Ge, üretim, nitelikli insan kaynağı ve mevzuat konularında ülkemizde gerekli ekosistem oluşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.364)		
Tedbir 364.4 Biyoteknolojik ilaçlara yönelik Ar-Ge faaliyetlerinin artırılması amacıyla, altyapı ve yetkinliklerin geliştirilmesi sağlanacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Türkiye Sağlık Enstitüleri Başkanlığı, Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu	1. İlaç Araştırma ve Geliştirme Proje çağrısı ve Aşı Araştırma ve Geliştirme Proje çağrılarına çıkılacaktır. Preklinik aşamayı başarıyla tamamlayan ilaç ve aşı adaylarının uygun görülenlerin klinik çalışmaları desteklenecektir. 2. 2021 yılı içerisinde, mevcut yapılmış başvuruların Faz I, II ve III aşamalarının devamı sağlanacaktır.
Klinik araştırmalarda ülkemizin bölgede lider ülke konumuna gelmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.366)		
Tedbir 366.3. Klinik araştırma taraflarının ve kamuoyunun klinik araştırmalar konusunda farkındalık düzeyi artırılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu, Türkiye Sağlık Enstitüleri Başkanlığı	1. Klinik araştırmalar konusunda farkındalığı ve bilgi düzeyini artırmaya yönelik olarak bilgilendirme afişleri/broşürleri hazırlanması ve aile sağlığı merkezleri ile eczanelerde bu amaçla kullanılması konusunda faaliyet yürütülecektir. 2. Klinik araştırmalar konusunda üç bölgesel veya çevrimiçi bilgilendirme ve farkındalık toplantısı düzenlenecektir. 3. 2021 Yılı içerisinde klinik araştırmalar konusunda farkındalığın arttırılmasına yönelik KAMESİS (Klinik Araştırmalar Entegrasyon Sistemi) entegrasyon modülünün devreye girmesi ve veri yönetim mekanizmasının hayata geçmesi sağlanacaktır. Klinik araştırmaların kolaylaştırılması ve yaygınlaştırılması için gerekli düzenlemelerin yapılması amacıyla ilgili kamu kurumları ile toplantılar yapılacaktır.

Tedbir 366.5 Klinik araştırmalarda uluslararası desteklerden (AB fonları ve NIH fonları gibi) alınan payın artırılması için uluslararası düzeyde Türkiye'nin görünürlüğünü artıracak ağlara üyelikler sağlanacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu, Türkiye Sağlık Enstitüleri Başkanlığı	2021 yılında Avrupa Araştırma Altyapısı Konsorsiyumu (ECRIN)'na üyelik ile ilgili çalışmalar başlatılacaktır.

2.2.1.2.3. Elektronik

a) Mevcut Durum

Elektronik sektöründe 2019 yılında bir önceki yıla göre sektörel üretim yüzde 19,3 artmış, ihracat yüzde 2,9 ve ithalat yüzde 7,7 azalmıştır. 2020 yılı Ocak-Ağustos döneminde ise bir önceki yılın aynı dönemine göre sektörel üretim yüzde 1,7 ve ihracat yüzde 16,7 azalırken, ithalat yüzde 8,1 artmıştır. Bu gelişmelerde kurda yaşanan değişimler temel belirleyici olmuştur.

TABLO II: 11- Elektronik Sanayiine İlişkin Veriler

					Ocak-Ağustos	
	2016	**2017**	**2018**	**2019**	**2019**	**2020**
Üretim (1)	115,2	131	138,8	165,5	133,7	131,4
İhracat (2) (Milyon ABD Doları)	2 366	2 503	2 545	2 470	1 420	1 183
İthalat (2) (Milyon ABD Doları)	16 617	18 140	12 904	11 915	7 349	7 947
Kapasite Kullanım Oranı (Yüzde)	80,01	79,56	76,23	76,12	75,53	77,66

Kaynak: TÜİK, TCMB
(1) NACE Rev.2 sınıflamasına göre Sanayi Üretim Endeksini (2015=100) yansıtmaktadır.
(2) ISIC Rev.4 Sınıflamasına göre cari fiyatlarla (ABD doları) gösterilmiştir.

İthalattaki artış büyük oranda iletişim donanımları alt sektöründen kaynaklanmış, ihracatta alt sektörler itibarıyla sadece tüketici elektroniği sektöründe net ihracatçı olunabilmiştir. 2019 yılında 5,9 milyar ABD dolarına gerileyen dış ticaret açığı 2020 yılı ilk sekiz ayında 6,7 milyar ABD doları olmuştur. Sektör ithalatında başta Çin olmak üzere Uzak Doğu ülkeleri önemli paya sahip olmayı sürdürmektedir.

b) Amaç

Elektronik sektöründe Ar-Ge'ye dayalı rekabetçi üretim ve ihracatın artırılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Üretimin artırılması ve sektörel dönüşümün sağlanabilmesine yönelik özel destek programları oluşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.372)		
Tedbir 372.1. Yurt dışından satın alınan patentlere ilişkin maliyetler, alınan patent konusunda belirli bir süre içinde daha ileri seviyede bir patent geliştirilmesi şartına bağlı olarak desteklenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, Türk Patent ve Marka Kurumu	1. Yurt dışından transfer edilen teknolojiyi özümseme kapasitesine sahip kuruluşları hedefleyen bir çağrıya çıkılacaktır.

2.2.1.2.4. Makine-Elektrikli Teçhizat

a) Mevcut Durum

Makine sanayiinde 2019 yılı yurt içi üretimi 19,4 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Makine sanayi üretimi bir önceki yıla göre yüzde 6,2 düşmüştür. 2020 yılı 8 aylık üretim endeksi ortalaması 100,1 olarak gerçekleşmiş olup 2019 yılının aynı dönemine göre yüzde 2,8 artmıştır. Makine imalat sanayiinde kapasite kullanım oranı 2019 yılında yüzde 68,1 olarak gerçekleşmiştir.

Makine sanayiinde ihracat 10,3 milyar ABD doları düzeyinden 2019 yılında yüzde 8 artarak 11,2 milyar ABD dolarına yükselmiştir. Sektör ithalatı 2019 yılında yüzde 21,7 düşerek 14,7 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. 2020 yılı ilk 8 ayında sektör ihracatı yüzde 10,4 azalmış ancak ithalatı yüzde 11,5 artmıştır. Pompa ve kompresör, metal işleme, inşaat-maden ile tekstil-giyim makineleri ihracatında yüksek oranlı düşüşler gerçekleşmiştir. Ancak, yurt içi talebe bağlı olarak kaldırma-taşıma, tarım aletleri, metal işleme, tekstil-giyim makineleri ithalatında yüksek oranlı artışlar gerçekleşmiştir.

TABLO II: 12- Makine Sanayiine İlişkin Veriler

					Ocak-Ağustos	
	2016	**2017**	**2018**	**2019**	**2019**	**2020**
Üretim (1)	100,9	110,3	110,6	103,7	97,4	100,1
İhracat (2) (Milyon ABD Doları)	7 511	8 556	10 333	11 156	7 375	6 606
İthalat (2) (Milyon ABD Doları)	20 526	19 738	18 788	14 713	9 534	10 630
Kapasite Kullanım Oranı (Yüzde)	76,3	79,2	74,6	68,1	68,1	64,0

Kaynak: TÜİK, TCMB

(1) NACE Rev.2 sınıflamasına göre Sanayi Üretim Endeksini (2015=100) yansıtmaktadır.

(2) ISIC Rev.4 Sınıflamasına göre cari fiyatlarla (ABD doları) gösterilmiştir.

Elektrikli teçhizat sektöründe 2019 yılında bir önceki yıla göre sektörel üretim endeksi yüzde 0,6, ithalat yüzde 9,5 azalmış, ihracat ise yüzde 1,7 artmıştır. 2020 yılı Ocak-Ağustos döneminde ise bir önceki yılın aynı dönemine göre sektörel üretim endeksi yüzde 4,1, ithalat yüzde 0,7, ihracat ise yüzde 7,8 azalmıştır.

Sektör ihracatının yaklaşık yarısını oluşturan ev aletleri imalatında 2020 yılı Ocak-Ağustos döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre ithalat yüzde 9,4 artmış, ihracat ise yüzde 10,8 azalmıştır. Türkiye Beyaz Eşya Sanayicileri Derneği verilerine göre bu dönemde 6 ana üründe iç satışlar miktar bazında yüzde 13 artmıştır.

1 Mart 2021'de ülkemizin AB ile eş zamanlı uygulama hedefi ile elektrik-elektronik ürünlerine yönelik yeni çevreye duyarlı tasarım ve enerji etiketlemesi için mevzuat hazırlıklarına devam edilmiştir. İmalat sanayiinde faaliyet gösteren KOBİ'lerde halihazırda kullanılan verimsiz elektrik motorlarının verimlileri ile değiştirilmesini sağlamak amacıyla yürütülen Pilot Motor Değiştirme Programının uygulanması kapsamında, Enerji Verimli Elektrik Motorları Değişimi Desteği oluşturulmuştur. 7 OSB'de (Adana Hacı Sabancı OSB, Ankara Sanayi Odası 1. OSB, Antalya OSB, Bursa OSB, İzmir Kemalpaşa OSB, Gebze OSB, Uşak OSB) yürütülecek pilot projelerle KOBİ'lerin bu destekten faydalanması sağlanacaktır. 2020 ve 2021 yılları için geçerli olacak destek kapsamında KOBİ başına destek üst limiti 80.000 TL olmak üzere yerli motorda yüzde 75, ithal motorda yüzde 60 destek sağlanacaktır.

TABLO II: 13- Elektrikli Teçhizat Sanayiine İlişkin Veriler

					Ocak-Ağustos	
	2016	**2017**	**2018**	**2019**	**2019**	**2020**
Üretim (1)	99	108,1	104,9	104,3	99,3	95,3
İhracat (2) (Milyon ABD Doları)	8 997	9 453	10 457	10 638	6 792	6 263
İthalat (2) (Milyon ABD Doları)	8 908	8 927	8 790	7 954	5 150	5 114
Kapasite Kullanım Oranı (Yüzde)	77,8	78,7	75,0	73,7	73,2	68

Kaynak: TÜİK, TCMB
(1) NACE Rev.2 Sınıflamasına Göre Aylık Sanayi Üretim Endeksi (2015=100)
(2) ISIC Rev. 4 Sınıflamasına göre cari fiyatlarla (ABD doları) (özel ticaret sistemi)

b) Amaç

Makine ve elektrikli teçhizat sektörlerinde rekabetçi ve verimli yerli üretim altyapısının geliştirilerek küresel pazardaki rekabet gücümüzü artırmak ve değer zincirinde ülkemizi daha üst konuma taşımak temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	**Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar**	**Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler**
Kamu alımları ve düzenlemeleri yoluyla yerli üretim geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.377)		
Tedbir 377.3. DMO'nun tedarik ettiği makine ve teçhizat ürünlerinde yerli ürünlerin payı artırılacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), DMO	1. DMO katalog sistemindeki ürün satışı gerçekleşen yerli makine tedarikçi sayısı artırılacaktır. 2. DMO katalog sistemindeki satışı gerçekleşen yerli makine sayısı artırılacaktır. 3. 2020 yılında belirlenen öncelikli alt makine sektörlerinde üretici olan firmalar ile yerli ürün odaklı eğilimin arttırılabilmesi adına farkındalık toplantıları yapılacak ve ilgili firmaların DMO katalog sistemine dâhil edilebilmeleri için bilgilendirme materyalleri düzenlenerek firmalara iletilecektir.

Elektrikli makineler sektöründe rekabet gücünün artırılması için gerekli Ar-Ge altyapısına yönelik yatırımlar yapılacak, sektörde teknolojik dönüşüm desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.378)		
Tedbir 378.1. Ar-Ge çalışmaları sonucu ortaya çıkan prototipleri test etmek ve ticarileştirmek amacıyla piyasaya sürülecek olan ürünlerin ulusal ve uluslararası pazarlarda kabul görebilmesi için gerekli testlerin yapılabileceği bağımsız akredite Uluslararası Yüksek Güç ve Yüksek Gerilim Deney Laboratuvarı kurulacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), TEDAŞ	1. Yüksek Güç ve Yüksek Gerilim Deney Laboratuvarı Kompleksi Kurulumu ihalesine çıkılacaktır.
Tedbir 378.5. İl, ilçe ve belde belediyelerinin açık alan aydınlatmasında enerji tasarrufu yapmasına ve yerli üretim teçhizatın kullanılmasına ilişkin düzenleme yapılarak yeni nesil aydınlatma cihazlarının yerli üretimi desteklenecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, TEDAŞ, EPDK, Dağıtım Şirketleri, Belediyeler, KGM vb. kurumlar detaylı uygulama programlarını oluşturacaktır.
Elektrikli makineler ve beyaz eşya sektöründe üretimin artırılması ve sektörel dönüşümün sağlanabilmesine yönelik özel destek programları oluşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.379)		
Tedbir 379.1. Nükleer güç santrallerine yönelik elektrikli teçhizat üreten firmalara küme geliştirme desteği sağlanacak, test ve sertifikasyon desteği verilecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, TENMAK, TOBB, Sanayi Odaları, Meslek Dernekleri	1. Yerli firmalara; nükleer güç santraline yönelik tasarım, üretim ve test altyapılarının güçlendirilmesi, sertifikasyon ve pazar geliştirme gibi faaliyetleri kapsayan destekler verilecektir.

2.2.1.2.5. Otomotiv

a) Mevcut Durum

Dünya otomotiv sanayiinde 2019 yılında yüzde 5,2 azalışla 91,8 milyon araç üretilmiştir. Otomobil üretimi 67,1 milyon adetle toplam araç üretiminin yüzde 73,1'ini oluşturmuştur. Çin; 25,7 milyon araç üretimiyle toplam araç üretiminin yüzde 28'ini gerçekleştirmiştir. ABD'de 10,9 milyon, Japonya'da 9,7 milyon, Almanya'da 5,7 milyon araç üretilmiştir.

Türkiye otomotiv sanayiinde toplam üretim 2019 yılında yüzde 5,7 azalarak 1,46 milyon olmuştur. Otomotiv sanayinin kapasite kullanım oranı yüzde 70,9 olarak gerçekleşmiştir. Aynı yılda otomobil üretimi yüzde 4,3 azalarak 982,6 bin olmuştur. 2019 yılında otomotiv sanayii toplam yurt içi pazarı yüzde 23,3 daralarak 491,9 bin olarak gerçekleşmiştir. 2019 yılında 828,8 bini otomobil olmak üzere, toplam otomotiv sanayii ihracatı yüzde 5 azalarak 1,25 milyon olmuş, üretimde ihracatın payı yüzde 85 düzeyine ulaşmıştır. Aynı yılda 230 bini otomobil olmak üzere 277 bin araç ithal edilmiştir. 2019

yılında otomotiv sanayii genelinde 28,7 milyar ABD doları tutarında ihracat gerçekleştirilmiştir.

2020 yılı Ocak-Ağustos döneminde, ihracattaki daralmanın etkisiyle otomotiv sanayii üretimi bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 22,7, otomobil üretimi yüzde 20,5 azalmış, toplam kapasite kullanım oranı yüzde 53 olmuştur. Otomotiv sanayii toplam yurt içi pazarı ise 2020 yılı Ocak-Ağustos döneminde geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 68,6 artmıştır. Aynı dönemde adet olarak toplam ithalat yüzde 71 artmış, toplam ihracat yüzde 35,1 azalmıştır. Otomobil ihracatı adet olarak yüzde 31,6, ticari araç ihracatı da yüzde 41,8 azalmıştır.

TABLO II: 14- Otomotiv Sanayiine İlişkin Veriler

						Ocak-Ağustos	
	2015	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**	**2019**	**2020**
Üretim (Adet)	1 358 796	1 485 927	1 695 731	1 550 150	1 461 244	921 187	712 098
Üretim (Endeks) (1)	100	106,6	124,9	120,7	114,8	109,5	90,0
İhracat (2) (Milyon ABD Doları)	19 026	21 603	25 984	28 532	28 656	18 674	13 318
İthalat (2) (Milyon ABD Doları)	20 536	21 205	21 590	18 220	14 060	8 621	9 764
Kapasite Kullanım Oranı (Yüzde)	80	85,8	88,4	78,6	70,9	68,4	53

Kaynak: TÜİK, OSD Otomotiv Sektörü Aylık Değerlendirme Raporları ve Otomotiv Sanayii Üretim Bültenleri
(1) NACE Rev.2 Sınıflamasına Göre Aylık Sanayi Üretim Endeksi (2015=100)
(2) ISIC Rev.4 Sınıflamasına göre cari fiyatlarla (ABD doları) dış ticaret

b) Amaç

Yüksek teknolojiye dayalı yerli marka araç üretimi ile rekabet gücü yüksek tedarik sanayiinin geliştirilerek uluslararası pazar payının artırılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	**Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar**	**Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler**
Otomotiv sanayiinin rekabet gücünün korunarak geliştirilmesi amacıyla; küresel gelişmeler, yeni teknolojiler ve değişen müşteri beklentileri çerçevesinde çevre teknolojileri, bağlantılı ve otonom araçlar, akıllı hareketlik gibi kritik teknolojilerin geliştirilmesine önem verilecektir. (Kalkınma Planı p.384)		
Tedbir 384.1. Otomotiv bilişim teknolojilerinde ulusal üretim ve Ar-Ge çalışmalarının gelişmesi için ulusal ortak proje platformlarının oluşturulması ve desteklenmesi sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK	1. Mobilite Yazılım ve Donanım Geliştirme Merkezi kurulacaktır.
Tedbir 384.2. Sektörel pazar araştırmaları ile teknolojik gelişim, insan gücü ihtiyacı, pazarlama, markalaşma gibi konulardaki araştırmalara yönelik bir destek programı uygulanacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Dış ticaret bilgilendirme seminerleriyle söz konusu destek programı hakkında farkındalık artırılacaktır.

2.2.1.2.6 Raylı Sistem Araçları

a) Mevcut Durum

Raylı sistem araçları güvenli ve konforlu bir yolculuk imkânı sağlaması ve yük taşımacılığında ekonomik, verimli ve çevre odaklı fırsatlar sunması nedeniyle hem kent içi hem de şehirlerarası ulaşımda yaygın olarak tercih edilmektedir. Bu nedenle küresel ölçekte raylı sistem araçlarına yapılan yatırımlar hızla artmaktadır. Ülkemizde de demiryolu ve kent içi ulaşım sektörlerinde artan kamu yatırımlarına paralel olarak önemli ölçüde çeken ve çekilen araç ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bugüne kadar tamamlanan projelerde kullanılan araçlar yurtdışı merkezli firmalardan tedarik edilmiştir. Nitekim yalnızca metro ve tramvay araçları dikkate alındığında, son 30 yılda ülkemizde 12 ayrı firmadan 26 farklı araç tipinde 2.866 araç ithal edilmiştir.

Demiryolu ve kent içi ulaşım sektöründe hala büyük miktarda proje stoku bulunan ülkemizde, kaynaklarımızın yurtdışına çıkışının önüne geçilmesi, yerli raylı sistem aracı sanayiinin gelişimi ve daha sonraki aşamalarda üretilen araçların ihracatıyla ülke ekonomisine katkı sağlanması önem arz etmektedir.

Ülkemizde raylı sistem araçlarının tasarımı, üretimi, bakım ve onarımının yapılması, ayrıca kritik alt bileşenlerin yerlileştirilmesi ve yerlilik oranlarının artırılması amacıyla TCDD'nin bağlı ortaklıkları olarak faaliyetlerini yürüten TÜVASAŞ, TÜLOMSAŞ ve TÜDEMSAŞ, TÜRASAŞ (Türkiye Raylı Sistem Araçları Sanayii A.Ş.) Genel Müdürlüğü çatısı altında 04/03/2020 tarihli Cumhurbaşkanı Kararıyla birleştirilmiştir. Bununla birlikte; TÜRASAŞ 30/07/2020 tarihi itibarıyla tescil edilmiş ve söz konusu tescil 05/08/2020 tarihli ve 10131 sayılı Ticaret Sicil Gazetesinde yayımlanmıştır.

Lokomotif, tren setleri ile yük ve yolcu vagonlarının yerli ve milli bir şekilde üretilmesi imkanlarına sahip olan TÜRASAŞ'ın kuruluş amaçları arasında yerli sanayinin Ar-Ge, tasarım ve üretim kabiliyetlerinin geliştirilmesi, tüm raylı sistem araçlarının ve kritik bileşenlerinin tasarımı, imalatı, bakım ve onarımının yapılması hususları yer almaktadır. Bununla birlikte; 14/05/2019 tarihli Cumhurbaşkanı Oluruyla tedarik süreçlerine devam edilen yüksek hızlı tren setleri hariç olmak üzere yurtdışından ilave yüksek hızlı tren seti temin edilmemesi, ayrıca TÜRASAŞ tarafından üretilen milli elektrikli tren setlerinin hızlı ve yüksek hızlı tren hatlarında kullanılması karara bağlanmıştır. Bu çerçevede; TÜRASAŞ'ın milli demiryolu sanayisini hızlı bir şekilde geliştirmesi ve demiryolu araçları imalat sanayisinde küresel ölçekte bir üretici konumuna gelmesi beklenmektedir.

TÜRASAŞ bünyesinde hâlihazırda yabancı firma lisansı ile dizel tren seti üretilmekte olup söz konusu projeden elde edilen bilgi birikimi milli elektrikli tren seti üretiminde kullanılmaktadır. Milli elektrikli tren seti üretimi çalışmaları kapsamında ülkemizde üretilmesi planlanan tüm raylı sistem araçlarına da hizmet edebilecek kapasitede Alüminyum Gövde Üretim Tesisi 2019 yılında hizmete açılmıştır. Milli elektrikli tren seti üretimi kapsamında 160 km/sa hıza uygun prototipin montajı tamamlanarak fabrika testlerine başlanmıştır. Bununla birlikte milli elektrikli tren seti projesi kapsamında geliştirilen altyapının ve yetkinliğin kullanılarak söz konusu tren setlerinin hızlı tren hatlarında kullanılmak üzere gerekli tasarım değişikliklerinin sağlanması suretiyle 225 km/sa hıza çıkabilen Milli Hızlı Tren Projesinin hayata geçirilmesi hedeflenmektedir.

TÜRASAŞ tarafından geliştirilen milli elektrikli lokomotifin tasarım ve üretim çalışmaları devam etmektedir. TÜRASAŞ bünyesinde hâlihazırda yabancı firma lisansı ile elektrikli ve dizel lokomotif üretilmekte olup söz konusu projelerden elde edilen tecrübenin milli elektrikli lokomotif üretiminde kullanılması hedeflenmektedir. Bununla birlikte 2018 yılında çalışmaları başlatılmış olan yeni nesil 8 silindirli minimum 1.200 beygir gücüne sahip dizel motorun prototip imalatı çalışmaları sürdürülmektedir. TÜRASAŞ tarafından tasarım, sertifikasyon ve imalat süreçleri tamamlanan yeni nesil milli yük vagonlarının ihracatına devam edilmektedir.

b) Amaç

Raylı sistem araçları ile kritik bileşenlerinin yerli imkânlarla üretilmesine yönelik yerli sanayinin Ar-Ge, tasarım ve üretim kabiliyetlerinin geliştirilmesi ve bu alanda milli markanın oluşturulması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Raylı sistem araçlarının yerli üretiminde ilgili kuruluşlar arasında eşgüdümün ve yerli katma değere ilişkin takibin sağlanması amacıyla Sanayileşme İcra Kurulu kararıyla, kamu kurumları ile belediyelerin üretilen milli araçları tedarik etmesi yönünde gerekli düzenleme ve finansal tedbirler hayata geçirilecektir. (Kalkınma Planı p.388)		
Tedbir 388.1. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı ile birlikte raylı sistem araçlarında envanter çalışması ile talep ve tedarik planlaması yaparak Sanayileşme İcra Kuruluna sunacak; kamu alımları ve uzun vadeli sipariş yöntemlerine ilişkin karar Kurul tarafından verilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, TÜRASAŞ, Yerel Yönetimler	1. Raylı sistem araçları envanteri oluşturulacaktır. 2. Raylı sistemler alanında yerli firmaların tasarım ve üretim kapasitesi ortaya çıkarılacaktır. 3. Kuruluş bazında talep ve ihtiyaç analizi çalışması yapılacaktır.
Tedbir 388.2. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı tarafından raylı sistem araçlarında mevcut envanterin tespiti, orta vadede oluşması beklenen talep ile tedarike ilişkin mevcut kamu-özel üretim yapısı ve kabiliyetlerinin tespiti yapılacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, TÜRASAŞ, Yerel Yönetimler	1. Kamu-Özel üretim yapısı kabiliyetlerinin tespiti yapılacaktır.
Tüm raylı sistem araçlarının milli imkânlarla tasarımı ve yerli üretimi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.389)		
Tedbir 389.1. Cer sistemi, boji, tren kontrol sistemi, yolcu bilgilendirme sistemi, pnömatik sistemler, araç gövde tasarımı, sistem entegrasyonu, dişli kutusu başta olmak üzere raylı sistem araçlarındaki kritik bileşenlerin milli imkânlarla tasarlanması ve üretilmesi sağlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, TÜRASAŞ, Yerel Yönetimler, TÜBİTAK	1. Milli elektrikli tren dizisi tasarımı kapsamında yerlileştirilen cer sistemi, boji, dişli kutusu ve tren kontrol sistemi bileşenlerinin test ve sertifikasyon süreçleri tamamlanacaktır.

Tedbir 389.2. 2020 yılında milli elektrikli tren dizisinin üretimi tamamlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), TCDD Taşımacılık A.Ş., TÜRASAŞ	1. Milli elektrikli tren dizisinin seri üretimine başlanacaktır.
Tedbir 389.3. 2022 yılında milli elektrikli lokomotifin seri üretimine başlanılacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), TÜRASAŞ, TÜBİTAK	1. Milli elektrikli lokomotifin prototip imalatına başlanacaktır. 2. TÜBİTAK tarafından projenin Ar-Ge faaliyetlerinin koordinasyonu ve kritik bileşenlerin prototip düzeyinde geliştirmeleri tamamlanacaktır.
Tedbir 389.4. 2023 yılında milli yüksek hızlı trenin prototipi tamamlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, TÜRASAŞ, TÜBİTAK	1. 225 km/sa hıza uygun Milli Hızlı Tren Projesinin tasarım çalışmaları tamamlanarak prototip imalatına başlanacaktır.
Tedbir 389.5. 2023 yılında metro ve tramvay üretimi dâhil olmak üzere tüm raylı sistem araçlarında yüzde 80 yerlilik düzeyine ulaşılacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, TCDD, TÜRASAŞ, Yerel Yönetimler	1. Raylı sistem araç tedariğinde yüzde 60 yerlilik oranına ulaşılacaktır. 2. Milli metro projesinin tasarımına başlanacaktır. 3. Milli banliyö treninin prototip üretimi çalışmalarına başlanacaktır.
Tedbir 389.8. Ülkemizde üretilen yerli raylı sistem araçlarının kalite ve güvenilirlik düzeyinin sürekliliğinin sağlanabilmesini teminen ulusal ve uluslararası düzeyde hizmet verebilecek Eskişehir'deki Ulusal Raylı Sistemler Test ve Araştırma Merkezi tamamlanacak, bağımsız bir yapı tesis edilerek ilgili enstitü ve araştırma merkezlerinin de içinde bulunduğu işletim modeli hayata geçirilecektir.	Anadolu Üniversitesi (S), Eskişehir Teknik Üniversitesi, TÜRASAŞ, TCDD, TÜBİTAK	1. Eskişehir'deki Ulusal Raylı Sistemler Test ve Araştırma Merkezinin yapımı TÜRASAŞ'ın ihtiyaçlarına cevap verecek ölçüde tamamlanacaktır.

2.2.1.3. Diğer İmalat Sanayii Sektörleri

2.2.1.3.1. Tekstil-Giyim-Deri Sanayii

a) Mevcut Durum

2019 yılında ihracat bir önceki yıla göre tekstil sektöründe yüzde 1,2 azalmış, giyim ve deri sektörlerinde ise sırasıyla yüzde 1 ve yüzde 4,1 artmıştır. Aynı dönemde ithalat sırasıyla yüzde 5,2; 18,7 ve 13 azalmıştır. 2020 yılı Ocak-Ağustos döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre ihracat ve ithalat her üç sektörde de önemli oranda azalmıştır. İhracattaki düşüş tekstil, giyim ve deri sektörlerinde sırasıyla yüzde 9,5; 16 ve 24,9 olmuştur. İthalattaki düşüş ise yine sırasıyla yüzde 12,2; 16,4 ve 21 olarak gerçekleşmiştir.

Sektörlerin üretimi incelendiğinde 2019 yılında her üç sektörün de üretimi artmış ve artış sırasıyla yüzde 2,1; 6,9 ve 3,8 olmuştur. 2020 yılı Ocak-Ağustos döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre her üç sektörün de üretimi temel olarak pandemi sebebiyle azalmış ve azalış sırasıyla yüzde 6,6; 12,2 ve 16,1 olarak gerçekleşmiştir.

Tekstil sektörünün kapasite kullanım oranları son yıllarda dönemsel küçük farklılıklar göstermekle birlikte yüzde 78-79 civarında seyretmektedir. Giyim sektöründe ise son yıllarda kapasite kullanım oranlarında düzenli bir artış eğilimi görülmektedir. Ancak deri sektörünün kapasite kullanım oranları yüzde 60 seviyesindeki düşük seyrini devam ettirmektedir. Her üç sektörün de kapasite kullanım oranı 2020 yılında pandemi dolayısıyla önemli oranda düşmüştür.

TABLO II: 15- Tekstil-Giyim-Deri Sanayilerine İlişkin Veriler

					Ocak-Ağustos	
	2016	2017	2018	2019	2019	2020
Tekstil						
Üretim (1)	101,5	107,9	110,3	112,6	108,0	100,9
İhracat (Milyon ABD Doları) (2)	11 143	11 456	11 649	11 506	7 495	6 786
İthalat (Milyon ABD Doları) (2)	4 651	5 217	4 861	4 610	2 998	2 634
Kapasite Kullanım Oranı (Yüzde)	77,7	79,8	79,4	78,6	78,3	65,5
Giyim						
Üretim (1)	103,5	108,6	112,7	120,6	117,3	103,0
İhracat (Milyon ABD Doları) (2)	15 488	15 636	16 199	16 354	10 917	9 168
İthalat (Milyon ABD Doları) (2)	2 317	2 104	1 934	1 573	983	822
Kapasite Kullanım Oranı (Yüzde)	78,5	79,4	80,2	83,8	83,2	64,4
Deri						
Üretim (1)	107,9	117,9	116,8	121,2	117,7	98,7
İhracat (Milyon ABD Doları) (2)	1 119	1 235	1 406	1 464	1 021	767
İthalat (Milyon ABD Doları) (2)	1 272	1 193	1 195	1 039	705	557
Kapasite Kullanım Oranı (Yüzde)	57,4	58,6	58,8	61,5	60,8	52,6

Kaynak: TÜİK, TCMB

(1) NACE Rev.2 sınıflamasına göre Sanayi Üretim Endeksini (2015=100) yansıtmaktadır.

(2) ISIC Rev.4 Sınıflamasına göre cari fiyatlarla (ABD doları) gösterilmiştir.

2.2.1.3.2. Metalik Olmayan Mineral Ürünler Sanayii

a) Mevcut Durum

Türkiye Çimento Müstahsilleri Birliği verilerine göre, çimento sektöründe üretim miktarı inşaat sektöründeki gelişmelere paralel olarak 2019 yılında yüzde 21,5 azalarak 57 milyon tona gerilemiştir. 2020 yılının ilk beş ayında ise çimento üretimi bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 2,8 artarak 22,4 milyon tona çıkmıştır. 2020 yılı içinde inşaat sektörünü destekleyen kamusal önlemler ve 2019 yılında yaşanan düşüşün baz etkisiyle Covid-19 pandemisinin etkisine rağmen 2020 yılında üretimde kısmi artış beklenmektedir.

TABLO II: 16- Çimento Sanayiine İlişkin Veriler

						Ocak-Ağustos	
	2015	2016	2017	2018	2019	2019	2020
Üretim (Bin Ton)	73 758	77 745	80 552	72 544	56 966	21 834 (1)	22 438 (1)
Üretim (2015 = 100)	100	105,4	109,2	98,4	77,2	-	-
İhracat (2) (Milyon ABD Doları)	606	561	596	692	930	630	810
İthalat (2) (Milyon ABD Doları)	6	8	11	7	7	4,5	7,2
Kapasite Kullanım Oranı (Yüzde)	58,5	58,6	62,2	53,4	41,6	36,5	37,5

(1) 08/10/2020 tarihli Türkiye Çimento Müstahsilleri Birliğinin https://www.tcma.org.tr/tr/istatistikler/aylik-veriler internet adresi üzerinden temin edilen 5 aylık veridir.

(2) TÜİK, 4 basamaklı Harmonize Sistem koduna göre 2523 Çimento ticareti verisidir.

Sektörde geleneksel ürün ve üretim yöntemlerinin imalattaki ağırlığı devam etmektedir. Ancak, başta Avrupa Yeşil Mutabakatının getirmekte olduğu yeni ticaret ve üretim standartları nedeniyle rekabetçi anlayış değişmektedir. Sektörde rekabetçi üretimin sürdürülebilmesi için depreme ve yangına dayanıklılık, yüksek ısı ve nem yalıtımı, düşük malzeme ağırlığı gibi yapısal özellikleriyle ekolojik etkisi düşük ve yüksek güvenlik standartlarına sahip olan yapı malzemelerinin kullanımının yaygınlaştırılması ve bu yönde üretim standartlarının küresel gelişmelere uyumlu olarak geliştirilmesi gerekmektedir.

2.2.1.3.3. Ana Metal Sanayii

a) Mevcut Durum

Dünya ham çelik üretimi 2019 yılında yüzde 3,4'lük daralmanın sonrasında, 2020 yılı Ocak-Ağustos döneminde de pandemi nedeniyle düşen arz ve talebin etkisiyle bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 4,2 daralmıştır. Türkiye ham çelik üretimi 2019 yılında yüzde 9,6 azalmış, 2020 yılı Ocak-Ağustos döneminde yüzde 0,6 artarak 22,7 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Türkiye düşen sıvı çelik üretimine rağmen 2019 yılında 33,7 milyon ton üretimle dünya sıralamasında sekizinci sıradaki yerini korumuştur.

2019 yılında Türkiye'nin nihai demir-çelik ürünleri tüketimi yüzde 15,4 azalarak 26 milyon tona gerilemiştir. Nihai mamul üretimi ise yüzde 13 azalarak 33,7 milyon ton olmuştur. 2020 yılı Ocak-Ağustos döneminde nihai mamul çelik tüketimi bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 13 oranında artışla 19 milyon tona çıkmıştır.

2019 yılında toplam demir-çelik ürünleri ihracatı miktar bazında değişmemiş, değer bazında ise yüzde 8,8 azalmış, sırasıyla 22 milyon ton ve 16,1 milyar ABD doları olmuştur. 2019 yılında ithalat miktar bazında yüzde 12,5, değer bazında yüzde 19,4 azalmış, sırasıyla 12,7 milyon ton ve 10,3 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. 2020 yılı Ocak-Ağustos döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre Türkiye'nin toplam çelik ürünleri ihracatı değer olarak yüzde 16 azalışla 9,1 milyar ABD dolarına, ithalatı ise yüzde 5,1 azalışla 6,3 milyar ABD dolarına düşmüştür.

Küresel çelik üretiminde Covid-19 pandemisi kaynaklı arz ve talep krizi, atıl kapasitenin varlığı, Çin gibi kamu iktisadi teşebbüslerinin yer aldığı devlet destekli üretim ve dampingli ihracat uygulamalarının yaygınlaşması, küresel ticaret savaşları ve korumacı ticaret anlayışı Türkiye'de demir-çelik sektörü üretimi üzerinde olumsuz baskı oluşturan unsurlar olmuştur. Son yıllarda başta ABD ve AB tarafından açılanlar olmak üzere, üreticilerimize karşı başlatılan haksız soruşturmalar ve ticaret önlemleri sektörü olumsuz etkilemiştir. 2020 yılında Ticaret Bakanlığı girişimleriyle Avrupa Birliği'nin çelik ürünleri ithalatına uyguladığı korunma önlemi için Dünya Ticaret Örgütünde dava süreci başlatılmıştır. Ayrıca, 2565 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararıyla haksız rekabetin önlenebilmesi için ülkemizin ikili anlaşması olmayan üçüncü ülkelere karşı demir-çelik ürünlerini de içeren bazı ürünlerin ithalatında 31 Aralık 2020'ye kadar ilave gümrük vergisi uygulanması kararı alınmıştır. Sektörün rekabet gücünün artırılabilmesi için ihracatımızı kısıtlayan ülkelerle ve ülke gruplarıyla yaşanan anlaşmazlıkların giderilmesi, gümrük ve dış ticaret rejimlerinde haksız rekabeti önleyici tedbirlerin uygulama etkinliğinin artırılması ve yerli üreticilerin girdi maliyetleri üzerindeki ilave yüklerin azaltılması gibi önlemler önemli olarak değerlendirilmektedir.

TABLO II: 17- Demir-Çelik Sanayiine İlişkin Veriler

						Ocak-Ağustos	
	2015	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**	**2019**	**2020**
Üretim (Bin Ton)	31 517	33 163	37 524	37 312	33 743	22 545	22 671
Üretim (2015 = 100)	100	105,2	119,1	118,4	107,1	107,3	107,9
İhracat (Milyon ABD Doları)	11 739	10 787	13 378	17 668	16 068	10 847	9 114
İthalat (Milyon ABD Doları)	12 320	10 901	12 384	12 797	10 320	6 654	6 312
Kapasite Kullanım Oranı (Yüzde)	62,5	64,4	73,3	71,9	68,2	68,3	68,7

Kaynak: Türkiye Çelik Üreticileri Derneği 2019 Yılık Raporu ve Ekim 2020 Aylık Raporu

2.2.1.3.4. Gemi İnşa Sanayii

a) Mevcut Durum

Denizyolu taşımacılığı, karayolu taşımacılığına göre ortalama 6,5 kat, demiryolu taşımacılığına göre ise 3,5 kat daha ekonomiktir. Bunun yanında, denizyoluyla çok büyük miktardaki yükler bir seferde ve güvenli taşınabilmektedir. Serbestleşen dünya ticaretinin etkisiyle bu avantajdan faydalanmak isteyen taşımacılık firmaları gemi inşa sanayiine talebi artırmış ve tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de gemi inşa sanayii önemli bir gelişme göstermiştir. Diğer taraftan son yıllarda dünya ticaretinde artan korumacılık eğilimleri ve Covid-19 pandemisinden olumsuz etkilenen dünya ticareti, sektörü de olumsuz etkilemektedir. Bu olumsuz etkilere rağmen 2019 yılında ve 2020 yılı ilk sekiz ayında sektör üretim ve ihracatı artış sağlayabilmiştir.

TABLO II: 18- Gemi İnşa Sanayiine İlişkin Veriler

				Ocak-Ağustos	
	2015	**2018**	**2019**	**2019**	**2020**
Üretim (1)	100	126,1	147,5	141,6	160,5
İhracat (Milyon ABD Doları) (2)	997	918	1 018	665	689
İthalat (Milyon ABD Doları) (2)	378	708	896	775	404

Kaynak: TÜİK

(1) NACE Rev.2 sınıflamasına göre Sanayi Üretim Endeksini (2015=100) yansıtmaktadır.

(2) ISIC Rev.4 Sınıflamasına göre cari fiyatlarla (ABD doları) gösterilmiştir.

2.2.1.3.5. Mobilya Sanayii

a) Mevcut Durum

Mobilya sektörünün üretimi 2019 yılında bir önceki yıla göre yüzde 2,6; 2020 Ocak-Ağustos döneminde ise bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 9,1 azalmıştır. Sektörün kapasite kullanım oranı 2019 yılında bir önceki yıla göre 2 puan artarken 2020 yılı Ocak-Ağustos döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre 11,1 puan azalmıştır.

Mobilya sektöründe son dönemde getirilen vergi indirimleri, üretim ve satış rakamlarını bir miktar artırmış olsa da geçmiş dönem uygulamalarındaki gibi ciddi oranda etki sağlayamamıştır. 2020 yılı pandemi sebebiyle sektörü birçok açıdan olumsuz etkilemesine rağmen sektörün ihracat potansiyelini daha fazla kullanması sonucunda son yıllarda ihracat rakamlarında ciddi artışlar gözlenmeye başlanmıştır.

2019 yılında mobilya sektörünün ihracatı bir önceki yıla göre yüzde 15,6 artarken ithalatı yüzde 8,4 azalmıştır. Özellikle pandemi etkisiyle 2020 Ocak-Ağustos döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre ihracat yüzde 6,4; ithalat yüzde 16,7 azalmıştır.

TABLO II: 19- Mobilya Sanayiine İlişkin Veriler

					Ocak-Ağustos	
	2016	**2017**	**2018**	**2019**	**2019**	**2020**
Üretim (1)	98,5	112,3	103,5	100,9	98,2	89,3
İhracat (Milyon ABD Doları) (2)	2 038	2 159	2 653	3 068	1 949	1 823
İthalat (Milyon ABD Dolar) (2)	521	530	516	473	314	261
Kapasite Kullanım Oranı (Yüzde)	71,4	74,3	73,5	75,5	75,3	64,2

Kaynak: TÜİK, TCMB
(1) NACE Rev.2 sınıflamasına göre Sanayi Üretim Endeksini (2015=100) yansıtmaktadır.
(2) ISIC Rev.4 Sınıflamasına göre cari fiyatlarla (ABD doları) gösterilmiştir.

2.2.2. Öncelikli Gelişme Alanları

2.2.2.1. Tarım

a) Mevcut Durum

Artan dünya nüfusuna karşılık toprak ve su kaynaklarında öngörülen daralma ve iklim değişikliğinin etkilerinden dolayı tarımsal üretimde sürdürülebilirlik, doğal kaynakların korunması, gıda zincirinde teknolojik altyapının güçlendirilmesi, tarımsal üretimde verimliliğin artırılması ve gıda kayıpları ile israfının önlenmesi konuları dünya tarım gündeminde öne çıkmaktadır.

Covid-19 pandemisinin ortaya çıkmasından sonra ülkelerin tarımsal ürünlerde ticareti kısıtlayıcı politikalara yönelmesi nedeniyle gıda arz güvenliğinin sağlanmasında yurt içi tarımsal üretimin önemi daha da artmıştır.

2019 yılında tarımsal üretimde büyüme oranı, pozitif yönlü seyrini devam ettirerek yüzde 3,7 olarak gerçekleşmiştir. 2020 yılında ise, Covid-19 pandemisine rağmen, tarımsal üretimde artış beklenmekte ve sektörün yıl sonu büyüme oranının yüzde 4,6 olacağı tahmin edilmektedir. Tarımsal katma değerin GSYH içindeki ağırlığı 2019 yılında yüzde 6,4 seviyesinde gerçekleşmiş olup 2020 yılında bu oranın yüzde 6,7'ye yükselmesi beklenmektedir.

Tarım sektöründe çalışanların toplam istihdam içindeki payı 2019 yılında yüzde 18,2'ye gerileyerek 5,1 milyon kişi olarak kaydedilmiştir. Temmuz 2020 itibarıyla tarımsal istihdam yüzde 19,4 olarak gerçekleşmiş olup yıl sonunda ise bu oranın yüzde 18,7 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir.

2019 yılında tarım ve gıda ürünlerindeki ithalat, önceki yıl ile aynı seviyede kalarak yaklaşık 14 milyar ABD doları, ihracat ise yüzde 1,5 artarak 17,5 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. 2020 Ocak-Ağustos döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre, ithalatta hayvancılık ve balıkçılık alt sektörlerinde önemli seviyede azalış kaydedilirken diğer alt sektörlerde artış gerçekleşmiştir. Aynı dönemde ihracatta ise hayvancılık alt sektöründe

azalış görülürken balıkçılık alt sektörünün aynı seviyede kaldığı, diğer alt sektörlerde artış yaşandığı görülmüştür.

Toplam tarım ve gıda ürünleri ithalatımızda 2019 yılı itibarıyla yüzde 34'lük payla Rusya, Brezilya ve Ukrayna ilk üç sırada yer almaktadır. Bitkisel ürün ihracatımızda Rusya ve Almanya, hayvansal ürün ihracatımızda Irak, gıda ürünleri ihracatımızda ise Irak ve Almanya önde gelen ülkelerdir.

TABLO II: 20- Tarım Sektöründe Büyüme, İstihdam ve Dış Ticaret Göstergeleri

	Yıllar					Yüzde Değişim		
	2017	**2018**	**2019**	**2019 (1)**	**2020 (1)**	**2017-2018**	**2018-2019**	**2019-2020 (1)**
Katma Değer (Zincirlenmiş Hacim, Milyon TL)								
Tarım (2)	106 263	108 504	112 561	28 910	29 908	2,1	3,7	3,5
Katma Değer (Cari Fiyatlarla, Milyon TL)								
Tarım (2)	189 233	217 072	277 495	74 452	84 443	14,7	27,8	13,4
Tarımsal GSYH (Yüzde)	6,0	5,8	6,4	3,8	4,0			
İstihdam (Bin Kişi)								
Tarım İstihdamı (2)	5 464	5 297	5 097	5 392	5 118	-3,0	-3,8	-5,0
Tarım İstihdamı (Yüzde)	19,4	18,4	18,2	18,9	19,3			
İthalat (Milyon ABD Doları)								
Bitkisel Üretim	7 613	7 344	8 617	5 790	6 087	-3,6	17,3	5,1
Hayvancılık	1 282	1 851	771	465	270	44,4	-58,3	-41,9
Ormancılık	91	89	79	55	59	-2,2	-11,2	7,3
Balıkçılık	58	51	52	25	20	-12,0	1,9	-20,0
Gıda Ürünleri ve İçecek	4 908	4 620	4 440	2 982	3 192	-5,9	-3,9	7,0
Toplam	13 952	13 955	13 959	9 317	9 628	0,01	0,03	3,3
İhracat (Milyon ABD Doları)								
Bitkisel Üretim	4 821	5 003	5 069	2 695	3 207	3,7	1,3	19,0
Hayvancılık	439	519	410	273	213	18,2	-21,0	-22,0
Ormancılık	27	34	37	24	31	25,9	8,8	29,2
Balıkçılık	451	486	517	345	345	7,8	6,4	0,0
Gıda Ürünleri ve İçecek	10 678	11 156	11 425	7 152	7 444	4,5	2,4	4,1
Toplam	16 416	17 198	17 458	10 489	11 240	4,8	1,5	7,2

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TÜİK
(1) Ocak-Ağustos dönemi
(2) Katma değer ve istihdam verileri 2020 yılı için Ocak-Haziran dönemine ilişkin olup 2019 yılı karşılaştırması da aynı bazda yapılmıştır.
Not: Dış ticaret verilerinde ISIC Rev.3 esas alınmıştır.

Tarımsal ürünlerin aracısız bir şekilde alıcılarla buluşturularak sözleşmeli üretimin yaygınlaştırılması, coğrafi işaretli ürünler başta olmak üzere işlenmiş ürünlerde markalaşmanın sağlanması, üretimden satışa kadar tüm zincirin kayıt altına alınarak pazarlama altyapısının geliştirilmesi amacıyla 2020 yılında çevrimiçi bir platform olarak Dijital Tarım Pazarı (DİTAP) kurulmuştur. DİTAP'ın hem üretici hem de tüketici lehine fiyat dengesinin oluşmasına katkı sağlayabilmesi için kullanımının yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmalar sürdürülmektedir.

Tarım ürünleri fiyat seviyesinin sağlıklı oluşması adına gıda arz zincirine ilişkin kayıt sisteminin güçlendirilmesi, lisanslı depoculuğun yaygınlaştırılması, yaş meyve-sebze tedarik

zincirinde lojistik altyapıların ve yatırımların iyileştirilmesi, paketleme, nakliye, depolama ve perakende satışta uyulması gereken standartların belirlenmesi ile toptancı hallerinin etkin çalıştırılmasına ve modernizasyonunun sağlanmasına ilişkin çalışmaların sürdürülmesi beklenmektedir.

Kentleşme ve sanayileşme gibi tarım dışı sektörlerden gelen talepler nedeniyle arazi ihtiyacı giderek artmakta olup tarım, orman, çayır ve mera alanlarındaki koruma-kullanma dengesinin sağlanması için arazi kullanım planlarının hazırlanmasına yönelik çalışmalara hız verilmiştir. Bunlara ilave olarak, sektörden çıkışlar nedeniyle kullanılmayan tarım arazilerinin ve nadas alanlarının tarımsal üretime kazandırılması için teşvik edici uygulamalar başlatılmıştır.

Tarım Arazileri ve Sulama

Ülkemizin tarım arazisi varlığı 2010 yılında 24,4 milyon hektar iken 2019 yılında 23,1 milyon hektara gerilemiştir. Bunun 15,4 milyon hektarını ekilen, 3,4 milyon hektarını nadasa bırakılan, 790 bin hektarını sebze yetiştirilen ve 3,5 milyon hektarını ise meyve, zeytin ağaçları ve bağcılık için ayrılan alanlar oluşturmaktadır.

Tarım arazilerinin korunması ve etkin kullanılmasına yönelik olarak arazi kullanım planlarının tamamlanması, toprak veri tabanının oluşturulması, erozyonla mücadelenin etkinleştirilmesi ve toprak yönetiminde koordinasyonun güçlendirilmesi öncelikli politika alanları arasında yer almaktadır.

Tarım amaçlı arazi ediniminin kolaylaştırılması, tarımsal arazi piyasasının düzenlenmesi, mülkiyetten kaynaklanan ihtilafların giderilmesi, tarımsal üretimde kullanılmayan arazilerin üretime kazandırılması ve işletme ölçeklerinin arttırılmasına yönelik kurumsal ve hukuki düzenleme çalışmaları devam etmektedir.

Tarım arazilerinin etkin kullanımına katkı sağlamak amacıyla Hazinenin özel mülkiyetindeki taşınmazlar ile Devletin hüküm ve tasarrufu altında bulunan yerlerin tarımsal üretim yapılmak üzere, öncelikle taşınmazın bulunduğu yerlerdeki topraksız veya yeterli toprağı olmayan çiftçilere, bunların talep etmemesi halinde diğer gerçek veya tüzel kişilere kiraya verilmesine ilişkin genelge 28/07/2020 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

DSİ tarafından sulamaya açılan toplam sulama alanı 2019 yılında tamamlanan 82 bin hektar saha ile 3,42 milyon hektara ulaşmıştır. Bu çerçevede toplam 167 sulama tesisi inşaatı tamamlanarak sulamaya açılmış ve kümülatif sulama tesisi sayısı 2.910'a ulaşmıştır.

TABLO II: 21- DSİ Tarafından İnşa Edilen Sulama Tesislerinin İşletme Durumu (2019)

İşletmeden Sorumlu Kuruluş	Sulama Alanı (hektar)	Sulama Tesisi Sayısı
DSİ	324 886	349
Su Kullanıcı Teşkilatları ve Mahalli İdareler	2 576 976	1 082
Bedeli Karşılığında DSİ'ce İnşa Edilip Çeşitli Kurumlarca İşletilen Sulamalar	16 992	29
Yeraltı Suyu (YAS) Sulama Kooperatifleri	498 052	1 450
TOPLAM	**3 416 906**	**2 910**

Kaynak: DSİ

DSİ'nin 2020 Yılı Yatırım Programında yer alan ve toplam tutarı 169 milyar TL olan 184 sulama projesine 2020 yılı sonuna kadar yaklaşık olarak 75 milyar TL harcanmış olacaktır. DSİ'nin sulama yatırımlarına hız verilmesi amacıyla 2021-2023 dönemi Orta Vadeli Mali Planında ilan edilen yatırım teklif tavanları kapsamında DSİ sulama sektörü ödenek tahsisleri yüksek oranda artırılmıştır. Bu artışın etkisiyle 2021 yılından başlamak üzere sulamaya açılan alan miktarında yükselme beklenmektedir.

TABLO II: 22- DSİ Stok Değerlendirme

DSİ-Tarım/Sulama	2016	2017	2018	2019	2020(2)
Proje Sayısı (1)	173	179	180	164	184
Yılı Yatırımı (Cari fiyatlarla, Milyon TL) (1)	5 275	6 500	6 485	3 276	3 327
Yılında İşletmeye Açılan İlave Sulama Net Alanı (Hektar) (2)	54 165	105 440	148 679	82 385	65 000

(1) Yatırım Programı
(2) 2016-2019 yılları DSİ'nin, 2020 yılı Strateji ve Bütçe Başkanlığının gerçekleşme tahmini verileridir.

Bitkisel Üretim

TÜİK tarafından açıklanan bitkisel üretim ikinci tahminlerine göre 2020 yılında üretim miktarları, bir önceki yıla göre tahıllar ve diğer bitkisel ürünlerde yüzde 7,3, sebzelerde yüzde 1,6, meyveler, içecek ve baharat bitkilerinde ise yüzde 7,3 oranında artış göstermiştir.

Tahıl ürünleri üretim miktarlarının 2020 yılında bir önceki yıla göre yüzde 8,2 oranında artarak yaklaşık 37,2 milyon ton olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. Tahıllarda piyasa istikrarının sağlanmasına yönelik dış ticaret önlemleri dâhil olmak üzere gerekli tedbirler uygulanmaya devam edilmekte olup bu çerçevede ithalata sınırlı ve süreli olarak izin verilmektedir.

Pandemi sürecinin başlamasıyla birlikte, gıda güvenliğinin sağlanması amacıyla tarımsal üretimi artırabilmek için öncelikle ekilebilir alanların ve nadas alanlarının boş kalmasının engellenmesi, üretimde verimliliğin artırılması ve ithal tarımsal ürünlerin ülkemizde üretilebilmesine yönelik faaliyetlerin önemi daha da artmıştır.

Bitkisel üretim sektöründe yerel çeşitlerin ve bitki gen kaynaklarının korunması, biyoteknoloji, ıslah, çeşit geliştirme, etkin piyasa denetimi, sertifikalı tohumluk üretimi ve kullanımı ile yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının yaygınlaştırılması amacıyla altyapının iyileştirilmesine yönelik kamu yatırımları hızlandırılmış olup bu alanlarda kamu ile özel sektörün etkin işbirliğinin sağlanması konusunda çalışmalar devam etmektedir.

Tarımda izlenebilirlik ve sürdürülebilirliğin temini açısından organik tarım, iyi tarım uygulamaları, tıbbi ve aromatik bitkiler alanında yetiştiriciliğin geliştirilmesi, ihracatın artırılması, izlenebilirliğin iyileştirilmesiyle kurumsal kapasitenin geliştirilmesine ilişkin çalışmalara devam edilmektedir. Hem üretici gelirlerinin artırılması hem de katma değerli ürünlerin ekonomiye kazandırılması açısından önem taşıyan yöresel ve coğrafi işaretli tarımsal ürünlerin tespit ve sertifikalandırılmasına yönelik faaliyetler sürdürülmektedir.

Kırsal kalkınma yatırımlarının desteklenmesi kapsamında 2021-2025 yıllarını kapsayan, kırsal alanda ekonomik, sosyal ve altyapı gelişimine yönelik faaliyetleri desteklemek, gelirleri artırmak ve çeşitlendirmek amacıyla gerçek ve tüzel kişilere hibe desteği sağlanması için Kırsal Kalkınma Destekleri Kapsamında Tarıma Dayalı Ekonomik

Yatırımlar ve Kırsal Ekonomik Altyapı Yatırımlarının Desteklenmesine İlişkin Cumhurbaşkanı Kararı 28/07/2020 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

2011 yılında lisanslı depoculuğun geliştirilmesi için kurulan TMO-TOBB Lisanslı Depoculuk A.Ş.'nin depolama kapasitesi geçen yıla göre yaklaşık iki kat artarak 298 bin tona ulaşmıştır. Ayrıca, Ekim 2020 itibarıyla ülkemizde hububat, baklagiller ve yağlı tohumlarda 6,5 milyon ton, zeytin/zeytinyağında 14 bin ton, pamukta 36 bin ton, fındıkta 13 bin ton, kuru kayısıda 5 bin ton ve antepfıstığında 2 bin ton olmak üzere toplam 122 lisanslı depoculuk şirketi 6,6 milyon ton kapasiteyle faaliyet göstermektedir. Lisanslı depoların mevcut doluluk oranı yüzde 47 seviyesindedir. 2020 yılı sonuna kadar mevcut kapasiteye yaklaşık 100 bin tonluk bir ilavenin olması beklenmektedir.

Hayvancılık

Türkiye'de hayvancılık işletmeleri genelde küçük ölçekli aile işletmesi niteliğinde olup son yıllarda uygulanan projelerle orta ve orta-büyük ölçekli işletme sayılarında önemli artışlar görülmüştür.

2019 yılı itibarıyla yaklaşık 17,7 milyon baş olan sığır mevcudunun yüzde 42,7'si kültür melezi, yüzde 48,4'ü ise saf kültür ırkından oluşmaktadır. 37,3 milyon baş olan koyun mevcudunun içerisinde yerli koyun ırklarının oranı yüzde 91,7 gibi yüksek bir seviyededir.

Hayvancılık faaliyetlerinin sürdürülebilirliğine katkı sağlamak ve üreticilerin girdi maliyetlerine destek olmak amacıyla Küçük Kapasiteli Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvancılık İşletmelerine 2020 Yılında Yapılacak Yem Desteğine İlişkin Cumhurbaşkanı Kararı 11/07/2020 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu kararla Covid-19 pandemisi nedeniyle yem tedarikinde sıkıntıların yaşanmaması, üreticilerin yem maliyetlerinde yaşanan artıştan daha az etkilenmelerinin sağlanması amaçlanmıştır.

Hayvan varlığının ve et üretiminin artırılmasına yönelik çalışmalar kapsamında 2019 yılında toplam canlı sığır ithalatı bir önceki yıla göre yüzde 53 oranında azalarak yaklaşık 688 bin baş olarak gerçekleşmiştir. 2020 yılında ise bu azalış eğiliminin devam etmesi ve yıl sonunda toplamda yaklaşık 300 bin baş olması beklenmektedir.

Tavuk eti ihracatı 2015 yılında 229 bin ton iken yüzde 45,4 oranında artarak 2018 yılında 333 bin tona yükselmiş, 2019 yılında ise bir önceki yıla göre yüzde 7 azalışla 309 bin ton olarak gerçekleşmiştir. Tavuk yumurtası ihracatı 2015 yılında 199 milyon iken yüzde 76,9 artarak 2019 yılında 352 milyona ulaşmıştır.

Süt üretimi önceki yıllarda izlenen artış seyrini sürdürmüş ve 2019 yılında 22,9 milyon ton düzeyine çıkmıştır. Bu artışta kültür ve kültür melezi hayvan varlığında görülen yükselişin etkili olduğu anlaşılmaktadır.

TABLO II: 23- Başlıca Hayvancılık Göstergeleri

	2015	2016	2017	2018	2019
Sığır Varlığı (Bin Baş)	**13 994**	**14 080**	**15 944**	**17 043**	**17 688**
Kültür	6 385	6 589	7 805	8 419	8 560
Melez	5 734	5 758	6 536	7 030	7 555
Yerli	1 875	1 733	1 603	1 593	1 574
Koyun Varlığı (Bin Baş)	**31 508**	**30 984**	**33 678**	**35 195**	**37 276**
Yerli	29 302	28 833	31 257	32 513	34 199
Merinos	2 206	2 151	2 420	2 682	3 077
Keçi Varlığı (Bin Baş)	**10 416**	**10 345**	**10 635**	**10 922**	**11 205**
Manda Varlığı (Bin Baş)	**134**	**142**	**161**	**178**	**184**
Süt Üretimi (Bin Ton)	**18 655**	**18 489**	**20 700**	**22 121**	**22 960**
Et Üretimi (Bin Ton)	**1 149**	**1 173**	**1 126**	**1 119**	**1 201**
Yumurta Üretimi (Milyon Adet)	**16 728**	**18 098**	**19 281**	**19 644**	**19 898**
Tavuk Eti Üretimi (Bin Ton)	**1 909**	**1 879**	**2 137**	**2 157**	**2 138**
Bal Üretimi (Bin Ton)	**108**	**106**	**115**	**108**	**109**
Toplam Canlı Sığır İthalatı (Bin Baş)	**203**	**493**	**894**	**1 461**	**688**
Damızlık Sığır	49	64	113	116	16
Besilik Sığır	154	407	666	1 212	665
Kasaplık Sığır	-	22	115	133	7
Tavuk Eti İhracatı (Bin Ton)	**229**	**210**	**279**	**333**	**309**
Tavuk Sakatatı İhracatı (Bin Ton)	**107**	**105**	**134**	**138**	**153**
Tavuk Yumurtası İhracatı (Milyon Adet)	**199**	**217**	**213**	**335**	**352**

Kaynak: TÜİK, ESK

Et ve süt ihtiyacımızın yurt içinden sürdürülebilir şekilde karşılanması amacıyla hayvan varlığımızın artırılmasına, niceliğinin geliştirilmesi için suni tohumlama çalışmalarının yaygınlaştırılmasına, hayvancılık işletme ölçeklerinin büyütülmesine yönelik destekleme programları sürdürülmektedir. Sektörün desteklenmesinde et ve süt üretiminde dengeli bir artışın sağlanması amacıyla etçi ve kombine tip sığır yetiştiriciliğinin yaygınlaştırılması öncelikli konular arasındadır.

Yem bitkileri üretiminin talebi karşılayabilmesi için meraların kalite ve verimliliğinin artırılmasına yönelik ıslah çalışmalarına hız verilmiştir. Mera tespit ve tahdit çalışmalarının hızla kısa sürede tamamlanması, meraların yetiştiriciler tarafından etkin kullanımının sağlanması ile kaba yem üretimi ve işlenmesine yönelik altyapı destekleri sürdürülmektedir.

Hayvan hastalıkları ve zararlıları ile daha etkin mücade edilebilmesi amacıyla hayvancılık işletmeleri bazında koruyucu önlemlerin alınmasına yönelik İşletme Odaklı Koruyucu Hekimlik Sisteminin uygulamaya alınmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir. Bununla birlikte, aşı üretiminde miktar ve kalitenin artırılabilmesi amacıyla özel sektörle işbirliği kapsamında aşı üretim merkezinin kurulmasına yönelik olarak en uygun modelin belirlenmesi için çalışmalara devam edilmektedir.

Su Ürünleri

Ülkemizin deniz ve iç su yüzey alanları orman ve tarım alanlarından fazladır. 8.333 km kıyı uzunluğuna sahip ülkemizde, 24,6 milyon hektar kullanılabilir deniz ve 1,3 milyon hektar iç su olmak üzere toplam 26 milyon hektar su yüzey alanı bulunmaktadır. İç su kaynaklarımızın sayısı sulama ve enerji amacıyla yapılan gölet ve barajların sayısına bağlı olarak her geçen gün artmaktadır. Ayrıca üretim alanı olarak kullanılabilecek 178 bin km uzunluğundaki nehirlerin yanında yetiştiriciliğe müsait olan ve şu anda üzerinde yetiştiricilik yapılan pek çok su kaynağı da bulunmaktadır.

Ülkemizde su ürünleri üretimi 2019 yılında 836,5 bin ton olarak gerçekleşmiş olup bunun yüzde 51,6'sı deniz avcılığı, yüzde 3,8'i iç su avcılığı ve yüzde 44,6'sı yetiştiricilik üretimidir. Avcılık ve yetiştiricilik dâhil toplam su ürünleri üretiminin yüzde 17,7'si iç sularda gerçekleştirilmiştir. Avcılık üretimi yıldan yıla dalgalanma gösterirken yetiştiricilikteki üretim artış eğiliminin devam ettiği görülmektedir. 2010 yılında 167 bin ton su ürünleri yetiştiriciliği yapılırken, yıllar itibarıyla bu rakam yükselmiş, yüzde 123 artışla 2019 yılında 373 bin tona çıkmıştır. Ülkemiz; su ürünleri ihracatında da önemli gelişme kaydetmiş, 2010 yılında 156 milyon ABD doları olan ihracat tutarı 3,3 kat artarak 2019 yılında 517 milyon ABD dolarına, aynı dönemde balıkçılığın toplam tarımsal ihracattaki payı da yüzde 1,3'ten yüzde 3'e yükselmiştir.

Su ürünleri sektörünün gelişiminin sürdürülebilirliğini temin etmek üzere avcılık ve yetiştiricilikte Ar-Ge çalışmaları, üretim faaliyetleri ve yeni türlerin desteklenmesi amacıyla su ürünleri araştırma enstitülerinin fiziki ve araştırma altyapılarının güçlendirilmesine devam edilmektedir. Balıkçılık sektörünün en önemli altyapı ihtiyacı olan balıkçı barınaklarına yönelik onarım çalışmaları ve yeni barınak inşası ihtiyaçlar doğrultusunda sürdürülmektedir.

Su Ürünleri Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 22/11/2019 tarihinde yayımlanarak 01/01/2020 itibarıyla yürürlüğe girmiştir. Söz konusu Kanunla kontrol ve denetim hizmetlerinin etkinleştirilerek yasa dışı, kayıt dışı ve plansız avcılığın önlenmesi ile su ürünleri avcılık ve yetiştiricilik örgütlerinin işlevsel hale getirilmesini sağlayacak düzenlemeler yapılmıştır.

Su ürünleri piyasasının düzenlemesine katkı sağlamak amacıyla İşlenmiş Su Ürünlerinin Desteklenmesine İlişkin Cumhurbaşkanı Kararı 27/05/2020 tarihinde yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu karar kapsamında Su Ürünleri Bilgi Sistemine kayıtlı, su ürünleri yetiştiriciliği yapan ve ürünlerini Tarım ve Orman Bakanlığınca onaylı işleme ve değerlendirme tesislerinde dondurulmuş ve soğutulmuş olarak işleyip paketleyerek sadece iç piyasada tüketilmek üzere satan üreticilere destekleme yapılmaktadır.

Ormancılık

Karasal ekosistemin önemli unsurlarından biri olan ormanlar sadece odun hammaddesi üretimiyle değil sosyal ve çevresel faydaları ile de ülkemizin can damarlarıdır. Ülkemiz yüz ölçümünün yüzde 29,2'sini oluşturan ormanların korunması ve geliştirilmesine yönelik olarak; 2019 yılında 73 bin hektar bozuk orman alanı rehabilite edilmiş, 18 bin hektar alanda ağaçlandırma çalışması yapılmış ve 16 bin hektar alanda erozyon kontrolü faaliyeti gerçekleştirilmiştir.

Son yıllarda giderek artan küresel sıcaklık ve kuraklıkla birlikte dünyanın birçok yerinde olduğu gibi ülkemizde de orman yangınlarının daha uzun süreli ve daha şiddetli hale geldiği, beraberinde ciddi ekolojik ve ekonomik hasarlar meydana getirdiği görülmektedir. Orman yangınlarında zarar gören alan miktarı geçen yıla oranla yaklaşık iki kat artmış; Ekim 2020 itibarıyla meydana gelen 2.957 orman yangınında toplam 16.441 hektar alan zarar görmüştür.

Orman yangınlarıyla mücadelede önleyici tedbirlerin ve müdahale kapasitesinin artırılması için Orman Genel Müdürlüğü kara araç filosuna 275 arazöz ve 30 yangın müdahale aracı dâhil edilerek yenilenmiş, yangın yoğunluğunun fazla olduğu bölgelerde İnsansız Hava Araçları (İHA) kullanılmaya başlanmıştır.

İklim değişikliğiyle artan taşkın ve sel felaketleri ile beraberinde getirdiği doğal kaynak bozulumunun önüne geçmek için entegre havza yönetimi projeleriyle birçok kurumun koordinasyonu sağlanarak havza sorunlarının bütüncül şekilde ele alınması hedeflenmektedir. Bu projelerle doğal kaynaklarda verimin artırılmasının yanı sıra yukarı havzalarda yaşayan halkın refah düzeyi iyileştirilerek ormanlar üzerindeki baskının azaltılması amaçlanmaktadır.

Odun hammaddesi kaynaklı ithalatın önlenmesi ve bu alandaki ihtiyacın yerli kaynaklardan karşılanması amacıyla endüstriyel plantasyon ve endüstriyel ormancılık çalışmalarına 2020 yılından itibaren hız verilmiştir. Bu kapsamda özel sektörün teşvik edilmesi için mevzuat düzenlenmesi yıl içinde tamamlanmıştır. Bozuk orman alanlarında sürdürülebilir orman yönetimi kriterleri çerçevesinde rehabilitasyon çalışmalarıyla verimli orman alanlarının artırılması ve Hazineye ait boş arazilerin üretime kazandırılmasına yönelik çalışmalara ağırlık verilecektir.

Orman yangınları ve zararlıları başta olmak üzere ormanların çeşitli faktörlere karşı etkin şekilde korunması, toprak muhafaza amaçlı ağaçlandırma yapılması, orman yollarının güncel ihtiyaçlara göre iyileştirilmesi ve geliştirilmesi, ormanların sağladığı ürün ve hizmetlerden sürdürülebilir şekilde faydalanılması, orman-köylü ilişkilerinin iyileştirilmesi, yerli ve yenilenebilir bir doğal yapı malzemesi olan ahşabın yapılarda kullanımının teşvik edilmesine yönelik faaliyetler sürdürülecektir.

2020 yılı içerisinde Orman Bilgi Sistemi Projesi tamamlanmış olup geliştirme çalışmaları devam etmektedir. Orman Bilgi Sisteminin devreye alınmasıyla ormancılık sektörüne dair veriler tek sistemde toplanarak diğer kurumların uygulamalarıyla entegrasyon sağlanmış, yangın anında anlık mesajlaşma servisiyle ekiplerin daha koordineli çalışması temin edilmiş ve orman yangınlarına gönüllülük başvuruları, izin-irtifa işlemleri, orman ürünlerinin açık artırmalı satışları gibi işlemler elektronik ortama taşınmıştır.

Tarım Destekleri ve Piyasa Düzenlemeleri

Ülkemizde bitkisel üretimde destekler, Tarım Havzaları Üretim ve Destekleme Modeli çerçevesinde ilçe düzeyinde belirlenen ürün listeleri esas alınarak uygulanmaktadır. Hayvancılıkta il ve bölge bazında ayrıştırılmış bir destekleme modeline geçiş yapılmış ve bölgesel kalkınma projelerinin uygulandığı yörelere özgü destekler artırılmıştır. Su ürünlerinde ise kayıt dışılığın önlenmesi ve verimliliğin artırılmasına yönelik destekleme uygulamalarına devam edilmektedir.

Tarımsal Destekleme Bütçesi 2020 yılında, On Birinci Kalkınma Planı hedefleriyle uyumlu olarak bir önceki yıla göre yüzde 29,4 oranında artırılmış ve 21,97 milyar TL'ye ulaşmıştır. 2021 yılında ise bir önceki yıl seviyesi korunarak 22 milyar TL olarak öngörülmüştür. Bitkisel üretimi artırmaya yönelik sertifikalı tohum ve fidan desteği, hububat ve bakliyatta fark ödemesi desteği ile kırsal kalkınma amaçlı tarımsal desteklerin bütçeleri 2021 yılında en fazla artış öngörülen destek kalemleri olmuştur.

TABLO II: 24- Tarımsal Destekleme Bütçesinin Dağılımı

Destekleme Konusu	Destekleme Bütçesi (1) (Cari Fiyatlarla, Milyon TL)			Artış (Yüzde)		Destekleme Bütçesindeki Payı (Yüzde)		
	2019	2020 (2)	2021 (3)	2020	2021	2019	2020 (2)	2021 (3)
Alan Bazlı Tarımsal Destek Ödemeleri	**4 439**	**5 287**	**5 199**	**19,1**	**-1,7**	**26,2**	**24,1**	**23,6**
Alan Bazlı Ek Ödeme (4)	369	296	300	-19,8	1,4	2,2	1,3	1,4
Mazot	2 390	2 901	2 724	21,4	-6,1	14,1	13,2	12,4
Gübre	566	840	788	48,4	-6,2	3,3	3,8	3,6
Sertifikalı Tohum ve Fidan Kullanımı	179	201	387	12,3	92,5	1,1	0,9	1,8
ÇATAK	85	150	100	76,5	-33,3	0,5	0,7	0,5
Fındık	850	899	899	5,8	0,0	5,0	4,1	4,1
Telafi Edici Ödemeler	**264**	**307**	**307**	**16,3**	0,0	**1,6**	**1,4**	**1,4**
Bitki Karantina Tazminatı	-	7	7	-	0,0	-	0,0	0,0
Patates Siğili Desteği	4	-	-	-	-	0,0	-	-
Çay Budama Tazminat ve Masrafları	260	300	300	15,4	0,0	1,5	1,4	1,4
Fark Ödemesi	**4 590**	**5 842**	**5 915**	**27,3**	**1,2**	**27,0**	**26,6**	**26,9**
Hububat ve Bakliyat	1 032	2 193	2 511	112,5	14,5	6,1	10,0	11,4
Çay	193	182	189	-5,7	3,8	1,1	0,8	0,9
Arz Açığı Olan Ürünler (5)	3 365	3 467	3 215	3,0	-7,3	19,8	15,8	14,6
Hayvancılık Destek Ödemeleri	**4 693**	**6 862**	**6 304**	**46,2**	**-9,6**	**27,7**	**31,2**	**28,6**
Kırsal Kalkınma Amaçlı Tarımsal Destekleme (6)	**1 063**	**1 436**	**1 750**	**35,1**	**28,2**	**6,3**	**6,5**	**8,0**
Tarım Sigortası Destekleme Hizmetleri	**1 019**	**1 140**	**1 250**	**11,9**	**9,6**	**6,0**	**5,2**	**5,7**
Diğer Tarımsal Amaçlı Destekler	**904**	**1 095**	**1 276**	**21,1**	**17,3**	**5,3**	**5,0**	**5,8**
TOPLAM	**16 972**	**21 969**	**22 000**	**29,4**	**0,1**	**100,0**	**100,0**	**100,0**

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı
(1) 2019 yılında ilgili kurum bütçesi kesin hesap verileridir.
(2) Gerçekleşme Tahmini
(3) Program
(4) Organik Tarım, İyi Tarım, Toprak Analizi, Küçük İşletme, Geleneksel Zeytin Bahçelerinin Rehabilitasyonu, Organik Organomineral Gübre desteğini kapsamaktadır.
(5) Kütlü pamuk, zeytinyağı, dane zeytin, ayçiçeği, soya fasulyesi, kanola, aspir ve dane mısıra verilmektedir.
(6) Bütçe tutarının 2019 yılında 261 milyon TL'si, 2020 yılında 404 milyon TL'si ve 2021 yılında 450 milyon TL'si Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu hibe karşılığıdır.

Tarımsal desteklemelerde etkinliğin sağlanması için desteklerin havza, ürün ve su kısıtı temelinde farklılaştırılarak bunların idare ve kontrolünün alan bazlı yapılmasına, çeşitli kurumlar tarafından uygulanan farklı destek programları arasında tamamlayıcılığın sağlanmasına, üretici veya işletmelerin gelir seviyelerinin desteklemelerde dikkate alınmasına öncelik verilmektedir.

Tarımsal destekleme sisteminde; desteklenecek ürünler ve destekleme birim tutarlarının kurulacak bir sistemle düzenli olarak yapılacak etki analizlerinin sonuçlarına göre her yıl yeniden belirlenmesine, hayvancılık ve meyvecilik için ise uzun dönemli destekleme modelinin belirlenmesine, Kırsal Kalkınma Planı doğrultusunda ticari işletmeciliği destekleyecek tarımsal ve kırsal kalkınma yardımlarının önceliklendirilmesine yönelik çalışmalar sürdürülmektedir.

Gıda

Ülkemiz 2019 yılı Küresel Gıda Güvenliği Endeksine göre 113 ülke arasında genel puanlamada, bir önceki yıla göre yedi basamak yükselerek 41'inci sırada yer almıştır. Bu endekste, Türkiye ekonomik karşılanabilirlikte 51'inci, fiziksel ulaşılabilirlikte 34'üncü, kalite ve gıda güvenilirliği boyutlarında 40'ıncı ve 2019 yılı itibarıyla ölçülmeye başlanan doğal kaynaklar ve dayanıklılık endeksinde 45'inci sırada bulunmaktadır.

2020 yılı itibarıyla pandemi sebebiyle sosyo-ekonomik açıdan yeni bir dönemin başlamasıyla tüketici davranışlarının da değiştiği görülmektedir. Pandemi döneminde bireylerin ve ülkelerin gıda stoku yapma eğilimleri nedeniyle gıdaya olan talep artmaktadır. Tüketim tarafında yaşanan bu değişimle birlikte tarımsal üretim tarafında ortaya çıkabilecek olası risklere karşı gerekli tedbirlerin zamanında alınabilmesi için analiz çalışmaları yürütülmektedir. Ayrıca gıda tedarik zincirinde altyapıların iyileştirilmesine yönelik çalışmalar sürdürülmektedir.

Gıda güvenilirliği mevzuatı çerçevesinde, gıda kontrol sisteminin bir parçası olan denetim altyapısının iyileştirilmesine yönelik yatırımlarla risk analiz sistemi oluşturulması ve gıda güvenilirliği bilgi ağının geliştirilmesi çalışmaları devam etmektedir. Gıda güvenilirliğinin sağlanması amacıyla 2019 yılında toplam 1.215.996 denetim yapılmış olup bu denetimler kapsamında tespit edilen taklit veya tağşiş yapılmış ve insan sağlığını tehlikeye sokacak 1.211 farklı parti ürün kamuoyuna duyurulmuştur. Ekim 2020 itibarıyla toplam gıda denetimi sayısı 1.007.860 olarak gerçekleşmiş ve tespit edilen taklit, tağşiş ile insan sağlığını tehlikeye sokacak 789 farklı parti ürün kamuoyuna duyurulmuştur. Yıl sonuna kadar denetim sayısının 1.300.000'e ulaşması beklenmektedir.

Tarım ve gıda sektöründe faaliyet gösteren KİT'lerde işletme yenileme ve rehabilitasyon yatırımlarının yanı sıra çevre koruma amaçlı yatırımlar sürdürülmektedir.

b) Amaç

Çevresel, sosyal ve ekonomik olarak sürdürülebilir, ülke insanının yeterli ve dengeli beslenmesinin yanı sıra arz talep dengesini gözeten üretim yapısıyla uluslararası rekabet gücünü artırmış, ileri teknolojiye dayalı, altyapı sorunlarını çözmüş, örgütlülüğü ve verimliliği yüksek, etkin bir tarım sektörünün oluşturulması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Makro ve mikro düzeyde doğru ve güvenilir veri temin edilerek, tohumdan sofraya uzanan tüm zincir tam olarak kayıt altına alınacak, yıllık izleme ve değerlendirme çalışmaları kurumsal hale getirilecek, tarımsal bilgi sistemleri tamamlanarak etkin kullanımı sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.403)		
Tedbir 403.2. Dijitalleşme, yapay zekâ ve veriye dayalı iş modelleri ile tarımsal bilgi sistemleri geliştirilecek ve tüm kesimlerin kullanımına açılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Tarım ve Orman Bakanlığı bünyesinde bağlı ve ilgili kuruluşların bilgi sistemleri de dâhil tüm sistemler tek bir merkezde toplanacaktır. 2. Ulusal tarım, su, orman veri ağı oluşturulacaktır. 3. Tarım bilgi sistemlerinin entegrasyonu ve güncellenmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir.
Tarımsal desteklerin etkinliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.404)		
Tedbir 404.1. Tarımsal desteklerin etki analizi yapılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S)	1. Stratejik ürünler belirlenerek desteklerin rekolte ve verimleri üzerine etkileri belirlenecektir. 2. Çiftçi memnuniyet analizi yaptırılacaktır.
Tarım arazilerinin korunması, etkin kullanımı ve yönetimi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.405)		
Tedbir 405.1. Ülke genelinde toprak yeteneklerini gösteren detaylı toprak etütlerinin yapılması, haritalanması ve sınıflandırılması sağlanacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Orman Genel Müdürlüğü, DSİ	1. İki milyon hektar tarım alanının detaylı toprak etütleri yapılarak ulusal toprak veri tabanına işlenecektir.
Tedbir 405.2. Toprak bilgi sistemine dayalı tarımsal arazi kullanım planlarının hazırlanması tamamlanacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S)	1. 2,5 milyon hektar tarım alanının arazi kullanım planlaması yapılacaktır.
Tedbir 405.3. Tarım arazilerinin tarım dışı amaçlı kullanım baskısını azaltacak düzenlemeler tamamlanacak ve denetimler artırılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, DSİ	1. Tespiti tamamlanan 26 ovadan en az yedisi Büyük Ova Koruma Alanı ilan edilecektir. 2. Tespit edilen ova sınırları güncellenecektir.
Tedbir 405.4. Atıl arazilerin tarımsal üretime kazandırılması başta olmak üzere, tarım arazisi piyasalarının geliştirilmesi için arazi bankacılığı sisteminin kurulmasına yönelik düzenlemeler yapılacak, sözleşmeli üretim desteklenerek özendirilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği	1. Arazi bankacılığı sistemine ilişkin kurumsal ve hukuki düzenlemelere yönelik hazırlık çalışmaları tamamlanacaktır.

Tedbir 405.6. Tarım arazilerinin miras ve satış yolu ile bölünmesi önlenecek, mirasçılara arazi ediniminde finansal destek sağlanacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı	1. Tarım arazilerinin satış ve intikallerine ilişkin işlemlerin ülke genelinde tapu müdürlükleri ile Tarım ve Orman Bakanlığı taşra teşkilatı işbirliğinde gerçekleştirilmesi için eğitim çalışmaları tamamlanacaktır. 2. Arazilerin miras yoluyla bölünmesinin önlenmesi amacıyla varislerin finansmana ulaşımının kolaylaştırılması için çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 405.7. Arazi toplulaştırma çalışmalarına sulama yatırımları ile entegre bir şekilde devam edilecek, tescil işlemlerinin hızlandırılması için düzenlemeler yapılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, DSİ, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü	1. 200 bin hektar alanda arazi toplulaştırma çalışmaları başlatılacaktır. 2. 1,2 milyon hektar alanda tescil işlemleri tamamlanacaktır.
Sulama alanlarının genişletilmesi amacıyla yatırımlar önceliklendirilerek sürdürülecek, suyun kalite ve miktar olarak korunması ve etkin kullanımına yönelik çalışmalara devam edilecektir. (Kalkınma Planı p.406)		
Tedbir 406.2. Kamu sulama yatırımları; ilerleme yüzdesi, depolama tesisi durumu, cazibeli sulama sistemine sahip olması, emsal sulama oranları yüksekliği, ekonomiye biran önce kazandırılabilme imkânı ve diğer projeler ile eş zamanlı yürütülme gerekliliği kriterleri dikkate alınarak sürdürülecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), DSİ	1. Öncelik seti çerçevesinde 150.000 hektar saha sulamaya açılacaktır. 2. Dış kredisi halihazırda temin edilmiş projelere finansman planlarına uygun ödenek tahsisi yapılacaktır.
Tedbir 406.3. Tarımda suyun verimli kullanılmasına yönelik su tasarrufu sağlayan yağmurlama ve damla sulama gibi modern sulama sistemleri yaygınlaştırılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Ziraat Bankası	1. Proje bazlı destekleme programları kapsamında ilave 150 bin hektar alanda modern basınçlı sulama sistemlerinin kurulumuna hibe desteği sağlanacaktır.
Tedbir 406.4. Tarımsal kaynaklı su kirliliğini önlemeye yönelik tedbirler yaygınlaştırılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Orman Genel Müdürlüğü, DSİ	1. 25 nehir havzasında nitrata hassas bölgeler belirlenerek 14 havzanın nitrat eylem planları hazırlanacaktır.
Bitkisel üretim artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.407)		
Tedbir 407.1. Bitkisel üretimin sürdürülebilirliğini teminen girdi destekleri, başta mazot ve gübre olmak üzere maliyetlerdeki değişimler dikkate alınarak belirlenecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. Tarım ürünleri üretim maliyetleri Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü tarafından düzenli olarak izlenecektir. 2. Tarımsal destekleme birim tutarları girdi fiyatlarındaki değişim dikkate alınarak belirlenecektir.

Tedbir 407.2. Başta yüksek katma değerli tıbbi ve aromatik bitkilerde olmak üzere, ürün güvenilirliği, çeşitliliği ve üretimini artırmak amacıyla, iyi tarım uygulamaları, organik tarım, sözleşmeli üretim, kümelenme, araştırma, pazarlama ve markalaşma faaliyetleri desteklenecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı, Yerel Yönetimler	1. İyi Tarım Uygulamaları Bilgi Sistemi (İTUBİS) kurulacaktır. 2. DİTAP kullanımının yaygınlaştırılmasına yönelik eğitim çalışmaları yürütülecektir. 3. Organik Tarım Bilgi Sistemi güncellenecektir.
Tedbir 407.3. Örtü altı yetiştiriciliğine yönelik modern seraların kurulmasının yanında mevcut seraların modernize edilmesi, büyütülmesi, paketleme tesisleri ve depo yapımı için yatırım ve işletme finansman desteği sağlanacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği, Ziraat Bankası	1. Seracılık Altyapısı Geliştirme Projesi kapsamında yapılan etüt çalışmaları ile seracılık yatırımına uygun olduğu belirlenen alanlarda altyapı çalışmaları yürütülecektir. 2. Tarıma Dayalı İhtisas Organize Sanayi Bölgeleri Projesi kapsamında toplam 172 hektar alanda sera kurulumuna yönelik altyapı çalışmaları tamamlanarak yatırımcıların kullanımına sunulacaktır. 3. Mevcut seraların modernizasyonu ve yeni sera kurulumlarına yönelik hibe desteği ve faiz sübvansiyonlu kredi finansmanı sağlanacaktır.
Tedbir 407.6. Ekonomik ömrünü tamamlamış ve verimliliği azalmış çay ve fındık gibi uzun ömürlü ve katma değeri yüksek bitkisel ürünlerin verimliliğini artırmak üzere ekim alanlarının yenilenmesi desteklenecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), ÇAYKUR Ziraat Bankası	1. Çay Bitkisi Gen Havuzunun Oluşturulması ve Ticari Çay Çeşit Adaylarının Belirlenmesi Projesi kapsamında tespit edilen klonlarla damızlık çay bahçesi oluşturulacaktır. 2. Her yöre için uygun fındık çeşitleri tespit edilerek doku kültürü yöntemiyle üretim materyali çoğaltılacaktır.
Hayvancılık geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.408)		
Tedbir 408.3. Küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinde anaç hayvan sayısının artırılması ile kırmızı et üretimindeki küçükbaş payının yükseltilmesi amacıyla Sürü Büyütme ve Yenileme Desteği Projesi kapsamında yılı içerisinde doğup damızlık olarak kullanılmak üzere sürüye katılan her dişi kuzu ve oğlağa ilave destek verilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı	1. Sürü Büyütme ve Yenileme Desteği Projesi kapsamında küçükbaş hayvan başına destek verilecektir.

Tedbir 408.5. Küçük aile işletmelerinin büyükbaş hayvancılıkta 10, küçükbaş hayvancılıkta 300 hayvan kapasitesine ulaştırılmasını teminen barınakların modernizasyonu ve genişletilmesi, hayvan, alet ve ekipman alımı desteklenecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı	1. Tarımsal Destekleme Bütçesi kapsamında işletmelerin hayvan sayılarının; büyükbaş hayvan yetiştiriciliğinde 10 başa, küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinde 300 başa kadar çıkarılması için canlı hayvan ile makine ve ekipman alımlarına destek sağlanacaktır.
Su ürünleri yetiştiriciliğinde üretim ve ihracatın artırılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.409)		
Tedbir 409.1. Yeni potansiyel su ürünleri yetiştiricilik alanları belirlenerek girişimcilerin kullanımına açılacak, çeşitli devlet destekleri ile üretim teşvik edilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S)	1. 35 bin ton/yıl kapasiteli yeni su ürünleri potansiyel yetiştiricilik alanının üretime açılması için gerekli çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 409.2. Kaynakların koruma ve kullanma dengesi gözetilerek, balık stoklarının sürdürülebilirliği sağlanacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	1. 2.500 resif bloğu ile resif tarlaları oluşturulacak, 13 milyon adet balıklandırma yapılacaktır.
Gıda güvenilirliğini teminen denetimler etkinleştirilecek, bitki ve hayvan hastalık ve zararlıları ile mücadele hizmetleri geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.410)		
Tedbir 410.1. İşletme Odaklı Koruyucu Veteriner Hekimlik Sistemi ile hayvan refahını içerecek şekilde insan ve hayvan sağlığına yönelik tek sağlık politikası hayata geçirilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Türk Veteriner Hekimleri Birliği (TVHB)	1. İşletmelerin hastalık ve kayıplarının serbest veteriner hekimler eliyle önlenmesi için HAYGEM-GKGM-TVHB arasında protokol yapılacaktır. 2. Hayvan hastalıkları ile mücadele çalışmalarına serbest veteriner hekimlerin katılımının sağlanması için işletme odaklı veteriner hekimlik hizmetlerinin pilot olarak uygulaması başlatılacaktır. 3. İşletme odaklı veteriner hekimlik hizmetlerine ilişkin mevzuat hazırlık çalışmaları tamamlanacaktır.
Tedbir 410.3. Özel sektörle işbirliği kapsamında veteriner aşıları ve teşhis kiti üretimini gerçekleştirmek üzere aşı üretim merkezi kurulacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Sağlık Bakanlığı	1. Aşı merkezi kurulması hususunda özel sektör ile kamu arasında kurulacak işbirliğinin çerçevesi Sağlık Bakanlığı ile koordineli bir şekilde belirlenecektir.
Tedbir 410.5. Gıda kontrol laboratuvar altyapısı güçlendirilecek, kontrol hizmetlerinin etkinliği artırılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S)	1. Altı gıda kontrol laboratuvarı yapımı tamamlanacaktır.

Gıda güvenliğini teminen etkin stok yönetimi, arz zincirinde kayıpların azaltılması, israfın önlenmesi, piyasaların düzenlenmesine yönelik kural ve kapasitelerin geliştirilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.411)		
Tedbir 411.1. Lisanslı depoculuk sisteminin yaygınlaştırılması amacıyla ürün muhafaza ve analiz destekleri artırılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı	1. Kiralama, ürün analiz ve nakliye desteklemeleriyle lisanslı depo kapasitesi artırılacaktır.
Tedbir 411.2. Tarımsal ürünlerde soğuk zincirin tesisine yönelik lojistik altyapı iyileştirilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı	1. Sebze ve Meyvelerin Toptan ve Perakende Ticaretinde Uyulması Gereken Standart Uygulamalara İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Tebliğde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ yürürlüğe konulacaktır.
Tedbir 411.3. Gıda kayıp ve israfının önlenmesi için tüketici bilinci artırılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S)	1. Gıdanı Koru Projesi kapsamında tüketicilerin bilgi ve becerilerini artırmaya yönelik basılı ve görsel yayınların hazırlanması ve dağıtımı sağlanacaktır. 2. Türkiye'nin Gıda Kayıpları ve İsrafının Önlenmesi, Azaltılması ve Yönetimine İlişkin Ulusal Strateji Belgesi ve Eylem Planı kapsamında çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 411.4. Tarımsal ürünlerde e-ticaretin etkin ve güvenli yürütülmesine yönelik düzenlemeler yapılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Tarım ve Orman Bakanlığı	1. Tarımsal ürünlerde e-ticaretin geliştirilmesi amacıyla ilgili mevzuatta düzenleme yapılmasına yönelik çalışma yürütülecektir.
Tedbir 411.6. İklim değişikliğine uyum sağlamak üzere tarımda ürün desen değişimi senaryoları oluşturulacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S)	1. Önemli tarım ürünlerinin yetiştirilmesi için uygun alanlar, günümüz iklim şartlarına göre yeniden değerlendirilecektir. 2. Gelecek iklim projeksiyonlarına göre ürün uygunluk alanları belirlenecektir.
Tarımsal üretimde yerel hayvan ırkı ve tohum alanında biyolojik çeşitliliğimiz korunacak ve sürdürülebilir hale getirilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.412)		
Tedbir 412.1. Biyolojik çeşitlilik envanteri tamamlanacak, önemli türler ve özellikli alanlar izlenecek, genetik kaynaklardan ve bağlantılı geleneksel bilgilerden elde edilen faydaların paylaşımına yönelik mekanizma oluşturulacak, biyoçeşitliliğe dayalı geleneksel bilgiler kayıt altına alınarak Ar-Ge amaçlı kullanıma sunulacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Üniversiteler, Yerel Yönetimler	1. Bitki toplama, muhafaza altına alma ve üretim yenileme çalışmaları tamamlanacaktır. 2. Biyolojik Çeşitliliğe Dayalı Geleneksel Bilgilerin Kayıt Altına Alınması Projesi 20 ilde daha tamamlanacaktır.

Tarım ürünlerinin pazarlanmasında dağıtım zincirindeki aracıların sayısının azaltılması, tüketicinin makul fiyatlardan ürüne erişimi, üretici ile tüketici arasında doğrudan bağlantı kurulması yönünde kooperatiflerin ve üretici birliklerinin sistemde etkin olarak yer alması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.413)		
Tedbir 413.2. Üretici birliklerinin ticari faaliyette bulunabilmelerinin kolaylaştırılması amacıyla düzenlemeler yapılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Tarım ve Orman Bakanlığı	1. 1163 sayılı Kooperatifler Kanununda üretici birliklerinin ticari faaliyetlerinin kolaylaştırılmasına yönelik değişiklikler yapılacaktır.
Sürdürülebilir orman yönetimiyle ormanların ekonomiye katkısı artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.415)		
Tedbir 415.4. Odun hammadde ihtiyacının karşılanmasına yönelik olarak hızlı gelişen türlerle endüstriyel plantasyonların kurulmasına imkân verilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Orman Genel Müdürlüğü	1. 20 bin hektar alanda endüstriyel plantasyon, 35 bin hektar alanda bakım ve 150 bin hektar alanda etüt proje çalışması yapılacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2019	2020(1)	2021(2)
Arazi Toplulaştırma Faaliyet Alanı (Kümülatif) (3)	Milyon Hektar	8,2	8,2	8,4
Tescil İşlemleri Tamamlanan Arazi Toplulaştırma Alanı (Kümülatif) (4) (5)	Milyon Hektar	4,2	4,7	5,9
Sulamaya Açılan Net Tarımsal Alan (Kümülatif)	Milyon Hektar	3,42	3,48	3,62
Tarla İçi Basınçlı Sulama Sistemi Kurulan Alan (Yıllık)	Bin Hektar	150	0	150
Sulama Oranı (5)	Yüzde	64	64	66
Merkezi Yönetim Bütçesinden Yapılan Tarımsal Desteklerin Tarımsal Katma Değere Oranı	Yüzde	6,1	6,8	6,0
Yağlı Tohum Üretimi (Çiğit dâhil, Yıllık)	Milyon Ton	3,78	3,85	4,25
Tıbbi ve Aromatik Bitkilerin Üretim Miktarı (Yıllık)	Bin Ton	750	371	390
Sığır Varlığı İçinde Kültür Irkı Oranı	Yüzde	48	50	51
Kırmızı Et Üretim Miktarı (Yıllık) (6)	Milyon Ton	1,20	1,35	1,52
Mera Islah ve Amenajman Alanı (Kümülatif)	Bin Hektar	119	383	733
Orman Alanlarının Ülke Yüzölçümüne Oranı	Yüzde	29,2	29,4	29,5
Yangına Birinci Derece Hassas Bölgelerde Yangına İlk Müdahale Süresi	Dakika	15	12	11

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program
(3) Tarım ve Orman Bakanlığı faaliyetleri esas alınmıştır.
(4) DSİ tarafından inşa edilen alanları kapsamaktadır.
(5) Bu gösterge aynı zamanda Merkezi Yönetim Bütçesinde yer alan Toprak ve Su Kaynaklarının Kullanımı ve Yönetimi Programının performans göstergelerinden biridir.
(6) Bu gösterge aynı zamanda Merkezi Yönetim Bütçesinde yer alan Tarım Programının performans göstergelerinden biridir.

2.2.2.2. Savunma Sanayii

a) Mevcut Durum

Savunma ve Havacılık Sanayii İmalatçılar Derneği (SASAD) verilerine göre 2019 yılında bir önceki yıla göre savunma ve havacılık sektörü cirosu yüzde 24 artış göstererek 10,9 milyar ABD doları, yurt dışı satış geliri yüzde 40 artış göstererek 3,1 milyar ABD dolarına ulaşmıştır. 2002 yılında yüzde 20 civarında olan savunma sanayii yerlilik oranı 2019 yılı itibarıyla yüzde 67 düzeyine ulaşmıştır.

Savunma Sanayii Başkanlığı (SSB) tarafından halihazırda 700'ü aşkın proje yürütülmekte ve söz konusu projeler yürütülürken; Türk savunma sanayiini Türkiye'nin küresel güç vizyonu doğrultusunda inşa etmek üzere savunma sanayii ekosistemini dışa bağımlılığı asgari seviyeye indirecek şekilde güçlendirmek gayesiyle hareket edilmektedir. Bu hedef doğrultusunda üstün teknik özellikleri haiz ürünleri içeren, farklı harekât ihtiyaçlarına ve görev alanlarına hitap edebilecek projelerin hayata geçirilmesine yönelik çalışmalara öncelik verilmekte; sektörel yetkinlikleri artırmak ve sürdürülebilirliği sağlamak üzere muhtelif destek mekanizmaları uygulanmaktadır.

Savunma sanayii teknolojilerinde dönüşümü sağlama çalışmalarına devam edilmekte, geleceğin teknolojilerine yönelik yatırımlar günden güne artmaktadır. 2020 yılında; geleceğin savaş konseptini belirleyecek olan eklemeli imalat teknolojileri, grafen ve iki boyutlu malzeme teknolojileri, sürü zekâsı, enerjik malzemeler, akustik teknolojiler, RF teknolojileri alanlarında Odak Teknoloji Ağları (OTAĞ) faaliyetleri yürütülmüş ve milli teknoloji hamlesinine hız kazandıracak kompozit teknolojileri, robotik teknolojiler, lazer ve elektromanyetik teknolojileri, optik teknolojileri, yapay zeka teknolojileri, büyük veri teknolojileri, sinyal ve görüntü işleme teknolojileri, bilişsel haberleşme teknolojileri, 5G teknolojileri, geniş bant mobil haberleşme teknolojileri, tahrip teknolojileri, KBRN teknolojileri, akustik teknolojileri, ekran teknolojileri, kızılötesi algılama teknolojileri ve RF teknolojileri alanlarında proje faaliyetleri sürdürülmüştür.

Teknoloji geliştirme faaliyetlerinin vazgeçilmez bir unsuru olan gelişmiş bir test ve sertifikasyon altyapısına sahip olmak ve mevcut test merkezlerini en etkin şekilde kullanmak yönünde çalışmalar yürütülmektedir. Bu kapsamda 2020 yılında; yerli test kabiliyetlerinin Online Test Portalı üzerinde toplanmasını sağlamak amacıyla ilgili paydaşlarla koordinasyon içerisinde faaliyetler yürütülmüştür.

Savunma sanayii ekosistemini güçlendirmek ve sürdürülebilirliği sağlamak üzere; ekosistemin ihtiyaç duyduğu nitelikli insan kaynağının yetiştirilmesine yönelik olarak Savunma Sanayii Akademi bünyesinde; Vizyoner Genç Projesine ek olarak Endüstriyel Savunma Profesyonelleri Programı (ESAP) başlatılmıştır. Bu kapsamda düzenlenen sistem mühendisliği, siber güvenlik, elektronik harp, nesnelerin interneti vb. teknik eğitim programlarına 2020 yılında 600'den fazla sektör çalışanı katılmıştır. Vizyoner Genç Projesi kapsamında ücretsiz eğitim programlarıyla gençlerin farklı teknoloji alanları hakkında bilgi sahibi olmaları sağlanmaktadır.

Diğer taraftan savunma sanayiinin gelişimine ciddi katkılar sağlayan KOBİ'lerimizi desteklemek amacıyla başlatılmış olan Endüstriyel Yetkinlik Değerlendirme ve Destekleme Programı (EYDEP) kapsamında; firmalar desteklenmektedir.

TABLO II: 25- Ülkemizde Savunma Sanayiine İlişkin Temel Büyüklükler

(Milyon ABD Doları)

Yıl	Alınan Siparişler	Ciro	Yurt Dışı Satış Gelirleri	İthalat	Ürün/ Teknoloji Geliştirme	İstihdam (Kişi)
2013	8 000	5 076	1 569	1 327	926	32 368
2014	11 000	5 101	1 855	1 351	887	31 242
2015	7 686	4 908	1 929	1 067	904	31 345
2016	11 913	5 968	1 953	1 289	1 254	35 502
2017	8 055	6 693	1 824	1 544	1 234	44 740
2018	12 204	8 761	2 188	2 449	1 448	67 239 (1)
2019	10 671	10 884	3 068	3 088	1 672	73 771

Kaynak: SASAD, Savunma ve Havacılık Sanayii Performans Raporları (2013-2020)

(1) İstihdam artışı; Askeri Fabrikalar Genel Müdürlüğü ve THY Teknik A.Ş.'nin istihdam verilerinin 2018 yılında ilk kez net olarak girilmiş olmasından kaynaklanmakta olup veri kaynağı farklılaşmıştır.

b) Amaç

Silahlı Kuvvetlerimizin ve güvenlik güçlerimizin ihtiyaçlarını, sürekli gelişim anlayışı ile azami ölçüde milli teknolojiler ve yerli imkânlarla karşılamak ve savunma ihracatını artırmak üzere savunma sanayii ekosistemini güçlendirmek ve savunma sanayiinde edinilen becerilerin sivil sektöre yayılımını sağlamak temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Milli teknolojiler ve yerli imkânlarla savunma sanayiinde dışa bağımlılığı asgari seviyeye indirecek projeler hayata geçirilecektir. (Kalkınma Planı p.420)		
Tedbir 420.1. Milli teknolojiler ve yerli imkânlarla, ürünlerin teknik özelliklerinin giderek geliştirildiği ileri versiyonları oluşturulacak ve farklı harekât ihtiyaçlarına ve görev alanlarına hitap edebilecek ürün ailesine sahip olma yaklaşımı benimsenecektir.	Savunma Sanayii Başkanlığı (S)	1. Yürütülecek savunma projeleri belirlenirken ve mevcut projeler yürütülürken; ürünlerin teknik özelliklerinin giderek geliştiği ileri versiyonların oluşturulması ve farklı harekât ihtiyaçlarına ve görev alanlarına hitap edebilecek ürün ailesine sahip olunmasına yönelik çalışmalara devam edilecektir.
Tedbir 420.3. Savunma sanayiimizin mevcut kabiliyetlerini tüm ülkeyi kapsayacak şekilde belirlemek üzere endüstriyel yetkinlik veri altyapısı geliştirilerek yetenek envanteri oluşturulacaktır.	Savunma Sanayii Başkanlığı (S)	1. Savunma sanayiimizin mevcut kabiliyetlerini belirlemek üzere tüm ülkeyi kapsayacak şekilde endüstriyel yetkinlik veri altyapısı geliştirilerek Yetenek Envanteri (YETEN Projesi ile) oluşturulacaktır.

Tedbir 420.4. Yerlileştirme Yol Haritası belirlenerek uygulanacak ve savunma sanayii yerlilik oranı arttırılacaktır.	Savunma Sanayii Başkanlığı (S)	1. Yürütülecek savunma projeleri belirlenirken ve mevcut projeler yürütülürken savunma sanayii yerlilik oranı artırılacaktır.
Savunma sanayii ekosistemini güçlendirmek ve sürdürülebilirliği sağlamak üzere; nitelikli insan gücü ihtiyacını karşılamak amacıyla eğitim altyapısı güçlendirilecek, başta KOBİ'ler olmak üzere sektör firmalarına destek sağlanacak, ihracatı ve ekosistemdeki işbirliğini artırmaya yönelik tedbirler alınacaktır. (Kalkınma Planı p.421)		
Tedbir 421.1. Teknolojiye olan ilgi ve yatkınlığı artırmak üzere Savunma Sanayii Akademisi aracılığıyla eğitim verilecektir.	Savunma Sanayii Başkanlığı (S)	1. Savunma Sanayii Akademisi tarafından savunma sanayiine yönelik eğitimler düzenlenecektir.
Tedbir 421.2. Vizyoner Genç Projesi kapsamında gençlere staj, iş imkânları, teknoloji yarışmaları gibi sektörel bilgiler sunulacaktır.	Savunma Sanayii Başkanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi	1. Vizyoner Genç Projesi kapsamında gençlere savunma sanayiine ilişkin güncel haberler, kişisel gelişim ve kariyer alanlarında mevcut yaklaşımlar ile tavsiyeler, güncel staj ve iş olanakları hakkında bilgiler sunulmaya devam edilecektir.
Tedbir 421.4. Endüstriyel Yetkinlik Değerlendirme ve Destekleme Programı (EYDEP) ile firmalara eğitim, danışmanlık ve rehberlik destekleri odaklı mali yardım sağlanacaktır.	Savunma Sanayii Başkanlığı (S)	1. Endüstriyel Yetkinlik Değerlendirme ve Destekleme Programıyla (EYDEP) savunma sektöründe faaliyet gösteren KOBİ'lerin yetenek ve nitelik envanterleri oluşturularak gelişmeye açık alanlarının tespit edilmesine devam edilecektir. 2. Firmalar bu alanlarda desteklenmeye devam edilecektir.
Tedbir 421.5. Savunma sanayii sektöründe faaliyet gösteren KOBİ'ler dâhil tüm firmalara yönelik olarak Savunma Sanayii Yatırım ve Geliştirme Faaliyetlerini Destekleme Programı kapsamında finansal destek sağlanacaktır.	Savunma Sanayii Başkanlığı (S)	1. Savunma Sanayii Yatırım ve Geliştirme Faaliyetlerini Destekleme Programı kapsamında KOBİ'ler dâhil tüm savunma sanayii firmalarına finansal destek sağlanmasına yönelik çalışmalara devam edilecektir.
Tedbir 421.6. Sektör ihracatının artırılması amacıyla ülke ve proje bazlı ihracat stratejileri belirlenecektir.	Savunma Sanayii Başkanlığı (S), Ticaret Bakanlığı	1. İhracatın geliştirilmesine yönelik olarak oluşturulan Uluslararası İşbirliği Stratejik Planı kapsamında ihracatı artırmaya yönelik etkinlikler gerçekleştirilecektir.

Tedbir 421.7. Sektördeki tüm paydaşlar arasındaki işbirliği, koordinasyon ve paylaşımı güçlendirmek üzere her yıl çeşitli etkinlikler (Savunma Sanayii Şurası, ortak akıl çalıştayları, bölgesel sanayi buluşmaları, teknopark buluşmaları, kümelenme buluşmaları ve OSB buluşmaları) düzenlenecektir.	Savunma Sanayii Başkanlığı (S)	1. Sektörde ortak akıl çalıştayları, bölgesel sanayi buluşmaları, teknopark buluşmaları, kümelenme buluşmaları ve OSB buluşmaları gibi etkinlikler düzenlenecektir.
Savunma sanayii teknolojilerinde dönüşümün yönetilmesi sağlanacak ve teknolojik olarak birbirini besleyebilecek sektörlerde çoklu kullanım yaygınlaştırılarak milli teknoloji hamlesine hız kazandırılacaktır. (Kalkınma Planı p.422)		
Tedbir 422.1. Savunma sanayiine yönelik kritik teknolojilerde yüzde 100 milli savunma sanayii oluşturmak ve geleceğin harp konseptini şekillendirmek vizyonlarına uygun olarak temel ve ileri teknolojiler eksenli projeler ve yatırımlar gerçekleştirilecek ve desteklenecektir.	Savunma Sanayii Başkanlığı (S)	1. Teknoloji Panelleri ve Odak Teknoloji Ağları (OTAĞ) düzenlenerek teknoloji bazlı Ar-Ge yol haritası oluşturulacak ve gelişen teknolojilerin takibiyle ihtiyaçlar yeniden gözden geçirilerek güncellenecektir. 2. Teknoloji bazlı Ar-Ge yol haritası kapsamında projeler yürütülecek ve yatırımlar gerçekleştirilecektir.
Tedbir 422.2. Sektörler arası çoklu kullanım olanakları analiz edilerek somut projelere dönüştürülmesine yönelik model geliştirilecektir.	Savunma Sanayii Başkanlığı (S)	1.Sektör Kabiliyet Atlası ve Adaptif Dönüşüm Projesi hayata geçirilecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2019	2020 (1)	2021 (2)
Savunma Sanayii Yerlilik Oranı	Yüzde	67	69	71 (3)
Savunma ve Havacılık Yurtdışı Satış Geliri	Milyar ABD Doları	3,1	4,0	6,2
Savunma ve Havacılık Sanayii Cirosu	Milyar ABD Doları	10,9	16,5	19,7
Savunma ve Havacılık Sanayii İstihdamı	Bin Kişi	73,8	77,5	81,5

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program
(3) Bu gösterge aynı zamanda Merkezi Yönetim Bütçesinde yer alan Ulusal Savunma ve Güvenlik Programının performans göstergelerinden biridir.

2.2.2.3. Turizm

a) Mevcut Durum

Uluslararası turizm talebi 2009 yılında yaşanan finansal krizden bu yana istikrarlı bir büyüme eğilimi gösterirken 2010-2019 dönemi sektörde rekabet ortamının yoğunlaştığı bir süreç olmuştur. Uluslararası turizm pazarında, 2019 yılında turist sayısı bir önceki yıla göre yüzde 3,5 artarak 1,5 milyar kişiye, turizm gelirleri ise yüzde 1,4 artarak 1,5 trilyon ABD dolarına ulaşmıştır.

Son yıllarda ülkemizin turizm sektöründe sergilediği büyüme eğilimi devam etmiş, 2019 yılında turist sayısı önceki yıla göre yüzde 11,9 artarak 51,2 milyona, turizm geliri ise yüzde 16,9 artarak 34,5 milyar ABD dolarına ulaşmıştır. Buna göre ülkemiz, rekor düzeydeki turist girişi ile uluslararası turizm pazarından yüzde 3,5, Avrupa turizm pazarından yüzde 6,9 pay almış; turizm gelirlerinde ise bu pay sırasıyla yüzde 2,3 ve yüzde 6 olarak gerçekleşmiştir. Ülkemiz, gelen turist sayısı açısından dünyada altıncı sırada yer alırken, turizm geliri açısından 13'üncü sıraya yükselmiştir.

2015 yılından bu yana ziyaretçi başına ortalama harcamada yaşanan düşme eğilimi 2019 yılında son bulmuş ve ziyaretçi başına ortalama harcama geçen yıla göre yüzde 2,9 artarak 666 ABD doları olarak gerçekleşmiştir. 2019 yılında yabancı ziyaretçi başına ortalama harcama 642 ABD doları, yurt dışında ikamet eden ve ülkemizi ziyaret eden vatandaşlarımızın ortalama harcaması ise 796 ABD doları olmuştur. 2019 yılında ülkemize gelen 45,1 milyon yabancı ziyaretçinin yüzde 36,4'ü OECD, yüzde 29,2'si de BDT ülkelerindendir. Bir önceki sene olduğu gibi ülkemize en çok ziyaretçi gönderen ülkeler sıralamasında Rusya birinci (yüzde 15,6), Almanya ikinci (yüzde 11,2) Bulgaristan ise üçüncü (yüzde 6) sırada yer almıştır. 2020 yılında ülkemize gelen yabancı ziyaretçi sayısının 14,5 milyon kişi ve turizm gelirinin 12,1 milyar ABD doları olarak gerçekleşeceği öngörülmektedir.

TABLO II: 26- Dünyada ve Türkiye'de Turizm Hareketleri ve Turizm Gelirleri

	2016	2017	2018	2019	2020(2)
DÜNYA					
Turist Sayısı (Milyon Kişi)	1 245	1 333	1 408	1 458	320
Yıllık Değişim (Yüzde)	3,8	7,1	5,7	3,5	-78
Turizm Geliri (Milyar ABD Doları)	1 247	1 344	1 457	1 478	335
Yıllık Değişim (Yüzde)	2,0	7,8	8,4	1,4	-77,3
TÜRKİYE					
Turist Sayısı (1) (Milyon Kişi)	30,3	37,6	45,8	51,2	16,8
Yıllık Değişim (Yüzde)	-23,3	24,1	21,8	11,9	-67,1
Yabancı Ziyaretçi Sayısı (1) (Milyon Kişi)	25,4	32,4	39,5	45,1	14,5
Yıllık Değişim (Yüzde)	-29,8	27,6	21,9	14,1	-67,9
Turizm Geliri (Milyar ABD Doları)	22,1	26,3	29,5	34,5	12,1
Yıllık Değişim (Yüzde)	-29,8	19,0	12,2	16,9	-64,9
Ziyaretçi Başına Ortalama Harcama (ABD Doları)	705	681	647	666	712

Kaynak: Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO), Kültür ve Turizm Bakanlığı, TÜİK

(1) Yabancı ziyaretçi sayısı, Türkiye Cumhuriyeti pasaportu taşımayan, sınır kapılarından ülkemize giriş yapan ve yurt dışında ikamet eden ziyaretçileri yansıtmaktadır. Turist sayısı ise, yabancı ziyaretçi sayısı ile yurt dışında ikamet eden Türkiye Cumhuriyeti pasaportlu ziyaretçi sayısı toplamından günübirlikçilerin (Türkiye'de 24 saatten az kalan) çıkarılmasıyla elde edilmektedir.

(2) Gerçekleşme Tahmini

2019 yılında yaşanan büyümenin ardından 2020 yılına olumlu beklentilerle başlayan turizm sektörü, tarihte ilk defa ülke sınırlarının kapanmasına, hava yolu seferlerinin durdurulmasına ve seyahatin yasaklanmasına neden olan Covid-19 pandemisinden dolayı büyük bir darbe almıştır. Uluslararası turizm pazarına bakıldığında, turist sayısının 2020 yılının ilk yarısında yüzde 65 oranında azaldığı görülmektedir. Özellikle seyahat kısıtlamalarının arttığı yılın ikinci çeyreğinde turist girişlerinde yüzde 95,2 oranında düşüş gerçekleşmiştir. Uluslararası turizm pazarının 2019 yılı seviyelerine geri dönmesinin 2,5 ile 4 yıl arasında süreceği tahmin edilmekle beraber toparlanma süresi; turistin güven algısının iyileşmesine, seyahat kısıtlamalarının kademeli olarak kaldırılmasına ve ekonomik koşulların düzelmesine bağlı olarak değişkenlik gösterecektir.

Turizm talebindeki daralmanın yanı sıra turizm arzında da küçülme beklenmektedir. Turizm tedarik zincirleri yeniden çalışmaya başlasa bile, alınan önlemler işletmelerin sınırlı kapasitede faaliyet göstermesi anlamına gelmektedir. Mevcut kriz, hükümetlerin ve turizm sektörünün krizlere hazırlıklı olma ve müdahale kapasitesindeki boşlukları ortaya çıkarmıştır. Salgın döneminin en önemli sorunlarından biri de işletmelerin birçoğunun kapanarak nakit akışının tamamen kesilmesi veya talepteki daralma nedeniyle nakit akışının önemli ölçüde sekteye uğramasıdır. Bu nedenle işletmelerin ucuz ve hızlı bir şekilde finansmana erişimleri ile vergi ve sigorta primleri gibi benzeri yükümlülük ödemelerinin ertelenmesi son derece önemli hale gelmiştir.

Birçok alt sektörle ilişkisi bulunan turizm sektöründeki diğer bir konu ise mevcut istihdamın devam ettirilmesi hususudur. Bu amaçla ülkelerin en çok başvurduğu yöntem, ülkemizde olduğu gibi Kısa Çalışma Ödeneği benzeri uygulamalarla işletmelerin istihdam maliyetlerinin bir bölümünün karşılanması olmuştur.

Turist güvenini yeniden tesis etmek ve turizm talebini canlandırmak için ulusal ve uluslararası düzeyde koordinasyona ihtiyaç duyulmaktadır. Şeffaf, doğru ve güvenilir bilginin aktörlerle paylaşılması sektörün krizi atlatabilmesi açısından önem arz etmektedir.

Küresel salgının turizm sektöründe yapısal değişikliklere neden olması beklenmektedir. Hijyen ve sağlık odaklı hizmet anlayışı ile dijital dönüşüme ayak uydurma becerisi işletmelerin ayakta kalabilmelerinin temel şartı olarak öne çıkmaktadır. Nitekim turizm talebinin de az temasla hizmet alma ekseninde artacağı değerlendirilmektedir.

2020 yılı dünyada olduğu gibi ülkemiz turizmi açısından da kayıp bir yıl olarak değerlendirilmektedir. Ülkemizde salgınla ilgili alınan önlemler kapsamında 27 Mart 2020 itibarıyla tüm dış uçuşlar durdurulurken iç hatlarda ise belirli sayıda özel izin ile uçuşlar yapılmaya başlanmıştır. Söz konusu seyahat kısıtlamaları nedeniyle turizm faaliyetleri durma noktasına gelmiş olup Nisan ve Mayıs aylarında ülkemize gelen yabancı ziyaretçi sayısı önceki yıla göre yüzde 99,3 azalmıştır. Seyahat kısıtlamaları ve sokağa çıkma yasaklarının büyük bölümüne Haziran ayında son verilirken birçok ülkeyle uçak seferleri yeniden yapılmaya başlanmıştır. Ocak-Ağustos 2020 döneminde Türkiye'yi ziyaret eden yabancı ziyaretçilerin sayısı önceki yıla göre yüzde 76,6 düşüşle 7,3 milyon kişi olarak gerçekleşmiştir. Turizm gelirleri ise 2020'nin ilk çeyreğinde 2019 yılının aynı dönemine göre yüzde 11 düşüşle 4,1 milyar ABD doları seviyesine gerilemiştir.

Kontrollü normalleşme sürecine geçilmesiyle birlikte; turizm faaliyetlerinin güvenli bir şekilde gerçekleştirilebilmesi amacıyla Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından konaklama,

yeme-içme ve deniz turizmi tesislerinde, turizm amaçlı sportif faaliyetlerde, turist rehberliği hizmetlerinde ve kültür-sanat tesislerinde kontrollü normalleşme sürecine ilişkin genelgeler yayımlanmıştır. Genelgeler kapsamında, olağanüstü pandemi koşullarında sağlıklı ve güvenli bir turizmi mümkün kılmak ve alınan tedbirlerin üst seviyede güvenilirliğini sağlayabilmek için 1/7/2020 tarihli ve 2020/14 sayılı Genelge ile Güvenli Turizm Sertifikası uygulaması başlatılmıştır. Bu çerçevede; turizm işletme belgeli olan veya olmayan, 30 oda ve üzeri kapasitedeki tüm konaklama tesislerinin Güvenli Turizm Sertifikası alması zorunlu hale getirilmiştir. Söz konusu sertifika, ulaşımdan konaklamaya, tesis çalışanlarından yolcuların sağlık durumuna kadar uzanan geniş bir yelpazede yeni tedbirler tanımlamaktadır. Ekim 2020 itibarıyla 1.671 tesis için Güvenli Turizm Sertifikası düzenlenmiştir.

Pandeminin sektördeki olumsuz etkisini azaltmak üzere çeşitli önlemler hayata geçirilmektedir. Bu çerçevede, seyahat acentaları için destek oluşturulmuş, turizm sektöründe sezonluk çalışanlar dahil olmak üzere tüm çalışanların kısa çalışma ödeneğinden faydalandırılması sağlanmıştır. Mesleklerini geçici olarak icra edemeyen turist rehberlerine yönelik kredi paketi hazırlanmış, Paket Tur Sözleşmeleri Yönetmeliğinde değişiklik yapılarak paket tur bedellerinin iadesine esneklik getirilmiştir. Nisan 2020'de uygulanmasına başlanması planlanmış olan konaklama vergisi ise ertelenmiştir. 2020 yılı rezervasyonlarına ilişkin tur operatörleri ve seyahat acentaları tarafından konaklama tesislerine yapılan ön ödemelerin iadesi taleplerini yerine getirmek üzere konaklama tesislerine yönelik kredi paketi oluşturulmuştur. Kültür ve Turizm Bakanlığı belgeli restoran ve kafeterya işletmeleri için Hazine Destekli Kefalet Sistemi çerçevesinde Kredi Garanti Fonu (KGF) teminatlı Destek Kredi Paketi hayata geçirilmiştir. Milli Emlak Genel Tebliğine göre; turizm tesislerinden 1/4/2020- 30/6/2020 tarihleri arasında tahsil edilmesi gereken ecrimisil ve kullanım bedeli ödeme süreleri başvuru şartı aranmaksızın faiz uygulanmadan altı ay ertelenmiştir. Turizm sektörüne yönelik KGF kefaletinde 10 milyar TL tutarında kredi desteği sağlanmıştır.

2020 yılında bir yandan Covid-19 pandemisinin turizm sektörü üzerindeki olumsuz etkileri azaltılmaya çalışılırken diğer taraftan sektörün gelişimi için yeni adımlar atılmaya devam edilmiştir. Sürdürülebilir turizm kapsamında, alternatif turizm türlerinin geliştirilmesi amacıyla bisiklet turizminin teşvik edilmesi ve özendirilmesi için Turizm İşletmesi Belgeli Konaklama Tesislerine Bisiklet Dostu Konaklama Tesisi Belgesi Verilmesine Dair Tebliğ 25/8/2020 tarihli ve 31224 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Büyük ölçekli turizm yatırımlarının yapılacağı Çeşme Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesinde kamulaştırma ihtiyacının belirlenmesine dönük çalışmalarda son aşamaya gelinmiş, planlama ve diğer ön hazırlık çalışmalarının katılımcı bir perspektifle yürütülmesi için gereken tedbirler alınmıştır. Kıyılarımızda ücretsiz, güvenli ve sıhhi plajların oluşturulması amacıyla 2019 yılında Bodrum ve Çeşme'de açılan halk plajlarının yapımına 2020 yılında Kadriye ve Belek ile devam edilmiştir.

2019 yılında 2634 sayılı Turizm Teşvik Kanununda yapılan değişiklikle Kültür ve Turizm Bakanlığına sağlanan Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgeleri ile Turizm Merkezleri içinde hizmet verilecek alanlarda altyapı yatırımları yapabilme ve yaptırabilme imkânı doğrultusunda Antalya Serik Arıtma Tesisi için ihale yapılmış, 15/9/2020 tarihinde ise Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Muğla Büyükşehir Belediyesi arasında Bodrum İçmeler-Torba Atıksu Arıtma Tesisi ve Bağlantılı Altyapı Tesisleri Projesinin protokolü imzalanmıştır.

2019 yılı itibarıyla Kültür ve Turizm Bakanlığından belgeli 4.038 tesiste 992 bin, belediye belgeli 8.104 tesiste 546 bin yatak bulunmakta olup, yatırım aşamasındaki 181 bin yatakla birlikte ülkemizdeki toplam yatak kapasitesi 1,7 milyondur. Yat limanları, yat çekek yerleri, rıhtım ve iskelelerden oluşan turizm işletme ve yatırım belgeli toplam 41 deniz turizmi tesisinde 11.190 denizde, 4.454 karada olmak üzere toplamda 15.644 yat kapasitesi bulunmaktadır. Sektörde faaliyet gösteren seyahat acentesi sayısı ise 11.410'dur.

Turizm sektörünün çevresel, sosyo-kültürel ve ekonomik sürdürülebilirliğine katkıda bulunmak üzere çevreye duyarlı konaklama tesisleri belgelendirme faaliyetleri devam etmekte olup, bu çerçevede Ekim 2020 itibarıyla 455 tesise Yeşil Yıldız Belgesi düzenlenmiştir. Ayrıca, çevre yönetimine önem vererek Mavi Bayrak Uygulamasına dâhil olan ülkeler arasında ülkemiz 2020 yılında 486 ödüllü plajla üçüncü sırada, 22 ödüllü marina ile yedinci sırada yer almıştır.

Covid-19 pandemisinde turizm sektörünün desteklenmesi amacıyla uygulanacak kriz yönetimi ve normalleşme planları önem taşımaktadır. Bu kapsamda özel sektör ile yakın işbirliği öne çıkmaktadır. Ülkemizde öncelikle iç turizme yönelik senaryoların oluşturulması tedarik zincirlerinin daha az etkilenmesini sağlayacaktır. Hedef pazarlarda ülkemizin salgınla ilgili çabaları hakkında bilgilendirmeler yapılmaya ve potansiyel ziyaretçilerin salgın sonrası seyahat ihtimalini artırmak için etkili turizm iletişimine devam edilmelidir.

b) Amaç

Değişen tüketici eğilimleri ile teknolojik gelişmeler doğrultusunda turizmin çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesi, sezon süresinin uzatılması, hizmet kalitesinin yükseltilmesi ve daha fazla harcama eğilimi olan ziyaretçinin ülkemize çekilmesi ile konaklama süresi ve konaklama dışı harcamaların artırılması, her bir destinasyon özelinde ve odaklı anlayış çerçevesinde sektörde dönüşümün gerçekleştirilmesi ve koruma-kullanma dengesi gözetilerek ekonomik ve sosyal kalkınmaya katkı sağlanması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Mevcut kaynak pazarlarımızın güçlendirilmesi, geliştirilmesi ve bunun yanı sıra yeni kaynak pazarların yaratılması yoluyla ziyaretçi sayısı artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.424)		
Tedbir 424.1. Başta uzak doğu ülkeleri olmak üzere dünyada yükselen pazar konumundaki ülkelerden ülkemiz için yeni kaynak pazarlar oluşturmaya yönelik çalışmalar yürütülecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı, İlgili STK'lar	1. Çin, Hindistan, Japonya ve Güney Kore'nin içinde bulunduğu Uzak Doğu pazarında Güvenli Turizm Sertifikasyonu duyuruları yapılacak uçuş hatlarının açılışına bağlı olarak tanıtım faaliyetleri yürütülecektir. 2. Malezya, Endonezya, Pakistan ve Bangladeş gibi diğer uzak doğu ülkelerinde ve Afrika ülkelerinde özel stratejiler ile tanıtım faaliyetleri yürütülecektir.

Tedbir 424.2. Ana kaynak pazarımız olan ülkelerin seçilmiş şehirlerinden konaklama kapasitesinin yüksek olduğu turistik bölgelerimize başlatılan doğrudan tarifeli uçuş seferleri ve düzenlendiği bölgelerin sayıları artırılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Devlet Hava Meydanları İşletmesi, Havalimanı ve Terminal İşletmecileri, Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı, Havayolu Şirketleri, İlgili STK'lar	1. Seyahat sektörü temsilcileriyle başta ana pazarlarımız olmak üzere tanıtım faaliyetleri yürütülecek, uluslararası havayolu şirketleri ile tur operatörlerine pazarlama faaliyetlerinde destekte bulunulacaktır.
Tedbir 424.4. Başta ana ve yükselen hedef pazarlar olmak üzere yurt dışında algı ve imaj araştırmaları yapılarak bu kapsamda yönetim planları hazırlanacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, İletişim Başkanlığı, Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı, İlgili STK'lar	1. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı tarafından kurulan Ülke Markalaşma Komitesi tarafından yürütülen Türkiye'nin yurtdışında imajının geliştirilmesi ve Türkiye markasının güçlendirilmesi çalışmalarına katkı verilecektir. 2. 2020 yılı ilk çeyreğinde başlanan algı ve imaj çalışmalarına 2021 yılında da devam edilecek, elde edilen verilerle yönetim planları hazırlanacak ve güncellenecektir. 3. 2019 yılında yapılan global algı ve pazar araştırmasının sonuçları doğrultusunda 2021 yılı tanıtım, halkla ilişkiler ve turizm pazarlama stratejileri belirlenecektir.
Tedbir 424.6. Risk ve kriz durumlarından sektörün etkilenmemesi için risk ve kriz yönetim planları hazırlanacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı , İlgili STK'lar	1. Covid-19 pandemisinin turizm sektörü üzerindeki olumsuz etkisini bertaraf edecek çalışmalar yürütülecektir. 2. Ana Kriz Eylem Planı güncellenecektir.
Daha fazla gelir bırakan turizm çeşitlerinin geliştirilmesi, konaklama süresinin uzatılması, konaklama dışı harcama alanlarının yaratılması ve harcama eğilimi yüksek ziyaretçilere ulaşılması yoluyla kişi başı harcama artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.425)		
Tedbir 425.1. Gastronomi, golf, sağlık, kruvaziyer, düğün, inanç, kongre ve alışveriş gibi daha fazla gelir bırakan turizm çeşitlerine yönelik talebin yüksek olduğu pazarlar tespit edilecek ve bu ülkelerden ziyaretçi sayısının artırılmasına ilişkin çalışmalar yürütülecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı, İlgili Kurum ve Kuruluşlar, İlgili STK'lar	1. Yıl boyunca turizm geliri getirecek şekilde ve harcama eğilimi yüksek turisti hedefleyen turizm ürünleri hazırlanacak ve dijital platformda tanıtılacaktır.

Tedbir 425.2. Ortalama konaklama süresini artıracak ve turizmin yılın tamamına yayılmasını sağlayacak sağlık turizminin geliştirilmesi için tanıtım ve yatırım faaliyetleri yürütülecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı, Uluslararası Sağlık Hizmetleri Anonim Şirketi (USHAŞ), İlgili STK'lar	1. Covid-19 pandemisi sonrası dönemde birçok ülkede açığa çıkan sağlık sektöründeki zafiyetleri fırsata çevirmek amacıyla ülkemizdeki sağlık turizmi potansiyeline yönelik projeler hayata geçirilecek ve bu kapsamda özellikle ileri yaş turizmi ile termal turizme yönelik tanıtım stratejileri geliştirilecektir.
Tedbir 425.3. İçerdiği farklı kullanımlarla turizm çeşitliliği sunan, bütüncül planlanmış turizm kentleri hayata geçirilerek ziyaretçilerin konaklama süreleri artırılacak, alışveriş, eğlence ve sportif faaliyetlerle konaklama dışı harcamaları artırılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Yerel Yönetimler, TTYD	1. Didim ve Çeşme Turizm Kentleri kapsamında tahsis edilmesi düşünülen taşınmazların tasarruf haklarının Bakanlığa alınmasına yönelik iş ve işlemler tamamlanacaktır.
Tedbir 425.4. Büyük ölçekli turizm yatırımlarının gerçekleştirilmesine yönelik planlama ve arazi tahsis çalışmaları yapılacak, sürdürülebilir bir anlayışla turizmin çeşitlendirilmesi ve sezonun uzatılması amacıyla turizm altyapı yatırımları gerçekleştirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Yerel Yönetimler, TTYD	1. Çeşme Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgeleri (KTKGB) bütününde etüd ve planlama çalışmalarını yürütmek üzere, Bakanlık ve yerel paydaşlarla oluşturulan Proje Ortak Tasarım Ekibi faaliyetlerine devam edecek, alandaki gerekli kamulaştırma işlemleri yapılacaktır. 2. Didim KTKGB kapsamında yer alan hazine mülkiyetindeki taşınmazın jeolojik etüdü yapımı tamamlanacak, kamu taşınmazlarının Kültür ve Turizm Bakanlığı tasarrufuna alınmasına yönelik işlemler tamamlanacaktır. 3. Golf turizmine açılmak üzere Side Turizm Bölgesindeki kamu taşınmazlarının tasarruf haklarının Bakanlığa devrine ilişkin işlemler tamamlanacaktır.
Tedbir 425.5. Turizm değerlerimiz destinasyon bazında gruplandırılarak tanıtılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı, İlgili STK'lar	1. Kruvaziyer, kayak, sağlık ve golf turizmi gibi destinasyon ve tesise bağlı branşlarda sektör temsilcileriyle işbirliğinde mikro siteler hazırlanacaktır. 2. Beş duyuya hitap eden (gör-tat-kokla-dokun-dinle) yeni nesil rota tasarımları kapsamında, farklı illeri kapsayan 30 inanç, 54 bisiklet, 30 gastronomi, 15 mavi yolculuk rotasının içerik çalışmasına devam edilecek ve yeni rotalar geliştirilecektir.

Tedbir 425.6. Deniz turizmine katkı sağlamak üzere, talebe ve doğal özelliklere uygun projelendirilmiş yat limanlarının yapılabilir bulunması halinde KÖİ modeli ile hayata geçirilmesi sağlanacak, Plan döneminde başlanacak yat limanı yatırımları ile yat bağlama kapasitesinde yaklaşık 4.500 yatlık kapasite artışı gerçekleştirilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Yerel Yönetimler	1. Yenifoça Yat Limanı üstyapı ihalesi yapılacak ve yapımına başlanacaktır.
Tedbir 425.7. İstanbul'u kruvaziyer seyahatin başlangıç - bitiş noktası yapmak amacıyla yeni bir kruvaziyer liman yapılacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi	1. Yenikapı Kruvaziyer Limanı yapımı KÖİ modeliyle ihale edilecektir
Tedbir 425.10. Turizm sektörüne ilişkin dağınık haldeki mevzuat günümüzün ihtiyaçlarına göre gözden geçirilmek suretiyle sektörü ilgilendiren tüm hususlara ilişkin Turizm Temel Yasası çıkarılacak; turizm hizmetlerinin çeşitlendirilmesi, yatırımların desteklenmesi, turizm işletmeciliğinin teşvik edilmesi ve sektör üzerindeki maliyetlerin azaltılması sağlanacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Üniversiteler, İlgili Kurum ve Kuruluşlar, İlgili STK'lar	1. 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanununda değişiklik yapılmasına yönelik olarak gerekli çalışmalar tamamlanacak, ikincil mevzuat çalışmaları yürütülecektir.
Her bir destinasyon özelinde ve odaklı anlayış çerçevesinde; planlama hiyerarşisi gözetilerek yatırım planlaması dâhil turizmin gelişimi ve yönetimi bütüncül olarak ele alınacak; çevreye duyarlı ve sorumlu turizm anlayışı ile sürdürülebilir turizm uygulamaları geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.426)		
Tedbir 426.2. Kıyı alanlarının turizm sektörünün talepleri ile entegre bir şekilde koruma-kullanma dengesi dikkate alınarak bütünleşik yönetimi ve planlaması yapılacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Yerel Yönetimler	1. Ordu-Giresun-Trabzon İlleri Bütünleşik Kıyı Alanları Planlama Projesi çalışması tamamlanacaktır.
Tedbir 426.3. Koruma kullanma dengesi gözetilerek turizm alanlarının taşıma kapasiteleri tespit edilecek ve alanlar buna göre yönetilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Yerel Yönetimler	1. Antalya, Muğla ve İzmir illerinde ilan edilmiş KTKGB'ler ile TM'lerin kıyı kesimlerinde mevcut ve planlanan yatak kapasitelerinin tespit edilmesi, haritalandırılması ve raporlanması çalışmaları tamamlanacaktır.

Tedbir 426.4. Turizm bölgelerindeki içme suyu, kanalizasyon, katı atık bertaraf ve atık su arıtma altyapı yatırımları gerçekleştirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), İller Bankası, Mahalli İdareler, İlgili STK'lar	1. Bodrum İçmeler-Torba atıksu arıtma tesisi ve bağlantılı altyapı tesisleri ihalesi yapılacak ve yapımına başlanacaktır.
Tedbir 426.5. Sürdürülebilir turizm anlayışı çerçevesinde; çevreye duyarlı turizm tesislerinin sayısının artırılması ve niteliklerinin geliştirilmesine yönelik mevzuat düzenlemesi yapılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, İlgili STK'lar	1. Turizm tesislerinin faaliyetlerini çevreye duyarlı şekilde sürdürmeleri ve bu nitelikteki tesislerin sayısının artırılmasına yönelik mevzuat çalışması yapılacaktır.
Tedbir 426.7. Turizm Bölgelerinde ücretsiz halk plajları yapımı gerçekleştirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Mahalli İdareler, İlgili STK'lar	1. Manavgat, Kemer ve Marmaris'te halk plajları hayata geçirilecektir.
Turizm sektöründe daha yüksek standartlarda hizmet sunumu sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.427)		
Tedbir 427.1. Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Milli Eğitim Bakanlığı arasında imzalanan protokol çerçevesinde yürütülecek uygulamalı eğitim programı ile turizm sektörünün ihtiyacı olan nitelikli ara eleman ihtiyacı karşılanacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, İlgili STK'lar	1. Milli Eğitim Bakanlığı ile Kültür ve Turizm Bakanlığı arasında yenilenen protokol doğrultusunda turizm alanındaki 50 Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, konaklama tesisleri ile eşleştirilecek; öğrencilere işletmelerce burs verilmesi ve staj yaptırılması sağlanacaktır.
Tedbir 427.2. Turizm sektörü çalışanları için Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından düzenlenen eğitim programlarına sektörün daha fazla katılım sağlamasına yönelik çalışmalar yürütülecek ve talebi karşılayacak şekilde eğitimler verilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler, İlgili STK'lar	1. Bakanlıkça 4.000 sektör çalışanına eğitim verilecektir.
Tedbir 427.5. Turizm hizmetlerinde kullanılacak olan tesislerin standartlarının yükseltilmesini sağlamak üzere tesislerin belgelendirilmesine ilişkin sistem yeniden düzenlenecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), İlgili STK'lar	1. Başta konaklama tesisleri olmak üzere turizm tesislerinin tamamının Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından belgelendirilmesine yönelik mevzuat çalışması yapılacaktır. 2. Covid-19 pandemisi sonrası normalleşme döneminde uygulanmak üzere başlatılan Güvenli Turizm Sertifikasyon Programı sürekli ve kalıcı hale getirilecektir. 3. Sektörün öncelikleri doğrultusunda tanıtım, pazarlama ve sektörün hizmet kalitesini artırıcı faaliyetler ve turizm yatırımları desteklenmeye devam edecektir.

Tedbir 427.6. Üniversitelerin turizm ile ilgili bölümlerinde okuyan öğrencilerin sektörle ilişkisinin kurulması sağlanacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Üniversiteler, İlgili STK'lar	1. Üniversitelerde düzenlenecek protokoller çerçevesinde başta gastronomi ve kültür olmak üzere ilgili alanlarda öğrenim gören öğrencilerin turizm işletmelerinde staj yapmaları ve üniversitelerle işletmeler arası işbirliğinin artırılması sağlanacaktır.
Başta internet tabanlı uygulamalar olmak üzere turizm sektörünün paylaşım ekonomisinden daha etkin faydalanabilmesine yönelik düzenlemeler yapılacak, sektördeki Ar-Ge faaliyetleri ile teknolojiye dayalı uygulamalar desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.428)		
Tedbir 428.1. Turizmde dijitalleşme oranları ve sektörün dijitalleşme konusuna yatkınlığı araştırması yapılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı, İlgili STK'lar	1. Turizmde dijitalleşme oranları ve sektörün dijitalleşme yatkınlığı konusunda araştırma yapılacak kurumlar tespit edilecek ve araştırma ölçeği belirlenecektir.
Tedbir 428.2. Turizm sektöründe ürün geliştirme, tanıtım ve pazarlamada kullanılmasına yönelik büyük verinin toplanması ve analizi çalışması yürütülecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı , İlgili Kurum ve Kuruluşlar, Üniversiteler, İlgili STK'lar	1. Büyük verinin toplanması ile ilgili çalışmalara devam edilecek, veri analiz aşaması tamamlandıktan sonra kamu kurumları ve özel sektör ile entegrasyonu sağlanacaktır. 2. Başlanmış olan nokta bazlı veri girişi çalışmalarına devam edilecektir.
Tedbir 428.3. Teknoloji destekli olarak ziyaretçi deneyimini artırıcı projeler geliştirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı	1. Goturkey.com ve turkishmuseums.com internet sitelerinin altyapılarına ilişkin çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 428.4. Yurt dışı menşeli mobil ve internet uygulamalarına yönelik mali hususlar başta olmak üzere ülkemiz mevzuatının uyumlaştırılması sağlanacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, İlgili Kurum ve Kuruluşlar, İlgili STK'lar	1.1618 sayılı Seyahat Acentaları ve Seyahat Acentaları Birliği Kanununda, bilişim araç ve ortamlarında yürütülecek seyahat acentalığı faaliyetlerine yönelik düzenlemeleri de kapsayan mevzuat değişikliği hazırlıkları tamamlanacaktır.
Tedbir 428.6. Uygulama farklılıklarını ve bürokratik zorlukları ortadan kaldırmak üzere turizm yatırım süreci elektronik ortama taşınacak ve yatırımcıya iş yapma kolaylığı getirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1.Turizm yatırım süreci gözden geçirilecek, kolaylaştırılacak ve sürecin elektronik ortama taşınması çalışmaları yapılacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2019	2020(1)	2021(2)
Turizm Geliri	Milyar Dolar	34,5	12,1	23,3
Ziyaretçi Sayısı	Milyon Kişi	51,7	17,0	31,4
Yabancı Ziyaretçi Sayısı		45,1	14,5	26,7
Ziyaretçi Başına Ortalama Harcama	Dolar	666	712	742
Ortalama Konaklama Süresi	Gece	9,8	10,3	10
Ziyaretçi Başına Gecelik Gelir	Dolar	68	69	74

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2.2.3. Sektörel Politikalar

2.2.3.1. Kamu Yatırım Politikaları

a) Mevcut Durum

2020 yılı kamu yatırım uygulamalarında; sektörel, bölgesel ve proje bazındaki öncelikler dikkate alınarak ekonomik ve sosyal altyapıyı geliştirecek yatırımlara ağırlık verilmiştir. 2020 Yılı Yatırım Programı sene başı değerleri dikkate alındığında, mahalli idare yatırımları ve yatırım işçilik giderleri hariç olmak üzere; toplam tutarı 1.059,1 milyar TL, 2019 yılı sonu kümülatif harcaması 416,1 milyar TL ve 2020 yılı başlangıç ödeneği 77,1 milyar TL olan 2.994 kamu yatırım projesi yürütülmektedir.

2020 Yılı Yatırım Programı kapsamındaki 77,1 milyar TL'lik yatırım ödeneğinden en yüksek payı yüzde 31,5 ile ulaştırma sektörü alırken, enerji sektörünün payı yüzde 15,4, eğitim sektörünün payı yüzde 11,8, sağlık sektörünün payı yüzde 7,9 ve tarım sektörünün payı yüzde 6,3'tür. Madencilik, imalat, turizm, konut, içme suyu ve kanalizasyon, teknolojik araştırma, güvenlik, adalet, çevre gibi diğer sektörlerin toplam payı ise yüzde 27,1'dir.

2021-2023 dönemi Orta Vadeli Mali Planında ilan edilen kuruluşların yatırım teklif tavanları dikkate alındığında 2021 yılında yatırım projelerine ayrılan kaynağın önemli ölçüde artırılması hedeflenmiştir. 2021 Yılı Merkezi Yönetim Bütçesi Kanun Teklifinde 2020 yılı sene başında 56,6 milyar TL olan merkezi yönetim bütçesi kapsamındaki sermaye gideri ödeneklerinin 2021 yılında yüzde 83 oranında artarak 103,7 milyar TL'ye ulaşması öngörülmüştür. Benzer şekilde, 08/10/2020 tarihli ve 31268 mükerrer sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 2020/12 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi eki 2021-2023 Dönemi Yatırım Programı Hazırlama Rehberinde yer alan 2021 yılı KİT yatırım teklif tavanları da 2020 yılında 24,3 milyar TL olan seviyesinden 43,5 milyar TL seviyesine çıkarılmıştır.

Ülkemizde, Yap-İşlet-Devret (YİD), Yap-İşlet (Yİ), Yap-Kirala-Devret (YKD) ve İşletme Hakkı Devri (İHD) olmak üzere dört temel Kamu Özel İşbirliği (KÖİ) modeli uygulanmaktadır. Söz konusu modellerle 1986 yılından başlamak üzere, Ağustos 2020 itibarıyla 252 KÖİ projesi için uygulama sözleşmesi imzalanmıştır. Uygulama sözleşmesi imzalanan projelerin toplam yatırım büyüklüğü 2020 yılı fiyatlarıyla 78,1 milyar ABD dolarına

ulaşmaktadır. Bu tutar içinde ulaştırma sektörü 44,8 milyar ABD doları yatırım tutarı ile ilk sırada yer almakta olup bunu 18,7 milyar ABD doları ile enerji, 10,8 milyar ABD doları ile sağlık sektörü takip etmektedir. Mevcut durumda, 227 proje işletmeye alınmış olup 25 projenin yürütülmesine devam edilmektedir.

TABLO II: 27- Genel Devlet Sabit Sermaye Yatırımlarının GSYH İçindeki Payı

(Yüzde)

Ülkeler	2011-2015	2016	2017	2018	2019	2020
Avro Bölgesi Ortalaması	**3,4**	**3,0**	**3,2**	**3,4**	**3,2**	**3,5**
Belçika	2,5	2,4	2,4	2,6	2,6	2,4
Almanya	2,2	2,2	2,3	2,4	2,5	2,8
Estonya	5,4	4,7	5,7	5,3	4,9	5,6
İrlanda	2,1	1,9	1,8	2,0	2,3	2,7
Yunanistan	3,2	3,5	4,4	3,0	2,2	2,1
İspanya	2,7	2,0	2,0	2,1	2,0	2,3
Fransa	3,8	3,4	3,3	3,4	3,6	4,0
İtalya	2,6	2,3	2,2	2,1	2,3	2,6
Letonya	4,8	3,5	4,6	5,5	4,9	5,2
Litvanya	3,9	3,0	3,2	3,2	3,1	3,5
Lüksemburg	4,0	3,9	4,2	4,0	4,3	5,1
Malta	3,3	2,5	2,5	3,1	3,8	4,7
Hollanda	3,7	3,5	3,4	3,3	3,4	3,6
Avusturya	3,0	3,0	3,1	3,0	3,0	3,2
Portekiz	2,5	1,5	1,8	1,9	1,9	2,3
Slovenya	4,5	3,1	3,0	3,5	3,8	4,1
Slovakya	4,2	3,4	3,4	3,7	3,6	3,7
Finlandiya	4,0	4,1	4,1	4,2	4,2	4,8
Avro Bölgesi Dışı AB Ort.	**4,2**	**3,4**	**3,3**	**3,9**	**4,1**	**4,2**
Bulgaristan	4,6	2,7	2,3	3,1	3,2	3,7
Çekya	4,3	3,3	3,4	4,2	4,4	4,6
Danimarka	3,7	3,8	3,4	3,4	3,3	3,6
Hırvatistan	3,7	3,3	2,8	3,5	4,3	4,3
Macaristan	4,7	3,2	4,5	5,9	6,0	5,8
Polonya	4,8	3,3	3,8	4,7	4,3	4,3
Romanya	4,8	3,6	2,6	2,7	3,4	3,3
İsveç	4,4	4,4	4,6	4,9	4,9	5,2
Birleşik Krallık	2,7	2,6	2,7	2,7	2,8	3,0
AB Ortalaması	**3,7**	**3,1**	**3,2**	**3,5**	**3,5**	**3,7**
ABD	**3,5**	**3,2**	**3,2**	**3,2**	**3,4**	**3,9**
Japonya	**3,8**	**3,7**	**3,7**	**3,8**	**3,9**	**4,2**
Türkiye	**3,6**	**3,7**	**3,9**	**4,0**	**2,8**	**2,8**

Kaynak: Avrupa Komisyonu Ekonomik Tahminler Raporu, İlkbahar 2020; Strateji ve Bütçe Başkanlığı

b) Amaç

Kamu sabit sermaye yatırımlarına ilişkin kaynakların artırılması, yatırım programının rasyonelleştirilmesi, ayrılan kaynakların başta öncelikli sektörler ve gelişme alanları için belirlenmiş hedeflere tahsisi olmak üzere etkin şekilde ve sonuç odaklı kullanılması, KÖİ uygulamalarının makroekonomik politikalarla uyumunun sağlanması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Kamu yatırım yönetim sürecinin güçlendirilmesi, gerekli müdahalelerin zamanında yapılması ve daha etkili sonuçlara ulaşılması için yerel yönetimleri de kapsayacak şekilde tüm kurumlarda KÖİ dâhil yatırım projelerinin hazırlanması, uygulanması, izlenmesi ve değerlendirilmesi süreçlerinde standardizasyon sağlanacak ve kurumsal kapasite artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.435)		
Tedbir 435.1. Kamu ve KÖİ yatırımları için proje hazırlık, uygulama, izleme ve değerlendirme konularında eğitim programları düzenlenecektir.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S)	1. Yatırımcı kuruluşlardan gelen talepler doğrultusunda proje hazırlık, izleme ve değerlendirme konularında eğitimler verilecektir.
Tedbir 435.2. Kamu yatırımları için proje hazırlık, uygulama, izleme ve değerlendirme konularında standart rehberler hazırlanacaktır	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S)	1. Yatırım Programı sürecinin etkinliğini artırmak üzere kamu kurum ve kuruluşlarına yönelik yatırım projelerinde kullanacakları ticari ve finansal analiz konulu rehber nihai hale getirilecektir.
Tedbir 435.4. KÖİ projeleri için hazırlık, ihale ve sözleşme hususlarında standart rehberler hazırlanacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S)	1. KÖİ Projelerinin hazırlık aşamasında kullanılmak üzere Fizibilite Raporu Hazırlama Rehberi nihai hale getirilecektir. 2. Harcama Getirisi Analizi Modeli oluşturulacak ve buna ilişkin rehber nihai hale getirilecektir. 3. Sözleşme standardizasyonu ve yönetimine ilişkin bir rehber hazırlanacaktır.

2.2.3.2. Bilim, Teknoloji ve Yenilik

a) Mevcut Durum

Ar-Ge harcamalarında yıllar itibarıyla artış yaşanmış ve Ar-Ge harcamalarının GSYH'ya oranı 2019 yılında yüzde 1,06'ya ulaşmıştır. Benzer şekilde, Ar-Ge ve yenilik ekosisteminin önemli unsurlarından olan araştırmacı insan gücünde de gelişim sağlanmış olup 2019 yılı itibarıyla tam zaman eşdeğer (TZE) araştırmacı ve TZE Ar-Ge personeli sayıları sırasıyla 135.515 ve 182.847 olarak gerçekleşmiştir. Bununla birlikte, toplam TZE Ar-Ge personelinin yüzde 19,8'i doktora ve üstü derecesine sahiptir.

Ar-Ge ve yenilik ekosisteminin güçlendirilmesi amacıyla kamu ve özel kesim Ar-Ge faaliyetlerinin geliştirilmesine yönelik kamu kaynaklarından yapılan bütçe tahsisi önemini korumaktadır. Bu kapsamda, 2019 yılında merkezi yönetim bütçesinden Ar-Ge faaliyetleri için 14,9 milyar TL harcama yapılmıştır. Ayrıca, kamunun dolaylı Ar-Ge desteği 2019 yılında 6,4 milyar TL'ye yükselmiştir.

Bilim, Teknoloji ve Yenilik Politikaları Kurulu, 2035 Teknoloji Öngörüsü ile buna ilişkin teknoloji yol haritalarının ve ülkemiz için kritik gelişme alanlarına yönelik politika raporlarının hazırlanmasına ve yeniliği tetikleyecek arayüz ve yönetişim yapılarının tasarlanmasına ilişkin çalışmalar yürütmektedir.

Ar-Ge harcamalarının yaklaşık yüzde 29,2'sini gerçekleştiren üniversitelerde yüksek katma değerli üretimi destekleyecek nitelikte Ar-Ge ve yenilik faaliyetlerini artırmak amacıyla 11 üniversite, araştırma üniversitesi olarak belirlenmiş olup bu üniversitelerin performanslarının izlenmesi ve özel programlarla desteklenmesine yönelik çalışmalara devam edilmektedir. Bununla birlikte, yükseköğretim kurumlarında yürütülen bilimsel araştırma projelerine yönelik olarak 2547 sayılı Kanunda 15/04/2020 tarihinde yapılan düzenleme ile ulusal veya uluslararası kuruluşlar tarafından desteklenen bilimsel araştırma projelerine kaynak aktarılabilmesine ve proje değerlendirmelerinde görev alacak uzmanlara ödeme yapılabilmesine yönelik hükümler ihdas edilmiştir. Ayrıca, birden fazla üniversitenin katılımıyla ortak uygulama ve araştırma merkezi kurulabilmesi imkânı sağlanmıştır. Bu düzenlemelere dayanılarak Yükseköğretim Kurumlarında Ortak Uygulama ve Araştırma Merkezleri Yönetmeliği yayımlanmış ve Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma Projeleri Hakkında Yönetmelikte değişiklikler yapılmıştır.

Araştırma altyapılarının daha etkin kullanımını ve sürdürülebilirliğini sağlamak üzere 2014 yılında yayımlanan 6550 sayılı Araştırma Altyapılarının Desteklenmesine Dair Kanun çerçevesinde dört araştırma altyapısı desteklenmekte ve bu altyapıların performans izleme süreçleri devam etmektedir. Bununla birlikte Kanun kapsamına üç yeni araştırma altyapısının dâhil edilmesine ilişkin çalışmalar yürütülmektedir. Ayrıca, Kanunun uygulamasına yönelik ikincil mevzuatın değiştirilmesine ilişkin çalışmalara devam edilmektedir.

TABLO II: 28- Bilim ve Teknoloji Alanındaki Temel Göstergeler

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Ar-Ge Harcamalarının GSYH İçindeki Payı (Yüzde)	0,81	0,86	0,88	0,94	0,95	1,03	1,06
Gayri Safi Yurt içi Ar-Ge Harcaması (Milyon TL - Cari Fiyatlarla)	14 807	17 598	20 615	24 641	29 855	38 534	45 954
Ar-Ge Harcamalarını Gerçekleştiren Sektörler (Yüzde)							
Yükseköğretim	42,1	40,5	39,7	36,3	33,5	30,3	29,2
Özel Sektör	47,5	49,8	50,0	54,2	56,9	60,4	64,2
Kamu	10,4	9,7	10,3	9,5	9,6	9,3	6,6
TZE Cinsinden Toplam Ar-Ge Personeli Sayısı	112 969	115 444	122 288	136 953	153 552	172 119	182 847
TZE Cinsinden Ar-Ge Personelinin Sektörel Dağılımı (Yüzde)							
Yükseköğretim	37,7	35,7	35,4	38,4	35,3	32,8	32,3
Özel Sektör	51,7	53,7	54,5	53,0	57,3	60,6	62,9
Kamu	10,6	10,6	10,1	8,6	7,4	6,6	4,8
10.000 Çalışan Kişi Başına Düşen TZE Ar-Ge Personeli Sayısı	46	45	46	50	54	60	65

Kaynak: TÜİK, TÜBİTAK

AB Ufuk 2020 Programından ülkemizin daha fazla faydalanabilmesi amacıyla TÜBİTAK koordinasyonunda yönlendirme, bilgilendirme ve teşvik faaliyetleri sürdürülmektedir. Söz konusu program kapsamında 2020 yılında açılan çağrıların yaklaşık yüzde 60'ının sonuçları açıklanmış olup 12 kamu kuruluşu, 44 üniversite/araştırma merkezi, 63 özel sektör kuruluşu ve 7 kâr amacı gütmeyen kuruluş tarafından sunulan toplam 77 projenin destek almasıyla

44,7 milyon Avro geri dönüş sağlanmıştır. Böylelikle Ufuk 2020 Programı kapsamında Eylül 2020 itibarıyla ülkemize 267,1 milyon Avro fon dönüşü gerçekleşmiştir. Söz konusu program 2020 yılında tamamlanacak olup 2021-2027 yıllarını kapsayan Ufuk Avrupa Programı uygulanmaya başlanılacaktır. Ufuk Avrupa Programına ülkemizin katılımına ilişkin hazırlık çalışmaları ilgili kurum ve kuruluşlarla koordinasyon halinde yürütülmektedir.

Ülkemizin Antarktika alanında uluslararası arenada temsili ve işbirliği potansiyelinin hayata geçirilebilmesi için başlatılan Antarktika Bilimsel Araştırma ve Bilim Üssü Projesi kapsamında 2017 yılından itibaren Antarktika kıtasına dört ulusal sefer düzenlenmiş ve bu seferler kapsamında 55 proje desteklenmiştir. Ayrıca, Antarktika'ya Kalıcı Bilim Üssü Kurulması Projesi kapsamında, Otomatik Meteoroloji Gözlem İstasyonu kurulumu gerçekleştirilmiştir. Bunun yanısıra Ulusal Kutup Bilim Programı (2018-2022) yürürlüğe konulmuş olup öncelikli araştırma temaları, insan kaynakları, uluslararası işbirlikleri, eğitim, tanıtım ve halka erişim, bilim seferleri ve lojistik ile Türk Bilim Üssü odağında çalışmalara devam edilmektedir. Projenin etkin, sürdürülebilir ve kurumsal bir yapı altında yürütülmesi amacıyla TÜBİTAK MAM Kutup Araştırmaları Enstitüsü kurulmuştur.

Ülkemizin havacılık ve uzay alanında rekabet gücünün artırılması için havacılık ve uzay teknolojilerine yönelik bilimsel ve teknolojik altyapıların ve insan kaynağının geliştirilmesi, kapasite ve yeteneklerinin artırılması, havacılık ve uzay sanayinin geliştirilmesi görevlerini yürütmek üzere Aralık 2018'de Türkiye Uzay Ajansı kurulmuştur. Söz konusu Ajansın kurumsal yapılanmasına ve kapasitesinin geliştirilmesine yönelik çalışmalara başlanmıştır.

b) Amaç

Etkin işleyen bir araştırma ve yenilik ekosistemi oluşturularak bilgi üretme ve kullanma kapasitesinin geliştirilmesi, yüksek katma değerli ürün ve hizmetleri destekleyecek nitelikte Ar-Ge ve yenilik faaliyetlerinin artırılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Üniversitelerin Ar-Ge ekosistemindeki rolleri güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.440)		
Tedbir 440.3. Üniversitelerin, yüksek katma değerli üretimi destekleyecek nitelikte Ar-Ge ve yenilik faaliyetleri gerçekleştirebilmeleri için Araştırma Üniversitesi programı güçlendirilecek, bu programa dâhil üniversitelerin özel desteklerle kapasiteleri artırılacaktır	YÖK (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, TÜBİTAK	1. Araştırma üniversitelerinin performansları izlenecek, üniversiteler içerisinden başarılı olanlara bilimsel araştırma çalışmaları için ilave kaynak sağlanacaktır.

Araştırma altyapılarının, öncül araştırmalar yapan, nitelikli insan gücü istihdam eden ve özel sektörle işbirliği içinde çalışan bir yapıyla Ar-Ge ve yenilik ekosistemindeki etkinliklerinin artırılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.441)		
Tedbir 441.1. Yükseköğretim ve kamu kurumları bünyesindeki araştırma altyapılarının erişilebilirliğinin artırılması ve mükerrer yatırımların önlenmesini teminen altyapılardaki makine-teçhizat, insan kaynağı, araştırma faaliyetleri ve test hizmetlerine ilişkin güncel bilgilerin yer aldığı envanter hazırlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TÜBİTAK, YÖK, Üniversiteler	1. Yükseköğretim ve kamu kurumları bünyesindeki araştırma altyapılarına ilişkin güncel verilerin yer aldığı ve veri doğrulamasının sağlandığı envanter sistemine ilişkin hazırlıklar tamamlanacaktır.
Tedbir 441.2. 6550 sayılı Araştırma Altyapılarının Desteklenmesine Dair Kanun kapsamında kritik teknolojilerde uzmanlaşmış altyapı sayısı artırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, YÖK	1. 6550 sayılı Kanun kapsamında yeterlik değerlendirmesine tabi tutulacak araştırma altyapıları kritik teknolojilere yönelik yetkinlikleri de dikkate alınarak belirlenecektir.
Tedbir 441.3. 6550 sayılı Kanun kapsamındaki araştırma altyapılarının çıktı ve etki odaklı performanslarının izlenmesine ve kritik teknoloji alanlarında ürün misyonları doğrultusunda çalışmalarını teşvik etmeye yönelik düzenlemeler yapılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, YÖK	1.6550 sayılı Kanun kapsamındaki araştırma altyapılarının, çıktı ve etkiyi dikkate alan ve kritik teknolojilerde ürün hedeflerinin belirlenmesi yönünde güncellenen performans izleme dokümanları kapsamında yıllık izleme süreci gerçekleştirilecektir.
Ar-Ge personeli sayısı ve niteliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.442)		
Tedbir 442.1. Araştırma üniversitelerinde doktora sonrası sözleşmeli araştırmacı istihdamı artırılacaktır.	YÖK (S), TÜBİTAK	1. Araştırma üniversitelerinde doktora sonrası sözleşmeli araştırmacı istihdamını artırmak üzere ihtiyaçlar tespit edilecek, bu doğrultuda mevzuat gözden geçirilerek gerekli iyileştirmeler yapılması yönünde çalışmalara başlanacaktır.
Tedbir 442.2. Yurt dışında üst seviye bilimsel ve teknolojik çalışmalar yürüten nitelikli araştırmacıların Uluslararası Lider Araştırmacılar Programı kapsamında Türkiye'ye gelmeleri ve araştırmacı yetiştirmeleri desteklenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, YÖK	1.Uluslararası Lider Araştırmacılar Destek Programı kapsamında yeni çağrıya çıkılacaktır.
Tedbir 442.6. Araştırma deneyimine sahip nitelikli insan kaynağının artırılmasını teminen kamu destekli Ar-Ge projelerinde daha fazla lisans, yüksek lisans ve doktora bursiyerinin yer alması sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, YÖK	1. Stajyer Araştırmacı Burs Programı (STAR) kapsamında çağrıya çıkılacak ve program kapsamında desteklenen bursiyerlerin lisans, yüksek lisans ve doktora bursiyeri olarak projelerde yer alması sağlanacaktır.

Temel bilimlerde nitelikli araştırmacı insan gücü kapasitesi ve araştırma faaliyetleri, öncelikli sektörler ve teknoloji alanlarındaki ihtiyaçlara yönelik artırılacak, söz konusu alanlara yönelik özel lisansüstü burs programları geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.443)		
Tedbir 443.1. Temel bilimlere yönelik lisansüstü burs miktarı ve faydalanan sayısı artırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, YÖK	1. Temel bilimler alanında ülkemizin lisansüstü seviyesinde ihtiyaç duyduğu bilim insanlarının yetiştirilmesini teşvik etmek amacıyla Yurt İçi Lisansüstü Burs Programı kapsamında iki defa çağrıya çıkılacaktır.
Tedbir 443.2. Özel sektör Ar-Ge merkezlerinin, üniversiteler ve araştırma altyapılarıyla birlikte yürütecekleri teknoloji hazırlık seviyesi 1-3 arasındaki araştırma projeleri desteklenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığ (S), TÜBİTAK	1. Hedef odaklı destek mekanizmasının geliştirilebilmesi için mevzuat çalışmaları yapılacak, çağrı hazırlıkları tamamlanacaktır.
Tedbir 443.3. Temel ve uygulamalı alanlarda katma değer açısından yüksek etki yaratması muhtemel öncül araştırma projeleri desteklenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, YÖK	1. Ulusal Öncü Araştırmacılar ve Avrupa Araştırma Konseyi (ERC) Projeleri Güçlendirme Destekleri kapsamında başvurular alınarak araştırmalar desteklenecektir.
Tedbir 443.4. Bilim alanlarına yönelik nitelikli çalışmalar ile öncü ve çığır açıcı araştırmaları desteklemek üzere ve özellikle temel bilimler alanında araştırmacı insan gücü kapasitesinin artırılmasına yönelik ulusal ve uluslararası eğitim ve araştırma temalı bilimsel etkinlikler gerçekleştirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, TÜBİTAK, TÜBA, Üniversiteler	1. TÜBİTAK Temel Bilimler Araştırma Enstitüsü tarafından temel bilim alanlarında, dünyanın önde gelen bilim insanlarının katılımıyla uluslararası düzeyde bilimsel etkinlikler gerçekleştirilecektir. 2. TÜBA Yurtdışı Bilim İnsanı Davet Programı kapsamında öncü ve çığır açıcı araştırmacıların ülkemizdeki bilim insanlarıyla bir araya geleceği çalıştaylar düzenlenecek, bilimsel tematik arama konferansları düzenlenecektir. 3. Ulusal ve uluslararası ölçekte, alanlarında öne çıkan uzman ve araştırmacıların veritabanı oluşturulacaktır.

Başta AB ülkeleriyle olmak üzere Ar-Ge faaliyetleri, araştırma altyapıları ve araştırmacı insan gücü bakımından bölgesel ve küresel düzeyde işbirlikleri geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.444)		
Tedbir 444.1. AB Araştırma ve İnovasyon Çerçeve Programlarına nitelikli projeler yoluyla katılımın sağlanması ve programların geri dönüş oranının artırılmasına yönelik tanıtım, bilgilendirme ve kapasite geliştirme çalışmaları ile destek ve ödül programları gerçekleştirilecek ve Avrupa Araştırma Alanına entegrasyonun sağlanmasını teminen ulusal programlar AB Çerçeve Programlarıyla uyumlu ve tamamlayıcı hale getirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, TÜBİTAK, Üniversiteler, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Ufuk Avrupa Programına katılımla ilgili hazırlık çalışmaları yürütülecektir. 2. Ufuk Avrupa Programının tanıtımının yapılacağı konferans düzenlenecektir. 3. Bilgi Çoğaltıcıları Sisteminde yer alan kurum ve kuruluşlara üç kapasite geliştirme eğitimi verilecektir. 4. Çerçeve Programlarına yönelik sekiz uluslararası danışma grubu toplantısı yapılacaktır. 5. Ufuk Avrupa Programına yönelik dokuz bilgi günü etkinliği düzenlenecektir.
Türkiye'de teknoloji üreten insan kaynağının geliştirilmesine yönelik olarak gençlerin erken yaşlardan itibaren teknoloji alanında gelişimleri sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.445)		
Tedbir 445.1. Deneyap Teknoloji Atölyeleri yaygınlaştırılacak, 50 bin gencin teknoloji eğitimi alması sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Gençlik ve Spor Bakanlığı, TÜBİTAK, İlgili STK'lar	1.Deneyap Teknoloji Atölye sayısı artırılacak, mevcut atölyelerin gelişimine yönelik çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 445.2. Bilim atölyeleri ve gezici bilim sergileri daha ulaşılabilir hale getirilerek yaygınlaştırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, Belediyeler, Üniversiteler	1.Kamu kurumları ve yerel yönetimler için eğitim atölyeleri kurulması ve teknik ekipman desteği verilmesine yönelik mevzuat hazırlanacaktır. 2.Antarktika temalı gezici sergi hayata geçirilecek ve Cumhurbaşkanlığı Millet Kütüphanesi içerisinde Tasarım ve Üretim Atölyesi, Teknoloji Atölyesi ve Çocuk Atölyesi açılacaktır.
Kutup araştırmaları konusunda ülkemizin uluslararası konumu güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.446)		
Tedbir 446.1. Kutup araştırmalarına yönelik kurumsal kapasite geliştirilecek ve Antarktika'da üs kurulmasına ilişkin hazırlık çalışmaları tamamlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, TÜBİTAK	1. 5. Ulusal Antarktika Bilim Seferi düzenlenecektir. 2. Türk Bilim Üssü Çevresel Etki Değerlendirme Raporu hazırlanacak ve Antarktika Antlaşması Sistemi Sekretaryasına sunulacaktır. 3. Kutup araştırmaları alanında çağrıya çıkılacaktır.

Ülkemizin havacılık ve uzay alanında küresel rekabette konumunun güçlendirilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.447)		
Tedbir 447.1. Milli Uzay Programı hazırlanarak uygulamaya konulacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Savunma Sanayii Başkanlığı, Türkiye Uzay Ajansı, TÜBİTAK, Üniversiteler	1.Milli Uzay Programı uygulamaya konularak uzay insanı yetiştirilmesi etüt çalışmasına başlanacaktır.
Tedbir 447.2. Türkiye Uzay Ajansının kurumsal kapasitesi geliştirilerek etkinliği artırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Türkiye Uzay Ajansı, TÜBİTAK	1.Türkiye Uzay Ajansının idari ve kurumsal kapasitesinin artırılmasına yönelik çalışmalara devam edilecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	**Birim**	**2019**	**2020(1)**	**2021(2)**
Ar-Ge Harcamalarının GSYH'ya Oranı (3)	Yüzde	1,06	1,14	1,29
Tam Zaman Eşdeğer (TZE) Cinsinden Ar-Ge Personeli Sayısı (3)	Kişi	182 847	205 000	235 000
Milyon Kişi Başına Doktora ve Üstü TZE Ar-Ge Personeli Sayısı	Kişi	438	500	600

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program
(3) Bu gösterge aynı zamanda Merkezi Yönetim Bütçesinde yer alan Araştırma, Geliştirme ve Yenilik Programının performans göstergelerinden biridir.

2.2.3.3. Girişimcilik ve KOBİ'ler

a) Mevcut Durum

Esnaf ve sanatkârların çoğunluğunu oluşturduğu KOBİ'ler, 2018 yılı sonu itibarıyla çalışan sayısı bakımından toplam girişimlerin yüzde 99,8'ini, istihdamın yüzde 82,4'ünü, katma değerin yüzde 52,6'sını, genel ticaret sistemine göre ihracatın yüzde 55,7'sini oluşturmaktadır. 2016 yılında maddi mallara ilişkin brüt yatırımların ise yüzde 55'i KOBİ'ler tarafından gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, Ar-Ge harcamaları içinde KOBİ'lerin payı 2014 yılında yüzde 17,4 iken 2018 yılında yüzde 20,6'ya yükselmiştir. KOBİ'lerin küreselleşmeden kaynaklanan yüksek rekabete ayak uydurma, yetkin insan gücü ve yeterli sermayeye sahip olma, yenilikçi projeler üretme, ortak iş ve proje geliştirme gibi hususlarda güçlendirilmesi ve girişimcilik yeteneklerinin ve girişimci sayısının artırılması gerekmektedir. Ortak iş yapma kültürüne, sermaye birikimine ve gelir dağılımına olumlu katkıları açısından önem taşıyan kooperatifçiliğin geliştirilmesi de önem arz etmektedir.

TABLO II: 29- Kurulan ve Kapanan İşletme Sayısı

Yıl	Faaliyete Geçen Esnaf ve Sanatkâr Sayısı	Faaliyeti Sona Eren Esnaf ve Sanatkâr Sayısı	Kurulan Şirket Sayısı	Kapanan Şirket Sayısı	Kurulan Gerçek Kişi Ticari İşletme Sayısı	Kapanan Gerçek Kişi Ticari İşletme Sayısı	Kurulan Kooperatif Sayısı	Kapanan Kooperatif Sayısı
2012	191 808	96 204	38 887	14 168	67 455	31 915	877	1 895
2013	193 870	105 552	49 943	17 400	58 987	19 873	915	1 862
2014	200 235	113 696	57 710	14 002	67 920	23 229	1 005	1 820
2015	200 807	97 361	66 701	12 114	47 069	19 061	921	1 587
2016	227 936	101 218	63 709	11 038	41 972	19 610	771	1 290
2017	229 367	96 945	72 871	13 517	44 238	18 005	910	1 185
2018	229 298	106 167	85 279	12 564	35 111	18 976	331	70
2019	238 416	114 977	85 263	14 050	24 459	19 044	409	67
2020 (1)	258 719	60 870	64 269	8 871	20 046	15 053	370	15

Kaynak: TOBB, Ticaret Bakanlığı
(1) Ağustos ayı itibarıyladır.

Haziran 2020 itibarıyla; bankacılık sistemi içinde kullandırılan KOBİ kredi miktarı 808 milyar TL olup toplam krediler içindeki payı 2009 yılındaki yüzde 21 seviyesinden yüzde 25'e yükselmiştir.

TABLO II: 30- ESKKK Kefalet Kredileri

Yıl	Kefalet Alan ve Kredi Kullanan İşletme Sayısı	Verilen Kefalet ve Yaratılan Kredi Hacmi (Milyon TL)
2012	258 057	6 925
2013	286 123	9 617
2014	317 710	12 520
2015	353 627	16 159
2016	432 826	20 359
2017	447 854	23 743
2018	493 704	31 125
2019	567 029	41 043
2020 (1)	1 149 373	66 141

Kaynak: Ticaret Bakanlığı
(1) Ağustos ayı itibarıyladır.

Esnaf ve sanatkârlarımızın desteklenmesi amacıyla, 24/12/2019 tarihli ve 1898 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı gereğince, 1 Ocak-31 Aralık 2020 tarihleri arasında esnaf ve sanatkârlara yüzde 50 veya yüzde 100 faiz indirimli (faizsiz) olarak kredi imkânları sağlanmış bulunmaktadır. Kredilere Halk Bankasınca uygulanan faiz oranı yıllık yüzde 9 olmakla birlikte bu faiz oranının yarısı ya da tamamı (kullandırılan kredi türüne göre) Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından Bankaya aktarılarak, Bankanın faiz kaybı karşılanmaktadır.

Bu kapsamda Ağustos 2020 itibarıyla kredi bakiyesi mevcut olan esnaf ve sanatkâr sayısı 1.149.373'e, kredi bakiyesi ise 66,1 milyar TL'ye ulaşmıştır.

Hazine destekli kefalet uygulaması 2020 yılında da devam ederek Ağustos 2020 döneminde kefalet kullandırımı 164,2 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde öz kaynaktan sağlanan kefaletlerle birlikte toplam 279.674 KOBİ'nin 362.047 talebi değerlendirilerek 205,7 milyar TL krediye karşılık 164,8 milyar TL kefalet desteği verilmiştir. Diğer taraftan, AB COSME Programına AB üye ülkeleri ile birlikte dahil olunmuş ve bu sayede diğer ülkelerle işbirlikleri kurularak Avrupa Yatırım Fonu vasıtasıyla, KOBİ'lerimize yönelik yaklaşık 750 milyon Avro'luk kredi hacmi oluşturulmuştur.

TABLO II: 31- KGF A.Ş. Tarafından Verilen Kefalet ve Yaratılan Kredi Hacmi

	KGF AŞ Özkaynak				Hazine Kaynaklı Kefalet				Toplam			
Yıl	İşletme Sayısı	Kefalet Sayısı	Kefalet Hacmi (Milyon TL)	Yaratılan Kredi Hacmi (Milyon TL)	İşletme Sayısı	Kefalet Sayısı	Kefalet Hacmi (Milyon TL)	Yaratılan Kredi Hacmi (Milyon TL)	İşletme Sayısı	Kefalet Sayısı	Kefalet Hacmi (Milyon TL)	Yaratılan Kredi Hacmi (Milyon TL)
2010	1 333	2 382	663	868	600	708	275	434	1 933	3 090	938	1 302
2011	1 058	1 834	601	812	1 198	1 373	522	809	2 256	3 207	1 123	1 621
2012	1 484	1 694	499	676	3 528	3 823	614	877	5 012	5 517	1 113	1 553
2013	1 199	1 345	451	585	1 263	1 415	610	882	2 462	2 760	1 061	1 467
2014	2 573	3 397	573	724	1 660	1 865	819	1 164	4 223	5 262	1 392	1 888
2015	2 485	2 644	846	1 020	3 638	3 730	1 721	2 380	6 123	6 374	2 567	3 400
2016	4 643	4 699	1285	1 554	6 972	7 032	2 765	3 904	11 615	11 731	4 050	5 458
2017	6 880	6 960	802	934	316 168	375 329	195 827	218 799	323 048	382 289	196 630	219 733
2018	1 153	1 158	345	402	181 262	206 260	71 787	76 367	182 415	207 418	72 131	83 903
2019	11 980	12 299	3 329	4 211	148 340	165 624	59 645	74 264	160 320	177 923	62 975	78 475
2020(1)	2 906	2 952	652	834	276 768	359 095	164 206	204 924	279 674	362 047	164 858	205 757

Kaynak: KGF A.Ş.
(1) Ağustos ayı itibarıyladır.

KOBİ ve girişimcilere yönelik KOSGEB destek ve hizmetleri ile ilgili tüm süreçler e–Devlet Kapısı üzerinden yürütülmektedir. Bunun yanı sıra, işletme karnesi niteliğinde olan ve işletmelerin kendilerini sektörlerinde, Türkiye geneli ve bölgelerinde (İBBS Düzey1) konumlandırma imkânı bulabilecekleri, KOSGEB İşletme Değerlendirme Raporu da Türkçe ve İngilizce versiyonuyla birlikte e-Devlet Kapısı üzerinden ücretsiz olarak sunulmaktadır.

Son yıllarda KOSGEB destek programlarının çeşitliliği, toplam destek tutarı ve KOBİ başına ortalama destek tutarı giderek artmaktadır. Bu kapsamda, daha fazla KOBİ'yi ihracatçı hale getirmek ve ihracatçı olan işletmelerin kapasitelerinin artırılarak yeni pazarlara açılmalarını sağlamak amacıyla Yurtdışı Pazar Destek Programı 2020 yılında uygulamaya alınmıştır.

KOBİ'lerin, KOSGEB destekleri kapsamında yararlanacakları rehberlik ve danışmanlık hizmetlerine ilişkin esasları düzenlemek amacıyla KOBİ Rehberliği ve Teknik Danışmanlık Hizmetleri Hakkında Yönetmelik 05/02/2019 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Bu çerçevede; finansman, uluslararasılaşma, teknoloji/yenilik/dijitalleşme ve büyüme alanlarında işletmelere teknik danışmanlık hizmeti sunacak kişilerin yetkilendirilmesi ve teknik danışmanlık hizmetleri hakkında esasları düzenlemek amacıyla usul ve esaslar hazırlanarak 05/08/2020 tarihinde yayınlanmış olup başvurular alınmaya başlanmıştır.

TABLO II: 32- KOSGEB Destek Programları

DESTEK PROGRAMLARI	2017		2018		2019		2020	
	İşletme Sayısı	Destek Tutarı (Bin TL)	İşletme Sayısı	Destek Tutarı (Bin TL)	İşletme Sayısı	Destek Tutarı (Bin TL)	İşletme Sayısı	Destek Tutarı (Bin TL)
KOBİ Proje Destek Programı	373	9 471	73	2 073	5	470	1	80
Ar-Ge, İnovasyon ve Endüstriyel Uygulama Destek Programı	943	58 767	1 106	71 370	1 207	87 229	1 059	63 081
İşbirliği-Güçbirliği Destek Programı	36	9 079	31	9 488	14	3 163	2	1 955
Tematik Proje Destek Programı	17	653	6	311	2	62	-	-
Girişimcilik Destek Programı	22 893	443 420	31 790	596 333	25 077	475 289	8 915	90 901
Genel Destek Programı	31 920	276 976	39 405	388 531	19 711	243 002	5 947	55 884
Gelişen İşletmeler Piyasası KOBİ Destek Programı	-	-	2	72	-	19	1	10
KOBİGEL - KOBİ Gelişim Destek Programı	1 376	149 752	2 270	257 365	3 293	495 761	1 110	99 005
Teminat Giderleri Desteği	424	452	167	213	10	10	-	-
TEKNOPAZAR - Teknolojik Ürün Tanıtım ve Pazarlama Destek Programı	26	1 243	63	2 567	57	2 859	32	1 347
Uluslararası Kuluçka Merkezi ve Hızlandırıcı Destek Programı	9	3 088	6	4 320	23	3 656	4	1 126
Stratejik Ürün Destek Programı	-	-	39	34 057	70	109 970	65	61 913
KOBİ teknolojik Ürün Yatırım Destek Programı	-	-	28	29 770	70	76 898	117	103 006
İşletme Geliştirme Destek Programı	-	-	359	312	13 968	150 382	14 565	205 819
İşbirliği Destek Programı	-	-	-	-	3	982	25	17 584
Girişimciliği Geliştirme Destek Programı	-	-	-	-	5 264	127 668	11 945	289 293
Yurt Dışı Pazar Destek programı					-	-	56	851
Toplam	**58 019**	**952 901**	**75 345**	**1 396 782**	**68 774**	**1 777 422**	**43 844**	**991 856**

Kaynak: KOSGEB
(1) Eylül ayı itibarıyladır.

KOSGEB tarafından 2019 yılında uygulamaya alınan revize destek modeliyle imalatçı girişimcilere üst limiti 375.000 TL'ye, geleneksel sektörlerde yer alan girişimcilere ise 65.000 TL'ye kadar hibe desteği sağlanmasının önü açılmıştır. Bu desteklerde genç, kadın, engelli, gazi ve birinci derecede şehit yakını girişimcilere ayrıcalık tanınmıştır.

Ayrıca, KOBİ ve girişimcilerin üzerindeki yükü hafifletmek ve finansal olarak rahatlamalarını sağlamak amacıyla KOSGEB alacaklarının ertelenmesi kapsamında; Covid-19 pandemisi ve Elazığ ilinde meydana gelen deprem nedenleriyle, KOBİ'lerin KOSGEB'e olan geri ödemeli destekler kapsamındaki borçlarının vade tarihleri üçer ay ertelenmiştir. Ayrıca, KOBİ'lerin bankalardan kullandığı KOSGEB destekli kredilerin vadeleri, maliyetleri KOSGEB tarafından karşılanmak suretiyle ertelenmiştir.

TABLO II: 33- KOSGEB Kredi Faiz Destekleri

Yıl	İşletme Adedi	Kredi Hacmi (Bin TL)	KOSGEB Faiz Desteği (Bin TL)
2011	48 217	2 602 789	169 984
2012	7 408	467 122	105 549
2013	343	30 000	4 525
2014	3 140	137 549	33 545
2015	593	28 448	6 116
2016	1 069	145 663	31 942
2017	289 937	7 795 806	739 411(1)
2018	1 516	104 930	531 418(2)
2019	310	91 325	532 115(3)
2020 (4)	9 668	676 663	81 986

Kaynak: KOSGEB
(1) 513.292 Bin TL'si 2017 Yılı KOSGEB Sıfır Faizli İşletme Kredisi Faiz Desteği 1. Taksiti olarak ödenmiştir.
(2) 510.552 Bin TL'si 2017 Yılı KOSGEB Sıfır Faizli İşletme Kredisi Faiz Desteği 2. Taksiti olarak ödenmiştir.
(3) 498.676 Bin TL'si 2017 Yılı KOSGEB Sıfır Faizli İşletme Kredisi Faiz Desteği 3. Taksiti olarak ödenmiştir.
(4) Eylül ayı itibarıyladır.

Girişimciliğin geliştirilmesi amacıyla KOSGEB tarafından paydaş kurum/kuruluşların da katkısıyla düzenlenen Uygulamalı Girişimcilik Eğitimleri, gerek bu eğitime artan talep, gerekse Bürokrasinin Azaltılması ve Mevzuatın Sadeleştirilmesi çalışmaları kapsamında, fırsat eşitliği de gözetilerek dijital ortama taşınmış ve 2019 yılı Temmuz ayı itibarıyla söz konusu eğitimler, zengin içerikleriyle e-Devlet Kapısı üzerinden çevrimiçi olarak katılım sağlanabilecek şekilde tüm vatandaşlarımızın ücretsiz olarak istifadesine sunulmuştur. Ayrıca, girişimcilik kültürünün yaygınlaştırılması çalışmaları kapsamında girişimcilerin iş kurma ve yürütme konularında bilgi ve becerilerini geliştirmek amacıyla toplam 16 bölümden oluşan KOSGEB Girişimcilik El Kitabı hazırlanmıştır.

Diğer taraftan, KOSGEB tarafından fonlanan 19 İş Geliştirme Merkezinde (İŞGEM) başlangıç aşamasındaki girişimciler desteklenmekte olup İŞGEM/TEKMER Destek Programı kapsamında yeni kuluçka merkezlerinin kurulmasına da destek sağlanabilmektedir.

TABLO II: 34- KOSGEB Girişimcilik Eğitimleri ve Girişimcilik Desteği Alan İşletmeler

	2015	2016	2017	2018	2019	2020 (1)	Toplam
Uygulamalı Girişimcilik Eğitimi Katılımcı Sayısı	84 742	176 092	217 291	159 876	126 496	73 130	837 627
Girişimcilik Desteği Alan İşletme Sayısı	11 825	15 536	22 893	31 790	30 341	20 860 (2)	133 245

Kaynak: KOSGEB
(1) Eylül ayı itibarıyladır.
(2) Ödeme oluru düzenlenen işletme sayısı.

TÜBİTAK, teknoloji ve yenilik odaklı iş fikirlerinin katma değer ve nitelikli istihdam yaratma potansiyeli yüksek teşebbüslere dönüştürebilmesi amacıyla, girişimcilerin fikir aşamasından pazara kadar olan faaliyetlerinin desteklenmesi doğrultusundaki Teknogirişim Sermayesi Desteği Programı (BiGG) faaliyetlerini sürdürmektedir. Program kapsamında her sene açılan iki çağrıyla başvurular alınmaktadır. 2019 yılının ikinci çağrısına Aralık ayında çıkılarak 3.289 iş fikri başvurusu alınmış ve yapılan değerlendirmeler sonucunda hızlandırıcı sürecini başarıyla tamamlayan 144 girişimcinin desteklenmesine karar verilmiştir.

TABLO II: 35- TÜBİTAK Girişimcilik Destekleri

Yıl	Başvuru Sayısı	Desteklenen Girişimci Sayısı	Destek Miktarı (Milyon TL) (4)
2012	745	112	24,6
2013	1 220	127	26,2
2014	1 251	111	20,1
2015	3 015	208	45,8
2016	-	-	-
2017	6 635	402	70,1
2018	7 917	273	44,5
2019	7 483	295 (1)	11,7
2020	-	300 (2)	60 (3)

Kaynak: TÜBİTAK
(1) 2019/2 çağrısı kapsamında desteklenen 144 girişimciye henüz ödeme yapılmamıştır.
(2) Desteklenmesi Planlanan Girişimci Sayısı
(3) Yıl İçinde Aktarılması Planlanan Destek Miktarı Toplamı
(4) 2020 sabit fiyatlarıyladır.

Organize Sanayi Bölgelerinde (OSB) Yer Alan Parsellerin Tamamen veya Kısmen Tahsislerine İlişkin Cumhurbaşkanı Kararındaki düzenlemeler doğrultusunda OSB'lerde atıl kalan sanayi parsellerine yatırımcıların yönlendirilmesi ve OSB'lerin canlandırılması hedeflenmekte, OSB'lerdeki mevcut istihdamın 2,5 milyona ulaşması öngörülmektedir.

Yatırımcılarımıza uluslararası standartlarda yatırım ortamı sağlayan OSB'lere, küçük sanayiciye daha sağlıklı koşullarda çalışma ve kendilerini geliştirme imkânı sağlayan küçük sanayi sitesine (KSS) ve yatırımları ülkemize çekmek ve teşvik etmek amacıyla endüstri bölgelerine ilişkin çalışmalara devam edilmektedir. 2020 yılında dokuz OSB'ye tüzel kişilik kazandırılarak toplam OSB sayısı 323'e ulaşmıştır. Kredi desteğiyle tamamlanan OSB sayısı 190'a çıkmış, KSS sayısı ise 480 olmuştur. 2020 yılı itibarıyla toplamda ilan edilmiş 21 endüstri bölgesi bulunmaktadır. Bunların yedisi karma/ihtisas endüstri bölgesi, 11'i özel endüstri bölgesi ve üçü münferit yatırım yeridir.

OSB ve KSS altyapı projeleri için 2020 yılında 204 milyon TL olan sene başı ödeneğinin 2021 yılında yaklaşık 5,5 katına çıkarılarak 1.124 milyon TL'ye ulaşması öngörülmektedir.

2009 yılında teknoloji geliştirme bölgelerinin (TGB) sayısı 85'e, faaliyette olanların sayısı 65'e, TGB'lerde faaliyet gösteren işletme sayısı ise 5.400'e yükselmiştir. Diğer yandan, OSB uygulamalarında üretime geçme oranlarının artırılması, OSB ve TGB'lerin kapasitelerinin geliştirilerek girişimcilere daha iyi hizmet verilmesi ve bunların araştırma merkezleriyle ilişkilerinin geliştirilmesi fayda sağlayabilecektir.

TABLO II: 36- OSB ve TGB Bilgileri

	OSB			TGB		
Yıl	**Tamamlanmış OSB Sayısı**	**OSB'lerde Faaliyet Gösteren İşletme Sayısı (1)**	**Kullandırılan Kamu Kaynağı (Bin TL) (2)**	**Faal TGB Sayısı**	**TGB'lerde Faaliyet Gösteren İşletme Sayısı**	**Kullandırılan Kamu Kaynağı (Bin TL) (2)**
2002	70	26 624	208 585	2	50	-
2003	76	27 811	230 789	6	169	-
2004	77	29 334	41 051	10	305	10 443
2005	87	30 754	401 231	10	463	14 013
2006	93	35 000	232 842	14	546	28 865
2007	107	34 291	544 601	16	787	36 126
2008	120	35 828	588 743	19	1 154	42 496
2009	131	37 111	343 016	22	1 254	46 495
2010	143	37 618	545 803	28	1 515	89 063
2011	147	38 848	87 867	32	1 800	80 738
2012	153	41 357	125 116	34	2 174	90 813
2013	155	47 019	93 434	39	2 569	77 692
2014	157	47 445	171 155	43	3 016	61 851
2015	166	48 251	326 169	48	3 744	100 646
2016	173	49 486	293 041	49	4 217	164 549
2017	180	50 528	288 442	55	4 817	210 453
2018	185	52 726	245 745	61	5 301	72 264
2019	190	53 262	107 625	65	5 400	73 540
2020 (3)	201 (4)	54 148	154 583	71 (5)	5 920 (5)	11 581(5)

Kaynak: Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı
(1) Mevcut OSB'lerdeki Üretime Geçen İşletme Sayısı
(2) 2020 yılı fiyatlarıyladır.
(3) Ekim ayı itibarıyladır.
(4) 2020 yılında tamamlanması öngörülen OSB sayısı 11 olup kesin sayı 2020 yılı sonu itibarıyla verilecektir.
(5) Ağustos ayı itibarıyladır.

2020 yılı içerisinde OSB Uygulama Yönetmeliğinde iki değişiklik yapılmıştır. Yapılan değişikliklerle:

OSB içindeki sanayi parsellerinin emsal hesaplamasında yapılan düzenlemeyle inşaat alanı kullanım kapasitesi yüzde 130'a kadar artırılmıştır.

OSB katılımcılarının kendi ihtiyaçları için rüzgar ve güneş enerjisine dayalı elektrik üretim tesisi kurabilmesine imkân tanınmıştır.

OSB'ye ait teknik altyapı alanlarında geri dönüşüm ve bertaraf tesislerinin kurulabilmesine imkân tanınmıştır.

OSB'lerin işleyişini hızlandırmak için OSB organlarının görevlerinde ve işleyişinde düzenlemeler yapılmış, OSB'lerin işleyişinde dijitalleşmeye ve bürokraside sadeleşmeye gidilmiştir.

Yeniden değerleme oranlarındaki artış nedeniyle arsa iptal ve iadelerinde ödenecek bedelin hesaplanmasında sanayici mağdur edilmeden OSB'lerin zarara uğraması engellenmiştir.

Covid-19 pandemisinden dolayı OSB içinde yatırımların gerçekleşmesinde yaşanan gecikmeler nedeniyle tahsis süresi tamamlanan katılımcılara OSB Yönetim Kurulu ve Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından süre uzatımı verilmesine imkân tanınmıştır.

OSB'lerin bankalardan kullandıkları kredilere ilişkin mevcut düzenleme, uygulamanın etkinleştirilmesi ve yaygınlaştırılması amacıyla sadeleştirilmiş ve kâr payı desteği verilmesi düzenlenmiştir.

OSB'lerin Sanayi ve Teknoloji Bakanlığından izin alarak kuracakları anonim şirketlerin, OSB içindeki parsellerin üst yapılı/üstyapısız alım, satım, kiralama ve üst hakkı tesis edilmesi işlemlerini gerçekleştirebilmesine imkân tanınmıştır. Bu düzenlemeyle sanayicilerin OSB içinde üst yapılı veya üst yapısız sanayi alanlarına kiralama ve üst hakkı gibi alternatif yöntemlerle ulaşması amaçlanmıştır.

Teknoloji girişimciliği ile Ar-Ge ve yenilik faaliyetlerinin ekonomik değere dönüşmesini sağlamak amacıyla girişimciliğin gelişmesine yön verilmesine yönelik olarak ekosistemin tüm alanlarını kapsayacak, tespit edilen sorun alanlarına etkili çözümler üretecek bir girişimcilik stratejisinin hazırlıklarına devam edilmiştir.

İstanbul'un öncelikle bölgesel sonrasında ise küresel girişimcilik merkezlerinden birisi haline getirilmesine yönelik yurt dışından girişim, girişimci ve ekosistem aktörlerinin ülkemize gelmesini cazip kılacak destekler ve düzenlemeler içeren Uluslararası İstanbul Girişimcilik Programının geliştirilmesi kapsamında; İstanbul Kalkınma Ajansı tarafından Uluslararası İstanbul Girişimcilik Programı için taslak bir çalışma hazırlanmıştır. Uluslararası örnekler, girişimcilik konusundaki endeks çalışmaları ve politika belgeleri de incelenerek bir yol haritası ortaya konulmuştur. İstanbul Kalkınma Ajansı koordinasyonunda ve ilgili paydaşlarla iş birliği halinde, program kapsamında yapılacak faaliyetleri içeren bir eylem planı hazırlanması öngörülmektedir.

2020 yılında Ticaret Bakanlığı tarafından Kooperatifçilik Destek Programı uygulanmaya başlanmıştır. Programla kooperatif ve üst kuruluşlarının üretim ve istihdama katkısı olacak yatırım projelerinin desteklenmesi, faaliyetlerinde etkinlik ve verimliliğin sağlanması, teknoloji ve yeni üretim tekniklerinden yararlanmalarına katkıda bulunulması, rekabet güçlerinin artırılması ve bireysel tasarrufların uygun kooperatif girişimcilik modelleriyle ekonomiye kazandırılması hedeflenmiştir. Program kapsamında, ilk uygulama olarak, ortaklarının çoğunluğunu kadınların oluşturduğu ve kadın emeğini değerlendirme amacı güden kooperatifler ve üst kuruluşlar desteklenmektedir.

Sanayi bölgelerinin (EB, TGB, OSB, KSS) dijital dönüşüme uygun yapılanmasının sağlanarak girişimcilere daha etkin hizmetler verebilmesi için ekonomik, sosyal ve kültürel boyutları içeren etki analizlerinin yapılması ve buralarda küme, yenilik merkezi ve model fabrika benzeri yapıların yaygınlaştırılması ve bu konuya yönelik çalışmalar büyük önem arz etmektedir.

Girişimcilik ve KOBİ desteklerinin kapsam, çeşitlilik ve miktarlarındaki artışlar, esnaf ve sanatkârlara sağlanan krediler, kredi kefalet sisteminde ve bankacılık sistemindeki KOBİ kredilerindeki artış gibi hususlar birlikte değerlendirildiğinde, sektörde önemli gelişmeler sağlandığı görülmektedir. Girişimcilik ekosisteminin geliştirilmesi, sağlanan desteklerin yenilikçi ve büyüyen/büyüme potansiyeli olan girişimlere odaklanması ve izleme-değerlendirme sistemlerinin geliştirilmesiyle etki analizleri yapılması sonucunda sektörün gelişimi daha da hızlanacaktır.

b) Amaç

Girişimcilik kültürünün, teknoloji tabanlı ve yenilikçi girişimcilik kapasitesinin geliştirilmesi, finansmana, bilgiye ve pazara erişim imkânlarını geliştiren girişimcilik ekosisteminin güçlendirilmesi, firmaların ölçek büyütmelerinin sağlanması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
KOBİ ve girişimcilere yönelik yenilikçi finansman imkânları geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.449)		
Tedbir 449.1. Kurumsal ve bireysel girişim sermayesi, kitle fonlaması, etki yatırımcılığı gibi alternatif finansman imkânları güçlendirilecek ve kullanımlarının artırılması sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı	1. Bireysel girişim sermayesi ağlarına katılımın teşvik edilmesi için Türkiye genelinde bilgilendirme ve yönlendirme faaliyetleri yürütülecektir.
Teknoloji odaklı girişimlerin fikir aşamasından, ölçeklenerek kurumsallaşma safhasına kadar tüm aşamalardaki ihtiyaçlarına hitap edecek bir Girişim Destek Paketi hayata geçirilecektir. (Kalkınma Planı p.450)		
Tedbir 450.1. Türkiye'deki girişimcilik ekosisteminde yer alan tüm paydaşların faydalanabileceği, girişim bilgilerinin yer aldığı, yatırımcıların tanıtıldığı, girişimcilerin kullanabileceği kuluçka ve hızlandırma merkezleri hakkında bilgiler olan, girişimciliğe yönelik desteklerin özetlendiği, eğitimlerin listelendiği, gelişmelerin paylaşıldığı, düzenli olarak güncellenen bir Türkiye girişim ekosistemi platformu kurulacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S)	1. Türkiye Girişim Ekosistemi Platformu uygulamaya geçirilecektir.
Tedbir 450.2. Girişimcilik ekosisteminin güçlendirilmesine yönelik tüm paydaşlara hitabeden yapıların geliştirilmesine öncelik verilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Kalkınma Ajansları, Teknopark Yönetici Şirketleri	1. TGB'lerin bölge alanı dışında farklı lokasyonlarda ve şehir merkezlerinde kuluçka merkezi kurabilmesine ilişkin ikincil mevzuat çalışmaları tamamlanacaktır. 2. TGB'lerin idare, Ar-Ge, atölye, kuluçka merkezi binaları ile altyapı inşaatları desteklenecek ve böylece yeni girişimciler için daha fazla uygun alan oluşturulması sağlanacaktır.

Tedbir 450.3. Kurumsal şirketlerin ve yöneticilerinin, erken aşama girişimlerine yönelik hızlandırma programlarına katılımını ve yatırımcı olmalarını, mentörlük desteği sunmalarını, sipariş desteği vermelerini özendirecek mekanizmalar geliştirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Sosyal Güvenlik Kurumu, Gelir İdaresi Başkanlığı, Özel Sektör Firmaları	1. Ar-Ge ve Tasarım Merkezlerinin yürütmüş oldukları faaliyetlerin denetimi yapılacaktır. 2. Mentörlük rolü verilmiş olan merkezlerin gerçekleştirdikleri çalışmalar da faaliyet denetimi içinde değerlendirilecektir.
Tedbir 450.5. Girişimciliğin geliştirilmesi amacıyla bürokratik ve hukuki öngörülebilirlik artırılacak, mevzuat sadeleştirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S)	1. Ulusal Girişimcilik Stratejisi hazırlanacaktır.
Esnaf ve sanatkârların değişen ekonomik ve sosyal şartlara uyum sağlayacak şekilde rekabet güçleri ve kapasiteleri artırılacak, sosyal ve yenilikçi kooperatifçilik desteklenerek işbirliği, ortak çalışma kültürünün artırılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.451)		
Tedbir 451.1. Esnaf ve sanatkârlar odaları birlikleri bünyesinde, esnaf ve sanatkârlara ihracat süreçleri, girişimcilik, Ar-Ge ve yenilikçilik ile devlet yardımları hakkında eğitim, danışmanlık ve bilgi desteği sağlayacak birimler oluşturulacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, KOSGEB, TİM, TESK, TESKOMB, Halkbank	1. Mevcut durum tespiti yapılacak, iyi uygulama örnekleri araştırılacak ve ihtiyaç tespiti raporu hazırlanacaktır.
Tedbir 451.2. Esnaf ve Sanatkârlar Destek Sistemi yenilenerek finansal desteklerin çeşitliliği sağlanacak, ekonomik katkısı dikkate alınarak uygun koşullu kredi desteklerine devam edilecektir. Hazine destekli kullandırılan kredilerde imalat sektörüne, ihracata, markalaşmaya, e-ticarete, yönelen esnaf ve sanatkârlara ilave faiz desteği sağlanarak bu desteklerin etkinliği artırılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, KOSGEB, TİM, TESK, TESKOMB, Makine İmalatçıları Birliği (MİB), Halkbank	1. Mevcut durum tespiti yapılacak ve destek modeli oluşturulacaktır.
Tedbir 451.4. Kooperatifçilikle ilgili kamuoyunda farkındalık sağlanması ve kooperatif girişimciliğinin farklı alanlarda uygulanması yönünde çalışmalar yapılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Kooperatifçilik Sektör Analizi Çalışması yapılacak ve sonuçları raporlanacaktır.

Girişimcilik kültürü geliştirilecek, hedef ve performans bazlı odaklı destek modelleri oluşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.452)		
Tedbir 452.1. İstanbul öncelikle bölgesel sonrasında ise küresel girişimcilik merkezlerinden birisi haline getirilecektir. Bu kapsamda yurt dışından girişim, girişimci ve ekosistem aktörlerinin ülkemize gelmesini cazip kılacak destekler ve düzenlemeler içeren Uluslararası İstanbul Girişimcilik Programı başlatılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), İstanbul Kalkınma Ajansı	1. Uluslararası İstanbul Girişimcilik Programı kapsamında hazırlanan İstanbul Uluslararası Girişimcilik Stratejisi paydaşlarla işbirliği halinde uygulamaya konulacaktır.
Tedbir 452.4. Sosyal girişimcilikle ilgili düzenleme yapılacak, sosyal etkinin ölçülmesine yönelik kapasite artırılacak, analiz sonuçlarına göre iyi uygulamaların topluma katkıları oranında destek miktarlarının kademeli olarak artırılması sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Kalkınma Ajansları, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Sosyal girişimcilik potansiyelinin yüksek olduğu bölgelerde sosyal girişimcilik, sosyal inovasyon ve/veya sosyal sorumluluk konularında kapasite geliştirme ve farkındalık faaliyetleri düzenlenecektir. 2. Sosyal girişimcilik potansiyelinin yüksek olduğu bölgelerde sosyal girişimcilik, sosyal inovasyon ve/veya sosyal sorumluluk alanlarında destek programları uygulamaya geçirilecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2018	2019	2020(1)	2021 (2)
KOBİ'lerin İhracat İçeresindeki Payı	Yüzde	55,7	56,5	57,5	58,5
KOBİ'lerin Ar-Ge Harcamalarındaki Payı	Yüzde	20,6	22	23	24

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2.2.3.4. Fikri Mülkiyet Hakları

a) Mevcut Durum

Ülkemizde 2020 Ocak-Eylül döneminde, bir önceki yılın aynı dönemine göre, toplam patent başvuru sayısında yüzde 1,2 azalış, faydalı model başvuru sayısında yüzde 29,8, marka başvuru sayısında yüzde 25,8, tasarım başvuru sayısında ise yüzde 2,2 artış kaydedilmiştir. Hâlihazırda 547 tescilli coğrafi işaret bulunmakta olup 673 coğrafi işaret başvurusu da inceleme aşamasındadır. Yeni bitki çeşitlerinin korunmasını amaçlayan ıslahçı hakları kapsamında koruma altına alınan bitki çeşidi sayısı 2019 yılı sonunda 1.075'e ulaşmıştır. Bu sayı içerisinde yerli oranı yüzde 47'dir.

Dünya Fikri Mülkiyet Teşkilatının 2018 yılı verilerine göre Türkiye, yerli patent başvurularında 14'üncü, marka başvurularında 8'inci, tasarım başvurularında ise 5'inci sırada yer almaktadır. Toplam yerli sınai mülkiyet verilerine göre ise genel sıralamada

11'inci sırada bulunan ülkemiz; Rusya, İspanya, Brezilya, Hollanda, İsviçre gibi ülkelerin önünde yer almıştır.

TABLO II: 37- Sınai Mülkiyet Başvurularındaki Gelişmeler

	2016	2017	2018	2019	2019(1)	2020(1)
Patent Başvuru Sayısı	16 778	19 283	18 504	19 916	12 775	12 628
Yerli Patent Başvurularının Toplam İçerisindeki Payı (Yüzde)	38	45	40	41	34	38
Faydalı Model Başvuru Sayısı	3 534	3 320	2 770	2 971	1 989	2 581
Yerli Faydalı Model Başvurularının Toplam İçerisindeki Payı (Yüzde)	98	98	97	98	98	98
Marka Başvuru Sayısı	107 176	121 108	120 008	134 353	92 246	116 010
Yerli Marka Başvurularının Toplam İçerisindeki Payı (Yüzde)	88	88	88	89	88	91
Tasarım Başvuru Sayısı (2)	46 500	46 853	42 345	46 188	30 980	31 650
Yerli Tasarım Başvurularının Toplam İçerisindeki Payı (Yüzde)	85	84	84	85	84	89
Islahçı Hakları Başvuru Sayısı	193	216	265	208	141	183
Yerli Islahçı Hakkı Başvurularının Toplam İçerisindeki Payı (Yüzde)	39	42	38	56	62	59
Coğrafi İşaret Başvuru Sayısı	93	242	228	202	118	325

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı, Türk Patent ve Marka Kurumu
(1) Ocak-Eylül dönemi
(2) Lahey başvuruları dâhildir.

Dünya Fikri Mülkiyet Teşkilatının 2019 yılı verilerine göre Türkiye, uluslararası patent başvurularında ilk 20 ülke içerisinde yüzde 47 artış oranıyla ve uluslararası marka başvurularında ilk 10 ülke içerisinde yüzde 37 artış oranıyla ilk sırada yer almıştır.

Türk Patent ve Marka Kurumu 2017 yılından beri Dünya Fikri Mülkiyet Teşkilatı nezdinde 23 Uluslararası Araştırma ve İnceleme Otoritesinden biri olarak 1.367 uluslararası araştırma ve inceleme raporu hazırlamış ve en fazla rapor düzenleyen ilk 10 kurum arasına girmiştir.

Firma düzeyinde fikri mülkiyet bilincinin ve yenilikçilik kültürünün, özellikle küçük ölçekli işletmelerde bu konudaki bilgi ve birikimin artırılması gerekmektedir.

KOBİ'lerde yenilikçilik kültürünün geliştirilmesini ve yenilik geliştirme kapasitesinin artırılmasını amaçlayan Hezârfen Teknoloji ve Tasarım Geliştirme Projesi, 2020 yılının ilk çeyreğinde Ostim Enerjik Kümelenme Grubunda ve Samsun ilinde faaliyet gösteren firmalara çevrimiçi olarak uygulanmış ve firmaların fikri mülkiyet stratejisi geliştirmelerini destekleyici eğitim ve danışmanlık hizmeti verilmiştir. Ayrıca, Afyon, Kütahya ve Uşak illerinde uygulanacak proje için firma analizi yapılmış ve elektronik ortamda yürütülmesine yönelik hazırlıklar tamamlanmıştır.

Sınai mülkiyete konu ürünlerin değerleme kapasitesinin artırılması ve bu ürünlerin ticarileşmesine katkı sağlamak amacıyla Türk Patent ve Marka Kurumu tarafından kurulan

Türk Sınai Mülkiyet Değerleme Mühendislik ve Danışmanlık Hizmetleri A.Ş. (TÜRKSMD) bünyesinde eğitim faaliyetleri tamamlanmış ve değerleme faaliyetlerine başlanmıştır.

Fikri mülkiyet hakları konusunda yetişmiş personel ihtiyacının karşılanmasına katkı vermek amacıyla, Türk Patent ve Marka Kurumu ile Kültür ve Turizm Bakanlığı Telif Hakları Genel Müdürlüğü çalışanları başta olmak üzere tüm paydaşlara yönelik profesyonel eğitim programları düzenleyen Fikri Mülkiyet Akademisi çalışmalarını sürdürmektedir. 2020 Ocak-Eylül döneminde yapılan etkinliklerde Sınai Mülkiyet Eğitim Merkezi bünyesinde 4.329 kişiye, Telif Hakları Eğitim Merkezi bünyesinde 522 kişiye çevrimiçi eğitimler verilmiştir.

Ülkemizde fikri mülkiyet sisteminin insan kaynakları yapısı büyük ölçüde tamamlanmış olmakla birlikte, bu alanda beşeri kapasitenin daha da güçlendirilmesi amacıyla TÜRKPATENT bünyesinde istihdam edilmek üzere toplam 120 sınai mülkiyet uzman yardımcısı alımı için yapılan çalışmalar büyük ölçüde tamamlanmıştır.

Ülkemizde fikri haklara ilişkin mevcut kayıt, veri ve ulusal istatistiklerin geliştirilmesine ve bu kapsamda özellikle fikri hakların yoğun olduğu endüstrilerin ölçümlenmesi amacıyla kapsamlı veri üretilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu çerçevede Telif Hakları Genel Müdürlüğü'nün koordinasyonunda telif haklarına dayalı yaratıcı endüstrilerin ekonomik boyutunun belirlenmesine ilişkin Kültür Endüstrilerinin Türkiye Ekonomisine Katkısının Ölçülmesi (2015-2018) Raporu hazırlanmıştır. Rapora göre, 2018 yılı itibarıyla telif haklarına dayalı endüstrilerin GSYH içindeki payı yüzde 2,88, toplam istihdam içindeki payı yüzde 4,34, toplam ihracat içindeki payı yüzde 7,14 ve toplam ithalat içindeki payı yüzde 4,17'dir.

Fikri haklara ilişkin uygulanmakta olan destekleme sisteminin etkinliğinin artırılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Telif yoğun endüstrilere yönelik olarak kamu tarafından sağlanan mevcut destekleri bir araya getiren Kültür Endüstrileri Teşvik ve Destek Rehberi hazırlanarak yayımlanmıştır. Ayrıca, mevcut desteklerin etki analizinin yapılmasına yönelik olarak TÜBİTAK/TÜSSİDE danışmanlığında çalışmalar başlatılmıştır.

Telif haklarına dayalı kültür endüstrilerine yönelik özel destek programları geliştirilmesi çalışmaları sürdürülmektedir. Bu amaçla, kamu, özel ve sivil toplum olmak üzere ilgili tüm kesimlerin yer aldığı çevrimiçi Kültür Endüstrileri Platformu oluşturulmuştur.

Telif hakları alanında hak izleme kuruluşları olan Meslek Birliklerinin altyapılarının güçlendirilmesi önem taşımaktadır. Bu kapsamda, Meslek Birliklerinin üyelik, dokümantasyon, lisanslama ve dağıtım süreçlerinin bir otomasyon sistemi üzerinden gerçekleştirilmesi ve işlem bilgilerine ilişkin veri tabanı oluşturulması amacıyla çalışma başlatılmış ve Meslek Birlikleri Bilişim Sistemi (MEBSİS) kurulmuştur.

Telif haklarına dayalı kültür endüstrilerinde yer alan işkollarının belirlenmesi, bu işkollarının özelliklerinin değerlendirilmesi ve bu alanlarda çalışan kişilere ilişkin istatistiki verilerin derlenmesini amaçlayan Kültür Endüstrisi İşgücü Raporu hazırlanması çalışmaları sürdürülmektedir.

Yüksek Öğretim Kurulunca, fikri mülkiyet haklarının, temel bilimler, ekonomi, işletme, mimarlık, mühendislik, iletişim, güzel sanatlar fakültelerinde lisans ve lisansüstü düzeyde ders programına alınması hususunun yükseköğretim kurumları tarafından değerlendirilmesi ve bu konuda çalışma yapılması talep edilmiştir. Ayrıca, Yükseköğretim kurumlarında Fikri Mülkiyet Hukuku bilim alanı doçentlik alanı olarak tanımlanmıştır.

Fikri mülkiyet sisteminde dünyada yeni gelişmeler ve değişen koşulların gerektirdiği nitelikli insan gücü, her düzeyde eğitim ve yapısal düzenleme ihtiyacı önemini korumaktadır. Ayrıca fikri hak ihlallerinin önlenmesine yönelik uygulamanın güçlendirilmesi ve uygulayıcı kurumların kapasitelerinin artırılması büyük önem taşımaktadır.

b) Amaç

Fikri mülkiyet sisteminde hukuki altyapı ve uygulamanın güçlendirilmesi, fikri mülkiyet haklarının oluşmasını destekleyen ekosistemin geliştirilmesi ve bu hakların ticarileştirilmesinin hızlandırılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Fikri emek sonucu oluşan ürünlerin öneminin toplumun tüm kesimlerine eğitimin her kademesindeki programlar yoluyla benimsetilmesi sağlanacak; tanıtım, farkındalık ve bilgilendirme faaliyetleriyle toplumsal bilinç güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.454)		
Tedbir 454.3. Fikri Mülkiyet Akademisi bünyesinde ilgili kesimlere modüler ve sertifikalı eğitimler verilecek, farkındalık ve bilgilendirme faaliyetleri yürütülecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Türk Patent ve Marka Kurumu, İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. İlgili kesimlerin eğitim ihtiyaçları ve talepleri tespit edilecek ve bu çerçevede eğitim programı oluşturularak yıl boyunca yüz yüze veya çevrimiçi eğitimler düzenlenecektir. 2. Fikri Mülkiyet Akademisi faaliyetleri çerçevesinde uzaktan eğitim programları oluşturularak farklı kitlelere yönelik en az 36 sanal toplantı gerçekleştirilecektir.
Tedbir 454.4. Toplumda telif haklarına yönelik bilincin ve farkındalığın artırılması amacıyla bilgilendirme faaliyetleri yürütülecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. İlgili kesimlerin eğitim ihtiyaçları ve talepleri tespit edilecek ve bu çerçevede eğitim programı oluşturularak yıl boyunca yüz yüze veya çevrimiçi eğitimler düzenlenecektir.
Tedbir 454.5. Hezârfen Projesi yaygınlaştırılacak, bu kapsamda modüler programlar geliştirilerek KOBİ'lerin sınai mülkiyet konusunda farkındalığı ve kapasitesi artırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Türk Patent ve Marka Kurumu, İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. KOBİ'lerin sınai mülkiyet konusunda farkındalığı ve kapasitesinin artırılması için Hezârfen Projesi en az 5 farklı ilimizde uygulanacaktır.
Tedbir 454.6. TÜRKPATENT Bilgi ve Doküman Birimleri yaygınlaştırılacak ve sınai mülkiyet paydaşlarına yönelik yapılacak farkındalık etkinliklerindeki rolü güçlendirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Türk Patent ve Marka Kurumu	1. TÜRKPATENT Bilgi ve Doküman Birimi personeline yönelik olarak eğiticilerin eğitimi programları düzenlenecektir.

Fikri haklara konu ürün ve eserlerin ülke ekonomisine katkısının tespiti, izlenmesi ve değerlendirilmesi sağlanacak, bilgi ve veri altyapısı güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.455)		
Tedbir 455.3. Sınai mülkiyet haklarına ilişkin veri ve istatistiklerin kapsamlı olarak değerlendirildiği raporlar hazırlanacak, hak sahipleriyle düzenli olarak iletişim kurulacak, patent ve tasarımların satışı ve lisanslanmasıyla ilgili takip raporları oluşturulacak, genel ekonomik verilerle karşılaştırılmalı analizi yapılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Türk Patent ve Marka Kurumu	1. Sınai mülkiyet haklarına ilişkin farklı türde verilerin ve bu verilere ilişkin analiz ve değerlendirmelerin yer alacağı Sınai Mülkiyet Raporu hazırlanacaktır.
Fikri mülkiyet haklarının korunması, icrası ve uygulanması ile ilgili birimlerde beşeri ve kurumsal kapasite ile bu alandaki mevzuat, teknolojik gelişmeler ve ihtiyaçlar doğrultusunda geliştirilecek, ilgili kurum ve kuruluşlar arası işbirliği güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.456)		
Tedbir 456.2. Şikâyet, arama-el koyma ve kararlara itirazın sunulacağı sulh ceza hâkimliklerinin ihtisaslaşması sağlanacaktır.	Adalet Bakanlığı (S)	1. Fikri mülkiyet hukukuna ilişkin sulh ceza hâkimlerine yönelik eğitim programı düzenlenecektir.
Tedbir 456.4. Fikri mülkiyet hukuku alanında görev yapacak hâkim, savcı, arabulucu ve bilirkişilere düzenli olarak ihtisas eğitimi verilecektir.	Adalet Bakanlığı (S)	1. Fikri mülkiyet hukukuna ilişkin hâkim, Cumhuriyet savcısı, arabulucu ve bilirkişilere yönelik olarak eğitim programları düzenlenecektir. 2. Fikri ve Sınai Haklar Mahkemelerinde çalışan yardımcı yargı personeline eğitim programı düzenlenecektir.
Tedbir 456.7. Yeni teknoloji alanlarında fikri mülkiyet korumasına ve uygulamalarına ilişkin dünyadaki gelişmeler izlenerek araştırma faaliyetleri yapılacak ve gerekli hallerde bu alana yönelik hukuki altyapı oluşturma çalışmaları yürütülecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Türk Patent ve Marka Kurumu, İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. Yeni ve güncel teknolojilerin fikri mülkiyet sistemine etkileri, mevzuat ihtiyaçları ve uluslararası alanda yaşanan gelişmeleri içeren rapor hazırlanacaktır.
Tedbir 456.8. Ülkemiz için stratejik öneme sahip teknolojilere ilişkin sınai mülkiyet hak sahipliğinin Türkiye'de kalması için çalışmalar yapılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S)	1. Sanayileşme İcra Kurulu görevleri kapsamında firma sahipliğindeki değişiklikler için mevzuat düzenlemesi yapılacaktır.
Tedbir 456.9. Sanayide dijital dönüşümle ilgili yapılan patent başvurularına ilişkin bilgilerin yer alacağı ve araştırmacılarla paylaşılacağı bir veri tabanı oluşturulacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Türk Patent ve Marka Kurumu	1. Sanayide dijital dönüşümle ilgili uluslararası patent sınıfları belirlenerek bu alanda yapılan patent başvurularının yer aldığı bir veri tabanı oluşturulacaktır.

Tedbir 456.10. TÜRKPATENT'in uluslararası patent araştırma ve inceleme otoritesi olarak kurumsal kapasitesi ve etkinliği artırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Türk Patent ve Marka Kurumu	1. TÜRKPATENT bünyesinde istihdam edilecek 120 Sınai Mülkiyet Uzmanına yönelik olarak kapsamlı patent araştırma ve inceleme eğitimleri gerçekleştirilecek; PCT Araştırma Uzmanları Grubu oluşturularak teknik alan bazında uzmanlaşma artırılacaktır.
Tedbir 456.13. Güzel sanat eserlerinin satışa sunulduğu müzayede salonları ve sanat galerileri tespit edilerek bunların sertifikalandırılmasına yönelik mevzuat çalışması yapılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), TOBB, TESK	1. Fikir ve Sanat Eserlerinin Tespit Edildiği Materyallerin Dolum, Çoğaltım ve Satışını Yapan veya Yayan İşletmelerin Sertifikalandırılmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik'te; ticari sanat galerileri, güzel sanat eserlerinin perakende satışını yapan yerler ile güzel sanat eserlerinin müzayede, mezat yahut açık artırma ile satışının yapıldığı yerlerin de kayıt altına alınması amacıyla sertifikalandırılmalarını teminen değişiklik yapılacaktır.
Tedbir 456.15. İl denetim komisyonlarının etkinliğini artırmak üzere, uygulamada yeknesaklığın sağlanması ve mevzuat hakkında bilgilendirme yapılması amacıyla, komisyon üyelerine yönelik düzenli eğitimler yapılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, HSK, Emniyet Genel Müdürlüğü, Polis Akademisi Başkanlığı	1. İllerde korsanlıkla mücadele amacıyla oluşturulan il denetim komisyonlarında görev yapan personele yönelik olarak, bu alanda görev yapan yargı mensuplarının da katılımıyla bandrol suçları, ceza yargılamasında depolama ve imha süreci gibi konularda yüz yüze veya çevrimiçi seminer düzenlenecektir.
Fikri mülkiyet haklarına yönelik desteklerin etki analizi yapılacak, mükerrerlikler giderilecek, destekleme sistemi yeniden yapılandırılacaktır. (Kalkınma Planı p.457)		
Tedbir. 457.2. Patent başvuru ve tesciline yönelik desteklerin etki analizi çerçevesinde değerlendirilmesi yapılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Türk Patent ve Marka Kurumu, KOSGEB, TÜBİTAK, Kalkınma Ajansları	1. Patent başvuru ve tesciline ilişkin desteklerin hangi kurum/kuruluşlar tarafından verildiği tespit edilerek, destek alan firmaların bilgileri temin edilecek ve etki değerlendirmesi yapılacaktır.
Tedbir 457.3. Telif yoğun endüstrilere yönelik mevcut desteklerin analiz raporu hazırlanacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S)	1. Fikri Mülkiyet Sisteminin güçlendirilmesi ve kültürel sanatsal faaliyetlerin gerçekleştirilmesine yönelik proje desteklerinin etki analizinin yapılmasına yönelik olarak TÜBİTAK/TÜSSİDE'den danışmanlık hizmeti alınarak rapor hazırlanacaktır.

Tedbir 457.4. Telif haklarına dayalı kültür endüstrilerine yönelik projeler, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi de gözetilerek desteklenecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S)	1. Fikri Mülkiyet Sisteminin güçlendirilmesi ve kültürel sanatsal faaliyetlerin gerçekleştirilmesi kapsamında sunulan proje destek başvuruları arasından kültürel ifadelerin çeşitliliğine ve kültür endüstrilerinin gelişimine katkı sunan projelere öncelik verilerek 15 projeye mali destek sağlanacaktır.
Sınai mülkiyet portföyünün ticari değere dönüştürülmesi desteklenecek ve telif yoğun endüstrilere yönelik özel programlar geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.458)		
Tedbir 458.3. Üniversiteler dâhil kamu kurum ve kuruluşlarına ait patent, faydalı model, tasarım vb. fikri hakların envanteri çıkarılarak özel sektörün bu envanterden faydalanabilmesi için bilgilendirme çalışmaları yapılacak ve özel sektörün bu hakları talebi halinde ticarileştirmeye yönelik teşviklerde öncelik verilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Türk Patent ve Marka Kurumu, İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. Kamu Fikri Mülkiyet Envanteri güncellenerek özel sektörün bu envanterden yararlanmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir.
Fikri mülkiyet varlıklarının finansmana erişimde yaygın bir araç olarak kullanılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.459)		
Tedbir 459.1. Fikri mülkiyet varlıklarının değerleme kapasitesi artırılacak, bankacılık ve muhasebe sisteminde kullanımı sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Türk Patent ve Marka Kurumu, İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu ve Kredi Garanti Fonuyla temasa geçilerek sınai mülkiyet varlıklarının bankacılık ve muhasebe sisteminde kullanımına yönelik çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 459.2. Sınai mülkiyet varlıklarının ekonomik değere dönüştürülmesine yönelik olarak değerleme ve danışmanlık hizmetleri geliştirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Türk Patent ve Marka Kurumu	1. Sınai mülkiyet değerleme faaliyetleri konusunda uluslararası kuruluşlarla işbirliği faaliyetleri yürütülerek Türk Sınai Mülkiyet Değerleme Mühendislik ve Danışmanlık Hizmetleri A. Ş.'nin (TÜRKSMD) değerleme konusunda kapasitesi artırılacaktır.
Telif haklarında toplu hak yönetim sisteminin iyileştirilmesi ve ülke geneline yayılmış, adil bir lisanslama sistemi oluşturulmasıyla telif gelirlerinin artırılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.460)		
Tedbir 460.1. Meslek birliklerinin daha etkin ve şeffaf bir şekilde faaliyet göstermesini sağlayacak şekilde ilgili mevzuat güncellenecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Meslek Birlikleri	1. Fikir ve Sanat Eseri Sahipleri ile Bağlantılı Hak Sahipleri Meslek Birlikleri ve Federasyonları Hakkında Tüzük'ün, meslek birliklerinin daha etkin ve şeffaf bir şekilde faaliyet göstermesini sağlayacak şekilde revize edilip Cumhurbaşkanlığı Yönetmeliği olarak yayımlanması için mevzuat çalışması yapılacaktır.

Geleneksel, bölgesel ve yerel ürünlerimizin ulusal ve uluslararası ölçekte rekabet gücünün artırılmasına yönelik coğrafi işaret tescil ve kullanımı desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.461)		
Tedbir 461.1. Coğrafi işaretler alanında yönetişim süreçleri geliştirilecek, ticaretine yönelik yeni platformlar oluşturulacak, denetim faaliyetleri etkinleştirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Türk Patent ve Marka Kurumu, İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. Coğrafi işaretlerin denetimine ilişkin ilgili kurum ve kuruluşlarla ve üreticilerin katılımıyla çalıştaylar/seminerler gerçekleştirilecek ve denetim süreçlerindeki etkinlikler arttırılacaktır.
Tedbir 461.2. İhracat potansiyeli bulunan tescilli coğrafi işaretli ürünler seçilerek, bu coğrafi işaretlerin yurt dışında tescil edilmesi sağlanacak ve tanıtımı yapılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Türk Patent ve Marka Kurumu, İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. İlgili kurum ve kuruluşlarla birlikte seçilen tescilli coğrafi işaretlerin tescil sahipleriyle birlikte çalışılarak başvuruları hazırlanacak ve AB'de tescili için çalışmalar hızlandırılacaktır.
Genetik kaynaklara dayalı geleneksel bilgi ve folklordan oluşan doğal ve kültürel değerlerimizin fikri haklar sistemi ile bağlantısı güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.462)		
Tedbir 462.1. Ülkemizin genetik kaynaklara dayalı geleneksel bilgi ve folklor ile ilgili kapasitesinin geliştirilmesi amacıyla envanter çalışması yapılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S)	1. Halk Kültürü Bilgi ve Belge Merkezine veri girişleri yapılacaktır. 2. Somut Olmayan Kültürel Miras Türkiye Ulusal Envanteri, Yaşayan İnsan Hazineleri Envanteri ve UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Temsili Listelerine kayıt çalışmaları devam edecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2019	2020(1)	2021(2)
Yerli Patent Başvurularının Toplam İçerisindeki Payı (3)	Yüzde	41	44	47
Yerli Patent Başvurularında Türkiye'nin Dünya Sıralamasındaki Yeri (3)	Sıra	13	12	11

Kaynak: Türk Patent ve Marka Kurumu, Dünya Fikri Mülkiyet Teşkilatı
(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program
(3) Bu gösterge aynı zamanda Merkezi Yönetim Bütçesinde yer alan Sınai Mülkiyet Hakları Programının performans göstergelerinden biridir.

2.2.3.5. Bilgi ve İletişim Teknolojileri

a) Mevcut Durum

Bilgi ve iletişim teknolojileri (BİT) sektörünün gelişimi, bu sektörün GSYH'ye yapacağı doğrudan katkının yanı sıra, diğer sektörlerin gelişimi için de kritik önemdedir. BİT

ürün ve hizmetlerinin diğer sektörlere nüfuzu, ekonominin geneli ve tüm sektörler için yenilikçiliğin geliştirilmesini ve verimlilik artışı elde edilmesini mümkün kılmaktadır.

Elektronik Haberleşme

Altyapıya dayalı rekabetin tesisini sağlamak üzere, altyapı işletmeciliği alanında Eylül 2020 itibarıyla 155 alternatif işletmeci yetkilendirilmiştir. Bu işletmecilerden kendisine ait fiber altyapıya sahip olanların fiber optik kablolarının toplam uzunluğu 2020 yılının ilk çeyreğinin sonunda 88.956 km'ye ulaşmış ve son bir senede yüzde 18,8 artmıştır. Yerleşik işletmecinin fiber optik kablolarının toplam uzunluğu bir yıl içinde yüzde 8 artarak Mart 2020 sonunda 307.949 km'ye ulaşmıştır.

Sabit genişbant erişim pazarında, abone sayısı bazında, DSL hizmeti sunan alternatif internet servis sağlayıcılarının pazar payı Mart 2019'da yüzde 18,2 iken bu oran Mart 2020 itibarıyla yüzde 17,2 olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde kablo internet hizmetinin pazar payı yüzde 7'den yüzde 7,8'e çıkmıştır. Yerleşik işletmecinin sabit genişbant pazarındaki payı Mart 2020'de yüzde 60,4 iken söz konusu oran AB'de Temmuz 2019'da yüzde 39 olmuştur. Türkiye'de sabit genişbant erişim pazarındaki rekabet düzeyi AB ülkeleriyle kıyaslandığında düşük kalmakta olup bu alandaki düzenlemelerin daha etkin şekilde uygulanması gerekliliği devam etmektedir. Bu kapsamda, elektronik haberleşme sektöründe geçiş hakkı, tesis paylaşımı gibi altyapı kurulumuna ilişkin süreçlerin etkinleştirilmesine yönelik mevzuat güncelleme çalışmaları ve coğrafi farklılıkların giderilmesine ilişkin işletmecilerden veriler alınarak pazar analizleri yapılmasına yönelik çalışmalar sürdürülmektedir.

Mart 2020 itibarıyla mobil haberleşme hizmetlerini kullanan toplam abone sayısı 81,8 milyondur. 2016 yılında sunulmaya başlanan 4.5G hizmeti aktif abone sayısı aynı dönemde 49,2 milyona ulaşmıştır. Mart 2019 itibarıyla 61,1 milyon olan toplam mobil genişbant abone sayısı yüzde 3'lük artışla Mart 2020'de 62,9 milyona yükselmiştir.

Toplam genişbant abone sayısı, bir yılda yüzde 3,6 artış göstererek Mart 2020'de 77,4 milyona ulaşmıştır. Mart 2020 itibarıyla genişbant abone yoğunluğu Türkiye için yüzde 93,1 iken bu oran OECD ülkelerinde Aralık 2019 itibarıyla yüzde 144,2'dir. 2017-2020 Ulusal Genişbant Stratejisi ve Eylem Planında başta fiber genişbant altyapısı olmak üzere sabit ve mobil genişbant altyapısı yaygınlığının ve abone yoğunluğunun artırılmasına yönelik eylemlere yer verilmiştir. Ayrıca genişbant bağlantılar üzerinden sunulan IPTV hizmeti abone sayısı Mart 2019'daki 1.362.751 seviyesinden yüzde 13,8 artış göstererek Mart 2020'de 1.550.366'ya ulaşmıştır. 5G ve ötesi çalışmalarını koordine etmek amacıyla kurulan 5GTR Forumunda test çalışmaları yürütülmektedir.

Türkiye'nin küresel uydu haberleşme pazarındaki ağırlığını artırma politikasına paralel olarak, hem televizyon yayıncılığı hem de veri iletişimi için kullanılmak üzere TÜRKSAT 5A ve TÜRKSAT 5B uydularının hizmete girmesine yönelik çalışmalar son aşamaya gelmiştir. Ayrıca yerli uydu üretimine yönelik çalışmalar kapsamında Uydu Sistemleri Entegrasyon ve Test Merkezinde üretilen Türkiye'nin ilk yerli uydusu TÜRKSAT 6A'nın fırlatılmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir.

Bilgi Teknolojileri

Eylül 2020 itibarıyla Teknoloji Geliştirme Bölgelerinde yer alan 6.005 firmanın yüzde 49,87'si BİT alanında faaliyet göstermektedir. Aynı dönem itibarıyla, 1.236 özel sektör Ar-Ge merkezinin 208'i, 366 tasarım merkezinin ise 8'i BİT alanında Ar-Ge çalışmaları yürütmektedir.

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından hazırlanan 2023 Sanayi ve Teknoloji Stratejisinde; 5G ve ötesi bağlantı teknolojileri, yapay zekâ ve makine öğrenmesi, robotik ve otonomi, nesnelerin interneti, büyük veri ve veri analitiği, siber güvenlik ve blokzincir alanlarını içerecek şekilde odak teknolojilerde milli ve özgün ürün ve hizmetler geliştirmeye yönelik yol haritalarının oluşturulması planlanmıştır. Bu kapsamda yapılan çalışmalardan yapay zekâ stratejisi, Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi ve ilgili kuruluşlarla koordineli şekilde hazırlanmıştır.

Kamu ve özel sektör kuruluşlarının işbirliği ile Türkiye Açık Kaynak Platformu hayata geçirilmiş olup Platform bünyesinde çevrimiçi seminerler ve eğitimler yapılmıştır. Yenilikçi bir eğitim modelinin uygulanacağı iki yazılım okulunun hazırlıkları büyük ölçüde tamamlanmış olup açık kaynak kodlu yazılım ekosistemini destekleyecek projelerin geliştirilmesine yönelik çalışmalara başlanmıştır.

Siber güvenlik sektörü, hem ekonomik boyutu hem de ulusal güvenlikle yakın ilişkisi nedeniyle kritik öneme sahiptir. Siber güvenlik sektörünün gelişmesini ve bütünleşmesini temin etmek amacıyla TÜBİTAK Siber Güvenlik Enstitüsü ve Savunma Sanayii Başkanlığı işbirliğiyle geniş katılımlı bir sektör ekosistemi oluşturulmuş olup üniversitelerin de ekosisteme dahil edilmesine yönelik ön çalışmalara başlanmıştır. Bu çalışmalarla, siber güvenlik alanındaki münferit Ar-Ge faaliyetlerinin ve girişimlerin bütünleşik bir yapıda, işbirliğine dayalı olarak geliştirilmesi ve desteklenmesi amaçlanmaktadır. Kümelenmeye dâhil olan 170 firma 200'den fazla ürün ve 400'den fazla hizmet ile faaliyet göstermektedir.

TABLO II: 38- Bilgi ve İletişim Teknolojileri Sektörüne İlişkin Temel Göstergeler

	2018	2019	2020 (1)	2021 (1)
Sabit Telefon Abone Sayısı (Bin)	11 633	11 533	11 800	12 000
Sabit Telefon Abone Yoğunluğu (Yüzde)	14,2	13,9	14	14,1
Mobil Telefon Abone Sayısı (Bin)	80 118	80 791	82 500	84 000
Mobil Telefon Abone Yoğunluğu (Yüzde)	97,7	97,2	98,2	98,8
Genişbant Abone Sayısı (Bin)	74 500	76 640	78 200	80 000
Genişbant Abone Yoğunluğu (Yüzde)	90,8	92,1	93,1	94,1
Kablo TV Abone Sayısı (Bin)	1 248	1 279	1 350	1 400
İnternet Kullanan Bireylerin Oranı (Yüzde) (2)	72,9	75,3	79	80,3
İnternet Erişimine Sahip Hane Oranı (Yüzde) (3)	83,8	88,3	90,7	92,5
İnternet Erişimine Sahip Girişimlerin Oranı (Yüzde) (4)	95,3	94,9	94,9	95,8
BİT Pazar Büyüklüğü (Milyar ABD doları)	20,4	20,3	19,4	20,5
- Telekomünikasyon	12,3	11,8	11,3	12
- Bilgi Teknolojileri	8,1	8,5	8,1	8,5
İnternetten Alışveriş Yapanların Oranı (Yüzde) (5)	29,3	34,1	36,5	40

Kaynak: BTK, TÜİK, IDC, Bankalararası Kart Merkezi

(1) Strateji ve Bütçe Başkanlığı Gerçekleşme Tahmini

(2) TÜİK 16-74 yaş arası nüfus bazında olup 2020 yılı verisidir.

(3) TÜİK 2020 yılı verisidir.

(4) Seçilmiş sektörlerde 10 ve üzeri çalışanı olan girişimler bazında olup TÜİK 2020 yılı verisidir.

(5) Tüm bireyler içerisinde kişisel kullanım amacıyla internet üzerinden mal veya hizmet siparişi verme ya da satın alma oranını ifade etmektedir.

TÜİK İşgücü İstatistikleri Araştırması sonuçlarına göre 2018 yılında 231 bin kişi olan BİT sektöründeki istihdam sayısı 2019 yılında 234 bin kişiye yükselmiştir.

2020 yılı Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması sonuçlarına göre 16-74 yaş grubundaki bireyler arasında internet kullananların oranı yüzde 79'a ulaşırken, bu oran kadınlarda yüzde 73,3, erkeklerde yüzde 84,7 olarak gerçekleşmiştir. İnternete erişim imkânı olan hanelerin oranı 2019'da yüzde 88,3 iken bu oran 2020'de yüzde 90,7'ye yükselmiştir. Bu artışta bir önceki yıl yüzde 87,9 olan genişbant bağlantı sahipliğinin yüzde 89,9'a çıkması etkili olmuştur.

2020 yılı Girişimlerde Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması sonuçlarına göre 10 ve üzeri çalışana sahip girişimler içinde sabit genişbant internet bağlantısına ve internet erişimine sahip olan girişimlerin oranı, sırasıyla yüzde 92,5 ve yüzde 94,9 olarak gerçekleşmiştir. İnternet sayfasına sahip girişimlerin oranı, girişimlerin çevrimiçi pazaryerlerini giderek daha fazla tercih etmeleri nedeniyle 2020 yılında yüzde 53,7 seviyesinde kalarak yatay bir seyir izlemiştir. Girişimlerde ücretli bulut bilişim hizmetlerinin kullanım oranı 2018 yılında yüzde 10,1 olarak gerçekleşirken bu oran 2020 yılında yüzde 14,1 olarak gerçekleşmiştir.

6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu kapsamında ikincil düzenlemelere yönelik çalışmalar sürdürülmektedir. Bu kapsamda hazırlanan Veri Sorumlusuna Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Tebliğ, Aydınlatma Yükümlülüğünün Yerine Getirilmesinde Uyulacak Usul ve Esaslar Hakkında Tebliğ ve 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu Kapsamında Yurtdışına Veri Aktarımı Konusunda Taahhütname yayımlanmıştır. Kurumun faaliyete geçtiği 2017 yılından itibaren idari içtihat niteliğinde 11 Kurul Kararı ve beş İlke Kararı yayımlanmıştır. Ayrıca Kurul tarafından, 2017 yılı içerisinde dört veri sorumlusu hakkında toplam 125 bin TL, 2018 yılı içerisinde sekiz veri sorumlusu hakkında toplam 870 bin TL ve 2019 yılı içerisinde 42 veri sorumlusu hakkında toplam 10 milyon 500 bin TL idari para cezasına hükmedilmiştir. Kişisel Verileri Koruma Kurulunca 2020 yılı içerisinde 791 Kurul Kararı alınmış olup veri sorumlularına toplamda 17.375.000 TL idari para cezası uygulanmıştır. 31 kurul kararı ve 21 veri ihlali bildirimi Kurum internet sitesinde özet olarak yayımlanmıştır.

Yayıncılık

2018 yılında 6112 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanunda yapılan değişiklikle radyo, televizyon ve isteğe bağlı yayın hizmetlerini internet ortamından sunmak isteyen medya hizmet sağlayıcılarına yayın lisansı, bu yayınları internet ortamından iletmek isteyen platform işletmecilerine yayın iletim yetkisi alma zorunluluğu getirilmiştir. Medya hizmet sağlayıcı ve platform işletmecilerinin lisans ve yetki başvuruları devam etmektedir.

FM radyo sıralama ihalelerinin ve karasal sayısal televizyon yayın lisansı sıralama ihalelerinin gerçekleştirilmesine yönelik çalışmalar RTÜK tarafından sürdürülmektedir.

b) Amaç

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin geliştirilmesi ve kullanımı yoluyla ekonomide verimliliğin ve rekabet gücünün artırılması, bu suretle iş süreçlerinin dönüştürülmesi temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Yüksek hızlı ve kaliteli erişim imkânı sunan sabit ve mobil genişbant altyapıları yaygınlaştırılacak, fiziksel altyapıların ortak kullanımı teşvik edilecektir. (Kalkınma Planı p.464)		
Tedbir 464.1. Elektronik haberleşme altyapısı kurulumuna ilişkin izin ve geçiş hakkı süreçleri etkinleştirilecek, yüksek hızlı ve kaliteli genişbant elektronik haberleşme altyapılarının ülke çapında yaygınlaştırılmasına yönelik elektronik haberleşme bilgi sistemleri, fiber ağ, baz istasyonları, geçiş hakkı ve tesis paylaşımı konularında düzenlemeler yapılacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, BTK	1. Baz istasyonlarına yönelik kira bedellerinin düşürülmesi için yürütülen çalışma tamamlanacaktır. 2. Geçiş hakkı ve baz istasyonu ruhsat konusuna ilişkin mevzuat çalışmaları tamamlanacaktır. 3. Geçiş hakkına ilişkin usul ve esaslarda ihtiyaç duyulan değişiklikler yapılacaktır. 4. Baz istasyonu ruhsatı konusunda İmar Kanununda yapılacak değişikliğin ardından Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ile birlikte ikincil mevzuat taslağı hazırlanacaktır.
Genişbant altyapıları, ticari olarak ulaştırılamayan bölgelerde devlet desteğiyle kurulup işletilecektir. (Kalkınma Planı p.465)		
Tedbir 465.2. Mobil haberleşme altyapısının olmadığı yerleşim yerlerine altyapı kurulması sağlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), BTK	1. Mobil Haberleşme Altyapısı Olmayan Yerleşim Yerlerine Altyapı Kurulması projesinde üçüncü faz çalışmalarına başlanacak ve bu kapsamda 300 yerleşim yerine mobil genişbant haberleşme altyapısı ulaştırılacaktır.
Elektronik haberleşme sektöründeki düzenlemeler; hizmette ve altyapıda yakınsamanın etkileri, teknolojik gelişmeler ile arz ve talep dinamiklerindeki bölgesel farklılıklar dikkate alınarak güncellenecektir. (Kalkınma Planı p.466)		
Tedbir 466.2. Frekans kaynakları, 5G ve ötesi mobil haberleşme teknolojilerine geçiş sürecinde teknolojik gelişmeler ve uluslararası kuruluşların kararları doğrultusunda tahsis edilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), BTK	1. 5G yol haritası uygulamaya alınacaktır. 2. Mobil Genişbant Spektrum Stratejisi tamamlanacaktır. 3. 5G teknolojisine geçiş kapsamında test faaliyetlerine ilişkin düzenleme çalışmaları yapılacaktır. 4. 2021 takviminde yer alan ITU WP 5D, CPG, CPG PTD, ECC PT1, RSPG genel kurul ve alt grup toplantılarına katılım sağlanacaktır.

Tedbir 466.3. Pazar analizleri kapsamında coğrafi pazar altında olası bölgesel farklılıklar incelenecek, pazar analizi ile getirilen yükümlülüklerin, uygun koşulların oluşması durumunda farklılaştırılabilmesine yönelik periyodik analizler yapılacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), BTK	1. Ulusal Adres Veri Tabanı ve işletmecilerden alınan veriler kullanılarak 2021 yılının başında durum tespiti yapılacak ve analiz sonuçlarına göre düzenleme çalışmaları yürütülecektir.
Kamu alımları ve kamu tarafından özel işletmecilerle yapılan yetkilendirme sözleşmelerindeki düzenlemeler vasıtasıyla BİT sektöründe yerli katma değer artırılacaktır. Kamu kurumlarının ihtiyaç duyduğu hizmetlerin ölçek ve niteliği ile bu hizmetleri sunabilecek firmaların sağlayacağı şartlar ilişkilendirilecek, KOBİ ve yeni kurulan firmaların da gelişimine imkân sağlayacak sağlıklı rekabet ortamı oluşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.468)		
Tedbir 468.1. Kamu kurumlarının BİT yatırımlarında yerli katma değeri artırmaya ilişkin usul ve esaslar belirlenecek, bu amaca yönelik kurumsal tedarik planları hazırlanacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. Kamu BİT yatırımlarında yerli katma değeri artırmaya ilişkin mevzuat çalışmaları yapılacak, işbirliği yapılacak kurum ve kuruluşların koordinasyonu sağlanacaktır.
Tedbir 468.2. Kamu kurumlarının BİT alımlarına ilişkin sözleşmelerin yürütülmesinde uyulacak usul ve esaslar belirlenecek, kamu kurumlarının BİT ürün ve hizmeti tedarik edeceği firmalara ilişkin kriterler tespit edilecektir.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Kamu kurumlarının BİT envanteri ve analizi çalışması yürütülecek, BİT alımlarına ilişkin usul ve esasların belirlenmesi çalışmalarının koordinasyonu sağlanarak gerekli mevzuat çalışmaları tamamlanacaktır. 2. Akreditasyon faaliyetleri gerçekleştirilecektir. 3. Memnuniyet düzeyinin ölçümüne yönelik anket düzenlenecektir.
Tedbir 468.3. 5G ve ötesi teknolojiler için yerli üretim destekleri verilecek ve 5G hizmetlerine yönelik yetkilendirmelerde belirli oranlarda yerlilik şartı getirilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, BTK	1. Sektör görüşleri alınarak 5G yetkilendirmesi konusunda değerlendirme raporu hazırlanacaktır. 2. Sektördeki yerlilik oranları ve yerli ürün gelişimi takip edilerek yetkilendirmeye ilişkin politika ve strateji önerileri geliştirilecektir. 3. 5G yetkilendirmelerinde yerlilik şartlarına ilişkin taslak bir çalışma yapılacaktır.

Katma değerli uydu hizmetlerinin ve Türkiye'nin uydu ağının küresel kapsama alanının artırılması amacıyla uydu teknolojilerinin yerli kaynaklarla geliştirilmesine yönelik faaliyetler sürdürülecek ve diğer ülkelerin uydu operatörleriyle işbirlikleri yapılacaktır. (Kalkınma Planı p.469)		
Tedbir 469.1. TÜRKSAT 5A, 5B ve yerli imkânlarla geliştirilecek TÜRKSAT 6A uydusu hizmete alınacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), TÜRKSAT	1. TÜRKSAT 5A uydusu 31° Doğu yörüngesine yerleştirilecek ve yörünge testlerinin ardından faaliyete geçirilecektir. 2. TÜRKSAT 5B uydusu üretim ve testleri tamamlanacak, uzaya fırlatılacak ve yörünge testlerinin ardından faaliyete geçirilecektir. 3. TÜRKSAT 6A uydusu üretimi tamamlanacak, fırlatıcı seçimi gerçekleştirilecektir.
Tedbir 469.2. Diğer ülkelerin uydu operatörleriyle yapılacak işbirliği çalışmaları ile hava ve deniz sahalarında uydu haberleşme hizmeti sunulabilen kapsama alanı genişletilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), TÜRKSAT	1. Diğer uydu operatörleri ile işbirliği yapılarak TÜRKSAT 5A ve TÜRKSAT 5B uydularının küresel uydu hizmetlerine dâhil edilmesi sağlanacaktır.
Türkiye'nin veri depolama, işleme ve iletimi faaliyetlerinde bölgesel veri üssü haline gelmesini sağlamak üzere, gerekli düzenleyici çerçeve ve teşvik mekanizması kurgulanıp uygulamaya konulacaktır. (Kalkınma Planı p.470)		
Tedbir 470.1. İnternet Değişim Noktası (İDN) kurulmasına yönelik usul ve esaslar belirlenecek, İDN kurulumu gerçekleştirilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), BTK	1. İnternet Değişim Noktası kurulumu için gerekli mevzuat çalışmaları yapılacaktır. 2. Teknik altyapının kurulum yöntemi ile sorumlu kuruluş belirlenecek, planlama çalışmaları tamamlanarak İnternet Değişim Noktası teknik altyapısının kurulumuna başlanacaktır.
Tedbir 470.2. Veri merkezi sektörünün geliştirilmesini sağlayacak düzenleyici çerçeve ve teşvik mekanizması oluşturulacak, Türkiye'nin yoğun ticaret yaptığı ülkelerle bulut hizmetlerinin sunulmasına yönelik işbirlikleri yapılacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Veri merkezi sektörel envanter çalışması yapılacaktır. 2. Veri merkezi teşvik mekanizması için düzenleyici çerçeve oluşturulacaktır.

Yapay zekâ teknolojilerinin üretilmesi ve kullanımının yaygınlaştırılmasına yönelik ulusal politika belirlenecektir. (Kalkınma Planı p.473)		
Tedbir 473.1. Yapay zekâ teknolojileri alanında yerli teknoloji üretme kabiliyetlerinin geliştirilmesi ve bu teknolojilerin ekonominin genelinde etkin kullanımının yaygınlaştırılmasına yönelik ulusal ölçekteki çalışmalar için yol haritası hazırlanacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Ulusal Yapay Zekâ Strateji Belgesi yayımlanacaktır. 2. Belirlenen stratejik amaç ve hedefler doğrultusunda Bakanlıklar tarafından eylem planlarının hazırlanması koordine edilecektir.
Ulusal siber güvenliğin sağlanmasına yönelik düzenlemeler ile kurumsal yapılanma oluşturulacak ve teknik altyapı güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.474)		
Tedbir 474.1. Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi güncellenecek, siber güvenliğe yönelik düzenlemeler ve teknik altyapı güçlendirilecek ve güçlü bir koordinasyon yapısı oluşturulacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, TÜBİTAK	1. Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi ve Eylem Planı'nda (2020-2023) yer alan eylem ve faaliyetler izlenerek gerekli koordinasyon sağlanacaktır. 2. Ulusal siber güvenliğe ilişkin ihtiyaç duyulan ikincil mevzuata ilişkin düzenlemeler yapılacaktır. 3. Siber Olaylara Müdahale Ekipleri'nin (SOME) olgunluk seviyelerinin ölçülmesi ve izlenmesi sağlanacaktır. 4. SOME'lerin olgunluk seviyelerinin artırılmasına yönelik planlama yapılacaktır.
Tedbir 474.3. İhtiyaç duyulan alanlarda siber güvenlik standartları oluşturulacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), TSE, TÜBİTAK	1. Beş standardın tespiti, adaptasyonu ve yayınlanması sağlanacaktır.
Tedbir 474.4. Kritik altyapılarda bilgi güvenliği yönetim sistemi kurulmasına yönelik usul ve esaslar belirlenerek hayata geçirilecektir.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Kurumsal ve idari düzenleme yapılacak, konuya ilişkin ikincil mevzuat düzenlemesi yapılacaktır.
Tedbir 474.5. Bilgi ve iletişim teknolojileri altyapılarına yönelik tehditlere ilişkin siber istihbarat paylaşım ağı kurularak ulusal siber güvenlik olaylarına müdahale ve koordinasyon kapasitesi artırılacak, siber tehdit istihbaratı sağlanan kaynaklar çoğaltılacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, TÜBİTAK	1. Siber istihbarat paylaşım ağı kurulacaktır.

Siber güvenlik ekosistemi milli çözümlere dayalı olarak geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.475)		
Tedbir 475.1. Siber güvenlik ekosisteminin faydalanması ve bu alanda katma değeri daha yüksek ürün ve çözümlerin geliştirilmesi amacıyla kamu araştırma kurumları ile üniversitelerin de dâhil olduğu siber güvenlik ürün ve teknoloji projeleri geliştirilecek ve bu projelerin çıktıları açık kaynak kodlu olarak siber güvenlik ekosistemiyle paylaşılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, TÜBİTAK	1. Beş yeni firma ekosisteme dâhil edilecek ve 10 firmaya ihracat desteği verilecektir. 2. 30 ürüne yönelik etiketleme yapılarak sertifika verilecektir. 3. Kritik altyapılara yönelik Endüstriyel Kontrol Sistemleri Test Yatağı Merkezi kurulacaktır. 4. Siber güvenlik kümelenmesi ile istişare ve işbirliği mekanizması geliştirilecektir. 5. 2021 yılında 1000 üniversite öğrencisine çevrimiçi ve sınıfiçi ücretsiz eğitimler verilecektir. 6. Son kullanıcı bilgisayarlarında yerli antivirüs, veri kaçağı önleme sistemi gibi siber güvenlik ürünlerinin entegre çalışabileceği merkezi altyapı (Merge-n) tasarımı tamamlanarak yazılımın geliştirilmesine başlanacaktır.
Toplumun tüm kesimlerinde siber güvenlik kültürü ve insan kaynağının geliştirilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.476)		
Tedbir 476.1. Bütünleşik siber güvenlik eğitim ve farkındalık platformu oluşturulacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), BTK, TÜBİTAK	1. BTK Akademi bünyesindeki kamuya açık çevrimiçi Siber Güvenlik Eğitim Platformunun ve 1 Milyon İstihdam Projesi eğitim içeriklerinin zenginleştirilmesi sağlanacaktır. 2. FETİH siber güvenlik uygulamalı eğitim platformunun içeriklerinin zenginleştirilmesi ve yaygınlaştırılması sağlanacaktır.
Tedbir 476.2. Siber güvenlik eğitimleri düzenlenecek ve farkındalığın artırılmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Milli Eğitim Bakanlığı	1. Eğitim içerikleri belirlenerek eğitim için gerekli yazılım temin sürecine başlanacaktır.
İnternetin güvenli kullanımı ve toplumun internet üzerinden yürütülen dezenformasyon kampanyaları ile yasa dışı faaliyetlerden korunmasına yönelik çalışmalar yürütülecek, ilgili düzenlemeler uluslararası yönelimler doğrultusunda güncellenecek, elektronik ortamdaki işlemlere hukuki geçerlilik kazandırmaya yönelik mekanizmalar oluşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.477)		
Tedbir 477.1. Dezenformasyon kampanyalarına karşı doğrulama platformları desteklenecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi	1. Doğrulama platformlarının etkinliğinin artırılmasına yönelik çalışmalara destek olunacak, internetin bilinçli ve güvenli kullanımı konusunda yapılacak olan 100 eğitim faaliyetinde doğrulama platformları hakkında bilgi verilerek bu platformların etkin kullanımı sağlanacaktır.

Tedbir 477.2. AB'nin Elektronik Kimlik Tespiti ve Güven Hizmetleri Tüzüğüne uyum sağlamak üzere güven hizmetlerine (e-mühür, SSL sertifikaları, e-imza, KEP) yönelik düzenlemeler güncellenecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, BTK	1. eIDAS uyum çalışmaları kapsamında nihai aşamaya gelinen 5070 sayılı Elektronik İmza Kanunundaki güncellemelerin yürürlüğe girmesinin ardından kimlik kartlarına e-imzanın yüklenebilmesi için e-imzaya ilişkin düzenlemelerde güncelleme yapılacak, e-mühür ile SSL sertifikalarına ilişkin ikincil düzenlemeler hazırlanacaktır.
Tedbir 477.4. İnternetin bilinçli ve güvenli kullanımı ile ilgili farkındalık ve bilinçlendirme çalışmaları yürütülecek, Güvenli İnternet Hizmetinin tanıtımı yapılarak bilinirliği artırılacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Gençlik ve Spor Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi	1. İnternetin bilinçli ve güvenli kullanımına yönelik olarak 60 konferans ve toplantı ile 15.000 kişiye ulaşılacak, güvenli internet hizmeti kullanıcı sayısının 7 milyon aboneye çıkması sağlanacaktır.
Sınır aşan veri transferlerine ilişkin temel yaklaşım ve kuralları ortaya koyan düzenleme yapılacak, dijital ortamdaki verinin daha yüksek katma değer yaratacak şekilde kullanılmasına yönelik yöntemler araştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.478)		
Tedbir 478.2. Ekonomik aktörlerin elindeki dijital verilerin, ticari sır ve mahremiyet ilkeleri çerçevesinde, mümkün olan en geniş ölçekte paylaşılabilirliğine yönelik yöntem ve mekanizmalar incelenerek buna ilişkin öneriler geliştirilecektir.	Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi (S), Adalet Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Dijital Dönüşüm Ofisi, BDDK, Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu, Kişisel Verileri Koruma Kurumu, TCMB	1. Dijital verilerin paylaşılması konusunda işbirliği yapılacak kurumlar ve diğer paydaşlarla görüşmeler yapılarak ellerindeki dijital verilerin envanteri çıkarılacaktır. 2. Paylaşılacak verilerin güvenliğinin ticari sır ve mahremiyet ilkeleri çerçevesinde nasıl sağlanacağına ilişkin ilgili kurumların desteğiyle bir planlama yapılacaktır. 3. Verilerin paylaşımına ilişkin mevcut durum raporunun hazırlanmasının ardından, günümüz teknolojileri ile bu verilerin toplulaştırılması, anonimleştirilmesi ve paylaşılabilmesi için öneriler geliştirilecektir.
Kişisel verilerin korunmasına ilişkin düzenlemeler teknolojinin getirdiği yenilikler ve uluslararası platformlarda benimsenen yeni yaklaşımlar doğrultusunda güncellenecek, bu alanda teknolojik gelişme teşvik edilecektir. (Kalkınma Planı p.479)		
Tedbir 479.1. 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu AB'nin Genel Veri Koruma Tüzüğü dikkate alınarak güncellenecektir.	Adalet Bakanlığı (S), KVKK	1. 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu'nun Avrupa Birliği mükteseabatıyla uyumu çalışmaları kapsamında kurulan komisyon bünyesinde kanun değişikliği önerisi hazırlanacaktır.

Tedbir 479.2. Mahremiyet artırıcı teknolojilerin geliştirilmesi ve kullanımı desteklenecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), KVKK	1. Elektronik haberleşme sektöründe kişisel verilerin korunmasına ve uzaktan kimlik doğrulamaya ilişkin ikincil düzenlemeler hayata geçirilerek mahremiyet artırıcı teknolojilerin kullanımı teşvik edilecektir. 2. Özel sektör ve akademiye yönelik fikir ve proje yarışmaları düzenlenerek mahremiyet artırıcı teknolojilerin kullanımı konusunda bilinç ve kültür oluşturulması sağlanacaktır.
İnternet erişimi ve kullanımı bakımından gelir, bölge, cinsiyet ve yaş grupları arasındaki farklar azaltılacaktır. (Kalkınma Planı p.480)		
Tedbir 480.1. Evrensel hizmet kaynakları kullanılmak suretiyle internet erişimi yaygınlaştırılacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Milli Savunma Bakanlığı	1. Elektronik haberleşme altyapısı olmayan 40 yerleşim yeri ve askeri birliğe genişbant internet erişimi sağlanacaktır.
Tedbir 480.3. Bilinçlendirme eğitimleri ve sayısal içerik geliştirilmesi gibi araçlarla sayısal bölünme azaltılacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı	1. İnternet kullanımı alanında bilinçlendirme faaliyetlerine yönelik üç kamu spotu yayımlanacaktır. 2. Dijital okuryazarlığın artırılması için eğitim ve farkındalık içerikleri geliştirilecektir.
Karasal vericiler üzerinden sayısal yayıncılığa geçiş süreci tamamlanacak, yayın altyapıları belirli bölgelerde toplanarak görüntü kirliliği önlenecektir. (Kalkınma Planı p.482)		
Tedbir 482.1. Karasal sayısal televizyon yayıncılığı sıralama ihaleleri gerçekleştirilecektir.	RTÜK (S), BTK, TRT	1. Karasal ortamdan sayısal televizyon yayını sıralama ihalesi yapılarak kuruluşlara yayın lisansları verilecektir.
Kamu, özel sektör, üniversiteler ve STK'lar arasındaki işbirliği geliştirilerek dijital dönüşüm ekosistemi oluşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.483)		
Tedbir 483.1. Kamu, özel sektör, üniversiteler ve STK'lar arasındaki işbirliği geliştirilerek dijital dönüşüm ekosistemi oluşturulacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı , Strateji ve Bütçe Başkanlığı, YÖK, STK'lar	1. Dijital Türkiye Endeksinin Oluşturulması ve Ölçümlenmesi çalışması kapsamında sivil toplum kuruluşlarınca yürütülen projeler desteklenerek çalışmalara katılım sağlanacak ve kamu kurumları nezdinde koordinasyon yürütülecektir.

Dijital dönüşüm alanında ihtiyaç duyulan araştırmalar yürütülecek ve istatistikler oluşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.484)		
Tedbir 484.1. Dijital dönüşüm alanında teknik incelemeler, akademik çalışmalar, saha çalışmaları ve benzeri faaliyetleri kapsayan Dijital Dönüşüm Araştırmaları Programı hayata geçirilecektir.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, İlgili STK'lar	1.Dijital Dönüşüm Araştırmaları Programı üniversiteler, özel sektör ve STK'ların katılımıyla hazırlanacaktır.
Tedbir 484.2. Dijital dönüşüm alanında güncel istatistikler derlenerek ulusal ve uluslararası endeks çalışmalarında etkin kullanımı sağlanacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, TÜİK	1. Ulusal ölçekte veri sorumlusu kurumlar belirlenecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2019	2020(1)	2021(2)
Mobil Genişbant Abone Yoğunluğu (3)	Yüzde	75	76,2	86
Fiber Genişbant Abone Yoğunluğu	Yüzde	3,9	4,3	4,8
BM-ITU Küresel Siber Güvenlik Endeksinde Türkiye'nin Sıralaması (3)	Sıra	20/175(4)	18/175	14/175
Kadınların İnternet Kullanım Oranı (5)	Yüzde	68,9	73,3	75

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program
(3) Bu gösterge aynı zamanda Merkezi Yönetim Bütçesinde yer alan Bilgi ve İletişim Programının performans göstergelerinden biridir.
(4) 2018 yılı verisidir.
(5) 16-74 yaş aralığındaki kadınlar içerisinde internet kullananların oranıdır.

2.2.3.6. Enerji

a) Mevcut Durum

Türkiye'nin enerji talebi, büyüyen ekonomisine paralel olarak gelişim göstermektedir. 2000-2018 yılları arasında yıllık elektrik enerjisi talebi dünyada ortalama yüzde 3 artış gösterirken, ülkemizde bu oran yaklaşık yüzde 5 olarak gerçekleşmiştir. Bu yüksek talep artışının güvenli bir biçimde karşılanabilmesi, enerji politikamızın temel önceliğidir.

Fosil yakıtlar bakımından linyit hariç zengin rezervlere sahip olmayan Türkiye'de, 2018 yılında birincil enerji kaynaklarında ithalatın oranı yüzde 72 seviyesindedir. 2018 yılında birincil enerji kaynakları arzında doğal gazın payı yüzde 29, petrolün payı yüzde 29, kömürün payı yüzde 28 ve yenilenebilir kaynakların payı yüzde 14'tür.

2018 yılında 49,3 milyar m^3 olan doğal gaz tüketimi, 2019 yılında yüzde 8 azalarak 45,3 milyar m^3 olarak gerçekleşmiştir. 2019 yılında tüketilen doğal gazın yüzde 25'i elektrik üretiminde, yüzde 27'si sanayide ve yüzde 48'i bina ve diğer alanlarda ısınma amaçlı olarak kullanılmıştır.

Dünyada toplam elektrik üretiminde doğal gazın payı 2001 yılında yüzde 18 iken, 2018 yılında yüzde 23 seviyesine çıkmıştır. Ülkemizde bu oran 2001-2018 döneminde yüzde 30 ile yüzde 50 arasında seyretmiştir. 2019 yılında yüzde 18,9 olarak gerçekleşen elektrik üretimindeki doğal gazın payının, 2020 yılında yüzde 22,7 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir.

Günümüze kadar hidrokarbon bakımından zengin rezervlere sahip olmayan ülkemizde, yakın zamanda Sakarya Sahasında keşfedilen 405 milyar m^3'lük doğal gaz keşfi ile birlikte enerji dinamiklerinin değişme sürecine gireceği tahmin edilmektedir. Sakarya Sahasındaki rezervin ve denizlerimizde bulunması muhtemel yeni rezervlerin üretime geçmesi ile birlikte, ülkemizin enerjide dışa olan bağımlılığının, cari açığının ve dış ticaret açığının olumlu yönde etkilenmesinin yanı sıra, enerjide yüksek oranda dışa bağımlılık nedeniyle son kaynak tedarikçisinin katlandığı enerji maliyetlerinin azalması beklenmektedir. Keşfedilen doğal gazın, geliştirilen doğal gaz altyapısı ile birlikte, mevcut uzun dönemli doğal gaz alım anlaşmalarının yeniden müzakere edilmesi sürecinde başta fiyat olmak üzere ülkemize önemli avantajlar sağlayacağı öngörülmektedir.

Arz güvenliğinin yanı sıra, kaynak ülke ve güzergâh çeşitliliği de sağlaması bakımından önem arz eden yüzer LNG depolama ve gazlaştırma ünitesi (FSRU) iskele ve bağlantı hattı yatırımlarına ilişkin çalışmalar devam etmektedir. Bu kapsamda, her biri 1,5 milyar m^3/yıl doğal gaz sevk kapasitesine sahip Hatay-Dörtyol FSRU bağlantı hattı ile Edirne-Saros FSRU iskele ve bağlantı hattı yatırımlarına ilişkin çalışmalar sürdürülmektedir. Gaz formundaki miktarı 102 milyon m^3'e eşit 170 bin m^3 LNG depolama kapasitesine ve 28 milyon m^3/gün gazlaştırma kapasitesine sahip olan BOTAŞ'ın yeni FSRU gemisi Ertuğrul Gazi'nin üretimi ise tamamlanmıştır. Geminin testlerinin tamamlanmasının ardından, 2020 yılının sonuna kadar teslim alınması ve iletim sistemine bağlantısının yapılması planlanmaktadır.

Arz güvenliği hususu ve mevsimsel talep dalgalanmaları doğal gaz depolama kapasitesinin artırılmasını zorunlu kılmıştır. Avrupa ülkelerinin depolama kapasitelerinin yıllık tüketimi karşılama oranı ortalama yüzde 20 düzeyindeyken, ülkemizde bu oran yaklaşık yüzde 8 seviyesindedir. 4,6 milyar m^3 depolama ve 75 milyon m^3/gün geri üretim kapasiteli Kuzey Marmara Doğal Gaz Yer Altı Depolama Tevsii Projesi ile 5,4 milyar m^3 depolama ve 80 milyon m^3/gün geri üretim kapasiteli Tuz Gölü Doğal Gaz Yer Altı Depolama Projesinin tamamlanmasıyla birlikte, 2023 yılında Türkiye'nin toplam yer altı doğal gaz depolama kapasitesinin 10 milyar m^3'e ulaşması öngörülmektedir.

Doğal gazın ülke geneline yaygınlaştırılması hedefine yönelik çalışmalar devam etmektedir. Bu çerçevede, doğal gaza sahip olmayan ve merkez nüfusu en az 20.000 olan ilçeler ile belirli kriterleri haiz Organize Sanayi Bölgelerine (OSB) doğal gaz ulaştırılmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir.

TABLO II: 39- Elektrik Kurulu Gücü, Üretimi, Tüketimi ve Dış Ticareti

	Birim	2010	2015	2018	2019	2020 (1)	2021 (2)
KURULU GÜÇ	**MW**	**49 524**	**73 147**	**88 551**	**91 267**	**96 439**	**99 995**
TERMİK	MW	32 182	41 541	46 097	46 500	46 246	47 566
Yerli Kömür	MW	9 161	10 085	10 901	11 317	11 313	11 313
İthal Kömür	MW	3 281	6 064	8 794	8 967	8 987	10 307
Doğal Gaz	MW	18 213	24 945	26 109	25 904	25 634	25 634
Diğer (3)	MW	1 526	446	294	312	312	312
YENİLENEBİLİR	MW	17 342	31 606	42 453	44 767	50 193	52 429
Hidrolik	MW	15 831	25 868	28 291	28 503	31 148	31 688
Rüzgâr	MW	1 320	4 503	7 005	7 591	8 883	9 633
Güneş	MW	0	249	5 063	5 995	7 000	7 750
Diğer (4)	MW	191	986	2 094	2 678	3 162	3 358
ÜRETİM	**GWh**	**211 208**	**261 783**	**304 802**	**303.898**	**304 929**	**319 796**
TERMİK	GWh	155 370	177 608	206 061	170 518	174 276	188 686
Yerli Kömür	GWh	40 515	36 180	50 260	52 499	42 839	48 596
İthal Kömür	GWh	14 532	39 986	62 989	60 395	61 913	61 268
Doğal Gaz	GWh	98 144	99 219	92 483	57 288	69 209	78 508
Diğer (3)	GWh	2 180	2 224	329	336	314	314
YENİLENEBİLİR	GWh	55 838	84 175	98 741	133 379	130 653	131 110
Hidrolik	GWh	51 795	67 146	59 938	88 823	79 317	73 099
Rüzgâr	GWh	2 916	11 652	19 949	21 731	24 739	27 100
Güneş	GWh	0	194	7 800	9 250	11 299	13 930
Diğer (4)	GWh	1 126	5 183	11 054	13 576	15 298	16 981
İTHALAT	**GWh**	**1 144**	**7 136**	**2 477**	**2 212**	**2 356**	**2 356**
İHRACAT	**GWh**	**1 918**	**3 194**	**3 112**	**2 789**	**2 356**	**2 356**
TÜKETİM	**GWh**	**210 434**	**265 724**	**304 167**	**303 320**	**304 929**	**319 796**

Kaynak: Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı
(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program
(3) Fuel-Oil, Motorin, LPG, Nafta vb.
(4) Biyokütle, Jeotermal, Atık Isı

Milli Enerji ve Maden Politikası kapsamında, yerli kömürün kullanımının artırılmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir. Bu çerçevede, Eskişehir-Alpu, Trakya-Ergene, Afyon-Dinar, Afşin-Elbistan ve Karapınar-Ayrancı sahalarında santral kurulmasına yönelik yapılacak ihaleler öncesi kaynak ve rezerv raporlama çalışmaları sürdürülmektedir.

Kurulu güç bakımından ülkemizin en büyük dördüncü hidroelektrik santrali olan Ilısu Prof. Dr. Veysel Eroğlu Barajı ve Hidroelektrik Santralinin 6 türbininden ilki 19/05/2020 tarihinde devreye alınarak elektrik üretimine başlanmıştır. 2020 yılı sonuna kadar yaklaşık birer ay arayla tüm türbinlerin devreye alınması planlanmaktadır. 1.200 MW kurulu güce sahip barajda yıllık ortalama 3.833 GWh elektrik üretimi öngörülmektedir.

Tamamlandığında 275 metre yüksekliği ile çift eğrilikli beton kemer baraj sınıfında Türkiye'nin birinci, dünyanın üçüncü en yüksek barajı olacak olan Yusufeli Barajı ve HES projesinde, baraj gövdesi inşaatı, elektromekanik teçhizat montajı, yeniden yerleşim ve kamulaştırma yatırımları koordineli olarak devam etmektedir. 558 MW kurulu güce sahip olacak ve yıllık ortalama 1.888 GWh elektrik üretilecek olan barajda 2022 yılı başlarında su tutulması hedeflenmektedir. Ayrıca, kamu tarafından işletilen mevcut barajlardan Keban, Karakaya ve Hirfanlı HES'lerinde, verimlilik ve emre amadeliğin artırılması amacıyla rehabilitasyon yatırımları devam etmektedir.

Yenilenebilir enerji santrallerinde kullanılan ekipmanın yurt içinde üretilmesi amacı doğrultusunda, yıllık 500 MW güneş paneli üretim kapasitesine sahip ilk yerli entegre güneş paneli fabrikası 2020 yılı Ağustos ayında Ankara'da üretime başlamıştır. Türkiye'nin ilk, Avrupa ve Orta Doğu'nun tek entegre güneş paneli tesisi olma özelliğini taşıyan fabrikada, güneş paneli bileşenlerinden ingot, wafer, hücre ve modül imalatı yerli olarak gerçekleştirilmektedir. Fabrikada üretilen panellerin Karapınar Yenilenebilir Enerji Kaynak Alanları (YEKA) güneş enerjisi santralinde montajı yapılarak şebekeye elektrik verilmeye başlanmıştır. Fabrikanın gerçekleştireceği üretimle her yıl yaklaşık 100 milyon ABD doları panel ithalatını önleyeceği öngörülmektedir.

Covid-19 pandemisinin yenilenebilir enerji üreticileri üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak amacıyla, Yenilenebilir Enerji Kaynakları (YEK) Destek Mekanizması başvuru süresi altı ay uzatılmıştır. Böylece, 30/06/2021 tarihine kadar işletmeye girecek YEK belgeli üretim lisansı sahipleri 5346 sayılı Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Kanuna ekli I sayılı Cetvelde yer alan fiyatlardan 31/12/2030 tarihine kadar faydalanabilecektir. Ayrıca, aynı tarihe kadar işletmeye girecek YEK belgeli üretim tesislerinde kullanılan mekanik ve elektro-mekanik aksamın yurt içinde imal edilmiş olması halinde, üretim tesisinin işletmeye giriş tarihinden itibaren 5 yıl süreyle ilave yerli ekipman desteği verilecektir.

Temeli 2018 yılında atılan ve ülkemizin ilk nükleer santrali olacak olan Akkuyu Nükleer Santralinin tamamlanmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir. Tamamlandığında Türkiye'nin elektrik ihtiyacının yaklaşık yüzde 10'unu karşılayacak olan ve 4.800 MW toplam kurulu güce sahip VVER 1200 tipi 1.200 MW kurulu güçteki 4 üniteden oluşacak olan santralin ilk ünitesinin 2023 yılında, diğer ünitelerinin de birer yıl arayla 2026 yılı sonuna kadar işletmeye alınması planlanmaktadır. Akkuyu dışında iki adet nükleer güç santralinin daha kurulmasına yönelik saha seçimi, yer lisansı, teknoloji sahibi şirket veya ülkelerle görüşme gibi konularda çalışmalar sürdürülmektedir.

28/03/2020 tarihli ve 31082 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 57 numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile enerji, maden, iyonlaştırıcı radyasyon, parçacık hızlandırıcıları ve nükleer teknoloji alanında bilimsel, teknik ve idari çalışmalar yapmak, yaptırmak, düzenlemek, desteklemek, işbirlikleri kurmak ve koordine etmek amacıyla kamu tüzel kişiliğini haiz, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ile ilgili, özel bütçeli Türkiye Enerji, Nükleer ve Maden Araştırma Kurumu (TENMAK) kurulmuştur. Kararname ile Türkiye Atom Enerjisi Kurumu (TAEK), Ulusal Bor Araştırma Enstitüsü (BOREN) ve Nadir Toprak Elementleri Araştırma Enstitüsü (NATEN) TENMAK bünyesinde birleştirilmiştir.

2017-2023 yıllarını kapsayan Ulusal Enerji Verimliliği Eylem Planı kapsamındaki eylemler için 2023 yılına kadar 10,9 milyar ABD doları düzeyinde yatırım yapılması ve enerji tüketiminde 23,9 MTEP tasarruf sağlanması hedeflenmektedir. Bu çerçevede, 2019 yılında enerji verimliliğine yaklaşık 1,2 milyar ABD doları yatırım yapıldığı ve yaklaşık 300 milyon ABD doları parasal karşılığı olan 0,9 MTEP enerji tasarrufu sağlandığı; 2017-2019 döneminin toplamında ise yaklaşık 4,1 milyar ABD doları yatırım yapıldığı ve 1 milyar ABD doları parasal karşılığı olan 2,7 MTEP enerji tasarrufu sağlandığı tahmin edilmektedir. Enerji verimliliği yatırımlarından elde edilen tasarrufun önümüzdeki yıllarda önemli oranda artması beklenmektedir. Yine Eylem Planı kapsamında kamuda enerji verimliliğini artırmaya yönelik Kamuda Enerji Performans Sözleşmelerine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Karar 21/08/2020 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

b) Amaç

Enerji arzının sürekli, kaliteli, sürdürülebilir, güvenli ve katlanılabilir maliyetlerle sağlanması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Enerjide artan talebin karşılanmasında rekabete dayalı yatırım ortamı geliştirilecek ve mali açıdan güçlü, istikrarlı, şeffaf, öngörülebilir, tüketicinin korunduğu ve sürdürülebilirliği de dikkate alan bir enerji piyasasının sürekliliği gözetilecektir. (Kalkınma Planı p.486)		
Tedbir 486.1. Orta ve uzun vadeli enerji arz-talep planlamaları yapılacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), STK'lar	1. Birincil enerji talep projeksiyonu ile arz planlamaları hazırlanacaktır.
Kamu tarafından işletilen santrallerin rehabilitasyonları tamamlanacaktır. (Kalkınma Planı p.487)		
Tedbir 487.1. Afşin-B Termik Santrali, Keban Hidroelektrik Santrali (HES), Karakaya HES ve Hirfanlı HES rehabilitasyonları gerçekleştirilecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), EÜAŞ, TÜBİTAK, TEMSAN	1. Keban HES'te 3 ünitede kontrol sistemleri rehabilitasyon çalışmaları, 1 ünitede ise generatör rehabilitasyonu çalışmaları tamamlanacaktır. 2. Karakaya HES Türbin Rehabilitasyon Projesi kapsamında ilk ünite için imalat ve demontaj çalışmaları tamamlanarak montaj çalışmalarına başlanacaktır.
Nükleer Güç Santralleri (NGS) elektrik enerjisi üretim portföyüne dâhil edilecek, nükleer enerjinin elektrik enerjisi üretimindeki payının artırılmasına ilişkin çalışmalar sürdürülecek ve kurumsal kapasite güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.488)		
Tedbir 488.2. Akkuyu NGS'ye ek olarak, iki NGS'nin daha kurulumuna yönelik çalışmalara devam edilecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), NDK, EÜAŞ International ICC	1. Bir NGS projesine yönelik saha seçimi tamamlanacak ve teknoloji sahibi şirket veya ülke ile resmi olarak anlaşmaya varılacaktır. 2. Diğer bir NGS projesine yönelik yer lisansı başvurusu yapılması sağlanacaktır.
Doğal gaz arz güvenliği güçlendirilecek, doğal gaza erişim artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.490)		
Tedbir 490.1. Tuz Gölü Doğal Gaz Yeraltı Depolama Projesi ile Kuzey Marmara Doğal Gaz Depolama Tevsii Projesi tamamlanarak, toplam doğal gaz yeraltı depolama kapasitesi 10 milyar metreküpe çıkarılacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), BOTAŞ	1. Tuz Gölü Doğal Gaz Yer Altı Depolama projesi kapsamında; - 6 kavernada ilk gaz dolum çalışmaları tamamlanarak devreye alınacaktır. - 40 kavernanın derin sondajı tamamlanacaktır. - 18 kavernada çözme faaliyetine başlanacaktır. 2. Kuzey Marmara Doğal Gaz Depolama Tevsii projesi kapsamında; - İki platform üzerinden toplam 18 kuyuda sondaj faaliyetine başlanacaktır. - Kara boru hatları yapımı tamamlanacaktır.

Tedbir 490.2. Doğal gazda, kaynak ülke ve güzergâh çeşitliliğinin artırılması amacıyla yüzer LNG depolama ve gazlaştırma ünitesi (FSRU) gemisi temin edilecek ve FSRU bağlantı sistemleri tamamlanacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), BOTAŞ	1. Saros FSRU projesinde iskele yapımı kapsamında deniz dolgusu ve çelik kazıkların çakımı, kıyı kesiminde ise boru hattı güzergâh ve kanal açma işleri tamamlanacaktır.
Yenilenebilir enerji kaynaklarından elektrik üretimi artırılacak, yenilenebilir enerji üretiminin şebekeye güvenli bir şekilde entegrasyonunun sağlanması amacıyla gerekli planlama ve yatırımlar gerçekleştirilecektir. (Kalkınma Planı p.491)		
Tedbir 491.1. YEKA benzeri modeller sayesinde yenilenebilir kaynakların elektrik enerjisi üretiminde daha yoğun bir şekilde kullanılması sağlanacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), EPİAŞ, Takasbank	1. Yenilenebilir Enerji Kaynak Garanti Sistemi (YEK-G) işletmeye alınacaktır.
Tedbir 491.2. Yenilenebilir enerji üretim tesislerinin şebekeye entegrasyonu ve buna ilişkin teknik yardım projeleri hayata geçirilecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), TEİAŞ	1. Güneş enerjisinden elektrik üretimi tahmin algoritmasına ilave üretim bilgisi eklenerek algoritmanın güvenilirliği doğrulanacak ve test çalışmaları gerçekleştirilecektir. 2. Lisanssız santrallerin verilerinin elektrik dağıtım şirketleri ve OSB'ler tarafından toplanabilmesi için altyapı oluşturulacaktır.
Daha verimli ve kendi enerjisini üreten binalar yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.492)		
Tedbir 492.2. Ulusal Yeşil Bina Sertifika Sistemi kurulacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı	1. Ulusal Yeşil Bina Bilgi Sistemi (YES - TR) uygulamaya alınacaktır. 2. Yeşil Bina Sertifika Sistemi işletmeye alınacaktır.
Tedbir 492.4. Kamu Binalarında Enerji Verimliliği Projesi uygulanacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı	1. Enerji etüdü tamamlanan 38 binada proje uygulamasına başlanacaktır.
Elektrik şebekelerinin ve sistemlerinin daha da güçlendirilmesi ve esnek hale getirilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.493)		
Tedbir 493.1. Akıllı şebeke uygulamaları yaygınlaştırılacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S) EPDK, TEİAŞ, Elektrik Dağıtım Şirketleri	1. Trafo Merkezleri için 156 Uzak Terminal Birimi (RTU) temin ve tesis edilecektir. 2. Elektrik dağıtım sektöründe akıllı şebekeler için gerekli olan yatırımlar dikkate alınarak yeni gelir gereksinimleri ve yatırım bütçeleri onaylanacaktır.

Tedbir 493.2. Elektrik arzında bölgesel yeterlilik sağlanmaya çalışılacak, elektrik iletim altyapı yatırımları sistemin güvenliğini ve bölgelerin arz-talep durumlarını gözetecek şekilde hayata geçirilmeye devam edilecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), TEİAŞ	1. 5 ve 10 Yıllık Bölgesel Bağlanabilir Kapasite Raporları güncellenecektir. 2. Kritik öneme sahip 581 km'lik 4 enerji iletim hattının tesisi tamamlanacak ve 567 km'lik 4 enerji iletim hattı ihale edilecektir.
Tedbir 493.3. Elektrikte teknik ve teknik olmayan kayıp oranı azaltılacaktır. Bu çerçevede, teknik olmayan kaybı azaltmaya yönelik olarak bilinçlendirme, teşvik ve yaptırım uygulamaları oluşturulacak, akıllı sayaç ve uzaktan okuma gibi sistemlerin kullanımı yaygınlaştırılacak ve denetimler artırılacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), EPDK, TEİAŞ, Elektrik Dağıtım Şirketleri	1. Ülkemiz elektrik dağıtım sistemi altyapısının geliştirilmesi, verimliliğinin ve hizmet kalitesinin artırılması, kayıplarının ve maliyetlerinin düşürülmesi amacıyla Ar-Ge projeleri geliştirilecektir. 2. Yerli ve milli otomatik sayaç okuma sistemi kurmaya yönelik çalışmalar tamamlanacaktır.
Uluslararası elektrik enterkoneksiyon kapasitesi artırılarak sınır ötesi ticaret imkânları geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.494)		
Tedbir 494.1. Türkiye ve İran arasında elektrik ticaretine imkân verecek Van Back to Back Sistemi ve bağlantı hatları hayata geçirilecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), TEİAŞ	1. Van Back to Back dönüştürücü merkezi tesisi tamamlanacaktır.
Enerjide üretici ve tüketici bölgeler arasında bulunan ülkemizin jeostratejik konumunun etkin bir biçimde kullanılmasıyla bir enerji ticaret merkezi olması ve Enerji Piyasası İşletmeleri A.Ş. (EPİAŞ) bünyesindeki elektrik ve doğal gaz ticaret platformlarının yeni piyasa ürünleri ile geliştirilmesi için faaliyetler etkin bir şekilde sürdürülecektir. (Kalkınma Planı p.495)		
Tedbir 495.3. Organize toptan doğal gaz satış piyasasında ticaretin derinleşmesi ve EPİAŞ tarafından işletilen sürekli ticaret platformunda elektrik ve doğal gaz piyasasına yönelik vadeli işlemlerin önünü açacak türev piyasalarının oluşumu sağlanacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), EPİAŞ, BOTAŞ, Takasbank	1. Vadeli doğal gaz piyasası (VGP) işletmeye alınacaktır.

Enerji altyapısının işletilmesine etkin ve güvenli bir şekilde devam edilecektir. (Kalkınma Planı p.496)		
Tedbir 496.1. Kritik önemi haiz enerji altyapısının güvenli bir şekilde işletilmesine yönelik Siber Güvenlik Operasyon Merkezi kurulacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), TEDAŞ	1. Siber Güvenlik Operasyon Merkezi kapsamında kurulmuş olan ürünlerin entegrasyonu ve Bakanlığa bağlı, ilgili ve ilişkili kurumlara yaygınlaştırılması çalışmaları tamamlanacaktır. 2. Belirlenen eğitimler tamamlanacak, Farkındalık Bültenleri hazırlanarak paylaşılacaktır. 3. Sızma testleri yapılacaktır. 4. Bakanlığa bağlı, ilgili ve ilişkili kurumlarda OT Siber Güvenlik Firewall cihazlarının kurulumları tamamlanarak devreye alınacaktır. 5. Güvenli iletişim altyapısı kurulacaktır.
Tedbir 496.2. Enerji KİT'lerinde kullanılması amacıyla Milli Akıllı Şebeke Yönetim Sistemi (Milli SCADA) geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), Savunma Sanayii Başkanlığı, TEİAŞ	1. Milli Yük Tevzi Merkezinde Milli SCADA sisteminin geliştirilmesi çalışmalarına başlanacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	**Birim**	**2019**	**2020 (1)**	**2021(2)**
Birincil Enerji Talebi	BTEP	145 000(1)	145 000	152 000
Elektrik Enerjisi Talebi	TWh	303,3	304,9	319,8
Kişi Başı Birincil Enerji Tüketimi	TEP/Kişi	1,74(1)	1,73	1,79
Kişi Başı Elektrik Enerjisi Tüketimi	kWh/Kişi	3 648	3 634	3 766
Doğal Gazın Elektrik Üretimindeki Payı	Yüzde	18,9	22,7	24,5
Yenilenebilir Kaynakların Elektrik Üretimindeki Payı	Yüzde	43,9	42,8	41,0
Yerli Kaynaklardan Üretilen Elektrik Enerjisi Miktarı (3)	TWh	187,2	174,9	190,8
Elektrik Kurulu Gücü (4)	MW	91 267	96 439	99 995

Kaynak: Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı

Not: TEP: Ton Eşdeğer Petrol, BTEP: Bin TEP, kWh: Kilowatt-saat, TWh: Milyar Kilowatt-saat, MW: Megawatt.

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

(3) Bu gösterge aynı zamanda Merkezi Yönetim Bütçesinde yer alan Tabii Kaynaklar Programının performans göstergelerinden biridir.

(4) Bu gösterge aynı zamanda Merkezi Yönetim Bütçesinde yer alan Enerji Arz Güvenliği, Verimliliği ve Enerji Piyasası Programının performans göstergelerinden biridir.

2.2.3.7. Madencilik

a) Mevcut Durum

Madencilik sektöründe 2019 yılında üretim ve ithalatta artış, ihracatta ise düşüş yaşanmıştır. 2020 yılının Ocak-Ağustos döneminde ithalatta yüzde 32, ihracatta yüzde 19, üretimde yüzde 4 düşüş görülmüştür. İhracatta en önemli paya sırasıyla demir dışı metaller, mermer, feldspat ve bor, ithalatta ise ham petrol, doğal gaz, taşkömürü ve demir cevheri sahiptir.

TABLO II: 40- Madencilik ile İlgili Temel Göstergeler

	2017	2018	2019	2020 (2)
GSYH İçindeki Payı (Yüzde) (Cari Fiyatlarla)	0,9	1	1,1	-
Üretim Artışı (Yüzde) (1)	11	3,2	1,5	-4
İhracat (Milyon ABD Doları) (Cari Fiyatlarla)	3 509	3 400	3 195	1 736
İhracat Artışı (Yüzde)	3,1	-3,1	-6	-19
Toplam İhracat İçindeki Payı (Yüzde)	2,2	2	1,9	1,7
İthalat (Milyon ABD Doları) (Cari Fiyatlarla)	26 071	28 963	31 748	14 436
İthalat Artışı (Yüzde)	37,1	11,1	9,6	-32
Toplam İthalat İçindeki Payı (Yüzde)	11,2	13	15,7	10,7
Kurulan İşletme Sayısı	556	708	643	455
Kapanan İşletme Sayısı	100	88	84	68

Kaynak: TÜİK, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TOBB, Maden ve Petrol İşleri Genel Müdürlüğü
(1) NACE Rev.2 Sınıflamasına Göre Aylık Sanayi Üretim Endeksi (2015=100)
(2) Ocak-Ağustos dönemi

Ülkemiz enerji politikalarında yerli kaynaklara yönelim politikası doğrultusunda linyit kaynaklarımıza ilişkin yapılmış ve yapılmakta olan arama yatırımlarının santral kurulumu ile sonuçlanması ve bu kaynakların işletmeye alınması halinde madencilik sektörü üretim yatırımlarında önemli artış olacağı düşünülmektedir. Benzer şekilde, uygulanmakta olan maden işleme tesisi kurulumu şartlı ruhsat ihaleleri ve bu tesislere verilen teşvikler ile büyük ölçekli firmaların son dönemde başladıkları altın, demir dışı metal, taş kömürü ve başta fosfat olmak üzere endüstriyel hammadde üretimi projelerinin de madencilik sektörü yatırımlarını, sektörün katma değerini ve dolayısıyla sektörün GSYH'ye katkısını olumlu yönde etkilemesi beklenmektedir.

Diğer taraftan, tüm dünyada ekonomik etkileri görülen Covid-19 pandemisi nedeniyle sektörde daralmanın kaçınılmaz olduğu, bu durumun 2020 yılı sektörel göstergelerine yansıdığı görülmektedir. Önümüzdeki dönemdeki sektörel gelişmelerin pandeminin ve aşı çalışmalarının seyrine bağlı olarak şekilleneceği düşünülmektedir.

Türkiye'nin ham petrol üretimi 2019 yılında bir önceki yıla göre yüzde 4,7 artarak 3 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Ham petrol ithalatı 2019 yılında bir önceki yıla göre yüzde 53,7 artarak 31,1 milyon ton olmuştur. Türkiye'nin 2019 yılı doğal gaz üretimi bir önceki yıla göre yüzde 11 artarak 0,483 milyar m^3 olarak gerçekleşmiştir. Doğal gaz ithalatı ise bir önceki yıla kıyasla yüzde 10,1 azalarak 45,2 milyar m^3 olmuştur.

Enerjide dışa bağımlılığın azaltılmasına ve sanayide hammadde ihtiyacının karşılanmasına yönelik kamu kurumları tarafından yürütülen maden, enerji hammaddeleri

ve jeotermal kaynak arama yatırımları için ayrılan kaynaklar önemli oranda artarak 2020 yılında 7,1 milyar TL olmuştur. Özellikle denizlerde hidrokarbon aramaları başta olmak üzere, arama yatırımlarının önümüzdeki dönemde de artırılarak devam ettirilmesi planlanmaktadır. Konya-Karapınar, Karaman-Ayrancı, Eskişehir-Alpu, Afyonkarahisar-Dinar ve Trakya bölgelerinde yer alan büyük ölçekli linyit rezervlerimizin en kısa sürede elektrik santrali kurulumuna hazır hale getirilmesi amacıyla başlatılan teknik etüt çalışmaları tamamlanmıştır.

MTA Genel Müdürlüğü tarafından keşfedilen yeni maden ve jeotermal kaynakların, uluslararası standartlara uygun şekilde teknik etütlerinin tamamlanması ve raporlanması, kamu kurumlarına devir ve ihale yöntemleriyle ekonomiye kazandırılması çalışmalarına devam edilmektedir.

Fatih ve Yavuz sondaj gemileri ile Barbaros Hayrettin Paşa ve Oruç Reis sismik arama gemileriyle, KKTC ruhsat sahaları ve ülkemiz deniz yetki alanlarında petrol ve doğal gaz arama faaliyetlerine yoğun bir şekilde devam edilmektedir. 2020 yılında TPAO envanterine katılan Kanuni sondaj gemisinin ise bakım, geliştirme ve güncelleme çalışmalarının tamamlanmasının ardından 2020 yılı sonuna kadar sondaj faaliyetlerine başlaması planlanmaktadır.

Batı Karadeniz'deki Sakarya Doğal Gaz Sahasında yapılan sondaj faaliyetleri sonucunda 405 milyar m^3 doğal gaz rezervi keşfedilmiştir. Bu önemli rezerv, ülkemiz tarafından şimdiye kadar keşfedilen en büyük hidrokarbon rezervi olma özelliği taşımaktadır. Söz konusu sahada doğal gaz üretimine 2023 yılında başlanması amacıyla yatırım hazırlıklarına başlanmıştır. Bu kapsamda, ilk aşamada tespit kuyularının açılması, mühendislik ve etüt çalışmalarıyla proje planının oluşturulması, kamulaştırma ve malzeme temini gibi faaliyetler gerçekleştirilecektir.

24/09/2020 tarihli ve 31254 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 2977 numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle MTA'nın Yurt dışı Faaliyetlerine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik yürürlüğe girmiştir. Yönetmelikle MTA'nın daha önceki yurt dışı faaliyetlerine ilave olarak yurt içinde ve yurt dışında şirket ve ortaklık kurmasına ilişkin düzenleme değişiklikleri yapılmıştır.

Madencilik sektöründe; karmaşık ve uzun izin süreçlerinin basitleştirilmesi, ham olarak ihraç edilen madencilik ürünlerinin yurt içinde işlenerek ihraç edilmesinin getireceği potansiyel katma değer artışının değerlendirilmesi, başta özel sektör olmak üzere arama faaliyetlerinin artırılması, kamu kuruluşlarının yeniden yapılandırılması yoluyla verimliliklerinin yükseltilmesi, madencilik faaliyetlerinin diğer sektör faaliyet ve yatırımlarıyla eşgüdümlü şekilde planlanması çalışmalarına devam edilecektir.

b) Amaç

Madencilik sektöründe hammadde arz güvenliğinin sağlanması, madenlerin yurt içinde işlenerek katma değerinin artırılması yoluyla ülke ekonomisine katkısının geliştirilmesi temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Enerjide dışa bağımlılığın ve cari açığın azaltılmasını teminen, yerli kaynakların daha fazla kullanılması amacıyla, başta linyit olmak üzere, jeotermal ve kaya gazı gibi yüksek potansiyeli bulunan yerli kaynaklara yönelik arama, üretim ve Ar-Ge faaliyetleri artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.498)		
Tedbir 498.2. Kaya gazı ve metan gazı konusunda kapsamlı araştırma faaliyetleri yürütülecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), TPAO, TTK, MTA	1. Karadon Kömür Kökenli Metan Gazı (CBM) sondajının lokasyonunun belirlenmesi amacıyla TTK ve MTA tarafından sağlanan jeolojik veriler TPAO tarafından elektronik ortamına aktarılacaktır.
Tedbir 498.3. Bitümlü şeylden sentetik petrol üretimine yönelik çalışmalar başlatılacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), TPAO, TKİ	1. Bitümlü şeyl rezervlerinin geliştirilmesi amacıyla TKİ ve TPAO tarafından yapılan ortak çalışmalar kapsamında ön fizibilite süreci tamamlanacaktır.
Sürdürülebilir kalkınma ilkeleri çerçevesinde madencilik sektörünün çevre ve iş güvenliği mevzuatına uyumu geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.499)		
Tedbir 499.1. Çevre ve iş güvenliği mevzuatına uyum bilinci artırılacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), Maden ve Petrol İşleri Genel Müdürlüğü	1. Çevre ve iş güvenliği alanında gerekli bilincin oluşturulmasına yönelik 200 kişiye eğitim verilecektir. 2. Çevre mevzuatına uyum çalışmaları kapsamında, mermer atık/pasalarının bertarafına yönelik 36 mermer atık projesi gerçekleştirilecektir.
Tedbir 499.2. Eğitim ve sertifikasyon çalışmalarına devam edilecek ve madenciliğe özgü kurumsal iş güvenliği altyapısı geliştirilecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), Maden ve Petrol İşleri Genel Müdürlüğü	1. 500 Yetkilendirilmiş Tüzel Kişinin eğitim ve sertifikasyon işlemleri tamamlanacaktır. 2. 500 kişiye yönelik daimi nezaretçilik eğitim ve sertifikasyon işlemleri tamamlanacaktır.
İzin süreçlerinde bürokratik yapının etkinliği sağlanacak, yatırım güvencesi artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.500)		
Tedbir 500.2. Yatırım güvencesini sağlamaya yönelik izin formaliteleri basitleştirilerek yatırım süreçleri hızlandırılacak ve yatırımcı üzerindeki idari yükler azaltılacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), Maden ve Petrol İşleri Genel Müdürlüğü	1. Kamu Tarafından Sunulan Hizmetlerde İşlemlerin Basitleştirilmesi Suretiyle Etkinliğin Artırılması Projesi tüm yönleriyle yürürlüğe konulacaktır.

Firma ve işletme ölçeklerinin büyütülmesi özendirilecektir. (Kalkınma Planı p.501)		
Tedbir 501.1. Havza madenciliği ve yakın sahalardaki faaliyetlerin maliyet etkinliği ve iş güvenliğinin artırılmasına dönük çalışmalara hız verilecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), Maden ve Petrol İşleri Genel Müdürlüğü	1. Maden bölgesi mevzuatı geliştirmeleri tamamlanacaktır.
Madencilikte katma değerin artırılması amacıyla, madencilik ürünlerinin yurt içinde işlenmesine ve uç ürün geliştirilmesine öncelik verilecek, madencilikte kullanılan makine ve ekipmanların yerli üretimi desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.502)		
Tedbir 502.1. Maden ruhsat sahalarının ihalelerinde ileri aşamaları içeren üretim şartı uygulaması yaygınlaştırılacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), Maden ve Petrol İşleri Genel Müdürlüğü	1. Altı sahada tesis şartlı ihale için çalışmalar yapılacak olup bunların sonucuna göre tesis şartlı ihale edilebilecek saha sayısı belirlenerek bunların ihalesi yapılacaktır.
Tedbir 502.2. Ekonomik potansiyeli yüksek madenler ile diğer kritik hammaddelerin üretim altyapısı oluşturulacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), MTA	1. İleri teknoloji elementlerinin kazanım teknolojisine yönelik çalışma yapılacaktır.
Enerji sektörü ile sanayinin hammadde ihtiyacını karşılamak üzere yurt içi ve yurt dışındaki arama çalışmaları artırılacak; nadir toprak elementleri, bor ve diğer ekonomik potansiyeli yüksek madenlerin aranmasına öncelik verilecektir. (Kalkınma Planı p.503)		
Tedbir 503.1. Enerji sektörünün petrol, doğal gaz ve jeotermal kaynak ile sanayinin hammadde ihtiyacını karşılamak üzere yurt içi ve yurt dışındaki arama faaliyetleri hızlandırılacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), MTA, TPAO	1. Jeotermal kaynak aramalarına yönelik 100 km^2 jeolojik etüt, 7.000 m sondaj, 300 noktada 4 km jeofizik etüt ve 21.000 m jeofizik kuyu log alımı yapılacak ve ayrıca, temel ve kritik maden/enerji hammaddelerinin teminine yönelik 500.000 m arama-araştırma sondajı yapılacaktır. 2. TPAO tarafından petrol ve doğal gaz arama faaliyetleri kapsamında 53 adet kara arama kuyusu açılacak, kara alanlarında 631 km iki boyutlu, 2.069 km^2 üç boyutlu sismik veri toplanacaktır.
Tedbir 503.2. KKTC'nin deniz ruhsat sahaları dâhil olmak üzere, denizlerde petrol ve doğal gaz sismik arama ve sondaj çalışmaları yoğunlaştırılacak, 2023 yılı sonuna kadar yapılacak toplam deniz sondajı sayısı 26'ya çıkarılacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), TPAO, MTA	1. 6.335 km^2 üç boyutlu sismik arama faaliyeti ve altı deniz sondajı tamamlanacaktır.

Tedbir 503.4. MTA'nın yurt dışında uygun yatırım ve üretim imkânları belirlenerek, yurt dışında maden arama ve yatırım konularında diğer ülke kuruluşlarıyla işbirliği halinde projeler geliştirilecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), MTA	1. İki uluslararası ortak proje oluşturulacaktır.
Tedbir 503.5. Karadeniz'de keşfedilen Sakarya Doğal Gaz Sahasında üretime yönelik yatırım çalışmaları yürütülecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), TPAO	1. Ön fizibilite ve mühendislik çalışmaları, tespit kuyu sondajları ve deniz tabanı sistemleri tasarımı yapılacaktır.
Özel sektörün arama faaliyetlerinin artırılabilmesi için finansal riskleri azaltmaya yönelik çalışmalar yürütülecektir. (Kalkınma Planı p.504)		
Tedbir 504.3. Arama ve rezerv raporlarının uluslararası standartlara uygun şekilde hazırlanmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), Maden ve Petrol İşleri Genel Müdürlüğü	1. Maden ruhsatlarında UMREK Koduna uygun raporlamalar yapılması için mevzuat değişikliği yapılacaktır. 2. Madencilik faaliyetlerine ilişkin teknik rapor ve projelerin uluslararası standartlara uygunluğu sağlanacaktır.
Ülkemiz ekonomisi için temel ve kritik madenler belirlenecektir. (Kalkınma Planı p.505)		
Tedbir 505.2. Bu madenlere ilişkin stratejik rezerv, stok, ihracat kısıtlaması konularında düzenlemeler yapılacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı, Maden ve Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, MTA, TENMAK	1. Temel ve kritik madenlere ve nadir toprak elementlerine ilişkin stratejik rezerv, stok, ihracat kısıtlaması konularında kritik madenlerle ilgili araştırma çalışmaları yapılacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2018	2019	2020 (1)	2021 (2)
Madencilik Katma Değerinin GSYH'ya Oranı (Cari Fiyatlarla) (3)	Yüzde	0,99	1,1	1,05	1,08
Madencilik İhracatı (Cari Fiyatlarla)	Milyar Dolar	3,4	3,2	2,6	4
Görünür Linyit Rezervi	Milyar Ton	18,9	19,3	19,5	20
Deniz Sondajı Sayısı (Kümülatif)	Adet	2	7	12	18

Kaynak: Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı
(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program
(3) Bu gösterge aynı zamanda Merkezi Yönetim Bütçesinde yer alan Tabii Kaynaklar Programının performans göstergelerinden biridir.

2.2.3.8. Lojistik ve Ulaştırma

a) Mevcut Durum

Küresel ölçekteki ekonomik, sosyal ve çevre odaklı gelişmeler sürdürülebilir kalkınma tartışmalarını ön plana çıkarmıştır. Bu çerçevede, kaynaklara erişim, yoksulluğun azaltılması, yaşanabilir kentler, iklim değişikliği ve enerji verimliliği gibi bileşenler ekseninde şekillenen sürdürülebilir kalkınma hedeflerini doğrudan veya dolaylı etkileyen temel

unsurlardan biri lojistik ve ulaştırma hizmetleridir. Bununla birlikte ulaştırma ve lojistik hizmetlerinin etkinliği küresel rekabet için de bir zorunluluk haline gelmiştir. Ticari korumacılığın yükselmekte olduğu günümüz dünyasında rekabetin, üretimin diğer unsurlarına kıyasla daha çok yenilikçilik, esneklik ve tedarik zincirlerinin verimliliğiyle şekilleneceği öngörülmekte ve özellikle gelişmekte olan ülkelerde lojistik maliyetlerin daha da önemli hale gelmesi beklenmektedir.

Güvenli, verimli, süratli ve kolay erişilebilir bir ulaştırma sistemi ise lojistik hizmetlerin etkin sunumu için kritik önemdedir. Ülkemizde dengeli bir modal dağılım için uzun dönemli planlamalar yapılmakta olup artan ulaşım talebine uygun demiryolu ve denizyolu altyapısının oluşturulmasına yönelik çalışmalar yürütülmektedir. Bu çerçevede ulaşım maliyetleri, erişilebilirlik ve trafik güvenliği gibi unsurları temel alan ve türler arasında dengeli ve birbirini tamamlayıcı bir ulaştırma sisteminin oluşturulmasını amaçlayan Ulusal Ulaştırma Ana Planı ile Lojistik Master Planının eş güdüm içerisinde tamamlanarak uygulamaya konulması yönündeki faaliyetlere devam edilmektedir.

Ayrıca lojistikle ilgili yetkiler farklı kamu kurumları arasında dağıtılmış bulunduğundan etkin bir koordinasyonla lojistik mevzuatının düzenlenmesi, lojistik sektörüne yönelik standartların ve istatistiki altyapının oluşturulması süreci hızlandırılmıştır.

TABLO II: 41- Ulaştırma Alt Sektörlerinde Modal Dağılım (2018)

(Yüzde)

Yük (ton-Km)				
	Karayolu	Demiryolu	Deniz ve İç Sular	
AB-27	75,3	18,7	6,0 (1)	
Türkiye	88,2	4,6	7,2 (2)	
Yolcu (Yolcu-Km)				
	Karayolu	Demiryolu (3)	Deniz ve İç Sular	Havayolu
AB-27	81,6	8,4	0,4	9,6
Türkiye	88,8	1,0	0,5	9,6

Kaynak: AB Ulaştırma İstatistikleri 2019, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, TCDD

(1) AB-28 ülkeleri için deniz ve kıyı taşımacılığı dâhil olmayıp yalnızca iç suyolu taşıma verisidir.

(2) Türkiye için kabotaj taşıma verisidir.

(3) Kent içi ulaşım taşımaları hariçtir.

2018 yılı verilerine göre yurt içi yük taşımalarında demiryolunun payı ülkemizde yüzde 4,6 iken AB-27 ortalaması yüzde 18,7 düzeyinde; yurt içi demiryolu yolcu taşımalarında da ülkemizin yüzde 1 olan payı AB-27'de yüzde 8,4 olarak gerçekleşmiştir. Bu durum karayolu yük taşımacılığına olan yüksek talebin demiryoluna kaydırılarak daha dengeli ve verimli bir ulaştırma sisteminin oluşturulması yönünde güçlü bir potansiyeli işaret etmektedir.

TABLO II: 42- Ulaştırma Alt Sektörlerinde Yük ve Yolcu Taşımaları

	Birim	2018	2019	2020(1)	Yıllık Değişim (Yüzde) 2019	2020
Demiryolu Ulaşımı						
Yolcu Taşıma (Yurt İçi) (2)	Milyon-Yolcu-km	4 313	4 841	1 430	12,2	-70,5
Yük Taşıma (Yurt İçi) (3)	Milyon-Ton-km	13 767	13 830	14 866	0,5	7,5
Yük Taşıma (Yurt Dışı)	Milyon-Ton-km	579	751	1 328	29,7	76,8
Denizyolu Ulaşımı(4)						
Yük Taşıma (Yurt İçi)	Milyon-Ton-km	21 779	20 520	20 315	-5,8	-1,0
Türk Deniz Tic. Filosu Tonajı (300 Grt ve Üstü)	Bin DWT	7 458	6 723	6 982	-9,9	3,9
Havayolu Ulaşımı						
Yolcu Taşıma (Yurt İçi)	Milyon-Yolcu-km	34 996	31 174	15 162	-10,9	-51,4
Yolcu Taşıma (Yurt Dışı) (5)	Milyon-Yolcu-km	128 651	133 898	45 735	4,1	-65,8
Karayolu Ulaşımı						
Yolcu Taşıma (Yurt İçi) (6)	Milyon-Yolcu-km	329 363	339 601	346 782	3,1	2,1
Yük Taşıma (Yurt İçi) (6)	Milyon-Ton-km	266 502	267 579	274 737	0,4	2,7

Kaynak: Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, TCDD, KGM

(1) Gerçekleşme tahmini (2) Banliyö yolcu taşımaları hariçtir. (3) İdari yük taşımaları hariçtir.

(4) Önceki yıllarda yer alan yurt dışı yük taşıma verisi Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı tarafından hesaplanmamaktadır.

(5) Yalnız THY tarafından yapılan taşımalardır. (6) KGM'nin sorumluluğu altındaki yol ağında yapılan taşımalardır.

Karayolu

Bölünmüş yol yapım programı kapsamında Ekim 2020 itibarıyla 533 km bölünmüş yol tamamlanmış ve otoyollar dâhil çok şeritli karayolu ağı 27.714 km'ye ulaşmıştır. Aynı dönemde 616 km bitümlü sıcak karışım (BSK) kaplama yapımı tamamlanmıştır.

TABLO II: 43- Satıh Cinsine Göre Yol Ağı (Ekim 2020)

(km)

Yol Sınıfı	BSK	Sathi Kaplama	Parke	Stabilize	Toprak	Diğer Yollar	Toplam
Otoyollar (1)	3 325	-	-	-	-	-	3 325
Devlet Yolları	18 457	12 188	54	27	-	276	31 002
İl Yolları	5 200	26 163	242	453	391	1 675	34 124
Toplam	26 982	38 351	296	480	391	1 951	68 451

Kaynak: Karayolları Genel Müdürlüğü

(1) Büyükşehir Belediyelerine devredilen otoyollar dâhildir.

Eurostat 2018 verilerine göre bin kişi başına düşen otomobil sayısı İsveç'te 476, İngiltere'de 473, Almanya'da 567 ve İspanya'da 513 iken Türkiye'de 151'dir. Diğer taraftan, milyon otomobil başına düşen can kaybı sayısı İsveç'te 67, İngiltere'de 58, İspanya'da 76 ve Almanya'da 70 iken Türkiye'de 538'dir. Ülkemizde trafik güvenliği öncelikli politikalar arasında yer almakta olup bu kapsamda strateji belgesi oluşturulması ile eğitim ve denetim faaliyetlerine devam edilmektedir.

Demiryolu

Türkiye'deki mevcut demiryolu ağı 2019 yılı sonu itibarıyla 1.213 km'si hızlı tren hattı, 9.194 km'si konvansiyonel ana hat, 2.396 km'si tali hat ve istasyon yolları olmak üzere toplam 12.803 km'dir. Toplam ağın yüzde 50'si sinyalli, yüzde 45'si ise elektrikli olup 2020 ve 2021 yıllarında tamamlanacak projelerle elektrikli ve sinyalli hat uzunluklarının önemli ölçüde artış göstermesi beklenmektedir.

TABLO II: 44- Ülkelere Göre Demiryolu Ağı ve Verimliliğinin Karşılaştırılması (2018)

Ülkeler	Demiryolu Yoğunluğu		Demiryolu Hat Verimliliği (Toplam Trafik/Ana Hat Uzunluğu)	Demiryolu Personel Verimliliği (Toplam Trafik/Personel Sayısı)
	Km / bin km^2	Km / 100 bin nüfus		
Fransa	44	42	4 460 384	0,91
Çekya	121	90	2 802 759	0,67
Almanya	108	46	5 799 172	0,70
Belçika	118	32	4 763 107	1,32
Avusturya	66	65	6 353 899	0,83
AB-28	49	42	4 168 921	0,93
Türkiye	**13**	**13**	**2 270 383**	**0,85**

Kaynak: AB Ulaştırma İstatistikleri, TCDD, Uluslararası Demiryolları Birliği (UIC)
Not: Toplam trafik yolcu-km ve ton-km büyüklüklerinin toplamını ifade etmekte olup banliyö yolcu taşımaları dâhil edilmiştir.

Mevcut demiryolu ağ yoğunluğu dikkate alındığında, hem nüfus hem de yüzölçümü bazında Türkiye'nin AB-28 ortalamasının altında demiryolu ağına sahip olduğu gözlenmektedir. Demiryolu hat verimliliğine bakıldığında ise demiryolları üzerindeki trafiğin artırılarak demiryollarının verimli bir şekilde kullanılabilmesi amacıyla çalışmalar sürdürülmektedir.

İşletmeye alınan hızlı tren hatlarında taşınan yolcu sayısı 2019 yılında 2018 yılına göre yüzde 2,4 artmıştır. Yük ve yolcu taşımacılığındaki darboğazları gidermeye yönelik demiryolu ağının geliştirilmesi amacıyla Ankara-Afyonkarahisar-İzmir, Bursa-Bilecik, Konya-Karaman-Adana-Gaziantep ve Ankara-Sivas demiryolu hattı yapım çalışmaları devam etmektedir. Hâlihazırda yolcu talebini karşılamakta yetersiz kalan hızlı tren işletmeciliğinde hizmet kalitesi düzeyinin artırılması ve yapım çalışmaları devam eden eksik altyapı ve üstyapı imalatlarının tamamlanmasıyla hızlı tren yolcu taşımacılığındaki artışın hızlanması beklenmektedir.

2019 yılında yurt içi demiryolu yük taşımalarında yüzde 0,5, yurt dışı yük taşımalarında ise yüzde 29,7 artış gerçekleşmiştir. 2020 yılındaki değişim oranlarının ise sırasıyla yüzde 7,5 ve yüzde 76,8 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. Ayrıca önemli demiryolu güzergâhlarında kapasite artışı sağlayacak elektrifikasyon ve sinyalizasyon projeleriyle ikinci hat yapımlarına devam edilmektedir. Söz konusu projelerin hayata geçirilmesi ve özel sektör tren işletmeciliğinin geliştirilmesiyle orta ve uzun vadede demiryolu yük taşımalarında istenen gelişmenin sağlanması beklenmektedir.

6461 sayılı Türkiye Demiryolu Ulaştırmasının Serbestleştirilmesi Hakkında Kanun çerçevesinde özel sektörün katılımıyla etkin bir demiryolu taşımacılık piyasası oluşturulmasına yönelik ikincil mevzuat çalışmaları devam etmektedir. Ekim 2020 itibarıyla bir kamu, iki özel sektör firması yük tren işletmeciliği, iki kamu kurumu yolcu tren işletmeciliği, 66 özel sektör firması demiryolu işletmeciliği organizatörlüğü, 62 özel sektör

firması yolcu taşımacılığı acente belgesi ve iki özel sektör firması da yük taşımacılığı acente yetki belgesi almıştır.

Denizyolu

Denizcilik Genel Müdürlüğü verilerine göre ülkemizde 2019 yılı sonu itibarıyla 11,6 milyon TEU konteyner ve toplam 484 milyon ton yük elleçlemesi yapılmıştır. 2020 yılında toplam konteyner elleçleme miktarının yaklaşık yüzde 1,7 düşüş ile 11,4 milyon TEU, toplam yük elleçleme miktarının ise yaklaşık yüzde 2,8 artışla 497,7 milyon ton olması beklenmektedir.

Ülkemiz limanlarında elleçlenen konteyner miktarı 2000-2010 yılları arasında yıllık ortalama yüzde 17,6 artış göstermişken yavaşlayan küresel ticaret ve konteyner ticaretinin doyum noktasına yaklaşmasıyla bu oran 2010-2019 yılları arasında yüzde 9,1'e gerilemiştir. Konteyner ticaretinin GSYH büyüme esnekliği 2000-2010 dönemi için yaklaşık 4,4, 2010-2019 dönemi için 1,3 olarak hesaplanmaktadır.

TABLO II: 45- Akdeniz ve Karadeniz'deki Önemli Limanlarda Konteyner Trafiği (2019)

Limanlar	(Bin TEU)
Pire-Yunanistan	5 650
Valensiya-İspanya	5 441
Algeciras-İspanya	5 120
Tanger-Med-Fas	4 801
Barselona-İspanya	3 324
Ambarlı Limanları-Türkiye	**3 100**
Le Havre-Fransa (1)	2 798
Cenova-İtalya	2 332
Gioia Tauro-İtalya	2 532
Mersin-Türkiye	**1 939**
Marsilya-Fransa (1)	1 297
İzmir Aliağa-Türkiye	**1 132**
Trieste-İtalya (1)	790
Köstence-Romanya (1)	666
İzmir Alsancak-Türkiye	**541**

Kaynak: AB Ulaştırma İstatistikleri, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı Deniz Ticareti İstatistikleri, TÜRKLİM
(1) Limanların Resmi İnternet Siteleri ve Faaliyet Raporları

2019 yılında Yunanistan'daki konteyner elleçlemesinin yaklaşık yüzde 90'ını Pire limanı tek başına gerçekleştirirken, ülkemizdeki 11,6 milyon TEU elleçleme hacminin yaklaşık yüzde 56'sının Ambarlı limanları, Mersin, Alsancak ve Aliağa limanlarında gerçekleştirildiği görülmektedir. Ülkemizdeki küçük ölçekli ve dağınık liman altyapısı lojistik maliyetleri yükseltmekte, bununla birlikte sektörde aşırı rekabete yol açarak liman işletmecilerinin kârlılığını azaltmaktadır. Bu çerçevede ülkemizdeki liman yatırımlarını bütüncül bir bakış açısıyla koordine edecek bir Liman Yatırım Otoritesinin kurulmasına yönelik çalışmalara devam edilmektedir.

Havayolu

DHMİ tarafından Türkiye genelinde sivil hava trafiğine açık 49 havalimanı işletilmektedir. Bunun yanı sıra Eskişehir Teknik Üniversitesi tarafından işletilen Eskişehir Hasan Polatkan Havalimanı, Türk Hava Yolları A.O. tarafından işletilen Aydın Çıldır Havalimanı ve özel sektör tarafından işletilen İstanbul Sabiha Gökçen, Zafer, Zonguldak Çaycuma, Gazipaşa Alanya ve 29/10/2018 tarihinde açılışı yapılan İstanbul havalimanlarıyla birlikte sivil trafiğe açık meydan sayısı 56'dır.

6/4/2019 tarihi itibarıyla İstanbul Atatürk Havalimanında ticari yolcu taşımacılığına son verilmiş ve uçuşlar İstanbul Havalimanına kaydırılmıştır. Kargo operasyonlarına ise her iki havalimanında devam edilmektedir.

Üçüncü bağımsız pisti 14/6/2020 tarihinde açılarak ilk fazı tamamlanan ve yıllık 90 milyon yolcu kapasitesine sahip İstanbul Havalimanında Eylül 2020 itibarıyla yaklaşık 12,4 milyon yolcu sayısına ulaşılmıştır.

DHMİ bünyesindeki Ankara Esenboğa, Antalya, Muğla Bodrum-Milas, Muğla Dalaman, İzmir Adnan Menderes, Zonguldak Çaycuma, Gazipaşa Alanya, Aydın Çıldır ve Zafer havalimanlarında iç ve dış hat terminalleri özel sektör tarafından işletilmektedir. Yine özel sektör tarafından işletilen İstanbul Havalimanı ile Sabiha Gökçen Havalimanı da ilave edildiğinde, KÖİ modeliyle işletilen meydanlardaki yolcunun toplam yolcu trafiği içindeki payı 2019 yılı sonunda iç hatlarda yüzde 70,4, dış hatlarda ise yüzde 97,3 olarak gerçekleşmiştir.

Yolcu veya kargo taşımacılığı yapan 10 havayolu şirketi bulunmaktadır. Havayolu şirketlerinin uçak sayısı Eylül 2020 itibarıyla bir önceki yıla kıyasla yüzde 0,4 artış ile 542'ye yükselmiştir. 510'u yolcu, 32'si kargo uçağı olan havayolu filosunun toplam koltuk kapasitesi 102.284, kargo uçaklarının toplam yük kapasitesi ise 2.500 tondur.

2019 yılında havalimanlarındaki yolcu trafiği, bir önceki yıla göre dış hatlarda yüzde 11,1 artarak 108,4 milyon, iç hatlarda yüzde 11,5 azalarak 99,9 milyon ve toplamda ise yüzde 1 azalarak 209 milyon yolcu olarak gerçekleşmiştir.

Covid-19 pandemisinden en çok etkilenen sektörlerden biri havayolu sektörü olmuştur. Özellikle Mart ve Nisan döneminde kargo hariç olmak üzere tüm uçuşlar durdurulmuştur. Ülkemizde 1/6/2020 itibarıyla başlayan normalleşmeye rağmen havayolu sektöründeki normalleşme süreci diğer ülkelerin sivil havacılık otoritelerinin de kararları doğrultusunda kademeli ve yavaş şekilde ilerlemektedir. IATA, ACI, EASA ve EUROCONTROL gibi uluslararası sivil havacılığa yönelik örgütlerin yapmış olduğu tahminlerde 2019 yılı yolcu sayılarına 2023-2025 yılları arasında ulaşılabileceği ifade edilmektedir. Bu kapsamda, 2020 yılında toplam yolcu trafiğinin 2019 yılına göre yüzde 63 daha az gerçekleşmesi beklenmektedir.

Uluslararası Havalimanları Konseyinin yaptığı havayolu bağlantı endeksinde Türkiye, 2019 yılında doğrudan bağlantı endeksi sıralamasında 43 ülke arasında beşinci sırada yer almaktadır.

Ülkemiz havayolu yolcu trafiğinin yaklaşık yüzde 84'ü İstanbul, Antalya, Ankara Esenboğa, İzmir Adnan Menderes, Muğla Dalaman, Muğla Bodrum-Milas, Adana, Trabzon ve İstanbul Sabiha Gökçen havalimanlarında gerçekleşmektedir. Mevcut meydanların kapasitelerinin artırılmasına yönelik yatırımlar ile hizmet standartlarının yükseltilmesi, uçuş emniyetinin artırılması ve hava trafik yönetimiyle ilgili projeler sektör açısından önceliğini korumaktadır. Diğer taraftan, Çukurova Bölgesel, Rize-Artvin, Bayburt-Gümüşhane, Tokat ve Yozgat havalimanları projelerinin yapımına devam edilmektedir.

Posta Sektörü

Posta sektörünün haberleşmedeki rolü giderek azalırken posta hizmetleri ticaretin ve kurumlar arası iletişimin önemli bir altyapısı haline dönüşmüştür. Kurye, kargo ve lojistik sektörleri arasındaki sınırlar giderek belirsizleşirken, e-ticaretteki artış sektörün büyümesine önemli katkı sağlamaktadır. Pandemi ile birlikte güçlenen bu eğilimin önümüzdeki dönemde de devam etmesi beklenmektedir. Posta hizmetlerinde bilgi ve iletişim teknolojilerinin yaygın kullanımı ile geliştirilen yeni iş modelleri ve tüketici odaklı çözümlerle hizmet kalitesinin artırılması ise e-ticaret alanında firmaların rekabet gücünü destekleyici rol oynamaktadır.

Sektörde 6475 sayılı Posta Hizmetleri Kanunu çerçevesinde Ekim 2020 itibarıyla 22'si ulusal düzeyde olmak üzere 36 işletmeci yetkilendirilmiş durumdadır.

Evrensel posta hizmet yükümlüsü PTT A.Ş. Eylül 2020 itibarıyla 1.145 merkez, 2.605 şube, 1.034 acente ve 75 mobil işyeri olmak üzere toplam 4.859 işyerine sahiptir. Bu işyerlerinin 1.253 adedi herhangi bir bankanın bulunmadığı yerleşim yerlerinde hizmet sunmaktadır.

b) Amaç

Lojistik ve ulaştırma sektöründe Türkiye'nin coğrafi avantajından en iyi şekilde faydalanarak modlar arası (intermodal) ve çok modlu (multimodal) uygulamaların geliştirilmesi; demiryolu ve denizyolu taşıma paylarının artırılması; hızlı, esnek, emniyetli, güvenilir ve entegre bir ulaştırma sisteminin tesis edilmesiyle lojistik maliyetlerin düşürülmesi, ticaretin kolaylaştırılması ve ülkemizin rekabet gücünün artırılması temel amaçtır.

Posta sektöründe rekabetçi bir ortam sağlanarak sürdürülebilir büyümeye ve istihdama katkı sağlayan hızlı, kaliteli, erişilebilir, çeşitli ve güvenilir hizmet sunulması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Ulaştırma modları arasındaki entegrasyon güçlendirilecek ve sektöre giriş engellerini ortadan kaldıracak tedbirler alınacaktır. (Kalkınma Planı p.507)		
Tedbir 507.1. Dağınık yapıdaki lojistik mevzuatı bütünleşik bir yapıya getirilecek ve yalınlaştırılacak, kombine taşımacılık mevzuatı yayımlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı	1. Kombine Yük Taşımacılığı Yönetmeliği yayımlanacaktır. 2. Çerçeve Lojistik Kanunu teknik hazırlık çalışmalarına başlanacaktır.

Tedbir 507.2. Kombine Yük Taşımacılığı hizmetleri ile kombine yük terminalleri ve aktarma merkezlerinin idari ve mali teşvikine yönelik program hazırlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı	1. Kombine Yük Taşımacılığı Yönetmeliği ile belirlenecek program dâhilinde yük taşımacılığında taşıma mesafelerine göre demiryolları avantajlı hale getirilecektir. 2. Yönetmelik Yeşil Lojistik kavramını içerecek şekilde yürürlüğe konulacaktır. 3. Bozulabilir gıda maddelerinin uluslararası taşınmasını düzenleyen ATP Anlaşması kapsamında ulusal mevzuat yayımlanacaktır.
Tedbir 507.3. Lojistik merkez ve iltisak hatlarının standartları ile işletme ve yönetim modelleri belirlenecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, TCDD, TCDD Taşımacılık A.Ş., İlgili Yerel Yönetimler	1. İlgili çerçeve kanuna bağlı olarak Lojistik Merkez ve İltisak Hatlarının Standartları ile İşletme ve Yönetim Modelleri Yönetmeliği yayımlanacaktır.
Tedbir 507.4. Taşıma İşleri Organizatörlüğü Yetki Belgesi sektördeki serbestleşme düzeyini ve rekabetçiliği artıracak şekilde düzenlenecek, diğer yetki belgeleri ile uyumlaştırılması sağlanacak, yapılacak değişiklikler ile sektöre giriş engelleri ve kayıt dışılık azaltılacak, ayrıca sektörün öngörülebilirliği ve kurumsallaşma düzeyi artırılacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı	1. Mesleki yeterlilik eğitim müfredatı oluşturularak organizatörlük konusunda sertifikalandırma yapılacaktır. 2. Taşra teşkilatı denetim personeli eğitilecek ve U-ETDS sistemiyle denetimler arttırılacaktır. 3. Mevcut Taşıma İşleri Organizatörlüğü Yönetmeliği kapsamında gerçekleştirilen iş ve işlemlerde sektördeki yeni gelişmeler ile uygulamalarda yaşanan aksaklıklar dikkate alınarak mevcut yönetmelikte gerekli revizyon çalışmalarına başlanılacaktır.
Tedbir 507.5. Özel demiryolu işletmeciliğinin teşvik edilmesi ve demiryollarında serbestleşmenin geliştirilmesine yönelik ikincil mevzuat tamamlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S)	1. Demiryolu Yolcu Taşımacılığı Kamu Hizmeti Yükümlülüğü Hizmet Alımı Uygulama Yönetmeliği ve Demiryolu Sistemleri Karşılıklı İşletilebilirlik Yönetmeliği yayımlanacaktır. 2. Demiryolu taşımacılığında sektörün ihtiyaç duyduğu istatistik portalı tüm vatandaşların erişebileceği şekilde kullanıma açılacaktır.

Lojistik faaliyetlerinde esneklik, hız, öngörülebilirlik, güvenlik, kalite, ölçek ekonomisi ve yenilikçilik gibi hizmet düzeyi parametreleri iyileştirilecektir. (Kalkınma Planı p.508)		
Tedbir 508.1. Karayolu taşımacılığında yük hareketliliğinin ölçülmesi, atıl kapasitenin kullanılması, maliyetlerin optimize edilmesi ve kayıt dışılığın önlenmesine yönelik dinamik bir taşımacılık veri tabanı oluşturularak tüm paydaşlar tarafından erişilebilir hale getirilecek, dijital platform ve uygulamalar yoluyla paylaşım ekonomisi modellerinin hayata geçirilebilmesi için gerekli düzenlemeler yapılacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Karayolları Genel Müdürlüğü	1. Ülkemizde karayolu taşımacılığındaki yük hareketlerinin ölçülmesine yönelik Ulaştırma Elektronik Takip ve Denetim Sistemi (U-ETDS) projesi ile karayolunda Eşya Taşımacılığı hareketlerine ilişkin sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği içerisinde farkındalık eğitimleri gerçekleştirilecektir.
Tedbir 508.2. Karayolu ağında can ve mal güvenliği ile çevre emniyetine yönelik önlemlerin geliştirilmesini teminen bu alandaki işletme denetimleri artırılacak ve etkinleştirilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Karayolları Genel Müdürlüğü	1. Ağır nakliye ve proje taşımacılığı konularını düzenleyen bir yönetmelik hazırlanacaktır.
Tedbir 508.3. Blokzincir uygulamalarının yaygınlaştırılmasını teminen ulaştırma ve gümrük hizmetlerinde gerekli hukuki ve fiziki altyapı çalışmaları tamamlanacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Blokzincir teknolojisinin ihracat rejimindeki gümrük ve lojistik işlemlerinde uygulanabilmesi için analiz çalışmaları yapılacaktır.
Tedbir 508.4. AB ülkelerine yapılan karayolu transit taşımalarındaki kısıtlamaların giderilmesi amacıyla ülkemizin uluslararası hukuk kapsamında sahip olduğu hakların korunması yönünde diplomatik kanallar en üst seviyede zorlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı	1. Türkiye ve AB komisyonu arasında transit taşımacılığı serbest bırakacak bir anlaşma imzalanabilmesi için diplomatik kanallardan girişimlerde bulunulacaktır.
Kaynakların daha etkin kullanılması, verimliliğin artırılması ve görev odaklı organizasyon yapısının sağlanmasını teminen demiryolu sektöründeki kuruluşların altyapı yapımı, işletmeciliği ve bakım onarımı ile tren işletmeciliği ve bakım-onarımı ayrımında görev dağılımları yeniden organize edilecektir. (Kalkınma Planı p.509)		

Tedbir 509.1. Demiryolu altyapı yapımı, bakımı, altyapı erişimi ve tahsisi, şebeke bildirimi, emniyet yönetimi, düzenleme ve denetleme, tren işletmeciliği ile demiryolu araçlarının sahipliği, imalatı ve bakım onarımı faaliyetleri organizasyonel olarak birbirinden ayrıştırılacak, faaliyetler arasında etkin bir çalışma mekanizması kurulacak ve sektör yeniden yapılandırılacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S)	1. Demiryolu sektörünün yeniden yapılandırılması amacıyla bir komisyon kurulacaktır. 2. Komisyonun yapacağı çalışmalar doğrultusunda demiryollarında serbestleşme düzeyinin artırılması, organizasyonel yapının değiştirilmesi ve uygulamadaki aksaklıkların giderilebilmesi amacıyla 6461 sayılı Türkiye Demiryolu Ulaştırmasının Serbestleştirilmesi Hakkında Kanunda değişiklik hazırlıkları yapılacak ve buna bağlı olarak TCDD İşletmesi Genel Müdürlüğü Ana Statüsü değiştirilecektir. 3. Demiryolu Kanunu teknik hazırlık çalışmalarına başlanacaktır.
Ülkemizdeki kamu ve özel sektörün liman yatırımları bütüncül bir bakış açısıyla koordine edilecek ve çevreye duyarlı, sürdürülebilir liman uygulamaları yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.510)		
Tedbir 510.1. Küçük ölçekli, dağınık, verimsiz ve hizmet kalitesi düşük liman altyapısının önüne geçilebilmesini teminen Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı tarafından ilgili kurumlar koordine edilerek gerekli tedbirler alınacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	1. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığının liman yatırımlarına ilişkin görev ve yetkileri gözden geçirilerek bu alanda yapılacak yatırımların tek bir noktadan yönetilmesini sağlamaya dönük mevzuat çalışması yapılacaktır.
Tedbir 510.2. Liman hizmet kalemleri tanımlanarak tüm limanlarda standart hale getirilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı	1. Tüm liman türleri için hizmet kalemlerini belirleyip tanımlayan bir tebliğ yayımlanacak ve tüm limanlarda uygulanabilir hale getirilecektir.
Tedbir 510.3. Liman operasyonlarında enerji verimliliğinin artırılması, çevresel etkilerin en aza indirilmesi ve sürdürülebilirliğin sağlanmasına yönelik Yeşil Liman uygulamaları desteklenecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı	1. Yeşil Liman sertifikası verilmesine yönelik mevzuat hazırlıklarına başlanılacak ve yeşil liman uygulamaları yaygınlaştırılacaktır.

Ulaştırma sektöründe bakım-onarım hizmetlerinin zamanında ve yeterli düzeyde karşılanmasını sağlayacak bir yapı tesis edilecek, ulaştırma altyapılarının yeterli hizmet seviyesinde tutulmasına yönelik gerekli yatırımlara ağırlık verilecektir. (Kalkınma Planı p.511)		
Tedbir 511.1. Karayollarında önleyici bakım kavramının esas alındığı bir varlık yönetim sistemi kurulacak; ağır taşıt trafiği 1.000 Yıllık Ortalama Günlük Trafiğin üzerinde olan güzergâhlarda BSK kaplama yapımına ağırlık verilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Karayolları Genel Müdürlüğü	1. Bilgi ve iletişim altyapısından yararlanılarak varlık yönetim sistemi geliştirilmesi amacıyla karar destek ve yönetim sistemleri kurulacaktır. 2. Yıllık ortalama günlük ağır taşıt trafiği 1.000 aracın üzerinde olan güzergâhlarda önceliklendirme yapılarak BSK kaplama yapımı gerçekleştirilecektir.
Tedbir 511.2. Yapım ve teknik müşavirlik işlerine ilişkin ihalelerde kaliteden ödün vermeden hizmet alımlarının yapılması sağlanacak, bakım ve onarım hizmetlerinin ağırlıklı olarak özel kesim marifetiyle performans esaslı sözleşmelerle yürütülmesi için gerekli hukuki ve kurumsal düzenlemeler hayata geçirilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Karayolları Genel Müdürlüğü	1. Karayolu ağında bakım ve onarım hizmetlerinin ağırlıklı olarak özel kesim marifetiyle performans esaslı sözleşmelerle yürütülmesi için gerekli hukuki ve kurumsal düzenlemelerle ilgili çalışmalar tamamlanacaktır.
Tedbir 511.3. Demiryolu altyapısı ve demiryolu araçlarında bakım-onarım faaliyetleri iyileştirilecek, önleyici bakım kavramının esas alındığı bir varlık yönetim sistemi kurulacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), TCDD, TCDD Taşımacılık A.Ş.	1. Varlık Yönetim Sistemi Kurulması projesi 2021 Yılı Yatırım Programına alınarak projenin üç bölge müdürlüğünde hayata geçirilmesine yönelik çalışmalara başlanacaktır.
Tedbir 511.4. Havalimanları altyapılarında önleyici bakım kavramının esas alındığı bir varlık yönetim sistemi kurulacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), DHMİ	1. Bakım ve onarım ihtiyaçlarına yönelik varlık yönetim sistemi kurulumu tamamlanacaktır.
Tedbir 511.5. Karayolu ağında enerji ve zaman tasarrufunu, trafik güvenliğini, karayolu kapasitesinin etkin kullanımını sağlayan Akıllı Ulaşım Sistemleri (AUS) ile ilgili mimari yerel yönetimleri de kapsayacak şekilde tamamlanarak uygulamaya konulacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Karayolları Genel Müdürlüğü, İlgili Yerel Yönetimler	1. Mevcut durum analizi ve envanter çalışması yapılarak taslak AUS mimarisi oluşturulacaktır.

Karayolu trafik kazalarından kaynaklı ölüm, yaralanma ve hasarların en aza indirilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.512)		
Tedbir 512.1. Yol kullanıcılarının hata yapacağını kabul eden ve yol güvenliğini trafik sistemi içerisindeki tüm aktörlerin ortak bir sorumluluğu olarak gören Güvenli Sistem Yaklaşımı benimsenecek ve bu yönde kurumsal yapı tesis edilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı	1. Trafik güvenliği konusunun güvenli sistem yaklaşımı temelinde yönetilmesini teminen yalnızca karayolu trafik güvenliğinden sorumlu bir yapının tesis edilmesine ilişkin kavramsal çerçeve, program ve kurumsal yapının tasarımı tamamlanacaktır.
Tedbir 512.2. Karayolu ağındaki darboğazlar giderilecek, kaza kara noktaları iyileştirilecek ve toplam 2.872 km bölünmüş yol yapılacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Karayolları Genel Müdürlüğü	1. Bölünmüş yol çalışmalarına kritik dar boğazların önceliklendirilmesi suretiyle devam edilecektir. 2. 50 kaza kara noktası iyileştirilecektir.
Tedbir 512.3. Trafik güvenliği konusunda faaliyet gösteren mevcut kurum ve kuruluşlar arasındaki koordinasyon ile veri paylaşımı en üst seviyeye çıkarılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı, Türkiye Noterler Birliği	1. Adalet Bakanlığı, Türkiye Noterler Birliği, Ulaştırma Hizmetleri Düzenleme Genel Müdürlüğü, Muhasebat Genel Müdürlüğü, Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü olmak üzere beş kurumla veri alışverişine ilişkin protokol çalışmaları tamamlanacaktır.
Tedbir 512.4. Trafik güvenliğinin en üst seviyede tesis edilebilmesi için yol teknolojilerindeki gelişmelerden de yararlanılarak denetimler etkinleştirilecek, yol kullanıcıları trafik güvenliği konusunda bilinçlendirilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı, Karayolları Genel Müdürlüğü, RTÜK	1. Araç/sürücü denetimleri yaygınlaştırılarak yoğun bir şekilde yapılacak, trafik denetimlerinde kullanılmak üzere 266 araç satın alınacaktır. 2. Trafik güvenliği konusunda 1.500.000 öğrenci ve 1.700.000 yol kullanıcısına eğitim verilecektir. 3. Üç kamu spotuyla 1.750.000 afiş ve broşür hazırlanacaktır. 4. Trafik denetimleri 2020 yılına göre yüzde 6 arttırılacaktır.
Tedbir 512.5. Elektronik Denetim Sistemlerinde anlık hız denetimi yerine ortalama hız denetimleri esas alınacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı, Karayolları Genel Müdürlüğü	1. Karayolları Genel Müdürlüğü sorumluluğundaki devlet ve il yolları ağında ortalama hız denetimlerinin esas alındığı Elektronik Denetim Sistemi kurulabilecek öncelikli güzergâhlar tespit edilecek ve pilot uygulamalar hayata geçirilecektir.

Ulaştırma sisteminin sürdürülebilirliği ve mevcut altyapının verimliliğini teminen talep yönetimi benimsenecek, ulaştırma yatırımları verimlilik odağında rasyonelleştirilecektir. (Kalkınma Planı p.513)		
Tedbir 513.1. Otoyol ve köprülerde dinamik fiyatlandırma ile talep yönetimi sistemi hayata geçirilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Karayolları Genel Müdürlüğü	1. Otoyol ve köprülerde dinamik fiyatlandırma ile talep yönetimi sistemi hayata geçirilmesi amacıyla çalışmalara başlanacaktır.
Tedbir 513.2. Ulaştırma sektöründeki yatırımlar öncelik ve verimlilik odağında gözden geçirilerek önceliğini ve yapılabilirliğini kaybetmiş projeler sonlandırılacak ve yatırımlarda rasyonelleşme sağlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Karayolları Genel Müdürlüğü	1. Ulaştırma sektöründeki projeler ulaştırma sistemindeki ihtiyaç, trafik hacmi, ilerleme ve ihale durumu gibi kriterler göz önünde bulundurularak öncelik ve verimlilik odağında gözden geçirilecek, önceliğini ve yapılabilirliğini kaybetmiş projeler sonlandırılacaktır.
Ulusal ölçekteki mekânsal planlar ile ulaşım planlarının bütüncül bir şekilde ele alınması sağlanacak; kentsel lojistik planlar, makro ölçekteki mekânsal strateji planları, çevre düzeni planları ve lojistik master planları eşgüdüm içerisinde hazırlanacak ve uygulanacaktır. (Kalkınma Planı p.514)		
Tedbir 514.1. Türkiye Lojistik Master Planı ile Ulusal Ulaştırma Ana Planı koordineli bir biçimde tamamlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), DHMİ, Karayolları Genel Müdürlüğü, TCDD	1. Türkiye Lojistik Master Planı ile Ulusal Ulaştırma Ana Planı bütüncül bir bakış açısıyla revize edilerek uygulamaya konulacaktır.
Tedbir 514.2. Kentsel lojistik planlarının hazırlanması yönünde mevzuat düzenlemesi yapılacak ve rehber dokümanlar hazırlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Yerel Yönetimler	1. 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanununda gerekli değişiklikler yapılmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır. 2. Rehber dokümanların ve kentsel lojistik planlarının 2020 yılında yayımlanacak olan Türkiye Lojistik Master Planı ile uyumlu olacak şekilde hazırlanması yönünde çalışmalara başlanacaktır.
Demiryolu yolcu taşımacılığında tüketici odaklı talep yönetimi ile modern tren işletmeciliği yapılarak hizmet kalitesi artırılacak; hızlı, güvenli, emniyetli ve konforlu bir demiryolu ulaşımı tesis edilecektir. (Kalkınma Planı p.515)		
Tedbir 515.1. Demiryolu ulaştırmasında emniyet standartları artırılacak, hemzemin geçitler kontrollü hale getirilecek, gar ve istasyonlarda engelsiz ulaşım imkânları artırılacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), TCDD Taşımacılık A.Ş.	1. Konvansiyonel hatların bulunduğu gar ve istasyonlarda engelsiz erişim imkanları arttırılacaktır. 2. 50 hemzemin geçit kontrollü hale getirilecek, 20 alt ve üst geçidin yapımı tamamlanacaktır.

Tedbir 515.2. Daha dengeli bir modal dağılımın oluşturulması ve yolcu konforunun artırılması amacıyla yapım çalışmaları devam eden yüksek hızlı ve hızlı tren hatları tamamlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), TCDD	1. Ankara-Sivas Yüksek Hızlı Tren Hattında kalan işler tamamlanarak kesintisiz ve güvenli tren işletmeciliği tesis edilecektir. 2. Ankara-İstanbul Hızlı Tren Projesi kapsamında Doğançay Ripajı 1 tamamlanarak hizmete alınacaktır. 3. Ankara-İzmir demiryolu projesinde altyapı yapım çalışmalarına devam edilecek, kalan işlerde yapım çalışmalarına başlanacaktır.
Tedbir 515.3. Yüksek hızlı tren hatlarında arz ve talep dengesi gözetilerek tren planlaması yapılacak ve ekspres seferler artırılarak seyahat süreleri kısaltılacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), TCDD, TCDD Taşımacılık A.Ş.	1. Temin edilecek yüksek hızlı tren setlerinin test ve sertifikasyon işlemleri tamamlanacaktır. 2. Verimli yeni bir işletme modeli hazırlanacak ve tüm YHT güzergâhlarında ekspres seferlere başlanarak sefer sayıları arttırılacaktır.
Posta piyasasının serbestleştirilmesi sürecinde etkin düzenleme ve denetim yoluyla sektörde rekabetçi bir piyasa oluşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.517)		
Tedbir 517.2. Karayolu Taşıma Kanunu ile Posta Hizmetleri Kanunu ve ikincil mevzuatta yer alan uyumsuzluk ve mükerrerlikleri giderecek düzenlemeler yapılacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), BTK	1. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı ile Bilgi Teknolojileri İletişim Kurumunun yetki ve görevleri gözden geçirilerek uyumsuzluk ve mükerrerliklerin ortadan kaldırılmasına yönelik mevzuat çalışmaları tamamlanacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2019	2020(1)	2021(2)
Hızlı Tren Hat Uzunluğu (Kümülatif) (3)	km	1 213	1 825	2 073
Demiryolu Yolcu Taşımacılığının Toplam İçerisindeki Payı (Karasal) (3)	Yüzde	1,4	0,4	1,5
Çift Hatlı Demiryolu Uzunluğunun Toplam Ana Hat İçerisindeki Payı (3)	Yüzde	13	15	16
Kabotaj Hattında Elleçlenen Yükün Toplam Elleçlemeler İçerisindeki Payı (4)	Yüzde	11,5	11,8	12,5
Havalimanı Toplam Yolcu Sayısı (Direkt Transit Dâhil) (5)	Milyon Kişi	209	77,8	161,6
Bölünmüş Yol Uzunluğu (Otoyol Dâhil) (Kümülatif) (6)	km	27 181	28 024	28 256
Otoyol Uzunluğu (Kümülatif) (6)	km	3 060	3 498	3 552
BSK Kaplamalı Yol Ağı (Kümülatif) (6)	km	26 096	27 161	29 138
İyileştirilen Kaza Kara Noktası	Adet	101	30	50
Trafik Kazaları Sonucu Hayatını Kaybeden Kişi Sayısı	Kişi	5 473	5 330	5 187

(1) Gerçekleşme Tahmini (2) Program
(3) Bu gösterge aynı zamanda Merkezi Yönetim Bütçesinde yer alan Demiryolu Ulaşımı Programının performans göstergelerinden biridir.
(4) Bu gösterge aynı zamanda Merkezi Yönetim Bütçesinde yer alan Denizyolu Ulaşımı Programının performans göstergelerinden biridir.
(5) Bu gösterge aynı zamanda Merkezi Yönetim Bütçesinde yer alan Uzay ve Havacılık Programının performans göstergelerinden biridir.
(6) Bu gösterge aynı zamanda Merkezi Yönetim Bütçesinde yer alan Karayolu Ulaşımı Programının performans göstergelerinden biridir.

2.2.3.9. Ticaretin ve Tüketicinin Korunmasının Geliştirilmesine Yönelik Hizmetler

a) Mevcut Durum

2019 yılında GSYH yüzde 0,9 büyürken; toptan ve perakende ticaret yüzde 1,2, konaklama ve yiyecek hizmetleri ise yüzde 2,4 büyümüştür. 2019 yılında; toptan ve perakende ticaretin GSYH içindeki payı yüzde 12,3, konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetlerinin payı ise yüzde 2,8 olmuştur. Haziran 2020 itibarıyla toptan ve perakende ticarette 3,6 milyon, konaklama ve yiyecek hizmetlerinde 1,3 milyon kişi istihdam edilmiştir. Toplam istihdam içinde, toptan ve perakende ticaretin payı yüzde 13,5, konaklama ve yiyecek hizmetlerinin payı yüzde 4,9'dur.

Toptan ve perakende ticaret hizmetleri sektörü, gelişmiş ülkelerin ekonomileri içinde de önemli pay almaktadır. 2019 yılında sektörün GSYH içindeki payları Almanya'da yüzde 10, İtalya'da yüzde 11,7 ve Fransa'da yüzde 10,4 olarak gerçekleşmiştir. Aynı yılda toptan ve perakende ticaret hizmetlerinde istihdam edilenlerin toplam içindeki payı; Almanya'da yüzde 13,3, İtalya'da yüzde 14,7 ve Fransa'da yüzde 13,5'tir.

Toptan ve perakende ticaretin uzun dönemde sanayi ve hizmet sektörleri toplamı içindeki payının giderek azaldığı görülmektedir. 2018 yılında sektörün ülkemizdeki sanayi ve hizmetler sektörleri toplamı içindeki payı; girişim sayısına göre yüzde 31,2, ciroya göre yüzde 39,5 olmuştur.

TABLO II: 46- Toptan ve Perakende Ticaret Göstergeleri

	Girişim Sayısı (Bin Adet)				Ciro (Milyar TL)			
	2015	2016	2017	2018	2015	2016	2017	2018
Toptan Ticaret	243	246	254	266	1 318	1 429	1 850	2 287
Perakende Ticaret	709	705	723	719	545	599	710	807
Sanayi ve Hizmetler Toplamı	2 941	2 981	3 100	3 160	4 553	4 993	6 299	7 824
Toptan ve Perakende Ticaretin Payı (Yüzde)	32,4	31,9	31,6	31,2	40,9	40,6	40,6	39,5

Kaynak: TÜİK, Yıllık Sanayi ve Hizmet İstatistikleri (Nace Rev 2)

Gelişen ekonomiye, şehirleşme ve genç nüfus potansiyeline bağlı olarak ticaret sektörü yerli ve yabancı yatırımcıların ilgisini çekmektedir. 2009-2019 döneminde toptan ve perakende ticaret sektöründe toplam 7,63 milyar ABD doları, konaklama ve yiyecek hizmetlerinde 1,08 milyar ABD doları uluslararası doğrudan yatırım gerçekleştirilmiştir.

Covid-19 pandemisiyle birlikte toptan ve perakende ticarette büyük zorluklarla karşılaşılmaktadır. Tüketicilerin panik alımları ve temel gıda ürünleri başta olmak üzere hızlı tükenen temel ihtiyaç stokları perakendecileri kısa dönemde arz sıkıntılarıyla karşı karşıya bırakabilmektedir. Diğer taraftan, küresel salgın tüketici davranışlarını etkilemekte ve dönüştürmektedir. Tüketiciler temel ihtiyaçlar, ambalajlı ve raf ömrü uzun gıdalar ile sağlık

ürünlerine yönelmekte, kozmetik ürünleri, giyim ve elektronik eşyalar gibi temel olmayan ihtiyaçlara olan talep ise azalmaktadır. Bu dönemde firmalar tüketici güvenini sağlayabilmek amacıyla hijyenik teslimata ve müşteri desteğine ağırlık vermekte, e-ticaretin öneminin anlaşılmasıyla birlikte dijitalleşmeye yönelik yatırımlarını artırmaktadır. Mağazalar ve AVM'ler gibi fiziksel satış kanallarında alışveriş trafiği giderek azalırken, e-ticaretin toplam perakende satışlar içerisindeki payı artmaktadır.

Ticarette verimlilik ve hizmet kalitesinin artırılması yönündeki tüketici baskısı sektörde dönüşümü hızlandırmaktadır. Esnaf ve sanatkâr kesimi yeni iş modellerini takip etmekte, kümelenmeye gitmekte, franchising (İsim Hakkı Devri) sistemine katılmakta, tüketiciye en yakın konumunu kullanarak satış imkânları elde etmekte, böylece toplamda ağırlığını korumaktadır. Geleneksel toptancılığa duyulan ihtiyacın azalması sonucu toptan ticaretle uğraşan girişimciler yeni iş modellerine yönelmektedir.

Ticaret alanındaki küçük girişimciler önemli bir istihdam kaynağı oluşturmaktadır. Ancak, bu kesimde organize bir tedarik ve dağıtım zinciri oluşturulamadığından rekabet imkânları daralmaktadır. Küçük girişimler elektronik pazar yerlerinde yer alarak tüketiciye erişim imkânlarını iyileştirmeye yönelmektedir. 2020 yılı Ocak-Ağustos döneminde, toptan ve perakende ticaret hizmetlerinde kurulan ve kapanan gerçek kişi ticari işletmelerinin toplam içindeki payı sırasıyla yüzde 37,5 ve yüzde 41 olmuştur. 2019 yılının aynı döneminde bu paylar sırasıyla yüzde 39,9 ve yüzde 41,9 olarak gerçekleşmiştir.

TABLO II: 47- Toptan ve Perakende Ticarette Kurulan-Kapanan Şirket Sayıları

			2017	2018	2019	2019 (2)	2020 (2)
Toptan ve Perakende Ticaret (1)	Kurulan	Tüzel Kişi	22 122	28 852	29 599	18 554	22 352
		Gerçek Kişi	14 979	13 129	9 666	5 936	7 515
	Kapanan	Tüzel Kişi	4 546	4 334	4 538	2 633	2 791
		Gerçek Kişi	7 873	8 204	7 943	5 485	6 168
Toptan ve Perakende Ticaretin Genel Toplam İçindeki Payı (Yüzde)	Kurulan	Tüzel Kişi	29,9	33,4	34,7	34,9	34,8
		Gerçek Kişi	33,8	37,4	39,5	39,9	37,5
	Kapanan	Tüzel Kişi	30,9	31,9	32,3	32,3	31,5
		Gerçek Kişi	43,7	43,2	41,7	41,9	41

Kaynak: TOBB, Kurulan/Kapanan Şirket İstatistikleri
(1) Motorlu kara taşıtlarının ve motosikletlerin toptan ve perakende ticareti ile onarımı dâhildir.
(2) Ocak-Ağustos dönemi

Ülkemizde gerçekleşen elektronik ticaret hacmi son yıllarda önemli ölçüde artış göstermiş olup e-ticaret hacmi 2019'da 136 milyar TL olarak gerçekleşmiş ve bu harcamaların yüzde 85'ini yurt içi harcamalar oluşturmuştur. 2020 yılının ilk yarısında e-ticaret hacmi geçen yılın aynı dönemine oranla yüzde 64 artarak 91,7 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. 2019 yılı itibarıyla ülkemizde e-ticaret faaliyetinde bulunan işletme sayısı 68.457'dir.

İnternetten gerçekleşen kartlı ödemeler tutarı 2014 yılında 41,9 milyar TL iken, 2019 yılında 190,1 milyar TL'ye ulaşmıştır. 2020 yılı Ocak-Haziran döneminde söz konusu tutar 106,6 milyar TL seviyesindedir. 2011 yılında yüzde 8,4 olan internetten alışveriş yapanların oranının 2020 yılı sonuna kadar yüzde 36,5'e ulaşması beklenmektedir.

TABLO II: 48- İnternetten Yapılan Kartlı Ödeme İşlemleri

Yerli ve Yabancı Kartların Yurt İçi Kullanımı (1)	2014	2015	2016	2017	2018	2019
İşlem Adedi (Milyon)	190,5	227,2	264	329,8	444,1	607,1
İşlem Tutarı (Milyar TL)	41,9	55,4	68,4	99	138,9	190,1

Kaynak: Bankalararası Kart Merkezi
(1) Bilet ve poliçe ödemeleri gibi internetten kartla yapılan tüm ödemeler dâhildir.

Tüketici hakem heyetlerine yapılan başvuru sayısı 2015 yılında 3,1 milyon iken 2019 yılında 547 bine düşmüştür.

TABLO II: 49- Tüketici Hakem Heyetlerine Yapılan Başvuru Sayısı

	2015	2016	2017	2018	2019
Başvuru Sayısı	3 118 842	1 408 204	590 303	562 049	547 235

Kaynak: Ticaret Bakanlığı

Tüketicinin korunmasına yönelik mevzuatın iyileştirilmesi kapsamında Ticari Reklam ve Haksız Ticari Uygulamalar Yönetmeliği ve Satış Sonrası Hizmetler Yönetmeliği değiştirilerek 12/10/2019 ve 12/02/2020 tarihli Resmi Gazetelerde yayımlanmıştır.

7244 sayılı Yeni Koronavirüs (COVID-19) Salgınının Ekonomik ve Sosyal Hayata Etkilerinin Azaltılması Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun 17/04/2020 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Söz konusu Kanunla 6585 sayılı Perakende Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında Kanunda değişiklik yapılarak piyasanın olağan akışını bozarak piyasa aksaklıklarına sebep olan fahiş fiyat artışı ve stokçuluk faaliyetleri düzenlenmiş, Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu kurulmuştur. 7251 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun 28/07/2020 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Söz konusu Kanunla 6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanunda değişiklik yapılarak tüketici uyuşmazlıklarında, dava şartı olarak arabuluculuk zorunlu hale getirilmiştir.

b) Amaç

Kalite odaklı, yenilikçi yaklaşım ve uygulamalarla ülkemizin, ticaretin kolay ve güvenli yapıldığı, tüketici haklarının gözetildiği ve korunduğu önemli ticaret merkezlerinden biri haline getirilmesi temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Tarım ve imalat sanayii sektörlerindeki gelişmeler ile tüketicilerin faydası gözetilerek toptan ve perakende ticaret sektöründe piyasa işleyişinde karşılaşılabilecek aksaklıklar giderilecektir. (Kalkınma Planı p.519)		
Tedbir 519.1. Perakende Bilgi Sisteminin (PERBİS) yazılım işlemleri tamamlanacak ve PERBİS Yönetmeliği hazırlanarak uygulamaya konulacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Diğer İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. PERBİS'in uygulamasına ilişkin usul ve esasları belirleyen yönetmelik çalışmaları tamamlanacaktır. 2. PERBİS'in geliştirme ve güncelleştirme çalışmaları yürütülecektir.
Tedbir 519.2. Toptan ticareti geliştirmeyi teminen toptancı hallerinin ve benzeri yapıların modernizasyonunu sağlamak üzere mevzuat çalışmaları tamamlanacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Tarım ve Orman Bakanlığı	1. Toptancı hallerine ilişkin ikincil mevzuat düzenlemeleri yapılacaktır.
e-Ticarette güvenin sağlanması konusundaki çalışmalar tamamlanacak, özellikle coğrafi ve kültürel yakınlık nedeniyle Türkiye'nin rekabet avantajı olan bölgelerde pazar payları artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.520)		
Tedbir 520.5. e-Ticaret kanalıyla ihracatın artırılmasını teminen yerli firmaların elektronik pazaryerlerinde bulunmaları desteklenecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Şirketlerin, Bakanlık tarafından onaylanan e-ticaret sitelerine yönelik üyelik giderlerinin desteklenmesine devam edilecektir.
Tedbir 520.6. İlgili kurumların koordinasyonu ile sınır ötesi e-ticarette ürünlerin iade alınması sürecinin kolaylaştırılmasına ilişkin mevzuat düzenlemeleri yapılacak ve uygulama iyileştirilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı	1. Gümrük beyannamesi ya da Elektronik Ticaret Gümrük Beyannamesi ile yurtdışına çıkan malların geri gelmesi durumunda, vergi muafiyeti ile yurt içine girebilmesi için gümrük müdürlükleri ile vergi daireleri arasındaki yazışmaların elektronik ortamda yapılması sağlanacaktır.
Tedbir 520.7. e-Ticarette ürün güvenliği denetimlerinin sağlanması konusunda model geliştirilecek ve ihtiyaç duyulan yasal düzenlemeler yapılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Diğer İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. e-Ticarete konu ürünlerin ürün güvenliği denetimlerini de içeren Ürünlerin Uygunluğu ile Piyasa Gözetimi ve Denetimine Dair Yönetmelik Taslağı tamamlanarak yürürlüğe konulacaktır.
Tüketicinin korunmasıyla ilgili mevzuat gözden geçirilecek ve uygulamalar iyileştirilecektir. (Kalkınma Planı p.521)		
Tedbir 521.1. Tüketicinin korunmasına ilişkin mevzuat güncel gelişmelere uygun olarak gözden geçirilecek, piyasa gözetim ve denetim faaliyetlerinin etkinlikleri artırılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Diğer İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. Mesafeli Sözleşmeler Yönetmeliği başta olmak üzere mevzuat değişiklikleri gerçekleştirilecektir.

Tedbir 521.2. Bilinçli tüketimi yaygınlaştırıcı tanıtım ve farkındalık faaliyetleri yürütülecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, RTÜK, Diğer İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. Afiş, broşür, kamu spotu, internet sitesi gibi eğitici materyaller ve araştırma raporları hazırlanacaktır. 2. Tüketici örgütleri ve diğer paydaşlar ile tüketici eğitimleri gerçekleştirilecektir.
Tedbir 521.3. Tüketicilere yönelik hizmet memnuniyet endeksi oluşturulacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), RTÜK	1. Belirlenecek üniversite ve araştırma kuruluşu eliyle Türkiye genelinde her yıl yapılacak araştırma ile endeks oluşturulacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2019	2020(1)	2021(2)
Lisanslı Depo Sayısı	Adet	91	120	130
Perakende Pazarında e-Ticaretin Oranı	Yüzde	6,2	7	8
Güven Damgası Alan e-Ticaret Sitesi Sayısı	Adet	-	25	100
e-Ticaret İşlem Hacmi (3)	Milyar TL	190	213	240
İnternet Üzerinden Alışveriş Yapanların Oranı	Yüzde	34,1	36,5	38

(1) Gerçekleşme tahmini
(2) Program
(3) İnternet üzerinden gerçekleşen kartlı işlemler tutarıdır. (Kaynak: Bankalararası Kart Merkezi)

2.2.3.10. Gümrük Hizmetleri

a) Mevcut Durum

2019 yılı sonunda Çin'de baş gösteren ve 2020 yılı başından itibaren tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 pandemisinin ülkemize olabilecek olumsuz etkilerini asgari düzeye indirmek amacıyla 2020 yılında gümrük işlemleriyle ilgili önemli tedbirler alınmıştır. Bu tedbirler arasında yer alan bazı gümrük kapılarının eşya ve yolcu geçişine kapatılması ve temassız ticaret düzenlemeleri gibi tedbirler ülkemizde pandeminin yayılmasının daha başarılı bir şekilde kontrol edilmesine katkı sağlamıştır. Ayrıca, pandemi nedeniyle ülkemizde ihtiyaç duyulan özellikle sağlık ekipmanları ve ilgili sarf malzemelerinin dış ticaretine yönelik düzenlemeler, gümrük kapılarında başarılı bir şekilde uygulanarak ülkemizde ürün arz ve talebinde yaşanabilecek sorunlar asgari düzeye indirilmiştir.

Pandemiyle mücadele 2020 yılında en önemli gündem olmasına ve Program çalışmalarını yavaşlatmasına rağmen On Birinci Kalkınma Planında belirlenmiş olan tedbirlerin hayata geçirilmesi için önemli faaliyetler icra edilmiştir. Bu kapsamda altyapı çalışmaları sürdürülmüş, gümrük kapılarında ve iç gümrüklerde sürdürülen inşaat çalışmalarında önemli yol alınmıştır.

2020 yılında gümrük işlemlerinin kolaylaştırılmasına yönelik çalışmalara da devam edilmiştir. Bu kapsamda 21 kurumla sürdürülen ihracat ve ithalatta gerekli belgelerin Tek

Pencere Sistemine (TPS) entegrasyonu çalışmalarına devam edilmiş olup TPS'ye aktarılan toplam belge sayısı Ekim ayı itibarıyla 159'a ulaşmıştır. Yeni mevzuat kapsamında değişen veya yenilenen belgelerin TPS'ye aktarılması çalışmaları devam etmektedir. Ayrıca, Yetkilendirilmiş Yükümlü Statüsü (YYS) Uygulaması kapsamında yetkilendirilen firma sayısının artırılmasına ve YYS sahibi firmalara tanınan kolaylıkların genişletilmesine yönelik çalışmalar sürdürülmüştür. Bu kapsamda ithalatta yerinde gümrükleme ve izinli alıcı uygulamasına yönelik mevzuat düzenlemesi yapılarak uygulama devreye alınmıştır. Sürdürülen bu çalışmaların da katkısıyla, yıl sonu itibarıyla yetkilendirilen toplam firma sayısının 2019 yılına göre 50 artırılarak 530'a çıkarılması hedeflenmektedir.

2020 yılında gümrük hizmetlerinin geliştirilmesi amacıyla bilgi ve iletişim teknolojileri yatırımlarına önem verilmiştir. Bu kapsamda, gümrük işlemleriyle ilgili ihtiyaçlara daha etkin ve verimli çözümler üretebilmesi amacıyla Yeni Bilge Projesi başlatılmış, kara gümrük kapıları ile iç gümrüklerde ödemelerin 24 saat kartlı ve elektronik sistemle yapılması için Hazine ve Maliye Bakanlığı ile Ticaret Bakanlığı arasında sistem entegrasyonu sağlanmış; Liman Tek Pencere Sistemine Emniyet Genel Müdürlüğü de dâhil edilmiştir.

Gümrük idarelerinde insan kaynaklarının geliştirilerek daha kaliteli hizmet sunulması ve uygulamalarda yeknesaklığın sağlanması amacıyla düzenlenen eğitim programları, Covid-19 pandemisinin olumsuz etkilerine rağmen teknolojik imkanlar kullanılarak sürdürülmüştür. Bu süreçte 2020 yılı için eğitim ihtiyacı belirleme çalışmaları gerçekleştirilmiş ve 2020 Yılı Hizmet İçi Eğitim Planı ile 25.637 katılımcının olacağı eğitim programları planlanmıştır.

Mükelleflerin gümrük işlemleriyle ilgili doğru ve güncel bilgilere hızlı ve kolay bir şekilde erişiminin sağlanması amacıyla Gümrük Rehberi İnternet Sitesi hayata geçirilmiş, söz konusu internet sitesinde yayımlanan bilgilerin mevzuat değişiklikleri gözetilerek güncelliğinin sağlanması ve farkındalığın artırılmasına yönelik çalışmalar sürdürülmüştür.

Önceki yıllarda olduğu gibi 2020 yılında da kaçakçılıkla mücadele çalışmaları kararlılıkla sürdürülmüştür. Bu kapsamda ihtiyaç duyulan teknik cihaz, sistem, uygulama ve araçlar bütçe imkânları çerçevesinde temin edilmiş, Yerli ve Milli Tarama Sistemi Projesine devam edilmiştir. Kriminal Laboratuvarın kurulma işlemleri tamamlanarak faaliyete başlanmıştır. Ayrıca, araç ve konteyner x-ray cihazlarından elde edilen görüntülerin taşra ve merkez arasında anlık paylaşımının sağlanarak kaçakçılık riskinin en aza indirilmesini hedefleyen Tarama Ağı Projesi başlatılmıştır.

b) Amaç

Uluslararası standartlar ve yükümlülüklerimiz doğrultusunda, bürokrasinin ve maliyetlerin azaltılması, ticaretin ve seyahatin kolaylaştırılması, etkin kontrol yöntemlerinin uygulanarak kaçakçılığın önlenmesi ve işlemlerde şeffaflığın ve öngörülebilirliğin esas alınması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Farklı kurumlarca yürütülen kontrol, izin ve onay süreçleri ile bu işlemler için aranan belgeler ilgili kurumlar tarafından yerindelik açısından incelenerek daha rasyonel hale getirilecek ve dijitalleşme ile birlikte bürokrasi azaltılacaktır. (Kalkınma Planı p.523)		
Tedbir 523.1. Gümrük işlemleri için farklı kurumlardan temin edilen belgelerin tek başvuru noktasından elektronik olarak temin edilmesine yönelik çalışmalar tamamlanacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Milli Savunma Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, TOBB, Finansal Kurumlar Birliği, Ulusal Güvenlik Kuruluşları	1. Tek Pencere Sistemine entegrasyon çalışmaları devam eden ve mevzuat değişiklikleri sonucunda tespit edilen yeni belgelerin Tek Pencere Sistemine entegrasyonu sağlanacaktır.
Tedbir 523.3. Yetkilendirilmiş Yükümlü Statüsü sahibi firmalara hâlihazırdaki düzenlemelerde sağlanan kolaylıklar hayata geçirilecek, bu firmalara ilave kolaylıklar sağlanacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S),	1. İhracatta İzinli Gönderici sisteminin diğer illerimize yaygınlaştırılması sağlanacaktır. 2. İhracatta İzinli Gönderici sisteminin daha kolay kullanılması için sistemsel düzenlemeler yapılacaktır. 3. İhracatta İzinli Gönderici Sisteminin daha kolay kullanılması için mevzuat düzenlemesi yapılacaktır.
Gümrük hizmetleriyle ilgili kamu kurumları arasında koordinasyon güçlendirilecek ve tek elden yürütülecektir. (Kalkınma Planı p.525)		
Tedbir 525.1. Farklı kurumlarca işletilen laboratuvarlarda yapılan mükerrer analizlere neden olan mevzuat gözden geçirilerek, gerekli tüm analizlerin tek numune-tek analiz prensibi üzerinden yapılması sağlanacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Tarım ve Orman Bakanlığı	1. Tarım ve Orman Bakanlığı ile Ticaret Bakanlığı arasında analiz sonuçlarının paylaşılmasına yönelik veri iletişimi sağlanacaktır. 2. Diğer kurumlarla Ticaret Bakanlığı arasında analizler konusunda veri paylaşımı imkânları gözden geçirilecektir.
Tedbir 525.3. Limanlara girişte tek kart uygulamasına geçilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü	1. Sekiz deniz hudut kapısında tek kart uygulamasına geçilecektir.
Gümrük işlemlerinde etkinliğin artırılmasına yönelik bilgi ve iletişim teknolojilerinden azami ölçüde yararlanılacaktır. (Kalkınma Planı p.526)		
Tedbir 526.1. Yeni Bilge Projesi hayata geçirilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Teknik altyapı ihtiyacı belirlenerek ihtiyacın karşılanması için hizmet alımı yapılacaktır. 2. Gerekli planlama yapılarak gümrük yazılımlarından bazı modüllerin dönüşümü gerçekleştirilecektir.

Uygulamada yeknesaklığın sağlanmasını teminen gümrük iş süreçlerinde yetki ve sorumluluklar daha belirgin hale getirilecek, insan kaynaklarının nitelik ve niceliği yükseltilecek, uzmanlaşma düzeyi artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.527)		
Tedbir 527.1. Gümrük personeli, ihtiyaç duyulan yer ve bölümlerde becerileri ve uzmanlığı esas alınarak görevlendirilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Yer değiştirme dönemi işlemleri; hazırlıkları süren Ticaret Bakanlığı Yer Değiştirme Yönetmeliği kapsamında gerçekleştirilecektir.
Tedbir 527.3. Gümrük personeline yönelik uygulamalı hizmet içi ve ortak eğitimler verilecek ve destekleyici rehberler yayımlanacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. İhtiyaç duyulan eğitimin kapsamı ve niteliği belirlenecektir. 2. Çıkarılacak program dâhilinde tüm personelin yüzde 15'ini kapsayacak şekilde yıl boyu eğitimler verilecektir.
Tedbir 527.4. Gümrük Eğitim Merkezinin kapasitesi geliştirilerek, uygulamalı eğitime öncelik verilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Eğitim Merkezinin kapasitesinin geliştirilmesi için fizibilite çalışmalarına başlanacaktır.
Gümrük kontrollerinde ve kaçakçılıkla mücadelede etkinlik artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.529)		
Tedbir 529.1. Eşya, taşıt ve yolcu kontrollerinde ileri teknolojiye sahip sistemler ve uygulamalar bütçe imkânları çerçevesinde yaygınlaştırılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Savunma Sanayii Başkanlığı, TÜBİTAK	1. İhtiyaç duyulan teknik cihaz, sistem, uygulama ve araçlar bütçe imkânları çerçevesinde temin edilecektir. 2. Yerli ve Milli Tarama Sisteminin Alsancak Limanı'nda kurulumu gerçekleştirilecektir. 3. Tarama Ağı yazılımının tüm modülleri tamamlanarak sistem kullanmaya hazır hale getirilecektir.
Tedbir 529.2. Uluslararası anlaşmalar çerçevesinde ithal ürünlerin güvenliği sağlanacak, bu ürünlerin teknik mevzuata uygunluğu ve güvenliğinin tespitine yönelik denetimlere ilişkin hukuki, teknik ve idari altyapı uluslararası yükümlülüklerimiz göz önünde bulundurularak geliştirilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, TSE, TÜİK	1. Ürün Güvenliği ve Denetimi Tebliğleri paydaşların görüşleri alınarak gelişmeler ışığında güncellenecektir. 2. Ürün Güvenliği ve Ticari Kalite Denetimlerinde Yeni Nesil Dış Ticaret Sistemi projesine başlanacaktır.
Tedbir 529.4. Veri Yönetimi ve Hedefleme Yazılımı Projesi hayata geçirilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), TÜBİTAK	1. Veri analitiği ile hedefleme, veri görselleştirme ve raporlama araçlarının toplamından oluşan bir Veri Yönetişim Sistemi geliştirilecektir. 2. Dünya Gümrük Örgütü (DGÖ) tarafından oluşturulan risk göstergeleri ile uyumlu 25 risk profili oluşturularak sisteme entegre edilecektir. 3. Sistemin kullanıcısı olacak personele eğitim verilecektir. 4. Sistemin merkez ve taşra birimlerinde kullanıma hazır hale getirilecektir.

Tedbir 529.5. Dış ticaret işlemlerinin daha analitik olarak değerlendirilmesi için kurumsal Karar Destek Sistemi (KDS) yazılımı güncellenecek ve kapasitesi artırılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S),TÜİK	1. Karar Destek Sistemi (KDS) ve Küp Bilgi Sistemi (KÜBİS) platformu için iyileştirmeler ve ek geliştirmeler karşılanmaya devam edecektir.
Tedbir 529.6. Risk temelli kontroller etkinleştirilecek, sonradan kontrol sisteminde etkinlik ve seçicilik artırılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Risk Analizi Teknik Altyapısının Güçlendirilmesi Projesi tamamlanacaktır.
Tedbir 529.7. Tasfiye işlemlerinde etkinlik artırılacak ve tasfiye süreçleri hızlandırılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Bilge sistemi ile Tasfiye Yönetim Sistemi (TYS) arasında entegrasyon sağlanacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2019	2020(1)	2021(2)
Toplam YYS Sahibi Firma Sayısı	Adet	480	530	580
Türkiye'nin Sınır Ötesi Ticaret Endeksi Sıralaması (3)	Sıra	44	43	39
İhracatta Yükün Deniz Limanlarında Gümrük Gözetiminde Ortalama Bekleme Süresi	Gün	1,8	1,6	1,4
İhracatta Yükün Kara Kapılarında Gümrük Gözetiminde Ortalama Bekleme Süresi	Saat	5,4	4,9	4,2
İlk 4 Saatte Gümrüklemesi Tamamlanan İhracat Beyannamesi Oranı	Yüzde	85	86	87
İhracat Kırmızı Hat Oranlarındaki Düşüş	Yüzde	3,3	3,4	3,1

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program
(3) Bu gösterge aynı zamanda Merkezi Yönetim Bütçesinde yer alan Ticaretin Düzenlenmesi, Geliştirilmesi ve Kolaylaştırılması Programının performans göstergelerinden biridir.

2.2.3.11. İnşaat, Mühendislik-Mimarlık, Teknik Müşavirlik ve Müteahhitlik Hizmetleri

a) Mevcut Durum

İnşaat sektörü, hem ulusal hem de küresel alandaki gelişmelere duyarlı bir yapı arz etmektedir. Gelişmekte olan ülkelerdeki altyapı ihtiyacının artışı ve gelişmiş ülkelerdeki eskimekte olan yapıların yenilenmesi ihtiyacı sebebiyle inşaat sektörü önemini korumaktadır. İnşaat firmalarımız, taahhüt sektöründe yapım aşamasında edindikleri tecrübeyi işletme dönemini de kapsayan kamu-özel işbirliği projelerinde değerlendirecek seviyeye ulaşarak finansman imkânlarını çeşitlendirmiş ve iş hacimlerini artırmıştır.

Küresel alanda yaşanan gelişmeler, yurt dışındaki müteahhitlik hizmetlerine ve yurt içindeki makro değişkenlere etkisi sebebiyle inşaat sektörünü etkilemektedir. Yurt dışı müteahhitlik hizmetleri milli gelire, istihdama, ihracata sağladığı katkılar nedeniyle ülke ekonomisinde önemli bir paya sahiptir.

İnşaat sektörü, 2015-2019 döneminde yıllık ortalama yüzde 1,8 büyüme kaydetmiştir. 2017 yılında yüzde 9 büyüyen inşaat sektörü, 2018 yılında yüzde 1,9, 2019 yılında ise yüzde 8,6 küçülmüştür. İnşaat sektörünün istihdam içindeki payı son yıllarda düşüş göstermektedir.

TABLO II: 50- İnşaat Sektöründeki Gelişmeler

(Yüzde)

	2017	2018	2019	2020
İnşaat Sektörü GSYH Payı (Cari Fiyatlarla)	8,5	7,2	5,4	6,6 (1)
İnşaat Sektörü Büyüme Hızı (2009 Sabit Fiyatlarıyla)	9,0	-1,9	-8,6	-2,7 (2)
GSYH Büyüme Hızı (2009 Sabit Fiyatlarıyla)	7,5	3,0	0,9	-9,9 (2)

Kaynak: TÜİK
(1) Nisan-Haziran Dönemi
(2) Bir önceki yılın Nisan-Haziran dönemine göre

TABLO II: 51- İnşaat Sektörü İstihdamı

	2017	2018	2019	2019(1)	2020(1)
İstihdam (Bin Kişi)	2 095	1 992	1 550	1 547	1 369
İstihdam Payı (Yüzde)	7,4	6,9	5,5	5,5	5,2

Kaynak: TÜİK
(1) Ocak-Haziran dönemi ortalama değerleri esas alınmıştır.

Yapı ruhsatı ve yapı kullanım izni alan binaların sayısı ve yüz ölçümü yıllara göre değişiklik göstermektedir. 2020 yılının ilk altı ayında yapı ruhsatı alan bina sayısı 33.291 olarak gerçekleşerek 2019 yılının ilk altı ayına göre yüzde 45,5 artmış, yapı kullanım izni alan bina sayısı ise 32.901 olarak gerçekleşerek 2019 yılının ilk altı ayına göre yüzde 35,6 azalmıştır. 2020 yılının ilk altı ayında yapı kullanım izin belgesi alan binaların toplam yüzölçümünde yüzde 77,2'lik pay iki ve daha fazla daireli ikamet amaçlı binaların olmuştur.

TABLO II: 52- Yapı Kullanma İzin Belgesi Alan Binaların Yüzölçümlerinin Dağılımına Göre İlk Beş Bina Sınıfı

(Bin m^2)

	2017	2018	2019	2019 (1)	2020 (1)
Bir Daireli İkamet Amaçlı Binalar	4 405	4 575	3 386	1 817	1 240
İki ve Daha Fazla Daireli İkamet Amaçlı Binalar	123 203	132 267	114 082	61 421	42 517
Toptan ve Perakende Ticaret Binaları	8 499	10 823	9 928	6 001	2 798
Kamu Eğlence, Hastane, Eğitim veya Bakım Binaları	8 431	7 777	7 447	3 546	2 988
Sanayi Binaları ve Depolar	4 957	7 089	5 918	3 533	2 567

Kaynak: TÜİK
(1) Ocak-Haziran dönemi değerleri esas alınmıştır.

Yurt içinde, inşaat sektöründeki rekabet ortamında kalitenin ön planda tutulması ve talebin daha nitelikli hale gelmesi açısından kamu sektörünün ciddi bir etkisi bulunmaktadır. Kamu yatırımlarının toplam yatırımlarda önemli bir payı olduğu için kamudaki inşaat yatırımlarında kalitenin ön planda tutularak nitelikli talebin artırılmasının inşaat sektörü için de önemli bir fırsat olduğu değerlendirilmektedir.

Yurt dışında gerçekleştirilen müteahhitlik hizmetleri, iş hacmi, döviz girdisi, teknoloji transferi ve ilave istihdam bakımından ciddi katkılar sağlamaktadır. Yurt dışı müteahhitlik hizmetlerinde ilk taahhüdün alındığı 1972'den 2020 Eylül ayı sonuna kadar 127 ülkede 410,9 milyar ABD doları değerinde 10.319 proje üstlenilmiştir. 1972 yılından 2020 yılı Eylül ayı sonuna kadar üstlenilen projelerin yüzde 13,1'ini 53,8 milyar dolar proje bedeli ile karayolu/tünel/köprü projeleri, yüzde 12,8'ini 52,5 milyar dolar proje bedeliyle konut projeleri, yüzde 7,9'unu 32,5 milyar dolar proje bedeli ile ticaret merkezi projeleri oluşturmuştur. Bu dönemde müteahhitlik firmalarımız tarafından üstlenilen projelerin ülkelere göre dağılımında ilk beş ülke sırasıyla Rusya, Türkmenistan, Libya, Irak ve Kazakistan olmuştur. 2019 yılında yurt dışı müteahhitlik hizmetlerinde en çok üstenilen projeler karayolu/tünel/köprü, konut, petrokimya tesisi, ticaret merkezi ve havalimanı projeleri olmuştur.

TABLO II: 53- 2019 Yılında Yurt Dışı Müteahhitlik Hizmetlerinde Üstlenilen Projelerde İlk Beş Sektör

	Karayolu /Tünel /Köprü	Konut	Petro-kimya Tesisi	Ticaret Merkezi	Hava-limanı
Toplam Proje Bedeli (Milyon Dolar)	2 974	2 769	1 786	1 697	1 577
Projelerin Payı (Yüzde)	15,5	14,5	9,3	8,9	8,2

Kaynak: Ticaret Bakanlığı

2019 yılında yurt dışı müteahhitlik hizmetlerinde üstlenilen projelerin ülkelere göre dağılımında ise ilk beş ülke sırasıyla Rusya, Irak, Katar, Kazakistan ve Özbekistan olmuştur.

TABLO II: 54- 2019 Yılında Yurt Dışı Müteahhitlik Hizmetlerinde Üstlenilen Projelerde İlk Beş Ülke

	Rusya	Irak	Katar	Kaza-kistan	Özbe-kistan
Toplam Proje Bedeli (Milyon Dolar)	5 834	1 465	1 317	1 017	983
Projelerin Payı (Yüzde)	30,5	7,7	6,9	5,3	5,1

Kaynak: Ticaret Bakanlığı

b) Amaç

İnşaat sektörünün, nitelikli arz ve talep temelinde kaliteye dayalı rekabet üzerine kurulu, insan odaklı ve çevreyle barışık, tasarım ve teknolojik kabiliyetleri ile Ar-Ge kapasitesi ve katma değeri yüksek bir yapıya kavuşturulması, yurt dışında ise küresel bir marka haline getirilmesi temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
İnşaat sektöründe yerli ve yenilikçi teknolojiler süreçlere entegre edilerek nitelikli arz ve talebe dayalı büyüme sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.531)		
Tedbir 531.1. Kamunun yürüttüğü yapım ve teknik müşavirlik işlerine ilişkin ihalelerde kaliteden ödün vermeden hizmet alımlarının yapılması sağlanacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, İlgili Bakanlıklar, Kamu İhale Kurumu, Üniversiteler, Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği, Türk Müşavir Mühendisler ve Mimarlar Birliği,Türkiye Müteahhitler Birliği, Türkiye İnşaat Sanayicileri İşveren Sendikası	1. 4734 sayılı Kanun kapsamındaki ihalelerde hizmet alımı olarak ihale edilen danışmanlık hizmetlerinde kalite ve niteliğin artırılmasını teminen, fiyat dışı unsur kullanımının yaygınlaştırılması ile yerli firmaların katılımının artırılmasına yönelik mevzuat değişikliği yapılacaktır.
Yurt dışı müteahhitlik ve teknik müşavirlik hizmetlerinin gelişimi desteklenmeye devam edilecektir. (Kalkınma Planı p.532)		
Tedbir 532.1. Yurt dışı müteahhitlik hizmetlerinin yeni pazarlara girebilmesi, mevcut pazarlarda derinleşmesi, Türk inşaat ürünlerinin ihracatına katkı sağlanması için firmaların uluslararası pazarlarda konumlanması, güçlenmesi ve markalaşması yönünde desteklenmesine devam edilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), TİKA, Türk Eximbank	1. Proje desteği başta olmak üzere Para-Kredi ve Koordinasyon Kurulunun 2014/10 sayılı Kararına ek Teknik Müşavirlik Hizmetlerine Sağlanacak Devlet Yardımları Hakkında Karar kapsamında verilen desteklerin icrası sağlanacaktır. 2. Hedef ülkelere heyet ziyaretleri ve sanal etkinlikler gerçekleştirilecektir.
Tedbir 532.2. Müteahhitlik sektörünün yurt dışında proje üstlenmesine, firmalarımıza teknolojik üstünlük, finansmana erişim veya pazara giriş açısından katkı sağlayabilecek diğer ülke firmaları ile ortaklıklar kurulmasına yönelik ticaret politikası araçları kullanılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), TİKA, Türk Eximbank	1. Daha önce işbirliği anlaşması yapılan yurt dışı ihracat destek kuruluşlarına (ECA) ilaveten diğer ECA'larla da yürütülen müzakerelere devam edilecektir.
Tedbir 532.3. Teknik müşavirlik firmalarının yurt dışı faaliyetlerinin desteklenmesine devam edilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, TİKA, Üniversiteler, Türk Eximbank	1. Döviz kazandırıcı hizmetler sektörüne yönelik kredi olanakları tabana yayılarak teknik müşavirlere tanıtım ve pazarlama çalışmalarına devam edilecek, sektör görüşleri toplanarak çözüm geliştirilecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2019	2020(1)	2021(2)
Yurt Dışı Teknik Müşavirlik Hizmetleri Yıllık Toplam Proje Tutarı	Milyon Dolar	191	100	125
Yurt Dışı Müteahhitlik Hizmetleri İş Hacmi	Milyar Dolar	19	12	15

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2.2.3.12. Yönetim Danışmanlığı

a) Mevcut Durum

Yönetim danışmanlığı, kamu veya özel sektördeki kurum ve kuruluşların yönetim süreçlerinde verimliliğin artırılmasına katkı sağlamaktadır. Ülkemizde gelişmekte olan yönetim danışmanlığı alanında, veri analizi ve çözüm yaklaşımı gibi hususlar ön plandadır. Yönetim danışmanlığı hem risk yönetimi hem de ekonomik ve toplumsal gelişim açısından önemli bir yere sahiptir.

Ülkemizde yönetim danışmanlığı alanında faaliyet gösteren birimler katmanlı bir yapıdadır. Küresel ölçekte faaliyetleri bulunan danışmanlık firmaları olduğu gibi ulusal alanda çalışan firmalar ve bireysel danışmanlar da bu sektörde faaliyet göstermektedir.

Ülkemizin rekabet avantajına sahip olduğu ürünlerde markalaşma potansiyeline sahip firmaların desteklenerek uluslararası alanda da etkili bir marka haline gelmeleri ve bu sayede Türkiye imajının oluşturulması ve yerleştirilmesi amacıyla hayata geçirilen TURQUALITY Programı, destek verilecek şirketlere yapılan ön inceleme aşamasında yönetim danışmanlığından faydalanmaktadır. 20/05/2020 tarihli ve 2564 sayılı Cumhurbaşkanı Kararıyla yürürlüğe giren Döviz Kazandırıcı Hizmet Sektörleri Markalaşma Destekleri Hakkında Karar kapsamında yürütülen danışmanlık faaliyetleri arasında yönetim danışmanlığı da bulunmaktadır. TURQUALITY Programında destek başvurusu yapan firmalara ön önceleme yapmaya yetkili yedi adet yönetim danışmanlığı firması bulunmaktadır. Yönetim danışmanlığı firmaları tarafından değer zinciri yönetimi, değişiklik yönetimi süreci, iş geliştirme, kalite kontrol sistemi oluşturulması, karar destek sistemlerinin oluşturulması, marka stratejisi, marka yönetimi, perakende yönetimi, risk yönetimi, stratejik planlama, süreç yönetimi, tedarik zinciri yönetimi gibi alanlarda inceleme yapılmaktadır.

Yönetim danışmanlığı alanında ulusal meslek standartları bulunmaktadır. Yönetim danışmanlığı alanında faaliyet gösteren firmaların ve bireysel danışmanların Ulusal Meslek Standartlarına (Yönetim Danışmanı-Seviye 6 ve Seviye 7) uyumlu hale gelmesinin yanı sıra uluslararası alanda da ISO 20700 Yönetim Danışmanlığı Hizmet Standardına uyum sağlaması konusunda çalışmalar yürütülmektedir.

b) Amaç

Yönetim danışmanlığı hizmetlerinin, özel sektör ve kamuya bilgiye dayalı, nitelikli, öngörülü ve stratejik destek sağlayan, ülkemizin yakın coğrafyasına ve gelişmiş ülkelere hizmet ihracı yapabilen bir sektör konumuna getirilmesi ve ülke kalkınmasında rol alması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Yönetim danışmanlığı hizmetlerinin kalkınmanın tüm süreçlerinde etkin bir şekilde kullanılması ve yaygınlaştırılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.534)		
Tedbir 534.1. Yönetim danışmanlığı hizmetlerinden daha etkin faydalanılmasını teminen, kamu kuruluşlarına yönelik bilgilendirme ve eğitim programları düzenlenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), İlgili Bakanlıklar, İlgili STK'lar	1. Yönetim danışmanlığından daha etkin faydalanılması için eğitim müfredatları hazırlanacaktır.
Yönetim danışmanlığı hizmet sunucularının küresel rekabete uygun kapasite ve yetkinliklerinin geliştirilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.535)		
Tedbir 535.1. Yönetim danışmanlığı alanında mesleki yeterliliklerin belgelendirilmesine yönelik organizasyonel yapı ve süreçler belirlenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Mesleki Yeterlilik Kurumu, İlgili STK'lar	1. Yönetim danışmanlığı alanında mesleki yeterliliklerin belirlenmesine yönelik organizasyonel yapı ve süreçlerin diğer ilgili kurumlarla belirlenmesine yönelik çalışmalar başlatılacaktır.

2.3. NİTELİKLİ İNSAN, GÜÇLÜ TOPLUM

2.3.1. Eğitim

a) Mevcut Durum

Eğitim alanında beşeri ve fiziki altyapı iyileştirilmiş, okullaşma oranlarında artış sağlanmış ve derslik başına düşen öğrenci sayısı önemli ölçüde azaltılmıştır. Kız çocukları ile yoksul öğrencilerin eğitimde devamlılığını sağlamak ve taşımalı eğitimi güçlendirmek için önemli faaliyetler yürütülmüş, öğretmenlerin hizmet içi eğitimlerine ağırlık verilmiştir.

Covid-19 pandemisinin sosyal ve ekonomik alanda derin ve olumsuz etkileri eğitimde de kendini göstermiştir. Söz konusu pandeminin eğitim alanındaki ilk ve en önemli yansıması ise eğitime ara verilmesi ve okulların kapanmasıdır. 16 Mart 2020 itibarıyla ülke genelinde tüm kademelerdeki yüz yüze eğitime ara verilmiş, 23 Mart 2020'de ise başta Eğitim Bilişim Ağı (EBA) olmak üzere televizyon ve çevrimiçi platformlardan uzaktan eğitime başlanmıştır. 2020-2021 eğitim-öğretim döneminde ise hem yüz yüze hem de uzaktan eğitimin birlikte olduğu hibrit bir model benimsenmiş, normalleşmeyle beraber aşamalı ve seyreltilmiş bir eğitim planlamasıyla farklı eğitim kademelerindeki öğrenciler aşamalı olarak sınıflarında yüze yüze eğitim almaya başlamıştır.

Pandemiyle beraber uzaktan eğitim önem kazanmış, bilişim ve teknolojileri altyapısı güçlendirilerek uzaktan eğitim faaliyetlerinin çeşitlendirilmesine ve faaliyetlerin sayısının artırılmasına önem verilmiştir. Uzaktan eğitim süreci; Dijital Eğitim Platformu, EBA ve 3 ayrı EBA TV kanalından yürütülmüştür. Uzaktan eğitime geçildiği 23 Mart-19 Haziran 2020 tarihleri ve 2020-2021 eğitim-öğretim döneminin başladığı 21 Eylül-16 Ekim 2020 tarihleri arasında EBA TV İlkokul, EBA TV Ortaokul ve EBA TV Lise kanallarından 3.493 ders ve 526 etkinlik videosu vasıtasıyla toplam 3.531 saat yayın yapılmıştır. Uzaktan eğitim süresince EBA yaklaşık 6,6 milyar kez ziyaret edilmiştir. 21 Eylül-16 Ekim 2020 tarihleri arasında

10.703.812 öğrenci, 842.438 öğretmen EBA'yı, 454.342 öğrenci, 80.972 öğretmen de EBA Akademik Destek'i aktif olarak kullanmıştır. Okul öncesi 18.717, ilkokul 12.327.661, ortaokul 6.754.127 ve lise seviyelerinde 4.741.906 adet EBA Canlı Ders yapılmıştır. Bununla beraber ekonomik koşullar nedeniyle cihaz ve internet erişimine sahip olamayan öğrencilerin Covid-19 pandemi sürecinde uzaktan eğitime devam edebilmesi için her ilde en az bir adet EBA Destek Noktası oluşturularak 21/10/2020 tarihi itibariyle 81 ilde 13.231 adet EBA Destek Noktası hazır hale getirilmiştir.

Okul öncesi eğitimin yaygınlaştırılmasına yönelik faaliyetler neticesinde 4-5 yaş için brüt okullaşma oranı 2019-2020 eğitim-öğretim döneminde yüzde 54,6'ya yükselmiştir. Önümüzdeki dönemde erken çocukluk eğitiminin 5 yaş için zorunlu olması sağlanacak ve bu eğitim kademesinin niteliğinin artırılmasına yönelik ortak kalite standartları getirilecektir.

Temel eğitim kademesinde de eğitime erişim artırılmış ve çocukların beceri temelli etkinlikler doğrultusunda temel eğitimin yapılandırılmasına yönelik çalışmalar yapılmıştır. 2018 yılı verilerine göre 6-14 yaş grubundaki çocukların okullaşma oranı OECD ortalamasında yüzde 98 iken Türkiye'de bu oran ilköğretime kayıtlı 14 yaş üstü öğrencileri de içermekle birlikte yüzde 100'e ulaşmıştır.

Mesleki ve teknik eğitimde niteliğin artırılmasına yönelik özel sektörle işbirliği çerçevesinde protokoller yapılmakta ve sektörün ihtiyaç duyduğu alanlarda müfredat güncellenmesi çalışmalarına devam edilmektedir. Diğer yandan mesleki ve teknik liselerin fiziki altyapısını güçlendirmeye yönelik atölye ve laboratuvar donanımları teknolojik gelişmelere uygun olarak yenilenmektedir.

Son dönemde hizmete alınan yeni dersliklerle birlikte tüm eğitim kademeleri itibarıyla derslik başına düşen öğrenci sayısı azaltılmış ve uluslararası standartlara ulaşılmıştır. 2018 yılı verilerine göre ilkokulda derslik başına düşen öğrenci sayısı Türkiye'de 22, OECD ortalamasında 21 iken ortaokul kademesinde Türkiye'de 25, OECD ortalamasında ise 23'tür. Diğer yandan 2018 yılı verilerine göre ortaöğretimde öğretmen başına düşen öğrenci sayısı 12 olarak gerçekleşmiş olup bu seviye OECD ortalamasından (13 öğrenci) daha iyi performansa işaret etmektedir. Ayrıca, öğrenme ortamlarının fiziki niteliğinin artırılmasına ağırlık verilerek öğrencilerin ilgi, mizaç ve yeteneklerinin gelişimine yönelik Tasarım-Beceri Atölyeleri, okullara kademeler itibariyla kurulmaya başlanmıştır.

Fırsat eşitliği bağlamında ikili eğitimden tekli eğitime geçme çalışmaları devam etmektedir. 2019-2020 eğitim-öğretim dönemi itibarıyla ikili eğitimde okuyan ilkokul öğrencilerinin oranı yüzde 36,6, ortaokul öğrencilerinin oranı yüzde 28,3 ve ortaöğretim öğrencilerinin oranı ise yüzde 2,8 'dir.

Ülkemizde, 2020 yılı Ekim ayı itibarıyla 129 devlet üniversitesi, 74 vakıf üniversitesi ve 4 vakıf meslek yüksekokulu olmak üzere toplam 207 adet yükseköğretim kurumu bulunmakta olup her ilimizde yükseköğretim hizmeti gerçekleştirilmektedir.

Covid-19 pandemisi sebebiyle 2019-2020 eğitim-öğretim döneminde ülkemizdeki yükseköğretim kurumlarında 16 Mart 2020 tarihinden itibaren 3 hafta süreyle eğitime ara verilmiştir. Eğitim öğretimin kesintiye uğramaması ve uygulamada birlik düşüncesiyle verilen bu ara 23 Mart 2020 tarihi itibarıyla sonlandırılarak eğitim-öğretim sürecine dijital ortamda, uzaktan ve açıktan öğretimle devam edilmesi kararlaştırılmıştır. 2020-2021 eğitim öğretim dönemi için Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından üniversitelerin akademik takvimlerini 1 Ekim 2020 tarihi sonrasında başlayacak şekilde planlamaları istenmiş,

kampüslerdeki öğrencilerin seyreltilmesi, hareketliliğin azaltılmasına yönelik üniversitelere karar alma süreçlerinde geniş imkânlar tanınmıştır. Pandemi süreciyle birlikte üniversitelerde hibrit eğitim modeli sunumu önem kazanmış olup devlet üniversitelerinin uzaktan eğitim altyapısının iyileştirilmesine yönelik yatırımlar yapılmaktadır.

Üniversitelerin misyon bazında farklılaşması hedefiyle yola çıkarak 2006 ve sonrasında kurulmuş üniversitelerin bölgesel kalkınma misyonu çerçevesinde ihtisaslaşmasını sağlamak amacıyla Bölgesel Kalkınma Odaklı Misyon Farklılaşması ve İhtisaslaşması Projesi kapsamında desteklenen üniversite sayısı 2020 yılı itibarıyla 15'e yükselmiştir. Diğer yandan, yükseköğretim sisteminin uluslararası rekabet gücünü artırmak amacıyla Araştırma Üniversiteleri Programı da sürdürülmektedir.

Yükseköğretimde uluslararasılaşma çalışmaları kapsamında Türkiye'deki uluslararası öğrenci sayısı 2015 yılındaki 73 bin seviyesinden 2019 yılında 172 bin seviyesine ulaşmıştır. Ayrıca yükseköğretim kontenjanlarının arz-talep dengesinin yanı sıra eğitim-istihdam bağlantısının dikkate alınması, yükseköğretim sisteminin uluslararası rekabet gücünün artırılarak şeffaflığın güçlendirilmesi ihtiyacı da sürmektedir.

Üniversite sayısı ve örgün yükseköğretim kontenjanlarına paralel olarak yurt ihtiyacının da karşılanması amacıyla 2019 yılında yurt yatak kapasitesi 679.758'e çıkarılmış ve talebi karşılama oranı artırılmıştır. Önümüzdeki dönemde de ülke genelinde kapasite artışına devam edilecektir.

b) Amaç

Tüm bireylerin kapsayıcı ve nitelikli bir eğitime ve hayat boyu öğrenme imkânlarına erişimi sağlanarak düşünme, algılama ve problem çözme yeteneği gelişmiş, özgüven ve sorumluluk duygusu ile girişimcilik ve yenilikçilik özelliklerine sahip, demokratik değerleri ve milli kültürü özümsemiş, paylaşıma ve iletişime açık, sanat ve estetik duyguları güçlü, teknoloji kullanımına yatkın, üretken ve mutlu birey yetiştirmek temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Fırsat eşitliği temelinde, tüm kademelerde eğitime erişim sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.548)		
Tedbir 548.1. Erken çocukluk eğitiminde 5 yaş zorunlu eğitim kapsamına alınacak, esnek zamanlı ve alternatif erken çocukluk eğitim modelleri oluşturulacak; bu amaçla ihtiyaç duyulan ilave derslikler yapılacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	1. 3.000 dezavantajlı ailenin çocuklarına, 31 farklı eğitimi içeren materyaliyle günlük eğitim takviminin olduğu Benim Oyun Sandığım seti dağıtılacak ve setin uygulaması okul öncesi öğretmeninin düzenli izleme değerlendirme ziyaretleriyle takip edilecektir. 2. Yabancı uyruklu çocukların yoğun olduğu dezavantajlı yerleşim yerlerindeki 108 okul öncesi eğitim kurumuna donatım, kırtasiye ve materyal desteği sağlanacak, bu kurumlardaki öğretmenlere ve yerleşim yerlerindeki velilere yönelik eğitimler düzenlenecektir. 3. 2021 Temel Eğitim Yapım Programında il, ilçe ve mahalle bazında derslik ihtiyaçları belirlenerek yatırımlar oluşturulacaktır.

Tedbir 548.3. Yeni derslik yapımı planlamasında, derslik inşa edilmesi planlanan yerdeki diğer eğitim binalarının verimli kullanımı dikkate alınacak, atıl vaziyetteki eğitim binalarının kullanımı öncelenecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Üniversiteler	1. 100 özel eğitim sınıfı dersliği yapılacaktır. 2. 100 destek eğitim odası yapılacaktır. 3. 100 uygulama evi yapılacaktır. 4. 100 meslek edinme atölyesi yapılacaktır. 5. BİLSEM'lerdeki atölye alanları çeşitlendirilecek ve mevcut atölyeler standart hâle getirilecektir.
Tedbir 548.4. Tüm eğitim kademelerinde okullaşma ve tamamlama oranları artırılacak, devamsızlık oranları azaltılacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S)	1. Yaşanan pandemi süreci ve gelişecek yeni durumlara göre öğrenci devamı takip edilerek devamsızlık raporu hazırlanacaktır. 2. 1000 Okul İyileştirme Projesi kapsamında belirlenen okulların kurumsal kapasitelerinin artırılması, öğrencilerin kişisel gelişim, sosyal, kültürel, sanatsal ve sportif etkinlikler yoluyla desteklenerek proje kapsamındaki okullarda devamsızlık, sınıf tekrarı, eğitimi terk ve disiplin cezası oranlarının azaltılması sağlanacaktır.
Çocukların ruhsal ve bedensel gelişimlerini gözeten eğitim ortamları oluşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.549)		
Tedbir 549.1. Eğitim yapıları teknolojiye ve çevreye uyumlu, güvenli, ekonomik, estetik, erişilebilir, standartları ve kalitesi yüksek bir mimaride tasarlanacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı	1. Okul binaları için yedi yeni tip proje hazırlanacaktır. 2. Okul mimarisi fikir projeleri geliştirilecektir. 3. Herkes İçin Erişilebilir Okul Modeli tasarlanacaktır. 4. Altı tarihi okul binasının örnek koruma çalışmaları yürütülecektir. 5. Eğitim yapılarının iç mekân tasarımları hazırlanacaktır. 6. Afet riski taşıyan 1.500 eğitim binasının güçlendirme çalışması yapılacaktır. 7. Eğitim binalarının büyük bakım-onarım faaliyetlerini kapsayan iyileştirme çalışmaları yapılacaktır. 8. Eğitim binalarında enerji verimliliğinin sağlanmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır. 9. Afet riski taşıyan okul binaları için yeniden yapım faaliyetleri yürütülecektir.
Tedbir 549.2. Tüm eğitim kademelerinde öğrencilerin ilgi ve yeteneklerine uygun tasarım ve beceri atölyeleri kurulacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. Okullarda tasarım ve beceri atölyesi kurulmasına yönelik planlama çalışmaları yürütülecektir.
Tüm eğitim kademelerinde okulların niteliği ve imkânları artırılarak okullar arası başarı farkı azaltılacaktır. (Kalkınma Planı p.550)		
Tedbir 550.1. Öğrencilerin akademik ve sosyal gelişimleri için destek programları uygulanacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Belediyeler	1. Öğrencilerin akademik başarı, bilimsel, sosyal, kültürel, sportif ve sanatsal faaliyetler ile milli, manevi, ahlaki, insani ve kültürel değerleri benimseyen ve koruyan bireyler olarak yetiştirilmesi amacıyla Eğitimde Rehberlik ve Destekleme Modeli (ERDEM) Destek Programı uygulanacaktır.

Tedbir 550.3. Eğitimde kalite güvence sistemi oluşturulacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Türk Akreditasyon Kurumu, Üniversiteler	1. Okullarda daha sağlıklı ve güvenli ortamlarda eğitim-öğretim faaliyetlerinin sürdürülmesi, ülkemizde sağlık ve güvenlik kültürünün geliştirilmesine katkı sunulması, ulusal ve uluslararası yönetim sistemlerinin yaygınlaştırılması ve belgelendirilmesi için çalışmalar yapılacaktır. 2. Mesleki ve Teknik Eğitim Kurumları Kalite Güvencesi Yönergesi kapsamında yer alan okulların tamamında öz değerlendirme çalışması yapılacak olup 500 okulun dış değerlendirmesi tamamlanacaktır.
Milli, manevi ve evrensel değerler esas alınarak küresel gelişmelere ve ihtiyaçlara uygun eğitim içerikleri ve öğretim programları hazırlanacaktır. (Kalkınma Planı p.551)		
Tedbir 551.1. Öğretim programları esnek, modüler ve uygulamalı yapıya kavuşturulacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), İlgili STK'lar	1. Yaygın eğitim kurs programlarının uzaktan eğitim yoluyla verilebilmesi için dijital içerik geliştirme ve materyal geliştirme çalışmaları yapılacaktır.
Tedbir 551.2. Tüm eğitim kademelerinde öğrencilerin matematik ve Türkçe yeterlilikleri artırılacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Üniversiteler, İlgili STK'lar	1. Türkçe ve matematik derslerinden temel düzeydeki kazanımları yeterli düzeyde edinemeyen üçüncü sınıf öğrencilerine ilkokullarda yetiştirme programı kapsamında eğitim verilecektir.
Tedbir 551.5. Temel eğitim ve ortaöğretim kademesinde ders çizelgeleri yeniden yapılandırılacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Üniversiteler	1. Mesleki Eğitim Merkezi kapsamında eğitim verilen alan ve dalların haftalık ders çizelgesi güncellenecektir.
Tedbir 551.6. Eğitim Bilişim Ağı portalının içeriği öğretim programlarıyla uyumlu hale getirilerek zenginleştirilecek ve portalın etkin kullanımı yaygınlaştırılacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), BTK	1. EBA'nın etkin kullanımının sağlanması amacıyla sisteme eklenen ders destek materyallerinin ve uygulamaların sayısı artırılacaktır. 2. EBA üzerinde zengin dijital içerik arşivinin oluşturulması amacıyla alan ve dallarda yer alan derslere ait video içerikleri üretilecektir.
Tedbir 551.7. Teknolojiye erişimin sağlanması amacıyla okullara ağ altyapısı ve etkileşimli tahta kurulacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı	1. 7.400 okulun ağ altyapı işletme ve bakım-onarım işlemlerinin tamamlanması sağlanacak olup 3500 okulun ağ altyapısı kurulumu tamamlanacaktır. 2. 2.500 okula GSM üzerinden internet erişimi sağlanacak olup 700 okula uyduyla internet hizmeti sağlanması işlemlerine devam edilecektir. 3. 23.000 etkileşimli tahta alım ihalesi yapılarak kurulumu gerçekleştirilecektir.
Özel eğitime gereksinim duyan bireylerin eğitim hizmetlerinden istifade edebilmeleri için beşeri ve fiziki imkânlar güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.552)		
Tedbir 552.3. Öğrenme ortamlarının fiziki altyapısı, öğretim programı ve materyal zenginliği, öz bakım becerileri, bütünleştirme uygulamaları ve rehberlik hizmetlerinin standartları yükseltilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Üniversiteler	1. Okul ve kurumlar tarafından uluslararası yönetim sistemleri uygulamalarının yaygınlaştırılması ve bu kapsamda hizmetlerin standartlarının yükseltilmesi sağlanacaktır. 2. Kolaylaştırıcı Kişi Uygulama Kılavuzu hazırlanacaktır.

Öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin motivasyonları ve mesleki gelişimleri artırılacak ve öğretmenlik mesleğinin toplumsal statüsü güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.553)		
Tedbir 553.2. Konut imkânlarının kısıtlı olduğu bölgelerde öğretmenlerin barınma ihtiyaçlarını karşılayacak konut yatırımlarına devam edilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	1. 100 öğretmen konutu yapılacaktır.
Tedbir 553.5. Sınıf öğretmenlerinin yan alan ve mesleki rehberlik becerileri geliştirilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), YÖK, Üniversiteler, İlgili STK'lar	1. Aday öğretmen yetiştirme programları kapsayıcı eğitim açısından güçlendirilecektir.
Tedbir 553.9. Hizmet içi eğitimlerin içerikleri öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin güncel ihtiyaçları çerçevesinde yenilenecek, mesleki ve teknik eğitimde hizmet içi eğitimler iş ortamlarında gerçekleştirilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Üniversiteler, İlgili Meslek Örgütleri	1. Öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin bireysel ve mesleki gelişimleri uzaktan eğitim faaliyetleriyle desteklenecektir.
Etkin ve etkili bir eğitim sisteminin oluşturulabilmesi için politikalar veriye dayalı olarak belirlenecek ve politika uygulamalarının etki analizleri yapılacaktır. (Kalkınma Planı p.554)		
Tedbir 554.2. Eğitim sistemindeki kurum ve kuruluşların veri analiz kabiliyeti güçlendirilecek, okul bazında veriye dayalı planlama ve yönetim sistemi hayata geçirilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Türk Akreditasyon Kurumu, YÖK	1. Yönetim Sistemleri Belgelendirme İşlemleri doğrultusunda yürütülen faaliyetler ile okul ve kurumlarımız tarafından okul bazında veriye dayalı planlamayı sağlayan yönetim sistemlerinin sertifikasyonu sağlanacaktır.
Bireylerin kişilik ve kabiliyetlerinin sürekli olarak gelişimini hedefleyen hayat boyu öğrenme anlayışı toplumun tüm kesimlerine yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.555)		
Tedbir 555.1. Hayat boyu öğrenme programlarının çeşitliliği ve niteliği artırılacak, kazanımların belgelendirilmesi sağlanacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	1. 76 alt öğrenme alanı altında gerçekleştirilen kurs programlarının ihtiyaçlar ve talepler doğrultusunda güncellenmesine yönelik çalışmalar gerçekleştirilecektir. 2. Erken çocukluk eğitimi ve aile eğitimine yönelik kurs programları geliştirme çalışmaları yapılacaktır. 3. Özel eğitime gereksinim duyan bireylere ve ailelerine yönelik kurs programları çeşitlendirilecek ve güncellenecektir.
Tüm paydaşların eğitim süreçlerine aktif katılımının sağlandığı Okul Gelişim Modeli oluşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.556)		
Tedbir 556.1. Sahip oldukları koşul ve öncelikler dâhilinde okulların gelişimleri izlenecek ve değerlendirilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S)	1. Yönetim sistemleri belgelendirme işlemleri doğrultusunda okulların gelişimlerinin izlenmesi ve değerlendirilmesi sağlanacaktır.

Öğrencilerin kazanımlarını çeşitlendirmeye ve artırmaya yönelik etkin bir ölçme, izleme ve değerlendirme sistemi oluşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.558)		
Tedbir 558.2. Ölçme ve değerlendirme sistemi yeterlilik temelli etkinleştirilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), ÖSYM	1. 4., 8. ve 10. sınıf düzeylerindeki öğrencilerin üst düzey zihinsel becerileri ve kendileri hakkındaki görüşleri, öğrenme biçimleri, okul ortamları ve aileleri ile ilgili bilgileri Akademik Becerilerin İzlenmesi ve Değerlendirilmesi (ABİDE) araştırması kapsamında belirlenecektir. 2. Ölçme değerlendirme merkezleri aracılığıyla, farklı sınıf düzeylerinde öğrenci başarı izleme araştırmalarıyla toplanan verilerin, öğrencilerin akademik durumunu iyileştirmek için alınacak tedbirlere kaynak teşkil etmesi sağlanacaktır.
Mesleki ve Teknik Eğitimde Üretime Yönelik Yapısal Dönüşüm ve İstihdam Seferberliğine başlanacaktır. (Kalkınma Planı p.559)		
Tedbir 559.1. Plan döneminde bütün meslek liselerinin atölye ve laboratuvarları modernize edilerek günümüzün eğitim-istihdam ihtiyaçlarına uygun hale getirilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, İlgili Meslek Kuruluşları	1. Mesleki ve teknik eğitim kurumlarının donatım ihtiyaçları karşılanacaktır.
Tedbir 559.2. Mesleki eğitimdeki kurum ve kuruluşlar bünyesindeki atölyelerin daha etkin bir şekilde kullanılması suretiyle döner sermaye gelirleri artırılacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	1. Mesleki ve teknik ortaöğretim bünyesindeki atölyeler etkin kullanılarak döner sermaye gelirleri yüzde 20 artırılacaktır.
Tedbir 559.3. Sektör talepleri ve gelişen teknoloji doğrultusunda mesleki ve teknik eğitimde alan ve dalların öğretim programları güncellenecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Mesleki Yeterlilik Kurumu	1. Mesleki Eğitim Merkezi programları ulusal meslek standartları ve ulusal yeterlilikler doğrultusunda güncellenecektir.
Tedbir 559.8. Öğrencilerin buluş, patent ve faydalı model başvurusu yapmaları teşvik edilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Türk Patent ve Marka Kurumu	1. Mesleki ve teknik eğitim kurumlarında görev yapan yöneticilere ve öğretmenlere buluş, patent ve faydalı model başvuru süreçleriyle ilgili bilgilendirme yapılarak öğrencilerin bu konularda başvuru yapmaları teşvik edilecektir. 2. Üretim altyapısı geliştirme, mesleki eğitim-üretim–istihdam ilişkisini güçlendirme ve farklı alanlarda uzmanlaşma sağlama vizyonu ve tüm paydaşların katılımıyla teknolojik altyapısı güçlendirilmiş yerli ve milli altyapıya sahip Ar-Ge merkezleri mesleki ve teknik ortaöğretim okulları bünyesinde kurulacaktır.

Tedbir 559.9. Mesleki ve teknik eğitim kurumları ile sektör arasında işbirliği protokolleri artırılacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), İlgili Meslek Kuruluşlar, OSB'ler	1. Mesleki ve teknik eğitim kurumları ile sektör arasındaki bağlar güçlendirilerek mesleki eğitime yönelik işbirliği protokol sayısı artırılacaktır. 2. OSB'lerde mesleki ve teknik eğitim kurumlarının açılması ve desteklenmesi amacıyla sektörle işbirliği sağlanacaktır.
Tedbir 559.11. Özel mesleki ve teknik okullarda eğitim gören öğrencilere yönelik destek ödemeleri sağlanacak, özel sektörün okul açmasına yönelik yatırım teşvikleri artırılacak ve OSB'ler başta olmak üzere özel mesleki ve teknik okul sayısı ve çeşitliliği artırılacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), İlgili Meslek Kuruluşları, OSB'ler	1. Özel Mesleki ve Teknik Anadolu Liselerinde öğrenim gören öğrencilere eğitim ve öğretim desteği verilmeye devam edilecektir. 2. OSB'lerde açılan mesleki ve teknik kurumlarının ihtiyaçları sektörle işbirliği yapılarak karşılanacaktır.
Yükseköğretimde çeşitliliğinin artırılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.560)		
Tedbir 560.2. Japonya örneği incelenerek sadece kadın öğrencilerin kabul edildiği kadın üniversiteleri kurulacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Japonya'daki kadın üniversiteleri incelenerek bir rapor hazırlanacaktır. 2. Kız öğrencilerin ülkemizde farklı derecelerde yükseköğretime katılımları değerlendirilecek, sorun bulunan alanlar saptanacak ve buna yönelik çözüm önerileri geliştirilecektir. 3. Kurulması planlanan kadın üniversitesinin akademik birimlerinin oluşturulmasına yönelik çalışmalar başlatılacaktır.
Tedbir 560.3. Bölgesel Kalkınma Odaklı Misyon Farklılaşması ve İhtisaslaşma Projesi kapsamındaki üniversiteler akademik kapasite ve fiziksel altyapı oluşturulması doğrultusunda desteklenecektir.	YÖK (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Üniversiteler	1. Bölgesel Kalkınma Odaklı Misyon Farklılaşması ve İhtisaslaşması Projesi kapsamındaki 15 üniversitenin desteklenmesine devam edilecektir.
Yükseköğretim sistemi küresel rekabet gücü olan, kalite odaklı ve dinamik bir yapıya kavuşturulacak; yükseköğretim kurumlarının niteliklerinin artırılmasına yönelik uygulamalara devam edilecektir. (Kalkınma Planı p.561)		
Tedbir 561.1. Dünya akademik başarı sıralamalarında 2023 yılı itibarıyla en az 2 üniversitemizin ilk 100'e ve en az 5 üniversitemizin de ilk 500'e girmesi sağlanacaktır.	YÖK (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Üniversiteler	1. Araştırma üniversiteleri öncelikli olmak üzere belirlenen hedefe ulaşma potansiyeli olan üniversiteler için nesnel ölçütlere dayalı olarak performans kriterleri belirlenecektir. 2. Başarılı üniversitelere ilave destekler sağlamaya yönelik mevzuat ve imkânlar araştırılacaktır.
Tedbir 561.2. Öncelikli sektörler başta olmak üzere plan döneminde doktora mezun sayısı yıllık ortalama 15 bine çıkarılacaktır.	YÖK (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Üniversiteler	1. Doktora programlarının kalitesinin artırılmasına yönelik kriterler belirlenmesini müteakip program ve kontenjan hedefleri belirlenecektir. 2. YÖK 100/2000 Projesi geliştirilerek devam ettirilecektir. 3. Üniversitelerin yurt dışındaki yetkin üniversitelerle ortak doktora programı açmaları teşvik edilecektir.

Tedbir 561.3. Üniversitelerin dijital çağa ayak uydurması ve bilgiye ulaşımda açık erişim ve açık bilim uygulamalarının hayata geçirilmesi amacıyla açık erişim altyapıları ile uyumu sağlanacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Açık Akademik Arşiv Sistemi kurulacaktır. 2. Avrupa Açık Erişim Altyapısı ile bütünleşme kapsamında YÖK bünyesinde Açık Bilim/Açık Erişim Komisyonu kurulacaktır.
Tedbir 561.4. Akademik personellerin atama ve yükselme kriterleri alt sınırı merkezi olarak yükseltilecektir.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Öğretim Üyeliğine Yükseltilme ve Atanma Yönetmeliğinde düzenleme yapılacaktır.
Tedbir 561.5. Yükseköğretim kurumlarının kontenjanları, sektörel ve bölgesel beceri ihtiyaçları, üniversitelerin kapasiteleri, arz-talep dengesi ve mevcuttaki programların asgari doluluk oranları dikkate alınarak belirlenecek; eğitim-istihdam bağlantısı güçlendirilecektir.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Yükseköğretim kurumlarının kontenjanları sektörel ve bölgesel beceri ihtiyaçları, üniversitelerin kapasiteleri, arz-talep dengesi ve mevcuttaki programların asgari doluluk oranları dikkate alınarak belirlenecektir.
Tedbir 561.6. Mezuniyet sonrasında doğrudan meslek icra yetkisi veren yükseköğretim programlarında asgari başarı puanı şartı uygulaması genişletilecektir.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Meslek icra yetkisi veren hukuk, sağlık ve mühendislik alanlarının asgari başarı puan şartı artırılacak ve bu uygulamanın kapsamı genişletilecektir.
Tedbir 561.7. Mezunların kariyer süreçlerinin takibi ve mezun-üniversite işbirliğinin güçlendirilmesi için mezun izleme sistemi kurulacaktır.	YÖK (S), Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi, Üniversiteler	1. Dijital teknolojilerin avantajları kullanılarak etkin mezun izleme sisteminin tüm üniversitelerde oluşturulması çalışmalarına başlanacaktır.
Tedbir 561.8. Yükseköğretim kurumlarının eğitim, araştırma ve yenilik çıktılarına ilişkin verileri düzenli olarak takip edilecek ve raporlanacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. YÖK bünyesinde üniversitelerin verilerini düzenli olarak takip eden, raporlayan ve bu bilgileri kamuoyu ile paylaşan mevcut izleme ve değerlendirme sistemine ilişkin tanımlanan kriterler iyileştirilecek, veri bütünlüğü sağlanacaktır.

Ülkemizin yükseköğretim alanında uluslararasılaşma düzeyi artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.563)		
Tedbir 563.1. Etkili tanıtım çalışmalarıyla yükseköğretim sistemine uluslararası erişim kolaylaştırılacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Study in Turkey markası altında hizmet veren internet sitesi yeniden tasarlanarak etkileşimli bir yapıya kavuşturulacaktır. 2. Uluslararası fuarlara katılım ve tanıtım etkinlikleri raporlanacaktır.
Tedbir 563.2. Yükseköğretim sistemindeki nitelikli uluslararası öğrenci sayısı artırılacaktır.	YÖK (S), Dışişleri Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Üniversiteler	1. Yükseköğretim sistemindeki nitelikli uluslararası öğrenci sayısını artırmak için kabul ve başvuru kriterleri konusunda çalışma yapılacaktır.
Tedbir 563.3. Nitelikli yabancı uyruklu akademisyenlerin toplam istihdamı oranı içindeki payı artırılacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Yabancı uyruklu nitelikli öğretim elemanı sayısının artırılması amacıyla yükseköğretim kurumlarının çekim merkezi haline getirilmesi sağlanacak, araştırma altyapıları güçlendirilecektir.
Tedbir 563.4. Yabancı dilde eğitim veren programların sayısı artırılacak, yükseköğretim kurumlarının uluslararası öğrencilere yönelik barınma imkânları geliştirilecek ve uluslararasılaşmada kurumsal kapasite artırılacaktır.	YÖK (S), Gençlik ve Spor Bakanlığı, Üniversiteler	1. Üniversitelerde yabancı dilde eğitim veren yeni programlar açılacaktır. 2. Uluslararası öğrenciler için ayrılan barınma kapasitesi artırılacaktır. 3. Uluslararası öğrenci ve akademisyenlerin değişim programlarından en üst düzeyde yararlanması amacıyla işbirlikleri geliştirilecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri		**Birim**	**2019**	**2020(1)**	**2021(2)**
5 Yaş Net Okullaşma Oranı (3)		Yüzde	75,2	75,1	83,0
Tekli Eğitimdeki Öğrenci Oranı (4)	İlkokul	Yüzde	58,7	63,2	85
	Ortaokul	Yüzde	78,3	80,9	87,5
	Lise	Yüzde	97	97,4	97,5
Hayat Boyu Öğrenmeye Katılım Oranı (5) (6)		Yüzde	5,7	6,2	7,0

(1) Gerçekleşme Tahmini (2019-2020 Eğitim Öğretim Dönemindeki Gerçekleşme Tahminidir)
(2) Program (2020-2021 Eğitim Öğretim Dönemindeki Program Hedefidir)
(3) Bu gösterge aynı zamanda Merkezi Yönetim Bütçesinde yer alan Temel Eğitim Programının performans göstergelerinden biridir.
(4) Resmi ve özel okullarda tekli eğitim gören öğrenci oranıdır.
(5) 25-64 yaş nüfusundaki yetişkinler arasında araştırmanın yapıldığı son 4 hafta içerisinde herhangi bir eğitim programına katılanların oranıdır. (Kaynak: Eurostat)
(6) Bu gösterge aynı zamanda Merkezi Yönetim Bütçesinde yer alan Hayat Boyu Öğrenme Programının performans göstergelerinden biridir.

2.3.2. İstihdam ve Çalışma Hayatı

a) Mevcut Durum

2020 yılının ilk yarısında dünyayı ve ülkemizi etkisi altına alan Covid-19 pandemisi işgücü piyasasını olumsuz yönde etkilemiştir. Covid-19 pandemisi dolayısıyla işyerlerinin ve çalışanların desteklenmesi ihtiyacı ortaya çıkmış, işyerlerinde üretimin ve istihdamın sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla uzaktan çalışma uygulamaları yaygınlaşmış ve değişen koşulların işgücü piyasası üzerindeki olumsuzluklarını gidermeye yönelik çeşitli önlemler alınmıştır. Bu çerçevede, Ekonomik İstikrar Kalkanı Paketi kapsamında talepte bulunan işletmelere kısa çalışma ödeneği verilmeye başlanmıştır. 25/03/2020 tarihinde 4447 sayılı İş Kanununa eklenen Geçici Madde 23 ile kısa çalışma ödeneğinden yararlanma şartları kolaylaştırılmış, son üç yılda asgari 600 gün prim ödeme şartı 450 güne, son 120 gün hizmet akdine tabi olma şartı 60 güne düşürülmüştür. İşverenler için mevcut istihdamı koruma şartı getirilmiştir. Telafi çalışma süresi iki aydan dört aya uzatılmıştır. 2020 yılı içerisinde sektör ayrımı yapılmaksızın işverenlere, ödeyecekleri sigorta priminden mahsup edilerek günlük 2,50 TL, aylık 75 TL asgari ücret desteği sağlanmıştır.

27/03/2020 tarihinde Covid-19 ile mücadele kapsamında işyerlerinde alınması gereken tedbirlere ilişkin kılavuz yayımlanmıştır. Ülke genelinde işverenler ve çalışanlar, pandemi hakkında ortak sağlık ve güvenlik birimleri ile iş sağlığı ve güvenliği profesyonelleri tarafından pandemiden korunma ve hijyen tedbirleri hakkında bilgilendirilmiştir.

17/04/2020 tarihinde 4857 sayılı İş Kanununa eklenen Geçici Madde 10 ile üç aylık süre boyunca iş veya hizmet sözleşmelerinin feshedilemeyeceği ve bu durumun gerçekleşmesi halinde her bir işçi için feshin yapıldığı tarihteki brüt asgari ücret tutarında idari para cezasının uygulanacağı ve 3 aylık sürenin uzatılma yetkisinin Cumhurbaşkanı'na verileceği belirtilmiş olup bu süre Cumhurbaşkanı Kararıyla 17/11/2020 tarihine kadar uzatılmıştır. Aynı zamanda üç aylık süreyi geçmemek üzere işverenin işçiyi tamamen veya kısmen ücretsiz izne ayırabileceği ve bu madde kapsamında ücretsiz izne ayrılmanın işçiye haklı nedene dayanarak sözleşmeyi fesih hakkı vermeyeceği hususu hükme bağlanmıştır. Geçici Madde 24 ile ücretsiz izne ayrılan, Kısa Çalışma Ödeneğinden yararlanamayan ve 15 Mart sonrasında iş sözleşmesi feshedilen işçilere ücretsiz izinde bulundukları veya işsiz kaldıkları süre kadar aylık 1.177 TL gelir desteği sağlanacağı ve nakdi ücret desteğinden yararlanan çalışanların, Genel Sağlık Sigortalı sayılacağı ve sigorta primlerinin İşsizlik Sigortası Fonundan karşılanacağı hususları eklenmiştir.

İşgücü piyasasında yaşanan olumsuz gelişmelere rağmen ülkemizde son yıllarda uygulanan politika ve teşviklerin etkisiyle kadınların işgücüne katılma oranı yükselmeye devam ederek 0,2 puan artışla 2019 yılında yüzde 34,4 seviyesine çıkmıştır. Diğer taraftan söz konusu oran halen AB-28 ortalaması olan yüzde 52,6 seviyesinin gerisindedir.

TABLO II: 55- Temel İstihdam ve İşgücü Göstergeleri

(15+ Yaş, Yüzde)

Gösterge	Türkiye			AB-28		
	2017	2018	2019	2017	2018	2019
İşgücüne Katılma Oranı (İKO)	**52,8**	**53,2**	**53,0**	**57,9**	**58,0**	**58,5**
İKO (Kadın)	33,6	34,2	34,4	51,8	52,0	52,6
İKO (Erkek)	72,5	72,7	72,0	64,4	64,5	64,9
İstihdam Oranı	**47,1**	**47,4**	**45,7**	**53,5**	**54,1**	**54,5**
İstihdam Oranı (Kadın)	28,9	29,4	28,7	47,7	48,3	48,7
İstihdam Oranı (Erkek)	65,6	65,7	63,1	59,6	60,2	60,6
İstihdamın Sektörel Dağılımı						
Tarım	19,4	18,4	18,5	4,2	4,0	3,9
Sanayi	19,1	19,7	19,8	17,2	17,2	15,6
Hizmetler	54,1	55,0	56,5	71,9	72,0	73,0
İnşaat	7,4	6,9	5,5	6,7	6,8	6,8
İşsizlik Oranı	**10,9**	**11,0**	**13,7**	**7,6**	**6,8**	**6,3**
İşsizlik Oranı (Kadın)	14,1	13,9	16,5	7,9	7,1	6,6
İşsizlik Oranı (Erkek)	9,4	9,5	12,4	7,4	6,6	6,1
Genç İşsizliği Oranı (15-24)	**20,8**	**20,3**	**25,4**	**16,8**	**15,2**	**14,4**
Tarım Dışı İşsizlik Oranı	**13,0**	**12,9**	**16,0**	**-**	**-**	**-**

Kaynak: TÜİK, Eurostat, OECD

Onuncu Kalkınma Planı döneminde alınan tedbirlerin başarıyla yürütülmesi neticesinde işgücünün eğitim düzeyinde önemli artışlar yaşanmıştır. Bununla birlikte, 2019 yılında işgücünün yüzde 53,1'i, istihdamın yüzde 53,6'sı ve işsizlerin yüzde 50,4'ü lise altı eğitim seviyesindekilerden ve okuryazar olmayanlardan oluşmaktadır.

TABLO II: 56- İşgücünün Eğitim Düzeyi

(Yüzde)

Eğitim Düzeyi	2014			2019		
	İşgücü	İstihdam	İşsiz	İşgücü	İstihdam	İşsiz
Okuryazar Olmayanlar	4,1	4,2	2,6	3,0	3,2	2,1
Lise Altı	56,0	56,2	53,1	50,1	50,4	48,3
Lise	10,4	10,1	12,4	10,5	10,2	12,3
Mesleki ve Teknik Lise	9,9	9,8	10,6	10,9	10,7	12,2
Yükseköğretim	19,8	19,6	21,2	25,2	25,3	25,1
Toplam	100	100	100	100	100	100

Kaynak: TÜİK

2019 yılında 2014 yılına göre İŞKUR'un aktif işgücü programları kapsamında yaptığı harcamalar yaklaşık 5,5 katına ve programlardan faydalanan kişi sayısı iki katına ulaşmıştır. Eylül 2020 itibarıyla söz konusu harcamalar yaklaşık 3,4 milyar TL'ye ulaşmıştır. Pandemi sürecinde aktif işgücü programları kapsamında verilen mesleki eğitim kursları uzaktan eğitim şeklinde gerçekleştirilmiştir.

TABLO II: 57- İŞKUR Tarafından Düzenlenen Aktif İşgücü Programlarına Yapılan Harcama ve Yararlanan Kişi Sayısı

Yıllar	Mesleki Eğitim Kursları (Kişi)	Toplum Yararına Programlar (Kişi)	İşbaşı Eğitim Programı (Kişi)	Girişimcilik Eğitim Programı (Kişi)	Toplam (Kişi)	Harcama (Bin TL)
2014	109 666	216 108	59 456	31 648	416 878	1 414 579
2015	169 402	523 225	159 076	41 907	893 610	3 272 316
2016	119 172	172 995	238 205	63 261	593 633	5 462 098
2017	117 580	266 924	297 255	94 016	775 775	4 817 443
2018	117 239	355 482	300 512	81 183	854 416	5 671 410
2019	124 920	309 373	402 393	41 107	877 793	7 777 460
2020 (1)	62 694	26 349	252 771	-	341 814	3 465 811

Kaynak: İŞKUR
(1) 2020 yılı Ocak-Eylül dönemi verileridir.

2020 yılında 2.324 TL olarak belirlenen ortalama aylık net asgari ücret bir önceki yılın asgari ücreti olan 2.020 TL'ye göre nominal olarak yüzde 15 artmıştır. Türkiye, Avrupa ülkeleri arasında asgari ücreti bir önceki yıla göre en fazla yükselten ikinci ülke olmuştur. Ortalama net memur maaşları nominal olarak 2020 yılında yüzde 11,9 artarken ortalama kamu işçi ücretleri nominal olarak yüzde 9,8 artmıştır.

TABLO II: 58- İşgücü Maliyetlerinde ve Net Ele Geçen Ücretlerdeki Gelişmeler

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020(4)
İŞGÜCÜ MALİYETİ (1)										
Reel İşgücü Maliyeti Endeksi (2003=100)										
Kamu İşçisi	103,4	104,4	109,1	107,7	114,9	118,6	122,3	107,0	107,3	106,6
Memur	133,5	142,3	146,1	125,4	128,1	140,4	132,5	120,2	121,4	123,9
Asgari Ücret(3)	123,5	124,8	130,8	131,9	140,6	179,5	167,2	150,3	161,2	169,4
Bir Önceki Yıla Göre Reel Yüzde Değişim										
Kamu İşçisi	-4,2	1,0	4,5	-1,3	6,6	3,3	3,1	-12,5	0,2	-0,7
Memur	0,8	6,6	2,7	0,9	2,2	9,6	-5,6	-9,3	1,0	2,0
Asgari Ücret(3)	-1,3	1,1	4,8	0,9	6,6	27,6	-6,8	-10,1	7,2	5,1
NET ELE GEÇEN ÜCRETLER (2)										
Reel Net Ele Geçen Ücret Endeksi (2003=100)										
Kamu İşçisi	101,6	100,2	101,2	100,7	105,1	105,0	111,0	106,3	113,3	111,5
Memur	140,4	146,6	146,3	147,9	148,1	157,3	154,6	153,4	158,6	159,0
Asgari Ücret(3)	147,4	151,4	154,1	180,0	187,7	232,4	225,6	221,5	242,4	249,9
Bir Önceki Yıla Göre Reel Yüzde Değişim										
Kamu İşçisi	1,8	-1,4	1,0	-0,5	4,4	-0,1	5,7	-4,2	6,6	-1,6
Memur	6,3	4,5	-0,2	1,1	0,1	6,2	-1,7	-0,8	3,4	0,3
Asgari Ücret(3)	3,0	2,7	1,8	1,2	4,2	23,8	-2,9	-1,9	9,5	3,1

Kaynak: Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı ile Kamu İşveren Sendikalarından elde edilen verilerle Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından hesaplanmıştır.
(1) Reel hesaplamalarda Yİ-ÜFE (2003=100) bazlı endeks kullanılmıştır.
(2) Reel hesaplamalarda TÜFE (2003=100) bazlı endeks kullanılmıştır.
(3) Yıllık ortalamalar esas alınmıştır.
(4) Gerçekleşme Tahmini
Not: 2008 yılından itibaren net ele geçen ücretlere bekâr çalışan için asgari geçim indirimi dâhildir.

Engelli vatandaşların kendi işlerini kurmaları amacıyla 50 bin TL olan engelli kendi işini kurma hibe destek tutarı 65 bin TL'ye yükseltilmiştir.

Bilişim ve imalat sektörlerinde nitelikli işgücünün yetişmesi amacıyla kurs ve programlara ağırlık verilerek Ocak 2018-Temmuz 2020 döneminde 464 bin kişi bilişim ve imalat alanında düzenlenen kurs ve programlardan faydalanmıştır.

Nitelikli yabancıların istihdamına yönelik saha ziyaretlerinin gerçekleştirilmesi, bu konuda sektörel çalışmaların ve analizlerin yürütülmesi ile beyin göçünün nedenleri ve azaltılmasına yönelik araştırmaların yapılmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir.

Esnek çalışma biçimlerinden, özellikle pandemi sürecinin belirsizliğinden kaynaklı, daha geniş kesimlerin faydalanmasının sağlanması, dijital beceriler gibi piyasanın ihtiyaç duyduğu alanlarda işgücünün niteliğinin geliştirilmesi, aktif işgücü programlarının yaygınlaştırılması ve etkinleştirilmesi, özel politika gerektiren grupların işgücüne ve istihdama katılımlarının artırılması, kayıtlı istihdamın artırılması ile iş sağlığı ve güvenliği alanında yürütülen hizmetlerin nitelik ve verimliliğinin yükseltilmesi hususlarında ilerleme kaydedilmesi adına çalışmalar gerçekleştirilmektedir.

b) Amaç

Toplumun tüm kesimlerine insana yaraşır iş fırsatlarının sunulması ile başta kadın ve gençler olmak üzere özel politika gerektiren grupların istihdamının artırılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
İşgücü piyasasının ihtiyaçlarına yönelik esnek çalışma biçimleri etkinleştirilecek ve konuya ilişkin denetimler artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.567)		
Tedbir 567.3. Esnek çalışma biçimleri konusunda tüm sosyal taraflara yönelik farkındalık faaliyetleri artırılacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sosyal Güvenlik Kurumu, İşçi ve İşveren Sendikaları Konfederasyonları, Meslek Kuruluşları	1. Esnek çalışma biçimlerinin tercih edilmeme nedenleri, uygulanmasında yaşanan sorunların tespiti ve uygulamaların işçi ve işverenler açısından kolaylaştırılmasına dair çalışmalar yürütülecektir. 2. Yapılan bütün çalışmalarda ve yeni düzenlemelerde işçi ve işverenlerin farkındalıklarının artırılmasına yönelik faaliyetler gerçekleştirilecektir.
Özel politika gerektiren grupların işgücüne ve istihdama katılımları artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.569)		
Tedbir 569.1. İş ve meslek danışmanlığı kapsamında yürütülen işveren danışmanlığı hizmetleri geliştirilerek işverenlere, özel politika gerektiren gruplara ilişkin uygulamalar hakkında bilgilendirme programları düzenlenecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), İŞKUR, SGK, Mesleki Yeterlilik Kurumu	1. İşyeri ziyaretleri gerçekleştirilecektir. 2. İşverenlerle grup görüşmeleri düzenlenecektir.

Tedbir 569.2. Özel politika gerektiren gruplara yönelik işe yerleştirme hizmetleri, bu grupların ve işgücü piyasasının ihtiyaçları doğrultusunda geliştirilecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), İŞKUR, SGK	1. Özellikle dezavantajlı gruplar içerisindeki vatandaşlarımıza yönelik olarak dijital ortamda sanal istihdam fuarları düzenlenecektir. 2. İşgücü piyasasının taraflarını bir araya getirerek istihdama aracılık yapılmasını sağlayan istihdam fuarları ve kariyer günleri uygulamasına etkin şekilde devam edilecektir.
Tedbir 569.3. Özel politika gerektiren gruplara daha nitelikli danışmanlık hizmeti sunulabilmesi maksadıyla İş Kulüpleri ve bu kulüplerden yararlanan kişi sayısı artırılacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İŞKUR	1. İş Kulüplerinin sayısı 81 ilde 88'e çıkarılacaktır. 2. İş kulübü liderlik eğitimleri düzenlenecektir.
Gençlerin işgücü piyasasına aktif katılımları desteklenecek ve istihdam edilmeleri kolaylaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.571)		
Tedbir 571.2. Staj, girişimcilik ve işbaşı eğitim programlarının etkinleştirilmesi yoluyla gençlerin işe geçişleri kolaylaştırılacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi, İŞKUR, SGK, Mesleki Yeterlilik Kurumu, TOBB, TİSK, TESK	1. Gençlerin istihdam edilebilirliğinin artırılması amacıyla gençlere yönelik mesleki eğitim kursu düzenlenmeye devam edilecektir.
	Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi (S)	2. Staj Seferberliği Projesi uygulama birliği sağlanarak yaygınlaştırılacaktır.
Tedbir 571.4. Gençlerin iş arama becerilerini geliştirmek ve çalışma hayatına uyumunu sağlamak için bilinçlendirme faaliyetleri yürütülecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi, İŞKUR, SGK	1. İş Arama Becerileri Eğitimleri düzenlenecektir.
	Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi (S)	2. Lisans öğrencilerine yönelik olarak; staj programlarının önemi, girişimcilik, kamu ve özel sektörde kariyer imkânları vb. konularında düzenlenecek eğitimlere yönelik çalışmalar yapılacaktır.
Engellilerin işgücüne katılımı ve istihdamı artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.572)		
Tedbir 572.2. Engellilerin işgücüne katılımını ve istihdam edilebilirliğini artırmak için genel ve mesleki eğitim, mesleki rehabilitasyon, kendi işini kurma hibe desteği ve iş ve meslek danışmanlığı hizmetleri geliştirilecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, İŞKUR	1. Engellilere yönelik kendi işini kurma hibe desteği verilmeye devam edilecektir. 2. Engellilerin işgücüne katılımını ve istihdam edilebilirliğini artırmak amacıyla aktif işgücü piyasası programları uygulanacaktır. 3. Destekli İstihdam Modeli (Engelli İş Koçluğu) uygulaması yaygınlaştırılacaktır.
Tedbir 572.4. İş ve meslek danışmanlarının nitelikleri engellilere daha iyi bir hizmet sunabilecek şekilde geliştirilecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, İŞKUR	1. Profil Temelli Danışmanlık kapsamında branşlaşmaya geçecek birimlerden ve Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüklerinden yaklaşık 100 iş ve meslek danışmanına, destekli istihdam modeline ilişkin eğitimler verilecektir. 2. Engelli İş Koçluğu modeline dâhil edilen Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüğü/Hizmet Merkezlerinin sayısı artırılacaktır.

Aktif işgücü programları yaygınlaştırılacak ve programların etkinliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.573)		
Tedbir 573.1. Gençlerin, kadınların ve sosyal yardım alanların işgücü piyasasına katılımını sağlamaya yönelik hedef grup, sektör, bölge odaklı aktif işgücü programlarının uygulanması ve kursiyerler ile katılımcıların programlar sonrasında istihdam edilmelerini kolaylaştırmaya yönelik beceriler kazanmaları sağlanacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, İŞKUR, SGK, TOBB, TİSK, TESK	1. Yapılacak işgücü piyasası analizleri ile sektörün ve bölgenin ihtiyaçları doğrultusunda kurs/program düzenlenecektir. 2. Kadınların istihdam edilebilirliğinin artırılması amacıyla İş'te Anne Projesi ile kadınların işgücü piyasasına katılımlarının teşvik edilmesine devam edilecektir. 3. Dijital dönüşümün ortaya çıkardığı yeni meslek alanlarında, öncelikli sektörlerin ihtiyaç duyduğu becerilere sahip işgücünün yetiştirilmesine yönelik kurs ve programlar düzenlenecektir. 4. Sosyal yardım yararlanıcılarının aktif işgücü programlarından yararlanması sağlanacaktır. 5. İşgücü piyasasının talep ettiği niteliklerde işgücünün yetiştirilebilmesi için kamu-özel sektör işbirliğinde yürütülen MEGİP projesinin uygulanmasına devam edilecektir. 6. Kadınların işgücüne katılımını artırmak ve sanayi ve imalat sektörlerinde işverenlerin ihtiyaç duyduğu nitelikli işgücünü karşılamak maksadıyla mesleki eğitim kursları ve işbaşı eğitim programlarına katılan kadınlara sağlanan çocuk bakım desteği uygulamasına devam edilecektir.
Tedbir 573.3. Sosyal yardım yararlanıcılarının yardım almadan yaşayabilecekleri duruma gelmeleri için meslek edindirme çalışmaları yürütülecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), İŞKUR, SGK, Mesleki Yeterlilik Kurumu	1. Sosyal yardım yararlanıcılarına iş ve meslek danışmanlığı hizmetleri verilerek aktif işgücü programlarından yararlanması sağlanacaktır.
İş sağlığı ve güvenliği alanında yürütülen hizmetlerin nitelik ve verimliliğinin artırılmasına yönelik uygulamalar hayata geçirilecektir. (Kalkınma Planı p.576)		
Tedbir 576.1. İş sağlığı ve güvenliği ile ilgili farklı kurumlar tarafından toplanan verilerin tek bir veri tabanına aktarılmasını, işyerlerinden alınacak verilerin belirlenmesini ve tüm bu verilerin iş kazası ve meslek hastalıklarını önleme odaklı kullanılmasını temin edecek bir sistem geliştirilecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Sağlık Bakanlığı, SGK, İşçi ve İşveren Sendikaları Konfederasyonları, Üniversiteler, TOBB, TESK, STK'lar, Meslek Kuruluşları, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Günümüz İş Sağlığı ve Güvenliği (İSG) ihtiyaçlarına uygun İş Ekipmanları Veri Seti hazırlanacaktır. 2. İş kazası ve meslek hastalıklarının tahmin edilmesi için veri analizi yapılacaktır. 3. İş kazası ve meslek hastalıklarının tahmin edilmesi için model geliştirilecektir.

Tedbir 576.2. İş sağlığı ve güvenliği kültürünün geliştirilmesi ve yaygınlaştırılmasına yönelik ilgili kamu kurumları, üniversiteler, sendikalar ve STK'lar ile eğitim, seminer ve bilgilendirici faaliyetler düzenlenecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, SGK, İşçi ve İşveren Sendikaları Konfederasyonları, Üniversiteler, TOBB, TESK, STK'lar, Meslek Kuruluşları, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Özel Sektör Temsilcileri	1. Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda İSG farkındalığını artıracak etkinlikler düzenlenecektir. 2. İSG alanında rehberlik ve bilgilendirme amaçlı materyaller hazırlanacaktır. (internet sitesi, rehber, broşür, afiş vb.) 3. İSG haftası kapsamında organizasyon düzenlenecektir. 4.10 İSG etkinliğine üniversiteler ile birlikte katılım sağlanacaktır. 5. İSG alanında elektronik ortamda süreli yayın çıkarılacaktır. (İSG e-Dergisi)
Tedbir 576.3. İş ekipmanlarının iş sağlığı ve güvenliği standartlarına uygun hale getirilmesine yönelik çalışmalar yürütülecek ve yerli üretim özendirilecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, SGK, İşçi ve İşveren Sendikaları Konfederasyonları, Üniversiteler, TOBB, TESK, TİSK, STK'lar, Meslek Kuruluşları	1. İş ekipmanları eğitimleri yaygınlaştırılacaktır. 2. Yerli üretim için taraflarla teşvik edici toplantılar düzenlenecektir. 3. İş ekipmanlarının periyodik kontrol formlarının standardizasyonu sağlanacaktır.
Tedbir 576.4. Piyasanın ihtiyaç duyduğu alanlarda eğitim programlarının temeli olan meslek standartları ve yeterliliklerin oluşturulması; işgücünün bilgi, beceri ve yetkinliklerinin belgelendirilerek, iş kazalarının azaltılması ve işgücüne ehliyet kazandırılması sağlanacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), SGK, İŞKUR, Mesleki Yeterlilik Kurumu	1. ISO 17024 uluslararası akreditasyonuna sahip personel belgelendirme kuruluşları yetkilendirilecek, bu kuruluşların yapacağı ölçme ve değerlendirmeler neticesinde başarılı olan bireylere Mesleki Yeterlilik Belgesi düzenlenecektir. 2. Sektörlerini temsil yeteneğini haiz kuruluşlarla ulusal meslek standardı ve ulusal yeterlilik hazırlama ve mevcutları güncelleme çalışmaları sürdürülecektir.
Tedbir 576.5. İş sağlığı ve güvenliği alanında yetkilendirilen kurumların etkin denetimler ve düzenlemeler ile nitelik ve hizmet kalitesi artırılacak, iş sağlığı ve güvenliği profesyonellerinin eğitimlerine yönelik ölçme ve değerlendirme kriterleri geliştirilecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Sağlık Bakanlığı, ÖSYM, SGK, İşçi ve İşveren Sendikaları Konfederasyonları, Üniversiteler, STK'lar, Meslek Kuruluşları, Özel Sektör Kuruluşları	1. Rehberlik ve denetim faaliyetleri icra edilecektir. 2. İSG hizmeti sunan yetkilendirilmiş kurumların hizmet kalitesini arttırmak için yeni denetim modeli hayata geçirilecektir. 3. Denetimle ilgili ikincil mevzuatta değişikliğe gidilecektir. 4. Yeni denetim modelinde uygulamada birliğin sağlanabilmesi için denetime yetkili personele eğitimler verilecektir.
Bilinçlendirme faaliyetleri ve denetimler yaygınlaştırılarak kayıt dışı istihdamla etkin mücadele edilecektir. (Kalkınma Planı p.577)		
Tedbir 577.1. Kayıtlı istihdamın teşvikine yönelik olarak veri analizine dayalı risk odaklı denetim faaliyetleri yaygınlaştırılacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, GİB, TÜİK, SGK	1. Kalifiye mesleklere ilişkin prime esas kazançlar analiz edilerek eksik bildirim riski olduğu belirlenen işyerlerine yönelik denetimler yapılacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2019	2020 (1)	2021 (2)
İşgücüne Katılma Oranı (3)	Yüzde	53,0	49,6	51,2
İşgücüne Katılma Oranı, Kadın (3)	Yüzde	34,4	32,7	36,8
İstihdam Oranı (3)	Yüzde	45,7	42,7	44,6
İşsizlik Oranı	Yüzde	13,7	13,8	12,9
Kısmi Süreli Çalışan Oranı	Yüzde	9,5	11,0	12,0
Kayıt Dışı İstihdam Oranı	Yüzde	34,5	32,5	32,3
Ölümlü İş Kazası Oranı	Yüz Binde	7,7	6,7	5,7

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program
(3) Bu gösterge aynı zamanda Merkezi Yönetim Bütçesinde yer alan İstihdam Programının performans göstergelerinden biridir.

2.3.3. Sağlık

a) Mevcut Durum

Sağlık alanında fiziki altyapı, insan kaynağı, hizmete erişim ve hizmet kalitesinde sağlanan iyileşmeler neticesinde sağlık hizmet sunumunda ve halk sağlığının korunmasında önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Diğer taraftan fiziki altyapı ve sağlık personelinin bölgeler arası dağılımındaki farklılıklar, sağlık hizmetlerinin finansmanının sürdürülebilirliğine ilişkin sorunlar ile hizmet sunum kalitesinin yükseltilmesine ve koruyucu sağlık hizmetlerinin güçlendirilmesine yönelik çalışmalar devam etmektedir.

Covid-19 pandemisi dünya genelinde olduğu gibi ülkemizde de etkisini göstermektedir. Çin'in Wuhan şehrinde etiyolojisi bilinmeyen zatürre (pnömoni) vakaları olduğu Aralık 2019'da bildirilmiştir. Hastalıkla ilişkili ilk ölüm 09/01/2020 tarihinde Çin'den; diğer ülkelerdeki ilk vakalar ise 17/01/2020 tarihinde Tayland ve Japonya'dan bildirilmiştir. Ocak ayının sonlarına doğru Avrupa'da da vakalar görülmeye başlanmıştır. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından 30/01/2020'de Covid-19 salgınının Uluslararası Önem Arz Eden Halk Sağlığı Acil Durumu olduğu ilan edilirken 11/03/2020 tarihinde Covid-19 salgını pandemi olarak ilan edilmiştir.

Çin'de Aralık 2019 tarihindeki ilk vaka kümelenmesinin tespitinin ardından hastalık ülkemizde Sağlık Bakanlığı tarafından takip edilmeye başlanmış, kısa süre içerisinde Covid-19 Bilim Kurulu, ulusal düzeyde ve illerde Pandemi Koordinasyon Kurulları ve Operasyon Merkezleri oluşturulmuş ve pandemiyle mücadele kapsamında hızlı, etkin ve sürekli güncellenen kararlar ve tedbirler hayata geçirilmiştir.

Bilim kurulu çalışması sonucunda hazırlanan ve ilk versiyonu 24/01/2020 tarihinde yayımlanan Covid-19 Hastalığı Rehberi ile ülkemizde şüpheli vakalara yaklaşımda standart sağlanmıştır. Gelişmeler takip edilerek rehberde sürekli güncellemeler yapılmış ve Sağlık Bakanlığı internet sitesinde yayımlanmıştır. Ayrıca, konuyla ilgili güncel bilimsel gelişmelere, hastalığın ülkemizdeki seyrine ve deneyimlere göre farklı birçok yazılı ve görsel materyal sağlık çalışanlarına ve halka yönelik olarak hazırlanarak paylaşılmıştır. Halkın tamamına ulaşılması amacıyla farklı iletişim kanalları kullanılarak sağlık personellerine ve halka hastalıkla ilgili eğitimler verilmiş olup hastalıktan korunma ve kontrole yönelik bilgilendirmeler yapılmaya devam edilmekte ve farklı dillerde hazırlanan materyallerle ülkedeki herkese ulaşılmaya çalışılmaktadır.

Ülkemizde ilk vakanın görüldüğü 11/03/2020 tarihinden itibaren virüsün toplum içerisinde yayılmasını önlemeye yönelik tedbirler hızlı bir şekilde uygulanmıştır. Bu kapsamda Covid-19 teşhis ve tedavi hizmetlerinin herhangi bir sosyal güvencesi olup olmadığına bakılmaksızın herkese ücretsiz verilmesinin karara bağlanması ve belirli kriterleri

taşıyan hastanelerin Pandemi Hastanesi olarak belirlenmesi gibi düzenlemeler hayata geçirilmiştir. Halk Sağlığı Yönetim Sistemi (HSYS) yazılım programı altında oluşturulan vaka takip modülü ile vakaların ve temaslılarının takibi yapılarak, izlenmeleri sağlanmaktadır. HSYS'de bulunan kayıtlarla ilişkilendirilmiş olarak geliştirilen Hayat Eve Sığar (HES) Mobil uygulamasıyla bireysel bazlı bilgilendirme ve takip ile T.C. Kimlik Numarası yerine HES kodu üretim ve kullanımı, Filyasyon ve İzolasyon Takip Sistemi mobil uygulamasıyla filyasyon süreci yönetimi, Mekansal İş Zekası uygulamasıyla da filyasyon ekiplerinin ve vakaların lokasyon bazlı takipleri yapılabilmektedir. Ayrıca, Sağlıkta İstatistik ve Nedensel Analizler (SİNA) İş Zekası uygulaması üzerinden çok boyutlu pandemi süreç analizleri yapılmakta ve süreç kanıta dayalı olarak yönetilmekte, e-Nabız Kişisel Sağlık Kaydı sistemi üzerinden vatandaşlar kendilerine dair tüm tıbbi işlemleri izleyebilmekte ve Covid-19 ön tanısıyla hastanelere başvuran vakalar için çekilen akciğer tomografileri Merkezi Teleradyoloji Sisteminden izlenebilmektedir. Sağlık Çalışanlarına ve Özel Gereksinimli Çocuklara (Otizm vb) özel iki ayrı mobil uygulama üzerinden (RUHSAD ve ÖZDES) bu kişilerin kendilerine ve yakınlarına psikolojik danışmanlık hizmeti verilmektedir.

Evde takibi yapılan vakalar dâhil tüm vakalar ile temaslılar ve risk grubunda olan kişiler saha ekipleri ve aile hekimliği birimleri tarafından takip edilmektedir. Hastalıkla mücadelede ön planda yer alan filyasyon ekiplerinin sayısı arttırılmakta, vaka ve temaslılar yakından takip edilmekte, kişiler evlerinde ziyaret edilmekte, telefonla aranmakta ve hastalığın bulaşmasına engel olunmaya çalışılmaktadır. Hastalık tanısına yönelik laboratuvar kapasitesi işgücü, sayı ve malzeme yönünden geliştirilmiş ve laboratuvar ağı ile kapasitesi genişletilerek mevcut laboratuvar sayısı 168'i kamu olmak üzere toplam 319'a çıkarılmıştır. İlave olarak, Covid-19 hastalarına hizmet vermekte olan hastanelere yenileri eklenmiş ve yeni kurulan hastanelerle yatak kapasitesi arttırılmıştır. Bu kapsamda, Mart-Ekim 2020 döneminde Sağlık Bakanlığına bağlı yeni açılan sağlık tesislerinde, ek hizmet binalarında ve yeni binasına taşınan sağlık tesislerinde toplam 11.900 yatak kapasitesi artışı gerçekleştirilmiştir. Söz konusu kapasite artışıyla, erişkin yoğun bakım yatak sayısında 2.854 adetlik artış gerçekleştirilmiştir.

Salgının başlamasından 20/10/2020 tarihine kadar DSÖ verilerine göre dünyada 40.251.950 Covid-19 kesin vakası bildirilmiş ve bunlardan 1.116.131'inin hayatını kaybettiği açıklanmıştır. Ülkemizde ise aynı dönemde 351.413 vaka tespit edilmiş ve bunların 9.445'inin hayatını kaybettiği bildirilmiştir. Bu vakaların takipleri ve filyasyonu sahada görev yapan ve iki veya üç kişiden oluşan toplam 16.610 filyasyon ekibi tarafından yapılmaktadır.

TABLO II: 59- Sağlık Alanında Gelişmeler

	2015	2016	2017	2018	2019
10 Bin Kişiye Düşen Yatak Sayısı	26,6	27,3	27,9	28,3	28,6
Yatak Doluluk Oranı (Yüzde)	69,6	68,1	68,1	66,9	66,3
100 Bin Kişiye Düşen Hekim Sayısı	179	181	186	187	193
100 Bin Kişiye Düşen Hemşire ve Ebe Sayısı	261	257	272	301	306
Fiziki Altyapının Dengeli Dağılım Oranı (1)	1,57	1,48	1,42	1,43	1,45
Sağlık Personelinin Dengeli Dağılım Oranı (2)	2,08	2,2	2,08	2,07	2,0
Hekim Başına Düşen Hemşire ve Ebe Sayısı	1,46	1,42	1,47	1,61	1,6
Bebek Ölüm Hızı (Bin Canlı Doğumda) (3)	10,0	9,7	9,0	9,2	9,0
Anne Ölüm Oranı (Yüz Bin Canlı Doğumda)	14,6	14,7	14,5	13,6	13,1

Kaynak: Sağlık Bakanlığı

(1) İBBS Düzey 1'e göre 10 bin kişiye düşen yatak sayısı en yüksek ve en düşük olan bölgelere ait rakamların oranıdır.

(2) İBBS Düzey 1'e göre 100 bin kişiye düşen toplam hekim sayıları üzerinden, en yüksek ve en düşük bölgelere ait rakamların oranıdır.

(3) Bebek ölüm hızı tüm haftalarda doğan bebek ölümlerini kapsamaktadır.

Anne ve bebek sağlığına yönelik hizmetlerdeki iyileşmeler sonucunda anne ve bebek sağlığına ilişkin verilerde önemli gelişme görülmektedir. 2015 yılında, bin canlı doğumda 10 olan bebek ölüm hızı 2019 yılında 9 olarak gerçekleşmiştir. Bin canlı doğumda bebek ölüm hızı 2019 yılı itibarıyla OECD'de 5,9 ve AB'de 3,4 olarak gerçekleşmiştir. Bebek ölümlerinin azaltılmasında önemli bir faktör olan DaBT 3 aşılama hızı, 2014 yılında yüzde 96 iken 2019 yılında bu oran yüzde 99'a ulaşmıştır. Yüz bin canlı doğumda gerçekleşen anne ölüm oranlarına bakıldığında ise 2015 yılında 14,6 olarak gerçekleşen oranın 2019 yılında 13,1'e düştüğü görülmektedir. Aynı oran, 2018 yılı itibarıyla OECD ve AB-26'da sırasıyla yüz bin canlı doğumda 9,9 ve 7,5 olarak gerçekleşmiştir.

Bulaşıcı olmayan hastalıkların toplam hastalık yükü içerisindeki payı, yaşlanan nüfusun da etkisiyle giderek artmaktadır. 2019 yılında gerçekleşen ölümlerin yüzde 74'ü dolaşım sistemi hastalıkları, tümörler, solunum yolu hastalıkları ile beslenme, endokrin ve metabolizmayla ilgili hastalıklardan kaynaklanmıştır. Bulaşıcı olmayan hastalıklara neden olan temel risk faktörleri; tütün kullanımı, fiziksel aktivite eksikliği ve dengesiz beslenme olup bu alanda sağlığın geliştirilmesine ilişkin hizmetlerin artırılmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir. Bu kapsamda, halk sağlığının korunması alanındaki faaliyetlerin daha etkin sunulmasına yönelik olarak kurulan Sağlıklı Hayat Merkezlerinin sayısı Eylül 2020 itibarıyla 207'ye çıkarılmıştır.

Hasta yatak kapasitesi ve hasta yataklarının niteliği açısından sağlık hizmet altyapısı iyileşmiş olup 2015 yılında 26,6 olan on bin kişiye düşen yatak sayısı 2019 yılında 28,6'ya, nitelikli yatak sayısı da aynı yıllarda 106.279'dan 147.655'e yükselmiştir. Ayrıca nitelikli yatak sayısının yoğun bakım yatakları hariç tüm yataklara oranı 2015 yılında yüzde 59,7 iken 2019 yılında 74,7'ye çıkarılmıştır. Sağlık altyapısının iyileştirilmesi ve hizmete erişimin kolaylaştırılması toplam hastane müracaat sayısının artışında etkili olmuş, 2015 yılında 8,4 olan kişi başı hekime müracaat oranı 2019 yılında 9,8'e yükselmiştir.

TABLO II: 60- Yıllar İtibarıyla Toplam Hasta Yatağı Sayısı ve Doluluk Oranları

	2009	2014	2015	2016	2017	2018	2019	OECD(1)	AB(1)
Yatak Sayısı (Bin)	188,6	206,8	209,6	217,8	225,8	231,9	237,5	-	-
Nitelikli Yatak Oranı (Yüzde) (2)	30,9	55,3	59,7	61,3	67,2	71,9	74,7	-	-
10 Bin Kişiye Düşen Yatak Sayısı	26,0	26,6	26,6	27,3	27,9	28,3	28,6	45,3	50,5
Yatak Doluluk Oranı (Yüzde) (3)	65,5	68,7	69,6	68,1	68,1	66,9	66,3	75,6	73,8

Kaynak: Sağlık Bakanlığı, OECD, Eurostat.

(1) 10 bin kişiye düşen yatak sayısı OECD-37 ile AB-28, yatak doluluk oranı ise OECD-28 ile AB-22'nin 2018 yılına veya en yakın yıla ait verileridir.

(2) Toplam yataklara yoğun bakım yatakları dâhil edilmemiştir.

(3) 2018 yılına ait akut bakım verisi olup fizik tedavi ve rehabilitasyon hizmetleri dâhil değildir.

TABLO II: 61- Sağlık Kuruluşlarına Göre Hastane Müracaat Sayısı ve Dağılımı

(Bin)

	2003	2007	2011	2014	2019
Sağlık Bakanlığı	113 849	209 630	254 343	292 100	391 526
Üniversite	9 638	15 025	24 437	32 144	46 211
Özel	6 158	24 486	59 069	72 333	72 669
Toplam	**129 645**	**249 141**	**337 850**	**396 578**	**510 407**

Kaynak: Sağlık Bakanlığı

Sağlıkta Dönüşüm Programı kapsamında planlanan şehir hastanelerinin yapımına ilişkin olarak KÖİ yöntemiyle toplam 27.149 yatak kapasitesine sahip 18 şehir hastanesi projesinin sözleşmesi imzalanmış olup, Ekim 2020 itibarıyla söz konusu projelerden Mersin, Yozgat, Isparta, Adana, Kayseri, Elazığ, Manisa, Eskişehir, Ankara Bilkent, Bursa, İstanbul Başakşehir Çam ve Sakura ve Konya Karatay şehir hastaneleri toplam 16.965 yatak kapasitesi ile hizmet vermektedir. Ayrıca toplam 12.000 yatak kapasiteli 11 şehir hastanesi projesinin de merkezi yönetim bütçesinden yapımı gerçekleştirilecektir.

TABLO II: 62- Sağlık Kuruluşlarına Göre Muhtelif Göstergeler, 2019

Kurum	Yatak Sayısı	Müracaat Sayısı (Bin)	Yatan Hasta Sayısı (Bin)	Ameliyat Sayısı (Bin)	Ameliyat Sayısının Müracaat Sayısına Oranı (Yüzde)	Ameliyat Sayısının Yatak Sayısına Oranı	Yatak Doluluk Oranı (Yüzde)	Hastanın Ort. Kalış Günü	Yatak Devir Hızı (Hasta)	Uzman Hekim Sayısı (Kişi)
Sağlık Bakanlığı	143 412	391 526	7 743	2 796	0,71	1,95	67,3	4,6	54,0	44 698
Üniversiteler	42 925	46 211	2 073	949	2,05	2,21	69,8	5,3	48,3	14 822
Özel Hastaneler	51 167	72 669	3 991	1 478	2,03	2,89	60,7	2,8	78,0	25 679

Kaynak: Sağlık Bakanlığı, 2019 yılı Sağlık İstatistikleri Yıllığı ön sonuçlarıdır.

2019 yılında toplam yatak kapasitesinin yüzde 21,5'ine, uzman hekim sayısının yüzde 30,1'ine sahip olan özel sektör, tüm ameliyatların yüzde 28,3'ünü gerçekleştirirken toplam yatak kapasitesinin yüzde 18,1'ine ve uzman hekim sayısının yüzde 17,4'üne sahip olan üniversite hastaneleri yapılan ameliyatların yüzde 18,2'sini gerçekleştirmiştir.

2019 yılında ülkemizde toplam hekim sayısı 160.810, toplam diş hekimi sayısı 32.925, hemşire sayısı 198.103 ve ebe sayısı 55.972 olmuştur. Aynı yılda yüz bin kişiye düşen hekim sayısı 193 iken hemşire ve ebe sayısı 306'dır. 2018 yılı için bu sayılar sırasıyla AB'de 379 ve 851, OECD-37'de 352 ve OECD-35'te 953'tür. AB'de 2,2 OECD-35 ortalamasında ise 2,7 olan hekim başına hemşire ve ebe sayısı ise ülkemizde 2019 yılında 1,6 olarak gerçekleşmiş olup sağlık personeli açığının giderilmesine yönelik çalışmalar devam etmektedir.

2014-2015 eğitim-öğretim döneminde tıp fakültesi kontenjanları 12.449 iken, 2019-2020 eğitim öğretim döneminde 17.100 olarak gerçekleşmiştir. Hemşire kontenjanı ise 2014-2015 eğitim-öğretim döneminde 15.573 iken 2019-2020 eğitim öğretim döneminde 17.100'e çıkmıştır. Uluslararası mukayeselere göre ülkemizde düşük olan 100 bin kişiye düşen hekim sayısının, mevcut kontenjanlarla ilerleyen yıllarda OECD ortalamasına yaklaşması beklenmektedir.

İlaç harcamalarının kontrol altına alınmasına yönelik tedbirler ile ilaç ve tedaviye ilişkin provizyon sistemlerindeki iyileştirmeler sonucunda toplam sağlık harcamalarının GSYH'ye oranı 2009 yılında yüzde 5,8 iken bu oran 2018 yılında yüzde 4,4 olarak gerçekleşmiştir. Kamu sağlık harcamasının toplam sağlık harcaması içindeki payı ise 2018 yılı için yüzde 77'dir. Diğer taraftan sağlık harcamalarının; bulaşıcı olmayan hastalıkların hastalık yükü içerisindeki payının yaşam tarzı ve demografik yapıdaki değişimle beraber artması, sağlık teknolojilerindeki hızlı ilerlemeler, daha kaliteli sağlık hizmeti talebindeki artış gibi sebeplerle önümüzdeki yıllarda yükselmesi beklenmektedir.

Bağımlılıkla mücadele çalışmaları kapsamında Eylül 2020 itibarıyla; toplam 1.081 yatak kapasiteli 43 yataklı AMATEM ile toplam 148 yatak kapasiteli 10 ÇEMATEM hizmet vermektedir. Ayrıca 81 ilde yaygınlaştırma çalışmaları kapsamında Eylül 2020 tarihi itibarıyla ayaktan hizmet veren 67 AMATEM ile dokuz ÇEMATEM hizmet sunmaktadır. Hali hazırda 76 ilde yataklı ya da ayakta arındırma merkezi bulunmaktadır.

Gereksiz ilaç kullanımının azaltılması ve akılcı ilaç kullanımının geliştirilmesine yönelik faaliyetler devam etmektedir. OECD ülkelerinde 2018 yılında ortalama 18 olan bin kişi başına düşen günlük antibiyotik tüketim miktarı (DDD), Türkiye'de aynı yılda 30,96 iken 2019 yılında 31,86 olmuştur.

b) Amaç

Bireylerin yaşam kalitesinin yükseltilmesi, ekonomik ve sosyal hayata aktif ve sağlıklı bir şekilde katılımlarının temin edilebilmesi için kanıta dayalı politikalarla desteklenen, kaliteli, güvenilir, etkin, mali açıdan sürdürülebilir bir sağlık hizmet sunumu ile bölgeler arası dağılımın iyileştirilmesi, fiziki altyapının ve insan kaynağının niteliğinin artırılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Bulaşıcı olmayan hastalık risklerine yönelik olarak, sağlıklı yaşam tarzı teşvik edilecek; koruyucu ve tedavi edici hizmet kapasitesi geliştirilecek; çevre sağlığı, gıda güvenilirliği, fiziksel aktiviteye elverişli sahalar, sağlık okuryazarlığı, iş sağlığı ve güvenliği alanlarında sektörler ve kurumlar arası işbirliği ve koordinasyon artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.579)		
Tedbir 579.1 Sağlıklı yaşam tarzının teşvik edilmesi için sağlıklı beslenme ve hareketli yaşam alışkanlıkları kazandırılmasına yönelik eğitim, kamu spotu, kampanyalar gibi bilinçlendirme faaliyetleri yürütülecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, YÖK, Üniversiteler	1. Sosyal medya hesapları için içerikler hazırlanacak ve paylaşılması sağlanacaktır. 2. Farkındalık etkinlikleri düzenlenecek, ulusal TV kanallarında konuya ilişkin yayınlar yapılacaktır. 3. Sağlıklı yaşam tarzını teşvik eden farkındalığı artırmaya yönelik kamu spotu, eğitici kısa videolar hazırlanacaktır.
Tedbir 579.2. Gıda güvenilirliği, obezite, çevre sağlığı gibi konularda çok paydaşlı sağlık sorumluluğu modeli güçlendirilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. Çok Paydaşlı Sağlık Sorumluluğunu Geliştirme Programının yasal dayanağı Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine uygun olarak güncel hale getirilecektir. 2. Bakanlıklar ve diğer paydaşlar arasında işbirliği ve koordinasyonun güçlendirilmesi için Çok Paydaşlı Sağlık Sorumluluğunu Geliştirme Programının kurumsal yapı ve kapasitesi güncellenecektir. 3. Çok Paydaşlı Sağlık Sorumluluğunu Geliştirme Programının uygulanmasının çevrimiçi ortamında izlenmesini sağlamak amacıyla gerekli yazılım ve uygulamalar güçlendirilecektir.

Tedbir 579.3. Bulaşıcı olmayan hastalıklara yönelik risk faktörlerinin azaltılabilmesi için erken teşhis hizmetlerinin etkinliği artırılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Aile,Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Üniversiteler	1. Koroner arter hastalığı, inme, kronik böbrek yetmezliği, Astım ve KOAH hastalıklarına ilişkin yönetimin sağlanabilmesi amacıyla klinik tedavi protokolleri basit ve uygulanabilir hâle getirilerek güncellenecek, tüm süreçlerde bu protokollerin uygulanması sağlanacaktır. 2. Birinci basamak sağlık tesisleri de dâhil olmak üzere Ulusal Kanser Tarama standartlarına göre meme, rahim ağzı ve kalın bağırsak kanseri tarama sayıları bir önceki yıla göre artırılacaktır. 3. 2021 yılında dört Tarama ve Tarama Sonrası Teşhis eğitimi ile farkındalık çalışmaları kapsamında Meme Kanseri, Serviks Kanseri, Kolorektal Kanser olmak üzere üç faaliyet düzenlenecektir. 4. Eğitici eğitimi alan hekimler, 81 il genelindeki aile hekimlerini, koroner arter hastalığı, inme ve kronik böbrek yetmezliği konularında eğitim vereceklerdir.
Birinci basamak sağlık hizmetlerine ayrılan kaynakların akılcı, etkin ve verimli kullanılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.580)		
Tedbir 580.1. Aile hekimlerince sunulan sağlık hizmetlerini nitelik ve nicelik olarak iyileştirmek suretiyle ihtiyacın bu aşamada karşılanması sağlanacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, SGK	1. Aile hekimi başına düşen nüfusun azalmasını ve kronik hastalık yönetiminde aile hekimlerinin aktif rol almasını sağlayacak şekilde aile hekimliği ödeme ve sözleşme yönetmeliğinde düzenleme yapılacaktır. 2. Aile hekimi başına düşen nüfus 2.900 kişi olacak şekilde, düzenli olarak yeni aile hekimliği birimlerinin hizmet vermesi sağlanarak azaltılacaktır.
Tedbir 580.2 Sağlıklı hayat merkezlerinin sayısı artırılacak, bu merkezlerle kuvvetlendirilmiş ve entegre edilmiş bir aile hekimliği yapısı oluşturularak gerekli olan birinci basamak sağlık hizmetleri verilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, SGK	1. Sağlıklı Hayat Merkezlerinin bina inşaatlarının tamamlanması, mevcut binaların hizmet sunumuna uygun hale getirilmesi için gerekli bakım-onarımlarının yapılarak tefrişat ve demirbaş/tıbbi malzemelerinin temini sağlanacaktır.
Tedbir 580.3 Bulaşıcı olmayan hastalıklar başta olmak üzere, hastalıklara ilişkin tarama ve teşhis gibi süreçlerde aile hekimlerinin sorumlulukları artırılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, SGK	1. Bulaşıcı olmayan hastalıkların erken teşhisi, tedavisinde ve süreç yönetiminde birinci basamak sağlık hizmetlerinin daha aktif bir rol üstlenmesinin sağlanması, birinci basamakta kullanılmak üzere tarama ve tedavi sürecine ilişkin klinik uygulama yönergeleri ve karar vermeye yardımcı materyalin hazırlanması, kanıta dayalı klinik protokollerin uygulanmasının sağlanması, uygulamanın eğitim, klinik denetim ve performans izleme yöntemleri ile desteklenmesi amacıyla Hastalık Yönetim Platformu (HYP) yazılımı geliştirilecektir. 2. Tıbbi kılavuzları hazırlanan Koroner Arter Hastalığı, Kronik Böbrek Hastalığı, Obezite, İnme ve Yaşlı Sağlığı modülleri sisteme eklenecektir.

Tedbir 580.6 Birinci basamak sağlık personeline yönelik hizmet içi eğitimler yeniden tasarlanacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), YÖK, Üniversiteler	1. Birinci basamak sağlık hizmetleri temel eğitimlerine devam edilecek, eğitimlerin taşra teşkilatına devri ile ilgili çalışmalar gerçekleştirilecektir.
Bağımlılıkla mücadele alanında yürütülen sağlık hizmetlerine erişim kolaylaştırılacak, bu alandaki faaliyetlerin etkinliği periyodik olarak izlenecektir. (Kalkınma Planı p.581)		
Tedbir 581.2 Bağımlıkla mücadele konusunda danışmanlık, tedavi ve rehabilitasyon hizmetlerine kolay erişiminin sağlanmasını teminen, bu hizmetlerin verildiği merkezlerin sayısı artırılacak, sunulan hizmetin kalitesi yükseltilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, SGK, Yerel Yönetimler	1. Sigara Bırakma Polikliniklerinde (SBP) farmakolojik tedavinin sürekliliği sağlanacaktır. 2. ALO 171 Sigara Bırakma Danışma Hattında sunulan hizmetlerin kalitesini artırmak amacıyla hizmet içi eğitimler düzenlenecektir. 3. ALO 171 Sigara Bırakma Danışma Hattı ve ALO 191 Uyuşturucu ile Mücadele Danışma ve Destek Hattı hizmet alımları yapılacaktır. 4. Sağlıklı Hayat Merkezlerinde madde bağımlılığı danışmanlığı hizmetlerinin verilmesi sağlanacaktır. 5. SBP'lerin yaygınlaştırılması sağlanacaktır. 6. SBP'lerde sunulan hizmetlerin kalitesini artırmak amacıyla yenileme eğitimleri düzenlenecektir.
Evde sağlık hizmetleri yaygınlaştırılacak, başta kırsalda yaşayanlar olmak üzere yaşlılara sunulan sağlık hizmetlerine erişimin kolaylaştırılması, yaşlılara yönelik koruyucu ve tedavi edici hizmetlerin güçlendirilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.582)		
Tedbir 582.2. Yaşlılara yönelik sağlık izlemleri gerçekleştirilecek, yaşla birlikte artan hastalıklara ilişkin koruyucu ve tedavi edici hizmetler güçlendirilecek, geriatri ve palyatif bakım hizmetleri sunan merkezlerin sayısı artırılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, SGK, Mahalli İdareler	1. Geriatri uzman hekim sayısının artırılması için yan dal uzmanlık öğrencisi sayısı artırılacaktır. 2. Çok yönlü yaşlı değerlendirmesi ve izlemi için klinik tedavi protokolleri basit ve uygulanabilir hâle getirilerek güncellenecek, tüm süreçlerde bu protokollerin uygulanması sağlanacaktır. 3. 300 hekimin çok yönlü yaşlı değerlendirmesi ve izlemi eğitici eğitimi alması sağlanacaktır. 4. Çok yönlü yaşlı değerlendirmesi ve izlemi eğitici eğitimi alan hekimler, bu eğitimi illerdeki hekimlere eğitim vererek il eğitimlerinin yüzde 70'inin tamamlanması sağlanacaktır.
Acil sağlık, yoğun bakım, onkoloji, organ nakli hizmetleri gibi özellikli sağlık hizmetlerinin kapasitesi artırılarak hızı ve kalitesi yükseltilecektir. (Kalkınma Planı p.583)		
Tedbir 583.3. Acil sağlık hizmetlerinde ambulansların etkin kullanımı sağlanacak ve hastaneler ile 112 Kontrol Komuta Merkezleri arasındaki koordinasyon güçlendirilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, AFAD	1. Elektronik Nakil Sistemi oluşturularak tüm illerde devreye alınacaktır.

Sağlık hizmetinin kalitesinin geliştirilmesi için hizmet sunucularına yönelik akreditasyon sistemi kurulacak, klinik kalitenin takibi ve denetiminde standart ve etkili bir süreç oluşturulacak, klinik rehberlerin kullanımı yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.584)		
Tedbir 584.2. Akredite olan sağlık hizmet kuruluşu sayısı artırılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), TÜSEB, Üniversiteler, SGK, YÖK	1. Yeni akreditasyon programlarında kullanılmak üzere akreditasyon standart setlerinin hazırlanmasına yönelik gerekli çalışmalar yürütülecektir. 2. Akreditasyon programlarında görev alacak denetçilerin niteliklerini artırmaya yönelik eğitimler gerçekleştirilecektir. 3. Sağlık hizmetlerinin kalitesini sürekli yükseltecek yeni akreditasyon programları oluşturulacaktır. 4. Kullanılacak yazılım sistemlerinin geliştirilmesi ve programın etkin bir şekilde uygulanmasına yönelik çalışmalar gerçekleştirilecektir. 5. Akreditasyon programlarına başvurmak isteyen kurumları teşvik edici bilgilendirme toplantıları ve eğitimler düzenlenecektir.
Veri ve kanıta dayalı politika oluşturmada girdi olarak kullanılabilecek, bilimsel araştırma ve analizlerde kullanılmaya elverişli, uluslararası karşılaştırmalara olanak sağlayan kalite ve ayrıntıda veri üretimi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.585)		
Tedbir 585.2 Kurumlar arası veri paylaşımı konusunda işbirliği ve koordinasyon geliştirilecektir	Sağlık Bakanlığı (S), Üniversiteler, TÜSEB, SGK, YÖK	1. Kurumlar arasında veri paylaşımı konusunda protokol imzalanacak ve web servis entegrasyonları tamamlanacaktır.
Tedbir 585.3 Merkezi Hekim Randevu Sistemi (MHRS) yeni teknolojilere ve ihtiyaçlara uygun şekilde yeniden yapılandırılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), SGK	1. MHRS'de var olan vatandaş, hastane yönetimi, mobil uygulama, operatör ekranları ile il sağlık müdürlükleri ve bakanlık yetkililerinin raporlama ekranları yeni teknolojilere ve ihtiyaçlara uygun şekilde tasarlanarak ülke genelinde kullanılmaya başlanacaktır.

Tedarik zincirinin etkinliğini ve sürdürülebilirliğini sağlamak için uçtan uca yönetim yapısı oluşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.587)		
Tedbir 587.2 Sağlık market çalışmaları kapsamında; sağlık tesislerinde özellikle sık tüketilen ve temininde güçlük yaşanılan malzeme gruplarında alternatif alım yöntemleri ile edinme maliyetleri düşürülecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), DMO, SGK, TİTCK, Üniversiteler	1. Sağlık Market kapsamında DMO Tedarik İşbirliği Protokolü çerçevesinde tüm ilaç, tıbbi sarf ve laboratuvar sarf malzemelerinin temin edilmesi ile ilgili çalışmalar yürütülecektir. 2. Sağlık Market Tedarik Paylaşım Platformu yazılım sistemi ile Ürün Takip Sistemi (ÜTS) entegrasyonu sağlanarak başvuruda bulunulan ürünlere ait bilgiler görüntülenerek incelenecektir. 3. Sağlık tesislerinde atıl malzeme bulundurulmaması, son kullanım tarihlerinin doldurulmaması ve ihtiyacı olan sağlık tesisleriyle paylaşılması sağlanacaktır. 4. Özellikle ithale bağımlı olan ve temininde güçlük yaşanılan malzeme gruplarında DMO/Sağlık Market Protokolü çerçevesinde uygun satın alma yöntemleri ile edinme maliyetlerinin düşürülmesi sağlanacaktır. 5. Sağlık hizmeti sunumunun aksamasını önlemek için Tedarik Paylaşım Platformu (TPP) ile stok gün düzeyi 60 gün üzerinde olan sağlık kuruluşlarındaki tüm ilaç ve tıbbi malzemenin mecburi paylaşılması sağlanacaktır.
Tedbir 587.6. Antibiyotikler, solunum sistemi ilaçları ve psikiyatride kullanılan ilaçlar başta olmak üzere akılcı ilaç kullanımına yönelik özendirici ve zorlayıcı mekanizmalar oluşturulacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), TİTCK, TÜSEB, Üniversiteler	1. Antibiyotikler, solunum sistemi ilaçları ve psikiyatride kullanılan ilaçların akılcı kullanımını teşvik etmek üzere belirli kriterlere göre seçilmiş sağlık meslek mensuplarına yönelik hedef grup eğitimleri düzenlenecektir. 2. Sağlık çalışanlarına yönelik eğitimler yapılacaktır. 3. Reçete Bilgi Sistemi (RBS) verilerine göre, belirlenen hekimlere yönelik küçük gruplarda eğitim yapılacaktır.
Tedbir 587.7. Yaşlı hastalar ve kronik hastalığı olan bireyler öncelikli olmak üzere kamuoyu bilinçlendirme faaliyetleri yoluyla akılcı ilaç kullanımı konusunda farkındalık artırılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), TİTCK, TÜSEB, Üniversiteler, SGK	1. Yaşlılarda ve kronik hastalarda akılcı ilaç kullanımı konusunda paydaşlara yönelik farkındalık ve eğitim faaliyetleri yürütülecektir.

Tedbir 587.8. Hekimlerin akılcı ilaç kullanımı konusunda desteklenmesi ve denetimini teminen karar destek sistemi kurulacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), TİTCK, TÜSEB, Üniversiteler, SGK	1. Hekimlerin e-reçete verilerini analiz edip değerlendirmek ve hekimlere kendi reçeteleriyle ilgili geri bildirim yapmak amacıyla geliştirilmiş ve uygulamaya konulmuş olan RBS aracılığıyla, aile hekimlerine yapılan geri bildirim gibi, ikinci ve üçüncü basamakta görev yapan hekimlere de geri bildirim yapılacaktır. 2. Bu kapsamda izleme değerlendirme faaliyetleri yürütülecektir.
Tedbir 587.9. Antimikrobiyal direncin düşürülmesine yönelik veteriner hekimlikte kullanılan ilaçların akılcı kullanımı konusunda ilgili kurumlar tarafından ortak çalışmalar yürütülecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Sağlık Bakanlığı, TİTCK, TÜSEB, Üniversiteler	1. Veteriner hekimler, yardımcı sağlık çalışanları ve eczacılara yönelik eğitim programları, sanal sempozyumlar düzenlenecek, bilgilendirici broşür, afiş, kılavuzlar hazırlanacaktır. 2. Antimikrobiyal direnç konusunun eğitim kurumlarının müfredatına dâhil edilmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir.
İlaç harcamalarının öngörülebilirliği ve sürdürülebilirliği artırılacak, harcamalarda etkinlik sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.588)		
Tedbir 588.2. İlaç geri ödeme listesi periyodik olarak gözden geçirilecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı(S), Sağlık Bakanlığı, SGK, TİTCK, Üniversiteler	1. İlaç harcamalarının kontrol altına alınması için Sağlık Uygulama Tebliğinde ihtiyaç duyulan değişiklikler yapılacak, düzenlemelerin sonuçlarına ilişkin raporlar hazırlanacaktır. 2. Tüketim analizleri periyodik olarak gerçekleştirilecektir.
Tedbir 588.3. Yurt dışından temin edilen ilaçlar gibi gruplarda etkin bütçe kontrolü sağlanacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı(S), Sağlık Bakanlığı, SGK, TİTCK, Üniversiteler	1. Ülkemizde ruhsatlandırılması muhtemel ilaçlar belirlenecektir. 2. Yurt dışı ilaç statüsünde kalmaya devam edecek tüm ilaçların SGK tarafından temin ve dağıtımı yapılarak alternatif ve daha uygun fiyatlı tedarikçiler aracılığıyla veya üreticiyle doğrudan iletişim kurulması yoluyla uygun fiyatlı ilaçlara erişim sağlanacaktır.
Ülkemizin sağlık turizmi alanında tanınırlığı ve tercih edilirliği artırılacak ve sağlık turizmi hizmet kapasitesi nitelik ve nicelik olarak geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.589)		
Tedbir 589.1. Sağlık turizmine yönelik hukuki düzenlemeler tamamlanacak, akreditasyon ve denetim altyapısı güçlendirilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, USHAŞ, Üniversiteler, TÜSEB, İlgili akreditasyon kuruluşları	1. Uluslararası Sağlık Turizmi Yetki Belgesi'ne hak kazanmış tüm sağlık tesisleri ve aracı kuruluşların Sağlık Turizmi Portaline kayıtları yapılarak hizmet sunumu artırılacaktır.

Tedbir 589.2. Medikal turizmin, termal turizmin yanı sıra yaşlı ve rehabilitasyon turizmiyle olan entegrasyonu sağlanacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Üniversiteler	1. Termal turizm ve yaşlı rehabilitasyon merkezlerinin sağlık turizmi yapabilmeleri için yönetmelik çalışmalarına dahil edilmesi sağlanacaktır.
Tedbir 589.3. Sağlık turizmi alanında ülkemizin tanıtım ve pazarlama faaliyetleri yürütülecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, USHAŞ, Üniversiteler	1. Hedef ülke bazlı tanıtım ve iletişim kampanyaları yürütülmesi sağlanacaktır. 2. Yurtdışında Ön Tanı Merkezleri ve Küçük Cerrahi Operasyon Merkezleri ile Uluslararası Sağlık Hizmetleri A.Ş. (USHAŞ) ofislerinin açılmasına ilişkin ön hazırlık çalışması yapılacaktır. 3-Sağlık Turizmi Portali vasıtası ile sağlık tesislerinin tüm dünyada internet ortamında (profil, branş ve tıbbi kadro bilgileri ile) tanıtımı yapılacak ve yine hasta–hastane iletişimi ve rezervasyonları portal üzerinden yapılacaktır. 4-USHAŞ'a başvuru yapan hastaların uygun hastaneler ile eşleştirildiği, hastaların havaalanı karşılamasından taburcu edilmesine kadar geçen sürenin, gerekirse taburculuk sonrası sürecin de takibinin dijital ortamda yapıldığı bir sistem (Hasta Takip Sistemi) oluşturulacaktır.
Sağlık sisteminde hizmet sunucusu ve ödeyici rolleri, hizmet kalitesi, mali sürdürülebilirlik, denetim, performans başta olmak üzere daha etkin bir biçimde yerine getirilecek şekilde güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.590)		
Tedbir 590.1 SGK'nın sağlık harcamalarına ilişkin denetim kapasitesinin artırılması sağlanacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Sağlık Bakanlığı, SGK, Üniversiteler	1. Risk odaklı denetimin yaygınlaştırılması kapsamında 5502 sayılı Sosyal Güvenlik Kurumu Kanununda, 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanununda ve Sosyal Güvenlik Kurumu ile Sağlık Bakanlığı Arasında Götürü Bedel Üzerinde Sağlık Hizmetleri Alım Sözleşmesi ve Usul Esaslarında mevzuat değişikliği yapılacak, ardından teknik altyapı oluşturulacaktır.
Tedbir 590.5. İhtiyaç, malzeme ve finans kaynakları daha etkin yönetilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Sayıştay, Hazine ve Maliye Bakanlığı, SGK	1. Varlık Yönetim Sistemi yazılımının analizi ve tasarımı tamamlanacaktır.

Sağlık harcamalarında etkinliğin sağlanması için arz ve talep yönlü düzenlemeler hayata geçirilecektir. (Kalkınma Planı p.591)		
Tedbir 591.1 İhtiyaç dışı tetkik, tahlil ve diğer işlemlerin azaltılması için tıbbi verilerin sisteme daha iyi entegre olması sağlanacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, SGK, Üniversiteler	1. Tıbbi biyokimya, tıbbi mikrobiyoloji ve tıbbi patoloji grubu test istemleri yapıldığında, daha önce e-Nabız sisteminde test sonucu olan kişilerin test sonuç bilgileri birinci, ikinci ve üçüncü basamak sağlık hizmet sunucuları ile paylaşılacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2019	2020 (1)	2021 (2)
On Bin Kişiye Düşen Hastane Yatağı Sayısı	Adet	28,6	30	30
Yüz Bin Kişiye Düşen Hekim Sayısı (3)	Kişi	193	210	221
Yüz Bin Kişiye Düşen Hemşire ve Ebe Sayısı (3)	Kişi	306	332	343
Aile Hekimliği Birimi Başına Düşen Nüfus	Kişi	3.110	3.125	2.900
Nitelikli Yatak Oranı (Yoğun bakım yatakları hariç, Sağlık Bakanlığı) (3)	Yüzde	72	76	76
Bebek Ölüm Hızı (Canlı Doğumda, Tüm Haftalar) (4)	Binde	9	8,9	8,8
Anne Ölüm Oranı (Canlı Doğumda) (4)	Yüz Binde	13,1	13,1	13,1
Obezite Prevalansı (15 Yaş ve Üzeri) (Araştırmaya Dayalı)	Yüzde	31(1)	30,7	30,4
15 Yaş ve Üzeri Nüfusta Tütün Ürünü Kullanım Sıklığı (Her gün ve ara sıra kullananların oranı) (5) (6)	Yüzde	31	-	29,5

Kaynak: Sağlık Bakanlığı, 2019 yılı verileri Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2019 Haber Bülteni verileridir.
(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program
(3) Bu gösterge aynı zamanda Merkezi Yönetim Bütçesinde yer alan Tedavi Edici Sağlık Programının performans göstergelerinden biridir.
(4) Bu gösterge aynı zamanda Merkezi Yönetim Bütçesinde yer alan Koruyucu Sağlık Programının performans göstergelerinden biridir.
(5) Küresel Yetişkin Tütün Araştırması en son 2019 yılında yapılmış olup 2 yılda bir yapılacaktır. Bu nedenle 2020 yılına ait tahmin verisi yoktur.
(6) Bu gösterge aynı zamanda Merkezi Yönetim Bütçesinde yer alan Bağımlılıkla Mücadele Programının performans göstergelerinden biridir.

2.3.4. Ailenin Güçlendirilmesi

a) Mevcut Durum

Toplumsal yapının çekirdeği olan aile, kendini oluşturan bireylerin üstünde bir işleve sahiptir. Bireyleri doğdukları günden itibaren hayata hazırlayan, risklere karşı mücadele gücü veren ve toplumla bağlarını kuran önemli bir müessesedir. Teknolojik değişimleri hızla yaşadığımız bu dönemde toplumu bir arada tutan aile kurumu modernleşme, kentleşme ve

küreselleşme süreçlerinin ortaya çıkardığı geniş aileden çekirdek aileye dönüşüm, göç, boşanmalardaki artış, bireyselleşme gibi yapısal sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır.

Ülkemizde 2019 yılı sonu itibarıyla TÜİK verilerine göre toplam 24.001.940 hane bulunmaktadır. Çekirdek ailelerden oluşan hanehalkı oranı, son iki yılda yüzde 65 seviyelerinde seyretmektedir. Geniş ailelerden oluşan hanehalkı oranı ise, 2018 yılında yüzde 15,8 iken 2019 yılında yüzde 15 olmuştur. Tek kişilik hanehalkı oranı 2018 yılında yüzde 16,1 iken bu oranın 2019 yılında yüzde 16,9'a yükseldiği görülmektedir. Baba veya anneyle yaşayan çocuklardan oluşan hanehalkı oranında yıllar itibarıyla artış gözlenmekte olup 2019 yılında toplam hanehalkının yüzde 9,2'si yalnız ebeveyn ve çocuklardan oluşmaktadır. Bu oranın yüzde 2'lik kısmı baba ve çocuk, yüzde 7,2'lik kısmı ise anne ve çocuk olan hanehalkıdır.

TABLO II: 63- Tiplerine Göre Hanehalkı Oranı

(Yüzde)

Hanehalkı Tipleri	2015	2018	2019
Tek Kişilik Hanehalkı	**14,4**	**16,1**	**16,9**
Çekirdek Aileden Oluşan Hanehalkı	**66,9**	**65,3**	**65,1**
-Sadece Eşlerden Oluşan Çekirdek Aile	14,3	14,1	13,9
-Eş ve Çocuklardan Oluşan Çekirdek Aile	44,8	42,3	42,0
-Yalnız Ebeveyn ve Çocuklardan Oluşan Çekirdek Aile	7,8	8,9	9,2
Baba Ve Çocuklardan Oluşan Çekirdek Aile	1,6	1,9	2,0
Anne Ve Çocuklardan Oluşan Çekirdek Aile	6,2	7,0	7,2
Geniş Aileden Oluşan Hanehalkı	**16,5**	**15,8**	**15,0**
Çekirdek Aile Bulunmayan Hanehalkı	**2,2**	**2,8**	**3,0**

Kaynak: TÜİK, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2015-2019

Ekonomik sorunlar, aile içi şiddet, bağımlılık yapıcı madde kullanımı, aile içi iletişim eksikliği, bakım hizmetlerinin getirdiği sorumluluklar, iş ve aile hayatı arasında denge kurmadaki zorluk ailenin karşı karşıya kaldığı önemli sorunlardır. Bu sorunların yol açtığı boşanmalar 2019 yılında yüzde 8 artarak 155.047 olmuştur. Geniş aileden tek ebeveynli ailelere kadar değişen aile yapıları da dikkate alınarak, ailenin güçlendirilmesi, sorunlarının çözümü, bütünlüğünün korunması ve sosyal refahının artırılması için sağlanan hizmetlerde etkinliğin artırılmasına yönelik çalışmalar sürdürülmektedir.

Çocukların gelişimlerini, sosyal ve mesleki alanda sahip olacakları fırsatları tehlikeye atan, eğitim, sağlık, sosyal yaşama katılım gibi birçok açıdan dezavantajlı hale getiren erken yaşta ve zorla evlilikler ailenin refahını ve toplumu olumsuz yönde etkilemektedir. Bu alanda özellikle kız çocuklarının güçlendirilmesine, koruyucu ve önleyici hizmetlerin iyileştirilmesine, ulusal ve yerel düzeyde kapasite geliştirilmesine ve toplumsal farkındalığın artırılmasına yönelik çok sektörlü ve toplumsal odaklı çalışmalar sürdürülmektedir.

Bireylerin ve ailelerin bilinçlenmesini, sorun çözme kapasitesini artırmasını desteklemek amacıyla sunulan aile danışmanlık ve eğitim hizmetlerinin kapsamlı, standart, etkin ve yaygın hale getirilmesi çalışmaları devam etmektedir. Bu çerçevede Aile Eğitim Programı ve Evlilik Öncesi Eğitim Programı kapsamında toplam 126.229 kişiye eğitim verilmiştir. 2020 yılı Mart ayı ortasına kadar yüz yüze yapılan eğitimlere pandemi nedeniyle

uzaktan eğitim yöntemiyle devam edilmektedir. Aile danışmanlığı kapsamında 24.419 başvuruya yönelik hizmet sunulmuştur. Hizmet başvurularının e-Devlet Kapısı üzerinden yapılabilmesi ve telefonla danışmanlık hizmeti sunulmasına bağlı olarak pandemi sürecinde danışmanlık hizmetleri artarak devam etmiştir. Afet ve acil durum hallerinde ailelere sunulacak psikososyal destek hizmetlerinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar devam etmektedir.

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından ailenin ve bireylerin sorunlarını, ihtiyaç ve taleplerini analiz etmeye yönelik yürütülen Türkiye Aile Yapısı Araştırması (TAYA), Türkiye Boşanma Nedenleri Araştırması gibi araştırmalar ilgili politika ve hizmetlerin geliştirilmesine katkı sağlamaktadır.

Aile ve bireylerin sosyal yardım ve sosyal hizmetlere olan ihtiyaçlarının tespit edilmesi ve bu ihtiyaçlara etkin bir cevap verilmesi amacıyla Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından Aile Sosyal Destek Programı (ASDEP) yürütülmektedir. Program kapsamında Eylül 2020 itibarıyla toplam 2.615 personelle toplam 273.216 hane ziyareti gerçekleştirilmiştir. Pandemi döneminde kesintiye uğrayan hane ziyaretleri Temmuz ayı itibarıyla tekrar başlatılmıştır. ASDEP kapsamında daha etkin hizmet sunabilmek amacıyla ASDEP'in hukuki, teknik ve bilişim altyapısının güçlendirilmesi ile insan kaynağının geliştirilmesi çalışmaları sürdürülmektedir.

b) Amaç

Toplumsal yapının ve kalkınmanın sağlıklı bir şekilde sürdürülebilirliği için aile kurumunun güçlendirilmesi temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika / Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Aileye yönelik verilen hizmetlerin kapsamlı, standart, etkin ve yaygın hale getirilmesi amacıyla araştırma, eğitim ve danışmanlık faaliyetlerine devam edilecektir. (Kalkınma Planı p.593)		
Tedbir 593.1. Aile Eğitim Programı içerikleri ortaya çıkan ihtiyaçlar doğrultusunda yeniden düzenlenecek, yeni modül ve eğitim setleri kullanılarak aile eğitimleri gerçekleştirilecek, formatör ve eğitici sayıları artırılacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S)	1. Aile Eğitim Programına ilişkin eğitici eğitimleri ve halk eğitimlerine devam edilecektir. 2. Aile Eğitim Programı kapsamında yeni modül/eğitim paketi geliştirilecektir. 3. Aile Eğitim Programı uygulama esasları belirlenecektir.
Tedbir 593.2. Aile yapısını olumsuz etkileyen kötü alışkanlıkların ve bağımlılıkların etkilerinin azaltılması amacıyla farkındalık eğitimleri, araştırmalar ve projeler yapılacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Yeşilay	1. Bağımlılıkla mücadele eğitimlerine devam edilecektir. 2. Bağımlılıkla mücadele eğitimlerinin ön test-son test yöntemi ile etkinlik analizi yapılacaktır.
Tedbir 593.4. Aile yapısındaki dönüşümleri anlamak için periyodik araştırma faaliyetleri yürütülecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), TÜİK, Üniversiteler	1. Türkiye Aile Yapısı Araştırmasının saha çalışması tamamlanacaktır.

Tedbir 593.5. Aile Sosyal Destek Programının (ASDEP) kurumsal kapasitesi artırılacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, SGK, İŞKUR	1. ASDEP kapsamında yapılan yönlendirmelerin daha etkin olabilmesi için kurumlar arası iş birliğine yönelik çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 593.6. Evliliklerin artmasını ve devamlılığını teşvik edici eğitimler ve danışmanlık hizmetleri yaygınlaştırılacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S)	1. Aile ve evlilik kurumunun korunması, desteklenmesi ve güçlendirilmesine yönelik evlilik öncesi eğitim, aile eğitimi ve danışmanlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması faaliyetleri gerçekleştirilecektir.
Tedbir 593.7. Göç, afet ve acil durumlarda birey, aile ve topluma yönelik psikososyal destek hizmetleri koordineli ve etkin bir şekilde sunulacak ve hizmet sunum kapasitesi geliştirilecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Milli Savunma Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, AFAD, Türk Kızılayı, STK'lar	1. Afet ve acil durum hallerinde psikososyal destek konusunda 300 personele başlangıç düzey eğitimi verilecektir. 2. Psikososyal destek eğiticileri tarafından 800 personele farkındalık eğitimi verilecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2019	2020(1)	2021(2)
Aile Eğitim Programı Katılımcı Sayısı	Kişi	516 655	104 500	250 000
Evlilik Öncesi Eğitim Katılımcı Sayısı	Kişi	165 511	22 500	150 000
Aile Danışmanlığı Kapsamında Hizmet Sunulan Başvuru Sayısı	Kişi	12 484	26 000	8 000

Kaynak: Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2.3.5. Kadın

a) Mevcut Durum

Kadınların işgücüne katılımında son yıllarda önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. 2009 yılında yüzde 26 olan kadın işgücüne katılım oranı 2019 yılında yüzde 30,3 olarak gerçekleşmekle birlikte bu oran yine de erkeklerin işgücüne katılım oranının oldukça gerisindedir. Kadınların işgücüne katılımlarının artırılması, insana yakışır ve nitelikli işlerde çalışmaları, işgücü piyasasında söz sahibi olmaları, bakım yükümlülüklerinin hafifletilmesi konularında çalışmalar sürdürülmektedir. Kadınların işteki durumlarına bakıldığında, 2009 yılında yüzde 6,4 olan toplam işverenler içindeki kadın oranı 2019 yılı sonu itibarıyla yüzde 10,3'e yükselmiştir. Aynı dönem için kendi hesabına çalışanlar içindeki kadın oranı ise yaklaşık aynı düzeyde kalarak yüzde 16,9'dan yüzde 17'ye çıkmıştır.

Kadınların değişen işgücü piyasası dinamikleri doğrultusunda çalışma hayatında daha aktif yer almalarını sağlamak ve nitelikli kadın istihdamını artırmak üzere pek çok çalışma

sürdürülmektedir. Kadınların ekonomik olarak güçlendirilmesine yönelik desteklere ilişkin bilgi verilmesi ile para yönetimi, gelir, harcama, birikim, varlık, borç, tasarruf, yatırım, bireysel emeklilik sistemi gibi konularda farkındalıklarının artırılması amacıyla Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı koordinasyonunda 81 ilde yürütülmekte olan Finansal Okuryazarlık ve Kadınların Ekonomik Güçlenmesi Seminerlerine bugüne kadar 23 binden fazla kadın katılım sağlamıştır.

Ayrıca, yürütülen çeşitli programlar kapsamında kadın girişimciliğinin de desteklenmesine devam edilmektedir. 2019 yılında uygulanmaya başlanan Yeni Girişimci Programında kadınlar öncelikli gruplar arasında olup program kapsamında sağlanan desteklerden faydalanan girişimcilerin yüzde 45'inden fazlasını kadın girişimciler oluşturmaktadır. Ayrıca, KOSGEB tarafından Uygulamalı Girişimcilik Eğitimleri gerçekleştirilmekte olup söz konusu eğitimlere katılanların yüzde 46'sı kadındır. Diğer yandan Ticaret Bakanlığı tarafından kadın ve genç girişimcilerin ihracata yönlendirilmesi için Kadın ve Genç İhracatçı Yetiştirme Programı hayata geçirilmiş ve iller bazında kadın girişimci ağı toplantıları yapılmıştır.

Kadınların üretime katılmalarını ve gelir elde etmelerini dayanışma kültürünü geliştirerek sağlamak amacıyla kadın kooperatiflerinin geliştirilmesine yönelik projeler devam etmektedir. Bu kapsamda Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından Kadınların Kooperatifler Yoluyla Güçlendirilmesi Projesinin hazırlık çalışmaları sürdürülmekte ve kooperatifçilik konusunda çalıştay, eğitim ve bilgilendirme toplantıları düzenlenmektedir. Ticaret Bakanlığı tarafından kadın girişimci, kadın mülteci ve kadın kooperatif ortaklarına yönelik eğitim faaliyetleri yürütülmektedir. Bu çalışmaların da katkısıyla 2018 yılından bu yana 81 yeni kadın kooperatifi kurulmuştur.

2019 yılı verilerine göre kadınların yüzde 25'i tarım sektöründe istihdam edilmektedir. Tarımda çalışan kadının ücretsiz aile işçisi konumundan çıkarılması ve tarım sektöründe güçlenmesi önem arz etmektedir. Bu çerçevede, Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından sağlanan tarımsal destek programlarında kadın çiftçi projelerine ek puan verilmektedir. Ayrıca, kadın çiftçilere yönelik Bakanlık tarafından kırsaldaki kadının ekonomik ve sosyal konumunu güçlendirmek amacıyla Kadın Çiftçiler Tarımsal Yayım Projesi yürütülmektedir. Proje kapsamında Eylül 2020'ye kadar 81 ilde 359.014 kadın çiftçi uzaktan ve yüz yüze eğitim almıştır.

Kanser Erken Teşhis, Tarama ve Eğitim Merkezleri (KETEM) kadınlar arasında en yaygın görülen meme kanseri ve diğer kanser türleri için taramalar yapmaya devam etmektedir. Bu kapsamda 2019 yılında 40-69 yaş arası 2,5 milyon kadın meme, 30-65 yaş arası 2,9 milyon kadın rahim ağzı kanserine yönelik taramadan geçirilmiştir.

16-19 yaş aralığında evlenen kız çocuklarının sayısı 2018 yılında 81.647 iken 2019 yılında 71.148'e düşmüştür. 2019 yılında 15-19 yaş aralığındaki doğurganlık hızı yüzde 0,17'ye düşmüştür.

2021-2025 dönemini kapsayacak Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Dördüncü Ulusal Eylem Planı hazırlık çalışmaları sürdürülmektedir. Diğer taraftan Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2018-2023) uygulanmaya devam edilmektedir.

Kadınların maruz kaldıkları her türlü şiddetten korunması, kadına yönelik şiddetin önüne geçilmesi ve nedenlerinin araştırılması amacıyla Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri (ŞÖNİM) ve kadın konukevleri hizmet vermektedir. Kurumsal hizmetlerin yanı sıra kadına yönelik şiddetle mücadelede yasal mevzuatı güçlendirme çalışmaları devam etmektedir. Bu kapsamda 17/12/2019 tarihinde Adalet Bakanlığı tarafından Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanunun Uygulanması Genelgesi, 01/01/2020 tarihinde ise İçişleri Bakanlığı tarafından Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Genelgesi yayımlanmıştır.

TABLO II: 64- Kadın Konukevlerinin Kuruluşlara Göre Dağılımı

Kuruluş Türü	Kadın Konukevi Sayısı	Kadın Konukevi Kapasi-tesi	Yararlanan Kişi Sayısı								
			2018			2019			2020 (01 Ocak - 30 Eylül)		
			Kadın	Çocuk	Toplam	Kadın	Çocuk	Toplam	Kadın	Çocuk	Toplam
Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	110	2 717	36 767	26 769	63 536	38 167	27 023	65 190	24 873	15 356	40 229
Belediye	32	703	3 507	2 318	5 825	4 676	3 135	7 811	1 474	693	2 167
STK	1	20	20	23	43	37	27	64	0	0	0
Göç İdaresi Gn.Md.	2	42	35	0	35	158	0	158	0	0	0
Toplam	145	2 717	40 329	29 110	69 439	43 038	30 185	73 223	26 347	16 049	42 396

Kaynak: Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı

TABLO II: 65- Şiddet Önleme ve İzleme Merkezlerinden Hizmet Alanların Sayısı

YIL	ŞÖNİM SAYISI	KADIN	ERKEK	ÇOCUK	TOPLAM
2017	68	72 832	5 711	13 872	92 415
2018	79	107 070	10 462	17 740	135 272
2019	81	164 945	9 494	19 012	193 451
2020 (1)	81	102 743	8 737	8 396	119 879

Kaynak: Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
(1) 1 Ocak- 31 Temmuz 2020 tarihleri arası verisidir.

b) Amaç

Kadınlara yönelik her türlü ayrımcılığı önlemek, kadınların toplumsal hayatın tüm alanlarında hak, fırsat ve imkânlardan eşit biçimde yararlanmalarını ve güçlenmelerini sağlamak temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Haklar konusunda kadın-erkek fırsat eşitliğini güçlendirecek şekilde kadınların ekonomik, sosyal, kültürel hayata ve karar alma mekanizmalarının her düzeyine aktif katılımı özellikle yerelden başlayarak teşvik edilecektir. (Kalkınma Planı p.600)		
Tedbir 600.1. Kadınların ekonomik ve sosyal hayatta güçlenmelerine yönelik araştırmalar yapılacak, projeler yürütülecek, eğitimler verilecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, AB Başkanlığı, İŞKUR, KOSGEB, YÖK, Üniversiteler, Türkiye Belediyeler Birliği, Meslek Kuruluşları, STK'lar, Özel Sektör	1. Finansal Okuryazarlık ve Kadınların Ekonomik Güçlenmesi Seminerlerine devam edilecektir. 2. Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planının (2018-2023) izleme ve değerlendirmesi yapılacaktır. 3. Kadınların Kooperatifler Yoluyla Güçlendirilmesi Projesinde hedef gruba yönelik eğitim ve hizmetler, kurumsal kapasite geliştirme ve farkındalık artırmaya yönelik hazırlık çalışmaları ile bilimsel ve teknik çalışmalar yürütülecektir. 4. Türkiye'de Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme ve Planlamanın Uygulanması Projesi kapsamında üst düzey yöneticilere yönelik farkındalık artırma seminerleri düzenlenerek, bütçe süreçlerine ilişkin temel politika dokümanları gözden geçirilecektir. 5. Kadının Güçlenmesi Farkındalık Çalışmaları kapsamında farklı hedef gruplara yönelik, kadının güçlenmesi/medyada kadın temsilinin iyileştirilmesi vb. konularda farkındalık çalışmaları yürütülecektir.
Tedbir 600.3. Kadınların ekonomik faaliyetlerinin geliştirilmesi için kadın girişimcilere iş geliştirme süreçlerinde danışmanlık ve rehberlik hizmeti sunulacak, bu alandaki desteklerde kadınlara öncelik verilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), KOSGEB, TOBB, Üniversiteler, TİM, STK'lar	1. Hayata geçirilecek KOBİ Rehberliği ve Teknik Danışmanlık Sisteminde kadın girişimcilerin de etkin olarak danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinden yararlanabilmesi için faalietler yürütülecektir.
	Ticaret Bakanlığı (S)	2. Kadın ve genç girişimcilerin ihracata yönelmelerini sağlamak üzere iletişim ağlarının elektronik ortamda oluşturulmasını destekleyecek Ulusal Kadın İhracatçı Ağı Platformu Projesi ve Melek Yatırımcı Programı hayata geçirilecektir.

Tedbir 600.5. Kadınlar tarafından kurulan kooperatiflere yönelik; eğitim, girişimcilik ve danışmanlık gibi alanlarda sunulan destekler yaygınlaştırılacak ve gerekli hukuki düzenlemeler yapılmak suretiyle kadınların kooperatif kurmaları kolaylaştırılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, KOSGEB, STK'lar	1. İlgili kurum, kuruluş ve STK'lardan gelen talepler doğrultusunda kadın kooperatifçiliği hakkında eğitimler verilecektir.
Tedbir 600.8. Kadınların kamuda yönetim ve karar organlarında daha fazla oranda yer almalarını sağlayamaya yönelik farkındalık artırılacak, yönlendirici ve teşvik edici yöntemler geliştirilecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), STK'lar	1. Kadınların kamuda yönetim ve karar organlarında daha fazla oranda yer almalarını sağlayamaya yönelik farkındalık artırıcı çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 600.9. Kırsal kesimde kadın girişimciliğinin artmasına yönelik destek mekanizmaları sağlanacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S)	1. Kadın çiftçilere yönelik yürütülen Kadın Çiftçiler Yeniliklerle Buluşuyor Programı ve İl Özel Projeler Programı belirlenecek olan illerde uygulanacaktır.
Tedbir 600.10. İşgücü piyasasının değişen ihtiyaçları çerçevesinde yeni gelişen meslek alanları göz önünde bulundurularak kız çocuklarının fen, teknoloji, mühendislik, matematik alanlarındaki mesleklere yönlendirilmesi için çalışmalar yürütülecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S)	1. Türkiye'nin Mühendis Kızları Projesi kapsamında burs, farkındalık ve bilgilendirme faaliyetlerine devam edilecek, eşitlik sertifika programı yaygınlaştırılacaktır.
Kadına yönelik şiddetin, erken yaşta zorla evliliklerin ve her türlü istismarın önlenmesine yönelik, toplumsal farkındalık yaratma çalışmaları hızlandırılacak, koruyucu ve önleyici hizmetlerin etkinliği ve kapasitesi artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.602)		
Tedbir 602.1. Kadına yönelik şiddet, erken yaşta ve zorla evliliklerin önlenmesine yönelik düzenlemelerin etkin uygulanmasını sağlamak amacıyla gerekli çalışmalar yapılacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S) Adalet Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Milli Savunma Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, İlgili STK'lar	1. 4. Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı (2021-2025) hazırlanacaktır.

Tedbir 602.2. Kadına yönelik şiddet, erken yaşta ve zorla evliliklerin önlenmesi amacıyla tüm kamu kurum ve kuruluş personeli dâhil olmak üzere farklı hedef gruplarına yönelik eğitim, seminer vb. farkındalık artırma çalışmalarına devam edilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S)	1. Kamu Hastaneleri Genel Müdürlüğü sorumluluk alanında olan 2. ve 3. basamak devlet hastanelerinin yüzde 70'ine (500 hastane) ilgili eğitimler yılda iki defa verilecektir.
Tedbir 602.3. Kadına yönelik şiddetle mücadelede şiddet mağduruna ve şiddet uygulayana yönelik hizmet sunan kurum ve kuruluşların kapasiteleri ve kurumlar arası koordinasyon artırılacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı	1. Kadın konukevlerinin ihtisaslaşmasına ilişkin çalışmaların ülke geneline yaygınlaştırılması ve hizmetlerin ülke genelinde asgari düzeyde standart oluşturulacaktır. 2. Milli Eğitim Bakanlığı işbirliğiyle kadın konukevlerinden hizmet alan kadınların çocukları ile ilişkilerini güçlendirmeye yönelik UZEM üzerinden eğitimler verilecektir.
	Sağlık Bakanlığı (S)	3. Şiddete uğrayan ve şiddet uygulayan için sağlık tesislerindeki iş prosedürü revize edilecek; ilgili işlem basamakları standardize edilmiş olacak ve kurumlararası koordinasyona katkı verilecektir.
	İçişleri Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, Aile Çalışma Sosyal Hizmetler Bakanlığı	4. Teknik yöntemlerle takip (elektronik kelepçe) uygulamasının yaygınlaştırılmasına temel teşkil edecek hukuki ve teknik altyapı çalışmaları tamamlanacaktır.
Kadınlara sunulan sağlık hizmetleri iyileştirilip, farkındalık çalışmaları aracılığıyla sağlık bilincinin yükseltilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.603)		
Tedbir 603.1. Ülke genelinde kanser tarama programına uygun hedef gruptaki kadınların programa katılımlarının artırılması için farkındalık çalışmaları yapılacaktır	Sağlık Bakanlığı(S)	1. Kanser taramaları hakkında eğitici kısa videolar hazırlanarak yayınlanacak, 1. basamak sağlık hizmetleri konusunda iletişim çalışmaları yapılacaktır.
Medyada kadın temsili iyileştirilecek ve kadınların medya okuryazarlığının artırılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.604)		
Tedbir 604.1. Kadınların dijital okuryazarlık eğitimlerine katılımları artırılacaktır	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı(S), Milli Eğitim Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Üniversiteler, TRT, Yerel Yönetimler	1. Kadının Güçlenmesi Farkındalık Çalışmaları kapsamında farklı hedef gruplarına yönelik dijital okur-yazarlık eğitimleri düzenlenecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2019	2020(1)	2021(2)
Okullaşma Oranı, Kadın (6-9 Yaş) (3)	Yüzde	98,4	98,5	100,0
Okullaşma Oranı, Kadın (10-13 Yaş) (3)	Yüzde	98,5	98,6	100,0
Okullaşma Oranı, Kadın (14-17 Yaş) (4)	Yüzde	87,5	88,7	88,8
Okullaşma Oranı, Kadın (Yükseköğrenim)	Yüzde	46,4	48,0	48,0
İşgücüne Katılım Oranı, Kadın (5)	Yüzde	34,4	32,7	36,8
Kadın İstihdam Oranı	Yüzde	28,7	27,3	28,9
İşveren Olarak Çalışanlar İçindeki Kadın Oranı (6)	Yüzde	10,3	10,4	10,4
Kendi Hesabına Çalışanlar İçindeki Kadın Oranı (6)	Yüzde	17,0	17,0	18,0
Parlamentodaki Kadın Temsil Oranı	Yüzde	17,3	17,3	17,3

Kaynak: TÜİK
(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program
(3) Bu gösterge aynı zamanda Merkezi Yönetim Bütçesinde yer alan Temel Eğitim Programının performans göstergelerinden biridir.
(4) Bu gösterge aynı zamanda Merkezi Yönetim Bütçesinde yer alan Orta Öğretim Programının performans göstergelerinden biridir.
(5) Bu gösterge aynı zamanda Merkezi Yönetim Bütçesinde yer alan İstihdam Programının performans göstergelerinden biridir.
(6) Bu gösterge aynı zamanda Merkezi Yönetim Bütçesinde yer alan Kadının Güçlenmesi Programının performans göstergelerinden biridir.

2.3.6. Çocuk

a) Mevcut Durum

Türkiye'de 2019 yıl sonu itibarıyla, 83.154.997 kişi olan nüfusun yüzde 27,5'ini (22.876.798 kişi) 0-17 yaş grubu oluşturmaktadır. AB-28 ülkeleri ortalaması yüzde 18,6 ile karşılaştırıldığında ülkemiz çocuk nüfus oranının en yüksek olduğu ülke konumundadır.

Doğum öncesinden başlayarak dar tanımla beş yaşa, daha geniş kullanımı ile sekiz yaşa kadar olan dönemi içeren ve çocukların sağlık, bakım ve eğitim gibi alanlarda çok boyutlu gelişimlerine odaklanan erken dönem çocukluk gelişimi konusunda ülkemizde mevcut programların geliştirilmesine yönelik çalışmalar sürmektedir. Ailelerin bu konudaki bilinç düzeyinin artırılması, okul öncesi kurumların çoğaltılması, bu kurumlara erişim sorunlarının giderilmesi, okul ve okul sonrası sanatsal, sportif ve kültürel etkinlikler için mekânların artırılması gibi konularda politikaların geliştirilmesine yönelik çalışmalar devam etmektedir.

Ülkemizde çocuk alanında önleyici ve koruyucu hizmetlerin geliştirilmesi, alanda çalışan personelin nitelik ve niceliğinin artırılması, rehberlik ve araştırma merkezleri ile okulların rehberlik hizmetlerinin güçlendirilmesi ve özellikle risk altındaki çocuklara yönelik psikolojik destek programlarının yaygınlaştırılması çalışmaları devam etmektedir. Bu kapsamda koruyucu ve önleyici hizmetlerin yaygınlaştırılması ve okullarda sosyal hizmetlerin etkinliğinin artırılabilmesi amacıyla 2018 yılında oluşturulan Mobil Çocuk Sosyal Hizmet Birimlerinin sayısı 174'e ulaşmış olup bu birimlerin 3.741 okul ile eşleşmeleri yapılarak 2020 yılı Eylül ayı itibarıyla risk grubunda olduğu değerlendirilen çocukların tespiti için aile, rehber öğretmen ve çocuklar dâhil toplam 56.466 görüşme, 15.360 sosyal hizmet müdahalesi gerçekleştirilmiştir. Bununla beraber çocukların, ailelerin ve çocuklarla çalışan

profesyonellerin ihmal, istismar ve şiddet konularında farkındalığının artırılmasına yönelik faaliyetler sürdürülmektedir.

Korunma ihtiyacı olan çocukların aile odaklı hizmetlerden faydalanması ve bu hizmetlere ilişkin toplumda farkındalığın artırılması önem taşımaktadır. Bu kapsamda söz konusu çocuklara sunulan hizmetlerin geliştirilmesine, hizmet standartlarının oluşturulmasına, bakım hizmetlerinin ihtisaslaştırılmasına ve bu konuda toplumun bilgilendirilmesi ve bilinçlendirilmesine yönelik çalışmalar devam etmektedir. Eylül 2020 itibarıyla Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına bağlı 1.368 yatılı kuruluşta 13.439 çocuk kalmaktadır. Kurum bakımındaki çocuklara yönelik yaşam becerilerini geliştirici programlar ve sosyal kültürel faaliyetler yürütülmektedir. Çocukların kurum sonrası yaşamlarında karşılaşabilecekleri sorunlara karşı dayanıklılıklarını da artıracak destek hizmetlerinin çeşitlendirilmesi faaliyetleri devam etmektedir.

Ekonomik yoksunluğu nedeniyle kurum bakımına alınma riski bulunan çocukların öz aile veya yakınları yanında desteklenmesi amacıyla ailelere sunulan Sosyal ve Ekonomik Destek (SED) hizmetlerinden Eylül 2020 itibarıyla 129.205 çocuk yararlanmaktadır. 2020 yılında SED Hizmeti kapsamında ödenen aylık destek miktarı ortalama 1.082 TL'dir. SED Hizmetinin Etkinliğinin Artırılması Projesi kapsamında Eylül 2020 itibarıyla toplam 16.278 çocuğa ulaşılmış, ailelerde farkındalık oluşturmak, çocukların kaliteli ve verimli zaman kullanabilmesine ortam ve imkân sağlamaya yönelik faaliyetler yürütülmüştür. Ayrıca SED hizmetinden yararlanan ailelerin İŞKUR meslek edindirme kurslarına yönlendirilerek kendi ekonomik hayatlarını sürdürebilmeleri için iş ve meslek edindirme çalışmaları yapılmaktadır. Aile merkezli hizmetler bağlamında biyolojik ailesi ile yaşama imkânı kalmamış ama evlat edindirilebilir 17.746 çocuk Eylül 2020 itibarıyla evlat edinme hizmetinden faydalandırılmıştır. Aileleri yanında bakım imkanı bulunmayan ve evlat da edindirilemeyen 7.607 çocuk ise Eylül 2020 itibarıyla 6.267 koruyucu aile yanında kalmaktadır.

Maddi yoksunluk içinde bulanan ailelerin çocuklarına yönelik fırsat eşitliğini artırmaya, yaşam kalitelerini yükseltmeye ve potansiyel riskleri azaltmaya yönelik programlar sürdürülmektedir. Bu bağlamda 2020 yılı Ağustos ayı itibarıyla şartlı sağlık yardımından 1.080.342 kişi, şartlı eğitim yardımından 2.451.422 çocuk yararlanmıştır. İhtiyaç sahibi çocukların özel öğretim kurumlarından ücretsiz olarak yararlanması kapsamında çalışmalar devam etmekte olup, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığınca açılış izni verilen özel kreş, gündüz bakımevleri ile özel çocuk kulüplerinin kapasitesinin yüzde 3'ü çeşitli nedenlerle okul öncesi eğitimden yararlanamayan dezavantajlı durumdaki çocukların desteklenmesi için ayrılmaktadır. Bu kapsamda Eylül 2020 itibarıyla 2.875 çocuk özel kreş ve gündüz bakımevi ile çocuk kulüplerinden ücretsiz bakım hizmeti kapsamında yararlanmıştır.

En kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin sonlandırılmasına ve çalışan çocuklara yönelik bütünsel bir çalışma yürütülmesi amacıyla Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı kapsamındaki çalışmalar devam etmektedir. Bu bağlamda mevcut kurumsal yapıların güçlendirilmesi, sanayi ve hizmet sektörlerinde çalışan çocuklara yönelik faaliyetlerin geliştirilmesi ve mevsimlik tarım işleri kapsamında aileleriyle birlikte göç eden çocukların koşullarının iyileştirilmesine yönelik çalışmalar sürdürülmektedir. Mevsimlik tarımda çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi ve buna ilişkin model oluşturulmasına yönelik faaliyetler

yürütülmektedir. Sokaktaki çocukların ve ailelerinin sosyal hizmet ve yardımlara yönlendirilmesi, psikososyal destek ve bilinçlendirme hizmetlerinden yararlandırılması yönünde çalışmalar 139 mobil ekip tarafından yürütülmektedir. Bu kapsamda müdahale edilen çocuk sayısı Eylül 2020 itibarıyla 21.305'e ulaşmıştır. 504 çocuk kurum bakımına alınmış, 5.877 çocuğa SED veya sosyal yardım yapılmış, 5.487 çocuğa eğitim, danışmanlık ve sağlık tedbiri uygulanmış, 13.129 aileye ise rehberlik hizmeti sunulmuştur.

Çocuk İşgücü Anketi, yöntem güncellemesi yapılarak 2019 yılında uygulanmıştır. Anket sonuçlarına göre bir ekonomik faaliyette çalışan 5-17 yaş grubundaki çocuk sayısı 720 bin olup bunların yaklaşık yüzde 30'u kız, yüzde 70'i erkektir. Çalışan çocukların yüzde 34,3'ü eğitimine devam edememektedir. Söz konusu çocukların aynı yaş grubundakiler içindeki payını gösteren istihdam oranı ise yüzde 4,4 olmuştur. Çalışan çocukların yüzde 4,4'ü 5-11 yaş, yüzde 15,9'u 12-14 yaş, 79,7'si ise 15-17 yaş grubunda olup yüzde 30,8'i tarım, yüzde 23,7'si sanayi, yüzde 45,5'i ise hizmet sektöründe çalışmaktadır. 5-14 yaş grubunda çalışanların yüzde 64,1'inin tarım sektöründe, 15-17 yaş grubunda ise yüzde 51'inin hizmet sektöründe olduğu görülmektedir.

Çocuk koruma mekanizmalarının güçlendirilmesi ve Çocuk Koruma Kanununda yer alan çocuklara özgü tedbirlerin etkin ve koordineli olarak uygulanarak izlenmesi ve çocuk adalet sisteminin onarıcı adalet yaklaşımıyla yeniden yapılandırılmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir. Adli süreçte çocuk dostu mülâkat usullerini desteklemek üzere kurulan Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Müdürlüklerinin sayısı Eylül 2020 itibarıyla 105'e yükselmiştir. Özel ortamlarda ifade ve beyanlarının alınması gerektiği veya fail ile yüz yüze gelmesinde sakınca bulunduğu değerlendirilen, mağdur, tanık ve suça sürüklenen çocukların, cinsel suç ve aile içi şiddet suçu mağdurları ile diğer kırılgan gruba mensup mağdurların ifade ve beyanlarının alınmasında kullanılan adli görüşme odalarının sayısı ise Haziran 2020 itibarıyla 75'e çıkmıştır. Suç Mağdurlarının Desteklenmesine Dair Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi 10/06/2020 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Kararname ile suça maruz kalan kişilerin ve kırılgan grup suç mağdurlarının adli süreçler hakkında bilgilendirilmesi ve alabilecekleri yardımlar konusunda kendilerine bilgi verilerek uygun kurumlara yönlendirilmesi mümkün olmakta, işlenen suç nedeni ile kaygılı görülen kişilerin de adli süreçte psikososyal destek almaları sağlanmaktadır.

Çocukların dijital risklerden, yazılı ve görsel medyanın zararlarından korunması ve bilişim teknolojileriyle yaşlarına ve gelişimlerine uygun olarak tanışmalarına yönelik çalışmaları yürütülmektedir. Bu kapsamda çocukların dijital ve görsel medyada karşılaşabilecekleri risklerin tespiti, zararlı olan içeriklerin kaldırılmasına ilişkin çalışmalar yürütülmesi amacıyla Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesinde oluşturulan Sosyal Medya Çalışma Grubu Eylül 2020 itibarıyla 876 içeriğe müdahale etmiştir.

Ülkemizde bulunan uluslararası ve geçici koruma altındaki çocuklara yönelik yürütülmekte olan sosyal uyum faaliyetleri aracılığıyla Eylül 2020 itibarıyla ülke genelinde 215.062 çocuğa ulaşılmıştır. Suriyeli ve diğer mülteci çocukları da kapsayacak şekilde genişletilmiş olan Şartlı Eğitim Yardımı Programı kapsamda Ekim 2020 itibarıyla 628.856 çocuğa destek sağlanmıştır. Ayrıca söz konusu çocukların psikososyal gelişimi açısından önem arz eden özel politika ve uygulamaların geliştirilerek çeşitlendirilmesi çalışmalarına devam edilmektedir.

Çocuk politikaları alanında önemli gelişmeler sağlanmakla beraber mevcut sosyoekonomik ve bölgesel eşitsizlikler, suça sürüklenme, çocuğa yönelik şiddet, cinsel istismar ve çocuk evlilikleri, sigara, alkol ve uyuşturucu bağımlılığı, teknolojinin sorunlu kullanımı gibi alanlar çocuklar için önemli risk faktörleri olmaya devam etmektedir.

b) Amaç

Çocukların üstün yararı temelinde iyi olma hallerinin desteklenmesi, potansiyellerini gerçekleştirmeye yönelik imkânların artırılması ve fırsat eşitsizliğinin azaltılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Çocukların fiziksel, sosyal ve zihinsel gelişimlerini destekleyici kültürel, sanatsal, bilimsel ve sportif faaliyetler özendirilecek, yaygınlaştırılacak ve erişilebilir hale getirilecektir. (Kalkınma Planı p.607)		
Tedbir 607.1. Çocukların sportif, sanatsal, kültürel ve bilimsel aktivitelere yönelmesini özendirmeye yönelik uygulamalar geliştirilecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Valilikler, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Çocukların sanat, spor ve kültürel aktivitelere olan ilgi ve bilgilerini artırmak ve yeteneklerini keşfetmek üzere konusunda uzman sanatçılar ve sporcular tarafından eğitimler gerçekleştirilecek, sanat ve spor alanında yarışma ve etkinlikler düzenlenecektir.
Yoksulluğun nesiller arası aktarımını azaltmak ve fırsat eşitliğini artırmak üzere çocukların bireysel ihtiyaçlarına yönelik uygulamalar hayata geçirilecektir. (Kalkınma Planı p.608)		
Tedbir 608.2. Mevcut destekler de dikkate alınarak farklı alanlarda başarılı ve yetenekli olan ancak maddi imkânsızlıkları nedeniyle bu alanlarda ilerleyemeyen çocuklara yönelik destekler geliştirilecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı	1. Sanayinin Çırakları Geleceğin Yıldızları projesi ile 16 ilde çıraklık eğitimi gören gençler arasında futbol turnuvaları düzenlenecektir.
Tedbir 608.3. Özel öğretim kurumlarında ihtiyaç sahibi çocuklar için ayrılan ücretsiz kontenjanların tam doluluk oranı ile kullanımı yönünde yürütülen çalışmalar artırılacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı	1. Mevzuatla belirlenmiş ihtiyaç sahibi çocuklar için, özel eğitim kurumlarında ayırılan kontenjanların tamamının kullanılması sağlanacaktır.

Başta sokakta, ağır ve tehlikeli işlerde, aile işleri dışında ücret karşılığı, gezici ve geçici tarım işlerinde olmak üzere çocuk işçiliği ile mücadele edilecektir. (Kalkınma Planı p.609)		
Tedbir 609.3. Sokakta çalıştırılan veya çalıştırılma riski olan çocuklara yönelik olarak koruyucu ve önleyici hizmetler kapsamında mobil ekipler güçlendirilecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Yerel Yönetimler	1. Mobil ekipler aracılığıyla sokakta risk altındaki çocuklara yönelik müdahaleler devam ettirilerek çocuklar ve ailelerine yönelik rehberlik başta olmak üzere uygun hizmetler sunulacaktır.
Çocuk adalet sistemi önleyici, onarıcı ve geliştirici mekanizmalar doğrultusunda risk takibini içeren bir yapıya kavuşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.610)		
Tedbir 610.1. Risk altındaki çocuklara yönelik psikolojik destek programları yaygınlaştırılacak ve bakım hizmetleri ihtisaslaştırılmaya devam edilecek, alanda çalışan personelin niteliği ve niceliği artırılacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, STK'lar	1. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı personeline bakım hizmetlerinde ihtisaslaşmaya yönelik eğitimler verilecektir.
Tedbir 610.2. Çocuk Koruma Kanununda öngörülen çocuklara özgü tedbirlerin uygulanması ve tedbir kararlarının izlenmesine ilişkin mekanizmaların geliştirilmesi sağlanacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Yerel Yönetimler	1. UYAP'tan alınan anlık verilerin Adalet Bakanlığınca sisteme tam olarak eklenmesi sağlanıncaya kadar iller tarafından elden toplanan verilerin sisteme işlenebilmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 610.3 Çocuk adalet sistemi onarıcı adalet yaklaşımıyla yeniden yapılandırılacak, çocuklara özgü uzlaştırma usulleri geliştirilecek, suça sürüklenen çocuklar yönünden kamu davasının açılmasının ertelenmesi modeli oluşturulacak ve ilk derece yargılama ile kanun yolu incelemelerinin öncelikli olarak yapılması sağlanacaktır.	Adalet Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, STK'lar	1. Çocuk Koruma Kanununun Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik güncellenecektir. 2. Suça sürüklenen çocuklar kanun yolu incelemelerinin öncelikli olarak yapılması sağlanacaktır.
Tedbir 610.5. Adli süreçte çocuklara özgü koruma mekanizmaları güçlendirilecek, çocuk dostu mülakat usulleri desteklenecek ve adliyelerde adli görüşme odalarının sayısı artırılacaktır.	Adalet Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, STK'lar	1. Adli görüşme odaları ülke geneline yaygınlaştırılacaktır.

Koruma ve bakım altındaki çocukların erken çocukluk döneminden başlayarak eğitim seviyelerini yükseltmeye, sosyal ve bireysel gelişimlerine hız kazandırmaya yönelik çalışmalar artırılacak, bakım sonrası süreçte sosyal hayata uyumları desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.611)		
Tedbir 611.1. Çocuk Destek Gelişim ve Eğitim Programının etkinliği artırılacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Korunma ihtiyacı olan 0 - 18 yaş grubu çocuklara yönelik olarak geliştirilen Çocuk Destek Gelişim ve Eğitim Programının çocuk evleri ile çocuk evleri sitelerinde etkin şekilde uygulanmasına ve bu alanda personele eğitim verilmesine devam edilecektir. 2. Programın uygulanması için Bireysel Risk ve İhtiyaç Değerlendirme Formu geliştirilecektir.
Tedbir 611.2. Koruma altındaki çocuklara kurum bakımından ayrıldıktan sonra toplumsal hayata adaptasyonlarını desteklemek üzere verilen rehberlik hizmeti geliştirilecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Reşit olduktan sonra kurum bakımından ayrılan gençlerin toplumsal hayata adaptasyonunu desteklemek üzere İl Müdürlükleri bünyesinde kurulan birimler aracılığı ile işe uyum seminerleri verilecektir.
Korunmaya ihtiyacı olan çocuklara yönelik aile odaklı hizmetlerin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.612)		
Tedbir 612.1. Koruma altındaki çocukların aile odaklı hizmetlerden faydalanması artırılacak, koruyucu aile hizmet modelinin güçlendirilmesi ve yaygınlaştırılmasına yönelik eğitim, bilinçlendirme ve tanıtım faaliyetleri geliştirilecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Korunmaya ihtiyacı olan çocuklar öncelikli olarak aile odaklı hizmetlere yönlendirilecek, koruyucu aile hizmetinin güçlendirilmesi ve yaygınlaşması için eğitim ve tanıtım faaliyetleri artırılacaktır.
Tedbir 612.2. Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetinin sosyal destek boyutu güçlendirilecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Gençlik ve Spor Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Yerel Yönetimler	1. SED Hizmetinden yararlanan ortaokul çağındaki çocuklara yönelik akademik, sosyal, sportif ve bilişsel faaliyetler yaygınlaştırılacaktır.
Çocuğa yönelik ihmal, istismar ve şiddeti önleyecek program ve uygulamalar geliştirilecek, risk altındaki çocuklara ve ailelerine yönelik hizmetler ile psiko-sosyal destek programları yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.613)		
Tedbir 613.2. Erken çocukluk döneminden başlamak üzere çocuklara ihmal, istismar ve şiddet konularında farkındalık eğitimleri verilecek, çocukların yaşam becerileri güçlendirilecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, STK'lar	1. Çocuklara yönelik ihmal, istismar ve şiddet konularında farkındalık eğitimleri verilecektir.

Tedbir 613.3. Çocuklarla çalışan profesyonellerin ihmal, istismar ve şiddeti tespit etme ve gerekli yönlendirmeyi yapma kapasitelerini artırmaya yönelik programlar düzenlenecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, STK'lar	1. Çocukların dijital risklerden korunması kapsamında özel kreş, gündüz bakımevi ve çocuk kulübü çalışanları ile bu kuruluşlardan hizmet alan ailelere eğitim verilecektir.
Tedbir 613.5. Çocuk Koruma İlk Müdahale ve Değerlendirme Birimlerinin güçlendirilmesi ve etkililiğinin artırılmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Çocuğun alması gereken uygun sosyal hizmet modeli belirlenerek etkin bir şekilde yönlendirilmesini sağlamak amacıyla Çocuk Koruma İlk Müdahale ve Değerlendirme Birimleri fiziki altyapı, mevzuat ve personel yönünden güçlendirilecektir.
Tedbir 613.6. Mobil Çocuk Hizmet Birimleri yaygınlaştırılacak ve güçlendirilecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Mobil çocuk hizmet birimleri yaygınlaştırılacak ve hizmetten yararlanan çocuk sayıları arttırılacaktır.
Çocukların, sağlıklı gelişimlerini olumsuz etkileyecek oyun ve dijital uygulamalar ile kitap, sosyal medya gibi yayın içeriklerinden korunmasına yönelik tedbirler alınacaktır. (Kalkınma Planı p.615)		
Tedbir 615.1. Çocukların dijital risklerden, yazılı ve görsel medyanın zararlarından korunmasına yönelik çalışmalar artırılacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Gençlik ve Spor Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, STK'lar	1. Ailelere ve çocuklara rehberlik etmesi amacıyla; dijital oyunların seçimine, uygun içerikli kitap seçimine ve dijital medyanın bilinçli ve güvenli kullanımına yönelik rehber hazırlanacaktır.
Tedbir 615.2. Kültürel yapıya uygun olarak yaş ve içerik açısından kullanıcılar ve ebeveynler için bilgilendirici bir bağımsız oyun derecelendirme sistemi oluşturulacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, BTK, İlgili Kamu, Kurum ve Kuruluşları, STK'lar	1. Güvenli Oyna (guvenlioyna.org.tr) dijital oyun bilinçlendirme portalı ile dijital oyunların olumlu, olumsuz yönleriyle incelenmesi, analizi, bilinçlendirme ve bilgilendirme çalışmalarına devam edilecektir. Ayrıca Güvenli Oyna platformunun içeriği, ilgili paydaşlarla birlikte geliştirilmeye devam edilecektir.
Uluslararası veya geçici koruma altında olan çocukların toplumla bütünleşmelerini ve akranlarıyla ortaklıklar kurmalarını sağlamak üzere, yaşam becerilerini ve kültürler arası etkileşimi artıracak programlar sürdürülecektir. (Kalkınma Planı p.616)		
Tedbir 616.1. Uluslararası veya geçici koruma altında olan çocuklara yönelik sosyal uyum programları yaygınlaştırılacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Sosyal Uyum Programı kapsamında gerçekleştirilen eğitsel, sosyal, kültürel, sportif uygulamalara devam edilecektir.

Çocukların bağımlılık yaratan davranış ve maddelerden korunmalarına yönelik tedbirler alınacak, tedavi merkezlerinin nitelik ve niceliği artırılacak, sosyal rehabilitasyon ve uyum hizmetleri geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.617)		
Tedbir 617.3. Bağımlılıkla mücadele amacıyla çocuklara, ailelere ve çocuklarla çalışan profesyonellere yönelik bilinçlendirme çalışmaları ve eğitimler sürdürülecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, YÖK	1. 2019-2023 Davranışsal Bağımlılıklar ile Mücadele Ulusal Strateji Belgesi ve Eylem Planı çalışmaları değerlendirme çalıştayı gerçekleştirilecektir. 2. Bilişim teknolojilerinin bilinçli, güvenli etkin kullanımı konusunda çocuklar, gençler ve ailelerle çalışan profesyonellere yönelik eğitimler belirlenen hedeflere göre gerçekleştirilecektir. 3. Gündüz kuşağı televizyon programlarında aile içi iletişimin geliştirilmesine yönelik bilgi aktarabilecek uzmanların yer alması sağlanacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	**Birim**	**2019**	**2020 (1)**	**2021(2)**
5 Yaş Net Okullaşma Oranı	Yüzde	75,2	75,1	83
15-17 Yaş Grubunda İstihdam Oranı	Yüzde	15,7	15,6	15,5

Kaynak: Milli Eğitim Bakanlığı, TÜİK
(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2.3.7. Gençlik

a) Mevcut Durum

Ülkemiz genç nüfusu (15-24 yaş) 2019 yıl sonu rakamlarına göre toplam nüfusun yaklaşık yüzde 15,6'sını oluşturmaktadır. Genç nüfus ortalamaları yüzde 10,7 olan AB ülkeleriyle karşılaştırıldığında Türkiye, genç nüfus oranının en yüksek olduğu ülkedir.

Söz konusu demografik yapının ülkemiz kalkınması açısından bir fırsata dönüşebilmesi ve gençlerimizin potansiyellerini gerçekleştirebilmeleri için sosyoekonomik ve bölgesel eşitsizlikler, eğitimde kalite, işsizlik, teknolojinin doğru kullanımı, toplumsal aidiyet ve dayanışma duygusunun geliştirilmesi ve bağımlılıkla mücadele gibi alanlarda politika ve hizmetlerin geliştirilmesi ve kurumsallaştırılmasına yönelik çalışmalar yürütülmektedir.

2019 yılı OECD verilerine göre, ülkemizde 15-29 yaş grubu nüfusun yüzde 40,5'i eğitimde, yüzde 30,7'si istihdamdadır. Söz konusu yaş grubu içerisinde eğitimde ve istihdamda olmayanların oranı ise ülkemizde yüzde 28,8 olup yüzde 12,8 olan OECD ortalamasının üzerindedir. OECD ortalaması erkeklerde yüzde 10,7, kadınlarda yüzde 15,3 olan bu oran ülkemizde erkeklerde yüzde 17,9, kadınlarda ise yüzde 40'tır. Bu alanda, kadınlara özel koşullar da dikkate alınarak politika ve hizmetler geliştirilmesi yönündeki çalışmalara devam edilmektedir.

Gençlerde genel işsizlik ve tarım dışı işsizlik oranları, yetişkinlerdeki işsizlik oranlarının yaklaşık iki katıdır. 15-24 yaş işsizlik oranları 2019 yılında erkeklerde yüzde 22,5, kadınlarda yüzde 30,6 olup tarım dışı işsizlik oranları ise sırasıyla 25,2 ile 35,7'dir. Ayrıca genç nüfus içinde kadınların işgücüne katılım ve istihdam oranları sırasıyla yüzde 32,6 ve yüzde 22,6 iken erkeklerde sırasıyla yüzde 55,9 ve yüzde 43,4'tür.

Gençlerin istihdam piyasasına geçişlerini ve kariyer olanaklarına erişimini kolaylaştırmak üzere Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi tarafından staj faaliyetlerinin yaygınlaştırılması, üniversiteli gençlerin yarı zamanlı olarak istihdam edilmesi ve ülkemizdeki büyük projelerle ilgili olarak gençlere farkındalık kazandırılması yönünde çalışmalar yürütülmektedir.

Gençlik merkezleri ve kamplarında yürütülmekte olan hizmetler, hareketlilik programları ve sosyokültürel faaliyetler ile gençlerin toplumsal hayata aktif katılımlarının artırılması, umut, özgüven ve toplumsal aidiyet duygularının güçlendirilmesi, gençler arasında sosyal sorumluluk ve gönüllülük bilinci ve kültürünün geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Ekim 2020 itibarıyla Gençlik ve Spor Bakanlığına bağlı 350 gençlik merkezinin 1.240.550 kadın, 1.147.450 erkek olmak üzere toplam 2.388.000 üyesi bulunmaktadır. Gençlik merkezlerinin fiziki altyapı ve faaliyetler açısından engelli gençler için daha erişilebilir hâle getirilmesi ile faaliyetlerin gençlerin taleplerini ve zamanın gerekliliklerini karşılayacak şekilde geliştirilmesi yönünde çalışmalar sürdürülmektedir.

Gençlerin sosyal, kültürel ve mesleki gelişimlerinde, bilgi, beceri ve yeterliliklerini artırmalarında ve vizyon sahibi olmalarında önemli bir araç olan hareketlilik ve dayanışma programlarının çeşitlendirilmesi, kapsam olarak genişletilmesi ve erişilebilirliğinin, başta özel politika geliştirilmesi gereken gençler için olmak üzere, artırılması yönünde çalışmalar devam etmektedir. Ülkemiz, hareketlilik ve gönüllülük faaliyetlerini Avrupa genelinde geliştirmeye yönelik mevcut AB eğitim ve gençlik programlarının yanı sıra 2019 yılında gönüllülük, dayanışma, istihdam ve staj faaliyetlerini destekleyen Avrupa Dayanışma Programına (ESC) katılmıştır. Bu çerçevede 2014-2020 yıllarında 15-29 yaş arasında yaklaşık 183 bin genç Erasmus+ ve ESC Programları kapsamında yurt dışında eğitim, staj, iş başı gözlem, gönüllülük, kurumsal işbirliği faaliyetlerine katılmıştır. Söz konusu projelerle, yaklaşık 27 bin genç 2014-2020 yıllarında diğer Program ülkeleri Ulusal Ajansları tarafından finanse edilmiş projelerle hareketlilik programlarından yararlanmıştır.

Ulusal ve uluslararası platformlarda gençlerin daha aktif ve söz sahibi hale gelmesi, taleplerini dile getirmesi ve karar alma mekanizmalarına katılım sağlamasında önemli bir araç olma potansiyeli taşıyan Türkiye Ulusal Gençlik Konseyine yönelik ikincil mevzuat düzenlemesi ile Konseye işlevsel bir yapı kazandırılmasına yönelik hazırlıklar devam etmektedir.

Madde bağımlılığı ile mücadelede etkinlik sağlanması amacıyla koruyucu ve önleyici faaliyetlerin, tedavi, sosyal rehabilitasyon ve uyum hizmetleri ile mevcut kurumsal yapıların ve uygulamaların geliştirilmesine, ilgili kurumlar arasındaki eşgüdüm ve bilgi paylaşımının güçlendirilmesine yönelik çalışmalar sürdürülmektedir. Bu kapsamda gençlerin ve gençlerle çalışanların madde bağımlılığı ve davranışsal bağımlılıklara ilişkin farkındalık ve bilgi düzeylerini artırmaya yönelik programlara, pandemi koşulları çerçevesinde devam edilmiştir. Ekim 2020 itibarıyla yataklı hizmet veren 10 ÇEMATEM ve 43 AMATEM'de yataklı, 9 ÇEMATEM ve 67 AMATEM'de ise ayaktan hizmet verilmektedir.

Ekim 2020 itibarıyla ülkemizde geçici koruma altında, 15-24 yaş arası yaklaşık 760 bin genç bulunmaktadır. Söz konusu gençlerin ekonomik ve sosyal hayat katılımlarını sağlamak üzere dil, eğitim, sağlık, istihdam ve uyum gibi alanlarda özel politika ve uygulamaların geliştirilmesi ve çeşitlendirilmesi yönünde faaliyetler yürütülmektedir.

Madde bağımlılığı, teknolojinin sorunlu kullanımı, işsizlik, özgüven eksikliği, gelecek kaygısı gibi gençler için önemli risk faktörlerine yönelik program, politika ve hizmetler sürdürülmektedir.

b) Amaç

Gençlerin güçlü yaşam becerilerine, insani ve millî değerlere sahip olarak yetişmelerinin, iktisadi ve sosyal hayata ve karar alma mekanizmalarına aktif katılımlarının sağlanması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Gençleri okul-sınav-iş bulma döngüsünden çıkartan, fiziksel, sosyal ve bilişsel gelişimleri ile yenilikçi ve girişimci niteliklerini destekleyen kültürel, bilimsel ve sportif faaliyetler özendirilecek, yaygınlaştırılacak ve erişilebilir hale getirilecektir. (Kalkınma Planı p.619)		
Tedbir 619.2. Gençlik merkezlerinin sayısı ihtiyaca göre artırılacak ve benzer faaliyetler yürütülen kuruluşlarla ortaklıklar geliştirilecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Gençlik merkezlerinin inşasına yönelik faaliyetlere devam edilecek, başka kurumlarca tahsis edilen tesislerin bakım onarımları yapılarak gençlerin kullanımına uygun hale getirilecektir. 2. Gençlik merkezlerine uzak yerlerdeki gençlere hizmet vermek üzere Genç Ofisler açılacaktır.
Tedbir 619.3. Gençlerin okuma, anlama ve düşünme yetileri ile liderlik becerilerinin artırılmasına yönelik faaliyetler yaygınlaştırılacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Gençlik merkezlerinde düzenlenen atölye ve kulüp faaliyetlerine devam edilecektir. 2. Söz konusu faaliyetlerin yaygınlaştırılması amacıyla uzaktan çevrimiçi eğitim platformunun kurulması ve faaliyete geçirilmesi sağlanacaktır. 3. Sesli Kütüphane Projesi kapsamında gönüllü gençlerin kitap seslendirmeleri yapmaları sağlanacaktır.

Tedbir 619.4. Ders dışı zamanlarda gençlerin fiziksel, sosyal, sanatsal, sportif, bilişsel ve kültürel gelişimlerini destekleyici faaliyetlerin okullarda sunulmasına yönelik bir model geliştirilecek, bu model içerisinde kurgulanan hizmetler okulların fiziki ve insan kaynağı kapasiteleri ile maddi imkânları geliştirilerek ilgili kurumlar tarafından sunulacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü, YTB, Yunus Emre Enstitüsü, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Hayat Becerileri Eğitim Programının bilinirlilik, görünürlük, tanıtım ve farkındalık çalışmaları gerçekleştirilecektir. 2. Gençlere yönelik olarak tiyatro, münazara, edebiyat vb. alanlarda yarışmalar düzenlenecektir.
Gençlerin sosyal hayatta ve karar alma mekanizmalarında aktif rol almaları desteklenecek, hareketlilik programları özellikle dezavantajlı gençlerin taleplerine uygun biçimde genişletilip çeşitlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.620)		
Tedbir 620.1. Başta Gençlik ve Spor Bakanlığı tarafından gençlik merkezleri ve gençlik kamplarında yürütülen programlar olmak üzere, gençlerin kişisel ve sosyal gelişimine katkı sağlamasına yönelik düzenlenen programlar ile faaliyetlerin sayısı ve kalitesi artırılacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, BTK, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, STK'lar	1. Sağlıklı Yaşam ve Spor Kulübü faaliyetleri geliştirilecek, gençlerin kişisel ve sosyal gelişimlerine katkı sağlayacak faaliyetler düzenlenecektir. 2. Gençlik liderleri, kamp liderleri, yurt müdürleri, yurt eğitim sorumluları, gençlik merkezi müdürleri ve antrenörlere çeşitli alanlarda eğitici eğitimleri düzenlenecek, farkindayiz.gov.tr internet sitesinin tanıtımına ve görünürlüğünü arttırmaya yönelik çalışmalar gerçekleştirilecektir.
Tedbir 620.2. Türkiye Ulusal Gençlik Konseyinin aktif hale getirilmesine yönelik çalışmalar tamamlanacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Üniversiteler, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Türkiye Ulusal Gençlik Konseyinin aktif hale getirilmesine yönelik çalışmalar tamamlanacaktır.
Tedbir 620.3. Hareketlilik programları özellikle dezavantajlı gençlerin ihtiyaç ve taleplerine uygun biçimde genişletilip çeşitlendirilecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Avrupa Birliği Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Kültürel, sanatsal ve sportif faaliyetler ile gençlerin problem çözme ve sosyal becerilerinin geliştirilmesine yönelik olarak iletişim, takım çalışması, sosyal sorumluluk ve çevre bilinci gibi konularda farkındalık oluşturma faaliyeti yürütülecektir. 2. Hareketlilik projeleri gerçekleştirilecektir. 3. Özellikle kırsalda yaşayan ve dezavantajlı olan gençlerin sosyal gelişimlerini artırmaya yönelik projeler sürdürülecektir.

Tedbir 620.4. Gençler gönüllülük faaliyetleri kapsamında bilinçlendirilecek ve yönlendirilecek, gençlerin gönüllü faaliyetlere katılımı teşvik edilecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, YÖK, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Genç Gönüllüler Platformunun sürdürülebilirliğine yönelik çalışmalar yürütülerek gönüllü arayanlar ile gönüllülerin eşleşmeleri sağlanacak, ilgili kurumlarla gönüllülük alanında işbirliği protokolleri yapılacak, gönüllülük faaliyetleri ve katılımcı sayıları artırılacaktır. 2. Genç Gönüllüler Platformunun mobil uygulaması faaliyete girecektir. 3. Damla Gönüllülük Projesi kapsamında yürütülen faaliyetlere devam edilecektir.
Tedbir 620.5. Gençlik alanında faaliyet gösteren STK'ların kurumsal kapasiteleri geliştirilecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Avrupa Birliği Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Gençlik Projeleri Destek Programlarının uygulaması geliştirilerek devam edecektir.
Gençlerin bilişsel, fiziksel ve psikolojik gelişimlerini olumsuz yönde etkileyen faktörler ile etkilerinin azaltılmasını teminen gençlerin ve ebeveynlerin özelliklerine uygun psikolojik danışma ve rehberlik hizmetleri yaygınlaştırılacak, gençler arasında sağlık, sosyal medya ve hukuk okur-yazarlığı artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.621)		
Tedbir 621.1. Okullarda, yükseköğrenim öğrenci yurtlarında ve gençlik merkezlerinde sağlık, sosyal medya ve hukuk okuryazarlığı konularında farkındalık artırıcı faaliyetler ile beceri güçlendirecek programlar yürütülecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, AFAD, Valilikler, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Yurtlarda sağlık, sosyal medya ve hukuk okuryazarlığı konularında gençlerin farkındalıklarını artırmak amacıyla düzenlenen eğitim, konferans vb. faaliyetler yürütülecektir.
Bağımlılık yapıcı maddelerle etkin mücadele edilecek, bu maddelerin kullanım durumunu tespit etmeye yönelik araştırma ve hizmetlere devam edilecek, sosyal rehabilitasyon ve uyum hizmetleri geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.622)		
Tedbir 622.2. Gençlerin ve gençlik alanındaki profesyonellerin bağımlılıkla mücadele konusunda bilgilendirilmesi ve bilinçlendirilmesi yönünde çalışmalara devam edilecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, YÖK, STK'lar	1. Gençlik merkezleri ve gençlik kamplarındaki gençler başta olmak üzere gençlerin madde bağımlılığı, sigara ve alkolün sağlığa olumsuz etkileri konusunda bilinçlendirilmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir. 2. Gençleri ve gençlik çalışanlarını bağımlılık konusunda bilinçlendirmek üzere Bağımlılıkla Mücadele Uygulayıcı ve Farkındalık Eğitimleri kapsamında 45.000 genç, 2.500 personel ve 444 kişiye eğitici eğitimi verilecektir.

Uluslararası veya geçici koruma altında olan gençlerin, sosyal uyum sorunlarını en aza indirmek üzere; farkındalık, kültürler arası etkileşim ve zorluklarla başa çıkma kabiliyeti artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.623)		
Tedbir 623.1. Uluslararası veya geçici koruma altında olan gençlere yönelik sportif, kültürel, eğitsel faaliyet ve programlar uygulanacak ve desteklenecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Sosyal Uyum ve Gençlik Katılımı Projesi faaliyetleri kapsamında 150.000 gence ulaşılacaktır.
Tedbir 623.2. Uluslararası veya geçici koruma altında olan gençler bilişsel, bedensel, duygusal yönden kişisel ve sosyal gelişimleri artırılacak, bu gençlere istihdama yönelik mesleki yönlendirmeler yapılacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Mülteci ve Türk Gençlerinin Sosyal Uyumunun ve Katılımın Sporla Güçlendirilmesi Projesi yürütülecektir.
Tedbir 623.3. Eğitimde ve istihdamda yer alamayan gençlerin profilleri belirlenerek eğitime, işgücüne ve istihdama katılımlarını destekleyecek birey, aile ve toplum odaklı bütüncül bir yaklaşım geliştirilecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), KOSGEB, İŞKUR	1. Uluslararası veya geçici koruma altında olan gençlerin; KOSGEB ve İŞKUR'un mesleki yönlendirme, girişimcilik ve meslek edindirme hizmetlerine katılımları ve bu hizmetlere yönelik faaliyetlerden yararlanmaları yönünde çalışmalara devam edilecektir.
Tedbir 623.9. Farklı genç gruplarına ve hızlı değişen ihtiyaç ve taleplere uyum sağlayabilmek için gençlik alanında çalışan STK'larla ortak işbirliği çalışmaları yapılacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Ülke genelindeki ceza infaz kurumları ve çocuk eğitimevlerinde eğitsel, sosyal, kültürel, sportif proje ve faaliyetler ile gönüllülük çalışmaları gerçekleştirilecektir. 2. Toplumda yaygın psikolojik sorunlara dair toplumun bilincini arttıracak faaliyetler düzenlenecek ve desteklenecektir. 3. Gençlerin ruh sağlığını güçlendirmeye yönelik programlar uygulanacaktır.
Tedbir 623.10. Gençlerin kişisel, sosyal gelişimleri ile kariyer planlamalarına katkı sağlayacak programlar uygulanacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler, İlgili STK'lar	1. Bilim ve Teknoloji Kulüp ve Atölyelerinde faaliyetler kalite ve sayı bakımından artırılarak devam ettirilecek ve gençlerin bilimsel aktivitelere yönelmesini özendirmeye yönelik faaliyetler düzenlenecektir. 2. 1 Usta 10 Çırak Projesi ile 15 sanat dalında 400 gence teorik ve pratik eğitim verilecektir. 3. Söz konusu programlara gençlerin uzaktan ve çevrimiçi eğitim yöntemiyle katılımını sağlamaya yönelik çalışmalar yapılacaktır.

Tedbir 623.11. Gençlere ilişkin toplanan verilerin kalitesi artırılacak, uluslararası karşılaştırmalara imkân tanıyan veri setleri oluşturulacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), TÜİK, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, İlgili STK'lar	1. Gençlik Merkezleri etki analizi ve endeks çalışması yapılacaktır. 2. Gençlere yönelik saha araştırmaları yürütülecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2019	2020(1)	2021(2)
Genç İstihdam Oranı (15-24 Yaş)	Yüzde	33,1	31,4	33,2
Gençlik Merkezi Sayısı	Adet	321	350	360

Kaynak: TÜİK, Gençlik ve Spor Bakanlığı
(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2.3.8. Sosyal Hizmetler, Sosyal Yardımlar ve Yoksullukla Mücadele

a) Mevcut Durum

Uygulanagelen politikaların etkisiyle gelir dağılımının iyileştirilmesi ve yoksulluğun azaltılması konularında ülkemizde önemli bir ilerleme kaydedilmiştir. Bu kapsamda, Gini katsayısı 2009 yılındaki 0,415 seviyesinden 2019 yılında 0,395'e gerilemiştir. Bunun yanı sıra, en zengin yüzde 20'lik grubun yıllık kullanılabilir gelirden aldığı payın en yoksul yüzde 20'lik grubun aldığı paya oranı (P80/P20) da 2009 yılında 8,5 iken 2019 yılında 7,4'e düşmüştür. Eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert geliri medyan değerinin yüzde 60'ının altında gelirle yaşayan nüfusun toplam nüfusa oranı alınarak hesaplanan göreli yoksulluk oranı, 2009 yılında yüzde 24,3 iken 2019 yılında yüzde 21,3'e gerilemiştir.

TABLO II: 66- Gelir Gruplarının Toplam Gelirden Aldıkları Paylar, Gini Katsayısı ve Yoksulluk Oranları

(Yüzde)

	2009	2015	2016	2017	2018	2019
Birinci Yüzde 20 (En yoksul)	5,6	6,1	6,2	6,3	6,1	6,2
İkinci Yüzde 20	10,3	10,7	10,6	10,7	10,5	10,9
Üçüncü Yüzde 20	15,1	15,2	15,0	14,8	14,8	15,2
Dördüncü Yüzde 20	21,4	21,5	21,1	20,9	20,9	21,4
Beşinci Yüzde 20 (En zengin)	47,6	46,5	47,2	47,4	47,5	46,3
TOPLAM	100	100	100	100	100	100
Gini Katsayısı	0,415	0,397	0,404	0,405	0,408	0,395
P80/P20	8,50	7,60	7,70	7,50	7,80	7,40
Göreli Yoksulluk (Yüzde) (1)	24,3	21,9	21,2	20,1	21,2	21,3

Kaynak: TÜİK Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırmaları ve Hanehalkı Bütçe Araştırmaları
(1) Göreli yoksulluk hesaplanırken eşdeğer hanehalkı kullanılabilir geliri medyan değerinin yüzde 60'ı yoksulluk sınırı olarak alınmıştır.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından açıklanan İnsani Gelişme Endeksi sıralamasında ülkemiz son yıllarda dikkate değer bir gelişme göstermiştir. Türkiye 2005 yılında Orta İnsani Gelişme kategorisinde yer alırken, 2018 yılında 0,806'lık endeks değeriyle 189 ülke arasında 59'uncu olmuş ve ilk kez En Yüksek İnsani Gelişme kategorisine yükselmiştir.

Ülkemizde son dönemde sosyal yardım ağı önemli ölçüde genişletilerek eğitim ve sağlık alanında sosyal yardıma ihtiyaç duyan her kesime ulaşılması sağlanmaktadır. Kamu kurum ve kuruluşları tarafından yürütülen sosyal yardım programları kapsamında yapılan yardım harcamaları bu doğrultuda artırılmış ve söz konusu harcamaların GSYH'ye oranı 2008 yılında 1,02 iken bu oran 2019 yılında 1,16'ya yükselmiştir.

Söz konusu geniş yardım ağı, pandemi döneminde ortaya çıkan sorunların giderilmesinde ve ilave yardım programlarının etkin bir biçimde uygulanmasında önemli rol oynamıştır. Pandemi döneminde oluşturulan Sosyal Koruma Kalkanı kapsamında sosyal yardım faydalanıcılarına ilave destekler verilmiş ve mevcut durumda sosyal yardım faydalanıcısı olmayıp yardıma muhtaç duruma düşen hanelere belirli kriterler doğrultusunda doğrudan nakit destek sağlanmıştır. Üç faz halinde yürütülmüş olan ilave sosyal yardım programının birinci ve ikinci fazında, düzenli sosyal yardım almakta olan, SYDV'lerce gelir tespiti yapılarak GSS primi devlet tarafından ödenen ve süreli sosyal yardımlardan faydalanan T.C. vatandaşı ihtiyaç sahibi yaklaşık 4,4 milyon haneye biner TL nakdi destek verilmiştir. Üçüncü fazda ise daha önce sosyal yardım faydalanıcısı olmayan ancak pandemi nedeniyle yardıma muhtaç hale gelen tüm toplum kesimlerine ulaşılması hedeflenerek e-Devlet Kapısı üzerinden yardım başvurusu alınmış ve hane bazlı değerlendirme sonucunda yaklaşık 1,8 milyon haneye biner TL nakdi destek sağlanmıştır. Pandeminin ortaya çıkmasıyla birlikte, 81 ildeki Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarına her ay gönderilen periyodik paylar 135 milyon liradan 180 milyon liraya çıkarılmış ve Vakıflara ilave iki periyodik pay aktarılmıştır. Pandemi dolayısıyla 65 yaş ve üstündekiler ile kronik rahatsızlığı olan kişilere sokağa çıkma kısıtlaması uygulanmaya başlanan 21/03/2020 tarihi sonrasında söz konusu vatandaşların temel ihtiyaçlarının karşılanması için Vefa Sosyal Destek Grupları oluşturulmuştur. Kamu kurumları, yerel yönetimler, AFAD, Kızılay ve sivil toplum kuruluşlarından oluşturulan bu sosyal destek grupları aracılığıyla çağrı merkezlerine ulaşan dokuz milyondan fazla talep karşılanmıştır. Vefa destek gruplarının söz konusu faaliyetleri devam etmektedir. Ayrıca sokakta yaşayan kişiler tespit edilerek öncelikli olarak il sınırları içerisinde bulunan kamu kurumu misafirhanelerine yerleştirilmekte, bunun mümkün olmadığı durumlarda ise pansiyon, otel vb. yerlerde konaklamaları sağlanmaktadır. Konaklatılan bu kişilerin temizlik, sağlık, temel gıda, giyim ve diğer ihtiyaçları SYDV'lerin imkânları çerçevesinde karşılanmaktadır.

Covid-19 pandemisi sürecinde mevcut bazı sosyal yardım programları çerçevesinde ödenen yardım miktarlarında artışa gidilerek Şartlı Sağlık Yardım Programı kapsamında ödenen Şartlı Doğum Yardımı 75 TL'den 100 TL'ye, Eşi Vefat Etmiş Kadınlara Yönelik Yardım Programı kapsamında ödenen yardım miktarı 275 TL'den 325 TL'ye, Muhtaç Asker Çocuklarına Yönelik Yardım Programı kapsamında ödenen yardım miktarı 100 TL'den 150 TL'ye, Muhtaç Asker Ailelerine Nakdi Yardım miktarı 275 TL'den 400 TL'ye, Öksüz ve Yetim Yardımı da 100 TL'den 150 TL'ye çıkarılmıştır. İhtiyaç sahibi vatandaşlara yönelik barınma yardımları kapsamında betonarme ev yapımına ilişkin bir hanenin alabileceği azami destek tutarı 25 bin TL'den 40 bin TL'ye, ev onarımında ise hane başına azami 15 bin TL'den 20 bin TL'ye yükseltilmiştir.

TABLO II: 67- Sosyal Yardım Hizmeti Veren Kamu Kuruluşlarının Sosyal Yardım Harcamaları

Kurum	Yardım Türü	2017		2018		2019	
		Yararlanıcı Sayısı (1)	Tutar (Bin TL)	Yararlanıcı Sayısı (1)	Tutar (Bin TL)	Yararlanıcı Sayısı (1)	Tutar (Bin TL)
Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	Sosyal Yardımlardan Faydalanan Toplam Hane Sayısı	3 201 253		3 494 932		3 282 975	
	Yaşlı ve Engelli Aylığı (2022)	1 313 822	5 282 568	1 412 857	6 270 340	1 510 293	10 191 085
	Sosyal ve Ekonomik Destek (Çocukları Muhtaç Aileler)	161 493	834 691	185 766	1 096 121	198 907	1 389 135
	Evde Bakım	499 737	5 720 106	513 276	6 675 740	514 158	8 158 669
	SYDV'ler (Fon) Tarafından Verilen Tüm Sosyal Yardımlara Aktarılan Kaynak		5 713 527		5 957 458		7 371 671
	Genel Sağlık Sigortası Primleri	6 732 639	7 743 979	6 945 909	8 973 991	7 524 138	12 118 762
	Doğum Yardımı (2)	1 210 124	515 743	1 190 053	506.489	1 120 387	477 432
Vakıflar Genel Müdürlüğü	Muhtaç Aylığı (yetim ve engelliler)	4 653	29 941	4 869	36 276	4 956	44 241
	İmaret Hizmetleri	20 195	33 203	84 280	36 757	80 780	42 808
	Burs (ilk ve ortaöğretimdeki muhtaç öğrenciler)	21 290	20 302	20 741	29 730	21 453	32 068
MEB	Burs (ilk ve ortaöğretimdeki muhtaç öğrenciler)	142 205	330 228	386 413	665 572	147 166	472 765
YURT-KUR	Burs (yükseköğretimdeki muhtaç öğrenciler) (3)	548 156	2 053 739	557 475	2 253 784	569 747	2 401 727
TKİ-TTK	Kömür Yardımı	2 088 881	970 457	2 084 746	1 435 809	1 878 413	980 180
Belediyeler	Tüm Sosyal Yardımlar	-	3 220 150	-	4 821 827	-	7 141 703
TOPLAM			**31 952 891**		**38 253 405**		**50 174 949**
TOPLAM/GSYH (Yüzde)			**1,03**		**1,02**		**1,16**

Kaynak: Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
(1) SYDV'ler (Fon) tarafından verilen tüm sosyal yardımlar ile kömür yardımında yararlanıcı sayısı hane sayısını, diğer yardım programlarında ise kişi sayısını ifade etmektedir.
(2) Doğum yardımında yararlanıcı sayısı çocuk sayısını ifade etmektedir.
(3) Üniversitelerin öğrencilerine verdikleri yardımlar bu rakama dâhil değildir.

2020 sayılı Sosyal Hizmetler Kanununun Ek 10. Maddesinde yapılan düzenleme ile salgın hastalıklar, deprem, doğal afet gibi olağanüstü hallerde ve acil durumlarda, hane içinde kişi başına gelir tutarı asgari ücretin üçte ikisinden az olması kriteri dikkate alınmadan, bakım hizmetlerine ihtiyaç duyan yaşlılara ve engellilere bakım hizmeti verilebilmesine ve engellilere sosyal yardım ödemesi yapılabilmesine yönelik düzenleme yapılmıştır.

Sosyal hizmetlerin etkinliğinin artırılması yönündeki çalışmalar devam etmektedir. Vatandaşların ihtiyaç duydukları konularda sosyal hizmetlere erişimlerini kolaylaştırmak ve karşılaştıkları sorunların çözümü için birebir destek almalarını sağlamak amacıyla ülke genelinde hizmet veren Sosyal Hizmet Merkezlerinin sayısı Eylül 2020 itibarıyla 350'ye ulaşmıştır. Diğer yandan, aile ve bireylerin kamu hizmetlerinden etkin bir şekilde faydalanabilmeleri için arz odaklı olarak sürdürülen Aile Sosyal Destek Programı (ASDEP) kapsamında oluşturulan ekipler kuruldukları 2017 yılından bu yana 2.612 personele ulaşmış olup toplam 2,6 milyon hanede 5,2 milyon vatandaşla görüşmüştür. ASDEP kapsamında

yürütülen çalışmaların önümüzdeki dönemde genişletilerek devam ettirilmesi planlanmaktadır.

Engelli vatandaşların güçlendirilmesi ve ekonomik ve sosyal hayata katılımlarının artırılmasına yönelik 2030 Engelsiz Vizyon Belgesi hazırlanarak Eylül 2020'de uygulamaya konulmuştur. Diğer yandan, engelli vatandaşlarımıza yönelik AÇSHB'ye bağlı yatılı hizmet veren Engelsiz Yaşam Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi sayısı Eylül 2020 itibarıyla 104, gündüzlü bakım hizmeti veren merkez sayısı 124, Umut evi sayısı ise 153'tür. Eylül 2020 itibarıyla 104'ü kamuya 278'i özel sektöre ait olmak üzere toplam 382 bakım ve rehabilitasyon merkezinde yaklaşık 29 bin engelli vatandaşa yatılı bakım hizmeti sunulmaktadır. Aynı dönemde, evde bakım yardımından yararlanan engelli sayısı 536 bine ulaşmıştır.

Engelli vatandaşların istihdamını artırmak amacıyla yürütülen Kamuda Engelli Kontenjanı Programı kapsamında engelli memur sayısında önemli artış sağlanmış olup ayrılan kontenjanın yüzde 95'i kullanılmaktadır. Haziran 2020 itibarıyla kamuda 57.408 engelli vatandaş istihdam edilmiştir.

Toplam nüfus içindeki oranı giderek artan yaşlı nüfusa yönelik hizmetlerin alanının genişletilmesi ve kalitesinin artırılmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir. Bu kapsamda AÇSHB'ye bağlı huzurevi sayısı ve kapasitesi 2002 yılına göre yaklaşık 2,4 kat artmış ve huzurevi sayısı Eylül 2020 itibarıyla 156'ya çıkmıştır. Yaşlılara yönelik olarak yürütülen hizmetlerde yerel yönetimlerin rolünün ve hizmetlerinin artırılmasına yönelik olarak oluşturulan Yaşlı Destek Programı (YADES) kapsamında 2020 yılı için 2.952.000 TL kaynak ayrılmıştır. Büyükşehir Belediyeleri ve Valiliklerce hazırlanan proje taleplerinin değerlendirilmesi sonrasında uygun görülen projeler için kaynak aktarımı yapılacaktır.

TABLO II: 68- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına Bağlı Sosyal Hizmet Kuruluşlarının Sayı ve Kapasiteleri

Kuruluş Türleri	2017		2018		2019		2020 (1)	
	Sayı	Kapasite	Sayı	Kapasite	Sayı	Kapasite	Sayı	Kapasite
Çocuk Evi (0-18 Yaş) (2)	1 189	6 830	1 192	6 786	1 192	6 853	1 192	6 841
Çocuk Evleri Sitesi (Sevgi Evleri)	106	6 878	111	7 047	112	7 097	111	7 097
Çocuk Destek Merkezleri (3)	65	1 962	63	2 011	65	2 147	65	2 137
Huzurevi	144	14 793	146	14 967	152	15 258	156	15 841
Engelli Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi (4)	239	8 674	250	7 869	258	8 008	381	8 929
Sosyal Hizmet Merkezi	260	-	319	-	333	-	349	-
Kadın Konuk Evi ve İlk Kabul Birimi	102	2 667	110	2 697	110	2 717	110	2 717
ŞÖNİM (Şiddet Önleme ve İzleme Merkezi)	68	-	79	-	81	-	81	-

Kaynak: Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
(1) Eylül 2020 itibarıyla
(2) Çocuk evleri müstakil apartman dairelerinden ibarettir.
(3) Bakım ve Sosyal Rehabilitasyon Merkezleri ile Koruma Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri Çocuk Destek Merkezleri Yönetmeliğiyle Çocuk Destek Merkezine dönüştürülmüştür.
(4) Yatılı engelli bakım ve rehabilitasyon merkezileri, umutevleri ve gündüzlü bakım kuruluşların toplamıdır.

TABLO II: 69- Sosyal Hizmet Harcamalarının Harcama Yapılan Kesime Göre Dağılımı

Harcama Yapılan Kesim		Kuruluş	2017	2018	2019
Çocuk-Genç		AÇSHB	1 623 381	2 432 161	2 878 199
Yaşlı		AÇSHB	611 469	757 225	898 170
Engelli	Kurum Bakımı	AÇSHB	491 898	702 822	629 553
	Özel Kuruluşta Bakım	AÇSHB	391 573	544 342	728 564
	Özel Eğitim	MEB	2 418 795	2 747 316	2 239 754
Toplum-Aile-Kadın		AÇSHB	375 974	353 411	324 182
Toplam			5 913 090	7 537 277	8 838 527

Kaynak: Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı

b) Amaç

Yoksulluk ve sosyal dışlanma riski altında bulunan kesimlerin fırsatlara erişiminin kolaylaştırılması yoluyla ekonomik ve sosyal hayata katılımının artırılması ve yaşam kalitesinin yükseltilmesi, gelir dağılımının iyileştirilmesi ve yoksulluğun azaltılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Sosyal yardım istihdam bağlantısı güçlendirilerek yoksul kesimin istihdam edilebilirliğinin artırılması ve üretken duruma geçirilmesine yönelik programlara işlerlik kazandırılacak, çalışabilir durumdaki kişilere yönelik yardımlar belirli şartlarla verilmeye devam edilecektir. (Kalkınma Planı, p.625)		
Tedbir 625.1. Sosyal yardım yararlanıcılarından çalışabilir durumda olanların istihdama yönlendirilmesi sağlanacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), İŞKUR	1. Bütünleşik Sosyal Yardım Bilgi Sistemi veri tabanından çalışabilir durumda olan sosyal yardım yararlanıcıları tespit edilerek Bütünleşik Sosyal Yardım Bilgi Sistemi üzerinden İŞKUR'a bildirilecektir. 2. Çalışabilir durumdaki sosyal yardım yararlanıcılarına yönelik danışmanlık, mesleki eğitim kursu, işe yerleştirme hizmetleri sunulacaktır.
Sosyal yardımlar ve sosyal hizmetler arasındaki bağlantı güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı, p.626)		
Tedbir 626.1 ASDEP'in teknik, hukuki ve kurumsal kapasitesi artırılacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler	1. ASDEP bilişim sistemi güçlendirilerek raporlama ve soru formu ihtiyaçlar doğrultusunda revize edilecektir. 2. ASDEP personeline yönelik ihtiyaç doğrultusunda hizmet içi eğitim programı düzenlenecektir. 3. ASDEP kapsamında mevzuat ve standardizasyon çalışmaları yapılacaktır. 4. ASDEP personeli aracılığı ile bir milyon hane ziyareti gerçekleştirilecektir.

Tedbir 626.2 ASDEP bilişim sistemi ile Bütünleşik Sosyal Yardım Sistemi arasında gerçek zamanlı veri akışı sağlanacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler	1. ASDEP Bilişim Sistemi ile Bütünleşik Sosyal Yardım Bilgi Sistemi arasında entegrasyon kurularak sosyal hizmet ve sosyal yardım bağlantısı güçlendirilecektir. 2. Bütünleşik sosyal yardım sistemine kayıtlı olarak sosyal yardım alan kişilerin hane ziyaretlerinde yardım bilgilerinin ASDEP sistemi üzerinden görüntülenmesi için gerekli çalışmalar yapılacaktır. 3. ASDEP gözlem ve yönlendirmeleri kapsamında sosyal yardıma ihtiyacı olduğu gözlemlenen hanelerin bütünleşik sistemde görüntülenmesine ilişkin çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 626. 6. Bütünleşik Sosyal Koruma Dönemine geçilerek sosyal yardım faydalanıcısı vatandaşların diğer kamu hizmetlerine (sosyal hizmet, istihdam, eğitim, sağlık vb.) erişimleri artırılacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler	1. Bütünleşik Sosyal Koruma Dönemine geçilerek sosyal yardım faydalanıcısı vatandaşların uygun hizmetlere yönlendirilmesi ve danışmanlık hizmeti verilmesine yönelik pilot çalışma başlatılacaktır. 2 Tespit edilen kişilerin ASDEP elemanları vasıtasıyla uygun hizmetlere yönlendirilmesi ve danışmanlık hizmeti verilmesine yönelik alt yapı çalışması tamamlanacaktır.
Sosyal yardım programlarının etkinliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı, p.627)		
Tedbir 627.1. Sosyal yardım programlarının etkinliği analiz edilerek, elde edilen sonuçlar doğrultusunda programlarda gerekli revizyonlar yapılacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Üniversiteler, Yerel Yönetimler, İlgili STK'lar	1. Bütünleşik Sosyal Yardım Bilgi Sisteminde yer alan veriler kullanılarak yılda en az üç analiz çalışması gerçekleştirilecektir.
Tedbir 627.2. Başta yerel yönetimler olmak üzere diğer kamu kurum ve kuruluşlarıyla karşılıklı veri paylaşımı sağlanacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Belediyeler	1. Bütünleşik Sosyal Yardım Bilgi Sistemiyle e-Belediye Sisteminin entegrasyonu kapsamında veri paylaşımına katılan belediye sayısı 101'den 115'e çıkarılacaktır.

İnsan odaklı sosyal politikalar çerçevesinde sosyal hizmet modellerinin çeşitlendirilmesi ve yaygınlaştırılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.628)		
Tedbir 628.1. Engelli ve yaşlı bakımı hizmetlerine ilişkin standartlar geliştirilecek ve bu hizmetleri veren personelin niteliği ve niceliği artırılacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler, İlgili STK'lar	1. Bakım Hizmetleri Kalite Standartları kapsamında engelli ve yaşlı bakım kuruluşlarında öz değerlendirme yapılması sağlanacaktır. 2. Bakım Hizmetleri Kalite Standartları, ilgili mevzuat ve standartlar kapsamında değerlendirme uygulamaları konusunda; tüm engelli ve yaşlı bakım kuruluşları ile kuruluş kalite temsilcilerine bölgesel eğitimler verilecektir. 3. Bakım Hizmetleri Kalite Standartları kapsamında bakım kuruluşlarında değerlendirme yapılabilmesi için, daha önce eğitim verilen değerlendiriciler yetkilendirilecektir. 4. Kalite Değerlendirme Sisteminin (KALDES) altyapısı tamamlanacaktır.
Tedbir 628.2. Sosyal hizmetler yaygınlaştırılarak daha etkin hale getirilecek, kırılgan kesimlere yönelik sosyal hizmet programlarının niteliği ve niceliği artırılacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler, İlgili STK'lar	1. Sosyal Hizmet Merkezi sayısı bütçe imkânları çerçevesinde artırılacaktır. 2. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ve UNICEF işbirliği ile yürütülen Kadın Konukevlerinde Anneleri ile Birlikte Kalan Şiddet Mağduru/Şiddete Tanıklık Etmiş Çocuklara Yönelik Hizmetlerin Standardizasyonu Projesi kapsamında hazırlanan Taslak Psiko-Sosyal Destek Rehberi tamamlanacaktır. 3. Kadın Konukevi Öz Değerlendirme Rehberinin 81 ilde etkin bir şekilde uygulanmasına yönelik eğitimler düzenlenecektir.

Tedbir 628.3. Toplum temelli bakım hizmetleri kapsamında gündüzlü bakım hizmetleri yaygınlaştırılacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler, İlgili STK'lar	1. Engelli bireylere yönelik gündüz bakım hizmeti veren kuruluşların hizmet kalitesinin artırılmasına yönelik politikalar uygulanacaktır. 2. Yaşlılara yönelik gündüz yaşam merkezlerinin yurt genelinde dengeli bir biçimde planlanması ve açılışları sağlanacaktır. 3. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına bağlı resmi kuruluşlarda yaşlılara yönelik yürütülen gündüzlü hizmetler ile bu hizmet birimlerine ilişkin açılış, personel, işleyiş, ücretlendirme, devir, nakil, kapatma, denetleme, rehberlik etme ve izleme çalışmalarına ilişkin ilke, usul ve standartlar belirlenecek ve bu yöndeki çalışmalar koordine edilecektir. 4. Toplum temelli bakım hizmetleri kapsamında yaşlılara yönelik gündüzlü bakım hizmetlerinin yaygınlaştırılmasına yönelik mevzuat çalışması tamamlanacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2019	2020(1)	2021(2)
Gini Katsayısı	-	0,395	0,390	0,385
Göreli Yoksulluk (3)	Yüzde	21,3	20,9	20,0
ASDEP'le Ulaşılan Hane Sayısı	Adet	860 695	1 000 000	1 000 000
P80/P20 (4)	-	7,40	7,20	6,8

Kaynak: TÜİK ve Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program
(3) Göreli yoksulluk hesaplanırken eşdeğer hanehalkı kullanılabilir geliri medyan değerinin yüzde 60'ı yoksulluk sınırı olarak alınmıştır.
(4) En yüksek gelire sahip yüzde 20'lik nüfus kesiminin gelirinin en düşük gelire sahip yüzde 20'lik nüfus kesiminin gelirine oranı.

2.3.9. Kültür ve Sanat

a) Mevcut Durum

Covid-19 pandemisi nedeniyle tüm sektörlerde meydana gelen sorunlar, insan-insan etkileşiminin en yoğun olduğu sektörlerden biri olması münasebetiyle kültür sektöründe de fazlasıyla hissedilmiş ve birçok kültürel faaliyet, etkinlik ve projenin aksamasına neden

olmuştur. Bu kapsamda, Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı tüm müze ve örenyerleri ile bu mekânlarda hizmet veren ticari alanlar 19 Mart 2020'den itibaren 74 gün süreyle ziyarete kapatılmıştır. Bakanlığa bağlı müze ve örenyerlerinin ziyaretçi sayısı, 2019 yılında 35.048.417 seviyesine ulaşmışken, genel turizm hareketliliğindeki düşüşün yanı sıra bu tedbirin de etkisiyle 1 Ocak–15 Ekim 2020 tarihleri arasında 7.751.354 kişi olarak gerçekleşmiştir. Bununla birlikte 23 Mart 2020 tarihi itibarıyla hizmete alınan sanalmuze.gov.tr üzerinden ülkemizin 17 adet müze ve örenyeri sanal olarak ziyarete açılmış ve şu ana kadar 6.700.000 kişi tarafından ziyaret edilmiştir. Bunun yanı sıra fiziki olarak ziyarete açık olan müzelerde, pandemi koşullarına uygun ziyaretçi yönetim planı hazırlanmıştır. Benzer şekilde arkeolojik kazı çalışmaları da bir süre gecikmeli başlatılabilmiştir.

Pandeminin en çok etkilediği kurumlardan olan Devlet Tiyatroları pandemi koşulları nedeniyle bir önceki sezona göre temsil sayısında yüzde 21, seyirci sayısında yüzde 25 oranında azalma yaşamış olup 2019-2020 sezonunu 4.873 temsil ve 1.342.796 seyirci sayısı ile kapatmıştır. Salgın önlemleri çerçevesinde 2020-2021 sezonunda 50 aktif sahnenin 22'si kullanılacak olup bu sahnelerin de koltuk kapasitesi yüzde 50 düşürülmek suretiyle oyunlar sahnelenecektir. Bu kapsamda 2020 yılı içinde hizmete alınan Kamyon Tiyatrosu 30 Haziran 2020 tarihinde yola çıkarak Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve Akdeniz bölgelerindeki 23 il 38 ilçede 62 temsil gerçekleştirmiş ve 11.106 seyirci ile buluşmuştur. Öte yandan 2019-2020 sanat sezonu için projesine yardım alan özel tiyatroların mağdur olmamaları için pandemi ilanının yapıldığı 11 Mart 2020 tarihine kadar gerçekleşmiş olan oyun sergileme sayısı asgari sayı olarak kabul edilmiş, bu sayede, salgın nedeniyle oyunları iptal edilen özel tiyatrolar yapılan yardımın geri alınması gibi bir yaptırımla karşı karşıya kalmamıştır. Bunun yanı sıra 2020-2021 sezonu için yapılan toplam yardım yaklaşık iki katına çıkartılarak 12 milyon TL olarak belirlenmiş ve Kültür Girişimi Belgesi verilmesine ilişkin mevzuatta özel tiyatro salonları için birtakım kolaylaştırıcı düzenlemeler yapılmıştır.

Yurt içinde ve dışında somut ve somut olmayan kültürel mirasımızın korunmasına yönelik restorasyon, sayısallaştırma ve envanter çalışmalarına devam edilmiştir. Restorasyon çalışmalarında tek eser ölçeğinden tematik projelere doğru daha bütüncül bir anlayışa yönelme gözlenmektedir. Sayısallaştırma çalışmaları tamamlanan yazma eserler internet ortamında faydalanıcıların erişimine açılmıştır. Bu gelişmelere karşılık restorasyon çalışmalarında niteliğin geliştirilmesi ve eserin özgün amacına göre işlevlendirilmesi, envanter çalışmalarında kapasitenin geliştirilmesi ve kurumlar arası eşgüdümün sağlanması ihtiyacı devam etmektedir. Bunun yanı sıra pandemi koşullarından dolayı ortaya çıkan aksaklık kültürel mirasın korunması çalışmalarında da kendini göstermiş ve birçok restorasyon çalışmasının gecikmesine veya ötelenmesine neden olmuştur.

Kültürümüzün uluslararası düzeyde tanıtımı amacıyla yürütülen çalışmalar sonucunda, dünya kültür mirası listelerinde ülkemize ait varlıkların sayısı artmıştır. Ekim 2019 itibarıyla Dünya Miras Listesinde 18, geçici listede ise 78 kültür varlığımız bulunmaktaydı. İçinde bulunduğumuz yıl Beypazarı, İzmir Tarihi Liman Kenti, Karatepe Aslantaş (Osmaniye), Koramaz Vadisi (Kayseri) ve Zerzevan Kalesi (Diyarbakır)'nin eklenmesiyle geçici listedeki kültür varlığı sayımız 83 olmuştur.

Kültür merkezi, müze, kütüphane, tiyatro salonu gibi kültürel altyapı unsurları nicelik olarak artmıştır. Ekim 2020 itibarıyla 116 kültür merkezi, 1.207 halk, çocuk ve edebiyat müze kütüphanesi, 199 Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı müze, 142 ören yeri, 287 özel

müze, 22 yazma eser kütüphanesi, 766 tiyatro salonu, 11 opera-bale salonu, 2.850 sinema salonu hizmet vermektedir.

TABLO II: 70- Kültürel Altyapı İstatistikleri

Gösterge	2005	2010	2015	2017	2019	2020
Kütüphane Sayısı	1 144	1 136	1 130	1 146	1 162	1 207
Kültür Merkezi Sayısı	49	79	105	113	114	116
Müze Sayısı	156	185	193	199	200	200
Özel Müze Sayısı	89	149	216	239	251	287
Sinema Salonu Sayısı	987	1 834	2 356	2 692	2 858	2 850

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı

Okuma kültürünün geliştirilmesi amacına yönelik olarak, halk kütüphaneleri yeni bir anlayış çerçevesinde daha kullanıcı dostu olacak şekilde inşa edilmekte olup mevcut kütüphanelerin de aynı anlayış çerçevesinde rehabilite edilmesi sağlanmaktadır. Bu bağlamda 2020 yılı itibarıyla 160'dan fazla çocuk ve halk kütüphanesi yeni bir anlayışla yapılandırılmış olacaktır. Projeyle yapılan yenileme çalışması neticesinde, söz konusu kütüphanelerin toplumsal imajları açısından önemli bir mesafe alınmış; üye sayıları önemli ölçüde artmış ve kullanıcı profili değişmiştir. Bunun yanı sıra değişen, dönüşen talepler ve ihtiyaçlar doğrultusunda, kitaba erişimin kolaylaştırılması ve okuma kültürünün geliştirilmesi amacıyla, Konya Gar Kütüphanesi, İstanbul Havaalanı Kütüphanesi ve üç AVM kütüphanesi hizmete açılmıştır. Ayrıca Ankara Esenboğa Havalimanında, Ankara Tren Garında ve beş AVM'de daha kütüphane açılmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir. Bunun yanı sıra okuma alışkanlığının erken çocukluk döneminde kazandırılması, okuma kültürünün geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması amacıyla 0-3 yaş bebekler ve ebeveynler için Karabük Zübeyde Hanım İl Halk Kütüphanesi ve Tekirdağ Şarköy İlçe Halk Kütüphanesi içerisinde Bebek Bölümleri oluşturulmuş, yerel yönetimlerle işbirliği yapılarak Mamak ve Sincan İlçelerinde Bebek ve Çocuk Kütüphaneleri hizmete açılmıştır. Diğer yandan Milli Eğitim Bakanlığı tarafından okullarda oluşturulan Zenginleştirilmiş Kütüphanelerin (Z-kütüphane) sayısı 2020 yılında 115 artarak 1.714'e ulaşmıştır. Ayrıca DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı tarafından 2018-2020 yılları arasında 148 semt kütüphanesi kurulmuş, bunlar bilhassa dezavantajlı bölgelerde çocuk ve gençler için bir cazibe alanı olmuştur. Aynı dönemde KOP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı tarafından da 166 çeşitli nitelikte kütüphanenin kurulması desteklenmiştir. Ancak okuma kültürünün yaygın hale getirilmesi, bu alandaki hizmetlerin verim ve etkinliğinin artırılabilmesi için bahse konu kütüphaneler arasındaki işbirliği ve eşgüdümü sağayacak bir ağ kurulmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu entegrasyonun sağlanmasıyla şehirlerde kütüphanelerin üçüncü mekân olarak insan hayatındaki yeri güçlenecek, okuma becerisi ve kültürü bilgiye ulaşmanın ve yeniden üretmenin temel kaynağı olacaktır. Bu gelişmelere ilaveten Ankara'da 22 Şubat 2020 tarihinde Cumhurbaşkanlığı Millet Kütüphanesi hizmete açılmıştır.

Edebiyat ve yayıncılık alanında; Türk Edebiyatının Dışa Açılımı (TEDA) Projesi kapsamında desteklenen eser sayısı Ekim 2020 itibarıyla 3.194'e, destek miktarı ise 33 milyon TL'ye ulaşmıştır. Edebiyat Eserlerinin Desteklenmesi Projesi kapsamında ise 2014 yılından beri toplam 229 esere yaklaşık 2,9 milyon TL destek verilmiştir. Son yıllarda yüksek bir ivmeyle büyüyen yayımcılık sektöründe 2019 yılında üretilen başlık sayısı 68.554'e (ISBN), verilen bandrol sayısı (üretim) ise 424 milyona ulaşmıştır. Temmuz ayında tüm zamanların aylık üretim rekorunun kırıldığı 2020 yılının Ocak-Eylül döneminde üretim, geçen yılın aynı döneminin 29 milyonun üzerine çıkarak 348 milyon olarak gerçekleşmiştir. 2019 yılında ISSN verilen süreli yayın sayısı ise 877 olarak gerçekleşmiştir.

GRAFİK II: 1- ISBN ve ISSN Verilen Yayın Sayısı

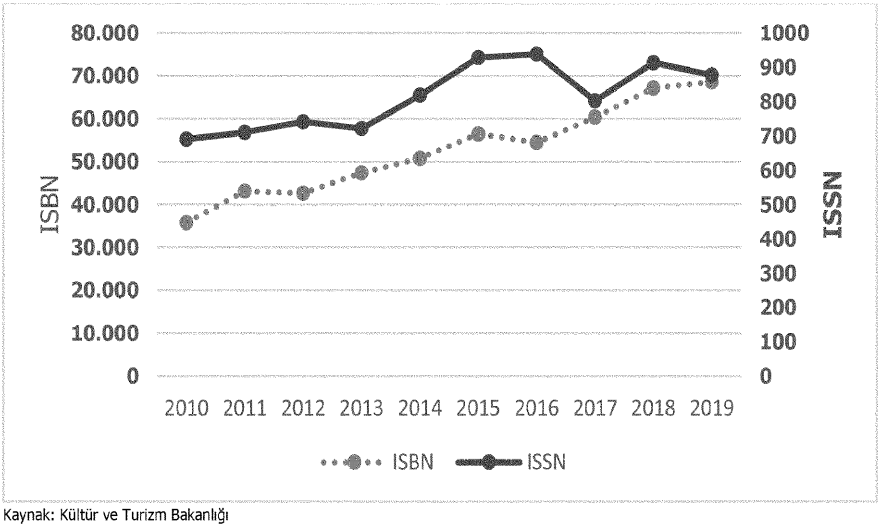

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı

Kültür ekonomisi, yaratıcı düşünceye dayalı olması, yüksek katma değer potansiyeli, toplumsal kimlik ve değerlerin de taşıyıcısı olması nedeniyle ekonomik büyüme, istihdam ve ticaret ile birlikte sosyal içerme, kültürel çeşitlilik ve beşeri kalkınmaya da katkıda bulunmaktadır. TÜİK'in açıkladığı verilere göre ülkemizde 2018 yılında kültürel mal ve hizmetlerin cirosu bir önceki yıla göre yüzde 11,3 artarak yaklaşık 39 milyar TL olmuş, katma değer katkısı ise yüzde 5,7 oranında artarak 9,3 milyar TL olmuştur. Aynı dönemde kültürel mal ihracatının toplam mal ihracatı içindeki payı yüzde 4,2, ithalat içindeki payı yüzde 2,2 olarak gerçekleşmiştir.

Kültür ekonomisini oluşturan sektörler içinde dünyada en çok düzenleme ve destek sinema sektörüne yönelik yapılmaktadır. Bu bağlamda ülkemizde Türk sinemasında devlet desteğiyle sağlanan gelişme ve büyümenin sürdürülebilirliği için uluslararası rekabet gücümüzün artırılması ve ülkemizin film üretim merkezlerinden biri haline gelmesi amacıyla hazırlanan Yeni Sinema Kanunu 30/01/2019 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiş ve bu kapsamda 2020 yılında da ikincil mevzuatı çerçevesinde çeşitli yönetmelik ve benzeri çalışmalar yürütülmüştür. Bu Kanunla; sinema sektörüne sağlanan destekler çeşitlendirilmiş, reklam süreleri düzenlenmiş, sinema bileti satışlarına ilişkin yapımcı, dağıtımcı ve sinema salonları arasında yaşanan sıkıntılar giderilmiştir. Ayrıca ülkemizi önemli bir film çekim merkezi haline getirmek amacıyla ülke tanıtımına ve ekonomisine katkı sağlayacak yabancı film yapımlarına ülke içinde harcanan tutarın yüzde 30'una kadar destek verilebilecektir.

Diğer yandan sinema sektöründe sağlanan desteklerin katkısıyla yerli yapım sayısı, izleyici sayısı ve hasılatında önemli artışlar yaşandığı görülmektedir. 2005 yılından bu yana 256,7 milyon TL'si 559 uzun metraj film projesine olmak üzere sektöre nominal olarak toplam 560 milyon TL kaynak aktarılmıştır. 2020 yılı içerisinde sağlanan kaynak Ekim ayı itibarıyla yaklaşık 68 milyon TL'ye ulaşmıştır. 2019 yılında toplam seyirci sayısı 59,4 milyona ulaşmış, gişe gelirleri ise 976 milyon TL olmuştur. Ülkemiz sineması yüzde 56'lık yerli film

izleme oranı ile önceki yıllarda elde ettiği Avrupa'daki birincilik konumunu sürdürmüştür. Bununla birlikte Ekim 2020 itibarıyla vizyona giren yerli film, izleyici sayısı ve hasılatta bir önceki yılın aynı dönemine göre düşüş meydana gelmiştir. Covid-19 pandemisi nedeniyle sinema salonlarının yaklaşık dört ay kapalı kalması, film üretiminin yavaşlaması ve vizyon tarihlerinin ertelenmesi bu düşüşte önemli rol oynamıştır. Son yıllarda film üretiminde ve izleyici sayılarında elde edilen sayısal artışın yanı sıra, nitelikli yapımların da ortaya çıkması ve uluslararası festivallerde ödüller alınmaya başlanması, Türk sinemasının bir marka olma yolunda önemli adımlar attığının göstergesi olarak değerlendirilebilir. 2020 yılında Moskova, Tokyo ve Rotterdam gibi dünyanın önemli uluslararası film festivallerinde ödüller kazanılmış, Türk sinemasının ve Ülkemizin tanıtımına önemli katkı sağlanmıştır. Bunun yanı sıra 2020 yılı sonuna kadar İstanbul'da hizmete açılması beklenen Sinema Müzesi sektör için önemli bir bellek ve lansman alanı oluşturacaktır.

TABLO II: 71- Sinema Sektörüne İlişkin Gelişmeler

Yıllar	Vizyona Giren Yerli Film Sayısı	Vizyona Giren Toplam Film Sayısı	Yerli Film Seyirci Sayısı (Bin)	Toplam Seyirci Sayısı (Bin)	Yerli Film Hasılat (Bin TL)	Toplam Hasılat (Bin TL)	Sinema Sektörüne Verilen Destek (Bin TL)
005	27	221	11 000(1)	27 000(1)	69 811	177 374	8 816
2010	65	252	21 706	41 064	186 997	380 202	27 234
2015	139	406	34 700	60 739	684 230	316 987	38 723
2016	135	358	31 102	58 216	690 733	339 858	44 606
2017	148	383	40 241	71 024	469 991	863 522	53 778
2018	180	437	44 616	70 408	544 504	896 570	58 808
2019	150	412	33 783	59 421	531 468	976 942	59 851
2020 (2)	50	150	13 829	17 032	233 106	292 480	68 088

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Sinema Genel Müdürlüğü
(1) Yaklaşık seyirci sayılarıdır.
(2) 2020 Ekim ayı itibarıyla verilmiştir.

Sahne sanatlarına yönelik destekler son yıllarda artarak devam etmektedir. Bu kapsamda, 2019-2020 sanat sezonunda 256 özel tiyatroya toplam 6,1 milyon TL destek verilmiştir. 2020-2021 sanat sezonunda Covid-19 pandemisi göz önünde bulundurularak destekler bir sanat sezonundaki en yüksek rakama ulaşarak toplam 12 milyon TL olmuştur. Bu kapsamda 328 özel tiyatroya destek sağlanmıştır. Bu noktada dikkat çeken diğer bir husus, yeni girişimlerin projelerine öncelik verilmesi ve desteklerin İstanbul ve diğer büyükşehirlerle sınırlı kalmayıp küçük kentlere doğru yaygınlaşmasıdır. Tiyatro sayısı ve verilen desteklerin artışına paralel olarak pandemi öncesi koşullarda seyirci sayılarında da artış gözlenmektedir. Tiyatro salon sayısı 2018-2019 sezonunda, bir önceki sezona göre yüzde 4,1 artarken, tiyatro salonu koltuk sayısı yüzde 12,8 artmıştır. Buna göre; 2018-2019 sezonunda tiyatro salon sayısı 766 olurken, tiyatro salonu koltuk sayısı 354.688 olmuş seyirci sayısı da yüzde 0,7 artarak yaklaşık 7,9 milyon kişiye ulaşmıştır.

5225 sayılı Kültür Yatırımları ve Girişimlerini Teşvik Kanunu kültür alanında kamu ve özel sektör arasında işbirliği adına önemli bir açılım sağlamış olmakla birlikte, bu alanda sponsorluk uygulaması henüz istenen seviyeye ulaşamamıştır. Kültürel faaliyetlerin ülkenin

bütününe yaygınlaştırılması amacıyla, belediyelerin mahalli nitelikteki kültürel faaliyetlerini artırmalarına ihtiyaç bulunmaktadır. Kültür alanında kamu ve özel sektör arasında işbirliğinin geliştirilmesi ve devletin kültür-sanat alanındaki destekleyici rolünün artırılması önem arz etmektedir.

b) Amaç

Kültürel zenginlik ve çeşitliliğin korunup geliştirilerek gelecek nesillere aktarılması, kültür ve sanat faaliyetlerinin yaygınlaştırılması, millî kültür ve ortak değerler etrafında toplumsal bütünlüğün ve dayanışmanın güçlendirilmesiyle kültürün kalkınmadaki çok boyutlu etkisinin artırılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Yurt içi ve yurt dışındaki kültür mirasımız, toplumun kültür, tarih ve estetik bilincini geliştirecek, kültür turizmine katkı sağlayacak ve afet riskini dikkate alacak şekilde korunacak, taşınmaz vakıf kültür varlıklarına vakfiye şartları doğrultusunda işlevsellik kazandırılacaktır. (Kalkınma Planı p.630)		
Tedbir 630.1. Üniversitelerde Ulusal Restorasyon Mükemmeliyet Merkezi kurulacaktır.	YÖK (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Üniversiteler	1. Pilot bir üniversitede Ulusal Restorasyon ve Mükemmeliyet Merkezi kurulumu için gerekli ön hazırlık çalışmaları yapılacaktır.
Tedbir 630.2. Yurt içi ve yurt dışında taşınmaz vakıf kültür varlıklarımızı korumaya yönelik restorasyon ve onarım faaliyetleri nitelik ve nicelik olarak geliştirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Bölge Kalkınma İdareleri, Kalkınma Ajansları, Üniversiteler	1. Üniversiteler ve ilgili kamu kurumlarının katılımıyla Ulusal Restorasyon İlke ve Standartları Konferansı düzenlenecektir. 2. Önceliklendirilmiş 200 vakıf eserinin restorasyonu uluslararası standartlara göre tamamlanacaktır.
Tedbir 630.3. Tarihi kent dokularına yönelik kentsel tasarımlar yapılacak, tarihi kent bölgeleri bu tasarımlara göre bütüncül anlayışla iyileştirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Bölge Kalkınma İdareleri, Üniversiteler, Kalkınma Ajansları, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Pilot olarak belirlenecek bir kentte kentsel tasarım projesi hazırlanacaktır. 2. Beş kentin koruma amaçlı imar planı hazırlanacaktır. 3. Kapadokya Alan Başkanlığı sınırlarında koruma amaçlı imar planı çalışmalarına başlanacaktır.
Tedbir 630.4. Yurt içi ve yurt dışındaki taşınmaz kültür mirasımızın korunmasına yönelik olarak yürütülen tespit ve envanter çalışmalarına devam edilecek ve elde edilen veriler dijital ortama aktarılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü, TİKA, Bölge Kalkınma İdareleri, Yunus Emre Enstitüsü	1.TUES'e veri girişi yüzde 75, MUES'e veri girişi yüzde 50 oranında tamamlanacaktır. 2. Bilhassa yurt dışında tehdit altındaki tarihi mirasımız için bu bölgelerde TİKA gibi hareket kabiliyeti yüksek kurumlar tarafından envanter çalışmalarına katkı sunulacaktır. 3. Kapadokya Alan Başkanlığı sınırları içindeki taşınmaz kültür varlıkları ile sit alanlarına ilişkin tespit ve tescil işlemleri tamamlanarak envanter çalışmaları dijital ortama aktarılacaktır. 4. Farklı kurumlarda oluşturulan kültür envanterlerinin tek bir veri tabanında birleştirilmesi çalışması tamamlanacaktır.

Tedbir 630.5. Çeşme, imaret, aşevi gibi taşınmaz vakıf kültür varlıklarına vakfiye şartları doğrultusunda işlevsellik kazandırılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Vakıflar Genel Müdürlüğü, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, İlgili STK'lar	1. Sosyal amaçlara özgülenmiş vakıf eserlerinin vakfiye esasları doğrultusunda yeniden işlevlendirilmesi sağlanacaktır. 2. Vakıflar Genel Müdürlüğünce vakıf eserlerinin vakfiye esaslarına uygun olarak kullanımının sağlanmasına yönelik denetimler artırılacaktır.
Tedbir 630.8. Çanakkale şehitlikleri ve savaş alanları ihya edilerek Tarihi Alan açık hava müzesine dönüştürülecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Çanakkale Savaşları ve Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı, Yerel Yönetimler, Üniversiteler	1. Bigalı Kalesi teşhir tanzimi ve çevre düzenlemesi tamamlanacaktır. 2. Seddülbahir Kalesi Restorasyonu yüzde 50 oranında tamamlanacaktır. 3. Ziyaretçi ve risk yönetimi ana planları hazırlanacaktır. 4. Koruma amaçlı imar planı çalışmaları tamamlanacaktır. 5. Yeni tespit edilen 1 adet şehitliğin ihyası sağlanacaktır. 6. Namazgâh Tabyası Duvarları Restorasyon uygulaması yapılacaktır. 7. Coğrafi Bilgi Sistemi Altyapısının kurulması ile Web ve Mobil Uygulama Yazılımı Kurulum ve Entegrasyon Projesi tamamlanacaktır.
Kültürel altyapı unsurlarının daha verimli ve etkili kullanılabilmesi için mimarisi, işletme ve yönetim modeli işlevsel hale getirilecek; farklı etkinliklere imkân veren esnek mekânsal tasarımlar geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.631)		
Tedbir 631.1. Kültür yapılarının şehir yaşamında üçüncü mekân olarak benimsenmesi için ulaşılabilir, yaygın ve cazip yapılar tasarlanacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Üniversiteler, STK'lar	1. Kültür yapılarında büyük ve merkezi yapılardan makul büyüklük ve muhtelif yerlere dağılmış esnek yapılara geçiş sağlanacaktır. 2. Kültür merkezi tasarım ve yapımına yönelik yerleşim yeri büyüklüğü, nüfus projeksiyonu, mevcut kültürel yapı envanteri gibi kriterler göz önüne alınarak konuya ilişkin standart belirleme çalışması yapılacaktır.
Kentsel tasarımların, imar planlarının, toplu konutlar ve kamu binalarının peyzaja, şehrin dokusuna, estetiğine ve kimliğine katkı sağlamasına özen gösterilecek ve kentsel dönüşüm uygulamalarının kültürel kimliğe ve yapıya uygunluğu gözetilecektir. (Kalkınma Planı p.632)		
Tedbir 632.1. Yerel yönetimler ve ilgili kamu kurumlarının, şehre kimlik katan önemli mekânlara ilişkin markalaştırma uygulamaları teşvik edilip yaygınlaştırılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Kamu Eliyle Yapılan Kültür Yatırımlarına Destek Projesi usul ve esasları gözden geçirilecek tedbir kapsamında destek sağlanması amacıyla çalışma yapılacaktır. 2. Şehir belleğinde yer etmiş yapı ve kültürel mekânların kayıt altına alınması, korunması ve tanıtımı sağlanacaktır.
Tedbir 632.2. Özel müzelerin kurulması teşvik edilerek, çağdaş müzecilik anlayışı içerisinde müzelerin nitelik ve niceliği artırılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Bakanlığa bağlı müzelerin nitelikleri geliştirilecek, tematik çeşitlilik sağlanacaktır.

Kültür ve sanata erişim ve katılım olanakları artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.633)		
Tedbir 633.1. Kültür ve sanatın bir yaşam alışkanlığı olarak gelişmesi için erken yaşlardan itibaren kültür ve sanat eğitimi verilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Üniversiteler	1. Kültür ve sanat alanına ilişkin seçmeli derslerin bu alanda teorik ve pratik bilgiyi kazandırması sağlanacaktır. 2. Tasarım-Beceri Atölyelerinde ve mesleki eğitimde bu alanların yeri artırılacaktır.
Tedbir 633.2. Okuma kültürünün oluşturulması ve yaygınlaştırılması amacıyla kütüphanecilik hizmetleri geliştirilecek, kütüphaneler bu alandaki yeni teknolojiler ve yönetim yaklaşımlarından da istifade edilerek mekânsal ve işlevsel olarak yeniden yapılandırılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler, STK'lar	1. 50 kütüphanenin mekânsal ve işlevsel olarak yeniden yapılandırılması sağlanacaktır. 2. 200 Z-kütüphane kurulacaktır. 3. 40 semt kütüphanesi kurulacaktır. 4. Beş yeni halk kütüphanesi hizmete açılacaktır. 5. Farklı kurumların uhdesinde bulunan kütüphaneler arasında entegrasyon sağlanmasına yönelik çalışmalara başlanacaktır.
Tedbir 633.3. Gezici kütüphane sayısı artırılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler, Üniversiteler, STK'lar	1. On gezici kütüphane hizmete alınacaktır.
Tedbir 633.4. Kültür ve sanat hizmetlerinin sunumunda mahalli idareler, özel sektör ve sivil toplumun rolü güçlendirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Kamu Eliyle Yapılan Kültür Yatırımlarına Destek Projesi kapsamında mevcut desteklerin artırılması ve çeşitlendirilmesi sağlanacaktır. 2. Kütüphanelerin yaygınlaşması konusunda yerel idarelerle işbirliği yapılacaktır.
Klasik Türk Sanatlarını yaygınlaştırmaya yönelik faaliyetler düzenlenecektir. (Kalkınma Planı p.634)		
Tedbir 634.1. Türk-İslam tarihinin farklı dönemlerine ait kültürel mirasımıza öncelik verilmek suretiyle, kültürel mirasımızın araştırılması, korunması, günümüz toplumuna ve gelecek kuşaklara aktarılması sağlanacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Devlet Arşivleri Başkanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, TİKA, Kalkınma Ajansları, Yerel Yönetimler, YÖK, Dokuz Eylül Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, Bitlis Eren Üniversitesi	1. Yaygın kültürel eğitim faaliyetleri kapsamında Türk süsleme sanatları ve geleneksel el sanatları kursları açılacaktır. 2. Yerel yönetimler ve STK'lar işbirliğinde düzenlenen Geleneksel El Sanatları Festivallerinin devam ettirilmesi sağlanacaktır. 3. Türk-İslam tarihinin farklı dönemlerini kültürel, sanatsal ve toplumsal açıdan araştıran arkeolojik kazı çalışmaları ve bilimsel araştırmalar yapılacaktır. 4. DEÜ tarafından Su Altı Kültürel Miras Araştırmaları Merkezi kurulacak veya mevcut araştırma merkezlerinden birinin bu amaçla faaliyet göstermesi sağlanacaktır. 5. Kosova, Makedonya ve Kıbrıs'ta bulunan vakıf eserlerinin tespiti ile ilgili envanter çalışmaları kapsamında arşiv belgelerinin tespit, tercüme ve transkript çalışmaları yapılacaktır. 6. İstanbul Üniversitesi OMAR'da sürdürülebilir bir kurumsal kapasite oluşturulmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır. 7. Bitlis Eren Üniversitesi tarafından El-Aman Han yeniden projelendirilerek sanatçı rezidansı ve Selçuklu-Osmanlı Araştırmaları Kütüphanesi olarak işlevlendirilecektir.

Türkçe'nin doğru ve yetkin bir şekilde kullanılması için örgün eğitim başta olmak üzere, her türlü medya, yasal düzenleme gibi araçlar etkin bir şekilde kullanılacaktır. (Kalkınma Planı p.635)		
Tedbir 635.1. Türkçe'nin zenginliğinin kayıt altına alınması için etimolojik sözlük tamamlanacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Türk Dil Kurumu, TÜBA, Üniversiteler, STK'lar	1. Tietze-Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügatinin genişletilmiş baskısı yapılacak ve dijital ortamda erişime açılacaktır. 2. Türk Dil Kurumu Etimolojik Sözlük çalışması belirlenen program dâhilinde L harfine kadar tamamlanacaktır. 3. Türkiye Türkçesi Ağız Atlası Projesi tamamlanacaktır.
Tedbir 635.2. Yurt dışında Türk dili ve kültürünün öğretimi ve tanıtımı faaliyetleri geliştirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Türk Dil Kurumu, Yunus Emre Enstitüsü, Üniversiteler	1. Tercihim Türkçe Projesinin uygulandığı ülkelerin ve okulların sayısı artırılacaktır. 2.Türkçenin dijital platformlarda öğretilmesi için Türkçe Öğretim Portalı geliştirilecek, çevrim içi Türkçe kursları düzenlenecektir. 3. Türk kültürünün yerinde tanınmasına imkân tanımak amacıyla tarih, edebiyat, müzik, sinema, arkeoloji, mutfak gibi farklı alanlarda yaz okulları düzenlenecektir. 4. Yabancılara Türkçe öğretimi yapacak insan kaynağını geliştirmek için Yabancılara Türkçe Öğretimi Sertifika Programı ve eğitici eğitimleri düzenlenecek; okuma ve dilbilgisi kitapları, sözlük gibi destekleyici yeni materyaller geliştirilecek; eğiticilere yönelik eğitim materyalleri geliştirilecektir. 5.Türkoloji Projesinin uygulandığı ülke ve üniversite sayısı artırılacak ve akademik materyallerle Türkoloji çalışmaları desteklenecektir.
Tedbir 635.3. Her türlü basın, yayın ve medya ortamında Türkçe'nin güzel kullanılması özendirilecek, mesajını dille ileten tüm sanat eserlerinde kelime zenginliği teşvik edilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Türk Dil Kurumu, Üniversiteler, STK'lar	1. Edebiyat Eserlerini Destek Projesi kapsamında verilecek desteklerin kelime zenginliğini gözetmesi sağlanacaktır. 2. Türk Dil Kurumunun Türkçenin güzel ve zengin kullanıldığı sanat eserlerine yönelik ödül ve teşvik mekanizmaları geliştirmesi sağlanacaktır.

Tedbir 635.4. Türk kültür ve medeniyetine dair referans niteliğindeki metinler belirli bir program dâhilinde akademik niteliği haiz üniversiteler, yayınevleri ve ilgili kamu kurumlarınca yayınlanacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Türk Tarih Kurumu, Türk Dil Kurumu, TÜBA, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, Yayıncılıkla İlgili Meslek Birlikleri	1. Yazma eserlerinin muhtevaları Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı öncülüğünde ilgili kamu kurumları, akademi ve akademik niteliği haiz yayınevleri işbirliğiyle araştırılacak ve yayımlanacaktır. 2. Yazma eserlerden 10 temel Türk-İslam klasiğinin tıpkıbasımı, transkripsiyonu, başka dillerde olanlarının tercümesi yapılacak ve muhtevasına ilişkin araştırmalar yürütülecektir. 3. Türk Tarih Kurumunca 40 tıpkıbasım, 20 yeni yayın ve 3 süreli yayın yapılacak, Yusuf Akyurt Koleksiyonunun Yayına Hazırlanması Projesinin sonuçları yayınlanacaktır.
Fikri emek sonucu oluşan ürünlerin öneminin ve değerinin toplumun tüm kesimlerine benimsetilmesi sağlanacak ve fikri haklara konu ürün ve eserlere ilişkin bilgi ve veri altyapısı güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.636)		
Tedbir 636.1. Fikri haklara yönelik tanıtım, farkındalık ve bilgilendirme faaliyetleri yapılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Üniversiteler, Meslek Birlikleri	1. Fikri haklar konusunda farklı hedef gruplar gözetilerek çeşitli türde faaliyetler yapılması sağlanacak veya teşvik edilecektir. 2. Üniversite öğrencileri ile meslek birliği üyeleri, sanatçılar buluşturularak telif haklarının önemi anlatılarak farkındalık yaratılacaktır. 3. İlgili kesimlerin eğitim ihtiyaçları ve talepleri tespit edilecek ve bu çerçevede 2021 yılı eğitim programı oluşturularak yıl boyunca yüz yüze veya çevrimiçi eğitimler düzenlenecektir.
Tedbir 636.2. Kültür istatistikleri uluslararası standartlara uygun bir şekilde geliştirilecek ve tek bir veri tabanında toplanacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TÜİK	1. Kültür İstatistikleri Geliştirme Projesi tamamlanacaktır. 2. Kültüre Katılım Araştırmasının hazırlık çalışmaları yapılacaktır.
Kültür endüstrileri ve kültürel girişimlere yönelik mevcut desteklerin etki analizi yapılacak; kapsayıcı, objektif ve kolay erişilebilir destek mekanizmaları geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.637)		
Tedbir 637.1. Kültürel ürünlerin üretim, gösterim ve dağıtımında tekelleşmeyi önleyici tedbirler alınacak, kültürümüze özgü ürünlere yönelik markalaşma, pazarlama ve finansman kolaylığı stratejileri geliştirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Rekabet Kurumu, Üniversiteler, Meslek Birlikleri	1. Rekabet Kurumuyla işbirliği yapılarak sponsorluk, teşvik ve vergiyle ilgili iyileştirme çalışmaları yapılacaktır. 2. Kültür endüstrileri ve kültürel girişimlere yönelik mevcut desteklerin etki analizi yapılacaktır.

Tedbir 637.2. Kültür endüstrilerine sağlanan destekler, bilhassa eğitim, sertifikasyon ve Ar-Ge faaliyetleri artırılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Mesleki Yeterlilik Kurumu, Üniversiteler	1. İlgili alana yönelik formel eğitim almaksızın sektöre katılan işgücünün sertifikalandırılmasına yönelik düzenlemeler yapılacak ve mesleki yeterlilik belgesi mekanizmaları geliştirilecektir. 2. Sanat ve tasarım parkları ile kuluçka merkezlerinin kurulumu için çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 637.4. Kültür endüstrilerine ilişkin mevcut kayıt, veri ve ulusal istatistikler çeşitlendirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), TÜİK	1. Kültür ekonomisine ilişkin sektörel bazda temel göstergelerin ve kültüre katılım istatistiklerinin yayımlanması sağlanacaktır.
Kültür endüstrilerine verilecek desteklerde tarihi, milli ve kültürel değerlerimizi tanıtıcı, toplumsal birlik ve aidiyet hislerini güçlendirici alanlara öncelik verilecek, klasik sanatlarımıza pozitif ayrımcılık yapılacaktır. (Kalkınma Planı p.638)		
Tedbir 638.1. Klasik ve çağdaş Türk sanatını temsil eden alanlarda nitelikli etkinlik ve sergilerin kamu ve özel sektör tarafından profesyonelce organize edilip dünyanın önemli şehirlerinde sıklıkla uygulanması sağlanacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, STK'lar	1. Anadolu Renkleri, Senfonik Saz Eserleri gibi nitelikli projelerin yıl boyunca yurt dışında sahnelenmesi sağlanacaktır.
Tedbir 638.2 Sahne sanatlarında yerli oyun sayısının nitelik ve niceliğinin artırılması sağlanacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü	1.Devlet Tiyatroları tarafından uygulanan Yerli Telif Eserlerin Desteklenmesi Projesinin esas ve usulleri gözden geçirilerek yeniden ele alınacaktır.
Türk sinemasının dünyada tanınan bir marka haline gelmesi için sinema endüstrisinin gelişimi sağlanarak uluslararası rekabet gücü artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.639)		
Tedbir 639.1. Ulusal Sinema Müzesi ve Arşivi kurulacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Üniversiteler, STK'lar	1. Ulusal Sinema Arşivinin kurulması çalışmalarına başlanacaktır.
Tedbir 639.2. Ülkemizi önemli bir film çekim merkezi haline getirmek üzere ülkemizde çekimi yapılacak yabancı yapımlar desteklenecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı	1. 5224 sayılı Sinema Filmlerinin Değerlendirilmesi ve Sınıflandırılması ile Desteklenmesi Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun kapsamında ülkemizde çekimi yapılacak yabancı yapımlar desteklenecektir.
Tedbir 639.3. Sinema yapım, dağıtım ve gösterim faaliyetlerinde tekelleşmenin önüne geçmeye yönelik düzenlemeler yapılacak, kültür merkezi ve benzeri yapıların sinema statüsüyle kullanımının teşviki sağlanacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Yerel Yönetimler, Üniversiteler, STK'lar	1. Sponsorluk, teşvik, vergi ile ilgili yasal düzenlemelere yönelik çalışmalar yapılacaktır.

Kültür sanat kurumlarının daha etkin yönetimi ve uzmanlık alanlarının genişletilmesi için nitelikli kültür-sanat profesyonelleri yetiştirilecek, yükseköğretimde kültür yönetimi bölümleri yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.641)		
Tedbir 641.1. Kültür yönetimi bölümlerinin akademide yaygınlaştırılması ve mevcuttakilerin verimliliğinin artırılması sağlanacaktır.	YÖK (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Üniversiteler	1. Yükseköğretim kurumlarındaki kültür ve sanat yönetimiyle ilgili bölümlerin sayısı artırılacaktır.
Nitelikli din hizmetleri ile toplumun birlik, beraberlik, barış ve huzuruna katkı sağlanacak ve yaygın din eğitimi toplumun tüm kesimlerine ulaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.642)		
Tedbir 642.1. Toplumsal problemlere yönelik dini içerikli yayınlar toplumun daha geniş kesimine ulaştırılacaktır.	Diyanet İşleri Başkanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, TRT	1. Toplumsal problemlerin çözümüne yönelik dinî içerikli bilgilerin toplumun geniş kesimlerine ulaştırılması için görsel ve basılı yayınların sayısı ve çeşitliliği artırılacaktır.
Tedbir 642.2. Manevi destek hizmeti ile ulaşılan kişi sayısı artırılacaktır.	Diyanet İşleri Başkanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	1. Aile ve dinî rehberlik vaizliği, gençlik koordinatörü ve manevi danışmanlık görev tanımı çalışması yapılacaktır. 2. Göç hizmetleri merkezinde KAGEM ve SDEM ile işbirliği içerisinde kadın, genç ve çocuklara yönelik manevi destek bürosu kurularak, eğitim faaliyetleri ve sosyal etkinlikler düzenlenecektir.
Kültürümüz yurt dışında tanıtılacak, kültürel diplomasi faaliyetleri geliştirilecek, kamu ve sivil toplum kuruluşlarınca yürütülen kültürel diplomasi nitelikli faaliyetler arasında eşgüdüm sağlanacak ve uluslararası ilişkilerde kültürün yapıcı rolünden istifade edilecektir. (Kalkınma Planı p.643)		
Tedbir 643.1. Yurt dışında kültürel diplomasi alanında faaliyet gösteren kuruluşlara verilen destekler artırılacak ve bu kuruluşların idari kapasiteleri geliştirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Yunus Emre Enstitüsü, TİKA	1.Toronto, Adis Ababa, Taşkent, Cakarta ve Muskat öncelikli olmak üzere beş yeni Yunus Emre Kültür Merkezi açılacaktır. 2. Yunus Emre Enstitüsü Kültürel Diplomasi Akademisinde enstitü personeline ve bu alanda eğitim almak veya çalışmak isteyenlere yönelik eğitim programları düzenlenecektir.

Tedbir 643.2. Dünya kamuoyunda olumlu bir Türkiye algısı oluşmasına yönelik kültürel faaliyetler gerçekleştirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü, TRT, Yunus Emre Enstitüsü	1. YETKM'ler aracılığıyla her yıl dünyanın farklı ülkelerinde en az 1.000 kültürel faaliyet icra edilecektir. 2. Yurt dışında Türk veya yabancı diğer kurum ve kuruluşlar tarafından yürütülen ve ülkemizin tanıtılmasına katkı verme potansiyeline sahip kültür-sanat faaliyetleri desteklenecek ve bu tür faaliyetlere katılım sağlanacaktır. 3. Yurt dışındaki çeşitli sanat ve edebiyat festivallerine katılım için ilgili özel sektör kuruluşları ve meslek örgütleriyle işbirliği yapılacaktır. 4. Eserleri kendi ana dili dışındaki dillerde yayımlanan yabancı yazarların ülkemizde ağırlanarak ülkemiz kültürünün yurt dışında tanıtılması ve dünya kamuoyunda olumlu bir Türkiye algısı oluşturulması için Misafir Yazar Burs Programı hayata geçirilecektir. 5. Dış politika öncelikleri doğrultusunda diğer ülkelerle kültür yılları ve kültür günleri programları düzenlenecek, Kültür ve Turizm Bakanlığı birimleri, diğer kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşlarınca yürütülen kültürel diplomasi nitelikli faaliyetler arasında eşgüdüm sağlanacaktır.
Kitap ve süreli yayın yayımcılığı alanlarının geliştirilmesine yönelik faaliyetler desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.644)		
Tedbir 644.1. Elektronik yayınlar da dâhil olmak üzere yayıncılık faaliyetlerinin geliştirilmesine yönelik Ar-Ge çalışmaları desteklenecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı	1. Yayıncılık sektöründeki yenilikçi iş modelleri ve teknoloji temelli Ar-Ge faaliyetlerinin desteklenmesi için Ar-Ge, İnovasyon ve Girişimcilik Ödülleri Programı hayata geçirilecektir.
Tedbir 644.2. Nitelikli kültürel yayınlara daha fazla sayıda okurun ulaşımını temin etmek üzere e-kitap formatında daha fazla sayıda eserin kamu yayını olması sağlanacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S)	1.Türk Klasik Eserlerinin Dijital Ortama Aktarılması Projesi kapsamında Kültür ve Turizm Bakanlığı internet sitesindeki e-kitap sayısı 200'e çıkarılacak ve e-kitaplar daha fonksiyonel ve kullanıcı dostu hale getirilecektir. 2. e-kitap.gov.tr elektronik yayın platformu için farklı türlerde (e-kitap, a-kitap, sesli kitap vb.) geniş bir elektronik yayım içeriği oluşturulması ve içeriğin zenginleştirilmesi için gerekli çalışmalar gerçekleştirilecektir.

Tedbir 644.3. Yurt dışına telif satışını artırmak ve Türk edebiyatının dünya çapındaki tanınırlığının artırılması için gerekli olan tanıtım çalışmaları gerçekleştirilecek ve mevcut destek programlarının içeriği geliştirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S)	1. Bologna ve Frankfurt gibi önemli kitap fuarlarına mümkün olan en fazla sayıda yayıncı davet edilerek ve özel görüşme alanları tasarlanarak telif satışına destek olunacak, uluslararası kitap fuarları ile benzeri uluslararası mecralarda gerçekleştirilen fiziksel veya sanal tanıtım ekinliklerine katılım sağlanacak ve tanıtıcı yayımların basımı gerçekleştirilecektir. 2. Belirlenen kitap fuarlarına yabancı yayınevleri davet edilerek yerli yayınevleri ile telif görüşmelerinin yapılması sağlanacaktır. 3. TEDA Projesinin mali ve idari altyapısını güçlendirmek üzere yönetmelik çalışması yapılacaktır. 4. Türk edebiyatının dünya dillerine daha nitelikli çevirilerle ulaştırılmasının özendirilmesi, edebi çevirmenliğin teşvik edilmesi ve yaptıkları çevirilerle kültür ve sanatımızın yurtdışında tanıtılmasına katkıda bulunan çevirmenlerin taltif edilmesi amacıyla Edebi Çeviri Ödülleri Programı hayata geçirilecek, nitelikli edebi çevirmenlerin sayısını arttırmak üzere Uluslararası Edebi Çeviri Atölyeleri Programı ve Çevirmen Eşleştirme Programı hayata geçirilecektir. 5.Türk kültür, sanat ve edebiyat kitaplarının yurt dışında gerçekleştirilecek çeşitli etkinliklerle tanıtılması için Eser Tanıtım Desteği Programı hayata geçirilecektir.
Tedbir 644.4. Edebi üretimi teşvik etmek ve yayımlanma imkânı bulamamış nitelikli edebi üretimlerin okura ulaştırılmasını sağlamak üzere uygulanan ilk eser desteği geliştirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S)	1. İlk eser desteğinin idari ve mali alt yapısını güçlendirmek üzere Edebiyat Eserlerinin Desteklenmesi Hakkında Yönetmelikte değişiklik yapılacaktır. 2.Türkçe olarak ilk defa yayımlanacak yabancı dildeki eserlerin çevrilmesi karşılığında yayınevleri üzerinden edebi çevirmenlere destek vermek amacıyla Çevirmen Destek Programı hayata geçirilecektir.
Tedbir 644.5. Türk edebiyatı ve yayıncılığının yurt dışında tanıtımına yönelik faaliyetlerin ve bu faaliyetlerde kullanılan bilgilendirici içeriklerin çevrimiçi ortamlarda da yer alması sağlanacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S)	1. readturkey.gov.tr Türk Edebiyatı ve Yayımcılığı Uluslararası Tanıtım Portalı'nın içeriği zenginleştirilecek ve yeni veri girişleri meslek birlikleri işbirliği ile sistemli hale getirilecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2019	2020(1)	2021(2)
Yıl İçerisinde Restorasyonu/Konservasyonu Tamamlanan Taşınır Kültür Varlığı Sayısı (Kümülatif)	Bin	17,5	26,5	39
Gezici Kütüphane Sayısı (Kümülatif)	Adet	53	57	62
Desteklenen Sinema Projesi Sayısı	Adet	195	390	585

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2.3.10. Spor

a) Mevcut Durum

Türkiye'de lisanslı sporcu, spor kulübü ve antrenör sayılarındaki artış eğilimi devam etmektedir. Eylül 2018'de 8,3 milyon olan lisanslı sporcu sayısı Eylül 2020 itibarıyla 8,6 milyona, 15.620 olan spor kulübü sayısı 18.552'ye, 233.368 olan antrenör sayısı ise 246.774'e yükselmiştir.

Covid-19 pandemisi kapsamında dünyadaki spor federasyonlarının sportif faaliyetler ve spor organizasyonlarına yönelik aldığı tedbirler, ülkemizde de ilgili federasyonlar tarafından hızla alınmıştır. İlk etapta tüm spor organizasyonları seyircisiz oynanmış devamında ise başta amatör ve profesyonel tüm futbol, voleybol, basketbol ve hentbol ligleri olmak üzere yurt içindeki birçok branştaki spor organizasyonları belirli süreliğine ertelenmiştir. Salgın nedeniyle kapatılan il spor merkezleri ve il engelli spor merkezleri normalleşme süreci kapsamında Sağlık Bakanlığı'nın belirlemiş olduğu tedbirler kapsamında faaliyete açılmıştır. Spor salonları ve antrenman alanları ile tesislerde bulunan tüm alanların mevcut fiziki durumları gözönünde bulundurularak sporcu sağlığı başta olmak üzere tesislerde görevli tüm personele yönelik tedbirler Sağlık Bakanlığınca güncellenen Salgın Yönetimi ve Çalışma Rehberine, 30. madde olarak eklenen Spor Salonları ve Spor Merkezlerinde Alınması Gereken Önlemler başlığı altında uygulamaya konulmuştur.

Engellilerin spora katılımını artırmak amacıyla hayata geçirilen özel projeler kapsamında engelli otobüslerinin teminine; engelli sporcularla çalışabilmek için antrenörlerin formasyon eğitiminden geçirilmesine ve engellilere yönelik yaz spor okullarının açılmasına devam edilmiştir.

Spor tesislerinin bölgeler ve branşlar bazında dengeli dağılımlarının sağlanması ve tesislerin etkin kullanılması amacıyla spor tesisleri envanter programı aracılığıyla kamuya ait spor tesislerinin envanteri çıkarılmıştır. Söz konusu envanterin internet ortamında tüm vatandaşların erişimine açılması çalışmaları devam etmektedir.

Pilot uygulaması tamamlanan Türkiye Sportif Yetenek Taraması ve Spora Yönlendirme Projesi kapsamında, şu ana kadar yaklaşık 1 milyon 200 bin öğrenciye tarama testleri

gerçekleştirilmiş olup Covid-19 tedbirleri kapsamında yetenek taramasına yönelik tüm faaliyetler Eylül ayına kadar durdurulmuştur. Yetenek tarama testlerinin tekrar başlatılması amacıyla hazırlıklar tamamlanmış olup her yıl 15 bin 3. sınıf öğrencisine tarama testleri uygulamasına devam edilecektir. Birinci taraması gerçekleştirilen öğrencilere yönelik Spor Eğitimi ve Gelişimi Modül programları uygulanarak program kapsamında beceri koordinasyon, eğitsel oyunlar ve temel kuvvet eğitimlerine yönelik çalışmalara yer verilmiştir.

Spor eğitiminin iyileştirilmesi, sporda etik kurallara uyumun artırılması, sporcu sağlığına yönelik hizmetlerin geliştirilmesinde kritik önem arz eden spor hekimi yetiştirilmesinin sağlanması, ithal ikamesine yönelik sportif mal ve hizmet üretiminde marka ve kalite konularında Ar-Ge çalışmalarına ağırlık verilmesi, başarılı sporcuların yetiştirilmesi ve sporun bir yaşam tarzı olarak benimsetilerek geniş kitlelere yaygınlaştırılması ihtiyacı devam etmektedir. Mahalli idarelerin spor alanındaki etkinliklerinin artırılması, spor kulüpleri ve federasyonlarının kapasitesinin güçlendirilmesi ve spor turizmi başta olmak üzere dünya spor ekonomisindeki pazar payının artırılması önem arz etmektedir.

b) Amaç

Sporun bir yaşam alışkanlığı haline geldiği, talep eden herkesin spor faaliyetlerine eriştiği, uluslararası şampiyonalarda başarı elde eden, prestijli spor organizasyonlarına ev sahipliği yapan ve böylelikle sporun her dalında dünya çapında rekabet edebilen bir seviyeye ulaşmak temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Erken yaşlardan itibaren spor eğitimi verilecek; örgün eğitimde beden eğitimi ve spor derslerinin niteliği artırılacak; mahallinde spor imkânları geliştirilerek her yaştan vatandaşların sportif faaliyetlere düzenli katılımı teşvik edilecektir. (Kalkınma Planı p.646)		
Tedbir 646.1. Halkın spora olan ilgisini artıracak proje ve kampanyalar geliştirilecek, spor tesislerine erişim imkânları iyileştirilecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), RTÜK, TRT, Yerel Yönetimler, Üniversiteler, Spor Federasyonları	1. Ülke genelinde sportif faaliyet ve organizasyonların düzenlenmesinde spor federasyonlarının kurumsal kapasiteleri güçlendirilecektir. 2. Medyada, spor yapmayı teşvik edici ve farklı spor branşlarını tanıtıcı programlara yer verilecektir. 3. Sporun Ustaları Gençlerle Buluşuyor projesi kapsamında gençlerin aktif futbol hayatına nokta koyan efsane futbolcularla bir araya gelerek onların tecrübelerinden istifade etmeleri sağlanacaktır.
Tedbir 646.5. Okul ve mahalle spor kulüplerinin dijital ortamda da entegrasyonu ile bu kulüplerin izleme ve değerlendirme işlemi kolaylaştırılacak ve performans göstergelerinin doğrulanabilir olması sağlanacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Spor Federasyonları	1. Spor kulüpleri ile ilgili iş ve işlemlerin elektronik ortamda kayıt altına alındığı Spor Bilgi Sistemi kapsamında yer alan performans göstergelerinin takibi için yeni bir planlama yapılacaktır. 2. Spor kulüplerinin performans göstergeleri takip edilecektir. 3. Okul Spor Faaliyetlerine ülke genelindeki yaygın ve örgün eğitim ve öğretim kurumlarının katılımı artırılacaktır.

İlköğretim çağındaki öğrencilere yönelik yetenek taraması ile öğrenciler, sportif anlamda başarılı olabileceği branşlara yönlendirilecek, elit sporcu yetiştirilmesi sağlanacak ve yaşam boyu aktif spor katılımını teşvik edecek branş yönlendirmesi yapılacaktır. (Kalkınma Planı p.647)		
Tedbir 647.1. Elit kategorisinde yer alma potansiyeli taşıyan sporcuları seçme, yönlendirme ve normlandırma sistemleri geliştirilecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Üniversiteler, Spor Federasyonları	1. Spor alanında yetenekli bireylerin erken yaşta tespit edilebilmesi ve gerekli yönlendirmenin yapılabilmesi amacıyla hayata geçirilen Türkiye Sportif Yetenek Taraması ve Spora Yönlendirme Projesinin uygulanmasına devam edilecektir.
Tedbir 647.2. Ülke genelinde uygulanacak standart yetenek tarama modeli oluşturulacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Üniversiteler, Spor Federasyonları	1. Türkiye Sportif Yetenek Taraması ve Spora Yönlendirme Faaliyetlerine ilişkin mevzuat çalışmaları yapılacaktır.
Coğrafi konum, iklim ve demografik yapıyı dikkate alan ulusal düzeyde spor tesislerinin yapımı ve etkin kullanılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.648)		
Tedbir 648.1 Tesislerin yapımı ve özellikle etkin işletimine dair modeller geliştirilecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Avrupa Birliği Başkanlığı, Yerel Yönetimler	1. FRIT II kapsamında Avrupa Birliği ile sağlanan işbirliği sonucunda hazırlanan Savunmasız Gençlerin Daha İyi ve Kapsayıcı Gençlik ve Spor Altyapısı ile Güçlendirilmesi Projesi yürütülecektir.
Uluslararası düzeyde rekabet gücüne sahip yüksek katma değerli spor ürünleri geliştirmeye yönelik çalışmalar başlatılarak ülkemizin dünya spor endüstrisinden aldığı pay artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.649)		
Tedbir 649.3. Spor sektöründe mal ve hizmet üretiminde uluslararası kriterlere uygun rekabet şartlarını yerine getirecek marka ve kalite konusunda Ar-Ge çalışmaları gerçekleştirilecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. İthal Spor Malzemelerinin Yerlileştirilmesine ilişkin çalışmalar gerçekleştirilecektir.
Spor turizminin uzun vadeli ve sağlıklı gelişmesini sağlamak üzere bölge potansiyelini ve rekabet gücü yüksek spor branşlarını dikkate alan Türkiye Spor Turizmi Stratejisi hazırlanarak ülkemizin dünya spor turizm pazarından alacağı pay artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.651)		
Tedbir 651.1. Spor turizmine elverişli bölgelerin ve alanların tespiti ve değerlendirilmesi için kapsamlı bir envanter analiz çalışması hazırlanarak spor turizmi yol haritası oluşturulacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Yerel Yönetimler, Spor Federasyonları	1. Türkiye Spor Turizmi Envanteri çıkarılacaktır. 2. Türkiye Spor Turizmi Strateji Belgesi hazırlık çalışmalarına devam edilecektir.

Sporun bir iş kolu ve meslek haline getirilerek kayıt dışı istihdamın önlenmesi amacıyla spor sektöründe mesleki yeterlilikler ve alt meslek tanımları belirlenecek, sporun birincil iş kolu rolü güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.652)		
Tedbir 652.4. Antrenörlüğe ilişkin eğitimler mevzuat, yöntemler, eğitim sonrası sınav ve değerlendirme süreçleri yeniden düzenlenecek ve antrenörlüğün niteliği artırılacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Üniversiteler, Spor Federasyonları	1. Antrenör eğitiminde temel eğitim dersleri uzaktan eğitim modeliyle verilecektir. 2. Ulusal ve uluslararası müsabakalara katılan sporcularımızın müsabaka öncesi ve sonrasında olabilecek spor sakatlıklarını asgariye indirmek, il spor merkezleri, özel spor salonları ile spor kulüplerinde görev yapmak üzere spor masörü yetiştirme kursları düzenlenecektir. 3. Sporcuların performans ve biyomotor yetilerinin geliştirilmesi ve takip edilmesi konusunda görev alacak kondisyonerlerin yetiştirilmesi amacıyla spor kondisyoneri yetiştirme kursları düzenlenecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	**Birim**		**2019**	**2020(1)**	**2021(2)**
Tesislerden Yararlanan Kişi Sayısı	Milyon Kişi		8,5	10,0	13,6
Sportif yetenek taramasından geçirilen öğrenci/genç sayısı	Milyon Kişi		0,8	0,3	1,3
Uluslararası müsabakalarda kazanılan madalya sayısı (3)	Adet		8 808	935	10 688

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program
(3) Bu gösterge aynı zamanda Merkezi Yönetim Bütçesinde yer alan Sporun Geliştirilmesi ve Desteklenmesi Programının performans göstergelerinden biridir.

2.3.11. Nüfus ve Yaşlanma

a) Mevcut Durum

Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi verilerine göre Türkiye nüfusu 2019 yılı sonunda 83.155 bine ulaşmıştır. 2010 yılından sonra kadın başına 2,1 çocuk olan yenileme seviyesi civarında durağanlaşan toplam doğurganlık hızı, 2018 yılında 2'ye, 2019 yılında ise 1,88'e gerilemiştir. Doğurganlık hızındaki aşağı yönlü hareketin temel nedenleri şehirleşme, geniş aile yapısının azalması, ortalama evlenme yaşının yükselmesi, kadınların işgücüne katılım oranının artmasıdır. Nitekim eğitim ve gelir seviyesinin yüksek olduğu toplum kesimlerinde toplam doğurganlık hızı genel düzeyden daha düşük gerçekleşmektedir.

Ülkemizin mevcut dinamik nüfus yapısının korunması amacıyla Onuncu Kalkınma Planından itibaren doğurganlık yanlısı nüfus politikaları benimsenmiş, aile ve iş yaşamının uyumlaştırılmasına yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Söz konusu politikaların etkinliğinin artırılması için yapılan düzenlemelerin gözden geçirilmesi ve etki değerlendirmesi yapılarak gerekli değişiklikler veya ilave tedbirlerin hayata geçirilmesi çalışmaları devam etmektedir.

Bu kapsamda, nüfus alanında kanıta dayalı politika yapma sürecine katkı vermek amacıyla 2018-2020 döneminde 2018 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması yürütülerek, geçici koruma altındaki Suriyeli göçmen haneler de dahil olmak üzere, ülkemizdeki hanelere dair geniş kapsamlı nüfus verileri ile anne, çocuk ve üreme sağlığı verileri politika yapıcılar ile araştırmacıların kullanımına sunulmuştur.

TABLO II: 72- Demografik Göstergeler

Gösterge	2011	2017	2018	2019
Toplam Doğurganlık Hızı (Kadın Başına)	2,05	2,08	2,00	1,88
Doğuşta Beklenen Yaşam Süresi (Yıl) (1)	76,6	78,3	78,3	78,6
Erkek	74,4	75,6	75,6	75,9
Kadın	78,9	81,0	81,0	81,3
Nüfus Artış Hızı (Binde)	13,5	12,4	14,7	13,9
Nüfus (Bin)	74 724	80 811	82 004	83 155
0-14 Yaş	18 886	19 034	19 184	19 212
15-64 Yaş	50 347	54 882	55 634	56 392
65+ Yaş	5 491	6 895	7 186	7 551

Kaynak: TÜİK Nüfus Projeksiyonları ve ADNKS verileridir.
(1) 2017 ve 2018 yılları verileri 2016-2018 dönemine, 2019 yılı verisi 2017-2019 dönemine aittir.

Doğuşta beklenen hayat süresinin uzaması ve toplam doğurganlık hızının düşmesi sonucunda yaşlı nüfusun toplam nüfus içerisindeki payı artmaktadır. 2019 yılı sonu itibarıyla yaşlı nüfus (65+ yaş) yaklaşık 7,6 milyon kişi olup bu nüfusun toplam nüfus içindeki payı yüzde 9,1'e ulaşmıştır. TÜİK tarafından nüfus tahminlerine göre yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki payının, 2023 yılında yüzde 10,2'ye, 2040 yılında yüzde 16,3'e, 2060 yılında ise yüzde 22,6'ya ulaşacağı tahmin edilmektedir. 2019 yılında yüzde 67,8 olan çalışma çağı nüfusunun (15-64 yaş) toplam nüfus içindeki payı 2060 yılında yüzde 60'a gerileyecektir. Bununla birlikte özellikle uzun süreli bakım hizmetine ihtiyaç duyan ileri yaşlardaki yaşlı nüfus da hızla artmaktadır. 2018 yılında 1,5 milyon kişiyle toplam nüfus içindeki payı yüzde 1,81 olan ileri yaşlardaki (80+ yaş) nüfusun payının 2023 yılında yüzde 1,9'a, 2060 yılında ise yüzde 7,1'e ulaşacağı öngörülmektedir. Bu demografik dönüşümün, çalışan nüfusun bakmakla yükümlü olduğu yaşlı nüfusu ve yaşlanan nüfusun ihtiyaçlarını artırması beklenmektedir.

Yaşlanan nüfusa yönelik sağlık, bakım ve sosyal güvenlik alanlarında etkin politikaların hayata geçirilmesine, hukuki ve kurumsal altyapının güçlendirilmesine, yaşlılık alanında araştırmaların ve veri kaynaklarının geliştirilmesine yönelik çalışmalar devam etmektedir.

b) Amaç

Genç ve dinamik nüfus yapısının korunması; yaşlıların yaşam kalitesinin yükseltilmesi için ekonomik ve sosyal hayata etkin bir şekilde katılabilmesi, aktif ve bağımsız olarak hayatlarını sürdürebilmesi, yüksek kalitede uzun süreli bakım, sağlık ve diğer hizmetlerden yararlanabilmesi ve aktif yaşlanma ortamlarının oluşturulması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Sahip olduğumuz demografik fırsat penceresinden azami derecede faydalanılması için genç ve dinamik nüfus yapısı korunacaktır. (Kalkınma Planı p.654)		
Tedbir 654.1. Doğurganlık hızının yenileme seviyesinin üzerinde tutulması için geçmiş dönemde gerçekleştirilen iş ve aile yaşamını uyumlaştırıcı politikaların etki değerlendirmesi yapılarak gerekli değişiklikler veya ilave tedbirler hayata geçirilecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Sağlık Bakanlığı, Üniversiteler	1. İş ve aile yaşamı uyumu konusunda değerlendirme çalışması yapılacaktır.
Uzun süreli bakıma gereksinim duyan yaşlılar için hizmetler çeşitlendirilecek ve yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.655)		
Tedbir 655.2. Farklı kurumlar tarafından sunulan uzun süreli evde bakım hizmetlerinde bütünlük ve kurumlar arası eşgüdüm sağlanacak, yerel yönetimlerin hizmet sunumunda daha fazla rol almasına imkân verecek düzenlemeler yapılacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Belediyeler	1. Kurumlar arası eşgüdüm sağlanması için hazırlanacak olan düzenlemelere dair tüm tarafların katıldığı bir çalıştay düzenlenecek ve sonuç raporu hazırlanacaktır.
Tedbir 655.3. Evde ve kurumsal yaşlı bakım hizmetlerinde çalışacak işgücünün nitelik ve niceliği artırılacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, YÖK, Üniversiteler	1. İl Müdürlükleri tarafından yaşlı bakım hizmeti veren personele yönelik hizmet içi eğitim ve farkındalık programları düzenlenecek; çevrimiçi eğitimler ile düzenli bilgilendirme yapılacaktır.
Yaşlılar için sağlık hizmetlerinin sunumu etkinleştirilecektir. (Kalkınma Planı p.656)		
Tedbir 656.2. Alzheimer-demans hastalığı ile mücadele sağlık, bakım, Ar-Ge gibi konunun tüm yönlerini içeren bir yaklaşımla yürütülecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Üniversiteler	1. Ülkemizi temsil edecek büyüklükte bir örneklem seçilerek 65 yaş üzeri bireylerin genel sağlık durumları ve aldıkları tedaviler incelenecek, mental durum (demans ve depresyon taraması) değerlendirmesi yapılacak, günlük yaşam aktivitelerini gerçekleştirme durumları belirlenecek ve elde edilen bulgular raporlanacaktır.
Tedbir 656.3. Yaşlıların karşılaşabileceği düşme ve kazaların asgari düzeye indirilmesi için konut içi ve çevreye yönelik düzenlemeler yapılacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Belediyeler	1. Temel gereklilikler ve değerlendirme yöntemlerinin standardı çalışması kapsamında ilgili kurumlarla toplantılar gerçekleştirilecektir. 2. Yeni inşa edilecek binalarda zemin kaplama malzeme seçiminin ve yaya yürüme yüzeylerinin uygunluğunun sağlanması için Çevre ve Şehircilik Bakanlığıyla mevcut çalışmalara yönelik işbirliği çalışmaları sürdürülecektir.

Yaşlı nüfusun ekonomik ve sosyal hayata katılımı artırılarak aktif yaşlanma imkânları geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.657)		
Tedbir 657.1. Yaşlıların hayat boyu öğrenme imkânlarına erişimi kolaylaştıracaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Üniversiteler	1. Yaşlılara yönelik dijital okur-yazarlık ve finansal okuryazarlık kursları verilecek, bu çerçevede Milli Eğitim Bakanlığı eğitim programlarının yaşlılara uyarlanması sağlanacaktır.
Tedbir 657.2. Yaşlıların belirli şartlarda çalışma hayatında kalabilmesini sağlayacak mekanizmalar geliştirilecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S)	1. Kamu kurum ve kuruluşları, işverenler ve diğer çalışma hayatı aktörlerinin yaş ayrımcılığı hakkında bilinçlenmesi, bu konuda farkındalık oluşturulması amacıyla bir çalıştay düzenlenecek ve çalıştay sonuç raporu taraflarla paylaşılacaktır.
Yaşlıların kendilerini dışlanmış ve yalnız hissetmedikleri bir ortam oluşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.658)		
Tedbir 658.3. Nesiller arası kültür paylaşımı ve dayanışmanın artırılması amacıyla yaşlıların aile içinde bakımı desteklenecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Belediyeler, STK'lar	1. Yaşlılara yönelik sosyal ve ekonomik destek yönetmeliği yayımlanarak uygulamaya geçirilecektir. 2. 85 yaş üstü yalnız yaşayan yaşlılar için evde bakım uygulaması ve gündüz hizmetleri geliştirilecektir. 3. Herhangi bir hizmet modelinden faydalanamayan yaşlılara yönelik yeni bir sosyal ve ekonomik program geliştirilecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2019	2020(1)	2021(2)
Toplam Doğurganlık Hızı	Kadın Başına Çocuk Sayısı	1,88	2,0	2,1
65 Yaşındakilerin Hayatta Kalma Beklentisi (5)	Yıl	18,0(3)	18,0	18,0
Kadın	Yıl	19,6(3)	19,6	19,6
Erkek	Yıl	16,3(3)	16,3	16,3
Yaşlı Nüfusun İşgücüne Katılma Oranı (5)	Yüzde	12,5(4)	12,5	13,0

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program
(3) 2017-2019 dönemine aittir.
(4) 2018 yılı verisidir.
(5) Bu gösterge aynı zamanda Merkezi Yönetim Bütçesinde yer alan Aktif ve Sağlıklı Yaşlanma Programının performans göstergelerinden biridir.

2.3.12. Dış Göç

a) Mevcut Durum

Türkiye, 2011 yılında Suriye'de başlayan iç savaşla zorla yerinden edilmiş bir göçmen akınıyla karşı karşıya kalmış ve insani yardım refleksi ile hareket ederek 2015 yılından bu yana dünyada en fazla sığınmacı kabul eden ülke konumuna gelmiştir. Göçmen krizinin başlangıcından itibaren ihtiyaç duyulan idari ve yasal düzenlemeler yapılmış, geçici koruma

statüsü sahiplerinin sağlık, eğitim, sosyal yardım ve benzeri hizmetlere erişimleri sağlanmış ve işgücü piyasasına girmelerine imkân tanınmıştır.

Ülkemizdeki yabancı sayısı Ekim 2020 verilerine göre 5 milyon dolayında olup geçici koruma altındaki Suriyelilerin sayısı 3,63 milyon, ikamet izniyle ülkemizde bulunan yabancıların sayısı 902 bin, uluslararası koruma başvuru sahibi kişilerin sayısı ise yaklaşık 330 bindir. Ülkemizde yaşayan geçici koruma altındaki Suriyeli nüfusun sadece 60 bini geçici koruma merkezlerinde yaşamakta olup kalan Suriyeli nüfusun yaklaşık yüzde 80'i aralarında İstanbul, Gaziantep, Hatay ve Şanlıurfa'nın da bulunduğu 10 ilde yaşamaktadır. Geçici koruma altındaki Suriyelilerin yüzde 40'ını 15 yaş altı çocuklar oluştururken, çalışma çağındaki nüfusun payı yüzde 58, yaşlı nüfusun payı ise yüzde 2 düzeyinde olup mevcut genç nüfus yapısının önümüzdeki dönemde de devam etmesi beklenmektedir.

Ülkemizde ikamet izniyle bulunan yabancıların yüzde 68'i İstanbul, Ankara ve Antalya'da yaşamaktadır. Bu illerdeki ikamet izni sahibi sayısı sırasıyla 450 bin, 91 bin ve 85 bin kişidir. 2020 yılında ikamet izniyle ülkemizde bulunan yabancılar arasında Irak, Suriye, Türk Cumhuriyetleri, İran ve Afganistan uyruklular ön sıralardadır. 2018 yılında 115 bin olan uluslararası koruma başvuru sayısı 2019 yılında büyük ölçüde azalarak 56 bin olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu düşüşe rağmen Türkiye bu başvuru sayısıyla AB ve EFTA ülkeleri arasında en çok uluslararası koruma başvurusu alan beşinci ülke olmuştur. 2019 yılındaki başvuruların yüzde 94'ü Afganistan, Irak ve İran uyruklu yabancılar tarafından yapılmıştır. Coğrafi konumu ve yüksek sosyoekonomik gelişmişlik seviyesi ülkemizi düzensiz göçmenler için hem transit hem de hedef ülke konumuna sokmaktadır. Bu çerçevede ülkemizde yakalanan düzensiz göçmen sayısı hızla artarak 2010 yılındaki 33 bin düzeyinden 2019 yılında 455 bine ulaşmıştır. Eylül ayı itibarıyla 2020 yılında yakalanan düzensiz göçmen sayısı ise 88 bin düzeyindedir. Yakalanan düzensiz göçmenler arasında Afganistan, Pakistan ve Suriye uyruklular yoğunluktadır.

Göç alma, göç verme ve transit ülke konumunda olması nedeniyle karmaşık bir göç dinamiğine sahip ülkemizin göç yönetiminin etkinliğinin artırılması önem taşımaktadır. Bu çerçevede, göç yönetimi alanında kurumsal kapasitenin güçlendirilmesi, koordinasyonun ve uluslararası işbirliğinin artırılması, güvenilir ve kapsamlı veri üretimi ile politikaların kanıta dayalı geliştirilmesi çalışmaları devam etmektedir.

Ülkemizde uluslararası ve geçici koruma altında bulunan yabancıların sosyal uyumunun artırılması çalışmaları devam etmektedir. Bu kapsamda eğitim, hem sosyal uyumun artırılması hem de çocukların potansiyellerini hayata geçirmeleri, becerilerini geliştirmeleri ve döndüklerinde kendi ülkelerinin gelişimine katkıda bulunmaları açılarından kritiktir. Okul çağında 1,2 milyon Suriyeli çocuk bulunmakta olup, bu çocukların 750 bini eğitimdedir. Suriyeli çocukların genel okullaşma oranı yüzde 62 düzeyinde iken bu oran ilkokul, ortaokul ve lise düzeyinde sırasıyla yüzde 76, 77 ve 38'dir. Geçici koruma altındaki ihtiyaç sahibi ailelerin çocuklarının okula devamını teşvik etmek ve okul terk oranlarını düşürmek amacıyla 625 bin öğrenciye Şartlı Eğitim Yardımı yapılmaktadır. 2014-2020 döneminde Milli Eğitim Bakanlığı tarafından düzenlenen yaygın eğitim kurslarına toplam 1,1 milyon Suriyeli katılmıştır. Bu sayının 401 binini Türkçe dil eğitimine katılan kursiyerler oluştururken 101 bini mesleki ve teknik eğitim kursiyerleridir. Sosyal uyumun temininde toplumda göçmenlere yönelik bilgi eksiksiliği ve olumsuz algıların giderilmesine,

yabancıların Türkçe dil becerilerinin geliştirilmesine ve ortaöğretim başta olmak üzere tüm kademelerde eğitime erişimin artırılmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir.

Göçmen akınına mali destek sağlanması ve sorumluluk paylaşılması amacıyla Türkiye ile AB arasında yapılan mutabakat sonucunda Türkiye'deki Mültecilere Yardım Programı oluşturulmuştur. İki aşaması olan bu program ülkemizdeki mültecilerin insani ve kalkınmaya yönelik ihtiyaçları için toplam 6 milyar avro tutarında yardımı içermektedir. Programın ilk aşamasını oluşturulan 3 milyar avroluk desteğin tamamı sözleşmeye bağlanmış ve 2,7 milyar avro kullanılmıştır. İkinci aşama kapsamında ise Eylül 2020 itibarıyla 2,2 milyar avro sözleşmeye bağlanmış ve 1 milyar avroluk fonun kullanımına başlanmıştır. Göç alanındaki uluslararası yardımların etkisinin artırılması için bu fonların planlama, yönetim ve izleme süreçlerinin iyileştirilmesine yönelik faaliyetler devam etmektedir.

Yurt dışında 6,5 milyon Türkiye kökenli göçmenin yaşadığı tahmin edilmektedir. Bu nüfusun önemli bir kısmını 1960'lı yıllardan itibaren ağırlıklı olarak Avrupa ülkeleriyle yapılan işgücü antlaşmaları çerçevesinde yurt dışına göç eden vatandaşlarımız ve aile fertleri oluşturmaktadır. Yurt dışına göç eden Türk vatandaşı sayısı 2019 yılında bir önceki yıla göre yüzde 38 azalarak 85 bine düşmüştür. Yurt dışında yaşayan vatandaşlarımızın ülkemizle bağlarını artırmaya yönelik olarak gençlik kampı, Diaspora Gençlik Akademisi, Türkiye Stajları, gençlik buluşmaları, kültür gezileri ve çeşitli eğitim programları düzenlenmektedir. Yurt dışında yaşayan vatandaşlarımızın anavatanlarına aidiyetlerinin korunması, anadil, kültür ve kimliklerinin muhafaza edilmesini teminen bu faaliyetler artarak devam etmektedir.

b) Amaç

İnsan haklarına uyumlu, insan onuruna yakışır, güvenli, düzenli, veriye dayalı ve kontrol edilebilir dış göç yönetimi temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Göç yönetiminin kurumsal yapısı güçlendirilecek ve etkinliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.661)		
Tedbir 661.1. Göç Strateji Belgesi çıkarılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Göç Kurulu Üyesi Kurum ve Kuruluşlar	1. İlgili kurumların görüşleri çerçevesinde revize edilen Göç Strateji Belgesi Taslağı Göç Kurulunca değerlendirilerek yürürlüğe konulacaktır.
Tedbir 661.3. Göç alanında uluslararası yardımların yönetiminde planlama, uygulama ve takip için kurumlar arası işbirliği güçlendirilecek, ulusal kuruluşların uluslararası fonlardan doğrudan faydalanması yönünde kapasite geliştirilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Göç Kurulu Üyesi Kurum ve Kuruluşlar, Belediyeler	1. Göç alanında faaliyet gösteren yerli ve yabancı STK'ların envanteri oluşturulacaktır. 2. İlgili STK'ların eğitim ihtiyaçlarına yönelik modüller tasarlanacak ve eğitimler verilecektir. 3. AB ülkelerindeki kamu-STK işbirliğine ilişkin iyi uygulamaların paylaşıldığı ve Türkiye'deki STK'larla kaynak ve transit ülkelerdeki STK'ların irtibat kurmasının sağlandığı konferans ve çalıştaylar düzenlenecektir.

Tedbir 661.6. Gönüllü geri gönderme mekanizmaları yaygınlaştırılarak etkin bir şekilde uygulanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, TİKA, Kızılay, Uluslararası Kuruluşlar	1. Gönüllü geri gönderme mekanizmaları etkin bir şekilde uygulanacaktır.
Tedbir 661.9. Göç alanında edinilen tecrübe yabancı dilde içerik üretimi, etkinlik düzenlenmesi, ulusal uzman değişimi gibi yollarla uluslararası platformlarda paylaşılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, TİKA, YTB	1. Türkiye'nin Ulusal İltica Sisteminin Kuvvetlendirilmesi Projesi kapsamında çevrimiçi programlar yapılacak ve kurumsal kapasitenin aktarımına ilişkin faaliyetler yürütülecektir.
Uluslararası koruma ve geçici koruma altındakilerin sosyal hayata uyumu artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.662)		
Tedbir 662.1. Uluslararası koruma ve geçici koruma altındakilere yönelik bilgi eksikliği, olumsuz algı ve önyargıları gidermek amacıyla farkındalık çalışmaları artırılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, İletişim Başkanlığı	1. Uluslararası koruma ve geçici koruma altındakilere yönelik olumsuz algının düzeltilmesi için yazılı ve görsel medyada farkındalık çalışmaları yapılacak, bilgilendirme toplantıları düzenlenecektir. 2. Uluslararası Göçmenler Günü etkinlikleri düzenlenecektir. 3. Basın ve iletişim alanında mevcut durum analizi yapılacaktır. 4. İletişim ve farkındalık artırma stratejisi hazırlanacaktır.
Yurt dışında yaşayan vatandaşlarımızın ülkemizle bağları güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.663)		
Tedbir 663.1. Yurt dışındaki vatandaşlarımızın sorunlarının çözümüne yönelik faaliyetler ve hizmetler artırılacak ve ülkemizle bağlarını güçlendirmeye yönelik programlar oluşturulacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, STK'lar	1. Yurtdışında yaşayan vatandaşlarımızın anavatan ile bağlarını güçlendirici kültürel hareketlilik ve eğitim programları, buluşmalar, sosyal ziyaretler ve buluşmalar düzenlenecektir. 2. Halihazırda yürütülen proje programları kapsamında vatandaşlarımızın yaşadığı sorunların çözümüne yönelik destekler sağlanacaktır.
Tedbir 663.2. Yurt dışında yaşayan vatandaşlarımızın akademik, sosyal ve kültürel gelişimlerine destek olunacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, STK'lar	1. Yurt dışında yaşayan vatandaşlarımızın kültürel kimliklerini korumak ve sosyal gelişimlerini desteklemek üzere kurs ve faaliyetler düzenlenecektir. 2. Türkçe Saati Destek Programı ve Okul Öncesi Çift Dilli Eğitim Destek Programı kapsamında yurt dışında yaşayan vatandaşlarımızın kurmuş olduğu STK'lara Türkçe öğrenimine ilişkin destek verilecektir. 3. Yurtdışı Vatandaşlar Bursu kapsamında burs programları devam ettirilecektir. 4. Akademi Programları gerçekleştirilecektir.
Tedbir 663.3. Yurt dışında yaşayan çocuk ve gençlerimizin anadillerini öğrenmeleri ve kültürel değerlerimizi tanımaları sağlanacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Yunus Emre Enstitüsü, İlgili STK'lar	1. Yurt dışında yaşayan çocuklarımızın anadillerini öğrenmeleri, kültürel değerlerimizi tanımaları ve Türkiye'yle olan aidiyetlerini artırmak amacıyla Yunus Emre Kültür Merkezlerine proje desteği verilecektir.

2.4. YAŞANABİLİR ŞEHİRLER, SÜRDÜRÜLEBİLİR ÇEVRE

2.4.1. Bölgesel Gelişme

a) Mevcut Durum

2014-2023 yıllarını kapsayan Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi (BGUS) ile ulusal ve bölgesel düzeyde bölgesel gelişmeye yönelik stratejiler belirlenmiş, strateji öncelikleri çerçevesinde tüm Düzey-2 bölgeleri için kalkınma ajanslarının koordinasyonunda katılımcı bir süreçle bölge planları hazırlanmış ve uygulamaya konulmuştur.

Bölgesel gelişme politikası, bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılması, bölgelerin rekabet gücünün artırılması ve ekonomik ve sosyal bütünleşmenin güçlendirilmesi amaçlarına yönelik olarak bölge ve kentlerin niteliğine göre farklılaştırma suretiyle uygulanmaktadır. Bölgesel gelişmenin tüm sektörlerle ilişkili olması nedeniyle merkezi ve yerel düzeyde paydaşlar arasında işbirliğinin temin edilmesi ve koordinasyon mekanizmalarının güçlendirilmesi önem taşımaktadır.

26 Düzey-2 bölgesinde kurulu kalkınma ajansları bölge, il ve ilçe düzeyinde çalışmalar gerçekleştirerek refahın ülke sathına dengeli yayılmasını hedeflemektedir. Bu kapsamda, ajanslar sunmuş olduğu destek araçları ile bölgelerinin öne çıkan sektörlerini desteklemekte ve bu suretle bölgelerin potansiyelleri harekete geçirilmektedir.

İllerdeki yatırım destek ve tanıtım faaliyetlerini gerçekleştiren ajans bünyesindeki yatırım destek ofisleri (YDO), araştırma ve analiz, bilgilendirme ve danışmanlık, tanıtım, promosyon ve organizasyon faaliyetleri gerçekleştirmektedir.

Kalkınma ajanslarına ilişkin mevzuat çalışmalarına 2020 yılında da devam edilmiştir. 5449 sayılı Kalkınma Ajanslarının Hizmetlerine İlişkin Kanun ile 4 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin kalkınma ajanslarıyla ilgili bölümünün değişikliği ve ikincil mevzuat çalışmaları sürdürülmektedir. Ajansların kurumsal performanslarının değerlendirilmesine yönelik çalışmalar sonuçlandırılmıştır. Ayrıca bölge planları ile uygulama arasındaki bağlantıyı güçlendirmek, kaynakları daha odaklı bir şekilde kullanmak üzere kalkınma ajanslarında sonuç odaklı program (SOP) yönetimi yaklaşımına geçilmesine yönelik çalışmalar tamamlanmış, ajanslar 2020 yılı çalışma programlarını sonuç odaklı programlar bazlı olarak hazırlamıştır. Önümüzdeki dönemde de sonuç odaklı program uygulamasına devam edilecektir.

2008-2019 yılları arasında kalkınma ajanslarına merkezi bütçeden 7,1 milyar TL, yerel paylardan ise 3,9 milyar TL (2020 yılı fiyatlarıyla) kaynak aktarılmıştır. 2020 yılı için ise 331 milyon TL merkezi bütçe payı tahsisatı yapılmış olup yerel pay katkısının 360 milyon TL olacağı tahmin edilmektedir.

Kalkınma ajansları, bölgelerindeki kamu kurumlarına, mahalli idarelere, üniversitelere, sivil toplum kuruluşlarına ve özel sektöre mali ve teknik destek sağlamaktadır. Bu çerçevede, 2008-2019 döneminde 22.164 projeye 2020 yılı fiyatlarıyla yaklaşık 9,2 milyar TL'lik hibe desteği sağlanmıştır. Bu destekle yapılan toplam yatırım tutarı 15,6 milyar TL'ye ulaşmıştır.

TABLO II: 73- Kalkınma Ajanslarına İlişkin Bilgiler (2008-2020) (1)

Destek Programı Türü	Ajans Desteği (2)	Eş-finansman Dâhil Toplam Proje Bütçesi (2)	Proje Başvuru Sayısı	Desteklenen Proje Sayısı
Proje Teklif Çağrısı	7 577	13 288	46 759	10 680
Güdümlü Proje Desteği	1 106	1 737	144	144
Doğrudan Faaliyet ve Fizibilite Desteği	292	322	6 439	2 215
Teknik Destek	154	154	17 909	9 045
Diğer Destek Türleri	39	59	3 506	80
Genel Toplam	**9 168**	**15 560**	**74 757**	**22 164**

(1) 2020 yılı Ekim ayı itibarıyladır.
(2) 2020 yılı fiyatlarıyla, milyon TL

16/10/2019 tarihli ve 1664 sayılı Cumhurbaşkanı Kararıyla Doğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi, Doğu Karadeniz Projesi Bölge Kalkınma İdaresi ve Konya Ovası Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlıklarının görev süreleri 31/12/2020 tarihine kadar, Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatının görev süresi 31/12/2023 tarihine kadar uzatılmıştır. Doğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi, Doğu Karadeniz Projesi Bölge Kalkınma İdaresi ve Konya Ovası Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlıklarının görev sürelerinin tekrar uzatılmasına yönelik mevzuat çalışmalarına devam edilmektedir. Diğer taraftan 12/05/2020 tarihli ve 2538 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı ile Doğu Karadeniz Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığının (DOKAP) kapsadığı illere Amasya ve Çorum dâhil edilmiştir. Bölge Kalkınma İdarelerinin önümüzdeki dönem için uygulamaya konulacak yeni nesil Eylem Planlarının içerik, kapsam ve yöntem standartlarını belirlemek üzere Eylem Planı Hazırlama Rehberi hazırlanmış olup Eylem Planlarının onaylanması ve yürürlüğe konulmasına yönelik hazırlık çalışmaları devam etmektedir.

Ülke sathında daha dengeli bir yerleşme düzeninin sağlanması ve göçün kademeli olarak yönlendirilebilmesi için nispeten geri kalmış ve göç veren bölgelerde, bölgesel çekim merkezi niteliğini haiz şehirlerin katma değeri yüksek üretim, ihracat, istihdam, verimlilik, teknoloji ve yenilikçilik kapasitelerinin artırılması amacıyla Cazibe Merkezleri Destek Programı (CMDP) uyulanmaktadır. 2020 yılında CMDP ödeneği 129 milyon TL olup bu ödenekle 29 projenin desteklenmesi hedeflenmektedir. Ayrıca, bugüne kadar CMDP kapsamında 2020 fiyatlarıyla 1 milyar 282 milyon TL ödenekle 92 proje desteklenmiştir. Tamamlanan 52 proje kapsamında yaklaşık 3.500 kişiye istihdam sağlanmıştır.

2019 yılında yürütülmeye başlanan Sosyal Gelişmeyi Destekleme Programı (SOGEP) kapsamında istihdam edilebilirliğin artırılması, sosyal girişimcilik ve yenilikçiliğin desteklenmesi, sosyal içermenin artırılması ve sosyal sorumluluk bileşenleri altında desteklenecek projelerle mevcut sosyal sorunların kamu ve özel kesim işbirliğinde çözüme kavuşturulması hedeflenmektedir. Programla; genç, kadın ve engellilerin sosyal sorunlarına çözüm getirilirken aynı zamanda yetenek gelişimi ve istihdam imkânlarını da artıran projeler desteklenmektedir. 2020 yılında 166 milyon TL ödenek tahsis edilen Program kapsamında 126 projenin desteklenmesi hedeflenmektedir.

Bölgesel gelişme politikalarının tasarım sürecine girdi sağlamak, karar alma süreçlerini kolaylaştırmak ve uygulama etkinliğini artırmak amacıyla analiz çalışmaları yürütülmüştür. Bu çerçevede; bölge, il ve ilçe düzeyinde sosyoekonomik gelişmişlik sıralaması araştırmalarının güncelleme çalışmaları tamamlanmış ve taslak raporlar hazırlanmıştır.

Yerleşim merkezlerinin sosyal ve ekonomik ilişkileri ile kamu hizmetlerinin sunumu ve hizmetlere erişimi analiz etmek amacıyla yerleşme merkezlerinin kademelenmesi çalışmasının güncellenmesine devam edilmektedir. Çalışmanın 2020 yılı sonu itibarıyla bitirilmesi hedeflenmektedir. Saha çalışmasını da içeren araştırma kapsamında gerçekleştirilecek analiz ve modelleme çalışmalarıyla yerleşim merkezleri sisteminin kademeli yapısı ortaya çıkarılacaktır.

TABLO II: 74- Düzey 2 İstatistiki Bölge Birimleri (İBB) Bazında Çeşitli Göstergeler

	Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sırası (2017)	Nüfusun Payı (2019) (Yüzde)	2018-2019 Yıllık Nüfus Artış Hızı (Yüzde)	2010-2019 Yıllık Ortalama Nüfus Artış Hızı	Bölgelerin GSYH'ye Katkısı (2018) (Yüzde)	Kişi Başına GSYH (2018) Endeks TR=100	İşsizlik Oranı (2019) (Yüzde)	İstihdamın Sektörel Yapısı -2019 (2)			Merkezi Yönetim Bütçe Gelirlerinin Giderlerini Karşılama
								Tarım Sektörü Payı (Yüzde)	Sanayi Sektörü Payı (Yüzde)	Hizmetler Sektörü Payı (Yüzde)	
TR10 İstanbul	1	18,7	3	1,8	31	167,8	14,9	1,2	31,8	67	7,1
TR51 Ankara	2	6,8	2,4	1,9	8,8	131,7	14,2	3,4	21,2	75,3	1,4
TR31 İzmir	3	5,3	1,1	1,1	6,3	118,7	16	9,3	31	59,7	4,3
TR61 Antalya, Isparta, Burdur	4	3,9	2,8	2	3,7	97,7	13,3	18,5	14	67,6	0,9
TR41 Bursa, Eskişehir, Bilecik	5	5	1,8	1,6	5,6	112,1	11,2	11,2	39,5	49,4	1,2
TR42 Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	6	4,8	2,1	2,2	6,3	134,2	13,5	13,3	35,4	51,3	4,5
TR32 Aydın, Denizli, Muğla	7	3,8	1,2	1,5	3,8	86,9	9,2	26,5	19,5	54	0,8
TR21 Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	8	2,2	1,6	2,1	2,4	110,3	11	15,9	33,9	50,1	1,4
TR52 Konya, Karaman	9	3	1,1	1,1	2,4	79,5	8	26	27	47	0,5
TR22 Balıkesir, Çanakkale	10	2,1	0,2	0,8	1,9	87,5	8,3	27,5	19,4	53,1	0,6
TR62 Adana, Mersin	11	4,9	1,1	1	3,7	75,3	11,9	19,8	21,4	58,7	1,1
TR81 Zonguldak, Karabük, Bartın	12	1,3	-0,4	0,1	0,9	73,4	9,6	30,5	21,3	48,2	1,2
TR33 Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak	13	3,8	0,6	0,4	3,2	84,8	9,8	30,2	27,7	42,1	0,7
TR72 Kayseri, Sivas, Yozgat	14	3	0,2	0,5	2,2	74,3	14,5	21,5	27,2	51,2	0,4
TR83 Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	15	0,3	0,3	0,4	2,2	63,4	8,3	38,4	17,2	44,4	0,4
TRC1 Gaziantep, Adıyaman, Kilis	16	0,3	1,5	1,8	2,3	67,5	15,2	17,7	30,3	52	0,4
TR90 Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane	17	3,2	-1,1	0,7	2,2	68,5	9,9	45,4	13,6	40,8	0,4
TR71 Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir	18	1,9	0,3	0,8	1,3	69,5	13,3	25	19,4	55,6	0,4
TR63 Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	19	4	1	1,1	2,6	64,3	18,1	21,2	23,9	54,8	0,9
TRB1 Malatya, Elâzığ, Bingöl, Tunceli	20	2,1	-0,4	0,9	1,2	57,8	9,9	33,1	16,7	50,4	0,2
TR82 Kastamonu, Çankırı, Sinop	21	1	-3,2	0,7	0,6	65,6	7,6	39,4	16	44,6	0,3
TRA1 Erzurum, Erzincan, Bayburt	22	1,3	-0,4	0,1	0,8	64,5	11,2	31,9	9,6	58,2	0,2
TRC2 Şanlıurfa, Diyarbakır	23	4,6	1,6	2	1,8	39,6	23,4	37,5	15,5	47	0,2
TRA2 Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	24	1,3	-0,6	-0,2	0,6	43,9	9,8	54,7	11,9	33,1	0,2
TRC3 Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	25	2,8	1	1,7	1,3	47,8	30,9	13	18,8	68,3	0,1
TRB2 Van, Muş, Bitlis, Hakkâri	26	2,6	0,3	0,8	1	39	25,9	39,8	16,6	43,6	0,1
Türkiye		**100**	**1,4**	**1,3**	**100**	**100**	**13,7**	**18,2**	**25,3**	**56,5**	**0,9**

Kaynak: TÜİK, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı

(1) Bakanlıkların merkez muhasebe birimlerince tahsil edilen ve ödenen tutarlar il ayrımına tabi tutulmaksızın Türkiye verisinde yer almaktadır.

(2) İnşaat sektörü sanayi içinde değerlendirilmiştir.

b) Amaç

Bölgelerimizi, yeniliğe ve işbirliğine dayalı şekilde imkân ve kabiliyetlerini yönetişim temelinde geliştirerek dönüştürmek ve böylece ülkemizin dengeli kalkınmasına azami katkıyı sağlamak, bölge içi ve bölgeler arası gelişmişlik farklarını azaltmak temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Bölgesel kalkınmanın kurumsal yapısı ve yönetişimi merkezi ve bölgesel düzeyde etkinleştirilecektir. (Kalkınma Planı p.669)		
Tedbir 669.1. Bölge kalkınma idareleri ve kalkınma ajanslarının yapıları, görev ve yetkileri gözden geçirilerek, daha etkin ve verimli çalışmalarına yönelik düzenleme yapılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Kalkınma Ajansları, Bölge Kalkınma İdareleri	1. 388 ve 642 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamelerde değişiklik yapılmasına yönelik gerekli hazırlıklar tamamlanacaktır. 2. Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlıkları tarafından hazırlanan ve 2021-2023 dönemini kapsayan yeni nesil Eylem Planlarının yürürlüğe girmesi amacıyla söz konusu Eylem Planları Cumhurbaşkanı onayına sunulacaktır.
Tedbir 669.2. Bölgesel gelişmeye ilişkin kanun, kararname ve ikincil mevzuat gözden geçirilecek, uygulama araçları etkinleştirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Kalkınma Ajansları, Bölge Kalkınma İdareleri	1. Kalkınma Ajanslarının yönetim, danışma ve mali yapılarının etkinliğini artırmak ve destek süreçlerinde uygulamada ortaya çıkan aksaklıkları gidermek amacıyla ajans mevzuatı gözden geçirilecektir.
Tedbir 669.5. Bölgesel gelişme politikalarının tasarım ve uygulama aşamalarında karar destek süreçlerini güçlendirecek il ve ilçe düzeyinde Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırmasının güncellenmesi de dâhil olmak üzere araştırma, analiz ve raporlama çalışmaları yapılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜİK, Kalkınma Ajansları	1. İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi Araştırmaları güncellenecek, çalışma sonuçlarının interaktif bir şekilde sunulduğu internet tabanlı bir platform oluşturulacaktır. 2. Ülkemizde bölgesel gelişmişlik farklarını literatürde kabul görmüş ölçütler çerçevesinde inceleyen bölgesel gelişmişlik farkları raporu hazırlanacaktır. 3. Kalkınma ajanslarının desteklerinin değerlendirilmesinde büyük veri kaynaklarının kullanımı yaygınlaştırılacak, desteklerin değerlendirilmesine yönelik kapsamlı raporlar hazırlanacaktır.
Görece geri kalmış bölgelerde kentsel ve sınai altyapıların geliştirilmesi, gelişme potansiyeli haiz sektörlerde istihdamın artırılması ve yaşam kalitesinin yükseltilmesi desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.670)		
Tedbir 670.1. Kalkınma ajansı destekleri, yerel düzeydeki kurumların kapasitesinin geliştirilmesi, özel sektörün kurumsallaşması, sürdürülebilirliği ve verimliliğinin artırılması amacıyla yönetim danışmanlığı alanına odaklanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Kalkınma Ajansları	1. Kalkınma ajansları tarafından yönetim danışmanlığı alanında destek programları tasarlanacak ve uygulanacaktır. 2. Kalkınma ajansları tarafından tasarlanan yeni destek araçları uygulamaya geçirilecektir.

Tedbir 670.2. Görece geri kalmış bölgelerde çevresine hizmet verme bakımından merkez olma işlevi taşıyan illerde Cazibe Merkezlerini Destekleme Programı uygulanmasına devam edilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Kalkınma Ajansları, Yerel Yönetimler	1. Cazibe merkezi olarak belirlenen illerde katma değeri yüksek üretim, teknoloji, ihracat, istihdam ve yenilikçilik kapasitelerinin artırılması hedefi doğrultusunda Program uygulamasına devam edilecektir. 2. Bakanlık tarafından Programın 2021 yılı Usul ve Esasları hazırlanacaktır. 3. Program kapsamında desteklenmesi teklif edilen projeler incelenecek ve desteklenmesi uygun görülen projeler için onay ve kaynak aktarım süreçleri tamamlanacaktır.
Sosyal Destek Programı yeniden yapılandırılacak ve uygulaması yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.671)		
Tedbir 671.1. Sosyal Gelişmeyi Destekleme Programı adıyla yeniden tasarlanan Programın, özellikle toplumun dezavantajlı kesimlerinin ekonomik ve sosyal hayata daha aktif katılımlarını sağlamak, üretkenlik ve yetenek gelişimini destekleyerek istihdam edilebilirliği artırmak amacıyla, sosyal girişimciliği ve sosyal sorumluluk faaliyetlerini de teşvik edecek şekilde uygulanmasına devam edilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Kalkınma Ajansları	1. Programın usul ve esasları hazırlanacaktır. 2. 2021 yılı Sosyal Gelişmeyi Destekleme Programı proje başvurularının alınması, desteklenmesi uygun görülen projelerin seçilmesi ve bütçelerinin tahsis edilmesi sağlanacaktır. 3. Program kapsamında uygulanan projelerde izleme faaliyetleri yürütülecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2019(1)	2020(2)	2021(3)
En Yüksek Gelirli Bölgenin Kişi Başı Gelirinin En Düşük Gelirli Bölgenin Kişi Başı Gelirine Oranı (4)	-	4,28	4,26	4,25
Eğitim Düzeyi En Düşük Beş Bölgede Yüksekokul ve Üzeri Mezunların Oranı	Yüzde	10,9	12,5	13,7
Sanayi ve Hizmetlerin Bölge Ekonomisinde Payı En Düşük Beş Bölge Ortalaması	Yüzde	77,4	78,5	79,2

(1) 2018 yılı verisidir.
(2) Gerçekleşme Tahmini
(3) Program
(4) Bu gösterge aynı zamanda Merkezi Yönetim Bütçesinde yer alan Bölgesel Kalkınma Programının performans göstergelerinden biridir.

2.4.2. Şehirleşme

a) Mevcut Durum

Türkiye'nin ekonomik, sosyal ve çevre politikaları ile stratejilerini mekânla ilişkilendirerek; insan odaklı, kimlikli, yaşanabilir ve üreten şehirler oluşturulması yolunda mekânsal planlamayı yönlendiren Türkiye Mekânsal Strateji Planı çalışmaları devam etmektedir.

Mekansal planların uygulanması, izlenmesi, denetimi ile farklı kademelerdeki planlar arasındaki eşgüdüm sorunlarının ve plan değişikliklerinin şehirlerdeki yaşam kalitesini olumsuz yönde etkilemesini engellemek amacıyla, yapımı büyük ölçüde tamamlanan imar planlarının günün şartlarına uygun olarak bütüncül bir yaklaşım çerçevesinde güncellenmesi çalışmaları devam etmektedir.

Bu kapsamda 20/02/2020 tarihli ve 7221 sayılı Coğrafi Bilgi Sistemleri ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile İmar Kanununda değişiklik yapılarak, imar planı değişikliği yapılabilecek alana ilişkin alt sınır getirilerek plan değişikliği sonucu oluşacak değer artışından kamunun pay alması hükme bağlanmıştır.

6360 sayılı Kanunla büyükşehir belediyelerinin yetki alanının il sınırı olarak belirlenmesiyle birlikte, il sınırı içerisinde bulunan köylerin tüzel kişiliklerinin kaldırılıp mahalleye dönüştürülmesi şehirleşme oranı göstergelerinde kırılmaya sebep olmuştur. 2012 yılında kent tanımı kriteri olarak kullanılan nüfusu 20 binin üzerinde olan yerleşimlerde yaşayan nüfusun toplam nüfusa oranı yüzde 72,3 iken 2019 yılında bu oran yüzde 92,8 seviyesine yükselmiştir.

Şehirlerimizde kentsel yeşil alan standartlarını ve yaşam kalitesini yükseltmek için Millet Bahçeleri yapım çalışmaları devam etmektedir. Ekim 2020 itibarıyla 6 milyon 132 bin m^2 Millet Bahçesi yapımı tamamlanmıştır.

Coğrafi bilgi sistemleri ile Ulusal Coğrafi Bilgi Sistemi ve altyapısına ilişkin; kamu kurum ve kuruluşları arasında koordinasyonun sağlanması, hedef ve stratejilerin oluşturulması, coğrafi veri temaları içinde yer alan coğrafi veri ve bilginin üretilmesi ve güncelliğinin sağlanması, yönetilmesi, kullanılması, erişimi, güvenliğinin sağlanması, paylaşılması ve dağıtımına yönelik usul, esas ve standartların tanımlanması amacıyla 49 sayılı Coğrafi Bilgi Sistemleri Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi 07/11/2019 tarihinde yayımlanmıştır. Bu kararname kapsamında kurulan Coğrafi Bilgi Sistemleri Kurulu, Cumhurbaşkanı Yardımcısının başkanlığında düzenli olarak toplanmaktadır. 2020 yılında Haziran ve Eylül aylarında olmak üzere, iki kurul toplantısı gerçekleştirilmiş olup ilk kurul toplantısında alınan kararlara istinaden Ulusal Coğrafi Bilgi Stratejisi ve Eylem Planı Resmi Gazete'de yayımlanarak hayata geçirilmiştir. Coğrafi verilerin standardizasyonu ve kurum sorumluluklarının belirlenmesi amacıyla Tanımlama Dokümanları ve Coğrafi Veri Sorumluluk Matrisi Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. İkinci kurul toplantısında ise coğrafi verilerin gizlilik derecelerinin, kimlerle ve ne şekilde paylaşılacağının belirtildiği Ulusal Coğrafi Veri Paylaşım Matrisi'nin hazırlanması, kamuya ait paylaşılabilir tüm coğrafi verilerin Ulusal Coğrafi Bilgi Platformuna taşınması, coğrafi bilgi altyapısının vatandaşların günlük yaşamlarını kolaylaştırma amacıyla bireysel kullanıma açılması yönünde kararlar alınmıştır.

Kamulaştırma, toplulaştırma ve imar uygulamalarının etkililiğini artırmak ve piyasanın daha sağlıklı işlemesini sağlamak üzere nesnel ölçütlere dayalı bir gayrimenkul değerleme sisteminin geliştirilmesi çalışmaları devam etmektedir.

Merkezi kurumların plan yetkilerinin genişletilmesinden ziyade planlama, yapılaşma ve denetim sürecinde dikkate alınacak nesnel kuralların geliştirilmesi, teknik olarak detaylandırılması ve yerel yönetimlerin kapasitelerinin geliştirilerek planlamanın mahallinde yapılması çalışmaları sürdürülmektedir.

Mekânsal planların yapımında yapılaşma sınırları, yoğunlukları ve uygulama esaslarının afet risk faktörlerine göre belirlenmesi ile kıyı alanları ve tarımsal alanlar başta olmak üzere kontrolsüz kentsel genişlemenin doğal, tarihi ve kültürel alanlar üzerinde oluşturduğu tahribatın önlenmesi yönünde çalışmalar yürütülmektedir.

b) Amaç

İnsan odaklı, doğal hayata ve tarihi mirasa saygılı, temel kentsel hizmetlerin adil ve erişilebilir bir şekilde sağlandığı, yaşam kalitesi yüksek ve değer üreten şehirler ve yerleşimler oluşturmak temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika / Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Şehirlerimiz kalkınma vizyonuyla eşgüdüm içerisinde, çok merkezli, karma kullanımı destekleyen, özellikle erişilebilirliği sağlayan bir yaklaşımla planlanacak; mekânsal planlarda topoğrafyayla ahengin sağlanması ve afet riski, iklim değişikliği, coğrafi özellikler ve tarihi değerlerin gözetilmesi esas alınacaktır. (Kalkınma Planı p.674)		
Tedbir 674.2. Şehirlerin özgün kimliğini geliştirmek üzere; doğal, tarihi ve kültürel değerlerin korunması ve yeniden canlandırılması için İller Bankası A.Ş Genel Müdürlüğü (İLBANK) tarafından yerel yönetimlere yönelik destek programı geliştirilecektir.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), İLBANK, Yerel Yönetimler	1.Yerel yönetimlerin talepleri çerçevesinde destek programı hazırlanacak, iki sokak sağlıklaştırma projesi tamamlanarak ikinci etap çalışmalarına devam edilecektir. 2.Akşehir (Konya) Yukarı (Gâvur) Hamam Restorasyonu Yapım çalışmaları gerçekleştirilecektir. 3.Nallıhan (Ankara) Aliağa Mahallesi Bursa Caddesi Cephe Düzenleme çalışmaları gerçekleştirilecektir.
Yeşil şehir vizyonu kapsamında yaşam kalitesinin artırılması ve iklim değişikliğine uyumu teminen şehirlerimizde Millet Bahçeleri yapılacak ve yeşil alanların miktarı artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.676)		
Tedbir 676.1. Şehirlerimizde sağlıklı yaşam alanları oluşturmak, kentsel yeşil alan standartlarını ve yaşam kalitesini yükseltmek için Millet Bahçeleri 81 ile yaygınlaştırılacak, 2023 yılına kadar 81 milyon m^2 alanda Millet Bahçesi çalışmaları Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, TOKİ, İLBANK ve belediyelerin finansmanıyla yürütülecektir.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), İLBANK, TOKİ, Yerel Yönetimler	1. 38 ilde nüfus yoğunluğu ve şehrin büyüklüğü göz önüne alınarak Millet Bahçesi yapımı devam edecektir.
Mekânsal planlama sistemi, merkezi kuruluşlarla işbirliği içerisinde belirlenen ilke ve kurallar çerçevesinde, mahalle düzeyinde etkili katılım mekanizmalarını, izleme ve denetleme süreçlerini içerecek şekilde geliştirilecek; planlama ve uygulamanın mahalli idareler tarafından yapılması esas olacaktır. (Kalkınma Planı p.677)		
Tedbir 677.1. Planlama sürecinde etkili katılım, izleme ve denetleme modeli geliştirilecek, mevzuat bu çerçevede güncellenecektir.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler, İlgili STK'lar, Üniversiteler	1. Belediyeler, il özel idareleri ile çevre ve şehircilik il müdürlüklerindeki teknik personele planlama sürecine ilişkin eğitimler verilecektir.

İmar uygulamalarında alt düzeydeki imar planlarının bütünlüğü korunacak, planlar uygulama araçlarıyla zenginleştirilecek ve plan bütününde yapılacak imar uygulamaları yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.678)		
Tedbir 678.1. İmar uygulamalarında kırsal ve kentsel yerleşmeleri dikkate alan katılımcılık ve finansman alanında yenilikçi yaklaşımlar geliştirilecektir.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Tarım ve Orman Bakanlığı, Yerel Yönetimler	1. 13 ilde örnek imar uygulamaları başlatılmış olup çalışmalar devam edecektir. 2. İmar uygulamalarının benimsenmesi ve mevzuata uygun yapılması için belediyelere teknik destek verilecektir.
Şehirleşmede yatay mimari esas alınacak; kentsel ortak yaşam, kentsel aidiyet, mahalle kültürü ve kent bilincini geliştirecek strateji ve uygulamalar yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.679)		
Tedbir 679.2. "Medeniyetimizi yaşatan şehir beratı" ve "özgün mahalle sertifikası" verilmesine altlık oluşturacak kılavuzlar hazırlanacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. İnsan Odaklı, Yatay Mimariyi Yansıtan Başarılı Örnek Yerleşimlerin Belirlenmesi Projesine ilişkin çalışmalar tamamlanacaktır.
Haritacılık alanında konumsal hassasiyet, dijitalleşme ve yeni teknolojilerin kullanımı güçlendirilecek, kurumlar arası koordinasyon ve işbirliği geliştirilerek birlikte üretim ve veri paylaşımı yoluyla mükerrerlikler önlenecektir. (Kalkınma Planı p.680)		
Tedbir 680.1. Ulusal harita üretimi işlerinde baz alınacak olan kentsel alanlardaki konumsal hassasiyet altyapısı yenilenecektir.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Harita Genel Müdürlüğü, Yerel Yönetimler	1. Konumsal jeodezik verilerin, e-devlet altyapısı üzerinden paylaşılmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir. 2. Kentsel alanlarda ihtiyaç duyulan yüksek konumsal hassasiyetli harita verisi üretimine bütçe imkânları çerçevesinde devam edilecektir.
Tedbir 680.2. Çok boyutlu kadastro/harita üretimi tamamlanacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü	1. 2020 yılında görüntü alımı yapılan 21 il merkezi ve 77 ilçede sayısal arazi modeli, gerçek ortofoto dijital şehir modelleri üretimi yapılacaktır.
Kamu ve özel sektör kuruluşlarınca yapılacak yatırımlara temel oluşturmak üzere sayısal hale gelmiş güncel, güvenilir kadastro verileri sunulacak, mülkiyet verileri elektronik ortama aktarılacaktır. (Kalkınma Planı p.681)		
Tedbir 681.2. Tüm Türkiye'de tek koordinat sistemine geçilerek kadastro modernizasyonu tamamlanacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), DSİ, Karayolları Genel Müdürlüğü, Orman Genel Müdürlüğü, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Yerel Yönetimler	1. 22,3 milyon parselin güncelleme işleminin sonuçlandırılmasıyla birlikte ülke genelinde toplam 58 milyon parselin tek koordinat sistemine geçilmesi amacıyla Kadastro Modernizasyon Projesi sürdürülecektir.
Yerel yönetimlerin akıllı şehir stratejilerini ve izleyecekleri yol haritalarını hazırlamaları teşvik edilecek, akıllı şehir projelerinin ulusal katmanda önceliklendirilen alanlar ve kabiliyetler dikkate alınarak seçilmesi ve hayata geçirilmesi sağlanacak, akıllı şehir uygulamalarına yönelik yerli üretimin geliştirilmesi desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.683)		
Tedbir 683.1. Yerel yönetimlere akıllı şehir stratejilerini ve izleyecekleri yol haritalarını hazırlamalarına yönelik Ulusal Akıllı Şehir Stratejisi ve Eylem Planı esas alınarak rehberlik sağlanacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), TÜBİTAK, Yerel Yönetimler	1. Yerel yönetimlere rehberlik yapılarak akıllı şehirlere yönelik stratejik bakış kazandırılması sağlanacaktır.

Tedbir 683.2. Akıllı şehir projeleri, büyükşehir belediyeleri ve 51 il belediyesi öncelikli olmak üzere akıllı şehir olgunluk değerlendirmesi ve kaynak tahsis kısıtları göz önünde bulundurularak önceliklendirilecektir.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), TÜBİTAK, TÜİK, Yerel Yönetimler	1. Yerel yönetimlerde akıllı şehir olgunluk değerlendirme çalışmaları yapılmış olup doğrulama ve raporlama çalışmaları yapılacaktır.
Tedbir 683.4. Akıllı şehir ekosistemi analiz edilerek girişimciler, sistem geliştiriciler, teknoloji sağlayıcılar gibi sektörün tüm paydaşları oluşturulacak dijital platformda buluşturulacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, TÜBİTAK, Üniversiteler, Yerel Yönetimler	1. Akıllı Şehir Bilgi Paylaşım Platformu geliştirilecek ve tüm akıllı şehir ekosistemini kapsaması sağlanacaktır.
Gayrimenkul değer artışlarının etkili yönetimiyle kentsel mekân ve hizmet kalitesinin artırılması, kentsel hizmetlerin yaygınlaştırılması ve geliştirilmesine yönelik faaliyetlere kaynak oluşturması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.684)		
Tedbir 684.1. Tapu işlemlerinde gerçekleşen fiyatın kaydedilmesi, değer değişimlerinin takip edilebilmesi, kamu yatırımları ve düzenlemeleri sonucu ortaya çıkan değer artışlarının tespit edilmesi, yer seçim analizlerine katkı verilmesi ve taşınmaz değer haritalarının oluşturulabilmesi için Tapu ve Kadastro Bilgi Sistemine entegre bir gayrimenkul değer bilgi merkezi kurulacak ve taşınmazların değere yönelik verileri mülkiyet bilgileri ile birlikte tutulacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Gelir İdaresi Başkanlığı, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Yerel Yönetimler	1. Tapu ve Kadastro Bilgi Sistemine entegre bir gayrimenkul değer bilgi merkezi kurulacak ve taşınmazların değerlerine yönelik veriler, mülkiyet bilgileriyle birlikte tutulacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2019	2020(1)	2021(2)
Kadastro Modernizasyonu Kapsamında Yenilenen/Sayısallaştırılan Parsel Sayısı (3)	Bin Adet	10 750	12 750	18 750

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program
(3) Bu gösterge aynı zamanda Merkezi Yönetim Bütçesinde yer alan Tapu ve Kadastro Programının performans göstergelerinden biridir.

2.4.3. Konut

a) Mevcut Durum

2019 yılında belediyeler tarafından 122.752 daire için yapı ruhsatı düzenlenmiştir. 2020 yılının ilk 6 aylık döneminde ise 212.231 daire için yapı ruhsatı verilmiştir. Yapı ruhsatı verilen daire sayısı bakımından değerlendirildiğinde 2020 yılının ilk altı ayında bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 72,9 oranında artış olmuştur. 2019 yılında yapı kullanma izni alan konut sayısı 397 bin olarak gerçekleşmiştir. Haziran 2020 itibarıyla yaklaşık 269 bin konut için yapı kullanma izni alınmış olup bir önceki yılın aynı dönemi ile kıyaslandığında yüzde 32,1 oranında azalma olmuştur.

Türkiye genelinde konut satışları Ağustos 2020'de bir önceki yılın aynı ayına göre yüzde 54,2 oranında artarak 170.408 olmuştur. 2020 yılı Ocak-Ağustos döneminde 317.832'si ilk defa, 706.702'si ikinci el olmak üzere toplam 1.024.534 konut satılmıştır. 2019 yılında ise aynı dönemde 285.719'u ilk defa, 432.851'i ikinci el olmak üzere toplam 718.570 konut satışı gerçekleşmiştir. 2020 yılında kredi faiz oranlarında sağlanan düşüşün etkisi konut satışlarına önemli ölçüde yansımıştır. Ocak-Ağustos döneminde ipotekli konut satışı yüzde 263,7 artarak 473.114 olarak gerçekleşmiştir. Toplam satışların yaklaşık yüzde 46'sı ipotekli konut satışıdır.

Toplu Konut İdaresi Başkanlığınca (TOKİ) 2003 yılından itibaren inşaatına başlanan 969.925 konutun 798.819'u 2020 yılı Eylül sonu itibarıyla sosyal ve teknik donatılarıyla birlikte tamamlanmıştır. TOKİ tarafından üretilen konutların yüzde 86'sı sosyal konut niteliğindedir. TOKİ tarafından yürütülen Sosyal Konut Programı kapsamında 2020 yılı sonunda 102 bin konut üretilmesi öngörülmektedir.

Eylül 2020 sonu itibarıyla Ulusal Adres Veri Tabanı verilerine göre Türkiye'de toplam konut sayısı (konut, lojman, yazlık/mevsimlik konut, kapıcı dairesi ve konut inşaatları) 39,1 milyondur. Konut arzındaki son yıllardaki artışın etkisiyle toplam konut açığı azalmıştır. Konut piyasasında doğru ve uzun vadeli analizler yapılabilmesi ve yerleşmeler itibarıyla arz ve talep dengesinin kurulabilmesi için konut stokunun konutların nitelikleri de dâhil olmak üzere ortaya konulması, güncel, sürekli, güvenilir ve doğru verileri sunmak üzere veri altyapısının güçlendirilmesi çalışmalarına devam edilmektedir.

Ülkemizde, dar gelirlilerin ve dezavantajlı grupların konuta erişimi önceliğini korumaktadır. Bu kesimlerin karşılanabilir konuta erişimini analiz etmek üzere Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından Konut Araştırması Projesi yürütülmüştür. Projeyle, dar gelirlilerin ve dezavantajlı grupların konuta erişiminin artırılması için kamu kurumları ve özel sektör aktörlerinin işbirliği ile karşılanabilir konut finansman yöntemlerini de içerecek şekilde uygulama stratejilerinin geliştirilmesi öngörülmektedir.

Konut yapımının, yerleşmelerin gelişme eğilimlerine ve özelliklerine göre yönlendirilmesi; alt gelir gruplarının konut sorununu çözmek amacıyla uygun yapım ve finansman yöntemlerinin geliştirilmesi; yaşlı, çocuk ve engellilerin ihtiyaçlarına uygun konut ve çevrelerinin tasarlanması hedeflenmektedir.

b) Amaç

Dar gelirliler başta olmak üzere, herkesin yeterli, yaşanabilir, dayanıklı, güvenli, kapsayıcı, ekonomik olarak karşılanabilir, sürdürülebilir, iklim değişikliğine dirençli, temel altyapı hizmetlerine sahip konuta erişiminin sağlanması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Kentleşme, nüfus artışı, yenileme ve afetten kaynaklanan konut ihtiyacı arz-talep dengesi gözetilerek karşılanacaktır. (Kalkınma Planı p.686)		
Tedbir 686.2. Plan döneminde dar gelirlilere ve dezavantajlı gruplara yönelik 250 bin sosyal konut üretilecektir.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, TOKİ	1. Sosyal Konut Programı kapsamında 100 bin konut sosyal ve teknik donatılarıyla birlikte üretilecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2019	2020(1)	2021(2)
TOKİ Tarafından Üretilen Sosyal Konut Sayısı	Adet	35 000	102 000	100 000

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2.4.4. Kentsel Dönüşüm

a) Mevcut durum

Başta afet riskleri olmak üzere, standartlara uygun olmayan yapı stoku ile işlevleri değişen kentsel alanlardaki yıpranma nedenlerine bağlı olarak ülkemizde kentlerin dönüşüm çalışmaları devam etmektedir.

6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun kapsamında 59 ilimizde 268 Riskli Alan, 33 ilimizde 158 Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Proje Alanı ve 11 ilimizde 16 yenileme alanı ilan edilmiştir. Ayrıca yeni yerleşim alanı olarak kullanılmak üzere 66 ilimizde 48 bin hektar büyüklüğünde Rezerv Yapı Alanı belirlenmiştir.

Riskli yapıları tespit etmek üzere üniversite, kamu kurumu, sivil toplum kuruluşu, tüzel kişi, yapı denetim kuruluşu ve yapı laboratuvarının da bulunduğu 1.292 kurum/kuruluş Çevre ve Şehircilik Bakanlığınca lisanslandırılmıştır. Bu kurum ve kuruluşlar tarafından toplam 685.000 bağımsız birimin riskli yapı olduğu tespit edilmiştir.

Dönüşüm Projeleri Özel Hesabının ihdas edildiği 2012 yılından itibaren, başta kurumsal ve bireysel kira yardımı, faiz desteği, kamulaştırma ve dönüşüm uygulamaları olmak üzere (cari fiyatlarla) yaklaşık 19,9 milyar TL ödenek sağlanmıştır.

Kentsel dönüşüm ihtiyacı olan alanların sayısı ve büyüklüğü artmış olup dönüşüm uygulamalarının aynı anda yürütülmesinde mali, idari ve teknik zorluklar ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple kentsel dönüşüm uygulamalarına ilişkin önceliklendirme çalışmaları devam etmektedir.

Kentsel dönüşüm sürecinde alanın özelliklerine ve kentin içindeki fonksiyonuna göre bir dönüşüm senaryosu uygulanması ve dönüşüm alanlarının bir stratejiye bağlı olarak geliştirilmesi ihtiyacı devam etmektedir. Bu çerçevede 20 ilimizin kentsel dönüşüm strateji belgesi hazırlanmış, 25 ilimizde ise kentsel dönüşüm strateji belgesi hazırlama çalışmaları sürdürülmektedir.

Dönüşüm alanlarında ortaya çıkan kentsel değer artışının yönetilmesinde sorunları giderecek ve kentsel dönüşüm projeleriyle mevcut yapılaşma haklarının artırılması yönünde imar planları üzerinde baskıyı önleyecek bir yaklaşım geliştirilmektedir. Kentsel dönüşüm alanlarında farklı kademelerdeki planlar arasındaki eşgüdüm göz ardı edilmeden, kent ve yakın çevresiyle bütüncül bir anlayış çerçevesinde planlanarak, kent bütünü ile uyumun sağlanmasına yönelik çalışmalar başlatılmıştır. Ülkemizde, kentsel dönüşüm uygulamalarını hızlı işleyen bir yapıya kavuşturmak için katılımcılık ve uzlaşma sürecini daha etkin kılacak mekanizmaların oluşturulması çalışmaları devam etmektedir.

b) Amaç

Afet tehlikesi ve riski altındaki alanlar ile bu alanlar dışındaki riskli yapıların bulunduğu arsa ve araziler, fen ve sanat norm ve standartlarına uygun, sağlıklı ve güvenli yaşamayı esas alacak şekilde dönüştürülecektir.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Kentsel dönüşüm; yatay mimari anlayışıyla, yaşam kalitesini yükseltme ve kentlilik bilincini geliştirme amacı çerçevesinde tarihi merkezlerin yenilenmesini içerecek şekilde yürütülecektir. (Kalkınma Planı p.690)		
Tedbir 690.1. Kentsel dönüşüm uygulamalarında tarihi kent merkezi alanlarının yenilenmesinin yaygınlaştırılması, bu kapsamda yerel yönetimlerle paylaşımlı bir finansman modeli oluşturulması sağlanacak ve 81 ilde tarihi kent merkezleri kent kimliğini ön plana çıkaracak şekilde dönüştürülerek, yatay mimari ve insan odaklılık anlayışıyla tasarımları gerçekleştirilecektir.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), İLBANK, TOKİ, Yerel Yönetimler	1. 20 ilde tarihi kent merkezinin kent kimliğini ortaya çıkaracak yenilenme çalışmalarına devam edilecek ve 20 yeni ilde yenileme çalışmalarına başlanacaktır.
Kentsel dönüşüm uygulamalarında il bazında hazırlanan kentsel dönüşüm stratejileri esas alınacaktır. (Kalkınma Planı p.691)		
Tedbir 691.1. İl ve ilçe bazında riskli ve rezerv alanlara ilişkin verileri, sosyal yapı analizini, ekonomik bütünleşme, altyapı durumu, finansman modelleri ve il bazında dönüşüm hedeflerini içeren kentsel dönüşüm stratejileri hazırlanacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. 25 il için Kentsel Dönüşüm Strateji Belgesi hazırlanacaktır.

Kentsel dönüşüm projeleri katılımcılık esasları dikkate alınarak, kentsel dönüşüm alanlarında öncelikle yerinde dönüşüm ilkesi benimsenerek, mevcut sosyal yapının mekânsal ihtiyaçlarını göz önünde bulunduran çözümlerle kent dokusuyla uyumlu ve alan bazlı olarak yürütülecektir. (Kalkınma Planı p.692)		
Tedbir 692.2. Kentsel dönüşüm projelerinde katılımcılık esasları tanımlanacak ve sürecin işbirliği içerisinde ilerlemesi sağlanacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), İLBANK, TOKİ, Yerel Yönetimler	1. Kentsel dönüşüm uygulamalarında yürütülen projelerde uzlaşma sürecinin daha etkin hale getirilebilmesi amacıyla katılımcılık ilkesi esas alınacak, bu konuda yerel idareler teşvik edilecektir.
Afet riskli alanların tespiti ve ilanına ilişkin mevcut kriterler geliştirilecek ve netleştirilecek; yüksek öncelikli alanlar çok ölçütlü değerlendirme sistemiyle önceliklendirilerek ivedilikle dönüştürülecektir. (Kalkınma Planı p.693)		
Tedbir 693.1. Kentsel dönüşüm uygulamalarında yerleşim alanı bazında önceliklendirme için çok ölçütlü değerlendirme modeli, can ve mal kaybına neden olma açısından afet riskleri, tehlikesi, etkilediği nüfusun büyüklüğü, mali ve finansal gereksinim, rezerv alanın mevcudiyeti gibi parametrelerin esas alındığı kriterler ve puanlama sistemi çerçevesinde geliştirilecek ve yerleşim alanları bu kapsamda önceliklendirilecektir.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), AFAD	1. Kentsel Dönüşüm Strateji Belgesinin Hazırlanmasına Yönelik İlke ve Esaslar doğrultusunda yerleşim alanlarında önceliklendirme çalışmaları yapılacaktır.
Tedbir 693.5. İstanbul genelinde kentsel dönüşüm uygulamaları ve imara yeni açılacak alanların planlaması yapılırken nüfus yoğunluğu dikkate alınarak afet ve acil durum toplanma alanları oluşturulacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), AFAD, İstanbul Büyükşehir Belediyesi	1. Afet ve acil durum toplanma alanları, ilgili kurumlarla işbirliği içerisinde tespit edilerek imar planlarında gerekli düzenlemeler yapılacaktır.
Tedbir 693.7. İstanbul'da mevcut yapılaşmış alanlarda yapı stoku dikkate alınarak, kentsel dirençliliğin artırılması amacıyla mevcut altyapı sistemlerinde afet risk önceliklendirme çalışması yapılarak ihtiyaç duyulanlar yenilenecektir.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), AFAD, İLBANK, TOKİ, İstanbul Büyükşehir Belediyesi	1. İstanbul'un altyapı sisteminde afet risk önceliklendirilmesi yapılarak ihtiyaçlar belirlenecektir.
Kentsel dönüşüm uygulamaları ve imara yeni açılacak alanlar ile sanayi alanlarının dönüşümü kapsamında şehir planlaması yapılırken şehrin afet geçmişi, afet tehlikeleri ve riskleri göz önünde bulundurulacaktır. (Kalkınma Planı p.694)		
Tedbir 694.2. Afet risklerinin planlama aşamasında gözetilmesine yönelik imar planlaması kriterleri geliştirilecek ve afet tehlike ve risklerine uygun imar planlaması yapılması sağlanacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), AFAD, Yerel Yönetimler	1. Mekânsal Planlarda Esas Alınacak Sakınım (Risk Azaltma) Önlemleri ve Kriterlerinin Geliştirilmesi Projesi kapsamında risk azaltma kriterleri belirlenerek konuya ilişkin rapor hazırlanacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2019	2020(1)	2021(2)
Tarihi Kent Merkezi Projesi Kapsamında Yer Alan İl Sayısı (Kümülatif)	Adet	10	12	40
Kentsel Dönüşüm Strateji Belgesi Hazırlanan İl Sayısı (Kümülatif)	Adet	10	20	45

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2.4.5. Kentsel Altyapı

a) Mevcut Durum

İçme ve kullanma suyu şebekesiyle hizmet verilen belediye nüfusunun toplam belediye nüfusuna oranı 2020 yılı itibarıyla yüzde 99 seviyesindedir. Yerleşime yeni açılan alanlar ve mevcut şebekelerin yenileme ve bakım çalışmaları dışında içme suyu şebeke inşaatı ihtiyacı azalırken içme suyunu arıtma ihtiyacı artmıştır.

Su havzalarındaki yapılaşmalar, kentsel ve sanayi atık sularının arıtılmadan deşarjı, tarımsal ilaç ve gübre kullanımı, katı atıkların düzensiz olarak alıcı ortama bırakılması gibi nedenler su kaynaklarını hızla kirletmektedir. Bu durum karşısında arıtma tesisi yapımı ihtiyacı artmış ve 2012 yılında 258 olan arıtma tesisi sayısı 2019 yılında 629'a çıkmıştır.

Kanalizasyon şebekesiyle hizmet verilen belediye nüfusunun toplam belediye nüfusuna oranı 2019 yılında yüzde 91 olarak gerçekleşmiştir. 2019 yılında atıksu arıtma tesisi hizmeti alan belediye nüfusunun toplam belediye nüfusuna oranı yüzde 87'dir.

DSİ Genel Müdürlüğünün finansman yapısının sürdürülebilirliğinin sağlanmasına yönelik belediyeler ve diğer kuruluşlar adına DSİ tarafından tamamlanan altyapı yatırımlarına ait geri ödemelerin iyileştirilmesine yönelik çalışmalara başlanmıştır.

İçmesuyu temin ve dağıtım sistemlerinde çeşitli belediyeler tarafından su kayıplarını azaltıcı faaliyetler yürütülmektedir. Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından içme suyu kayıpları konusunda faturalandırılamayan (kayıp/kaçak dâhil) su miktarının 2019 yılında yüzde 37 olduğu tahmin edilmektedir. Su temin sistemindeki kayıp ve kaçaklar azaltılarak iklim değişikliği ve kuraklığın etkilerine karşı su kaynaklarının verimli kullanılmasına yönelik çalışmalar sürmektedir.

Atıksu arıtma tesislerinin verimli şekilde çalıştırılması için bu tesislerin yap-işlet-devret modeli çerçevesinde işletilmesine yönelik mevzuat hazırlık çalışmaları tamamlanmak üzeredir. 12/11/2012 tarihli ve 6360 sayılı Kanunun uygulama sürecinde 2012 yılında kurulan 14 büyükşehir belediyesindeki su ve kanalizasyon idareleri başta olmak üzere tüm idarelere hem teknik hem de finansal kapasite açısından destek sağlanmaktadır. Su ve Kanalizasyon Programından (SUKAP) faydalanan proje sayısı Eylül 2020 itibarıyla 1.388'e ulaşmış olup 2011-2020 döneminde yaklaşık 4,6 milyar TL hibe ve uygun şartlarla 6,8 milyar TL kredi İLBANK aracılığıyla belediyelere proje karşılığı tahsis edilmiştir.

Türkiye Su Enstitüsü koordinatörlüğünde ülke genelinde atıksu arıtma tesislerinden alınan suların analizi yoluyla Covid-19 virüsünün atıksularda izlenmesi çalışmaları yürütülmeye başlanmıştır.

TÜİK verilerine göre 2018 yılında toplanan evsel nitelikli atık miktarı yaklaşık 32,2 milyon tondur. Ulusal Atık Yönetimi ve Eylem Planı (2016-2023) kapsamında çalışmalar sürdürülmekte olup atıkların yüzde 60'ı düzenli depolanmakta ve yüzde 13'ü ise geri kazanılmaktadır. Mevcut atık yönetim planlarının sıfır atık yönetim planı ile uyumlu hale getirilmesi, ayrı toplama verimliliğinin kaynağında artırılması ve yaygınlaştırılması, geri kazanım ve bertaraf yöntemlerinin belirlenmesi amacıyla 2023-2035 yıllarını kapsayacak Ulusal Atık Yönetimi ve Eylem Planı revizyonu çalışmaları başlatılmıştır.

2020 yılı itibarıyla işletmede olan düzenli depolama tesisi sayısı 90'a yükselmiş olup bu tesislerle 1.185 belediyede 65 milyon nüfusa hizmet verilmektedir. 2016 yılında iki yakma ve 56 tıbbi atık sterilizasyon tesisiyle hizmet verilirken, 2020 yılında üç yakma ve 65 tıbbi atık sterilizasyon tesisiyle 81 ilde hizmet verilmektedir.

Çevre ve Şehircilik Bakanlığının 2020 yılı Ambalaj Bültenine göre 2018 yılında piyasaya sürülen yaklaşık 3,9 milyon ton ambalajın yüzde 61'i geri kazanılmıştır. Son yıllarda özel sektör tarafından işletilen toplama-ayırma ve geri kazanım tesisi sayısında önemli gelişmeler kaydedilmiş, 2020 yılı itibarıyla tesis sayısı 1.859'a ulaşmıştır.

Belediyeler toplamak veya toplatmakla yükümlü oldukları ambalaj atıklarına ilişkin yönetim planlarını hazırlayarak Çevre ve Şehircilik Bakanlığına sunmaktadır. 2020 yılı itibarıyla 561 belediyede ambalaj atıklarını kaynağında ayrı toplama çalışmaları yürütülmektedir.

2020 yılı itibarıyla tehlikeli atıkların yönetimi için 37 beraber yakma ve 15 atık yakma, 450 tehlikeli atık geri kazanım ve 8 birinci sınıf düzenli depolama tesisi bulunmaktadır.

Katı atık yönetiminde öncelikle üretilen atık miktarının azaltılması ve atığın kaynakta ayrıştırılarak toplamaya hazır hale getirilmesi için hanehalklarının bilinçlendirilmesi çalışmaları ile yerel yönetimlerin atığın kaynakta ayrı toplanmasına ilişkin kapasitesinin artırılması faaliyetleri devam etmektedir.

Covid-19 pandemi sürecinde tek kullanımlık eldiven ve maske gibi tıbbi atıklarla ilgili Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından 2020/12 sayılı Tek Kullanımlık Maske, Eldiven Gibi Kişisel Hijyen Malzeme Atıklarının Yönetiminde Covid-19 Tedbirlerine İlişkin Genelge yayımlanmış olup bu atıkların yönetimine ilişkin düzenleme getirilmiştir.

Belediyeler katı atık yönetiminde toplama, taşıma ve bertaraf konusunda önemli gelişmeler kaydetmiş olup bu tesislerin çevresel sorunlara yol açmaması için usulüne uygun olarak işletilmesi ve düzenli olarak denetlenmesi çalışmaları devam etmektedir. Düzenli depolama tesisi sayısı artmakla birlikte faaliyetteki tesislerin dolan kapasitesinin artırılması için ilave depolama alanı ve ön işlem tesislerinin yapımına devam edilmektedir. Ayrıca düzensiz döküm sahalarının rehabilitasyonu ve kırsal alanda katı atıkların yönetimiyle ilgili çalışmalar devam etmektedir. Katı atık yönetiminde belediyelerin zamanı ve finansman kaynaklarını daha verimli kullanmaları amacıyla mahalli idare birlik modelinin etkin uygulanması önemli görülmektedir.

Evsel nitelikli atıkların insan ve çevre sağlığına etkilerinin en aza indirilerek etkin yönetiminin gerçekleştirilmesi amacıyla belediyelerin finanse etmekte zorlandıkları katı atık projelerinin desteklenmesi için 2017 yılında başlatılan Katı Atık Programı (KAP) kapsamında; bir düzenli depolama tesisi ve üç aktarma istasyonu yapımı tamamlanmış, bir aktarma istasyonu, bir ön işlem tesisi, bir yeni lot ve bir entegre tesis uygulama projesi hazırlanması işi tamamlanmıştır. Üç entegre atık yönetim tesisi, yedi yeni lot, bir ön işlem tesisi ve üç

aktarma istasyonu yapım işi devam etmektedir. Ayrıca, dört aktarma istasyonu, bir yeni lot ve iki ön işlem tesisi uygulama projesi hazırlanması çalışmaları sürdürülmektedir.

Atık oluşum sebeplerinin gözden geçirilerek engellenmesi veya en aza indirilmesi, atığın kaynağında ayrıştırılarak geri dönüşüme kazandırılması amacıyla 2017 yılında Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından Sıfır Atık Projesi başlatılmıştır. Uygulamanın başladığı Haziran 2017'den itibaren Ekim 2020'ye kadar 48.445 kurum/kuruluş binasında Sıfır Atık Yönetim Sisteminin uygulanmasına başlanmıştır. Sıfır Atık Projesi kapsamında uygulama hakkında bilgi vermek, yol göstermek ve farkındalık oluşturmak amacıyla 2017 yılından itibaren 8.966.000 kişiye eğitim verilmiştir. Sıfır atık yönetim sistemini kurmakla yükümlü bina ve yerleşkeler ile mahalli idareler sıfır atık belgesi almak zorunda olup bu kapsamda 2020 yılı içerisinde 9.603 temel seviyede sıfır atık belgesi düzenlenmiştir. Sıfır atık yönetim sisteminin; idari, mali ve teknik unsurları açısından tasarım ve planlama kriterlerini, değerlendirme unsurları ve uygulama esaslarını belirlemek; sistemin geliştirilmesi, iyileştirilmesi ve yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmaları düzenlemek amacıyla 11 kılavuz hazırlanmıştır.

Plastik poşetlerin gereksiz kullanımının engellenerek atık oluşumunun önlenmesi amacıyla Ambalaj Atıklarının Kontrolü Yönetmeliğinde değişiklik yapılarak 1 Ocak 2019 tarihinden itibaren belirlenen kriterler çerçevesinde plastik poşetler satış noktalarında ücretli olarak verilmeye başlanmıştır. Bunun sonucunda poşet kullanımı 2019 yılında bir önceki yıla göre yüzde 80 oranında azalmıştır.

Atık yağlar, atık pil ve akümülatörler, ömrünü tamamlamış lastikler, elektrikli ve elektronik eşya atıkları, bitkisel atık yağlar, hafriyat toprağı, inşaat ve yıkıntı atığı, ömrünü tamamlamış araçlar gibi özel atıkların toplanması, taşınması, geri kazanımı ve bertarafına yönelik eğitim, bilinçlendirme ve mevzuat çalışmaları devam etmektedir.

Geri Kazanım Katılım Payına İlişkin Yönetmelik 31/12/2019 tarihli ve 30995 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu yönetmelikle satış noktalarından poşetler için tahsil edilecek geri kazanım katılım payları ile yönetmelikte belirtilen diğer ürünler için piyasaya sürenlerden veya ithalatçılardan tahsil edilecek geri kazanım katılım paylarının belirlenmesi, beyan edilmesi, tahsilatı, izlenmesi ve bu yönetmelik kapsamında uyulacak hükümlere ilişkin idari ve teknik usul ve esaslar getirilmiştir.

Piyasaya arz edilen akümülatörlerin kullanımları sonrasında geri kazanımının sağlanması amacıyla iade alınmasını içeren Akümülatör Depozito Bilgi Sistemi uygulamaya alınmıştır.

Kent içi ulaşımda trafik sıkışıklığına bağlı olarak ortaya çıkan zaman kaybı, yakıt tüketimi ile çevre ve gürültü kirliliği sorunlarının asgari seviyeye indirilebilmesi, kentlerimizde kaliteli ve konforlu bir ulaşım altyapısının tesis edilmesi için ülkemizde toplu taşımanın ve motorsuz ulaşım türlerinin geliştirilmesi amacıyla önemli yatırımlar yapılmaktadır.

Türkiye'de Ekim 2020 itibarıyla 12 büyükşehirde (Adana, Ankara, Antalya, Bursa, Eskişehir, Gaziantep, İstanbul, İzmir, Kayseri, Kocaeli, Konya ve Samsun) raylı sistemlerle (metro, hafif raylı sistem, tramvay) ile toplu taşıma hizmeti verilmektedir. Ülkemizde en yaygın raylı sistem ağına sahip şehir olan İstanbul'da toplam uzunluğu yaklaşık 230 km olan 10 hatta (Marmaray dâhil) raylı sistem işletmeciliği yapılmakta olup bunu yaklaşık 177 km ile İzmir ve 102 km ile Ankara takip etmektedir.

Kent içi ulaşım altyapısının geliştirilmesine yönelik olarak 2020 yılında da yeni projeler programa alınmıştır. Bu kapsamda, büyükşehir belediyelerince dış kredi finansmanıyla yürütülmek üzere Ankara Otobüs Alımı, Eskişehir Tramvay Aracı Alımı, İzmir Tramvay Aracı Alımı ve Çiğli Tramvay Hattı projeleri Yatırım Programına dâhil edilmiştir. Diğer taraftan, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığınca bütçe kaynaklarıyla finanse edilmek üzere Bursa Emek Şehir Hastanesi Raylı Sistem Hattı ile Kocaeli Şehir Hastanesi Tramvay Hattı projeleri 2020 Yılı Yatırım Programına dâhil edilmiş, ayrıca İstanbul Başakşehir-Kayaşehir Metro Hattı projesinin İstanbul Büyükşehir Belediyesinden Bakanlığa devri gerçekleştirilmiştir.

Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığınca yapım çalışmalarına devam edilen Gayrettepe-İstanbul Havalimanı Raylı Sistem Hattı projesi ile Sabiha Gökçen Havalimanı Metro Bağlantıları projesinin 2021 yılı içerisinde tamamlanması öngörülmektedir. Böylece İstanbul'un her iki havalimanına da metroyla erişim imkânı sağlanacaktır.

Raylı sistem yatırımlarının yanı sıra gerek belediyeler gerekse Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından motorsuz ulaşım türlerinin geliştirilmesine yönelik yatırımlara da devam edilmektedir. Söz konusu yatırımlarla kent içi ulaşımda toplu taşımayı destekleyen sürdürülebilir ulaşım türlerinin geliştirilmesi hedeflenmektedir.

b) Amaç

Nüfusun sağlıklı ve güvenilir içme ve kullanma suyuna erişiminin sağlanması ve atık suyun insan ve çevre sağlığına etkilerinin en aza indirilerek etkin yönetiminin gerçekleştirilmesi; atıkların insan ve çevre sağlığına etkilerinin en aza indirilerek etkin yönetiminin gerçekleştirilmesi için azaltılması, geri dönüşüm ve geri kazanımın sağlanması ve bertaraf edilmesi; erişilebilir, güvenli, zaman ve maliyet yönünden etkin ve sürdürülebilir kent içi ulaşım sistemlerinin oluşturulması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Su kaynaklarının korunması, geliştirilmesi ve sürdürülebilir kullanımı kapsamında havza bazında yapılan plan, strateji ve eylem planları bir bütünlük içinde uygulamaya konulacaktır. (Kalkınma Planı p.697)		
Tedbir 697.3. Yeraltı suyu kütlelerinin kalite ve miktar durumu belirlenecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), DSİ, Yerel Yönetimler	1.Yeraltı su kütlelerinin kalite ve miktar envanteri çıkarılacaktır.
İçmesuyu ve atıksu hizmetlerinin verimli, yeterli ve standartlara uygun şekilde sunulması sağlanacak, sorumlu kurumların işletme performansı ve yatırım verimliliği iyileştirilecektir. (Kalkınma Planı p.698)		
Tedbir 698.1. Büyükşehir belediyesi haricindeki yerlerde il bazında su kanalizasyon idarelerinin kurulması için mevzuat düzenlemesi yapılacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Yerel Yönetimler	1. Su ve atıksu hizmetlerinde teknik ve mali performansın iyileştirilmesi için büyükşehir olmayan 51 ilde, il ölçeğinde hizmet verecek su ve kanalizasyon idarelerinin kurulması için mevzuat hazırlık çalışmaları yapılacaktır.
Tedbir 698.2. İçme suyu yatırım ve hizmetlerinin sağlanmasında DSİ'nin içme suyu proje finansmanının sürdürülebilir bir yapıya kavuşturulmasını teminen geri ödeme sistemi geliştirilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), DSİ, İLBANK, Yerel Yönetimler	1. DSİ'nin içme suyu proje finansmanının sürdürülebilir bir yapıya kavuşturulmasına yönelik finansman modeli geliştirilecektir.

Tedbir 698.3. SUKAP programı fiziki kayıpların azaltılmasına yönelik olarak geliştirilecektir.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), İLBANK, Yerel Yönetimler	1. İçme ve kullanma suyu şebekelerinde fiziksel su kayıplarının azaltılmasına yönelik SUKAP kapsamında belediyelerin su, kanalizasyon ve altyapı projeleri desteklenecektir.
Katı atık yönetimi etkinleştirilerek atık azaltma, kaynakta ayırma, ayrı toplama, taşıma, geri kazanım, bertaraf safhaları ve düzensiz/vahşi döküm alanlarının rehabilitasyonu teknik ve mali yönden bir bütün olarak geliştirilecektir. Katı atık yönetiminde kaynak verimliliğinin ve çevresel sorumluluğun sağlanmasını teminen KÖİ başta olmak üzere uygulama araçları geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.699)		
Tedbir 699.2. Sıfır Atık Projesi uygulamaları yaygınlaştırılacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler	1. Sıfır Atık Yönetmeliği kapsamında 250 bin nüfusun üzerindeki büyükşehir ilçe belediyeleri, kamu kurum ve kuruluşları, organize sanayi bölgeleri, havalimanları, limanlar, akaryakıt istasyonları ve dinlenme tesisleri, 100 ve üzeri ofis/büro kapasiteli iş merkezi ve ticari plazalar, 5 bin m^2 ve üzeri AVM'ler, ÇED Yönetmeliği Ek-1'de yer alan sanayi tesisleri, 250 ve üzeri öğrencisi olan eğitim kurumları ve yurtlar, 100 oda ve üstü konaklama kapasiteli işletmeler, 100 yatak ve üzeri sağlık kuruluşları, 300 ve üzeri konuta sahip siteler ve zincir marketler sıfır atık yönetim sistemlerini kuracaklardır.
Tedbir 699.5. KÖİ çerçevesinde yapımı ve işletilmesi planlanan katı atık bertaraf tesislerine ilişkin mevzuat çalışmaları tamamlanacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, İLBANK, Yerel Yönetimler	1.Yerel yönetimlerin altyapı tesislerinin KÖİ çerçevesinde yapımı ve işletilmesi amacıyla hazırlanan YİD modeline yönelik mevzuatın yasalaşması halinde ikincil düzenleme çalışmaları yapılacaktır.
Mali gücü yetersiz yerel yönetimlerin finanse etmekte zorlandıkları evsel nitelikli katı atıkların geri kazanım ve bertaraf tesisi projeleri ile aktarma istasyonu projelerinin bir program dâhilinde desteklenmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.700)		
Tedbir 700.1. Katı Atık Programının uygulanmasının yaygınlaştırılması sağlanacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), İLBANK, Yerel Yönetimler	1. Üç entegre atık yönetim tesisi, yedi yeni lot, bir ön işlem tesisi ve üç aktarma istasyonu yapımı tamamlanacaktır. Ayrıca, dört aktarma istasyonu, bir yeni lot ve iki ön işlem tesisi uygulama projesi hazırlanması için ihale çalışmalarına başlanacaktır. 2. Yapılması planlanan katı atık tesislerine yönelik uygulama projeleri hazırlanacaktır.

Kentlerdeki imar ve ulaşım ile ilgili politika, karar ve yatırımlar koordineli olarak değerlendirilecek, özellikle imar planları ile ulaşım ana planlarının birbiriyle uyumlu bir şekilde hazırlanması ve güncellenmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.701)		
Tedbir 701.1. İmar planları ile ulaşım ana planlarının uyumlu olmasını sağlayacak bir koordinasyon mekanizması kurulacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. Görev ve sorumluluk paylaşımına yönelik çalışmalar tamamlanacaktır. 2. Koordinasyon mekanizmasının kavramsal çerçevesi ile hukuki ve kurumsal tasarımı tamamlanacaktır.
Tedbir 701.2. Kent içi raylı sistem projelerinin incelenmesi, onaylanması ve belediyelerin raylı sistem projelerinin Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı tarafından devralınmasına ilişkin usul ve esasları düzenlemeye yönelik yönetmelikler hazırlanacak, raylı sistem tasarım kılavuzları güncellenecek, istatistiki veri altyapısı oluşturulacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Yerel Yönetimler	1. Kent içi raylı sistem projelerinin incelenmesi ve onaylanmasına ilişkin mevzuat tamamlanacaktır. 2. Belediyelerin raylı sistem projelerinin Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı tarafından devralınmasına ilişkin usul ve esasları düzenlemeye yönelik yönetmelik hazırlanacaktır.
Kentlerdeki trafik sıkışıklığının, kazaların ve hava kirliliğinin azaltılması amacıyla kent içi ulaşımda arz yönlü politikalardan ziyade talep yönlü politikaların uygulanmasıyla özel araç yerine toplu taşıma sistemlerinin kullanımı özendirilecektir. (Kalkınma Planı p.702)		
Tedbir 702.3. Toplu taşıma sistemleri kullanımının yaygınlaştırılmasını teminen tek kart ödeme sistemi hayata geçirilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. Tek kart ödeme sisteminin yaygınlaştırılabilmesi amacıyla kart ihraç ve kabul edecek üyelerin sisteme katılması için gerekli çalışmalar yürütülecek, TCMB nezdinde Sistem İşleticisi Faaliyet İzni başvuru süreci tamamlanacaktır.
Tedbir 702.4. Büyükşehirlerde otopark alanlarının yanı sıra köprü, tünel gibi darboğaz oluşan altyapıların ücretlerinin dinamik fiyatlandırılması, park-et-bin ve tercihli yollar gibi uygulamalar hayata geçirilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Yerel Yönetimler	1. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı koordinasyonunda belirlenecek üç ilde uygulanabilecek projelere ilişkin yol haritası belirlenecektir.
Çevreci ulaşım modları geliştirilecek ve kent içi ulaşımda motorsuz ulaşım türleri özendirilecektir. (Kalkınma Planı p.703)		
Tedbir 703.1. Yaya trafiğinin kesintisiz hale getirilmesi için yaya yolları ve kaldırımlar ile ilgili standartlar oluşturulacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Yerel Yönetimler	1. Yaya yolları ve kaldırım standartlarına ilişkin yönetmelik hazırlanacaktır.
Tedbir 703.2. Kent merkezlerinde tarihi ve kültürel cazibe noktaları ile alışveriş bölgelerinde motorlu taşıtlardan arındırılmış yaya bölgeleri oluşturulacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Yerel Yönetimler	1. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı koordinasyonunda Çevre Dostu Sokak projesi kapsamında toplam 12 km uzunluğundaki alan motorlu taşıtlardan arındırılmış bölge olarak hayata geçirilecektir.

Tedbir 703.3. Bisiklet kullanımını teşvik etmek amacıyla yasal ve finansal destek mekanizmaları hayata geçirilecektir.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. Bisiklet Yolları Yönetmeliği çerçevesinde 282 km uzunluğunda kent içi bisiklet yolu projesine finansman desteği sağlanacaktır.
Tedbir 703.4. Bisiklet yolu master planı ve uygulama planı hazırlanacak, bu kapsamda yeni bisiklet yolları yapılacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. Birinci Etap Bisiklet Yolları Uygulama Planı hazırlanacak ve yayınlanacaktır.
Tedbir 703.5. Bisiklet paylaşım sistemleri kurulacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı koordinasyonunda belediyelerden gelecek talepler doğrultusunda bisiklet paylaşım projeleri hayata geçirilecektir.
Mevcut altyapının daha verimli kullanılabilmesi, trafik güvenliğinin artırılması, ulaşım talebinin doğru bir şekilde yönetilebilmesi ve daha etkin bir planlama yapılabilmesini teminen ulusal ölçekte bir AUS Strateji Belgesi hazırlanacak, AUS mimarisi geliştirilecek ve AUS uygulamaları yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.704)		
Tedbir 704.3. Özellikle büyükşehirlerde, kent içi ulaşım ağında dinamik yolcu, sürücü ve yaya bilgilendirme sistemleri kurulacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Yerel Yönetimler	1. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı koordinasyonunda belediyelerle işbirliği yapılarak belirlenecek bir ilde pilot uygulamalara başlanacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2019	2020(1)	2021(2)
İçme ve Kullanma Suyu Şebekesi ile Hizmet Verilen Belediye Nüfusunun Toplam Belediye Nüfusuna Oranı	Yüzde	98,6(3)	99	99
İçme ve Kullanma Suyu Arıtma Tesisi Sayısı	Sayı	629(3)	635	650
Kanalizasyon Şebekesi ile Hizmet Verilen Belediye Nüfusunun Toplam Belediye Nüfusuna Oranı	Yüzde	90,7(3)	92	93
Atık Su Arıtma Tesisi ile Hizmet Verilen Belediye Nüfusunun Toplam Belediye Nüfusuna Oranı (4)	Yüzde	87	91	94
Arıtılmış Atıksuların Yeniden Kullanım Oranı	Yüzde	1,5	1,7	3
İçme Suyu Kayıp Kaçak Oranı	Yüzde	36	36	33
Sıfır Atık Programı Uygulanan Bina Sayısı (Kümülatif)	Bin	25	50	100
Düzenli Depolama Hizmeti Verilen Belediye Nüfusu Oranı (5)	Yüzde	79	83	88
Sıfır Atık Projesi Kapsamında Atığın Geri Kazanım Oranı	Yüzde	18	22	26
Kent İçi Raylı Sistem Uzunluğu (Kümülatif)	km	747	774	848
Bisiklet Yolu Uzunluğu (Kümülatif)	km	1 148	1 266	1 548

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program
(3) 2018 yılı TÜİK verisidir.
(4) Bu gösterge aynı zamanda Merkezi Yönetim Bütçesinde yer alan Toprak ve Su Kaynaklarının ve Sürdürülebilir Yönetimi Programının performans göstergelerinden biridir.
(5) Bu gösterge aynı zamanda Merkezi Yönetim Bütçesinde yer alan Sürdürülebilir Çevre ve İklim Değişikliği Programının performans göstergelerinden biridir.

2.4.6. Kırsal Kalkınma

a) Mevcut durum

Sürdürülebilir kırsal kalkınmanın ana unsurunu köy tüzel kişilikleri oluşturmaktadır. Tüzel kişiliği kaldırılarak mahalleye dönüştürülen 16 binden fazla köyle birlikte, toplam köy sayısı 35 bine yakındır. Köylerin yaklaşık 23 bini orman köyü olup bunların 10.500'ünün tüzel kişiliği kaldırılmıştır. Türkiye'de 2012 yılı itibarıyla 20 bin nüfus eşiğini esas alan kır-kent tanımına göre toplam nüfusun yüzde 27,7'sine karşılık gelen 20,9 milyon kişi kırsal yerleşimlerde yaşamaktadır. İdari statü ölçütünü esas alan köy-şehir tanımına göre ise nüfusun yüzde 22,7'sine karşılık gelen 17,2 milyon kişi köylerde yaşamaktadır.

Kırsal nüfusun demografik yapısı incelendiğinde; 2012 yılı itibarıyla kırsal hane sayısı 4,3 milyon olup ortalama hane büyüklüğü 4,9 kişidir. Kadın ve erkek nüfusun dengeli dağıldığı, 65 yaş ve üzeri yaşlı nüfus payının yüzde 11,3 olduğu görülmektedir.

Kırsal kesime götürülen hizmet faaliyetlerinin başında Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından yürütülen Köylerin Altyapısının Desteklenmesi Projesi (KÖYDES), kırsal iskân ve yeniden iskân projeleri gelmektedir. Köylerin yol ve içme suyu gibi temel altyapı ihtiyaçlarına yönelik olarak 2005 yılında başlatılan KÖYDES Projesine 2005-2020 döneminde yaklaşık 15,2 milyar TL kaynak tahsis edilmiş, 1.935 km ham, 86.372 km stabilize; 125.308 km asfalt ve 4.516 km beton yol olmak üzere 277.998 km uzunluğunda yol; köy içi yollarda ve köy meydanı düzenlemelerinde 36,394 milyon m^2 parke yatırımı gerçekleştirilmiştir. İçmesuyu projeleriyle; 4.943 suyu olmayan ve 62.723 suyu yetersiz olmak üzere toplam 67.666 ünitede içme suyu yatırımı yapılmıştır. Küçük sulama yatırımlarıyla 72 bin hektar tarım alanı sulamaya kavuşmuş, 80 bin çiftçi ailesi bu sulama yatırımlarından yararlanmış, 896 ünitede de atık su yatırımı gerçekleştirilmiştir.

Ağustos 2020 sonu itibarıyla KÖYDES kapsamında yapılan köy yolu uzunluğu (kümülatif) 125.307 km olmuştur. Ağustos 2020 sonu itibarıyla köylerde içme suyu tesisi yapılan ve yenilenen ünite sayısı (kümülatif) 67.666 olarak gerçekleşmiştir.

On Birinci Plan dönemi başında yüzde 21,1 düzeyinde olan tarım istihdamı 2020 yılı Temmuz itibarıyla yüzde 19,4'e gerilemiş, mutlak büyüklüğü 5,2 milyon kişi düzeyinde aşağı yönlü bir seyir göstermiştir. Bu durum, ülkemizde çalışma hayatındaki yaklaşık her beş kişiden birinin tarımda istihdam imkânı bulmaya devam ettiğini göstermektedir.

Ülkemizde kırsal ekonominin omurgasını oluşturan tarımsal üretim, aile çiftçiliğine dayalı olarak sürmektedir. Ortalama işletme büyüklüğünün 6 hektar olduğu yaklaşık 3 milyon işletmeye kayıt temelli sunulan tarımsal desteklerde olduğu gibi, proje bazlı sunulan kırsal kalkınma destek programlarında da çeşitlilik artmıştır. Türkiye'nin tarım arazisi ise yaklaşık 24 milyon hektar, tarımsal işletme sayısı 3,1 milyon ve ortalama işletme büyüklüğü 6,1 hektardır.

Kırsal kalkınma destekleme faaliyetleri kapsamında, 2016 yılı sonunda uygulamasına başlanan IPARD II (2014-2020) Programının yaklaşık bütçesi, kesintiler sonrası 615,5 milyon avro AB katkısı ve 198 milyon avro ulusal katkı olmak üzere toplam 813,5 milyon avrodur. IPARD II uygulamaları kapsamında 31.08.2020 tarihli izleme tablolarından alınan verilere göre Ağustos sonu itibarıyla 22.429 başvuru alınmış olup bunlardan 6.599 tanesi

ile sözleşme imzalanmıştır. Tamamlanan 3.274 başvuru için faydalanıcılara 193,5 milyon avro ödeme yapılmıştır. Bu projelerin toplam yatırım tutarı yaklaşık 540 milyon avro'dur. Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı (KKYDP) kapsamında 970 milyon TL hibe sağlanmış bu desteklerden 14.839 kişi faydalanmıştır. Tarım ve kırsal kalkınma destek sisteminde, aile işletmelerinin rekabetçi ve verimli bir üretim altyapısına kavuşturulmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir.

Söz konusu kırsal kalkınma destekleme faaliyetlerinin yanı sıra, bölge kalkınma idareleri ve kalkınma ajansları tarafından kendi planları çerçevesinde sorumluluk alanındaki illerde yürütülen tarım ve kırsal kalkınma destekleme faaliyetleri bulunmaktadır.

b) Amaç

Sürdürülebilir kırsal kalkınma anlayışıyla, üretici birlikleri ve aile işletmelerinin üretim kapasitesinin ve kırsal işgücünün istihdam edilebilirliğinin artırılması, yaşam kalitesinin iyileştirilmesi, yoksullukla mücadele ile kırsal toplumun düzenli ve yeterli gelir imkânlarına kavuşturularak refah düzeyinin artırılması ve nüfusun kırsalda tutundurulması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Kırsal yerleşimlerin sosyal ve fiziki altyapısı, iskânı ve yeniden yerleşim işleri için yatırım ve hizmet ihtiyaçlarının tespiti, takibi ve bu ihtiyaçların giderilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.706)		
Tedbir 706.1. Köylerin mahalli müşterek nitelikli altyapı ve üst yapı ihtiyaçlarının giderilmesi için büyükşehir olmayan iller için KÖYDES kapsamında köylerin ve beldelerin kaliteli ve erişilebilir yol ağı, içme suyu, atık su tesisi, küçük sulama tesisi yapım işleri için finansal destek sağlanacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1.KÖYDES Projesi kapsamında 2020 yılında Cumhurbaşkanı Kararıyla belirlenen ödenek Büyükşehir olmayan 51 ilin yol, içme suyu, tarımsal sulama ve atıksu projelerinde kullandırılmak üzere Valiliklerden gelen ve Bakanlıkça onaylanan programlar doğrultusunda kullandırılacaktır.
Tedbir 706.2. KÖYDES kapsamında kırsal altyapı hizmetleri için ayrılan kaynakların verimli ve etkin kullanımı için KÖYDES izleme sistemi oluşturulacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. KÖYDES Yatırım İzleme Sistemi (KÖYDES-CBS) oluşturulacaktır. 2. İl envanter verilerinin ve yıl içinde yapılan projelerin izlenmesi sağlanacaktır.

Tedbir 706.3. Kırsal yerleşimlerde yaşayan vatandaşlarımızın emniyet, asayiş ve kamu düzeninin korunması için iklimsel ve topografik koşullar nedeniyle bozulan yolların bakımonarımı ile yeni yolların yapımı sağlanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Milli Savunma Bakanlığ	1. 160 km güvenlik yolu tamamlanacaktır.
Tedbir 706.4. Kırsal alanda yerleri kamulaştırılanlar öncelikli olmak üzere, çeşitli risk faktörlerine bağlı olarak ihtiyaç duyulan yeniden yerleşim ve iskân faaliyetleri kapsamında can ve mal güvenliğini tehdit eden yapıların yerine, köyün bitişiğinde veya belirlenecek alanlarda uygun yapılar yapılacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. Yeni yerleşim yeri temin edilemeyen ailelerin iskan sürecini tamamlamak maksadıyla kamulaştırma işlemleri yürütülecektir.
Kırsal kalkınma destekleri, çiftçi ve çevre odaklı programlanacak; desteklerin yürütülmesinde mevcut çok başlılığı giderecek düzenlemeler yapılacak, uygulamada tamamlayıcılık ve etkinlik sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.707)		
Tedbir 707.2. IPARD ve KKYDP Programları kapsamında kırsal tarım, kırsal ekonomik altyapı yatırımları ile çiftlik faaliyetlerinin geliştirilmesi, kırsal turizm, el sanatları ve kırsalda bilişim uygulamalarına yönelik destekler sürdürülecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. Yeni çağrı ilanlarında bu tedbirden başvurular alınmaya devam edilecektir.
Kırsal alanda yaşam standartlarının yükseltilmesi için kırsal kalkınmaya ilişkin kurumsal ve yerel kapasitenin geliştirilmesi sağlanacak, kadınlara, genç çiftçilere vb. gruplara pozitif ayrımcılık uygulanması sağlanacak, üretici örgütlerinin sosyal dayanışma, işbirliği, eğitim ve finansman konularında öncü kurumlar olması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.708)		
Tedbir 708.1 Kırsal kalkınma destekleri kapsamında aile işletmeleri ile küçük ve orta ölçekli üreticilerin üretim ve finansal yapısını güçlendirmek ve ölçek ekonomilerinden faydalanılmasını sağlamak üzere örgütlenmeleri teşvik edilecek; üretim ve lojistik altyapıları ile markalaşma ve pazarlama faaliyetlerinin iyileştirilmesi sağlanacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı,	1. Tarımsal kooperatiflerin pazarlama ve tanıtım alanlarında rekabetçiliğini geliştirmek amacıyla ihtiyaç analizi yapılacak, coğrafi işaret ve geleneksel ürün adı tescili konularında farkındalık artırılacaktır. 2. Alternatif pazarlar geliştirilmesine yönelik çalışmalara başlanacaktır.

Tedbir 708.2 Kırsalda yaşam kalitesini artırmaya, kırsalı korunan, yaşanan ve üreten alanlar haline getirmeye yönelik çevresel destek ve teşvikler artırılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	1. İşletmelerin tarımsal kirliliği önlemeye ve çevresel performansını artırmaya yönelik destekleme modelleri oluşturulacaktır. 2. İklim dostu tarımsal uygulamaların yaygınlaştırılması için destekleme ve teşvik modelleri oluşturulacaktır.
Kırsal toplumun beşeri sermayesinin geliştirilmesi ve yoksulluğun azaltılması kapsamında köylerde yoksullukla mücadele çalışmaları üretim ve istihdam odaklı sürdürülecektir. (Kalkınma Planı p.709)		
Tedbir 709.1 Kırsal toplumun beşeri sermayesinin geliştirilmesi için aile işletmelerine yönelik çiftçi eğitimi ve tarım danışmanlığı konularındaki faaliyetler güçlendirilecek, kadın ve genç girişimciler başta olmak üzere yetişkin nüfusun yaygın eğitim kurslarına erişimi sağlanacak, mesleki eğitim programları katma değeri yüksek yerel ürünler esas alınarak programlanacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, , Üniversiteler	1. Kadın çiftçilere yönelik Kadın Çiftçiler Yeniliklerle Buluşuyor Programı ve İl Özel Projeler Programı belirlenecek olan illerde uygulanacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2019	2020(1)	2021(2)
KÖYDES ve KIRDES Kapsamında Yapılan Köy Yolu Uzunluğu (Kümülatif)	km	127 268	131 150	135 480
Köylerde İçme Suyu Tesisi Yapılan ve Yenilenen Ünite Sayısı (Kümülatif)	Adet	67 200	67 700	68 200

(1) Gerçekleşme tahmini
(2) Program

2.4.7. Çevrenin Korunması

a) Mevcut Durum

Hızla artan nüfus, şehirleşme, ekonomik faaliyetler ve çeşitlenen tüketim alışkanlıkları çevre üzerindeki baskıyı artırmakta ve iklim değişikliği, çölleşme, biyolojik çeşitlilik kaybı ve kuraklık gibi çevre problemleri her geçen gün insan yaşamını ve kalkınma sürecini daha belirgin bir şekilde etkilemektedir. Bu kapsamda çevre ve doğal kaynakların sürdürülebilir yönetimi gittikçe önem kazanmaktadır.

Ülkemizde çevre sorunlarına duyarlı politikalar, sürdürülebilir kalkınma ilkeleri çerçevesinde, küresel sürdürülebilir kalkınma amaçları ile uyumlu bir şekilde geliştirilmekte ve uygulanmaktadır. Bu kapsamda çevre alanında kurumsal yapı, mevzuat ve standartların geliştirilmesine yönelik çalışmalar sürdürülmektedir.

2020 yılı sonrasında küresel iklim değişikliğiyle mücadele politikalarını içeren BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi altındaki Paris Anlaşması ülkemiz tarafından 2016 yılında

imzalanmış, ancak Anlaşmaya taraf olunmamıştır. Türkiye, uluslararası iklim değişikliği müzakere sürecine ülkemizin gerçeklerini gözeten ve daha kabul edilebilir bir uluslararası çerçeve sağlanması amacıyla katılım sağlamakta ve sorunun küresel çapta çözümü için müzakerelerde yerini almaktadır. Söz konusu müzakereler 2020 yılında yaşanan küresel Covid-19 pandemisi nedeniyle sekteye uğramıştır. BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesinin 26. Taraflar Konferansı (COP26) Kasım 2021'e ertelenmiş olup Paris Anlaşmasının uygulama mekanizmalarıyla ülkemize yönelik fırsat ve tehditlerin söz konusu konferansta netleşmesi beklenmektedir. Türkiye gelişmekte olan bir ülke olarak enerji, sanayi ve ulaştırma sektörleri başta olmak üzere ilgili alanlarda iklim değişikliğiyle mücadele stratejileri belirlemekte, yeşil büyümenin sağlanması ve emisyon artış trendinin sınırlandırılması yönünde bir politika izlemektedir. Bu kapsamda Türkiye 2030 yılında seragazı emisyonunda yüzde 21'e kadar artıştan azaltım yapabileceğini gösteren Niyet Edilen Ulusal Katkısını 2015 yılında BM'ye sunmuştur.

Ayrıca Türkiye, coğrafi konumu itibarıyla iklim değişikliğinden en çok etkilenecek ülkeler arasında yer aldığından, ülkemizin iklim değişikliğine uyum kapasitesinin geliştirilmesi hedeflenmektedir. Bu doğrultuda, iklim değişikliğine uyumun sağlanması ve gerekli tedbirlerin alınması amacıyla Karadeniz Bölgesi İklim Değişikliği Eylem Planı Çevre ve Şehircilik Bakanlığınca 2019 yılında açıklanmış olup diğer coğrafi bölgeler için iklim değişikliği eylem planları hazırlık çalışmaları devam etmektedir.

Ülkemizin sahip olduğu zengin biyolojik çeşitlilik ile genetik kaynakların korunması için değişik statülerde korunan alan sayısı 2019 yılında 4.224'e çıkarılarak korunan alanların ülke yüzölçümüne oranı yüzde 8,69'a ulaşmıştır. Türkiye'de iller bazında biyolojik çeşitliliğin tespiti yapılarak ulusal biyolojik çeşitlilik envanteri geliştirilmektedir. Ayrıca, biyolojik çeşitlilikle genetik kaynaklarımızın korunması ve kullanımında sürdürülebilirliğin sağlanmasına temel teşkil edecek mevzuat ve planlama çalışmaları yürütülmekte ve konuya ilişkin çalışan kuruluşlar arasında işbirliği artırılmaktadır.

Çevre kalitesinin izlenmesi için laboratuvar altyapısı güçlendirilmekte ve izleme sistemleri geliştirilmektedir. 2005 yılında 36 olan Ulusal Hava Kalitesi İzleme Ağındaki istasyon sayısı 2020 yılı itibarıyla 355 istasyona ulaşmıştır. 2020 yılında Güneydoğu Anadolu Temiz Hava Merkezinin Diyarbakır ilinde faaliyete geçmesiyle bölgesel temiz hava merkezi yapılanması ülke çapında tamamlanmıştır. Ayrıca kirletici vasfı yüksek 348 sanayi tesisine ait 749 baca çevrimiçi olarak sürekli izlenmektedir. Denizlerdeki kirliliğin önlenmesine yönelik ulusal mevzuatımız ve uluslararası sözleşmeler çerçevesinde denizlerimiz 353 noktada izlenmektedir. Bu şekilde temin edilen çevresel verilerin standardizasyonu, paylaşımı ve karar alma süreçlerinde kullanımına öncelik verilmektedir.

2018 yılı verilerine göre ülkemizde kamunun, özel sektörün, kâr amacı gütmeyen kuruluşlar ile hane halkının çevre koruma harcamaları geçen yıla nazaran yüzde 11,6 artış göstererek 38,2 milyar TL'ye ulaşmıştır. Bu harcamanın yüzde 56,6'sı özel sektör, yüzde 36,3'ü kamu ve kar amacı olmayan kuruluşlar, yüzde 7,1'i ise hanehalkı tarafından gerçekleştirilmiştir. Çevre koruma amaçlı kamu ve özel sektör yatırım harcamaları 7,1 milyar TL'ye yükselmiştir. Toplam çevre koruma harcamalarının GSYH içindeki payı 2017 yılında yüzde 1,11 iken, 2018 yılında cari olarak artmış olmasına rağmen yüzde 1 olarak gerçekleşmiştir.

Mevzuatla getirilen çevresel yükümlülüklerin uygulanabilmesi için denetim ve yaptırım mekanizmalarının güçlendirilmesi amacıyla çalışmalar sürdürülmektedir.

b) Amaç

Çevre ve doğal kaynakların korunması, kalitesinin iyileştirilmesi, etkin, entegre ve sürdürülebilir şekilde yönetiminin sağlanması, her alanda çevre ve iklim dostu uygulamaların gerçekleştirilmesi, toplumun her kesiminin çevre bilinci ile duyarlılığının artırılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Çevre konusunda kurum ve kuruluşların görev, yetki ve sorumlulukları netleştirilerek kamu, özel sektör, mahalli idareler ve STK'lar arasında koordinasyon ve işbirliği geliştirilecek, toplumun çevre bilinci artırılacak ve etkin çevre yönetimi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.713)		
Tedbir 713.2. Çevresel etki değerlendirmesi, stratejik çevresel değerlendirme, izin, lisans, izleme ve denetim mekanizmaları ve kapasiteleri geliştirilecek ve bu konularda mevzuat güçlendirilerek gerekli yazılım, makine ve teçhizat ihtiyacı giderilecektir.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Sağlık Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Yerel Yönetimler	1. Çevre Denetim Yönetmeliği yeniden düzenlenecektir. 2. Mobil çevre denetimi uygulaması hayata geçirilecektir. 3. Çevre denetim personeline yönelik eğitim verilecektir. 4. Çevre Referans Laboratuvarı altyapısı ile mobil laboratuvar revize edilecektir.
Tedbir 713.4. Çevre etiket sistemi yaygınlaştırılacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Çevre etiketi kapsamındaki ürün ve hizmet grupları sayısı yediye yükseltilecektir. 2. Çevre etiketi konusunda farkındalığı artırmaya ve işbirliğini geliştirmeye yönelik etkinlikler yapılacaktır.
Uluslararası iklim değişikliği müzakereleri ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar ve göreceli kabiliyetler ilkeleri ile Niyet Edilmiş Ulusal Katkı çerçevesinde sürdürülecek, ulusal koşullar ölçüsünde sera gazı emisyonuna neden olan sektörlerde iklim değişikliğiyle mücadele edilecek ve iklim değişikliğine uyuma yönelik kapasite artırımı sağlanarak ekonominin ve toplumun iklim risklerine dayanıklılığı artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.714)		
Tedbir 714.1. Sera gazı emisyonuna sebep olan binalar ile enerji, sanayi, ulaştırma, atık, tarım ve ormancılık sektörlerinde emisyon kontrolüne yönelik Niyet Edilmiş Ulusal Katkı çerçevesinde çalışmalar yürütülecektir.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), İklim Değişikliği ve Hava Yönetimi Koordinasyon Kuruluna Üye Bakanlıklar	1. Niyet Edilmiş Ulusal Katkının güncellenmesine yönelik çalışmalara devam edilecektir.

Tedbir 714.2. İklim değişikliğinin olumsuz etkilerine uyum sağlama kapasitesini artırmaya yönelik ulusal ve bölgesel uyum stratejilerini içeren planlama, uygulama ve kapasite geliştirme çalışmaları yürütülecektir.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), İklim Değişikliği ve Hava Yönetimi Koordinasyon Kuruluna Üye Bakanlıklar, Yerel Yönetimler	1. Korunan alanlarda iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinin tespiti ve iklim değişikliğine uyum kapasitesini artırmaya yönelik ulusal ve bölgesel stratejilerin geliştirilmesi çalışmaları yürütülecektir.
Tedbir 714.3. İklim değişikliğine uyumun sağlanması ve gerekli tedbirlerin alınması amacıyla bölge ve şehir ölçeğinde ihtiyaçlar tespit edilerek çözüm önerileri belirlenecek, başta Karadeniz Bölgesi olmak üzere 7 Bölgemiz için İklim Değişikliği Eylem Planları hazırlanacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), İklim Değişikliği ve Hava Yönetimi Koordinasyon Kuruluna Üye Bakanlıklar	1. Türkiye'nin yedi coğrafi bölgesi için iklim değişikliği eylem planlarının hazırlanmasına devam edilecektir.
Üretim, ısınma ve trafik kaynaklı hava kirliliğinin önlenmesi için hava kalitesi yönetim uygulamaları etkinleştirilecek, emisyonların kontrolü sağlanarak hava kalitesi iyileştirilecektir. (Kalkınma Planı p.715)		
Tedbir 715.1. Yerel düzeyde hava kalitesi eylem planları oluşturulacak, kirlilik ve emisyon kontrolüne yönelik mevzuat güncellenecektir.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. Temiz Hava Eylem Planlarının güncellenmesi çalışmaları 31 ilde tamamlanacaktır. 2. Hava Kalitesi Değerlendirme ve Yönetimi Yönetmeliği güncellenecektir.
Tedbir 715.2. Bölgesel temiz hava merkezlerini güçlendirerek hava kalitesi yönetim kapasitesi geliştirilecektir.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S)	1. Güneydoğu Temiz Hava Merkezine bağlı illerde hava kalitesi ön değerlendirme çalışması yapılacaktır.
Tedbir 715.3. Hava kalitesinin modellenmesi ve izlenmesine yönelik araştırmalar yapılacak ve altyapı geliştirilecektir.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S)	1. Beş hava kalitesi izleme istasyonu kurulacaktır. 2. Ülkenin stratejik hava kalitesi haritaları km çözünürlüğünde hazırlanacaktır.
Biyolojik çeşitliliğin ve genetik kaynakların tespiti, tescili, korunması, sürdürülebilir kullanımı, geliştirilmesi, izlenmesi ve kaçakçılığının önlenmesi sağlanacak, genetik kaynaklardan ve bağlantılı geleneksel bilgilerden elde edilen faydalar ülkemize kazandırılacaktır. (Kalkınma Planı p.716)		
Tedbir 716.1. Araştırma ve izleme çalışmalarıyla ulusal biyolojik çeşitlilik envanteri düzenli olarak güncellenecek, biyolojik çeşitliliğe dayalı geleneksel bilgi kayıt altına alınarak Ar-Ge amaçlı kullanıma sunulacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Üniversiteler, İlgili STK'lar	1. Biyolojik çeşitliliği izlemenin geliştirilmesi amacıyla kurumsal ve teknik kapasite artırılacaktır. 2. Biyolojik çeşitliliğe dayalı geleneksel bilgiler kayıt altına alınmaya devam edilecektir.

Tedbir 716.2. Biyolojik çeşitliliğin ve genetik kaynakların korunması, sürdürülebilir kullanımı, geliştirilmesi ile kaçakçılığının önlenmesine yönelik mevzuat geliştirilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı	1. Biyolojik çeşitliliğin ve genetik kaynakların korunması, sürdürülebilir kullanımı, geliştirilmesiyle kaçakçılığının önlenmesine yönelik yasal altyapı için hazırlık çalışmaları yürütülecektir.
Tedbir 716.3. Genetik kaynaklara erişim ve bu kaynaklar ile geleneksel bilgilerden elde edilen faydaların eşit ve adil paylaşımına yönelik mekanizma oluşturulacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	1. Genetik kaynaklara erişim ve bu kaynaklar ile geleneksel bilgilerden elde edilen faydaların eşit ve adil paylaşımı konusunda idari ve teknik ihtiyaçlar tespit edilecektir. 2. Gen bankalarının çalışma usul ve esaslarını belirleyen mevzuat hazırlanacaktır.
Ekosistemler ve ekosistem hizmetlerinin korunması, onarımı ve sürdürülebilir kullanımının sağlanmasına yönelik kara ve denizde korunan alan miktarı artırılarak doğa koruma alanlarının etkin yönetimi gerçekleştirilecektir. (Kalkınma Planı p.717)		
Tedbir 717.1. Kara ve denizdeki korunan alan miktarı artırılarak bu alanların etkin yönetiminin sağlanması için yeşil koridor oluşturulması, planlama ve altyapı çalışmaları gibi uygulamalar gerçekleştirilecektir.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Tarım ve Orman Bakanlığı, Üniversiteler, Yerel Yönetimler, İlgili STK'lar	1. Potansiyel koruma alanları ile yeşil koridorların belirlenmesine yönelik teknik çalışmalar yapılacaktır.
Büyük endüstriyel kazaların önlenmesine yönelik risk yönetimi uygulamaları geliştirilecek ve kimyasalların insan sağlığı ve çevreye olan etkilerini en aza indirecek şekilde etkin yönetimi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.718)		
Tedbir 718.2. Uluslararası yükümlülükler kapsamında kimyasalların etkin yönetimine yönelik mevzuat çalışmaları yapılacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı	1. Kimyasalların etkin yönetimine yönelik elektronik bilgi sistemi hayata geçirilecektir.
Çevresel gürültünün değerlendirilmesi ve yönetimi geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.719)		
Tedbir 719.1. Türkiye genelinde yerleşim alanlarının stratejik gürültü haritaları hazırlanacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. 20 ilde stratejik gürültü haritası hazırlık çalışmaları Çevresel Gürültünün Değerlendirilmesi ve Yönetimi Yönetmeliği çerçevesinde yürütülecektir.
Çevresel veri ve göstergelerin standartlara uygun bir şekilde düzenli olarak üretimi, kamuoyu ile paylaşımı ve karar alma süreçlerinde etkin kullanımı sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.720)		
Tedbir 720.1. Toplama, izleme ve değerlendirme süreçleri ile kalitesi açısından çevresel veri geliştirilecek ve kullanımına yönelik kapasite artırılacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Tarım ve Orman Bakanlığı, TÜİK	1. Yayınlanan çevresel gösterge sayısı 93'e çıkarılacaktır. 2. Çevresel göstergeleri yayınlanan il sayısı 81'e çıkarılacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2019	2020(1)	2021(2)
Hava Kalitesi İzleme Ağındaki İstasyon Sayısı (Kümülatif)	Adet	350	355	360
Hava Kalitesi Bilgisinin Vatandaş Erişimine Sunulduğu İlçelerin Toplam İlçeler İçindeki Payı (Kümülatif)	Yüzde	45,5	57	67,5
Planlı Birleşik Çevre Denetimi Sayısı	Adet	1 780	1 870	1 965
Yeni Kurulan Yenilenebilir Enerji Santralleri ile Kaçınılan CO_2 Emisyonu (Kümülatif) (3)	Milyon Ton	2,7	8,5	13,8
Korunan Alan Sayısı (Milli Park, Tabiat Parkı, Tabiat Anıtı, Tabiatı Koruma Alanı, Yaban Hayatı Geliştirme Sahası, Ramsar Alanı, Ulusal Öneme Haiz Sulak Alan ve Mahalli Öneme Haiz Sulak Alanlar, Doğal Sit, Özel Çevre Koruma Bölgesi) (Kümülatif)	Adet	1 453	1 639	1 708

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program
(3) Bu gösterge Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı uhdesinde olup azaltılacak kümülatif karbondioksit miktarı doğalgazdan elektrik üretiminin yenilenebilir elektrik üretimi ile ikamesi yöntemiyle hesaplanmıştır.

2.4.8. Afet Yönetimi

a) Mevcut Durum

Dünyada ve ülkemizde doğal afetlerin şiddeti ve sıklığı artmaktadır. Yanlış arazi kullanım kararları ve düzensiz yapılaşmaya bağlı olarak afetlerin olumsuz etkilerinin artması sonucunda, ekonomik ve sosyal maliyetler giderek yükselmektedir. Ülkemizde yaşanan afetler sonucunda meydana gelen can ve mal kaybının en az seviyede tutulabilmesi için risk azaltma faaliyetlerine öncelik veren bütüncül bir afet yönetiminin uygulanması esas alınmaktadır.

6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun kapsamında kentsel dönüşüm uygulamalarına devam edilmektedir. 2019 yılında yürürlüğe konulan Bina Deprem Yönetmeliği ve Deprem Tehlike Haritasına uygun olarak yapıların inşa edilmesine yönelik bilgilendirme ve tanıtım çalışmalarına devam edilmektedir.

Binalarda depremin doğrudan ve dolaylı neden olduğu maddi zararların karşılanması amacıyla çıkarılan 6305 sayılı Afet Sigortaları Kanunu kapsamında Ekim 2019'da 9,5 milyon olan sigortalı sayısı Ekim 2020 itibarıyla 9,8 milyona ulaşmıştır. DASK verilerine göre sigortalılık oranı yüzde 55,4'dür. En fazla sigortalılık oranı yüzde 67,1 ile Marmara Bölgesinde olup en düşük sigortalılık oranı yüzde 48,1 ile Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesindedir. Afet Sigortaları Kanununun deprem dışındaki diğer afet türlerine de yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmalar sürdürülmektedir.

4708 sayılı Yapı Denetimi Hakkında Kanunda 2019 yılında yapılan değişiklik doğrultusunda yapı denetimi bağımsız ve etkin bir şekilde sürdürülmektedir.

İstanbul ilinde afet ve acil durumlarda kullanılması planlanan geçici barınma alanlarının tespiti yapılarak güncelleme çalışmaları tamamlanmıştır.

Afetler konusunda ülke genelinde risk azaltma, hazırlık, müdahale ve afet sonrası iyileştirme çalışmalarının bütünlük içinde yürütülebilmesi için kurum ve kuruluşların sorumluluklarını belirleyecek olan Ulusal Afet Stratejisi ve Eylem Planının hazırlanmasına yönelik çalışmalar sürdürülmektedir. Buna bağlı olarak Türkiye Afet Risk Azaltma Planı ile il afet risk azaltma planlarının hazırlanması çalışmalarına devam edilmektedir.

Afet durumunda kurum ve kuruluşlar arasında kesintisiz iletişim sağlayacak haberleşme sisteminin ülke geneline yaygınlaştırılmasına devam edilmektedir. Diğer taraftan, Türkiye Afet Müdahale Planının (TAMP) etkin olarak uygulanmasına yönelik tatbikat ve eğitimler sürdürülmektedir.

Ülkemizdeki yerleşim yerlerini etkileyebilecek tüm afet tehlikelerini birlikte ele alan bütünleşik afet tehlike ve risk haritalarının ülke genelinde tamamlanması çalışmaları devam etmektedir. Yerel yönetimler tarafından hazırlanacak risk azaltma planlarında kullanılmak üzere zemin karakteristiği, yapı stoku kalitesi ve imar planı kararları dikkate alınarak geliştirilecek farklı afet senaryoları hazırlanacaktır.

Kamu binaları ve altyapılar dâhil olmak üzere yapı stokunun yerleşim yerleri ölçeğinde afet risklerine göre önceliklendirilmesi çalışmalarına devam edilmektedir.

Afetlere karşı toplumsal farkındalık düzeyinin artırılmasına yönelik çalışmaların ülke geneline yaygınlaştırılmasına devam edilmektedir.

Taşkın riski altındaki yerleşim yerlerinin yeniden düzenlenmesi ve risk yönetim planlarının hazırlanmasına yönelik çalışmalar sürdürülmektedir.

b) Amaç

Afetlere karşı toplumsal bilincin artırılması, afetlere dayanıklı ve güvenli yerleşim yerlerinin oluşturulması ve risk azaltma çalışmaları yapılarak afetlerin neden olabileceği can ve mal kaybının asgari düzeye indirilmesi temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Bölgelerin sosyo-ekonomik ve fiziksel özellikleri dikkate alınarak, farklı afet türlerine göre önceliklendirme yapılarak ve ülke genelinde işbirliği faaliyetleri artırılarak afet risk ve zarar azaltma çalışmaları yapılacaktır. (Kalkınma Planı p.722)		
Tedbir 722.1. Afet risk ve zarar azaltma çalışmalarına yönelik Türkiye Afet Risk Azaltma Planı hazırlanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), AFAD, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Türkiye Afet Yönetim Stratejisi ve Eylem Planı hazırlanacaktır. 2. Türkiye Afet Risk Azaltma Planı Taslağının güncelleme çalışmaları tamamlanacak, paydaş görüşleri alınarak nihai hali onaya sunulacaktır.
Tedbir 722.2. Afet tehlike ve risklerinin azaltılması için öncelikli afet türleri dikkate alınarak il afet risk azaltma planları hazırlanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), AFAD, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, İlgili STK'lar	1. 20 ilde İl Afet Risk Azaltma Planı hazırlanacaktır.

Tedbir 722.4. Doğal afet sigortası bütün afet türlerini kapsayacak şekilde genişletilerek yaygınlaştırılacak, zorunlu deprem sigortası beyanı ve ödemesinin etkin bir şekilde takibi sağlanacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), AFAD, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, İlgili STK'lar	1. Sigortalılık oranlarının ve genel olarak sigorta bilincinin artırılmasına yönelik farkındalık çalışmaları yürütülecektir.
Ülke genelinde iklim değişikliğinin etkilerine ilişkin senaryolar da dikkate alınarak afet tehlike ve risk haritaları hazırlanacaktır. (Kalkınma Planı p.723)		
Tedbir 723.2. Afet tehlike derecesi yüksek olan yerlerde afet türlerine göre risk haritaları hazırlanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, AFAD, Belediyeler, Üniversiteler	1. 2020 yılında heyelan için oluşturulan kavramsal model, pilot alanda uygulamaya alınacaktır.
İstanbul'da olması muhtemel bir deprem sonrasında oluşabilecek can ve mal kaybının en az seviyede tutulabilmesi için gerekli risk azaltma ve güçlendirme çalışmalarına devam edilecektir. (Kalkınma Planı p.724)		
Tedbir 724.1. İstanbul'daki kritik altyapı tesislerinin afetlere karşı dayanıklılığı artırılacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, AFAD, İLBANK, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, İstanbul Büyükşehir Belediyesi	1. İlgili kuruluşlar ile koordinasyon toplantıları yapılarak İstanbul'daki kritik altyapı tesislerinin afetlere karşı dayanıklı hale getirilmesi için yol haritasının belirlenmesine yönelik çalışmalar tamamlanacaktır.
Tedbir 724.2. İstanbul'da afet ve acil durumlarda kullanılması planlanan geçici barınma alanlarının hizmet vereceği kapasite dikkate alınarak sosyal donatılarının tamamlanması ve kapasitelerinin artırılması sağlanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, AFAD, İstanbul Valiliği, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İlgili Kuruluşlar	1. Geçici barınma alanlarının yüzde 50'sinin vaziyet planlarının, ilçe belediyeleri tarafından çizimi tamamlanacak ve projelendirme çalışmaları başlatılacaktır.
Afetlere hazırlık ve afet sonrası müdahalede özel önem arz eden hastane, okul, yurt gibi ortak kullanım mekânları ile enerji, ulaştırma, su ve haberleşme gibi kritik altyapıların güçlendirilmesine öncelik verilecektir. (Kalkınma Planı p.725)		
Tedbir 725.1. Kamu hizmet binalarının envanterini çıkarma ve afetlere karşı güçlendirme çalışmalarına devam edilecektir.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Ülke genelindeki kamu hizmet binalarının envanterinin çıkarılması ve önceliklendirilmesine yönelik çalışmalara devam edilecektir. 2. Öncelik sırasına göre riskli olan binaların güçlendirilmesi veya yeniden yapılmasına yönelik çalışmalar sürdürülecektir.
Tedbir 725.2. Kritik altyapı tesislerinin önceliklendirilmesi için yöntem belirlenecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), AFAD, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Belirlenecek iki sektör için kritik altyapı risk değerlendirme metodoloji çalışması yapılacaktır.

Afet sonrası iyileştirme çalışmaları için kapasite güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.726)		
Tedbir 726.1. Afet sonrası iyileştirme planı hazırlanmasının usul ve esasları belirlenerek ulusal iyileştirme planının çerçevesi hazırlanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, AFAD, İlgili Kuruluşlar	1. İyileştirme Planı, amaç, kapsam, temel ilkeleri, hedefleri, metot ve çerçeve eylemleri belirlenecektir.
Tedbir 726.2. Afet riski yüksek olan yerler için yerel afet sonrası iyileştirme planları hazırlanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, AFAD, İlgili Kuruluşlar	1. İyileştirme Planı çalışmalarıyla uyumlu kapasite dâhilinde en az bir ilde pilot çalışma başlatılacaktır.
Afet yönetiminin etkinliğini artırmak üzere kurumlar arasında sürdürülebilir iletişim altyapısı üzerinden karar desteği sağlamaya yönelik veri paylaşımını iyileştirecek kesintisiz haberleşme altyapısı ile afet yönetimi bilgi ve karar destek sistemleri geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.727)		
Tedbir 727.1. Afetlere daha etkin müdahale için kesintisiz ve güvenli haberleşme altyapısı kurulmasına yönelik çalışmalar tamamlanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, AFAD, Jandarma Genel Komutanlığı	1. Sayısal Telsiz Sisteminin kurulumları 12 ilde tamamlanacaktır.
Tedbir 727.2. Afetlerin daha etkin yönetimi için coğrafi bilgi sistemi üzerinde kurulan ve afet anında tüm kaynakları etkin bir şekilde yönetebilen karar destek mekanizması geliştirilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), AFAD, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Afet Yönetim ve Karar Destek Sisteminin (AYDES) geliştirilmesine ve gerekli bilgilerin sisteme girilmesine yönelik faaliyetlere devam edilecek, bu kapsamda 50 modül devreye alınacaktır.
Afet ve acil durumlara karşı toplumsal farkındalık artırılacak ve yerel düzeyde afet yönetiminden sorumlu birimlerin kapasiteleri güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.728)		
Tedbir 728.3 İhtiyaç duyulan lojistik barınma malzemelerinin tedariki yapılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), AFAD	İhtiyaç duyulan lojistik barınma malzemelerinin tedariki yapılacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2019	2020(1)	2021(2)
Zorunlu Deprem Sigortasına Dâhil Olan Konut ve İşyeri Sayısı	Milyon Adet	9,5	9,8	10,3
Risk Azaltma Planı Hazırlanacak İl Sayısı (Kümülatif)	Sayı	-	1	20
Sayısal Telsiz Sistemine Dâhil Edilen İl Sayısı	Sayı	1	4	12

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2.5. HUKUK DEVLETİ, DEMOKRATİKLEŞME VE İYİ YÖNETİŞİM

2.5.1. Hukuk Devleti ve Demokratikleşme

a) Mevcut Durum

Ülkemizde insan hakları alanında yol haritası niteliğinde olan İnsan Hakları Eylem Planının hazırlanması çalışmaları Adalet Bakanlığının koordinatörlüğünde ilgili tarafların katılımıyla devam etmektedir.

23/07/2020 tarihli ve 7252 sayılı Dijital Mecralar Komisyonu Kurulması ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanunla; kanunlara, bireylerin kişilik haklarına, özel hayatın gizliliğine ve diğer temel hak ve özgürlüklere aykırı ya da çocukların fiziksel ve psikolojik gelişimlerine zarar verici şekilde internet kullanımının önlenmesi amacıyla alınan tedbirler ile yapılan iş ve işlemler hakkında inceleme, görüşme, raporlama, tavsiye ve görüş bildirme işlemlerini yürütmek üzere, TBMM bünyesinde Dijital Mecralar Komisyonu kurulmuştur.

29/07/2020 tarihli ve 7253 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile internet kullanıcılarının kişisel başvurularında veya kamu kurumlarının bildirimlerinde yaşanan zorlukların aşılması için sosyal ağ sağlayıcılarla muhataplık ilişkisi kurulması amaçlanmaktadır. Buna göre; sosyal ağ sağlayıcı adıyla yeni bir kategori getirilmiş, Türkiye'den günlük erişimi bir milyondan fazla olan yurt dışı kaynaklı sosyal ağ sağlayıcılara yurt içinde yetkili bir temsilci belirleme yükümlülüğü getirilmiş ve bu yükümlülüğü yerine getirmeyen sosyal ağ sağlayıcılara kademeli olarak ağırlaşan yaptırımların uygulanacağı öngörülmüştür. Diğer yandan bir içerik nedeniyle bireylerin kişilik haklarını ihlal iddiaları söz konusu olduğunda erişimi engellemeye ek olarak içeriğin çıkarılması tedbiri de yasal düzenlemeye kavuşturulmuştur.

Birleşmiş Milletler Evrensel Periyodik İnceleme Mekanizması çerçevesinde ülkemizin üçüncü tur incelemesi 28-30/01/2020 tarihlerinde Cenevre'de gerçekleştirilmiştir.

2.5.1.1. Adalet Hizmetleri

a) Mevcut Durum

Covid-19 pandemisi adalet hizmetlerini de etkilemiş ve bu alanda çeşitli tedbirler alınmıştır. 21/03/2020 tarihli ve 2279 sayılı İcra ve İflas Takiplerinin Durdurulması Hakkında Cumhurbaşkanı Kararıyla, 30/04/2020 tarihine kadar, nafaka alacaklarına ilişkin icra takipleri hariç olmak üzere, yurt genelinde yürütülmekte olan tüm icra ve iflas takiplerinin durdurulmasına, yeni icra ve iflas taleplerinin alınmamasına ve ihtiyati haciz kararlarının icra ve infaz edilmemesine karar verilmiştir.

25/03/2020 tarihli ve 7226 sayılı Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunla, dava açma, icra takibi başlatma, başvuru, şikayet, itiraz, ihtar, bildirim, ibraz ve zamanaşımı süreleri, hak düşürücü süreler ve zorunlu idari başvuru süreleri de dahil olmak üzere bir hakkın doğumu, kullanımı veya sona ermesine ilişkin tüm süreler, İdari Yargılama Usulü Kanunu, Ceza Muhakemesi Kanunu ve Hukuk Muhakemeleri Kanunu ile usul hükmü içeren diğer kanunlarda taraflar bakımından belirlenen süreler ve bu kapsamda hakim tarafından

tayin edilen süreler ile arabuluculuk ve uzlaştırma kurumlarındaki süreler 13/03/2020 tarihinden 30/04/2020 tarihine kadar durdurulmuştur. Ayrıca İcra ve İflas Kanunuyla takip hukukuna ilişkin diğer kanunlarda belirlenen süreler ve bu kapsamda hakim veya icra ve iflas daireleri tarafından tayin edilen süreler, nafaka alacaklarına ilişkin icra takipleri hariç olmak üzere tüm icra ve iflas takipleri, taraf ve takip işlemleri, yeni icra ve iflas takip taleplerinin alınması, ihtiyati haciz kararlarının icra ve infazına ilişkin işlemler 22/03/2020 tarihinden 30/04/2020 tarihine kadar durdurulmuştur.

29/04/2020 tarihli ve 2480 sayılı Cumhurbaşkanı Kararıyla, Covid-19 pandemisinin Türkiye'de yayılmasını ve yargı alanında doğabilecek hak kayıplarını önlemek amacıyla 7226 sayılı Kanun ile düzenlenen durma süresi 01/05/2020 tarihinden 15/06/2020 tarihine kadar uzatılmıştır.

Diğer yandan 29/05/2020'de Hakimler ve Savcılar Kurulunun aldığı Kararla tedbirler esnetilmiştir. Bu çerçevede, kamu davasının açılması işlemlerinin 01/06/2020 tarihi itibarıyla başlatılmasına; 01/06/2020 itibarıyla bölge adliye mahkemelerinde, bölge idare mahkemelerinde, idare ve vergi mahkemelerinde yargısal faaliyetlerin başlatılmasına; 16/06/2020 tarihi itibarıyla tüm duruşmalar ve Cumhurbaşkanı Kararıyla durdurulan tüm süreler ile icra, itiraz, temyiz gibi işlemlere ilişkin sürelerin başlatılmasına karar verilmiştir.

14/04/2020 tarihli ve 7242 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunla; terör suçları, örgüt kurmak, yönetmek veya örgüte üye olmak suçları ile örgüt faaliyeti kapsamında işlenen suçlar ve cinsel dokunulmazlığa karşı işlenen suçlardan mahkum olanlar ile ikinci defa mükerrir olanlar ve koşullu salıverilme kararının geri alınması nedeniyle cezası aynen infaz edilenler hariç olmak üzere, kasıtlı suçlardan toplam üç yıl veya daha az hapis cezasına mahkum olanların, taksirli suçlardan toplam beş yıl veya daha az süreyle hapis cezasına mahkum olanların, adli para cezası infaz sürecinde hapis cezasına çevrilenlerin, 2004 sayılı İcra ve İflas Kanunu gereğince tazyik hapsine tabi tutulanların cezalarını doğrudan açık ceza infaz kurumlarında çekmeleri esası getirilmiştir. Ayrıca istisnai suçlar (terör suçları, uyuşturucu ticareti suçları, cinsel saldırı ve istismar suçları, kasten öldürme, yüzde sabit iz kalmasına sebebiyet veren kasten yaralama suçu, kadına karşı şiddet, işkence ve eziyet suçları ile özel hayatın gizliliğine ilişkin suçlar) hariç olmak üzere, 30/03/2020 tarihine kadar işlenen suçlar bakımından 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanunun 105/A maddesindeki bir yıllık denetimli serbestlik süresi üç yıla çıkarılmıştır. Kanunda belirlenen istisnai suçlar hariç olmak üzere, 30/03/2020 tarihine kadar işlenen suçlarda 0-6 yaş grubu çocuğu bulunan kadın hükümlüler ile yetmiş yaşını bitirmiş hükümlüler hakkında 5275 sayılı Kanunun 105/A maddesindeki iki yıllık denetimli serbestlik süresi dört yıla çıkarılmıştır.

Diğer yandan açık ceza infaz kurumlarında bulunanlar ile kapalı ceza infaz kurumunda bulunup da açık ceza infaz kurumlarına ayrılmaya hak kazanan hükümlülerin, 5275 sayılı Kanunun 105/A maddesi kapsamında denetimli serbestlik tedbiri uygulanarak cezasının infazına karar verilen hükümlülerin ve 106'ncı madde veya diğer kanunlar uyarınca denetimli serbestlik tedbirinden yararlanan hükümlülerin Covid-19 pandemisi sebebiyle, 31/05/2020 tarihine kadar izinli sayılması, salgının devam etmesi halinde bu sürenin Adalet Bakanlığı tarafından her defasında iki ayı geçmemek üzere üç kez uzatılabilmesi imkanı sağlanmıştır.

11/07/2020 tarihli ve 7249 sayılı Avukatlık Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunla avukat sayısı beş binden fazla olan illerde asgari iki bin avukatla yeni bir baro kurulabilmesi imkânı getirilmiştir. Kanun ayrıca, baroların kurulması ve tüzel kişiliğinin sona ermesi, baro başkanının seçimi, levhaya yazılma yükümlülüğü, baroların Türkiye Barolar Birliğinde nasıl temsil edileceği, adli yardım hizmeti, avukatların geçici olarak görevlendirilmesi, kovuşturma izni, avukatlığa yeni başlayanların baro keseneğinin azaltılması, avukatların kılık ve kıyafetleri gibi konularda düzenlemeler getirilmiştir.

Üçüncü Yargı Paketi olarak kabul edilen 22/07/2020 tarihli ve 7251 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanunla hukuk yargılamalarının daha etkin yürütülmesi, makul sürede sonuçlandırılması ve yargısal işleyişin hızlandırılması amaçlanmıştır. Kanunla e-duruşma uygulamasının mevzuat altyapısı güçlendirilmiş, sözlü yargılama ve hüküm duruşması için zorunlu olan tebligat soruşturma aşamasına çekilerek yargılamanın tebligattan kaynaklı uzamasının önüne geçilmiş, ticari davalarda uygulanan basit yargılama usulüne ilişkin parasal sınır 100.000 TL'den 500.000 TL'ye çıkarılarak ticaret mahkemelerindeki davaların daha hızlı sonuçlandırılması amaçlanmıştır. Diğer yandan, tüketici mahkemelerinde görülen uyuşmazlıklarda dava açılmadan önce arabulucuya başvurulması dava şartı olarak zorunlu hale getirilmiş, engellilerin ya da okuma yazma bildiği halde imza atamayanların senet niteliğinde belge düzenleyebilmeleri kolaylaştırılmış, ticaret mahkemeleri ile fikri ve sınai haklar hukuk ve ceza mahkemelerinin il merkezlerinde ve büyük ilçelerde kurulabilmesi sağlanmış ve kadastro mahkemelerinin kararları miktar ve değerine bakılmaksızın istinaf ve temyiz kanun yolu incelemesine açılmıştır.

Savcı sayısındaki yetersizlik nedeniyle 31/03/2011 tarihli ve 6217 sayılı Kanunla geçici süreyle kaldırılan cumhuriyet savcılarının asliye ceza mahkemelerindeki duruşmalara katılması yönündeki uygulama yeniden başlatılmış ve hakim ve savcı sayısının artırılmasının bir sonucu olarak asliye ceza mahkemelerinin duruşmalarında savcıların da kürsüde yer alması sağlanmıştır.

09/06/2020 tarihli ve 63 sayılı Suç Mağdurlarının Desteklenmesine Dair Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle suç mağdurlarına sağlanan hizmet ve yardımlara ilişkin esaslar düzenlenmiş, bu hizmetleri yerine getirecek teşkilatlanma belirlenmiştir. Bu kapsamda, Adalet Bakanlığı bünyesinde Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Dairesi Başkanlığı kurulmuş, mağdurlara hizmet vermek amacıyla 99 adliyede Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Müdürlüğü oluşturulmuştur.

03/02/2020 tarihi itibarıyla noterlik işlemlerinde güvenli ödeme sistemi ve noter ücretlerinin kredi kartı ile ödenmesi uygulamasının hayata geçirilmesiyle noterlik ücretlerinde nakit ödeme zorunluluğu ortadan kaldırılmış; bu sayede noterlik hizmetleri hızlandırılmış ve işlem hacmi artmıştır.

12/06/2020 tarihinde Tekirdağ İcra Dairesi yeni icra dairesi modeli kapsamında faaliyete geçirilmiş, böylece yeni icra dairesi modelinin uygulandığı yer sayısı 61'e yükselmiştir.

Hukuk bilincinin geliştirilmesi amacıyla temel eğitimde "hukuk ve adalet" dersi seçmeli olarak verilmeye devam edilmektedir. Bu kapsamda, bu dersi seçen öğrenci sayısı 2017-2018 eğitim-öğretim yılında 89.082 iken 2019-2020 eğitim-öğretim yılında 198.929'a yükselmiştir.

Ekim 2020 itibarıyla hakim ve Cumhuriyet savcısı sayısı 21.852'dir. Bunların 14.958'i hakim, 6.894'ü ise Cumhuriyet savcısıdır. Adli hizmetlerde çalışan adalet personeli sayısı ceza infaz kurumları hariç 75.380'dir. Ceza infaz kurumlarında çalışan personel sayısı ise 71.681'dir. 2019 sonu itibarıyla ülkemizde 127.691 avukat bulunmaktadır. Avukatların 70.507'si erkek, 57.184'ü kadındır.

Ekim 2020 itibarıyla adli yargıda 6.545, idari yargıda ise 202 mahkeme bulunmaktadır. Ekim 2020 itibarıyla Bölge Adliye Mahkemeleri (BAM) 15 yerde (Adana, Ankara, Antalya, Bursa, Diyarbakır, Erzurum, Gaziantep, İstanbul, İzmir, Kayseri, Konya, Sakarya, Samsun, Trabzon, Van) faaliyettedir. Ekim 2020 itibarıyla 8 yerde ise (Ankara, Erzurum, Gaziantep, İstanbul, İzmir, Konya, Samsun, Adana) Bölge İdare Mahkemeleri (BİM) faaliyettedir.

2019 yılında adli yardım kapsamında 589.586.893 TL harcama yapılmıştır. Diğer yandan Ekim 2020 itibarıyla 390.820 dosya uzlaştırma bürolarına gönderilmiş, bunların 152.465'i uzlaşmayla sonuçlanmıştır.

UYAP'la ülke genelinde tüm adli hizmetler elektronik ortamda yürütülmektedir. İfade ve savunma alınması ile duruşmalarda video kaydı alınması ve video konferans yönteminin kullanılmasını hedefleyen Ses ve Görüntü Bilişim Sistemi (SEGBİS) projesi devam etmekte olup Ekim 2020 itibarıyla 2.802 duruşma salonu ve 575 ceza infaz kurumu olmak üzere toplam 3.377 mahalde sistem kurulumu bulunmaktadır.

Son yıllarda ceza infaz kurumları ile tutukevlerinin sayısında ve kapasitesinde iyileşme sağlanmıştır. 2020 yılında 1.362 kişi kapasiteli 9 ceza infaz kurumu kapatılırken, 13.821 kişi kapasiteli 10 ceza infaz kurumu hizmete açılmıştır. Ekim 2020 itibarıyla tutuklu ve hükümlü sayısı toplamı 260.876 kişi, ceza infaz kurumlarının toplam kapasitesi ise 242.550 kişidir. Ekim 2020 itibarıyla denetimli serbestlikten faydalanan kişi sayısı 333.896 olmuştur.

b) Amaç

Hukukun üstünlüğü ve hukuk devletinin gerekleri doğrultusunda, yargılamanın hızlı, adil ve etkin şekilde işlemesi, öngörülebilir olması, adalete erişimin kolaylaştırılması ve adalet sistemine duyulan güvenin artırılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Adli ve idari yargıda yargılamanın etkinliği artırılacak; vatandaşların adalet hizmetlerinden memnuniyetinin artırılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.747)		
Tedbir 747.1. Adli ve idari yargıda yargılamanın etkinliği artırılacak; vatandaşların adalet hizmetlerinden memnuniyetinin artırılması sağlanacaktır.	Adalet Bakanlığı (S)	1.Adalet komisyonlarının yetki ve sorumlulukları yeniden düzenlenecektir. 2.Teknolojik imkanların kullanılması suretiyle hükümlü ve tutukluların yakınları ile görüntülü görüşmesi ve elektronik dilekçe arzı gibi yeni uygulamalar geliştirilecektir. 3. Yazı işleri müdürlüğünün görev ve yetkileri genişletilecek, kariyer meslek olarak yeniden yapılandırılması sağlanacaktır. 4.Elektronik tebligat yaygınlaştırılarak tebligattan kaynaklanan sorunlar giderilecektir. 5.Adli sicil kaydının e-Devlet kapısı üzerinden silinmesine yönelik yazılım çalışması yapılacaktır.
Yargıda hedef süre uygulaması vasıtasıyla sistemin şeffaflığı artırılacak ve makul sürede yargılanma hakkı daha etkin korunacaktır. (Kalkınma Planı p.748)		
Tedbir 748.1. Yargıda hedef süre uygulaması vasıtasıyla sistemin şeffaflığı artırılacak ve makul sürede yargılanma hakkı daha etkin korunacaktır.	Adalet Bakanlığı (S)	1.Bölge Adliye Mahkemelerinde yargıda hedef süre uygulaması başlatılacaktır. 2. Mahkeme ara kararlarının yerine getirilmesinin etkin takibini sağlamak amacıyla mevzuat değişikliği önerisi hazırlanacaktır.
Hakim ve savcıların atama, nakil ve terfi sisteminin nesnel, önceden belirlenmiş ölçütlere ve liyakate dayalı olarak geliştirilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.749)		
Tedbir 749.1. Hakim ve savcıların atama, nakil ve terfi sisteminin nesnel, önceden belirlenmiş ölçütlere ve liyakate dayalı olarak geliştirilmesi sağlanacaktır.	Hakimler ve Savcılar Kurulu (S), Adalet Bakanlığı	1.Gerekli mevzuat değişikliğinin yapılabilmesi için komisyon oluşturularak çalıştay düzenlenecektir. 2. Karşılaştırmalı ülke analizi yapılarak iyi uygulama örnekleri incelenecektir.
Hakim ve savcılar hakkındaki disiplin süreci nesnel ölçütlerle yeniden düzenlenecek, hakim ve savcıların bu süreçteki hakları güçlendirilecek ve disiplin kararları kişisel verilerin korunması koşuluyla kamuoyuna açılarak sürecin şeffaflaşması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.750)		
Tedbir 750.1. Hakim ve savcılar hakkındaki disiplin süreci nesnel ölçütlerle yeniden düzenlenecek, hakim ve savcıların bu süreçteki hakları güçlendirilecek ve disiplin kararları kişisel verilerin korunması koşuluyla kamuoyuna açılarak sürecin şeffaflaşması sağlanacaktır.	Hakimler ve Savcılar Kurulu (S), Adalet Bakanlığı	1.Durum analizi çalışmaları neticesinde gerekli mevzuat değişikliği için taslak hazırlanacaktır.

Hakim ve savcı yardımcılığının oluşturulması yönünde düzenleme yapılacaktır. (Kalkınma Planı p.752)		
Tedbir 752.1. Hakim ve savcı yardımcılığının oluşturulması yönünde düzenleme yapılacaktır.	Adalet Bakanlığı (S)	1. Hakim ve savcı yardımcılığına ilişkin mevzuat değişikliği önerisinin kanunlaşmasını müteakiben hakim ve savcı yardımcılarının eğitim ve çalışma usul ve esasları belirlenecektir.
Hakimlik, savcılık, avukatlık ve noterlik meslekleri için yeni bir mesleğe giriş modeli ve sınav getirilecektir. (Kalkınma Planı p.753)		
Tedbir 753.1. Hakimlik, savcılık, avukatlık ve noterlik meslekleri için yeni bir mesleğe giriş modeli ve sınav getirilecektir.	Adalet Bakanlığı (S)	1.Hukuk Fakültesi mezunlarının istihdam edileceği noter yardımcılığı müessesesi getirilecektir. 2. Noterliğe giriş sınavı getirilecektir.
Bilirkişilik sisteminin etkinliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.754)		
Tedbir 754.1. Bilirkişilik sisteminin etkinliği artırılacaktır.	Adalet Bakanlığı (S)	1. Alanında ve konusunda uzmanlaşmış kişilerin bilirkişilik sistemine dahil edilmesi sağlanacaktır.
Hukukun üstünlüğü ilkesinin en temel koşullarından biri olan adalete erişim kolaylaştırılacak; savunma hakkı güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.756)		
Tedbir 756.1. Hukukun üstünlüğü ilkesinin en temel koşullarından biri olan adalete erişim kolaylaştırılacak; savunma hakkı güçlendirilecektir.	Adalet Bakanlığı (S)	1.Hukuki Himaye Sigortasının genel şartları yeni ihtiyaçlara göre güncellenecektir.
Adli yardım sistemi, kırılgan gruplara öncelik verilecek biçimde yeniden düzenlenecektir. (Kalkınma Planı p.757)		
Tedbir 757.1. Adli yardım sistemi, kırılgan gruplara öncelik verilecek biçimde yeniden düzenlenecektir.	Adalet Bakanlığı (S)	1.Özel hukuk alanında adli yardıma başvuru prosedürü kolaylaştırılacak, standart bir başvuru formu oluşturulacak ve e-Devlet kapısı üzerinden başvuru imkanı getirilecektir.
Avukatların yargılamaya daha aktif katılımının sağlanması için düzenleme yapılacaktır. (Kalkınma Planı p.758)		
Tedbir 758.1. Avukatların yargılamaya daha aktif katılımının sağlanması için düzenleme yapılacaktır.	Adalet Bakanlığı (S)	1. Avukatların yargılamaya daha aktif katılımının sağlanması için gerekli çalışmalar yapılacak ve ihtiyaç duyulan konularda mevzuat değişikliği önerisi hazırlanacaktır.
İhtisas gerektiren çevre, imar ve enerji gibi alanlarda özel mahkemeler kurulacaktır. (Kalkınma Planı p.760)		
Tedbir 760.1. İhtisas gerektiren çevre, imar ve enerji gibi alanlarda özel mahkemeler kurulacaktır.	Adalet Bakanlığı (S)	1. İhtisas mahkemelerine ilişkin kurumsal düzenleme çalışmaları yapılarak yeni ihtisas mahkemelerinin hayata geçirilmesi sağlanacaktır.

Noter onayı aranan işlemlerin sayı ve maliyetlerinin azaltılmasına yönelik düzenleme yapılacaktır. (Kalkınma Planı p.766)		
Tedbir 766. 1. Noter onayı aranan işlemlerin sayı ve maliyetlerinin azaltılmasına yönelik düzenleme yapılacaktır.	Adalet Bakanlığı (S)	1. Noter onayı aranan işlemler gözden geçirilecek ve ihtiyaç duyulan konularda mevzuat değişikliği önerileri hazırlanacaktır.
Bazı çekişmesiz yargı işlerinin noterlikler tarafından yapılabilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.767)		
Tedbir 767.1. Bazı çekişmesiz yargı işlerinin noterlikler tarafından yapılabilmesi sağlanacaktır.	Adalet Bakanlığı (S)	1. Noterliklerin görev ve iş dağılımı yeniden düzenlenecektir.

2.5.1.2. Güvenlik Hizmetleri

a) Mevcut Durum

Covid-19 pandemisiyle mücadele kapsamında ülke genelinde ve büyükşehirlerde olmak üzere zaman zaman sokağa çıkma kısıtlaması getirilmiş ve çeşitli tedbirler alınmıştır. Bu kapsamda; sosyal hareketliliği ve insanlar arası teması azaltmak üzere 30 büyükşehir ve Zonguldak İline kara, hava, deniz yoluyla yapılacak tüm giriş/çıkışlar süreli olarak kısıtlanmış, seyahat izin belgesi alma zorunluluğu getirilmiş, İçişleri Bakanlığınca gerekli istisnalar belirlenmiştir. Bu kısıtlamalar sonrasında şehirlerarası toplu ulaşım araçları ile yapılacak yolculuklarda Hayat Eve Sığar (HES) uygulaması üzerinden yapılan denetimler sonrası bilet işlemleri gerçekleştirilmiştir. 65 yaş ve üzeri ile 18 yaş altı sokağa çıkma kısıtlamaları süreli olarak uygulanmış, ülke genelinde Umumi Hıfzıssıhha Kanunu kapsamında denetimler yapılmış ve gerekli durumlarda çeşitli yaptırımlar uygulanmıştır.

Pandemiyle mücadele kapsamında 21/03/2020 tarihinde İçişleri Bakanlığınca yayımlanan 5762 sayılı Genelge ile Vefa Sosyal Destek Grubu kurulmuştur. Vefa Sosyal Destek Hattı ile İl-İlçe Salgın Denetim Merkezleri (İSDEM) koordinasyonu Acil Çağrı Merkezleri üzerinden gerçekleştirilmekte ve salgın döneminde yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Ocak–Eylül 2020 sonu itibarıyla sisteme yapılan toplam 61.318.293 çağrının 2.020.373 adedi (yüzde 3,29) salgın ile ilgili olmuştur.

Birden fazla olan acil çağrı numarasının tek numara (112) altında toplanması için yürütülen Acil Çağrı Merkezleri Projesi kapsamında Ekim 2020 itibarıyla 19 ilde daha teknik donanım işleri tamamlanarak Acil Çağrı Merkezi faal olan il sayısı 51'den 70'e çıkarılmıştır. 2021 yılında kalan illerdeki merkezlerin hizmete girmesi hedeflenmektedir.

İçişleri Bakanlığı bünyesinde kurulan Güvenlik ve Acil Durumlar Koordinasyon Merkezinin (GAMER) ana hizmet binası 2020 yılı sonunda tamamlanmış olacaktır.

18/06/2020 tarihli ve 7245 sayılı Çarşı ve Mahalle Bekçileri Kanunu ile çarşı ve mahalle bekçilerinin adaylık şartları, sınav, atama ve adaylık süreçleri ile görev ve yetkileri belirlenmiştir.

Eylül 2020 itibarıyla Jandarma Genel Komutanlığında profesyonelleşme oranı yüzde 82 olmuştur. Sahil Güvenlik Komutanlığında ise profesyonelleşme 2020 yılında tamamlanmıştır.

Kent Güvenlik Yönetim Sistemleri (KGYS), Eylül 2020 itibarıyla tüm il merkezlerinde ve 919 ilçede kurulmuştur. Halen Jandarma Genel Komutanlığı sorumluluk bölgesinde 70 ilde 318 adet Plaka Tanıma Sistemi (PTS), 364 ilçede Mobil Plaka Tanıma Sistemi (MPTS) bulunmaktadır.

Eylül 2020 itibarıyla 81 ilde faaliyette olan Narkotimler, kurulduğu 2015 yılından bu yana 173.874 olaya müdahale etmiştir.

Eylül 2020 itibarıyla özel güvenlik personeli sayısı 326.956 olmuştur.

b) Amaç

Hukukun üstünlüğü ve hukuk devleti ilkeleri çerçevesinde güvenliğin tüm yönleriyle ele alınarak, sivil gözetim ve denetim, şeffaflık, hesap verebilirlik ve kapsayıcılık ilkeleri doğrultusunda güçlendirilmesi, temel hak ve özgürlükler ile toplumsal ve bireysel güvenlik konuları arasındaki dengenin gözetilmesi, güvenlik hizmetlerinde kalite ve etkinliğin artırılması ve suçla mücadele bilincinin geliştirilerek vatandaş katılımının sağlanması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Güvenlik hizmetlerinin sunumunda kalite ve etkinlik artırılacak, güvenlik birimlerinin kapasitesi güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.770)		
Tedbir 770.1. Güvenlik birimleri arasında işbirliği ve ortak bilgi sistemleri altyapısı geliştirilecek, ulusal ve uluslararası kurumlar arasında işbirliği ve koordinasyon artırılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Emniyet Genel Müdürlüğü	1. Farklı ülkelerle on ortak komisyon toplantısı yapılacaktır. 2. Sırbistan hudut kapılarından geçen Türk vatandaşlarının işlemlerinin kolaylaştırılması amacıyla Sırbistan'da personel görevlendirilmesine devam edilecektir. 3. Diğer ülkelere yönelik olarak verilen polis eğitimlerine devam edilecektir. 4. Uluslararası Uyuşturucu Konferansı, Güvenlik Sempozyumu, Güvenlik Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar Çalıştayı, bir uluslararası kongre, iki çalıştay gerçekleştirilecektir.
Tedbir 770.3. Asayiş suçlarıyla mücadelede etkinlik artırılarak ülke genelinde huzur ve güvenlik ortamına katkı sağlanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı, Sahil Güvenlik Komutanlığı	1. Asayiş suçlarıyla mücadelede etkinlik artırılarak ülke genelinde huzur ve güvenlik ortamına katkı sağlanacaktır

Tedbir 770.4. Suçların soruşturulması ve aydınlatılması kapsamında bilgi teknolojileri daha etkin kullanılarak, analiz yöntemleri geliştirilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı, Sahil Güvenlik Komutanlığı, Savunma Sanayii Başkanlığı, TÜBİTAK, ASELSAN, HAVELSAN	1. Asayiş suçlarının incelenmesi için rehber hazırlık çalışmasına devam edilecektir. 2. Analiz faaliyetlerinin geliştirilmesi amacıyla gerekli programlar güncellenecektir. 3. İllerde görevli personele hizmet içi eğitim verilecektir. 4. 20.000 analiz yapılacak, 100 personele analiz yöntemleri temel eğitim/geliştirme kursu verilecektir. 5. Suç inceleme yöntemleri konusunda kullanılan modül sayısı 21'e çıkarılacaktır.
Tedbir 770.5. Siber suçlarla mücadele birimlerinin etkinliği artırılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı, Sahil Güvenlik Komutanlığı, Bilgi Teknolojileri Kurumu, Türkiye Radyo Televizyon Kurumu, Gazi Üniversitesi, Hacı Bayram Veli Üniversitesi	1. Siber suçlarla mücadele kapsamındaki operasyon sayısı artırılacaktır. 2. Sayısal belge inceleme payı yüzde 97'ye çıkarılacaktır. 3. 16 siber birimin şifre kırma, 8 siber birimin veri kurtarma kapasitesi artırılacaktır. 4. Siber güvenlik, güvenli ve bilinçli teknoloji kullanımı, siber saldırı konularında önleyici, bilinçlendirici faaliyet, içerik ve ürünler geliştirilecektir.
Tedbir 770.6. Jandarma ve Sahil Güvenlik teşkilatlarında profesyonelleşme çalışmaları tamamlanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Milli Savunma Bakanlığı, Jandarma Genel Komutanlığı, Sağlık Bilimleri Üniversitesi	1. Jandarma Genel Komutanlığının profesyonelleşme oranının yüzde 83'e çıkarılması için temin ve yetiştirme çalışmalarına devam edilecektir.
Her türlü uyuşturucu ve uyarıcı madde ile bunların üretiminde kullanılan ara kimyasalların; ulusal ve uluslararası boyutta üretimi, ticareti, kullanımı ve taşınması engellenecektir. (Kalkınma Planı p.772)		
Tedbir 772.1. Güvenlik birimlerinin uyuşturucuyla mücadele kapasitesi artırılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S)	1. Yasa dışı ekim alanlarının uzaktan algılama teknolojileri kullanılarak belirlenmesine devam edilecektir.
Tedbir 772.2. Uyuşturucuyla mücadele konusunda halkı bilinçlendirme çalışmalarının desteklenmesine devam edilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı, Sahil Güvenlik Komutanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Uyuşturucu ile mücadele rehberlerinin hazırlanıp dağıtılması yoluyla 50.000 kişiye ulaşılacaktır.
Tedbir 772.3. Uyuşturucuyla mücadele kapsamında yürütülen çalışmaların takibi amacıyla veri toplama kapasitesi güçlendirilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı, Sahil Güvenlik Komutanlığı	1. Uyuşturucu sunumuna ilişkin verilerin toplanacağı Uyuşturucu Karar Destek Sistemi geliştirilecektir.

Kurumlar arası işbirliğine dayalı entegre sınır yönetimi anlayışı çerçevesinde teknolojik ve fiziki altyapının iyileştirilmesi yoluyla kara ve denizlerde sınır güvenliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.773)		
Tedbir 773.2. Sahil Gözetleme Radar Sistemi Projesi ile Türk deniz yetki alanlarında teknolojik gözetleme, tespit ve teşhis imkân ve kabiliyeti artırılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Sahil Güvenlik Komutanlığı	1. Deniz Bilgi Sistemi paydaşları ile entegrasyon tamamlanacaktır. 2. Enez İstasyonunun sisteme entegrasyonu ve sistem yazılımları tamamlanacaktır.
Koruyucu ve önleyici güvenlik hizmetlerinin etkinliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.774)		
Tedbir 774.1. Vatandaşla kolluk güçleri arasındaki ilişkinin güven esasına dayandırılması amacıyla toplum destekli kolluk yaklaşımı güçlendirilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı	1. Toplum destekli polislik faaliyetlerine devam edilecektir. 2. 5.000 sorumluluk alanı huzur toplantısı ve 5.000 suç mağduru destek ziyareti olmak üzere 50.000 vatandaşa ulaşılacaktır.
Tedbir 774.2. Suçla mücadelede önleyici kolluk tedbirleri artırılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı, Sahil Güvenlik Komutanlığı	1. Sekiz güven-huzur uygulaması yapılacaktır. 2. Tarama cihazı, kapı tipi ve el tipi metal arama algılayıcısı alımı yapılacaktır.

2.5.1.3. Sivil Toplum

a) Mevcut Durum

Türkiye'nin özellikle 2000'li yıllardan itibaren gerçekleştirdiği ekonomik ve sosyal gelişim süreci ve dünyadaki dönüşümün de etkisiyle sivil toplum, önemli bir toplumsal aktör konumuna gelirken, sivil toplum kuruluşları (STK) toplumsal gelişimin ve ekonomik kalkınmanın dinamik bir gücü haline gelmiştir. STK'ların toplum içindeki öneminin ve kapsamının yaygınlaşması, çeşitliliğinin ve sayısının giderek artması, karar alma süreçlerine etkin katılımının sağlanmasına yönelik çalışmalar öncelik kazanmıştır. Diğer taraftan STK'ların birbirleriyle, kamu kurumlarıyla ve özel sektörle işbirliğinin artırılmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir.

Gönüllülük temelinde ve geniş tematik yelpazede faaliyet gösteren STK'lar yereldeki toplumsal taleplerin kamu idarelerine aktarılmasında önemli bir araçtır. Bu doğrultuda yerel nitelikli hizmetlerin etkin bir biçimde karşılanması ihtiyacına yönelik olarak STK'lar yerel taleplere uygun politika üretme ve etkili uygulama için kolaylaştırıcı rol üstlenebilecek ve işbirliği yapılacak ortakların başında yer almaktadır. Yönetişim mekanizmasının önemli bir unsuru olan STK'lar yerel yönetimlerde iyi yönetişimin ve katılımcı süreçlerin etkili işleyişine de katkı sağlamaktadır. Kent konseyleri gibi katılımcı karar alma uygulamaları bu bağlamda iyi bir örnek oluşturmakla birlikte, günümüz koşullarıyla uyumlu yeni katılım süreçlerinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar devam etmektedir.

Türkiye'de STK'ların sayısı, faaliyetlerinin kapsam ve içeriğinde artış kaydedilmiştir. Eylül 2020 itibarıyla toplam dernek sayısı 311.608'e ulaşmış olup faal derneklerin sayısı 121.026, yeni vakıf sayısı ise 5.371'dir. Derneklerin çalışma alanı yüzde 31,28 oranında

mesleki ve sosyal dayanışma alanında yoğunlaşmaktadır. Yeni vakıflar ise daha çok eğitim ve sağlık alanında faaliyet göstermektedir. Ülkemizde uluslararası sınıflamalara uyumlu şekilde STK'larla ilgili nicel ve nitel verilerin düzenli olarak toplanması, sosyal ve ekonomik etkileri ve ihtiyaç duyulan mevzuat düzenlemeleri ile ilgili alanlarda çalışmalar devam etmektedir.

Ülkemizde STK'ların kapasite gelişimi, gönüllülük ve sosyal girişimcilik gibi alanların yaygınlaştırılması, merkezi ve yerel kamu kurumlarıyla işbirliğinde ilerlemeler sağlanmıştır. Ülkemizde sivil toplumun güçlendirilmesi, STK'ların kapasitesinin geliştirilmesi, sivil toplum alanındaki politikaların ve uygulamaların bütüncül biçimde koordinasyonunun sağlanması amacıyla İçişleri Bakanlığı bünyesinde kurulan Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü (STİGM) bu alanda kapsamlı çalışmalar yürütmektedir. Bu çerçevede, görev alanıyla uyumlu olacak şekilde STİGM'nin kurumsal kapasitesinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar devam etmekte olup, halihazırda çalışma yönetmeliği uygulamaya konulan Sivil Toplum İstişare Kurulunun düzenli olarak toplanmasının sağlanması ve katılımcı bir yaklaşımla kamu, akademi ve STK'larla yakın işbirliği içinde sivil toplumun ihtiyaçlarına yönelik politikaların geliştirilmesine ilişkin çalışmalar yapılması planlanmaktadır.

Covid-19 pandemisi sonucu ortaya çıkan toplumsal ihtiyaçların karşılanmasında sivil toplum faaliyetleri önemli rol oynamaktadır. Önümüzdeki dönemde de pandeminin yol açabileceği toplumsal ve çevresel etkilere yönelik olarak STK'larla işbirliği yapılması yönelik çalışmalar devam etmektedir.

Covid-19 pandemisi STK'lar üzerinde önemli ölçüde etki yapmış olup bu dönemde STK'ların kaynaklara erişim, istihdam kapasitesi, hizmet sunumu, kapasite geliştirme, proje hazırlama, hibe kullanımı, fon toplama konularında sorunlar yaşamasına neden olmuştur. Pandeminin sivil toplum üzerindeki etkilerini azaltmaya yönelik yeni ihtiyaçlar ışığında, STK'ların işleyişi ve kapasitesini güçlendirici önlemler alınması gerekmektedir. STK'ların ihtiyaç duyduğu alanlarda kapasite geliştirme programları uygulanması, merkezi ve yerel kamu kurumları, üniversiteler ve özel sektörle işbirliği içinde ortak çalışmalarda bulunmasını sağlayıcı proje ve programların geliştirilmesine yönelik çalışmalar devam etmektedir.

Sivil toplum ve gönüllülük alanında ihtiyaç duyulan yasal, mali ve idari hususlara ilişkin kapsayıcı bir düzenleme yapılmasına yönelik faaliyetler yürütülmektedir. STK'lara özellikle mali konularda kolaylaştırıcı imkanların sağlanması ile sosyal girişimcilik, sosyal yenilik ve kurumsal sosyal sorumluluk alanlarının geliştirilmesine yönelik düzenlemeler ve uygulamaların hayata geçirilmesi hedeflenmektedir. Platform, inisiyatif, sosyal girişim ve ağlar gibi farklı örgütlenmelerin yasal statülerinin belirsiz olmasının yarattığı sorunların giderilmesi ve STK'ların hukuki statüleri, kurumsal yapıları, faaliyetleri, kamu-STK işbirliği modellerinin çeşitlendirilmesi ile kamu yararı statüsünün tanımı ve edinilmesine ilişkin sürecin yeniden değerlendirilmesi yönelik çalışmalar devam etmektedir.

İçişleri Bakanlığı tarafından sivil toplum alanında özellikle mevcut süreçlerin şeffaflık ve hesap verebilirliğinin geliştirilmesine yönelik çeşitli mevzuat düzenlemeleri gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda, Dernekler Yönetmeliği revize edilerek 09/07/2020 tarihli ve 31180 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Ayrıca, STK'ların çalışmalarının kolaylaştırılması ve faaliyetlerinin daha etkin olarak yürütülebilmesinin desteklenmesi için İçişleri Bakanlığı Dernekler Denetçileri Görev ve Çalışma Yönergesi 03/09/2020 tarihinde yürürlüğe konulmuştur.

Uzun vadeli perspektifle sivil toplumun güçlendirilmesi ve küçük yaşlardan itibaren toplumsal farkındalığın artırılması amacıyla çocukların sivil toplum faaliyetleriyle tanışması, gençlerde gönüllülüğün yaygınlaştırılması ve gönüllülük bilincinin toplumun her

kademesinde oluşmasına yönelik olarak bilinçlendirme ve görünürlük çalışmaları devam etmektedir.

b) Amaç

Sivil toplum bilincinin gelişmesi, örgütlü sivil toplumun güçlenmesi, STK'ların saydamlık ve hesap verebilirlik ilkelerine uygun bir yapıya kavuşması ve devletin karar alma süreçlerine etkin katılımının sağlanması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Demokratik, katılımcı, çoğulcu, şeffaf ve hesap verebilir örgütlü bir sivil toplumun oluşumunu güçlendirecek düzenlemeler yapılacaktır. (Kalkınma Planı p.776)		
Tedbir 776.1. Sivil toplum ve gönüllülük alanını güçlendiren kapsayıcı bir çerçeve düzenleme yapılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Avrupa Birliği Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, STK'lar	1. Gönüllülükle ilgili mevzuat çalışmalarına devam edilerek, kamu kurumları, STK temsilcileri ve akademisyenlerin katılacağı iki çalıştay düzenlenerek yasal çerçevenin geliştirilmesine yönelik görüş alışverişi yapılacak ve öneriler geliştirilecektir.
Tedbir 776.2. Uluslararası standartlarla uyumlu bir STK veri tabanı oluşturulmasına yönelik çalışmalar tamamlanacak, sivil toplum alanında güvenli ve düzenli veri toplanacak ve yayımlanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), TÜİK, Avrupa Birliği Başkanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. TÜİK ile işbirliği içinde derneklere COPNI ve NACE kodlarının verilmesine ilişkin sınıflandırma çalışmaları tamamlanacaktır.
Tedbir 776.3. STK'ların iç ve dış denetimine ilişkin süreçler şeffaflık ve hesap verebilirlik ilke ve uygulamaları çerçevesinde yeniden düzenlenecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Avrupa Birliği Başkanlığı İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, STK'lar	1. Dernekler Yönetmeliği başta olmak üzere güncellenen mevzuat çerçevesinde ilgili paydaşlara yönelik eğitim ve bilgilendirme çalışmaları yapılacaktır.
Tedbir 776.4. Karar alma ve mevzuat hazırlama süreçlerinde STK'ların katılımını ve etkinliğini artıracak çalışmalar yürütülecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Avrupa Birliği Başkanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Karar alma ve mevzuat hazırlama süreçlerine STK'ların katılımının ve etkinliğinin artırılmasına yönelik TBMM Başkanlığı ve ilgili kurumlarla istişare toplantıları yapılacak, bu çerçevede ihtiyaç analizi ve bulgu değerlendirme çalışmaları tamamlanacaktır.

STK'ların sürdürülebilirliklerine katkı sağlayacak, idari ve mali alanlarda düzenlemeler gerçekleştirilecektir. (Kalkınma Planı p.777)		
Tedbir 777.1. Gerçek ve tüzel kişilerin STK'lara yapacağı desteklere yönelik vergisel düzenlemeler sosyal ve ekonomik faydayı artıracak şekilde yeniden değerlendirilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Avrupa Birliği Başkanlığı, Gelir İdaresi Başkanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, STK'lar	1. İlgili kurumlarla ortak çalışmalar yapılarak ihtiyaçlar tespit edilecek ve bu doğrultuda STK'lara yapılacak desteklere yönelik vergisel düzenlemeler ile sosyal ve ekonomik faydayı artırmaya yönelik mevzuat çalışması yapılacaktır.
Sivil toplum-kamu işbirliği güçlendirilecek, kamunun ve STK'ların kapasiteleri geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.778)		
Tedbir 778.1. STK'lara yönelik politika, program, faaliyet ve hizmetlerin bütünsellik içinde yürütülmesini sağlamak üzere Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğünün kurumsal kapasitesi görev alanıyla uyumlu olacak şekilde güçlendirilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Avrupa Birliği Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, STK'lar	1. Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğünün insan kaynağı kapasitesinin geliştirilmesi için çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 778.2. STK'lara yönelik proje hazırlama, fon bulma gibi alanlar başta olmak üzere kapasite geliştirme eğitimleri yaygınlaştırılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Avrupa Birliği Başkanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. İki kapasite geliştirme eğitimi düzenlenecektir.
Sivil toplum faaliyetlerine yönelik farkındalık artırılacak, bu alandaki araştırmalar desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.779)		
Tedbir 779.1. STK'ların görünürlüğü, başarılı faaliyetleri kamuoyuyla paylaşılarak artırılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Avrupa Birliği Başkanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Sivil toplum alanının görünürlüğünü artırmak üzere kamu spotu hazırlanarak yayımlanacaktır.
Tedbir 779.3. Küçük yaşlardan itibaren çocukların sivil toplum faaliyetleriyle tanışması ve gönüllülük bilincinin oluşmasına yönelik olarak okullarda uygulamalar başlatılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı (S), Gençlik ve Spor Bakanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Eğitimciler, akademisyenler, ilgili kamu kurumu ve STK temsilcilerinin katılımıyla bir çalıştay düzenlenecektir. 2. Okullarda gönüllülük ve sivil toplum bilinci konularında çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 779.4. Üniversite öğrencilerinin gönüllülük ve STK faaliyetlerine katılımı ile STK'larda staj imkânlarının kolaylaştırılması teşvik edilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Avrupa Birliği Başkanlığı, SGK, YÖK, Valilikler, Üniversiteler, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Model belirleme çalışmalarının yapılması amacıyla tüm sorumlu ve işbirliği yapılacak kurumların dâhil olacağı çalışma grubu toplanacak ve çalışmalarını yürütecektir.

Tedbir 779.5. Üniversitelerde sivil toplum merkezlerinin yaygınlaştırılması ve sivil toplum sertifika ve yüksek lisans programlarının açılması için çalışma yapılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), YÖK (S), Vakıflar Genel Müdürlüğü, Avrupa Birliği Başkanlığı, Üniversiteler, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Tüm sorumlu ve işbirliği yapılacak kurumların dâhil olacağı bir çalışma grubu oluşturulacak ve çalışmalarını yürütecektir. 2. İlgili kamu kurum ve kuruluşlarıyla ve üniversitelerle ortak çalışmalar neticesinde üniversitelerde kurulacak sivil toplum merkezlerinin üniversite öğrencilerinin sivil toplum faaliyetlerine katılmalarıyla ilgili çalışmalara destek sağlanacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2019	2020 (1)	2021 (2)
Dernek Sayısı	Adet	118 276	122 000	126 000
Vakıf Sayısı	Adet	5 285	5 390	5 470
Kamu Yararına Dernek Sayısı	Adet	356	369	380

Kaynak: Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü, Vakıflar Genel Müdürlüğü
(1) Gerçekleşme tahmini
(2) Program

2.5.2. İyi Yönetişim

2.5.2.1. Şeffaflık ve Hesap Verebilirlik, İdari Yapılanma ve Politika Yapımı

a) Mevcut Durum

Kamu hizmetlerinin işleyişinde bağımsız ve etkin bir şikâyet mekanizması oluşturmak suretiyle, idarenin her türlü eylem ve işlemleri ile tutum ve davranışlarını; insan haklarına dayalı adalet anlayışı içinde, hukuka ve hakkaniyete uygunluk yönlerinden incelemek, araştırmak ve önerilerde bulunmak üzere kurulan Kamu Denetçiliği Kurumuna 2020 yılının ilk 6 ayında yapılan başvuru sayısı, 2019 yılının aynı dönemine göre yüzde 612 artarak, 76.281'e ulaşmıştır. 2020 yılının ilk 6 ayında yapılan 76.281 şikayet başvurusunun yanında, 2019 yılından devreden 3.820 dosya ile birlikte toplamda 80.101 adet dosya 2020 yılının ilk yarısında incelemeye alınmış ve aynı dönem içerisinde 63.606'sı sonuçlandırılmıştır.

66 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle İletişim Başkanlığına stratejik iletişim ve kriz yönetimine ilişkin politikaları belirlemek, bu kapsamda ulusal ve uluslararası alanda yürütülecek faaliyetlerde tüm kamu kurum ve kuruluşları arasında koordinasyonu sağlamak görevi verilmiş ve bu görevleri yerine getirmek üzere İletişim Başkanlığı bünyesinde Stratejik İletişim ve Kriz Yönetimi Dairesi Başkanlığı ihdas edilmiştir. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin amacına uygun olarak kurumların hızlı işleyişini temin etmek ve bütüncül bir strateji ile ortak hedeflere ulaşmak için ilgili paydaşların katkılarıyla İletişim Başkanlığı tarafından Bakanlıklar ve kamu kurumları için İletişim Planlama Rehberi; kriz

durumlarında koordinasyonu güçlendirebilmek için ise Kriz İletişiminde Kurumlar Arası Koordinasyon Belgesi hazırlanmıştır.

Vatandaşların yaşadığı sorunları ve kamu hizmetlerine ilişkin hususları aktarmakta etkin bir araç olarak kullanılan Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezine (CİMER) 2020 yılının ilk 9 ayında yaklaşık 4,3 milyon başvuru yapılmıştır. Bu başvurulara verilen cevap sayısı ise yaklaşık 4,4 milyona ulaşmıştır. 2018 yılı itibarıyla 18 gün olarak gerçekleşen ortalama cevap süresi 2020 yılında ortalama 14 güne indirilmiştir. CİMER'i daha erişilebilir kılmak ve CİMER'e yapılan başvuruların durumu hakkında vatandaşı bilgilendirmek amacıyla İletişim Başkanlığı bünyesinde bir çağrı merkezi kurulmuştur.

Kamu harcamalarındaki etkinliğin ve şeffaflığın artırılmasına yönelik kamu ihale mevzuatında yapılan düzenlemelerle e-ihale uygulamalarının geliştirilmesine devam edilmiştir. Bu kapsamda, Ocak-Ekim 2020 döneminde yaklaşık 22,7 milyar TL tutarında 16.547 e-ihale sözleşmeye bağlanmış ve 4734 sayılı Kanun kapsamındaki toplam ihale sayısının yaklaşık yüzde 24'ünde e-ihale yöntemi uygulanmış ve kamu ihalelerinin süreç ve sonuçlarının internet üzerinden yayınlanması sağlanmıştır.

Bütçeden yapılan harcamalara ilişkin bilgilere vatandaşların erişilebilmesi ve verilerin açık ve anlaşılır olması bütçe okuryazarlığının ülkemizde geliştirilmesi açısından önemli görülmektedir. Bu kapsamda bütçe ve harcama verilerinin yer aldığı bütüncül ve kullanıcı dostu bir internet portalının geliştirilme çalışmaları sürdürülmektedir. CİMER sisteminin usul ve esaslarının belirlenmesine yönelik hukuki düzenleme yapılması ve hizmet sunumunda yapay zekâ gibi yeni teknolojik trendlerden yararlanılması CİMER aracılığıyla sunulacak hizmetlerin kalitesinde ve hızında artışa neden olacaktır. Yerel yönetimlerdeki temsil ve karar alma süreçlerine katılım mekanizmalarının güçlendirilmesi amacıyla özellikle kent konseylerinin daha aktif hale getirilmesine yönelik çalışmalar devam etmektedir.

b) Amaç

Kamu yönetiminde hesap verme sorumluluğunun yerleştirilmesi, katılımcılığın güçlendirilmesi, kamu hizmet sunumunda eşit ve adil muamele yapılmasının sağlanması ve şeffaflığın artırılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Vatandaşların ve ilgili tüm tarafların politika yapma süreçlerine aktif katılımı sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.782)		
Tedbir 782.1. Kent konseylerinin daha aktif hale getirilmesine yönelik düzenleme yapılacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Yerel Yönetimler	1. Mevcut sorunlar tespit edilerek kent konseylerinin daha aktif hale getirilmesine yönelik hususlar belirlenecektir. 2. Elde edilen çıktılar doğrultusunda gerekmesi halinde mevzuat çalışması yapılacaktır.

Kamu kaynaklarının tahsis ve kullanımı anlaşılır, takip edilebilir, karşılaştırılabilir şekilde kamuoyunun erişimine açılacaktır. (Kalkınma Planı p.784)		
Tedbir 784.1. Kamu harcamaları ile ilgili verilerin bütüncül ve kullanıcı dostu bir formatta paylaşılması amacıyla bir internet portalı açılacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı	1. Vatandaşların bütçe okuryazarlığını artırmaya katkı sağlamak üzere bütçe ve harcama verilerinin yer aldığı bütüncül ve kullanıcı dostu bir sistem oluşturulacaktır. 2. Kamu harcamalarının daha anlaşılır şekilde takip edilmesine imkân sağlayacak program bütçe çalışmaları kapsamında gerekli altyapı oluşturulacaktır. 3. Program bütçeye geçiş takvimine bağlı olarak bir internet portalı uygulamaya geçirilecektir.
Yolsuzlukla etkin bir şekilde mücadele edilecektir. (Kalkınma Planı p.785)		
Tedbir 785.1. Yolsuzluklarla mücadele amacıyla kamu görevlilerinin mal beyanlarının doğruluğu araştırılacak ve otomatik takip sistemi kurulacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S)	1. Takip sistemi konusunda analiz çalışması tamamlanacaktır.
Anayasa tarafından güvence altına alınmış dilekçe ve bilgi edinme hakkının Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi (CİMER) aracılığıyla etkin ve hızlı bir şekilde kullanılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.786)		
Tedbir 786.1. CİMER'e ilişkin vatandaşların farkındalık düzeyi artırılacaktır.	İletişim Başkanlığı (S)	1. CİMER tanıtım filmi yapılacaktır. 2. Halkla ilişkiler iletişim günleri düzenlenecektir.
Tedbir 786.2. CİMER'e vatandaşlar tarafından yapılan başvurulara cevap verme süresi azaltılacaktır.	İletişim Başkanlığı (S)	1. CİMER sisteminin usul ve esaslarının belirlenmesine yönelik hukuki düzenleme yapılacak, kurumsal takip ve inceleme faaliyetleri yürütülecektir. 2. CİMER Vatandaş Memnuniyet Araştırması yapılacaktır. 3. Kamu kurum ve kuruluşlarında CİMER'den sorumlu personele eğitim verilecektir.
Tedbir 786.3. CİMER'i daha erişilebilir kılmak için ALO 150 hattının etkinliği artırılacaktır.	İletişim Başkanlığı (S)	1. CİMER çağrı merkezinin kapsamı ve niteliği geliştirilecektir. 2. ALO 150 hattında istihdam edilen personel sayısının artırılmasına yönelik çalışma yapılacaktır.
Demokrasinin standartlarını yükseltmek için devlet-vatandaş ilişkisini güçlendirecek yeni mekanizmalar oluşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.787)		
Tedbir 787.4. Bilgi ve iletişim teknolojilerine dayalı yeni iletişim kanalları geliştirilecektir.	İletişim Başkanlığı (S)	1. CİMER yazılımının yapay zekâ teknolojisiyle güncellenmesine yönelik çalışma başlatılacaktır.

2.5.2.2. Kamuda Stratejik Yönetim

a) Mevcut Durum

Strateji ve Bütçe Başkanlığının merkezi uyumlaştırma rolü çerçevesinde stratejik plan, performans programı ve faaliyet raporlarına ilişkin ikincil mevzuatın gözden geçirilerek tek bir çatı altında birleştirilmesine yönelik çalışmalar son aşamasına gelmiştir. Bu çerçevede Kamu İdarelerince Hazırlanacak Stratejik Planlar, Performans Programları ve Faaliyet Raporları Hakkında Yönetmelik Taslağı hazırlanmış olup ilgili kurumlarla görüş alış verişi süreci tamamlanmıştır.

31 Mart 2019 tarihinde gerçekleştirilen Mahalli İdareler Genel Seçimlerini müteakip nüfusu 50 bin ve üzeri belediyeler ile il özel idarelerince 2020-2024 dönemini kapsayan toplam 396 adet stratejik plan hazırlanmıştır. 2020 yılı itibarıyla bu planlar yıllık performans programları aracılığıyla yürürlüğe konulmakta ve faaliyet raporları aracılığıyla izlenmektedir.

13 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle Strateji ve Bütçe Başkanlığına verilen stratejik planlama, performans programı ve faaliyet raporları konusundaki merkezi uyumlaştırma fonksiyonu kapsamında, stratejik yönetim konusunda yol göstermek ve bilgi paylaşımını sağlamak amacıyla stratejik yönetim arşivinin zenginleştirilmesini sağlamak üzere tüm kamu idarelerince hazırlanan stratejik yönetime ilişkin belgelerin eksiksiz bir şekilde teminine yönelik çalışmalar tamamlanmıştır.

2020 yılı Ekim ayı itibarıyla, Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından dokuz merkezi kamu idaresi ile 25 devlet üniversitesine ait olmak üzere toplam 34 adet stratejik plan değerlendirilmiştir. Söz konusu planlar, üst politika belgelerine ve stratejik planlama ile ilgili mevzuatta yer alan usul ve esaslara uygunluk açısından incelenmiş ve ilgili idarelere değerlendirme raporları aracılığıyla geri bildirimde bulunulmuştur.

İdare bütçelerinin, üst politika belgeleri ve stratejik planlarla bağlantısının güçlendirilmesi ve kamu hizmetlerinin performansını gösteren belgelere dönüştürülmesini teminen Cumhurbaşkanlığı Makamından alınan 07/08/2019 tarihli ve 67 sayılı Olur ile program bütçeye geçiş sürecinde, merkezi kamu idareleri ile üniversitelerin 2020 yılı performans programlarının program bütçeye uygun şekilde hazırlanması sağlanmıştır.

2021 Yılı Merkezi Yönetim Bütçesinin program bütçe yaklaşımıyla hazırlanmasına yönelik 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanununda yapılması gereken değişiklikler için çalışmalar yürütülmüştür. Ayrıca, program bütçe ile uyum kapsamında stratejik yönetime ilişkin kılavuz ve rehberlerde güncelleme çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

b) Amaç

Kamuda stratejik yönetimin uygulama etkinliğinin artırılması ve hesap verebilirlik anlayışının, planlamadan izleme ve değerlendirmeye kadar yönetim döngüsünün tüm aşamalarında hayata geçirilmesi temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Kamu idarelerinde strateji geliştirme birimlerinin kapasitesi güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.790)		
Tedbir 790.1. Kamu idarelerinde stratejik yönetime ilişkin idari ve beşeri kapasiteyi geliştirmeye yönelik eğitim programları tasarlanacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sayıştay, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Uzaktan eğitim sistemi kullanıma açılacaktır.
Üst politika belgeleri ile kurumsal stratejik planlar daha etkin bir biçimde izlenerek bu belgelerin uygulanma ve birbirlerini yönlendirme düzeyi artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.792)		
Tedbir 792.1. Başta kalkınma planı olmak üzere üst politika belgeleri ve kurumsal stratejik planların etkin bir biçimde raporlanmasına yönelik bir izleme ve değerlendirme sistemi oluşturulacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sayıştay, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Cumhurbaşkanlığı Plan Program İzleme ve Değerlendirme Sistemi (CPPİDS) vasıtasıyla kalkınma planı, Cumhurbaşkanlığı yıllık programı ve orta vadeli program izlenecek, değerlendirilecek ve raporlanacaktır. 2. Kalkınma planı, Cumhurbaşkanlığı yıllık programı, yatırım programı, bütçe ve kurumsal stratejik planların ilişkisi CPPİDS vasıtasıyla güçlendirilecektir.
Kamu idarelerinde iç kontrol sistemleri ve iç denetim uygulamalarının etkinliği güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.793)		
Tedbir 793.1. Kamu idarelerinde, iç kontrol sistemlerinin ve iç denetim uygulamalarının etkinliğini artırmaya yönelik eğitim ve danışmanlık faaliyetleri yoluyla kapasite artışı gerçekleştirilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Sayıştay, ÖSYM, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Kamu idarelerinin strateji geliştirme birim yöneticileri ile diğer yönetici ve uzmanlara yönelik bilgilendirme toplantısı düzenlenecektir. 2. Mesleki yetkinliklerinin geliştirilmesi ve sürdürülmesine yönelik 30 saatlik eğitim verilecektir. 3. İç denetçi aday belirleme sınavı gerçekleştirilecektir. 4. İç denetçi adaylarına yönelik sertifika eğitimi düzenlenecektir.
Performans denetimleri aracılığıyla kaynak kullanımının verimliliğine, etkililiğine ve ekonomikliğine dair kamuoyuna güvenilir bilgi sunularak kamuda hesap verebilirlik güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.794)		
Tedbir 794.1. Performans Denetimi Rehberi güncellenerek stratejik yönetimin bileşenlerine yönelik ikincil mevzuat, kılavuz ve rehberlerle uyumlu hale getirilecektir.	Sayıştay (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Performans Denetim Rehberi güncellenecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2019	2020(1)	2021(2)
Eğitimlerden Memnuniyet Oranı	Yüzde	80	92	90
Uzaktan Eğitim Sisteminin Kullanıma Açılması	Yüzde	0	15	50
Stratejik Yönetime İlişkin Mevzuatın Yenilenmesi	Yüzde	60	100	-
Stratejik Yönetime İlişkin Güncellenen Kılavuz ve Rehber Sayısı	Adet	0	3	-
Yönetici ve Uzmanlara Yönelik Düzenlenen Yıllık Bilgilendirme ve Değerlendirme Toplantısı Sayısı	Adet	0	0	3
Eğitim Verilen Mali Hizmetler Uzmanı ve Uzman Yardımcısı Sayısı	Adet	0	0	250
İç Denetçi Adayları Sertifika Eğitimine Katılan Aday Sayısı	Adet	0	150	100
Düzenlenen İç Denetçi Aday Belirleme Sınavı Sayısı	Adet	0	1	1
Cumhurbaşkanlığı Plan ve Programlar İzleme ve Değerlendirme Sisteminin Geliştirilmesi	Yüzde	60	100	-
Güncellenen Performans Denetim Rehberi Sayısı	Adet	-	-	1
Kapsama Giren İdari Kayıtların Entegrasyonunun Tamamlanma Oranı	Yüzde	-	100	-

(1) Gerçekleşme tahmini
(2) Program

2.5.2.3. Yerel Yönetimler

a) Mevcut Durum

2019 yıl sonu itibarıyla, 51 il özel idaresi, 1.389 belediye, 18.292 köy ile il özel idareleri, belediyeler ve köylerin üye oldukları 704 mahalli idare birliği bulunmaktadır. 2019 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) sonuçlarına göre belediye sınırları içerisinde 78.360.074 kişi yaşamakta olup bu nüfusun toplam nüfusa oranı yüzde 94,23'tür.

696 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile yerel yönetimlerde alt yükleniciler tarafından personel çalıştırılmasına dayalı hizmet alımı sözleşmeleri kapsamında çalıştırılan işçiler mahalli idare şirketlerine geçirilmiş olup bu kapsamda Haziran 2020 yılı itibarıyla belediye ve bağlı idarelerinin şirketlerinde 489.743 kişi istihdam edilmektedir. Belediye birlikleri de dâhil edildiğinde bu sayı 490.086 olmaktadır.

Merkezi idare ile yerel yönetimler arasında görev, yetki, kaynak paylaşımı ve hizmet ilişkilerinin esaslarına yönelik yasal düzenlemeler çerçevesinde ülke düzeyinde belirli hizmet seviyesine ulaşmak için merkezi idarece gerekli standartların belirlenmesi ve bunlara uyumun sağlanmasına ilişkin çalışmalar devam etmektedir.

Yerel yönetimlerin yeni yasal düzenlemelerle genişleyen hizmet alanları ile artan görev ve sorumlulukları da dikkate alınarak idari, mali ve teknik kapasitelerinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar sürdürülmektedir. Bu çerçevede, özellikle büyükşehirlerde hizmet sunum yöntemlerinin yeni bir model çerçevesinde geliştirilmesi kapsamında mevzuat önerisine ilişkin çalışmalar başlatılmıştır.

Belediyelerin aldıkları kararların uygulanmasını ve kaynaklarının yerindelik ilkesi çerçevesinde kullanılmasını sağlamak üzere hizmetlerin önceliklendirilmesi ve vatandaşların katılım sürecini güçlendirecek mekanizmalarla ilgili çalışmalar sürdürülmektedir.

Yerel yönetimler finansal kaynaklarını etkin olarak planlayamadıkları için, büyük finansman gerektiren yatırım projelerinin yanı sıra diğer projeleri için de borçlanmaya yönelmektedir. Diğer taraftan mali gücü yetersiz ve borçlanma kapasitesi olmayan küçük ölçekli belediyeler, ticari, sosyal ve kültürel faaliyette bulunduğu sosyal donatı projelerini finanse etmekte zorlanmaktadır. Bu kapsamda Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından nüfusu 10 binin altında olan belediyelerin sosyal donatı ihtiyaçlarının tespitine yönelik çalışmalar başlatılmıştır.

Yerel yönetimlerin mevcut şirketleri ya da yeni kurulacak şirketlerinin faaliyetleri ile kamu özel işbirliğiyle yapılacak çalışmaların kamu yararı ve mahalli müşterek ihtiyaç ilkeleri gözetilerek yürütülmesi hususunda çalışmalar sürdürülmektedir.

Köyden mahalleye dönüşen alanlarda hizmete erişimin kolaylaştırılması ve köy yerleşik alanlarının sürdürülebilirliğinin sağlanması ve bu kapsamda devam eden sorunların giderilmesi amacıyla 16/10/2020 tarihli ve 31276 sayılı Mükerrer Resmi Gazete'de yayımlanan Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanununa Ek 3'üncü madde eklenerek köy veya belde belediyesi iken mahalleye dönüşen ve büyükşehir belediyesi sınırları içinde bulunup sosyo-ekonomik durumu, şehir merkezine uzaklığı, belediye hizmetlerine erişebilirliği, mevcut yapılaşma durumu ve benzeri hususlar dikkate alınarak ilgili ilçe belediye meclisinin kararı ve teklifi üzerine büyükşehir belediye meclisinin en geç doksan gün içinde alacağı karar ile kırsal yerleşim özelliği taşıdığı tespit edilen mahallelerin kırsal mahalle kabul edileceği hükmü getirilmiştir.

Sokak hayvanlarının rehabilitasyonunun etkinleştirilmesi hususu önemini korumakta olup bu kapsamda faaliyet gösteren yerel yönetimler Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından desteklenmeye devam edilmektedir.

b) Amaç

Yerel yönetimlerin etkin, hızlı ve kaliteli hizmet sunabilen; dezavantajlı kesimlerin ihtiyaçlarını gözeten; katılımcı, mali sürdürülebilirliği sağlamış, şeffaf ve hesap verebilir bir yapıya kavuşturularak vatandaş memnuniyetinin üst düzeye çıkarılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Yerel yönetimlerin stratejik planlarında yer alan öncelikleri ile kaynak tahsisleri arasındaki uyum artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.797)		
Tedbir 797.1. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından stratejik plan hazırlama zorunluluğu olan belediyelerde hizmet önceliklendirmesi yapmak üzere rehber geliştirilecektir.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. Nüfusu 50 binin üzerinde olan belediyeler için hizmet önceliklendirmesine ilişkin rehber hazırlanacaktır.

Yerel yönetim hizmetlerinin standardizasyonunu ve bu standartlara uyumun denetimini sağlayacak yöntem geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.798)		
Tedbir 798.1. Yerel yönetimlerin hizmetlerinin idari, mali ve teknik asgari standartları tespit edilecek; bu standartların uygulamasına yönelik mevzuat düzenlemesi yapılacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. Yerel yönetimlerin hizmetlerini vatandaşlara standart bir şekilde sunabilmeleri amacıyla çalışmalar yürütülecek ve ihtiyaç halinde mevzuat düzenlemesi yapılacaktır.
Yerel yönetimlerde insan kaynağının uzmanlaşma düzeyi ve kapasitesi artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.799)		
Tedbir 799.1. Yerel yönetimlerde çalışan personelin niteliğini artırmaya yönelik eğitimler verilecektir.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler, Türkiye Belediyeler Birliği	1. Başta yeni kurulan büyükşehir belediyeleri olmak üzere yerel yönetim personeline yönelik eğitimler verilecektir.
Belediyelerin karar alma süreçlerinde vatandaşların katılım ve denetim rolü güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.800)		
Tedbir 800.1. Dezavantajlı kesimlerin yerel yönetimlerdeki temsil ve karar alma süreçlerine katılım mekanizmaları güçlendirilecek, kent konseylerinde belirli bir oranda katılımı sağlanacak, alınacak önemli kararlarda halk oylamasına başvurulabilmesi gibi yollarla yerel hizmet sunumunda bu kesimlerin ihtiyaçlarının daha fazla dikkate alınması sağlanacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. Belediyelerin karar alma ve kaynak kullanımında yerindelik ilkesini sağlamak amacıyla vatandaşların bilgilendirilmesi ve görüşlerinin alınmasını temin edecek mekanizmalar geliştirilecek ve denetim rolünü güçlendirecek düzenlemeler yapılacaktır. 2. Kent konseylerine dezavantajlı kesimlerin de katılımını sağlamaya yönelik mevzuatta gerekli değişiklikler yapılacaktır.
Yerel yönetimlerin hizmet sunumlarını etkinleştirmeye yönelik yeniden yapılanması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.801)		
Tedbir 801.1. Yerel yönetimlerde optimum hizmet ve coğrafi alan büyüklüğü tespit edilerek yerel hizmet gereklerine uygun, çoklu ölçüt tasnif sistemine dayalı yerel yönetimlerin yeniden yapılandırılmasına ilişkin modelleme ve mevzuat çalışması yapılacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. Belediyelerin sundukları hizmetlere vatandaşların erişimini kolaylaştırmak ve hizmetlerin sunumunda maliyetleri düşürmek için yöntem ve araçların geliştirilmesine yönelik bir analiz çalışması yapılacak olup bu çalışmayı müteakiben mevzuat önerisi geliştirilecektir.
Tedbir 801.3. Büyükşehir belediyeleriyle büyükşehir ilçe belediyelerinin çakışan yetki ve sorumlulukları nedeniyle ortaya çıkan hizmet aksamalarının giderilmesi için görev tanımları etkinlik temelli olarak yeniden değerlendirilecektir.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. Büyükşehir ve büyükşehir ilçe belediyelerinin çakışan görev, yetki ve sorumluluklarını açık bir şekilde tanımlamaya yönelik somut önerileri içeren bir rapor hazırlanacak olup bu çalışmayı müteakiben mevzuat önerisi geliştirilecektir.

Yerel yönetim hizmet sunumunda kentlerin nitelikleri ve dinamikleri dikkate alınarak kent esenliği ve güvenliği güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.802)		
Tedbir 802.1. Yerel yönetimlerin kent esenliği ve güvenliğine ilişkin projeleri desteklenecektir.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler	1. Yerel yönetimlerin kent esenliği ve güvenliğine ilişkin dış kredili projelerinin (itfaiye aracı alımı, afet ve acil durum araç alımı vb.) öncelikli olarak Yatırım Programıyla ilişkilendirilmesi sağlanacaktır.
Tedbir 802.2. Küçük ölçekli belediyelerin sosyal donatı projeleri için finansman modeli geliştirilecektir.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. Mali gücü yetersiz ve borçlanma kapasitesi olmayan küçük ölçekli belediyelerde başlatılan sosyal donatı ihtiyaç analizi çalışması tamamlanacaktır.
Tedbir 802.3. Sokak hayvanlarına yönelik yapılacak düzenlemelerin ve önlemlerin etkinleştirilmesini sağlayacak mekanizmalar oluşturulacak, yerel yönetimlerin sokak hayvanlarının rehabilitasyonu projeleri desteklenecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. Belediyeler tarafından yürütülen sokak hayvanlarının rehabilitasyonu projeleri kapsamında en az 10 barınak projesi desteklenecektir.

2.5.2.4. Kamuda İnsan Kaynakları

a) Mevcut Durum

Kamu hizmetlerinin geliştirilmesi ve etkin şekilde sunulması bakımından kamuda nitelikli insan kaynağı büyük önem taşımaktadır. Mevcut durumda kamuda istihdam edilen personel sayısı Haziran 2020 itibarıyla 4.767.286'dır. Bu personelin 2.944.202'si (yüzde 62) kadrolu personel, 496.982'si (yüzde 10) sözleşmeli personel, 1.220.595'i de (yüzde 26) işçi statüsünde çalışanlardan oluşmaktadır. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçiş sonrasında kamu personel sisteminin modern kamu yönetimi anlayışına ve ülkemizin ihtiyaçlarına uygun olarak yapılandırılması hususu önemli görülen konular arasında yer almaktadır.

Covid-19 pandemisiyle birlikte birçok kamu kurumunda uzaktan çalışma sistemine geçilmiş olup toplantılar ve işlemler çevrimiçi uygulamalar üzerinden gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda, 22/03/2020 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanan genelgeyle birlikte pandemi süresince kamu hizmetleri aksatılmayacak şekilde, ihtiyacı karşılayacak kadar asgari sayıda personel bulundurulması ve çalıştırılma biçimine bakılmaksızın kamu kurum ve kuruluşlarında çalışanlara uzaktan çalışma, dönüşümlü çalışma gibi esnek çalışma yöntemleri uygulanmaya başlanmıştır. 29/05/2020 tarihinde ise Resmi Gazete'de yayımlanan yeni bir genelgeyle bazı istisnalarla beraber normalleşmeye dönülmüştür. Covid-19 vakalarında meydana gelen artış nedeniyle 26/08/2020 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanan Covid-19 Kapsamında Kamu Çalışanlarına Yönelik Tedbirler konulu genelgeyle kamuda tekrar uzaktan ve/veya dönüşümlü çalışma uygulamasına geçilmiştir. Covid-19 sürecinde uzaktan çalışmaya veya dönüşümlü çalışmaya geçmiş kamu personelinin mali ve sosyal hakları ve yardımları ile özlük hakları saklı kalmıştır.

Kamu çalışanlarının motivasyonunun yükseltilmesi, kamuda hizmet sunumunda verimlilik ve etkinliğin yükseltilmesi, kamu kurumlarının insan kaynakları yönetimi konusunda kapasitelerinin güçlendirilmesi ihtiyaçları devam etmektedir. Covid-19 pandemisi ile beraber kamu personeline yönelik eğitimlerin teknolojik ilerlemeler doğrultusunda çeşitlendirilmesi ihtiyaçları önemini artırmıştır. Kamu personelinin işe alımı, terfisi, disiplin ve ödüllendirme sistemi, personel dağılımında dengenin sağlanması gibi kamu personel yönetimine ilişkin tüm süreçlerin gözden geçirilmesi yönelik çalışmalar devam etmektedir.

b) Amaç

Topluma kaliteli hizmet sunan, değişen koşullara uyum yeteneği yüksek ve daha verimli bir kamu personel sistemi oluşturulması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Kamu kurumlarının insan kaynakları yönetimi konusunda kapasiteleri güçlendirilecektir (Kalkınma Planı p.805)		
Tedbir 805.1. Kamu kurum ve kuruluşlarındaki personel birimlerinin insan kaynakları yönetimi anlayışıyla yapılandırılması ve bu birimlerin kapasitesinin güçlendirilmesi sağlanacaktır.	Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Kamu Görevlileri Sendikaları	1. Tüm kamu kurum ve kuruluşlarının kullanabileceği şekilde referans İnsan Kaynakları Yönetimi Modelinin hayata geçirilmesine yönelik mevzuat çalışması yapılacaktır. 2. Kamu kurumlarında temel insan kaynakları işlevlerini yerine getiren personele eğitim verilecektir.
Kamu kurum ve kuruluşlarında personele yönelik eğitimler çeşitlendirilecek ve geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.806)		
Tedbir 806.2. Kamu personelinin niteliğini artırmaya yönelik hizmet içi eğitim programlarının oluşturulması ve düzenli olarak yürütülmesi sağlanacak ve her düzeydeki personele yönetim becerisi kazandırmayı amaçlayan eğitim programları geliştirilecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Devlet Memurları Eğitimi Genel Planı, Aday Memurların Yetiştirilmelerine İlişkin Genel Yönetmelik, Yetiştirilmek Amacıyla Yurt Dışına Gönderilecek Devlet Memurları Hakkında Yönetmelik ile Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Görevde Yükselme ve Unvan Değişikliği Esaslarına Dair Genel Yönetmelikte değişiklik yapılmasına ilişkin mevzuat çalışmaları yapılacaktır.
	Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi (S)	2. Kamuda yöneticilik becerilerini geliştirmek üzere özel eğitim programları hazırlanacak ve Uzaktan Eğitim Kapısı üzerinden kullanıma açılacaktır.

Tedbir 806.3. Hizmet içi eğitim uygulaması, kamu çalışanlarının mesleki ve temel becerilerini artıran uzaktan eğitim sistemleri kullanılmak suretiyle kolayca erişilebilen bir yapıya dönüştürülecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Devlet Memurları Eğitimi Genel Planında, Aday Memurların Yetiştirilmelerine İlişkin Genel Yönetmelikte, Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Görevde Yükselme ve Unvan Değişikliği Esaslarına Dair Genel Yönetmelikte değişiklik yapılmasına ilişkin mevzuat çalışmaları yapılarak uzaktan eğitimin mevzuat dayanağı oluşturulacaktır.
	Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi (S)	2. Kamu personelinin niteliğini artırmak üzere ihtiyacı kurumlar tarafından tespit edilecek ve hazırlanacak mesleki, teknik ve kişisel gelişim eğitimleri kamu personeline Uzaktan Eğitim Kapısı üzerinden verilecektir.

2.5.2.5. Kamu Hizmetlerinde e-Devlet Uygulamaları

a) Mevcut Durum

Kamu hizmetlerinin, kullanıcı talep ve ihtiyaçlarına uygun olarak değer üretecek şekilde tasarlanması, elektronik ortamda sunulması ve kullanımının artırılmasına yönelik çalışmalar sürdürülmüştür.

e-Devlet Kapısına yeni hizmetlerin dâhil edilmesine devam edilmiştir. Ekim 2020 itibarıyla 679 kurum ve kuruluşun 5.185 hizmetine e-Devlet Kapısı üzerinden ulaşılabilmektedir. e-Devlet Kapısının mobil uygulamaları üzerinden sunulan hizmet sayısı da 2.772'ye ulaşmıştır. Ekim 2019 itibarıyla yaklaşık 44 milyon olan e-Devlet Kapısı kayıtlı kullanıcı sayısı Ekim 2020 itibarıyla 50 milyonu aşmıştır. TÜİK Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırmasına göre ise 2020 yılında e-devlet hizmetlerini kullananların oranı bir önceki yıl seviyelerinde kalarak yüzde 51,5 olmuştur. Yaşam Memnuniyeti Araştırması sonuçlarına göre elektronik ortamda sunulan kamu hizmetlerinden memnuniyet oranı 2019 yılında yüzde 98,2 olarak gerçekleşmiştir.

AB tarafından yayımlanan 2020 e-Devlet Kıyaslama Raporuna göre Türkiye, kullanıcı odaklılık ve temel sağlayıcılar başlıklarında sırasıyla yüzde 90 ve yüzde 73'lük oranlarla yüzde 86,5 ve yüzde 61,4 seviyesinde olan AB (27+) ortalamalarının üzerinde bir performans ortaya koyarken; şeffaflık başlığında yüzde 62'lik bir oran ile yüzde 65,6 olan AB (27+) ortalamasına yakın bir seviye elde etmiştir.

2020 Yılı Yatırım Programında 281 kamu BİT yatırım projesi için yaklaşık 3,7 milyar TL ödenek ayrılmıştır. 2020 yılı BİT yatırım ödeneklerinden en fazla payı, yüzde 62,2 ile İçişleri Bakanlığı, Adalet Bakanlığı, SGK ve Emniyet Genel Müdürlüğü gibi kurumların projelerinin yer aldığı diğer kamu hizmetleri sektörü almıştır. Bu sektörü yüzde 12'lik payla eğitim sektörü takip etmiştir. BİT içerikli projelerde bilgi sistemlerinin idamesine yönelik harcamalar ağırlık teşkil etmiştir.

TABLO II: 75- Kamu BİT Yatırım Ödenekleri Sektörel Dağılımı

(2020 Yılı Fiyatlarıyla)

Sektör	2018		2019		2020	
	Bin TL	Yüzde	Bin TL	Yüzde	Bin TL	Yüzde
Diğer Kamu Hizmetleri	3 340 489	52,16	1 675 602	57,25	2 308 978	62,2
Eğitim	1 860 766	29,05	402 733	13,76	453 501	12,2
Enerji	176 431	2,75	211 965	7,24	353 193	9,5
Ulaştırma-Haberleşme	454 366	7,09	294 404	10,06	284 503	7,7
Tarım	191 207	2,99	105 967	3,62	95 614	2,6
Madencilik	101 306	1,58	136 473	4,66	83 008	2,2
İmalat	60 703	0,95	45 788	1,56	68 028	1,8
Sağlık	208 904	3,26	46 062	1,57	62 200	1,7
Turizm	10 209	0,16	8 041	0,27	4 000	0,1
Toplam	**6 404 380**	**100**	**2 927 034**	**100**	**3 713 025**	**100**

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı

Resmî Yazışmalarda Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik güncellenmiş ve 10/6/2020 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Buna göre resmî yazışmalar kapsamında belgenin hazırlanması, imzalanması, iletilmesi ve saklanmasına ilişkin süreçlerin elektronik ortamda yürütülmesi asli unsur haline getirilerek sadece ilgili mevzuatı sebebiyle belgenin fiziksel ortamda hazırlanması gereken zorunlu hâller ile doğal afet başta olmak üzere uzun süreyle teknik aksamalara sebep olabilecek olağanüstü durumlarda belgelerin kâğıt ortamında hazırlanabileceği hüküm altına alınmıştır. Ayrıca bir kılavuzla yönetmelik hükümleri detaylandırılmıştır. Öte yandan, kamu kurumları ve kritik altyapı hizmeti veren işletmelerce uyulması gereken bilgi ve iletişim güvenliği tedbirlerini içeren Cumhurbaşkanlığı Genelgesi kapsamında Dijital Dönüşüm Ofisi tarafından hazırlanan Bilgi ve İletişim Güvenliği Rehberi 24/7/2020 tarihinde yayımlanmıştır.

Vatandaşa dağıtımı yapılan elektronik kimlik kartı sayısı Ekim 2020 itibarıyla yaklaşık 60 milyona ulaşmıştır. Kimlik kartının doğrulama uygulamalarında kullanılması amacıyla Ankara Keçiören İlçe Nüfus Müdürlüğünde pilot uygulama başlatılmış olup hâlihazırda adres beyanı işleminde kullanılmaktadır. e-Yazışma Projesi kapsamında daha önce geliştirilmiş olan programlama arayüzleri (API'ler) günümüz teknolojilerine uygun hale getirilmiş ve yaygınlaştırma öncesi bir pilot çalışma yürütülmüştür. Ulusal Coğrafi Bilgi Stratejisi ve Eylem Planı 30/6/2020 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Türkiye Ulusal Coğrafi Bilgi Sistemi (TUCBS) kapsamında 32 coğrafi veri seti belirlenmiş olup bunlar için veri tanımlama dokümanları oluşturulmuştur. Kamu kurumları ile büyükşehir belediyelerinin Projeye entegrasyonuna yönelik çalışmalar sürdürülmektedir. e-Belediye Projesinin elektronik belge yönetim sistemi modülüne dâhil olan belediye sayısı 750'ye, sistem dâhilinde kullanılan modül sayısı ise 45'e ulaşmıştır. Yazılım süreci tamamlanan e-Belediye Bilgi Sisteminin bazı modülleri e-Devlet Kapısından sunulmaya başlanmıştır.

Kamu kurumlarının BİT ürün ve hizmet alımlarında maliyet etkinliğini sağlamak amacıyla Elektronik Kamu Alımları Platformu (EKAP) üzerinde, idareler için yıllık satın alma planları oluşturulmasına ve ortak alıma uygun ihtiyaçların görüntülenmesine imkân veren bir modül tasarlanarak buna yönelik yazılım geliştirilmiştir.

Kamu kurumlarında açık kaynak kodlu yazılım kullanımı yaygınlaşmaktadır. TÜBİTAK tarafından yürütülen çalışmalarda ekosistemin gelişimine verilecek öncelik ve Dijital Dönüşüm Ofisi'nin yürüteceği pilot projeler yaygınlaşma sürecini hızlandıracaktır.

e-Devlet kurumsal mimarisinin oluşturulması ve kurumsal olgunluk ve insan kaynağı yetkinlik modelleri geliştirilmesi ön plana çıkan ihtiyaçlar arasında olup bu alanlardaki çalışmalara başlanmıştır. Kamu bulut bilişim altyapısı ile ulusal coğrafi bilgi sistemi altlığının oluşturulması ihtiyacı devam etmekte olup bu alanlarda yürütülen çalışmaların hızlandırılması önem arz etmektedir.

b) Amaç

Kamu hizmetlerinin kullanıcı odaklı bir bakış açısıyla, etkinliği ve birlikte işlerliği sağlayacak modernizasyon ve süreç iyileştirmeleri yapılarak elektronik ortama taşınması ve e-Devlet Kapısından hizmet sunumu ve kullanımının artırılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
e-Devlet çalışmaları kullanıcı odaklı hizmet sunumu ve kamu yönetiminin etkinleştirilmesi bakış açısıyla yürütülecek, hizmet sunum kanalları iyileştirilecek ve kanal çeşitliliği artırılacak, dezavantajlı kesimlerin ihtiyaçlarının karşılanmasına öncelik verilecektir (Kalkınma Planı p.808)		
Tedbir 808.1. Kamu hizmetlerinin e-Devlet Kapısına taşınmasına devam edilecek, kullanım ve maliyet etkinliği artırılacak, hizmetlerin güvenliği geliştirilecektir.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), TÜRKSAT	1. e-Devlet Kapısı kayıtlı kullanıcı sayısı 57 milyon kişiye, Kapıya entegre edilen kamu hizmetlerinin sayısı ise 5.500'e çıkarılacaktır.
Tedbir 808.2. e-Devlet Kapısı üzerinden sunulan hizmetler sadeleştirilecek, bütünleştirilecek ve olgunluğu artırılacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), TÜRKSAT	1. e-Devlet Kapısı üzerinden toplam 100 bütünleşik hizmet sunumu gerçekleştirilecektir.
Tedbir 808.3. e-Devlet Kapısı üzerinden sunulan yerel yönetim hizmetlerinin sayısı ve niteliği artırılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, TÜRKSAT	1. e-Belediye Bilgi Sistemi Projesi kapsamında e-Devlet Kapısından sunulan hizmetlerin sayısı arttırılacaktır.
Tedbir 808.4. Hizmet sunumunda mobil hizmetler başta olmak üzere kanal çeşitliliği artırılacak ve dezavantajlı kesimlerin erişimini artırmaya yönelik çalışmalara öncelik verilecektir.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, TÜRKSAT	1. 32 hizmet, tek durak noktasından sunulacaktır. 2. 65 yaş üstü için konutta e-Devlet Kapısı şifresi tesliminin yapılması yaygınlaştırılacaktır.
Uluslararası teknolojik eğilim ve gelişmeler takip edilerek kamu kurumlarının dijital dönüşüm sürecini yönetme kapasiteleri geliştirilecek, bilgi işlem birimlerindeki insan kaynağı güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.811)		
Tedbir 811.1. Kamu kurumlarında yönetsel ihtiyaçlar ile teknolojik altyapıyı uyumlaştırmak, teknoloji tedarik ve yönetimi süreçlerini yürütmek üzere, bakanlıklar ile bağlı ve ilgili kuruluşlar için sayısı 5'i geçmeyecek şekilde kariyer bilişim uzmanlığı ihdas edilecektir.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi	1. Kamu kurumlarında dijital dönüşüm sürecini yönetme kapasitesini geliştirmek üzere, kariyer bilişim uzmanı istihdamını standart hale getirecek mevzuat çalışması yapılacaktır.

Tedbir 811.2. Kamu kurumlarının bilişim projeleri hazırlama ve yönetme kapasitelerinin artırılmasına yönelik eğitimler verilecek ve rehberler hazırlanacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TÜBİTAK, TÜRKSAT	1. Belirlenecek alanlarda kurumların teknoloji altyapıları analiz edilerek altyapıların iyileştirilmesi için yol haritası belirlenecektir.
Tedbir 811.3. Kurumsal olgunluk ve insan kaynağı yetkinlik modelleri geliştirilerek kamu kurumlarında yaygınlaştırılacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi, TÜBİTAK	1. TÜBİTAK BİLGEM tarafından 2017 yılında hazırlanan Dijital Olgunluk Modeli ve Rehberi güncellenecektir. 2. En az iki kamu kurumunda kurumsal olgunluk modeli pilot uygulaması yapılacaktır.
e-Devlet hizmet sunumunda ihtiyaç duyulan temel bilgi sistemleri ile ortak altyapı, hizmet ve standartların geliştirilmesine devam edilecek, kurumsal bilgi sistemleri sürdürülebilir bir yapıya kavuşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.812)		
Tedbir 812.1. e-Devlet Kurumsal Mimarisi oluşturularak kamu kurumlarında yaygınlaştırılacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), TÜRKSAT	1. Ulusal hizmet, uygulama, veri ve altyapı mimarileri için hedef mimari belirleme çalışmaları yürütülecektir. 2. Kurumsal bilgi sistemlerinde ortak ihtiyaç duyulan modülleri ihtiva eden ara katman yazılımı planlanarak geliştirilmeye başlanacaktır.
Tedbir 812.2. Kamu bilgi sistemlerinde veri standardizasyonu sağlanacak, kurumlar arası veri paylaşımının önündeki engelleri kaldırmaya yönelik düzenlemeler yapılacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), TÜRKSAT	1. Kamu bilgi sistemlerinde veri standardizasyonu sağlamaya yönelik mevzuat çalışması yapılacaktır.
Tedbir 812.3. Ulusal veri envanteri ve kamu veri sözlüğü hazırlanacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Devlet Arşivleri Başkanlığı, TÜİK	1. Ulusal veri sözlüğü çalışmaları kapsamında veri sahipleri belirlenerek veri standardizasyonu sağlanacaktır.
Tedbir 812.4. Kamu iş süreçlerini iyileştirmek üzere Merkezi Servis Tasarım Platformu kurulacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), TÜRKSAT	1. Kurumların hizmet envanteri çıkarılacaktır. 2. Çıkarılan hizmet envanteri kapsamında kurumlararası veri paylaşım altyapısı kurulumuna başlanacaktır.
Tedbir 812.6. e-Belediye Bilgi Sistemi Projesi tamamlanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi	1. 1.398 belediyenin tamamı e-Belediye Bilgi Sistemi Projesinde yer alan modüllerden en az birine entegre edilecektir.
Tedbir 812.7. Ulusal Coğrafi Bilgi Sistemi Projesi tamamlanacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, Harita Genel Müdürlüğü	1. Coğrafi Bilgi Stratejisi ve Eylem Planı uygulanacak ve izlemesi yapılacaktır. 2. Coğrafi veri ve metaveri entegrasyonu sağlanacak, kamu kurumlarının CBS çalışmalarını yürütme kapasitesi artırılacaktır.

Tedbir 812.8. Elektronik kimlik kartına yönelik düzenleme çalışmaları tamamlanacak ve kimlik kartının tüm kimlik doğrulama uygulamalarında kullanılması sağlanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, TÜBİTAK	1. Elektronik kimlik kartlarına elektronik imza yüklenmesi mümkün hale getirilecek, kamu ve özel sektöre yönelik yönlendirici bir rehber hazırlanacaktır. 2. Elektronik kimlik kartı ve blokzincir teknoloji altyapısı kullanılarak dağıtık kimlik doğrulama çözümü geliştirilecektir. 3. Kimlik kartının tüm kimlik doğrulama uygulamalarında kullanılması için yaygınlaştırma süreci başlatılacaktır.
Tedbir 812.9. Bürokrasiyi azaltmak ve iş süreçlerinde verimlilik sağlamak üzere kamu kurumları arasındaki her türlü veri, bilgi ve belge paylaşımları, gerekli bilgi sistemlerinin mevcut olması durumunda, ayrıca yazışma yapılmaksızın elektronik ortamda gerçekleştirilecektir.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Devlet Arşivleri Başkanlığı	1. e-Yazışma Paketi (EYP) versiyon 2.0 tamamlanacaktır.
Tedbir 812.10. Milli Elektronik Mesajlaşma Platformu oluşturulacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), TÜBİTAK, TÜRKSAT	1. Halihazırda yürütülen pilot proje kapsamında prototip ürün geliştirilecektir.
Kamu kurumlarında açık kaynak kodlu yazılımlar yaygınlaştırılacak ve bu alanda kurumsal kapasite geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.813)		
Tedbir 813.1. Kamu BİT yatırımlarında açık kaynak kodlu yazılımın tercih edilmesine yönelik düzenleme yapılacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TÜBİTAK	1. Kamuda açık kaynak kodlu ürün ve projelerin yaygınlaştırılmasına imkân sağlayan mevzuat çalışması tamamlanacaktır.
Tedbir 813.2. Açık kaynak kodlu yazılımlara geçişe yönelik kurumsal planlar hazırlanacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. Açık kaynak kodlu yazılım kullanımının yaygınlaştırılacağı ürün grupları belirlenerek önceliklendirilecektir. 2. Kamu kurum ve kuruluşlarının yetkinliklerinin artırılması amacıyla eğitim faaliyetleri yürütülecektir. 3. Açık kaynak kodlu PostgreSQL veritabanının kamuda yaygınlaştırılması kapsamında iki kamu kurumunda pilot çalışma yürütülecek ve bir geçiş rehberi hazırlanacaktır.
Kamu kurumlarının siber güvenlik tehditlerine karşı korunması ve kamu hizmetlerinin sunumunda kişisel bilgilerin mahremiyetinin sağlanmasına yönelik mekanizmalar güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.814)		
Tedbir 814.1. Kamuda siber güvenliğin koordinasyonu tek çatı altında toplanarak etkinliği artırılacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, BTK	1. Siber güvenlik alanında hukuki, idari ve teknik gereksinimler belirlenecektir. 2. Siber güvenliğe yönelik politika ve stratejiler güncellenecektir. 3. Kamuda siber güvenliğin koordinasyonu ile ilgili olarak mevzuat çalışmaları tamamlanacaktır. 4. Siber güvenlik ekosistemine yönelik çalışmalar yürütülecektir.

Tedbir 814.2. Kamu kurumlarında bilgi güvenliği yönetim sistemi kurulması ve denetlenmesine yönelik usul ve esaslar belirlenecek, hazırlanacak rehberlerle bu konuda kamu kurumlarına yol gösterilecektir.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), TSE, TÜBİTAK	1. Kamu kurum ve kuruluşları ile kritik altyapı işleten firmalara yönelik izleme ve değerlendirme faaliyetleri yürütülecektir.
Tedbir 814.3. Siber güvenlik tatbikatları düzenlenecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, TÜBİTAK	1. Ulusal siber güvenlik tatbikat altyapısına yeni senaryolar dâhil edilecek, bir ulusal veya uluslararası siber güvenlik tatbikatı gerçekleştirilecektir.
Tedbir 814.4. Kamu kurumlarında çalışan personele yönelik kişisel bilgilerin korunması alanında eğitim ve farkındalık çalışmaları yürütülecektir.	Adalet Bakanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, KVKK	1. Kamu kurumu niteliğini haiz kurum ve kuruluşlarda görev yapan personele yönelik olarak kişisel verilerin korunması konusunda 40 farkındalık ve eğitim çalışması gerçekleştirilecektir.
Kamu verisi şeffaflık, hesap verebilirlik ve katılımcılığı artırmak ve katma değerli yeni hizmetlerin üretimine imkân sağlamak üzere ve mahremiyet ilkeleri çerçevesinde açık veri olarak kullanıma sunulacaktır. (Kalkınma Planı p.815)		
Tedbir 815.1. Kamu verisinin paylaşımına yönelik düzenlemeler yapılacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), TÜİK	1. Açık veri alanında çerçeve mevzuata ilişkin hazırlık çalışmaları yürütülecektir. 2. Kamu verilerinin açık veriye dönüştürülmesiyle ilgili kriterler belirlenecektir.
Tedbir 815.2. Kamu verisinin paylaşılacağı Ulusal Açık Veri Portalı hayata geçirilecek ve veri anonimleştirmeye ilişkin ilkeler belirlenecektir.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), TÜİK	1. Ulusal açık veri portalı kurulacak ve veriler anonimleştirilerek portalda yayımlanacaktır.
Kamu kurumlarının BİT ürün ve hizmet alımlarında maliyet etkinliği, yenilikçilik ve yerli katma değerin artırılması hedeflenecektir. (Kalkınma Planı p.816)		
Tedbir 816.1. Kamu kurumlarının temin edecekleri BİT ürün ve hizmetlerinin teknik niteliklerine ilişkin standartlar konusunda usul ve esaslar belirlenecektir.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, TSE	1. Mevcut durum analiz çalışmaları yapılacak ve uluslararası standartlar incelenecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2019	2020(1)	2021(2)
e-Devlet Hizmetlerini Kullanan Bireyler (3)	Yüzde	51,2	51,5 (4)	55
e-Devlet Hizmetleri Memnuniyet Oranı (5)	Yüzde	98,2	99	99
e-Devlet Kapısı Kayıtlı Kullanıcı Sayısı	Milyon Kişi	45	51	57
e-Devlet Kapısından Sunulan Hizmet Sayısı (Kümülatif)	Adet	5 167	5 200	5 500

(1) Gerçekleşme tahmini
(2) Program
(3) 16-74 yaş aralığında bulunan bireyler içerisinde e-devlet hizmetlerinden yararlananların oranıdır.
(4) Gerçekleşen
(5) Çok memnun, memnun ve orta düzeyde memnun olanların oranıdır.

2.5.2.6. Kalkınma İçin Uluslararası İşbirliği

2.5.2.6.1. Uluslararası İşbirliği için Ulusal Kapasite

a) Mevcut Durum

2016 yılında 6,5 milyar ABD doları olarak gerçekleşen Türkiye'nin Resmi Kalkınma Yardımı (RKY) tutarı yıllar itibarıyla artış göstererek 2019 yılında 8,67 milyar ABD doları seviyesine yükselmiştir. OECD Kalkınma Yardımları Komitesi (DAC) gözlemci üyeleri arasında yer alan Türkiye, 2016 yılından itibaren BM Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları alt hedeflerinden birisi olan binde 7 RKY/GSMH oranına ulaşan ülkeler arasında lider konumunu sürdürmektedir. 2016 yılında binde 7,6 olarak gerçekleşen Türkiye'nin RKY/GSMH oranı 2017 yılında binde 9,5, 2018 yılında binde 11 olarak gerçekleştikten sonra 2019 yılında binde 11,5'e yükselmiştir.

TABLO II: 76- Türkiye'nin Resmi Kalkınma Yardımları

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
RKY (Milyon ABD Doları)	3 308	3 591	3 919	6 488	8 143	8 612	8 667
RKY / GSMH (Yüzde)	0,40	0,45	0,50	0,76	0,95	1,10	1,15

Kaynak: TİKA, Dünya Bankası, OECD

2019 yılında Türkiye'nin ikili resmi kalkınma yardımlarının toplamı yaklaşık 8,5 milyar ABD dolarıdır. Bu yardımlardan yararlanan ilk 10 ülke sırasıyla Suriye, Bosna Hersek, Irak, Filistin, Afganistan, Somali, Kırgızistan, Kazakistan, Bangladeş ve Sudan'dır.

Türkiye'nin kalkınma yardımları, 2010 yılından bu yana bölgede yaşanan siyasi gelişmeler nedeniyle büyük oranda insani yardım niteliğinde gerçekleşmiştir. Bu durum, Türkiye'nin söz konusu alanda sürdürmekte olduğu özgün uygulamalarına kritik bir insani kalkınma boyutu eklemiştir. Bunun bir yansıması olarak 2019 yılında Türkiye tarafından gerçekleştirilen resmi kalkınma yardımlarının yüzde 87'si insani yardım niteliğinde gerçekleşmiştir. 2016 yılında 5,9 milyar ABD doları olarak gerçekleşen RKY niteliğindeki insani yardım tutarı 2017 ve 2018 yıllarında 7,3 milyar ABD doları ve 2019 yılında 7,5 milyar ABD doları seviyesine ulaşmıştır. 2019 yılı toplam insani yardım tutarının yüzde 96'sı (7,2 milyar ABD doları) ülkemizdeki Suriyelilere yönelik olarak gerçekleştirilmiştir.

TABLO II: 77- Türkiye'nin İkili Resmi Kalkınma Yardımlarının Bölgesel Dağılımı

(Milyon ABD Doları)

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Güney / Orta Asya	484	454	256	191	124	256	166
Orta Doğu	1 770	2 500	2 988	5 943	7 325	6 745	7 666
Balkanlar / Doğu Avrupa	98	134	222	190	227	218	233
Afrika	782	383	183	-306 (1)	153	135	103
Uzak Doğu	18	26	6	13	20	8	13
Amerika Kıtası	4	4	19	6	10	21	21
Diğer	3	1	169	198	540	1 050	267
Toplam	3 160	3 502	3 845	6 237	7 951 (2)	8 433	8 469

Kaynak: TİKA

(1) Tavizli kalkınma kredisi geri ödemesinden dolayı negatif görünmektedir.

(2) Net iki taraflı kalkınma yardımı miktarıdır.

Resmi kalkınma yardımlarına ek olarak, diğer resmi akımlar, özel sektör kuruluşları tarafından diğer ülkelerde gerçekleştirilen doğrudan yatırımlar ve STK'ların diğer ülkelere yaptığı yardımları içeren Türkiye'nin toplam kalkınma yardımlarının büyüklüğü 2019 yılında 9,4 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. OECD ortalamasının üzerinde yardım gerçekleştiren bir ülke konumuna gelen Türkiye'de, sivil toplumun ve özel sektörün kalkınma işbirliklerindeki rolü artma eğilimindedir. 2014 ile 2019 yılları arasında Türk STK'lar tarafından 3,3 milyar ABD doları, Türk özel sektörü tarafından ise doğrudan yatırımlar şeklinde 4,8 milyar ABD doları tutarında kalkınma yardımı gerçekleştirilmiştir.

2020 yılı içerisinde Covid-19 pandemisi nedeniyle oluşan ortam ve zorluklar nedeniyle gelişmekte olan ülkeler dahil çoğu ülke sağlık ve acil sağlık hizmetlerinde yardım alır konuma gelmiştir. Konjonktürün oluşturduğu zorluklara rağmen Türkiye tarafından bu alanda gelişmiş ülkelerin de arasında bulunduğu 155 ülkeye ve sekiz uluslararası kuruluşa yardım gerçekleştirilmiştir. Önümüzdeki dönemde ülkemiz kalkınma yardımı ve insani yardımlar alanındaki aktif tutumunu yeni yaklaşımlarla sürdürmeye devam edecektir.

Kalkınma yardımlarının hacminin ve kapsamının genişlemesiyle birlikte yeni planlama, uygulama, koordinasyon, izleme ve değerlendirme araçlarına duyulan ihtiyaç daha da artmıştır. Bu doğrultuda, On Birinci Kalkınma Planında yer alan Kalkınma İçin Uluslararası İşbirliği bölümü altındaki kalkınma işbirliği mevzuatı ve Türkiye'nin kalkınma işbirliği temel politika ve strateji belgesi hazırlanması eylemleri ile ilgili çalışmalar halen devam etmektedir.

Türkiye'de uluslararası kuruluşlar, yabancı yardım kuruluşları, yabancı diplomatik misyonlar ve uluslararası STK'lar gibi kalkınma işbirliği alanındaki tüm aktörlerin faaliyetlerini Türkiye'nin ulusal politikalarıyla uyumlu şekilde yürütmeleri için sürdürülen işbirliği çalışmalarına ilişkin bir mekanizma oluşturulmasına dönük hazırlıklar sürmektedir. Bu kapsamda Uluslararası Kalkınma İşbirliği Bilgi Sistemi kurulmuştur. Hâlihazırda test aşamasında olan sistem 2021 yılı başı itibarıyla kullanıma açılacaktır. Ayrıca insani yardım konusunda faaliyet gösteren ulusal kurum ve kuruluşlarımızın yanı sıra Birleşmiş Milletler kuruluşları ile mevcut işbirliğinin güçlendirilmesi amacıyla bir düzenli istişare mekanizması hayata geçirilmiş olup ilk toplantı 24 Temmuz 2020 tarihinde gerçekleştirilmiştir. İlaveten insani yardım alanında düzenlenen uluslararası toplantılarda Türkiye'nin Suriyelilere yaptığı yardımlar dâhil olmak üzere Türkiye içinde ve Türkiye dışında gerçekleştirilen insani yardım ve müdahale çalışmaları hakkında bilgi paylaşımı yapılmıştır.

Türkiye'de mukim BM kuruluşlarının 2021-2025 döneminde yürütecekleri faaliyetlerin çerçevesini belirleyecek olan ve BM Mukim Koordinatörlüğünce hazırlanmakta olan BM Sürdürülebilir Kalkınma İşbirliği Çerçeve Belgesinin Türkiye'nin kalkınma önceliklerine ve BM kuruluşlarıyla yapılan işbirliğinden azami fayda elde edilecek alanlara uygun hazırlanması için gerekli çalışmalar yürütülmektedir. Ayrıca Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı Türkiye Ülke Programı 2021-2025, Birleşmiş Milletler Çocuklara Acil Yardım Uluslararası Fonu Türkiye Ülke Programı 2021-2025 ve Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu 2021-2025'in ülkemiz kalkınma önceliklerine uygun şekilde hazırlanması için çalışmalar yürütülmüştür. Hâlihazırda Gıda ve Tarım Örgütü Türkiye Ülke Program Çerçevesi 2021-2025 dönemi hazırlıkları kapsamında Gıda ve Tarım Örgütü Türkiye Temsilciliği ile çalışmalar sürdürülmektedir.

Bunlara ilaveten ülkemizin artan imkân ve kabiliyetleriyle orantılı olarak dış politikamızın genişleyen ufukları doğrultusunda, açılım ve ortaklık politikalarımızla uzak coğrafyalarla bağlarımızın güçlendirilmeye devam edilmesi, hâlihazırda dünya üzerindeki en geniş beşinci diplomatik temsilcilik ağımızın daha da genişletilmesi hedeflenmektedir.

b) Amaç

Türkiye'nin insani yardımları da içeren uluslararası kalkınma işbirliği faaliyetlerinin, ülkemizin ve bölgemizin istikrarı ve ihtiyaçları ile uluslararası hukuk ve uluslararası insancıl hukuktan kaynaklanan mevcut yükümlülüklerimiz dikkate alınarak, kapsayıcı ve stratejik bir yaklaşımla, daha etkin ve koordinasyon içerisinde yürütülerek ülkemizin ve diğer ülkelerin kalkınmasına azami katkıyı sunması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Uluslararası kalkınma işbirliği faaliyetlerine ilişkin ülke ve bölge bazında öncelik ve stratejiler belirlenecek, kamu kurumlarının bu kapsamdaki çalışmalarının bu öncelik ve stratejiler doğrultusunda, birbiriyle uyumlu bir şekilde yürütülmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.818)		
Tedbir 818.1. Türkiye'nin kalkınma yardımları alanında kullanageldiği yöntem ve uygulamalardaki esnekliği yitirmeden kalkınma yardımlarının etkinliğini artırmak; bu alandaki kurumsal, beşeri, mali, hukuki altyapıyı güçlendirmek ve ilke ile öncelikleri ortaya koymak üzere hazırlıkları devam eden kalkınma işbirliği mevzuatı tamamlanacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, AFAD, TİKA, YTB, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Kalkınma işbirliği ve dış yardım konularında kurumlar arası koordinasyonun sağlanması ile yetki ve sorumluluk alanlarının düzenlenmesi amacıyla başlatılan kalkınma işbirliği mevzuatına ilişkin çalışmalar tamamlanacaktır.
Tedbir 818.2. Türkiye'nin kalkınma yardımlarının etkinliğini artırmak üzere bir ulusal strateji belgesi hazırlanacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, AFAD, TİKA, YTB, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Ulusal Strateji Belgesi hazırlık çalışmalarına başlanacaktır.
Tedbir 818.3. Ülkemiz tarafından yapılan yardımların, EAGÜ de dâhil olmak üzere hedef ülkelerde kapasite artırma ve karşılıklı ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesine de katkı sunacak bir anlayış çerçevesinde kullandırılmasını teminen ülke stratejileri geliştirilecektir.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, AFAD, TİKA, YTB, Diğer ilgili kamu kurum ve kuruluşları	1. Her yıl farklı 3 ülkeye yönelik strateji belgesi hazırlanacaktır.
Türkiye'nin uluslararası insani yardımlarının koordinasyonu ülke içi ve uluslararası planda güçlendirilecek, etkinliği ve görünürlüğü artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.820)		
Tedbir 820.1. Türkiye'nin uluslararası insani yardımlarının etkinliğini artırmak üzere mevzuat düzenlemesi yapılacaktır.	Dışişleri Bakanlığı (S), Sağlık Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, AFAD, TİKA, Türk Kızılayı, Diğer ilgili kamu kurum ve kuruluşları	1. Mevzuat düzenlenmesine yönelik teknik düzeyli istişare toplantısı yapılacaktır.

Tedbir 820.2. Türkiye'nin uluslararası insani yardımlarının mevcut durum değerlendirmesi yapılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, AFAD, TİKA, Türk Kızılayı, Diğer ilgili kamu kurum ve kuruluşları	1. İnsani yardımların daha verimli hale getirilmesi için yapılması gerekenleri ihtiva eden mevcut durum analiz raporu hazırlanacaktır.
Tedbir 820.3. Kalkınma ve insani yardım politikaları ve uygulamaları arasındaki kurumsal eşgüdüm artırılacaktır.	Dışişleri Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, AFAD Başkanlığı, TİKA, Diyanet İşleri Başkanlığı, Türk Kızılayı, Diğer ilgili kamu kurum ve kuruluşları	1. Kalkınma yardımlarının eşgüdümü için ilgili kurumlarla istişareler sürdürülecektir.
Tedbir 820.6. BM ve diğer uluslararası platformlarda insani yardım konularında düzenlenen toplantılara aktif katılım sağlanarak ülkemizin bu alandaki faaliyetleri hakkında uluslararası topluma yönelik düzenli bilgilendirme yapılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, AFAD, TİKA, Türk Kızılayı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. İlgili paydaşların katkıları alınarak insani yardım alanında düzenlenen uluslararası toplantılara katılım sağlanacak ve söz konusu toplantılarda ülkemiz faaliyetleri hakkında bilgilendirmeler yapılacaktır.
Ülkemizin yurt dışı misyonlarında ve kamu kurumlarımızın dış ilişkiler birimlerinde çalışan personelin yetkinlikleri geliştirilecek, bu birimlerin idari ve teknik kapasitesi güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.822)		
Tedbir 822.2. Kamu kurumlarının dış ilişkiler birimlerinde çalışan personelin yabancı dil, ülke uzmanlığı, diplomasi ve müzakere becerileri gibi yetkinlikleri geliştirilecek, bu birimlerin idari ve teknik kapasitesi güçlendirilecektir.	Dışişleri Bakanlığı (S)	1. Çeşitli kamu kurumları personelinin istifade edeceği protokol, müzakere teknikleri ve dış politika konularına ilişkin eğitim ve seminerlerin yapılması sürdürülecektir.
Türkiye'nin çeşitli alanlarda edinmiş olduğu kalkınma tecrübesinin diğer ülkelerle etkin bir şekilde paylaşılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.823)		
Tedbir 823.3. Türkiye'nin kalkınma tecrübesini diğer ülkelere aktarmak üzere üçlü program ve projeler geliştirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TİKA, YTB, Yükseköğretim Kurulu, İlgili kamu kurum ve kuruluşları	1. Çeşitli mesleki alanlarda (medya, eğitim, sağlık vb.), çevrimiçi veya yüz yüze eğitimler hazırlanarak ülkemizdeki kurumların kalkınma tecrübesi, hedef coğrafyamızdaki ülke ve topluluklara aktarılacaktır.

2.5.2.6.2. Bölgesel İşbirlikleri

a) Mevcut Durum

Ülkemiz, bölgesinde kalkınmanın sınır aşan bir perspektifle ele alınması ve yakın coğrafyada refah ve istikrarın yayılmasına dönük çok taraflı ve çok boyutlu kalkınma işbirliği politikasını sürdürmektedir.

Türkiye'nin kurucu üyesi olduğu Ekonomik İşbirliği Teşkilatının (EİT), Gelişen Sekiz Ülke (D-8) ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütünün (KEİ) yürüttüğü faaliyetlerin öncelik arz eden işbirliği alanlarında sonuç odaklı program ve projelere yoğunlaştırılması yönündeki girişimlere devam edilmiştir. Türk Konseyi ve Türksoy gibi hükümetlerarası kuruluşların işbirliği çabalarına Türkiye tarafından aktif katkı verilmesi sürdürülmekte olup işbirliğinin artırılması öngörülmektedir.

Ağustos 2019'da kamuoyuna açıklanan Yeniden Asya Girişimi, Türkiye'nin Asya ülkeleriyle ilişkilerinin geliştirilmesi ve bu amaçla ikili, bölgesel ve çok taraflı platformlardan etkin biçimde yararlanılması hedeflerini içermektedir. Asya kıtasındaki en geniş katılımlı diyalog ve danışma platformu olan Asya İşbirliği Diyaloğunun (AİD) Dönem Başkanlığı, bu çerçevede, 27 Eylül 2019 tarihinden bu yana Türkiye tarafından yürütülmektedir. AİD Dönem Başkanlığı kapsamındaki faaliyetlerden, Türkiye'nin üye ülkelerle ikili ve çok taraflı diyalog ve işbirliğinin güçlendirilmesinin yanı sıra, Türkiye'nin girişimci ve insani dış politika hedeflerine ve Türkiye Dönem Başkanlığı önceliği itibarıyla- Türkiye'nin turizm ve sağlık turizmi potansiyeline görünürlük kazandırılması amacıyla istifade edilmesi öngörülmektedir.

İslam İşbirliği Teşkilatı Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi (İSEDAK), faaliyetlerini İSEDAK Stratejisi çerçevesinde sürdürmektedir. İSEDAK Stratejisinde tanımlanan misyon kapsamında, Ticaret, Turizm, Ulaştırma ve İletişim, Tarım, Yoksullukla Mücadele ve Mali İşbirliği Çalışma Gruplarında üye ülke uzmanları düzenli olarak bir araya getirilmektedir. Bahse konu alanlarda bilgi üretilmesi, iyi uygulamaların paylaşılması, üye ülkeler arasında anlayış birliği oluşturulması ve politikaların uyumlaştırılması çabaları sürdürülmektedir. Bu kapsamda, 2013-2020 yılları arasında 89 çalışma grubu toplantısı gerçekleştirilmiş ve 89 araştırma raporu hazırlanmıştır. Öte yandan, Covid-19'un İİT üyesi ülkelerde ticaret, turizm ve tarım sektörlerine etkilerini ele almak ve işbirliği imkânlarını görüşmek üzere 2020 yılı Haziran ve Temmuz aylarında üç çevrimiçi çalışma grubu toplantısı düzenlenmiştir.

Stratejinin bir diğer uygulama aracı olan İSEDAK Proje Finansmanı mekanizması kapsamında, üye ülkelerin ve ilgili İİT kuruluşlarının İSEDAK Bakanlar Toplantısı Politika Tavsiyelerinin hayata geçirilmesine dönük teknik işbirliği ve kapasite geliştirme projelerine ülkemiz tarafından hibe desteği sağlanmaktadır. 2014-2019 yılları arasında 24 İİT ülkesi ve 3 İİT kuruluşu tarafından toplam 83 proje uygulanmış, bu projelerden 53 İİT ülkesi yararlanmıştır. 2020 yılında uygulanması planlanan projeler küresel Covid-19 salgını nedeniyle 2021 yılında uygulanacaktır. 2021 yılında uygulanacak projelere ilişkin değerlendirme süreçleri devam etmektedir.

TABLO II: 78- İSEDAK Stratejisiyle Artan Faaliyet Hacmi

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Gerçekleştirilen Uluslararası Toplantı Sayısı	17	17	18	16	16	16	16	13
İSEDAK Yayınları	31	33	34	35	33	33	33	27
Uygulanan Proje Sayısı	-	8	14	9	13	17	22	-

TABLO II: 79- Türkiye'nin İİT Üyesi Ülkelerle Dış Ticareti

(Milyar ABD Doları)

	2016	2017	2018	2019	2020 (1)
İhracat	41,2	45,1	41,2	48,7	19,8
İthalat	23,2	32,0	28,4	26,2	10,5
Dış Ticaret Dengesi	18,0	13,1	12,8	22,5	9,3

Kaynak: TÜİK
(1) Ocak Haziran Dönemi

Türkiye'nin İİT üyesi ülkelere yönelik dış ticaret hacmi 2016 yılında 64,4 milyar ABD doları iken 2019 yılında yaklaşık 75 milyar ABD doları seviyesinde gerçekleşmiş olup dış ticaret dengesi yıllar itibariyle Türkiye lehine gelişmiştir. 2020'nin ilk altı ayında da, İİT üyesi ülkelere yapılan ihracat 19,8 milyar ABD doları, ithalat ise 10,5 milyar ABD doları düzeyinde olup 9,3 milyar ABD doları döviz kazancı gerçekleşmiştir.

İSEDAK'ın İİT içi ticaretin gelişmesine yönelik en önemli projesi olan İİT Üyesi Devletler Arasında Tercihli Ticaret Sisteminin (TPS-OIC), yasal süreci tamamlanmıştır. Taraf ülkelerin taviz listelerini güncellemelerini müteakip sistemin fiilen yürürlüğe girmesi beklenmektedir. Bu kapsamda, TPS-OIC Anlaşmalarını onaylayan ve taviz listelerini ileten ülkeler arasında Sistemin işlerlik kazanmasına yönelik hususların ele alınacağı bir istişare toplantısı 27 Ekim 2020 tarihinde video-konferans şeklinde düzenlenecektir.

BM Latin Amerika ve Karayipler Ekonomik Komisyonu başta olmak üzere bölgesel mekanizmalar işbirliğini artırmaya yönelik olarak kullanılmaya devam edilmiştir. Latin Amerika ve Karayipler Bölgesindeki Uluslararası Kuruluşlarla olumlu seyreden ilişkilerimizin geliştirilmesine çalışılmaktadır. Ayrıca pandemi koşulları göz önüne alınarak bölge ülkeleriyle telefon/videokonferans/çevrimiçi uygulamalar vasıtasıyla siyasi istişareler yapılmış ve 16-18 Ağustos 2020 tarihleri arasında sırasıyla Dominik Cumhuriyeti, Haiti ve Venezuela'ya Dışişleri Bakanı seviyesinde ziyaretler gerçekleştirilmiştir.

AB müktesebatına uyum süreci göz önüne alınarak AB'ye Katılım için Ulusal Eylem Planı'nın (2020-2023) güncellenmesine yönelik çalışmalar ilgili tüm kurumlarla eşgüdüm içinde devam etmektedir.

Türkiye ile AB arasında yeni bir işbirliği alanı olarak 2013 yılı sonlarında Geri Kabul Anlaşması imzalanmış ve Vize Serbestisi Diyaloğu süreci başlatılmıştır. Vize Serbestisi Diyaloğu sürecinin ilerletilmesi, kritik konularda işbirliği sağlanmasına yönelik çalışmalar ilgili kurumların katılımıyla devam etmektedir.

AB ile Birleşik Krallık arasında yürütülen Brexit süreci yakından takip edilmektedir.

Eylül sonu itibarıyla Türkiye-Birleşik Krallık Brexit Ticaret Çalışma Grubunun 11'inci toplantısı gerçekleştirilmiştir. Türkiye-Birleşik Krallık Brexit Ticaret Çalışma Grubu ile Ticari Olmayan Konular Çalışma Grubunun, Birleşik Krallık'ın AB'den tamamen ayrılacağı 31 Aralık 2020 tarihinden önce tekrar toplanmaları öngörülmektedir.

Türkiye-AB ilişkilerinin önemli ayaklarından biri olan mali işbirliği kapsamındaki uygulamalar devam etmektedir. AB'ye katılım süreci çerçevesinde ülkemize sağlanan mali yardımların ulusal önceliklerimiz dikkate alınarak etkin ve etkili bir biçimde kullanılmasına yönelik çalışmalar sürdürülmektedir. AB tarafından 2007-2013 bütçe döneminde sağlanan 4,8 milyar avroluk fon, ülkemizin AB'ye üyelik hedefleri çerçevesinde kullanılmıştır. AB, 2014-2020 bütçe dönemi için ülkemize 4,5 milyar avro fon tahsis etmiş olmakla birlikte yapılan fon kesintileri sonucunda toplam tutar 3,4 milyar avroya kadar inmiştir. Bu fon kapsamındaki projelerin uygulaması devam etmektedir. Mali işbirliğinin 2021-2027 döneminde ise ülke tahsisatı uygulamasından vazgeçilmiş olup 7 yıllık dönemde tüm aday ülkeler için 12,5 milyar avro tahsis edilmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca yeni dönemde tüm aday ülkelere ait proje başvuruları Avrupa Komisyonu tarafından belirli kriterler çerçevesinde rekabetçi bir ortamda değerlendirilecektir. Bu çerçevede toplam bütçesi 3,5 milyar avroyu bulan proje paketi AB otoritelerine iletilmiş olup fonlanmaya uygun bulunan projeler gelecek yorumlar çerçevesinde uygulamaya hazır hale getirilecektir.

b) Amaç

İslam ülkeleri, AB, diğer bölge ülkeleri ve bölgesel oluşumlarla siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel ve bilimsel alanlarda ilişkilerin artırılması ile çok taraflı ve bölgesel işbirliklerinden daha etkin yararlanılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Ülkemizin daimi sekretarya hizmetlerini yürüttüğü İslam İşbirliği Teşkilatı Ekonomik ve Ticari Daimi Komitesinin (İSEDAK), İslam ülkelerinin kalkınma sorunlarını ve bu sorunlara ilişkin çözüm önerilerini ele alan, bilgiye dayalı politika diyalog platformu olma özelliği pekiştirilecek ve bu kapsamda milli kurumlar arası eşgüdüm güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.826)		
Tedbir 826.1. İSEDAK sekretaryasının kurumsal kapasitesi güçlendirilecektir.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı	1. İSEDAK Sekretaryası beşeri kapasitenin güçlendirilmesine yönelik eğitim, staj vb. imkânlardan daha fazla faydalandırılacaktır.
Tedbir 826.2. İSEDAK Milli Koordinasyon Komitesi aracılığıyla İslam ülkeleri ile ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi bağlamında ulusal eşgüdümün tesisi için ilgili kamu kurumlarının aktif bir biçimde yönlendirilmesi sağlanacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), İSEDAK Milli Koordinasyon Komitesine üye Bakanlıklar ve diğer ilgili kamu kurum ve kuruluşları	1. Milli Koordinasyon Komitesinin daha aktif şekilde çalışması sağlanarak alınan kararların takibi ve uygulanması sağlanacaktır.

Tedbir 826.3. Kurumlarımızın sekretarya hizmeti verdiği İSEDAK Forumlarının işbirliği çabalarının belirli bir program dâhilinde İSEDAK gündemiyle uyumlu çalışması sağlanarak etkinliği artırılacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, SPK, Borsa İstanbul, Diğer ilgili kamu kurum ve kuruluşları	1. S&P/İİT İSEDAK 50 İslami Endeks Fonu saklama hesapları açılabilmesi, katılma paylarının yatırımcılara arz edilebilmesi ve yatırımcı sayısının artırılmasına yönelik tanıtım faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi planlanmaktadır. 2. BIGA sisteminin uluslararası çapta uygulanabilirliğine yönelik fizibilite ve araştırma çalışmalarının sürdürülmesi planlanmaktadır. 3. İİT ülkelerinde sürdürülebilirlik konusunda 14. Forum esnasında belirlenen aksiyonlar çerçevesinde gerekli adımların atılması planlanmaktadır.
Tedbir 826.4. İSEDAK Stratejisi kapsamındaki çalışma grubu faaliyetleri, İSEDAK proje finansmanı ve diğer mekanizmalar kapsamında üye ülkelerin kapasite geliştirme projelerine teknik ve mali destekler sürdürülecektir.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası	1. İSEDAK Çalışma Grubu toplantılarının düzenlenmesine devam edilecektir. 2. İSEDAK Proje Finansmanı kapsamında uygun görülen projeler desteklenecektir. 3. Yeni başlatılan İSEDAK COVID-19 Müdahale Programı kapsamında küresel salgının İİT ülke ekonomileri üzerindeki olumsuz etkisinin azaltılmasına katkı sağlayacak projeler desteklenecektir. 4. İSEDAK Kudüs Programı kapsamında Doğu Kudüs'ün turizm altyapısının güçlendirilmesine ve bu çerçevede yoksullukla mücadele edilmesine dönük projeler hayata geçirilecektir.
İİT Zirve Dönem Başkanlığımız sırasında İslam ülkeleriyle pek çok alanda başlatılan ya da ivme kazandırılan ilişkiler Dönem Başkanlığımız sonrasında da derinleştirilerek devam ettirilecektir. (Kalkınma Planı p.827)		
Tedbir 827.1. Ülkemizde kurulması kararı alınan İİT Tahkim Merkezi ve İİT Polis İşbirliği ve Koordinasyon Merkezi birimlerinin kurulma çalışmaları tamamlanacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TOBB	1. İİT Tahkim Merkezinin fiili olarak hayata geçirilmesine yönelik çalışmalar tamamlanacaktır. Bu kapsamda İİT Tahkim Merkezinin, Mütevelli Heyeti ve Yönetim Kurulu belirlenecek, Genel Sekreterinin belirlenmesine yönelik devam eden çalışmalar tamamlanacaktır.
Tedbir 827.2. İslam ülkeleri ile ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi kapsamında ülkemizin öncülük yaptığı İSEDAK Altın Borsası ile İSEDAK Gayrimenkul Borsası projeleri hayata geçirilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, SPK, Borsa İstanbul, Diğer ilgili kamu kurum ve kuruluşları	1. İİT Borsalar Forumu da dahil olmak üzere projenin ilerletilebilmesi için işbirliği arayışlarına devam edilecektir. 2. BiGA dijital altın transfer sisteminin İİT ülkelerinde de uygulanabilmesi için iş planının geliştirilmesine yönelik fizibilite ve araştırma çalışmalarının sürdürülmesi planlanmaktadır. 3. İSEDAK Gayrimenkul Borsası projesi kapsamında ilk adım olarak Hilal İşlem Linki oluşturulacak ve İSEDAK üyesi ülkelerin ilgili kurumlarının projede yer almasına yönelik gerekli girişimlerde bulunulacaktır.

İslam dünyasında ve yakın coğrafyamızda ticaretin kolaylaştırılması ve serbestleştirilmesine yönelik çabalar artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.828)		
Tedbir 828.1. Bölge ülkeleri ve Körfez İşbirliği Konseyi gibi bölgesel bloklarla hizmet ticareti ve yatırımlara ilişkin hükümler de içeren serbest ticaret anlaşmaları yapılmasına dönük çalışmalar sürdürülecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Ukrayna, Japonya ve Tayland ile STA müzaereleri aktif bir şekilde sürdürülecektir.
Tedbir 828.2. Gelişmekte Olan 8 Ülke (D-8) Tercihli Ticaret Anlaşmasının tüm taraf ülkelerce uygulanmaya başlanması için girişimlere devam edilecektir. İİT Üyesi Devletler Arasında Tercihli Ticaret Sistemi (TPS-OIC) ve Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT) Ticaret Anlaşması gibi bölgesel ticaret anlaşmalarına işlerlik kazandırmak üzere üye ülkeler nezdinde gerekli girişimlerde bulunulacak ve söz konusu anlaşmaların ülkemizde uygulama zemininin oluşturulması sağlanacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TOBB, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. D-8 Tercihli Ticaret Anlaşması'nın tüm taraf ülkelerce uygulanmaya başlanması için gerekli girişimlerde bulunulacaktır. 2. TPS-OIC'in fiilen uygulanmasına ilişkin ülkemizin uygulamaya dönük hazırlıkları tamamlanacak ve anlaşmaya taraf olan ülke sayısının artırılmasına yönelik çalışmalar sürdürülecektir.
Ülkemizin ev sahipliği yaptığı veya kurucusu olduğu EİT, Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ), D-8 gibi bölgesel işbirliklerinin daha etkin kullanılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.829)		
Tedbir 829.1. EİT Bilim Kurumu ve EİT Kültür Enstitüsüne üyelik süreci tamamlanarak kuruluşların çalışmalarına aktif destek verilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. EİT Kültür Enstitüsüne üyelik için EİT Kültür Enstitüsü (ECI) Şartı'nın onaylanmasına ilişkin iç hukuk sürecinin tamamlanmasını müteakip çalışmalara aktif destek verilecektir.
Tedbir 829.2. Ülkemizin ev sahipliğindeki EİT Ticaret ve Kalkınma Bankasının üye sayısının artırılmasına dönük çabalar sürdürülecek, Bankanın beşeri ve kurumsal kapasitesi güçlendirilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. EİT Ticaret ve Kalkınma Bankası tarafından açıklanan Covid 19 Dayanışma İmkanının etkin şekilde kullanılmasına yönelik olarak banka yönetiminin faaliyetleri izlenecektir.
Tedbir 829.3. Ankara'da yerleşik EİT Eğitim Enstitüsünün kurumsallaşması yönündeki çabalar artırılacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. EİT Eğitim Enstitüsü Ev Sahibi Ülke Anlaşması'nın onaylanmasını müteakip EİT Eğitim Enstitüsüne tahsis veya kiralama yoluyla çalışma yeri sağlanacaktır.
Tedbir 829.4. Ülkemizin KEİ ve D-8 kapsamında yürütülen faaliyetlerden azami fayda elde etmesi amacıyla stratejiler geliştirilecektir.	Dışişleri Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. KEİ ve D-8 toplantılarına katılım sağlanarak KEİ ve D-8'in daha etkin ve proje odaklı birer örgüt olması kapsamında çalışmalar sürdürülecektir.

Türk dünyası ile siyasi, ekonomik, kültürel, sosyal ve bilimsel işbirliği geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.831)		
Tedbir 831.1. Türk Konseyi ve TÜRKSOY gibi hükümetlerarası kuruluşların işbirliği çabalarına sağlanan katkılar artırılarak sürdürülecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, YTB	1. Türksoy üyelik katkı payımız ödenerek kuruluşun Türksoy Kültür Başkenti, Türk Konseyi Turizmden Sorumlu Bakanlar Toplantısı ve Turizm Çalışma Grubu Toplantıları gibi etkinliklerine aktif destek sağlanarak ülkemizin katkısı en üst düzeyde verilecektir. 2. Türksoy ve Türk Konseyi üye ülkelerin coğrafyası ile Türk Dili konuşan diğer ülkelerde ilgili STK, üniversite veya resmi makamlarla işbirliği içerisinde bu kuruluşların çalışmalarını destekler mahiyette akademik ve bilimsel araştırmalar, yerinde bursluluk, kültürel hareketlilik ve eğitim alanında programlar düzenlenecektir.
	Dışişleri Bakanlığı(S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, YTB	3. Türk Konseyinin Avrupa Temsilcilik Ofisine temsilci atanacaktır. 4. Türk Konseyinin Sekretaryasına ilave personel ataması yapılacaktır. 5. Türk Konseyi Zirvesi gerçekleştirilecektir. 6. Türk Konseyi Dışişleri Bakanları Konseyi ve Kıdemli Memurlar Komitesi toplantılarına katılım sağlanacaktır.
Ülkemizin Asya-Pasifik, Afrika, Güney Asya, Latin Amerika ve Karayip ülkeleriyle yürütmekte olduğu siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel ve bilimsel işbirliği faaliyetleri derinleştirilecektir. (Kalkınma Planı p.832)		
Tedbir 832.1. Türkiye-Afrika Ortaklığı Üçüncü Zirvesi gerçekleştirilerek alınan kararların takibi yönündeki çabalar artırılacaktır.	Dışişleri Bakanlığı (S)	1. Türkiye-Afrika Ortaklığı Üçüncü Zirvesi marjında siyasi, ekonomik ve kültürel kapsamlı faaliyetler düzenlenecektir.
Tedbir 832.3. BM Asya Pasifik Ekonomik ve Sosyal Komisyonunda, özellikle karar mekanizmalarında etkili olmaya yönelik çabalarımız artırılacaktır.	Dışişleri Bakanlığı (S)	1. BM Asya Pasifik Ekonomik ve Sosyal Komisyonu toplantılarına katılım sağlanarak karar alma süreçlerinde etkili olmak için teşebbüslerde bulunulacaktır.
Türkiye'nin stratejik hedefi olan AB'ye katılıma ilişkin müzakerelerin hızlandırılmasına, AB ile ortak politika ve faaliyetler geliştirilmesine yönelik çalışmalar kararlılıkla sürdürülecek ve Brexit sürecinde ülkemizin menfaatleri doğrultusunda pozisyon alınması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.833)		
Tedbir 833.2. Türkiye-AB Zirvelerinde varılan anlaşma uyarınca, Yüksek Düzeyli Siyasi Diyalog başta olmak üzere kritik tematik konularda işbirliğinin güçlendirilmesi, Vize Serbestisi Diyaloğu sürecinin hızlandırılması, göç yönetiminde yük paylaşımı, Gümrük Birliği'nin güncellenmesi gibi önemli alanlarda çalışmalar sürdürülecektir.	Dışişleri Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, AFAD, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Türkiye- AB arasında kritik tematik konularda işbirliğine yönelik temaslar yürütülecektir. 2. Avrupa Komisyonu ile başta alt komite toplantıları olmak üzere teknik toplantılar düzenlenecektir. 3. Vize Serbestisi Yol Haritasında kayıtlı kriterlerin karşılanmasına yönelik çalışmalara hız verilecek ve karşılandığı teyit edilen kriterlere yönelik çalışmaların sürekliliği sağlanacaktır.

Tedbir 833.3. AB'ye katılım süreci çerçevesinde ülkemize sağlanan mali yardımların ulusal önceliklerimiz dikkate alınarak etkin ve etkili bir biçimde kullanılmasına yönelik idari ve mali tedbirlerin ilgili tüm kurumlarca alınması sağlanacaktır.	Dışişleri Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Katılım Öncesi Mali Yardımın (IPA) Etkin Kullanımına İlişkin Yapılabilirlik Çalışması kapsamında hazırlanan ve 43 eylem ihtiva eden eylem planında tamamlanmayan 13 eylemin tamamlanması için gerekli çalışmalar yapılacaktır.
BM, Avrupa Konseyi, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı nezdindeki insan hakları mekanizmaları ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ile yapıcı işbirliği sürdürülecek ve alınan kararlarda söz sahibi olmak üzere aktif rol üstlenilecektir. (Kalkınma Planı p.834)		
Tedbir 834.1. İnsan haklarıyla ilgili uluslararası mekanizmaların gündemindeki konular takip edilerek yürütülen çalışmalar izlenecek, bu çalışmalara ülkemizin ulusal politikası, hak ve çıkarları çerçevesinde katkı sağlanacaktır.	Dışişleri Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. BM Evrensel Periyodik İnceleme Mekanizması (EPİM) tavsiyelerinin takibi kapsamında, tavsiyelerin Türkiye'nin gelecek dönemdeki reform çalışmalarında yer bulması amacıyla ilgili kurumlarla bilistişare çalışmalar yürütülecektir.

2.5.2.6.3. Türkiye'nin Küresel Kalkınma Gündemine Katkısının ve Görünürlüğünün Artırılması

a) Mevcut Durum

BM, G20 ve OECD gibi uluslararası platformların küresel gündemdeki problemlere ilişkin etkin çözüm önerileri üretebilmesini teminen, söz konusu platformlarda girişimlerde bulunulmaya devam edilmiştir. Ülkemizin uluslararası kuruluşların bölgesel ofislerine ev sahipliği yapması ve bu itibarla ikili ve çok taraflı işbirliği mekanizmalarının daha aktif kullanılması yönünde faaliyetler sürdürülmektedir.

BM kuruluşlarının bölgesel ofislerine evsahipliği yapılabilmesine yönelik uluslararası girişimlerimiz çerçevesinde hukuki altyapının tesisine ilişkin süreçlerin kolaylaştırılması için çalışmalar yürütülmüştür. Bu kapsamda 21/10/1965 tarihli Değiştirilmiş Teknik Yardım Standart Anlaşması hükümlerinin gerekli değişikliklerle BM Türkiye Mukim Koordinatörlüğü ve Mukim Koordinatörlük Ofisinin personeline en fazla bir yıl süreyle uygulanmasına ilişkin Anlaşma 21/02/2020'de yürürlüğe girmiştir. Kalıcı bir hukuki zemin tesis edilmesine ilişkin süreç önümüzdeki dönemde başlatılacaktır.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu (IFAD) Arasında IFAD Ülke Ofisi - Doğu Avrupa ve Orta Asya Merkezi Kurulmasına İlişkin Evsahibi Ülke Anlaşması 21/05/2020 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

BM Kalkınma Eşgüdüm Ofisinin (DCO) İstanbul'da kurulacak Avrupa ve Orta Asya Bölgesel Masası için hukuki zeminin tesis edilmesi amacıyla hazırlanan taslak evsahibi ülke anlaşması BM Sekretaryasına iletilmiştir. BM Sekretaryasıyla müzakere süreci devam etmektedir. Ayrıca İstanbul'da BM Gençlik Merkezi kurulmasına yönelik hukuki zeminin tesisi amacıyla biri evsahibi ülke anlaşması, diğeri mali anlaşma olmak üzere iki taslak anlaşma BM Sekretaryasına iletilmiştir. Türkiye'de BM Gençlik Merkezi kurulmasına ilişkin BM nezdindeki girişimler sürmektedir.

Ankara İncek Diplomatik Site'de BM Evi inşa edilmesine dair 02/11/2016 tarihli Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Katılımcı BM Kuruluşları Adına Birleşmiş Milletler Kalkınma

Programı (UNDP) Arasında İncek/Ankara'daki Diplomatik Yerleşkede BM Binaları İçin Arazi Tahsisi, Tasarımı ve İnşasına İlişkin Protokolün onaylanmasına dair kanun taslağı TBMM Genel Kurulunun 15/01/2020 tarihli oturumunda görüşülerek kabul edilmiş ve 31/01/2020 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Ayrıca bahse konu protokolün yürürlüğe giriş tarihi 08/05/2020 tarihli ve 2497 sayılı Cumhurbaşkanı Kararı ile 23/03/2020 olarak tespit edilmiş ve anılan Karar 09/05/2020 tarihli ve 31122 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Ayrıca Hazine ve Maliye Bakanlığınca ödemenin ilk iki bölümü Birleşmiş Milletler Kalkınma Fonu hesabına aktarılmıştır.

OECD İstanbul Merkezinin açılmasına ilişkin 31/05/2018 tarihli Mutabakat Zaptı'nın onaylanmasının uygun bulunduğuna dair Cumhurbaşkanlığı Kararı 02/01/2020 tarihli ve 30996 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Covid-19 pandemisi nedeniyle açılışı yapılamayan Merkezin en kısa sürede faaliyete geçmesi planlanmaktadır. Merkez Türkiye'yi OECD'nin Balkanlar, Orta Doğu ve Kuzey Afrika odaklı bölgesel bir üssü haline getirecek olup Merkezin çalışmalarından başta Balkanlar, Orta Doğu ve Kuzey Afrika olmak üzere Türkiye'nin yakın coğrafyasındaki ülkelerin de faydalanması beklenmektedir.

Türkiye özellikle gelişmekte olan ülkelerin sorunlarını BM, OECD, G20 gibi platformlarda dile getirmede önemli bir rol üstlenmektedir. Türkiye'nin de aktif desteği sonucu G-20 Olağanüstü Liderler Zirvesi Bildirisi'nde G20 ülkeleri, Afrika başta olmak üzere kırılgan ülkelere teknik destek, kalkınma yardımı ve insani yardım sağlamaya hazır olduklarını ifade etmişler ve G-20 Maliye Bakanları Toplantısında kabul edilen G20 Eylem Planı kapsamında en fakir ülkelerin borç ödemelerinin 2020 yılı sonuna kadar ertelenmesi sağlanmıştır. Bu kapsamda Covid-19 pandemisinin dünya çapında sebep olduğu ekonomik ve sosyal kriz karşısında gelişmekte olan ve düşük gelirli ülkelere yönelik G20 tarafından başlatılan ve 1 Mayıs 2020-31 Aralık 2020 dönemini kapsayan Borç Erteleme Girişimi Türkiye tarafından desteklenmiştir.

BM 74. Genel Kurul Başkanının (Nijerya) girişimiyle başlatılan Yoksullukla Mücadele İttifakına Türkiye de dâhil olmuştur. BM bünyesinde Belçika ile birlikte eş-başkanlığı yürütülen En Az Gelişmiş Ülkelerin (EAGÜ) Dostları Grubu çalışmalarına ve başta Covid-19 pandemisiyle bağlantılı olanlar olmak üzere muhtelif projelere destek verilmiştir. BM 75. Genel Kurulu Başkanlığının Türkiye'de olmasından da faydalanılarak BM çatısı altında gelişmekte olan ülkelerin sorunlarına dönük faaliyetlere destek verilmeye devam edilecektir.

Türkiye Dünya Ticaret Örgütü bünyesinde devam eden çalışma süreçlerinde de EAGÜ'ler lehine farklı ve tercihli muamele geliştirilmesi önerilerinde bulunmaya ya da bu gibi önerileri ulusal çıkarları ve mevzuat temelinde değerlendirerek desteklemeye devam etmektedir.

EAGÜ statüsünden mezun olan ülkelerin karşı karşıya olduğu sorunların uluslararası toplumun gündeminde tutulabilmesini teminen ülkemiz ev sahipliğinde açılan BM Teknoloji Bankasının EAGÜ'lerle kurduğu ortaklık sayısının artırılması, faaliyet alanlarının genişletilmesi ve finansmanının güçlendirilmesi, UNDP ortaklığında başlatılan Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Etki Hızlandırıcı Projesinin tanıtımı ve tam zamanlı olarak hayata geçirilmesi için çalışmalar devam etmektedir.

BM ve diğer uluslararası kuruluşlar nezdinde İslam dünyasının Kudüs gibi ortak meselelerinin takibine devam edilmektedir. Bu çerçevede Birleşmiş Milletler, İslam İşbirliği Teşkilatı ve çeşitli parlamentolar arası işbirliği teşkilatları (Parlamentolar arası Birlik, Asya Parlamenterler Asamblesi vb.) başta olmak üzere önde gelen uluslararası kuruluşların çok sayıda resmi toplantısında söz konusu meseleler hakkında girişimlerde bulunulmuş ve beyanlar yapılmıştır. Türkiye'nin girişimi ve Filistin'in talebi üzerine İsrail'in Filistin

topraklarına yönelik ilhak planının ele alındığı Açık Katılımlı Acil İİT İcra Komitesi Toplantısı 10/06/2020 tarihinde video konferans yoluyla gerçekleştirilmiş, toplantıya Dışişleri Bakanı düzeyinde iştirak edilmiştir. İlaveten BM 75. Genel Kurulu'na Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın video mesajı yoluyla hitabında İslam ülkelerinin ortak meseleleri en üst düzeyde kayda geçirilmiştir.

b) Amaç

Ülkemizin, gelişmekte olan ülkelerin sorunlarının küresel gündeme taşınması ve bu sorunların çözüme kavuşturulması başta olmak üzere küresel nitelikteki sorunların çözümünde aktif rol oynaması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
BM, G20 ve OECD gibi uluslararası platformların küresel gündemdeki problemlere ilişkin etkin çözüm önerileri üretebilmesini teminen, söz konusu platformlarda girişimlerde bulunulacak, ülkemizin uluslararası kuruluşların bölgesel ofislerine ev sahipliği yapması sağlanacak ve bu itibarla ikili ve çok taraflı işbirliği mekanizmaları daha aktif kullanılacaktır. (Kalkınma Planı p.836)		
Tedbir 836.1. Gelişmekte olan ülkelerin kalkınma sorunlarının başta BM, G20 ve OECD olmak üzere uluslararası platformların gündemine alınmasına yönelik çalışmalar yoğunlaştırılacaktır.	Dışişleri Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Uluslararası platformlarca düzenlenen toplantılara katılım sağlanarak gelişmekte olan ülkelerin kalkınma sorunları gündeme getirilecektir.
Tedbir 836.2. Özellikle kalkınma alanında faaliyet gösteren BM kuruluşlarının bölgesel ofislerine ev sahipliği yapılabilmesi amacına dönük uluslararası girişimler yoğunlaştırılacak ve hukuki altyapının tesisine ilişkin süreçler kolaylaştırılacaktır.	Dışişleri Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. BM Kalkınma Eşgüdüm Ofisinin İstanbul'da kurulacak Avrupa ve Orta Asya Bölgesel Masasına ilişkin muhataplardan alınan gözden geçirilmiş taslak anlaşmaya dair görüşler BM Sekretaryasına iletilecektir. 2. BM'nin Ankara'daki tüm ofislerini bir araya toplayacak BM Evi için BM tarafından hazırlatılacak inşaat projesine ilişkin çalışmalar takip edilecektir. 3. İstanbul'da BM Gençlik Merkezi kurulmasına ilişkin BM Sekretaryası nezdinde girişimlere devam edilecektir. 4. BM kuruluşlarının ülkemizdeki mevcudiyet ve faaliyetine dair hukuki altyapı çalışmalarına devam edilecektir.
Tedbir 836.3. Küresel ekonomik yönetişimin iyileştirilmesine dönük çabalar sürdürülecek ve bu platformlara taraf ülkelerle yakın işbirliği ve koordinasyon sağlanacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. G20 ve IMF başta olmak üzere ülkemizin üyesi olduğu uluslararası kuruluş ve temsil olunduğu platformlarda diğer üye ülkelerle yakın bir işbirliği sağlanarak ve uluslararası kuruluş ve platformların toplantı, müzakere vb. gibi faaliyetlerine aktif katılım sağlanarak ülkemiz pozisyonunun net olarak aktarılmasına çalışılacaktır.

Tedbir 836.4. EAGÜ statüsünden mezun olan ülkelerin karşı karşıya olduğu sorunların, İstanbul Eylem Planı kapsamında gündemde tutulmasına yönelik çabalar desteklenecektir.	Dışişleri Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TİKA, TÜBİTAK, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. BM Teknoloji Bankasının ve Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Etki Hızlandırıcı projesinin tanıtımı için etkinlikler düzenlenecektir.
Tedbir 836.5. BM ve diğer uluslararası kuruluşlar nezdinde İslam dünyasının Kudüs gibi ortak meselelerinin takibine devam edilecektir.	Dışişleri Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. BM ve İİT başta olmak üzere uluslararası kuruluşlarca düzenlenen toplantı ve etkinliklere katılım sağlanarak Filistin meselesi dâhil İslam dünyasının ortak meselelerinin gündeme getirilmesi ve takibi için etkin tutumumuz sürdürülecektir.
Tedbir 836. 6. OECD İstanbul Merkezinin ülkemizde faaliyete geçmesi sağlanacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı	1. OECD İstanbul Merkezinin açılışı yapılacaktır.
Türk yükseköğretiminin uluslararası kalkınma işbirliğimizin güçlü olduğu ülkeler açısından çekim merkezi haline getirilmesi için orta ve uzun vadeli stratejiler oluşturulacaktır. (Kalkınma Planı, p.838)		
Tedbir 838.2. Türkiye Bursları kapsamında özel bir program oluşturulacak, nitelikli işgücünün tespiti yapılacak ve seçilen öğrencilerin Türkiye'de çalışma izni alması kolaylaştırılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi, YTB, YÖK, İlgili kamu kurum ve kuruluşları	1. Nitelikli insan kaynağının geliştirilmesine yönelik olarak; fen bilimleri, teknoloji, mühendislik ve matematik (STEM) alanlarında lisansüstü düzeyde burslandırmalara ağırlık verilecektir.
Türkiye'nin uluslararası görünürlüğünün artırılması ve imajının güçlendirilmesi için kamu ve kültür diplomasisi faaliyetleri yoğunlaştırılacak, ulusal ve uluslararası alanda Ülkemizin ileri sürdüğü tezler ve politika tercihleri stratejik iletişim çerçevesinde uluslararası kamuoyuna etkili bir şekilde aktarılacaktır. (Kalkınma Planı p.839)		
Tedbir 839.1. Ulusal Kamu Diplomasisi Strateji Belgesi hazırlanacak ve bu kapsamda kamu kurum ve kuruluşları ile bütüncül bir anlayışla kamu diplomasisi faaliyetlerinin eşgüdüm içerisinde yürütülmesi sağlanacaktır.	İletişim Başkanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Kamu Diplomasisi Koordinasyon Kurulu Toplantıları düzenlenecektir.
Tedbir 839.2 Geleneksel ve yeni medya araçlarıyla yürütülen kamu diplomasisi faaliyetleri; uluslararası kamuoyunda etki uyandıracak seminer, konferans ve forum gibi etkinlikler vasıtasıyla sürdürülecek, Türkiye'nin tanıtımına katkı sağlayacak uluslararası nitelikteki organizasyonlara katılım sağlanacak ve dijital diplomasi kanallarının genişletilmesi vasıtasıyla söz konusu faaliyetlerin etkinliği artırılacaktır.	İletişim Başkanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, ilgili Kamu Kurum ve Kuruluşlar, Üniversiteler	1. Türkiye'nin tanıtımı ve ülke gündemi bağlamında konferans, panel, seminerler ülke gündemi ve kamu diplomasisi stratejisinin gerektirdiği takvimlendirme ile gerçekleştirilecektir. 2. Kamuda yürütülen çeviri faaliyetlerinde söylem birliğinin tesisine yönelik ortak ve tutarlı bir dil oluşturmak amacıyla Kamu Terim Bankası çevrimiçi ortamda devreye alınacak ve basılı formatta hazırlanacaktır. Açılacak portalın takibi yapılarak öneri ve gelişmelere bağlı olarak güncellenecektir.

Tedbir 839.3. Uluslararası kamuoyu üzerinde etkili olan ve Türkiye ile ilgili çalışmalar yapan kurum ve kuruluşlar, üniversiteler, STK'lar ve kişiler ile uluslararası işbirlikleri geliştirilecek, bu kapsamda Türkiye'nin tanıtımına yönelik araştırmalar ve projeler gerçekleştirilecektir.	İletişim Başkanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Türk dış politikası hakkında çalışmalar yapan kişi ve kuruluşlar etkinliklere davet edilecektir. 2. Türk dış politikası hakkında çalışmalar yapan kuruluşlar tarafından yürütülen etkinliklere katılım sağlanacaktır.
Tedbir 839.5. Kara propaganda ile mücadele kapsamında ulusal ve uluslararası platformlarda kamuoyunun doğru bilgilendirilmesine yönelik çalışmalar yürütülecek ve bu itibarla uluslararası topluma yönelik nitelikli yayınların yapılması teşvik edilecektir.	İletişim Başkanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, YTB, TRT, RTÜK, Yunus Emre Enstitüsü, TİKA, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Türkiye'nin ulusal ve uluslararası alanda ileri sürdüğü tezleri ve politika tercihleri belirlenen stratejik iletişim çerçevesinde uluslararası kamuoyu üzerinde etkili olacak şekilde aktarılacak ve etkin tanıtımı gerçekleştirilecektir. 2. 1915 Olayları ve Pontus İddialarına Karşı Oluşturulan Kamu Diplomasisi Stratejisi çerçevesinde koordinasyon çalışmaları yürütülecektir. 3. 15 Temmuz Demokrasi ve Millî Birlik Günü Anma Etkinliklerinin koordinasyon çalışmaları yürütülecektir. 4. Biri Ankara'da biri İstanbul'daki üniversitelerde okuyan Türkiye burslusu İletişim öğrencilerine yönelik olmak üzere 2 Uluslararası Genç İletişimciler Buluşması gerçekleştirilecektir.
Tedbir 839.6. Türk kültürünün tanıtımı kapsamında seçilmiş ülkelerde Türk dili ve edebiyatı lisans programlarının açılması desteklenecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, YTB, YÖK, Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi, İlgili kamu kurum ve kuruluşları	1. Yurt dışında Türkoloji, Türk Dili ve Edebiyatı lisans bölümlerini desteklemek amacıyla eğiticilerin eğitim programları düzenlenecektir. 2. Eğitimcilere, öğrencilere ve eğitim kurumlarına materyal ve teknik tefrişat desteği sağlanacaktır. 3. 2020 Yılında MEB işbirliği ile başlatılan Millî Eğitim Bakanlığı işbirliğinde Yurt Dışı Türkler Öğretmen Akademisi adlı çevrimiçi eğitim platformunun geliştirilmesine devam edilecektir.

2.5.2.7. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları

a) Mevcut Durum

Türkiye'nin kalkınma politikaları, uluslararası gelişmelere paralel olarak ekonomi-çevre-toplum etkileşimleri çerçevesinde, sürdürülebilir kalkınmaya doğru bir gelişim göstermektedir. Bu kapsamda sürdürülebilir kalkınma ilkelerini hayata geçirmek üzere ekonomik refahın yükseltilmesini, sosyal hakkaniyetin gözetilmesini ve çevrenin korunmasını bütüncül ve dengeli bir şekilde ele alan yeşil büyüme yaklaşımının içselleştirilmesine yönelik politika ve stratejiler geliştirilmekte, mevzuat ve kurumsal yapılanmanın güçlendirilmesi yönünde proje ve programlar hayata geçirilmektedir.

2015 yılında düzenlenen BM Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesinin sonucunda, 17 amaç ve 169 hedefi içeren Dünya'yı Dönüştürmek: Sürdürülebilir Kalkınma İçin 2030 Gündemi

Belgesi kabul edilmiştir. Söz konusu amaç ve hedeflerin küresel ölçekte uygulamasının izlenmesi ve değerlendirilmesinin yapıldığı BM Yüksek Düzeyli Siyasi Forumda (HLPF) ülkemiz, ilki 2016 ikincisi 2019 yılında olmak Ulusal Gönüllü Gözden Geçirme Raporlarını sunmuştur. HLPF'nin 2020 yılı oturumu 6-17 Temmuz 2020 tarihlerinde Covid-19 pandemisi sebebiyle video konferans yoluyla gerçekleştirilmiştir.

2020 yılında Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından hazırlanan Türkiyenin Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA'lar) bağlamında politika, mevzuat, kurumsal çerçeve ve proje alanlarında mevcut durumunu ortaya koyan Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Değerlendirme Raporu ile 2018-2020 yılları arasında SKA'lara ilişkin ülkemizde yaşanan gelişmelerin değerlendirildiği 2020 BM Yüksek Düzeyli Siyasi Forum Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları 2018-2020 Türkiye Gelişmeleri Raporu yayınlanmıştır.

Ulusal sürdürülebilir kalkınma amaçları izleme ve değerlendirme sistemi kurulması kapsamında, TÜİK tarafından Şubat 2020'de SKA Göstergeleri Haber Bülteni (2010-2018) yayınlanmış olup söz konusu gösterge setinin kapsamının genişletilmesi ve mevcut olmayan göstergelerin üretilmesine yönelik çalışmalara devam edilmektedir.

SKA'ların sektörel ve tematik politika belgelerine yansıtılmasına, SKA'lara ilişkin ülke genelinde farkındalığın artırılmasına ve uygulamanın ulusal ölçekte izlenmesi ve değerlendirilmesini etkin ve katılımcı bir şekilde gerçekleştirecek kurumsal yapının oluşturulmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir.

b) Amaç

Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarının önceliklerimiz doğrultusunda politikalara yansıtılması, amaçlara ilişkin etkili bir takip ve gözden geçirme mekanizması oluşturulması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
SKA'ların takip ve gözden geçirilmesi için iyi işleyen ve katılımcı bir kurumsal koordinasyon mekanizması kurulacaktır. (Kalkınma Planı p.844)		
Tedbir 844.1. SKA'ların uygulanmasının ulusal düzeyde takip ve gözden geçirilmesi ile koordinasyonunu sağlamak üzere Strateji ve Bütçe Başkanlığı başkanlığında ilgili kamu kurumlarının yanı sıra yerel yönetimler, akademi, özel sektör ve STK temsilcilerinin katılımı için esnek bir yapıda Ulusal Sürdürülebilir Kalkınma Koordinasyon Kurulu kurulacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S)	1. Ulusal Sürdürülebilir Kalkınma Koordinasyon Kurulunun görev ve sorumlulukları ile yapısının düzenlendiği mevzuat yayımlanacaktır.
Küresel SKA gösterge setindeki gelişmelere paralel olarak ulusal gösterge setinin kapsamı öncelikler doğrultusunda genişletilecektir. (Kalkınma Planı p.845)		
Tedbir 845.1. Ulusal sürdürülebilir kalkınma amaçları izleme ve değerlendirme sistemi kurulacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TÜİK, İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. Sürdürülebilir kalkınma göstergelerinden mevcut olanlar, resmi veri üreticisi ve gösterge sorumlusu kurum ve kuruluşlardan derlenerek 2010-2019 dönemini kapsayacak şekilde yayımlanacaktır.